ISSN 2304-5809

Молодий Вчений

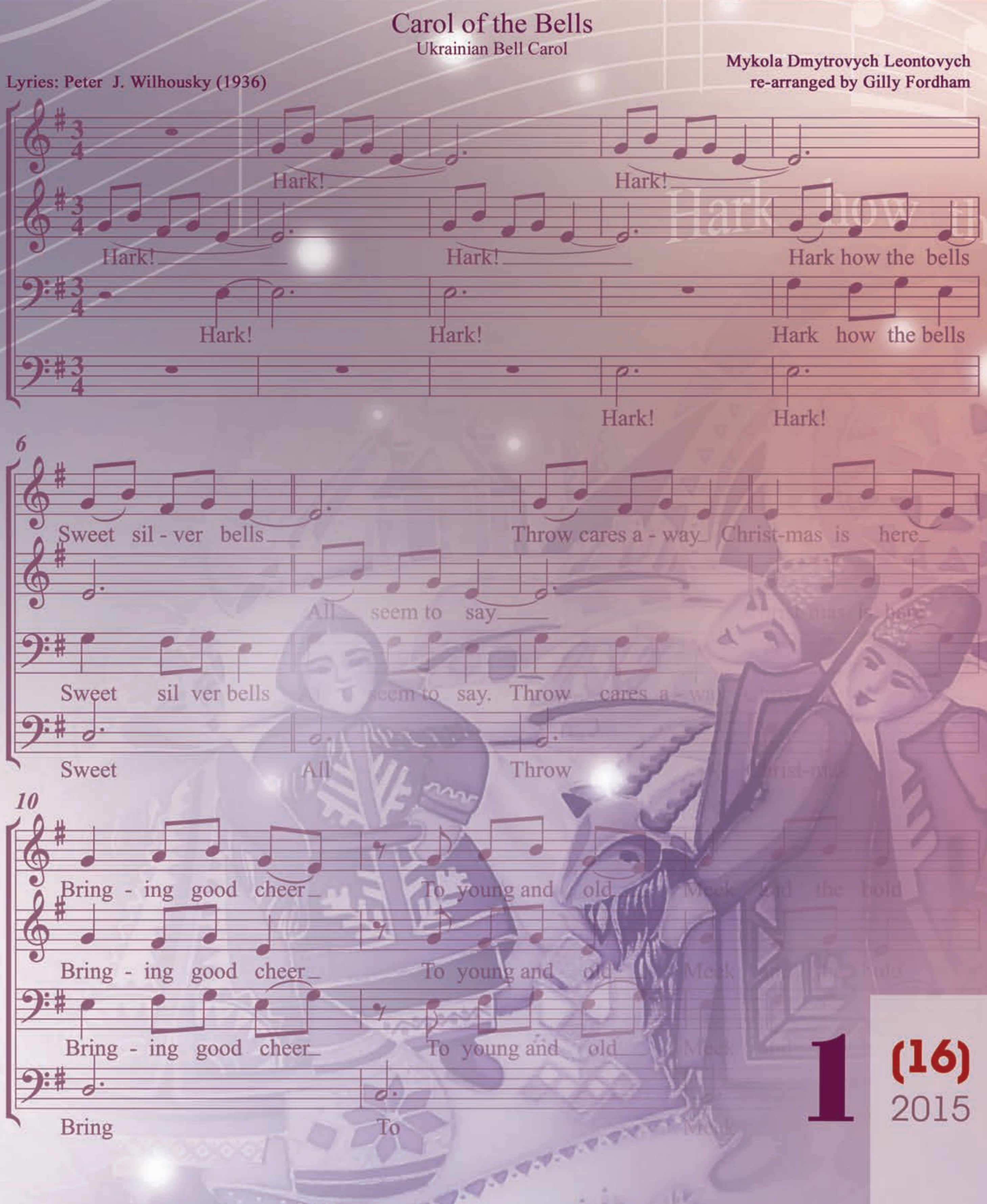

1 (16) 2015

ISSN (Print): 2304-5809
ISSN (Online): 2313-2167

Науковий журнал

«Молодий вчений»

№ 1 (16) січень, 2015 р.

Частина II

Члени редакційної колегії журналу:

Глущенко Олеся Анатоліївна – доктор філологічних наук (Росія)
Змерзлий Борис Володимирович – доктор історичних наук (Україна)
Іртищева Інна Олександрівна – доктор економічних наук (Україна)
Лебедєва Надія Анатоліївна – доктор філософії в галузі культурології (Україна)
Марусенко Ірина Михайлівна – доктор медичних наук (Росія)
Мінін Ігор Владиленович – доктор технічних наук (Росія)
Мінін Олег Владиленович – доктор технічних наук (Росія)
Морозенко Дмитро Володимирович – доктор ветеринарних наук (Україна)
Нетюхайло Лілія Григорівна – доктор медичних наук (Україна)
Пекліна Галина Петрівна – доктор медичних наук (Україна)
Романенкова Юлія Вікторівна – доктор мистецтвознавства (Україна)
Стратонов Василь Миколайович – доктор юридичних наук (Україна)
Шаванов Сергій Валентинович – кандидат психологічних наук (Україна)
Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович – доктор технічних наук (Україна)
Швецова Вікторія Михайлівна – кандидат філологічних наук (Росія)
Яковлев Денис Вікторович – доктор політичних наук (Україна)
Яригіна Ірина Зотовна – доктор економічних наук (Росія)

Повний бібліографічний опис всіх статей журналу представлено у:
Національній бібліотеці України імені В.В. Вернадського,
Науковій електронній бібліотеці «КіберЛенінка»,
Науковій електронній бібліотеці Elibrary.ru, Polish Scholarly Bibliography

Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз:
РИНЦ, ScholarGoogle, OAJI, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus.
Index Copernicus (IC™ Value): 4.11 (2013)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 18987-7777Р від 05.06.2012 р.
видане Державною реєстраційною службою України

На обкладинці журналу зображено ноти на пісню «Щедрик» – одна з найпопулярніших обробок Миколи Леонтовича, знана не тільки в Україні, але й у всьому світі як різдвяна колядка «Carol of the Bells». Всесвітньо відома обробка «Щедрик» належить до тих, над якими Микола Леонтович працював майже усе життя. Перша її редакція була написана до 1901–1902 рр., друга редакція – в 1906–1908 рр., третя – 1914 р., четверта – 1916 р., і, нарешті, п'ята – 1919 р. Уперше «Щедрика» виконав хор Київського університету 1916 року, коли композитор працював у Києві, де керував хоровими колективами.

Відповідальність за зміст, добір та викладення фактів у статтях несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. Матеріали публікуються в авторській редакції. Передрукування матеріалів, опублікованих в журналі, дозволено тільки зі згоди автора та редакції журналу.

© Науковий журнал «Молодий вчений», 2015
© Дизайн, Видавничий дім «Гельветика», 2015

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Макаренко О.І., Кіщенко О.В.
Розробка моделі оцінки впливу ризиків на впровадження та управління системи електронного документообігу........................ 8

Малишко В.В.
Використання зарубіжного досвіду фінансування системи вищої освіти в Україні...11

Марченко В.М., Євтушенко О.М.
Наукове забезпечення конкурентоспроможності підприємства 15

Марченко В.М, Бігун А.В.
Світовий досвід забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства.. 18

Молчанова Е.Ю., Веремієнко Т.С., Головня Ю.І.
Оцінювання регіональної конвергенції процесів в ЄС.. 22

Муссова С.А.
Влияние налогового маневра на социально-экономическое развитие России 27

Огданський К.М.
Концептуалізація соціальної динаміки та оцінка її стану і змін складових...............30

Пасічник І.В., Карасьова З.М., Гулевата Ю.І.
Проблеми та перспективи входження іноземного капіталу в банківський сектор України...................... 34

Петричко М.М., Лінтур І.В.
Теоретичні засади функціонування видатків державного бюджету в сучасних умовах..38

Погореленко Н. П., Тертична К.С.
Сучасний стан та перспективи розвитку платіжної системи України..........................41

Примаченко О.Л.
Науково-практичний аспект організації обліку формування статутного капіталу господарських товариств.............................45

Руснак А.В.
Формування інвестиційної моделі сталого розвитку сільських територій регіонів України..........................50

Сарапіна О.А., Шептіка Т.В.
Управління власним капіталом підприємства 53

Сердюк Л.В., Симоненко О.В.
Аналіз кредитного портфеля банків України та Харківського регіону................. 57

Сердюк М.О.
Визначення вразливих сфер діяльності банків на основі стрес-тестування...............62

Сердюк Л.В., Воротнікова А.В.
Роль заощаджень у формуванні банківських ресурсів та проблеми формування ресурсної бази банків України..65

Сердюк Л.В., Логвінова А.А.
Ефективність процентної політики національного банку України за період 2008-2014 років..........................69

Соловаров А.В.
Деякі аспекти банківського нагляду як інструменту впливу центрального банку.......................................74

Тимохова Г.Б., Ильченко А.Е.
Стратегия финансирования компании на начальной стадии жизненного цикла как инструмент увеличения ее стоимости для акционеров.......................79

Фартушний І.Д., Колбасюк Ю.О.
Оцінка фінансового стану та прогнозування фінансової стійкості підприємства...............................82

Франчук Ю.О.
Теоретичні засади стимулювання розвитку малого підприємництва у регіонах..............88

Шевченко О.Л.
Структурний та процесуальний підхід до формування бренда як інструменту маркетингової діяльності.....93

Шиндель В.С.
Іпотечне кредитування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку......97

Широка О.В., Погореленко Н.П.
Клієнтоорієнтована стратегія як елемент комплексу маркетингу банку.....101

Шутаєва О.О., Побірченко В.В.
Міжнародні стандарти соціальної відповідальності бізнесу та можливості застосування соціальної звітності в практиці українських компаній.................104

Янчук Т.В.
Теоретичні засади функціонування механізму використання інформаційних технологій на промислових підприємствах..110

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Арістова Н.О.
Особливості фахової підготовки філологів у вищих навчальних закладах України..116

Дика Н.М., Огарь Ю.В.
Формування самоосвітньої компетентності в учнів профільної школи під час вивчення синтаксису.......................119

Квасецька Я.А.
Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх вихователів у Західній Україні (остання третина XIX – початок XX ст.)........124

Мельничук Т.Ф.
Університет – інтелектуальна скарбниця якісної освіти, духовного виховання молоді у формуванні творчої особистості.....129

Поповський Ю.Б.
Критерії ефективності застосування Смарт-технологій у процесі професійної підготовки майбутніх економістів.................132

Sydorchuk A.S., Halvala Y., Sydorchuk L.I.
Activation of self-study among medical students within the competence-based approach in teaching of clinical and theoretical disciplines..........................137

Шевчук І.В.
Вивчення сформованості культури дозвіллєвої діяльності в студентів вищих педагогічних навчальних закладів...140

МЕДИЧНІ НАУКИ

Войтів Я.Ю., Улянівський В.С., Молокус І.В.
Зміни деяких показників ендогенної інтоксикації при різних ступенях порушень функції кишок при перитоніті.....146

Гарас М.Н.
Фенотипова неоднорідність тяжкої бронхіальної астми у школярів залежно від характеру запалення бронхів.....149

Лихота К.М.
Клінічна оцінка гігієни ротової порожнини при застосуванні індивідуально виготовленої міофункціональної апаратури в пацієнтів з постійним прикусом.....152

Нетюхайло Л.Г., Іщейкіна Л.К., Басараб Я.О., Харченко С.В.
Сучасні уявлення про NO-регулюючу систему (огляд літератури).....156

ФАРМАЦЕВТИЧНІ НАУКИ

Унгурян Л.М., Громовик Б.П.
Асиметрія інформації про фармацевтичну діяльність у професійній та суспільно-політичній періодиці.....160

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Беспалова Н.В., Самойленко С.А.
Культурний шок та психологічна адаптація студентів-іноземців.....166

Портницька Н.Ф., Долінчук І.О.
Образ майбутнього подружнього партнера у свідомості юнок з різним досвідом дошлюбних стосунків.....169

Тапалова О.Б.
Дослідження мотивації досягнення при психічних розладах.....173

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Борисенко М.І.
Особливості бідності в Україні.....178

Шапошникова І.В.
Професійна соціалізація як складова підготовки фахівців у вищих закладах освіти.....180

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Матвієнко А.С.
Європейський досвід об'єднання муніципалітетів.....186

Тригуб О.П., Рижикова А.Ю.
Політика США відносно Республіки Таджикистан.....190

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

Городинський С.І.
Багатогранність процесу практичної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації.....196

Дмитрук В.С., Ковальчук В.Я., Гребік О.В.
Формування культури здорового способу життя студентської молоді як актуальна проблема сьогодення.....199

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Васільєва Л.М., Бондарчук Н.В.
Аграрний сектор: оцінка рівня державної підтримки.....204

Красовська Н.М.
Використання механізмів регуляторного впливу на розвиток туристичної галузі України.....210

Онишків Н.Е., Шпак Д.О.
Діяльність кадрових служб органів державної влади в країнах Східної і Центральної Європи: досвід для України.....214

Стеблюк Н.Ф., Полинько Ю.І.
Застосування маркетингового підходу у сфері адміністративних послуг.....217

CONTENTS

ECONOMIC SCIENCES

Makarenko O.I., Kishchenko O.V.
Development of the model of assessment of risk impact on the implementation and management of electronic document management system ... 8

Malyshko V.V.
Use of foreign experience of funding higher education in Ukraine ... 11

Marchenko V.N., Yevtushenko O.M.
Scientific support of enterprise competitiveness ... 15

Marchenko V.M., Bihun A.V.
World experience in providing socio-economic security of enterprise ... 18

Molchanova E.Y., Veremiienko T.S., Holovnia Y.I.
Evaluation of regional convergence of processes in the EU ... 22

Mussova S.A.
Impact of the tax maneuver on socio-economic development of Russia ... 27

Ohdanskyi K.M.
Conceptualization of social dynamics and assessment of its status and changes of its components ... 30

Pasichnyk I.V., Karasova Z.M., Hulevata Y.I.
Problems and prospects of introducing foreign capital into the banking sector of the economy of Ukraine ... 34

Petrychko M.M., Lintur I.V.
Theoretical foundations of operation of state budget expenditures in modern conditions ... 38

Pohorelenko N.P., Tertychna K.S.
Current status and prospects of development of Ukrainian payment system ... 41

Prymachenko O.L.
Scientific and practical aspects of organization of accounting for establishment of economic partnerships' authorized capital ... 45

Rusnak A.V.
The formation of the investment model of sustainable development of rural territories of the regions of Ukraine ... 50

Sarapina O.A., Sheptika T.V.
Management of own capital of the enterprise ... 53

Serdiuk L.V., Symonenko A.V.
The analysis of credit portfolio of banks of Ukraine and Kharkiv region ... 57

Serdiuk M.O.
Determination of fragile areas of banking activities based on stress testing ... 62

Serdiuk L.V., Vorotnikova A.V.
Role of savings in the formation of bank resources and problems of formation of resource base of banks in Ukraine ... 65

Serdiuk L.V., Lohvinova A.A.
Effectiveness of interest-rate policy of the national bank of Ukraine or the period of 2008–2014 ... 69

Solovarov A.V.
Some aspects of banking supervision as an instrument of influence of central bank ... 74

Tymokhova H.B., Ilchenko A.Y.
Funding strategy of the enterprise at the initial stage of its life cycle as a tool of increasing its value for shareholders ... 79

Fartushnyi I.D., Kolbasiuk Y.O.
Assessment of financial performance and forecasting of financial stability of the enterprise ... 82

Franchuk Y.O.
Theoretical foundations of stimulation of small business development in regions ... 88

Shevchenko O.L.
Structural and procedural approaches for creation of brand as resource of marketing activity ... 93

Shyndel V.S.
Mortgage in Ukraine: current status and prospects of development ... 97

Shyroka O.V., Pohorelenko N.P.
Customer-oriented strategy as an elements of bank's marketing complex ... 101

Shutaieva O.O., Pobirchenko V.V.
International standards of corporate social responsibility and the possibility of using social reporting practices in Ukrainian companies ... 104

Yanchuk T.V.
Theoretical basis of the functioning of the mechanism of information technology use in industrial enterprises ... 110

PEDAGOGICAL SCIENCES

Aristova N.O.
Peculiarities of professional training of philologists at higher educational establishments of Ukraine ... 116

Dyka N.M., Ohar Y.V.
Formation of self-educational competence of students of profession-oriented schools studying syntax ... 119

Kvasetska Y.A.
Theoretical and methodological bases of professional training of future pre-school teachers in Western Ukraine (last third of the XIX – early XX centuries) ... 124

Melnychuk T.F.
University as an intellectual treasury of professional education, spiritual fostering of youth in formation of creative personality ... 129

Popovskyi Y.B.
Criteria of efficiency of application of Smart technologies in the course of vocational training of future economists ... 132

Sydorchuk A.S., Halvala Y., Sydorchuk L.I.
Activation of self-study among medical students within the competence-based approach in teaching of clinical and theoretical disciplines ... 137

Shevchuk I.V.
The study of the development of leisure activities culture among the students of higher pedagogical educational institutions ... 140

MEDICAL SCIENCES

Voitiv Y.Y., Ulianyvskyi V.S., Molokus I.V.
Changes of some parameters of endogenic intoxication at various stages of intestinal dysfunction during peritonitis 146

Haras M.N.
Phenotypic heterogeneity of severe bronchial asthma among schoolchildren depending on the type of bronchial inflammation 149

Lykhota K.M.
Clinical evaluation of oral health during use of individually fabricated myofunctional appliance among patients with permanent dentition 152

Netiukhaylo L.H., Ishcheikina L.K., Basarab Y.O., Kharchenko S.V.
Modern concepts of NO-regulatory system (review of the literature) 156

PHARMACEUTICAL SCIENCES

Unhurian L.M., Hromovyk B.P.
Asymmetric information on pharmaceutical activities in professional and socio-political periodicals 160

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Bespalova N.V., Samoilenko S.A.
Culture shock and psychological adaptation of foreign students 166

Portnytska N.F., Dolinchuk I.O.
Image of the future husband in girls' consciousness connected with different experience in premarital relations 169

Tapalova O.B.
Study of achievement motivation at mental disorders 173

SOCIOLOGICAL SCIENCES

Borysenko M.I.
Features of poverty in Ukraine 178

Shaposhnykova I.V.
Professional socialization as part of training of specialists in higher educational institutions 180

POLITICAL SCIENCES

Matviienko A.S.
The European experience of the municipal mergers 186

Tryhub O.P., Ryzhykova A.Y.
Politics of the USA towards the republic of Tajikistan 190

PHYSICAL EDUCATION AND SPORT

Horodynskyi S.I.
The many facets of the practical training of future specialists in physical rehabilitation 196

Dmytruk V.S., Kovalchuk V.Y., Hrebik O.V.
Creating a culture of healthy lifestyle among students as actual problem of today 199

STATE ADMINISTRATION

Vasiliieva L.M., Bondarchuk N.V.
Agrarian sector: assessment of the level of government support 204

Krasovska N.M.
Use of mechanisms of regulatory influence on development of tourism industry of Ukraine 210

Onyshkiv N.E., Shpak D.A.
Activity of the personnel departments of the bodies of state authority in the Eastern and Central Europe: experience for Ukraine 214

Stebliuk N.F., Polynko Y.I.
The use of marketing approach in the field of administrative services 217

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 681.518, 004.051

РОЗРОБКА МОДЕЛІ ОЦІНКИ ВПЛИВУ РИЗИКІВ НА ВПРОВАДЖЕННЯ ТА УПРАВЛІННЯ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ

Макаренко О.І., Кіщенко О.В.
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

У статті розглядаються особливості управління ризиками в процесі впровадження та експлуатації електронного документообігу в компаніях. Визначено ключові методи кількісного аналізу ризиків, що впливають на системи електронного документообігу. Запропоновано використовувати систему моніторингу для своєчасного виявлення ризиків і їх усунення або мінімізації впливу. В роботі також описано застосування моделі множинної регресії на даних дослідження. Визначено ефективність використання моделі на основі множинної регресії для оцінки впливу ризиків на електронний документообіг на підприємстві.

Ключові слова: система електронного документообігу, система моніторингу, ризик, множинна регресія, імітаційне моделювання.

Постановка проблеми. На сьогодні, інформаційні системи є однією з важливих складових бізнесу, і рішення з впровадження того чи іншого програмного продукту диктується особливостями самого бізнесу, зокрема структури підприємства, його галузевої приналежності, виробничої орієнтації та іншими характеристиками [1]. В процесі впровадження та управління інформаційними системами виникає ряд ризиків, які безпосередньо впливають на кінцевий результат – ефективність використання систем. А це в свою чергу несе ряд негативних наслідків – фінансових, часових втрат і т.д. Тому своєчасне виявлення ризиків і мінімізація їх впливу на процеси компанії досить актуальна тема для наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наукову розробку проблеми ризиків, зокрема в інформаційних системах для підприємства внесли вагомий вклад багато діячів сучасної економічної науки: В.В. Вітлінський, Рожков Ю.В. та інших вчених. Провідними вченими, які внесли вагомий вклад в управління системами електронного документоообігу є М. Саттон, Б. Віджінс, М. Круковский, Н. Задорожна та інші. Аналіз літературних джерел не дозволив виявити загальноприйнятої методології оцінки впливу ризиків на етапах впровадження системи електронного документообігу. Тому зроблена спроба формалізувати даний процес шляхом побудови моделі оцінки впливу ризиків на електронний документообіг в компанії

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці моделі оцінки впливу ризиків на впровадження та управління системою електронного документообігу в компанії. Складність оцінки впливу ризиків на систему електронного документообігу закладена в самій їх природі. Поява того чи іншого ризику зумовлена збігом певних факторів. І в залежності саме від цих умов ефект на систему може бути значним, або взагалі не помітним. Набір цих умов може бути різноманітним. І навіть в сучасних умовах інформаційного суспільства достатньо важко передбачити вплив якогось фактору на процес.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виклад основних принципів розробки моделі оцінювання впливу ризиків на системи електронного документообігу на етапах впровадження та безпосередньої експлуатації у вітчизняних компаніях.

Виклад основного матеріалу. Ризик є вартісним виразом імовірної події, яка призводить до збитків [2]. Ризик утворюється внаслідок відхилень фактичних даних від оцінених щодо сьогоднішнього стану та майбутнього розвитку. Ці відхилення можуть бути як сприятливими, так і несприятливими, можливо як отримати бажаний ефекти, так і негативний наслідок, наприклад, збиток. Обґрунтований ризик – необхідний атрибут у стратегії та практиці ефективного менеджменту. Прогностичний та індикативний сенс планів та економічних рішень, які містять ідею ризик, може бути виявлений лише шляхом розробки та застосування методів його врахування та вимірювання. В кожній ситуації, пов'язаній з ризиком, виникає питання: що таке обґрунтований (допустимий) ризик, де проходить межа, що відділяє мого від нерозумного ризику. Щоб відповісти на це запитання треба знайти рівень «прийнятного ризику», кількісну та якісну оцінки конкретних ризикованих рішень. В [3] запропоновано таке визначення ризику: Економічний ризик – об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності у ситуації неминучого вибору і відображає міру (ступінь) досягнення сподіваного результату, невдачі та відхилення від цілей з урахуванням впливу контрольованих та ««контрольованих чинників за наявності прямих та зворотних зв'язків. Це визначення відображає системний підхід до категорії ризику і показує вплив на систему внутрішніх чинників, конкуруючих систем та надсистеми в цілому.

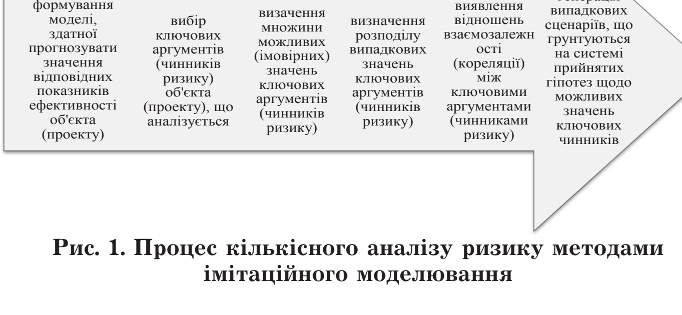

Рис. 1. Процес кількісного аналізу ризику методами імітаційного моделювання

При управлінні ризиками важливим аспектом є розстановка пріоритетів. Ризики, найбільш критичні для бізнесу, підлягають першочерговому усуненню впливу на життєві цикли компанії, або ж хоча б мінімізація впливу. Сучасні науковці виділять різні методи оцінки ризиків. так, В. В. Вітлінський [2] виділяє такі вили кількісного аналізу ризиків як метод аналогій, чутливості та імітаційне моделювання. У проблемах подолання неста-

© Макаренко О.І., Кіщенко О.В., 2015

чі чи принципової неможливості отримання необхідних статистичних даних для визначення впливу ризиків на електронний документообіг широко використовується підхід імітаційного моделювання. Так, у наукових дослідженнях Де Фінетті, Дж. Фон Неймана, О. Моргенштерна досить переконливо показано, що ймовірності можна дати інтерпретацію, відмінну від статистичної, яка дістала назву «суб'єктивної ймовірності». Суб'єктивні ймовірності визначаються за допомогою спеціально організованих експертних процедур. Отже, у разі відсутності репрезентативної статистичної інформації особу, яка приймає рішення, вважають компетентною, здатною оцінювати ймовірності подій (сценаріїв) на підставі різноманітної інформації, зокрема вербальної (неформалізованої).

Узагальнюючи матеріали, наведені в низці літературних джерел, процес кількісного аналізу ризику за допомогою методів імітаційного моделювання можна розподілити на сім кроків. Їхня сутність і послідовність подані на рис. 1.

Для вирішення нашої задачі в якості імітаційної моделі використовуються мережі Петрі [4]. Дані моделі ефективні не тільки при проектуванні систем, але в якості спостереження за процесом в режимі реального часу. Таким чином їх можливо використовувати як системи моніторингу життєвого циклу документа. В свою чергу це дасть змогу своєчасно виявляти ризики, збирати статистичну інформацію стосовно впливу даних ризиків на електронний документообіг.

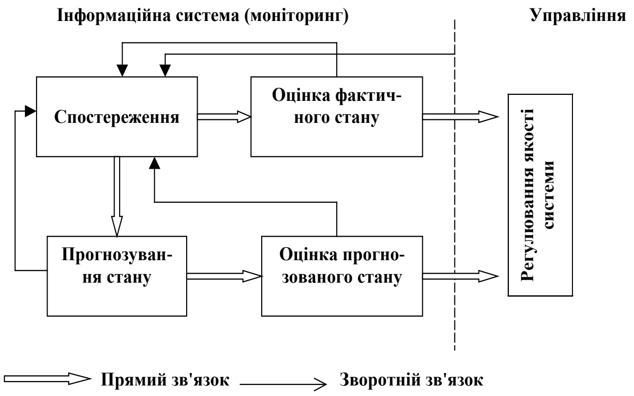

Рис. 2. Схема системи моніторингу

Так, основні завдання системи моніторингу, що оцінює вплив ризиків на систему електронного документообігу, включають:

- інтерпретацію і виконання моделі процесу (проведення процесу по потрібному маршруту з урахуванням визначених у ньому бізнес-правил);

- виявлення, аналіз та збір інформації про ризики, які виникають на тому чи іншому етапі життєвого циклу документа;

- контроль доступу і розмежування прав доступу користувачів системи (перевірка на коректність наданих можливостей працівникам стосовно виконання операцій над документами);

- контроль коректності введених даних (перевірка на допустимість введення певного типу/змісту даних у формах, передбачених системою електронного документообігу);

- забезпечення керованого взаємодії різних інформаційних систем підприємства в рамках бізнес-процесів; контроль передачі інформації між системами та примірниками процесів;

- надання адміністративного інтерфейсу для оперативного аналізу та контролю за ходом процесу, втручання в «проблемні» процеси з метою їх корекції;

- надання історичної інформації про проходження життєвих циклів документів для її подальшого використання в аналітичних середовищах.

Так, схема системи моніторингу виглядає наступним чином [5] (рис. 2).

На основі системи моніторингу впливу ризиків на систему електронного документообігу було визначено експертним методом рівень впливу конкретного класу негативних факторів [6] на сам проект. Система моніторингу пройшла 6 ітерацій. Дані по кожному класу ризику та його впливу на проект занесені до таблиці 1.

Таблиця 1

Вплив ризиків на впровадження та управління системами електронного документообігу

Номер ітерації \ Клас ризиків	Показник впливу ризику на СЕД	Організаційні	Адміністративні	Технологічні	Методологічні	Ризики, пов'язані з управлінням змінами	Зовнішні ризики
1	2	3	2	3	3	3	3
2	4	3	1	3	2	4	2
3	1	4	2	4	4	5	4
4	1	3	2	2	3	4	2
5	3	2	1	5	3	4	3
6	1	2	1	1	2	5	2
7	3	3	2	4	1	5	2
8	5	5	1	2	4	3	2

Для вивчення рейтингу підсистем підприємств за ступенем важливості в умовах бізнесу побудуємо модель множинної регресії. Рішення даної задачі було реалізовано з використанням програмного пакета Microsoft Excel. Встановимо наявність залежності між даними. Визначимо, наскільки впливають класи ризиків на систему електронного документообігу. Для цього використовуємо коефіцієнт кореляції, який показує тісноту зв'язку між змінними. Багатофакторна лінійна регресійна модель описується рівнянням виду:

$$y = a_0 + a_1{*}x_1 + a_2{*}x_2 + \cdots + a_n{*}x_n + e \qquad (1)$$

Вимога до x_1, x_2, x_3 ... x_n є відсутність залежності між ними. Приймемо показник впливу ризику на СЕД як результуючий фактор і перевіримо відсутність значущих зв'язків між класами факторів, які вважаємо незалежними.

Величина визначника матриці міжфакторних коефіцієнтів кореляції наближається до нуля, що свідчить про високий ступінь мультиколінеарності факторів.

За допомогою опції «Аналіз даних» в Microsoft Excel проведемо регресійний аналіз. Результати подані на рис. 3.

З урахуванням отриманих коефіцієнтів:

$$y=1.07+1.43{*}x_1+x_2+0.29{*}x_3-0.63{*}x_4-0.82{*}x_5-0.55{*}x_6 \qquad (2)$$

Таким чином, можна зробити висновок про те, що побудована модель добре відображає залежність змінної y (вплив ризику на електронний документообіг) від незалежних змінних x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6 (організаційні, адміністративні, технологічні, методологічні, ризики пов'язані з управлінням змінами та зовнішні ризики) і може бути використана для прогнозу. Побудована модель множинної регресії

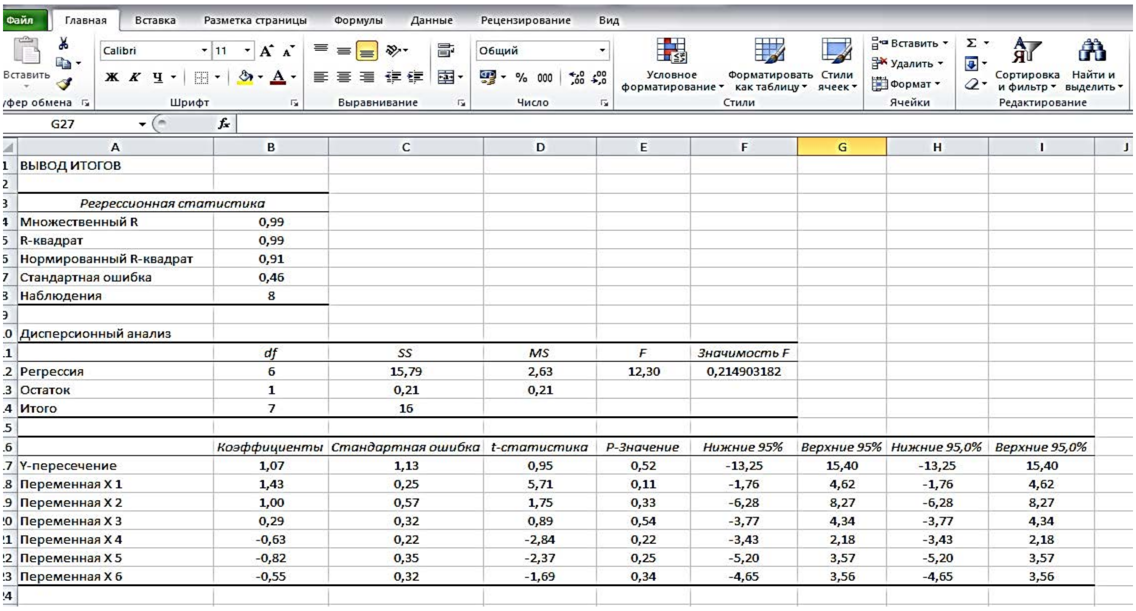

ВЫВОД ИТОГОВ								
Регрессионная статистика								
Множественный R	0,99							
R-квадрат	0,99							
Нормированный R-квадрат	0,91							
Стандартная ошибка	0,46							
Наблюдения	8							
Дисперсионный анализ								
	df	*SS*	*MS*	*F*	*Значимость F*			
Регрессия	6	15,79	2,63	12,30	0,214903182			
Остаток	1	0,21	0,21					
Итого	7	16						
	Коэффициенты	*Стандартная ошибка*	*t-статистика*	*P-Значение*	*Нижние 95%*	*Верхние 95%*	*Нижние 95,0%*	*Верхние 95,0%*
Y-пересечение	1,07	1,13	0,95	0,52	-13,25	15,40	-13,25	15,40
Переменная X 1	1,43	0,25	5,71	0,11	-1,76	4,62	-1,76	4,62
Переменная X 2	1,00	0,57	1,75	0,33	-6,28	8,27	-6,28	8,27
Переменная X 3	0,29	0,32	0,89	0,54	-3,77	4,34	-3,77	4,34
Переменная X 4	-0,63	0,22	-2,84	0,22	-3,43	2,18	-3,43	2,18
Переменная X 5	-0,82	0,35	-2,37	0,25	-5,20	3,57	-5,20	3,57
Переменная X 6	-0,55	0,32	-1,69	0,34	-4,65	3,56	-4,65	3,56

Рис. 3. Результати регресійного аналізу

дозволяє оцінити ступінь впливу різних категорій ризиків на впровадження та експлуатацію системи електронного документообігу, що дасть можливість надалі приймати управлінські рішення для мінімізації впливу негативних факторів на систему.

Таблиця 2

Коефіцієнти кореляції між показником впливу ризику на СЕД та класами ризиків

	Показник впливу ризику на СЕД	Організаційні ризики	Адміністративні ризики	Технологічні ризики	Методологічні ризики	Ризики, пов'язані з управлінням змінами	Зовнішні ризики
Показник впливу ризику на СЕД	1						
Організаційні ризики	-0,38	1					
Адміністративні ризики	-0,29	-0,24	1				
Технологічні ризики	0,26	-0,45	-0,59	1			
Методологічні ризики	0,30	0,04	0,18	-0,05	1		
Ризики, пов'язані з управлінням змінами	0,11	0,03	0,70	-0,09	0,09	1	
Зовнішні ризики	-0,31	-0,27	0,43	-0,14	0,09	0,70	1

Висновки і пропозиції. Інформаційні технології стають все більш важливим фактором для економічного і соціального розвитку у всіх країнах світу. У більшості розвинених країн розвинена електронний документообіг повністю замінив паперовий не тільки в компаніях, а й на побутовому рівні, допомагаючи фірмам, окремим співробітникам та населенню підвищити продуктивність праці, зекономити час та фінансові ресурси. Тому досить актуальним є питання ефективного впровадження і управління системами електронного документообігу. Побудована модель множинної регресії дозволяє простежити характер впливу класів ризиків на електронний документообіг, як наслідок, це сприятиме усуненню найбільш критичних факторів першочергово. Згідно з критеріями перевірки адекватності та точності модель визнана адекватною і досить точною для аналізу. Дана модель може використовуватись як керуюча оцінка на визначення проблемних зон в системі моніторингу.

Список літератури:

1. Walsh Ciaran. Key Management Ratios: How to Analyze, Compare and Control the Figures that Drive Company Value (Financial Times Management Masterclass Series). – Financial Times / Prentice Hall; International edition. – 347 pp., ISBN-13: 978 0273621973.
2. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / В.В. Вітлінський, П.І. Верченко. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.
3. Вітлінський В.В. Економічний ризик: системний аналіз, менеджмент. – К.: КДЕУ, 1995. Деп. в ДНТБ України 17.10.1994, № 2035 – Ук94. – 245 с.
4. Кіщенко О.В. Моделювання корпоративного документообігу за допомогою мереж Петрі / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»: Зб. наук. праць. – Херсон: «Гельветика», 2014. – Вип. 6. – Ч. 5. – С. 238-242.
5. Галіцин В.К. Моделі та технології систем моніторингу в економіці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора ек. наук: спец. 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання» / В.К. Галіцин. – Київ, 2001. – 30 с.
6. Кіщенко О.В. Аналіз переваг та ризиків, які виникають в процесі впровадження систем електронного документообігу / Моделювання та інформаційні системи в економіці: Зб. наук. праць. – 9-й З: КНЕУ, 2013. – Вип. 88. – С. 182-192.

Макаренко А.И., Кищенко О.В.
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

РАЗРАБОТКА МОДЕЛИ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ РИСКОВ НА ВНЕДРЕНИЕ И УПРАВЛЕНИЕ СИСТЕМЫ ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБОРОТА

Аннотация
В статье рассматриваются особенности управления рисками в процессе внедрения и эксплуатации электронного документооборота в компаниях. Определены ключевые методы количественного анализа рисков, влияющих на системы электронного документооборота. Предложено использовать систему мониторинга для своевременного выявления рисков и их устранения или минимизации воздействия. В работе также описано применение модели множественной регрессии на данных исследования. Определена эффективность использования модели на основе множественной регрессии для оценки влияния рисков на электронный документооборот на предприятии.
Ключевые слова: система электронного документооборота, система мониторинга, риск, множественная регрессия, имитационное моделирование.

Makarenko O.I., Kishchenko O.V.
Kyiv National Economic University named after V. Hetman

DEVELOPMENT OF THE MODEL OF ASSESSMENT OF RISK IMPACT ON THE IMPLEMENTATION AND MANAGEMENT OF ELECTRONIC DOCUMENT MANAGEMENT SYSTEM

Summary
This article deals with the features of risk management in the implementation and operation of electronic document management in companies. The author identified the key methods of quantitative analysis of risks affecting the electronic document management system. It is suggested to use monitoring system to detect risk and eliminate or minimize its impact. The paper also describes the use of multiple regression model to survey data. Efficiency of using models based on multiple regressions to assess the impact of risks on electronic document management in the enterprise is determined.
Keywords: electronic document management system, monitoring system, risk, multiple regressions, simulation.

УДК 338:37.014.545

ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Малишко В.В.
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

Досліджено зарубіжний досвід фінансування системи вищої освіти. Здійснивши аналіз, можна стверджувати, що останнім часом фінансування освіти стало предметом особливої уваги науковців і практиків значною мірою завдяки прогресу в розумінні природи економічних інтересів суб'єктів, що діють на освітньому ринку, а також тому, що багато суспільно важливих заходів потребують значних коштів.
Ключові слова: фінансування, вища освіта, видатки, бюджет, кредити, бюджети земель, федеральний бюджет, принцип кредитування.

Постановка проблеми. В останній час в багатьох країнах замінюється підхід, орієнтований на надання коштів навчальному закладу, підходом, при якому більше уваги приділяється безпосередній підтримці студентів. При цьому заклади продовжують отримувати кошти від держави, однак непрямим методом. Крім того, у закладах зберігається можливість отримання прямого фінансування з боку держави.

Такий шлях державного фінансування закладів освіти веде до конкуренції між ними за залучення студентів, більшої виборності в державному фінансуванні освіти. Зараз в багатьох країнах, особливо європейських, переважає фінансування безпосередньо закладів державою, проте все більше досліджуються можливості виділення державних коштів на освіту за рахунок студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методології та практики фінансового забезпечення розвитку вищої освіти в сучасних умовах висвітлюють у своїх працях провідні українські та зарубіжні вчені: В. Атоян, В. Базилевич, Й. Бескид, Т. Боголіб, Д. Бондаренко, В. Буковинський, В. Кремень, М. Кармін, Е. Лібанова, Н. Мурсалімова, Ц. Огонь, І. Пасінович, І. Радіонова, Д. Робертсон, В. Сафонова, Г. Хьюберт, Ю. Чеботаревський та інші. Попри це в галузі залишається велика кількість теоретичних і практичних завдань, що потребують розв'язання.

© Малишко В.В., 2015

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідність вирішення проблем, пов'язаних з фінансовим забезпеченням розвитку вищої школи, вимагає впровадження нових підходів до фінансування за рахунок загального фонду державного бюджету та розширення кола власних надходжень бюджетних установ. Розвиток вищої школи в ринкових умовах господарювання неможливий без посиленої уваги до розробки нових методологічних підходів до організації та поточного планування доходів і витрат, розробки напрямів розвитку вищих навчальних закладів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження існуючих форм фінансування освітніх закладів в різних країнах світу для реалізації в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в Україні ще не досягнуто європейського рівня якості та доступності освіти. Обмежене фінансування освіти і науки з державного та місцевих бюджетів призвело до погіршення стану матеріально-технічної бази навчальних закладів та їх соціальної інфраструктури, що гальмує впровадження сучасних інноваційних технологій і засобів навчання [9, с. 40]. Управлінське рішення в освіті має ґрунтуватися на новітніх методологічних розробках як українських, так і закордонних науковців, а також унікальних особливостях освітніх систем кожної країни.

Загальною тенденцією показнику сучасного рівня розвитку систем освіти у країнах світу виступає ускладнення механізму фінансування, конвергенція, зближення, набуття спільних рис між державним і приватним секторами, все більшим стає розширення різних джерел фінансування на кожному рівні освіти. Ускладнення механізму фінансування відбувається не тільки внаслідок послідовної диверсифікації джерел, а й у напрямі розгалуження процесів виділення фінансових коштів, розпорядження ними та використання.

В умовах розвинутих країн застосовуються кілька моделей фінансування освіти, зокрема модель, що орієнтована на вільний ринок із неоліберальною політикою фінансування; антиринкова модель повного фінансування освіти, модель, орієнтована на суспільний ринок з концепцією так званого гуманного капіталізму й активної держави; модель фінансування, орієнтована на соціальний ринок (широке залучення до фінансування недержавних організацій, фондів тощо). Але незалежно від обраної моделі, провідні країни світу витрачають на освіту коштів значно більше серед них показників: як уже зазначалося вище, середнім показником у світі є 5,62% ВВП [8].

Необхідно відзначити, що з усіх можливих моделей фінансування вищої освіти перевагу необхідно віддавати тій системі фінансування, яка підвищує ефективність гнучкої, динамічної і спрямованої на результати системи освіти, оскільки вона заснована на високому ступені виміру результатів діяльності індивідуумів і навчальних закладів.

У будь-якій країні світу державний сектор відіграє найпершу роль у фінансуванні освіти, хоча частка держави може значною мірою різнитися. Однак жодна країна, навіть найрозвиненіша, не може повністю забезпечити потреби освіти тільки за рахунок державних коштів, існує певна межа, вище якої частка видатків на освіту у державному бюджеті чи відносно ВНП не може зростати далі.

Фінансування державою закладів вищої освіти – це складний процес за своєю внутрішньою структурою. Згідно національного законодавства воно може здійснюватися з різних рівнів урядового управління (центрального, обласного, місцевого), різними урядовими структурами (міністерствами і відомствами), на основі різних формул і методів.

Частка приватного сектору може бути виражена різними параметрами: це не лише через співвідношення державних і приватних навчальних закладів, а й обсяги фінансових ресурсів, приватних і державних навчальних закладах, а також як благодійні і спонсорські внески.

Проте потоки фінансових ресурсів в освіту не вичерпуються тільки поділом на державні та приватні. Вагомим каналом надходжень коштів, особливо у розвинених країнах, виступають цільові внески підприємств та організацій. Участь підприємств може виявлятися у різних формах. Наприклад, через створення власних навчальних закладів, так званих корпоративних університетів. Як відомо, беззаперечним лідером у створенні подібних закладів були США і найбільші західні транснаціональні компанії [2; 7]. Різноманітні питання створення і діяльності подібних закладів все частіше досліджують науковці не тільки Росії [6], де є чимало великих фірм зі значними регіональними підрозділами, а й України. Динаміка зростання їх кількості в сучасному світі свідчить про те, що ця форма навчальної діяльності не просто стрімко розвивається, а поступово навіть починає тіснити інші, більш традиційні форми здобуття різних ступенів вищої освіти.

Також, вагомим каналом фінансування освіти і професійної підготовки стає встановлення спеціальних податків. Крім того, держава може сприяти організаційно через упровадження схем обов'язкового навчання працівників або ж встановленням правила виплати працівниками частини вартості отриманого навчання у разі звільнення. Яскравий приклад успішного спільного фінансування підприємствами і урядом дають схеми оплати відпусток на навчання, що діють у Франції та Бельгії [8].

В історії вищої освіти США минулого сторіччя декада з середини 50-х до середини 60-х років була «золотою ерою» для зростання коледжів та університетів. Потік коштів з державних та приватних джерел уможливив зростання кількості студентів, розширення функцій університетів тощо. Відкрилися можливості вдосконалення матеріальної бази та залучення кращих професорів. Сталося це тому, що збільшилася кількість абітурієнтів. У кінці цього періоду «буму» вищої освіти викладачі стали більше уваги приділяти управлінню закладами, а студенти – відповідності програм своїм потребам.

З початку 70-х років усе частіше поставало питання «а хто платитиме», адже проблема планування та реформування, ролі й напрямів розвитку все більше залежала від фінансової ситуації в навчальному закладі.

У 1980-х та 90-х рр. прийом у вищі заклади освіти зменшився на 10-20%. Менша кількість студентів означає більші витрати на 1 студента, що, у свою чергу, потребує підвищення плати за навчання, більших субсидій держави на студента, чи, навпаки, зменшення витрат на товари й послуги, яких потребують коледжі та університети.

Одним із чинників, що впливають на зарахування студента до університету чи коледжу, є його фінансова спроможність. Адже програми навчання іноземних студентів у США, як, зрештою, і в багатьох інших країнах, є свого роду великим комерційним проектом.

Звісно, що навчання в американському університеті чи коледжі є доволі коштовним з огляду на економічний стан пересічного українця. Адже вартість одного року навчання складає від 15000 до 40000 доларів США [3, с. 215].

Аналізуючи питання про джерела фінансування діяльності вищих навчальних закладів незалежно від структури держави видатки на вищу освіту мають покриватися з комбінації чотирьох джерел надходжень: батьків, студентів, платників податків і вищих навчальних закладів. Цей підхід характерний для США [1].

Джерелами фінансового забезпечення діяльності вищих навчальних закладів США є: кошти, що виділяються з бюджетів федерального, штату та місцевого; плата студентів за навчання та послуги; доходи від власної діяльності; пожертвування організацій і окремих осіб; відсотки від накопичень із спеціальних фондів; створених приватними організаціями й особами.

У Німеччині система вищої освіти поділена на два сектори. Один сектор охоплює університети, другий – Fachhochschulen (вищі професійні навчальні заклади, які нині прийнято називати університетами прикладних наук). Хоча кількість університетів не перевищує чверті загальної кількості ВНЗ (96 з 350 ВНЗ у 2000 р.), вони до цього часу домінують за кількістю студентів.

Якщо розглядати Німеччину в цілому, то вища освіта є значно децентралізованою системою. Однак на рівні окремих земель вища освіта належним чином централізована. Традиційно міністерства земель, які відповідають за вищу освіту, істотно впливають на законодавства, управління та фінанси.

Питання про фінансування вищої освіти перебуває, у першу чергу, в компетенції земель. Землі, окрім цього, у повному обсязі перекривають витрати, пов'язані з оплатою праці викладачів, іншого персоналу, а також з обслуговуванням будівель і обладнання.

У більшості земель прийнято нове законодавство про вищу освіту. У Німеччині діє дуже складна процедура переговорів про традиційні постатейні бюджети між окремими ВНЗ.

Досвід зарубіжних країн переконує, що принцип кредитування населення з метою отримання вищої освіти успішно реалізується в зарубіжних країнах, наприклад у Франції ця система набула помітного розвитку. У Великобританії та Швеції освітянські кредити теж мають попит у населення. Цікавим є також досвід участі держави у частковому фінансуванні приватних навчальних закладів. Вивчення такої практики може бути корисним, а тому розглянемо організацію, роль і місце фінансово-кредитних коштів у системі освіти Франції, Англії, Швеції і США.

Для Франції характерним є постійне зростання витрат на освіту. Так, наприклад, із 1975 по 1992 р. вони зросли з 95,9 до 460,6 млрд. франків, у відношенні валового продукту є стабільними і коливаються від 6,4 до 6,8 відсотка. Зауважимо, що держава, окрім громадських закладів освіти, частково фінансує і приватні, але тільки ті, які співпрацюють із нею на основі контракту.

Відносно неглибокий перерозподіл участі у фінансуванні вищої освіти між державою і приватним сектором, який спостерігається всюди, маскує два важливих явища: рух до системи змішаного фінансування та зміну методів громадського контролю [10, с. 90].

Головна роль у забезпеченні функціонування державної вищої освіти відводиться Раді фінансування вищої освіти в Англії та відповідним управлінням у Шотландії, Уельсі й Північній Ірландії. Роль Ради – подавати рекомендації Державному Секретареві з освіти Великобританії та розподіляти державні кошти фінансування університетів та коледжів. На Раду покладено також обов'язки контролювати якість навчального процесу та наукових досліджень, розвивати співпрацю університетів, зберігаючи їх автономію, розширювати як місцеву, так і міжнародну роль кожного університету, ревізувати ефективність використання коштів та державного фінансування.

Окреме місце в системі вищої освіти Швеції посідає обов'язкове надання урядом країни з держбюджету матеріальної (фінансової) допомоги всім студентам вищих освітніх закладів, які цього потребують. Така допомога надається у вигляді грантів та кредитів. При цьому (що не підлягає поверненню) може становити до 30% від загального обсягу допомоги, кредит – близько 70%, фінансова допомога на навчання в обов'язковому плані індексується з огляду на інфляцію.

Повернення державної кредитної частини фінансової допомоги на навчання починається не пізніше, ніж через 6 місяців після одержання останнього паю кредиту разом із кредитними процентами, які дорівнюють 70% від встановленої Національним банком облікової ставки кредиту. Розмір частини кредиту, що повертається, залежить від щорічного доходу особи. Як правило, він становить близько 4 відсотка щорічного доходу.

Майже всі вищі навчальні заклади у тій чи іншій формі отримують від штату та федерального уряду пряму або непряму фінансову підтримку. При цьому значна частина бюджету державних вищих навчальних закладів формується, власне, за рахунок урядового фінансування. Іншими джерелами надходжень для громадських (державних) і приватних вищих навчальних закладів є плата за навчання, яка утримується із студентів, продаж товарів і послуг, приватні пожертвування та цільові субсидії, внески різних фондів.

В Україні можна було б застосувати деякі елементи американської системи податкових пільг на освітні послуги, взявши за критерії визначення розміру таких пільг рівень доходу претендента чи його сім'ї та успішність навчання. Гранти і знижки в оплаті повинні застосовуватись як заохочення для найталановитіших студентів, а кредити – як забезпечення можливості здобути вищу освіту [4, с. 54].

Отже, аналіз сучасного стану закладів освіти, їх фінансування свідчить, що для розв'язання проблем у цій галузі необхідно сформувати цілісну політику її розвитку. Головне завдання при цьому – оптимізація структури освітніх закладів, фінансових та кредитних джерел їх розвитку [5, с. 59].

Висновки. За результатами досліджень використання досвіду Швеції в Україні могло б дати позитивні результати для освітньої галузі, розширило б можливості отримання вищої освіти, її доступність для широких верств населення. Процес формування фондів фінансових ресурсів, із яких надається фінансова допомога, можна назвати безперервним, оскільки поточні витрати на фінансову допомогу студентам за такою системою фінансуються за рахунок повернення позик тими, хто вже отримав освіту і працює. Тобто маємо своєрідну солідарну систему допомоги. Щоб така система сформувалася в Україні й функціонувала хоча б беззбитково, окрім законодавчого забезпечення, потрібні роки.

Список літератури:
1. Галаган А.И. Университеты в региональных экономических и управленческих структурах США, стран Западной Европы и Японии / А.И. Галаган – М., 1994.
2. Галагузова М.А. Корпоративное образование / М.А. Галагузова, А.Н. Галагузов // Педагоги ческое образование и наука. – 2008. – № 6. – С. 101-105.
3. Грішнова О. Зарубіжний досвід фінансування освіти та перспективи його застосування в Україні / О. Грішнова // Наукові праці НДФІ. – К.: НДФІ, 2000. – Вип. 10-11. – С. 214-222.
4. Добровольська Л.М. Деякі аспекти державного фінансування вищої освіти / Л.М. Добровольська // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 50-54.
5. Кичко І.І. Фінансування освіти в умовах формування соціально орієнтованої економіки / І.І. Кичко // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 53-59.
6. Ключарев Г.А. Корпоративное образование: новая альтернатива государственным программам в сфере профессионального образования / Г.А. Ключарев, Е.И. Пахомова // Вопросы образования. – 2007. – № 2. – С. 117-139.
7. Корпоративный университет на основе проектно деятельностного образования как инструмент инновационного развития / Дьяконов С., Тузиков А., Зинурова Р., Гребнев Л. [и др.] // Высшее образование в России. – 2006. – № 11. – С. 314.
8. Куклін О.В. Фінансові механізми функціонування вищої освіти / О.В. Куклін // Формування ринкової економіки. – 2010. – № 24. – С. 373-381. – Режим доступу: http://ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/420/1/Kuklin.pdf
9. Ходжсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания сложности / Дж. Ходжсон // Вопросы экономики. – 2001. – № 8. – С. 40.
10. Шевальє Т., Ейшер Ж.-К. Фінансування вищої освіти: десять років змін / Т. Шевальє, Ж.-К. Ейшер // Вища школа. – 2005. – № 2. – С. 85-94.

Малышко В.В.
Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ФИНАНСИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация
Исследовано зарубежный опыт финансирования системы высшего образования.
Осуществив анализ, можно утверждать, что в последнее время финансирование образования стало предметом особого внимания ученых и практиков в значительной степени благодаря прогрессу в понимании природы экономических интересов субъектов, действующих на образовательном рынке, а также потому, что многие общественно важные мероприятия требуют значительных средств.
Ключевые слова: финансирование, высшее образование, расходы, бюджет, кредиты, бюджеты земель, федеральный бюджет, принцип кредитования.

Malyshko V.V.
Pereiaslav-Khmelnitskyi State Pedagogical University
named after Hryhorii Skovoroda

USE OF FOREIGN EXPERIENCE OF FUNDING HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Summary
The international experience of financing higher education is studied. By carrying out the analysis, it can be argued that the recent funding of education has been the subject of special attention of scholars and practitioners largely due to progress in understanding the nature of the economic interests of entities operating in the education market, and due to the fact that many important public events require significant funds.
Keywords: funding, higher education, spendings, budget, credit, land budgets, federal budget, principle of lending.

УДК 339.13:334.716:658.821 (045)

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Марченко В.М., Євтушенко О.М.
Національний авіаційний університет

Досліджено поняття конкурентоспроможності підприємства. Визначено перелік факторів, які впливають на конкурентоспроможність підприємства. Розкрито основні ознаки, які формують конкурентоспроможність підприємства. Визначено актуальні проблеми забезпечення конкурентоспроможності українських підприємств.
Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, підприємство, конкурентне середовище, ринок, товар.

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність підприємства являється однією з найважливіших категорій ринкової економіки і характеризує можливість та ефективність адаптації підприємства до умов конкурентного середовища. У зв'язку з цим актуальним є обґрунтування підходів до її дослідження з метою подальшої розробки системи управління конкурентоспроможністю підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою конкурентоспроможності займалися такі вчені, як М. Портер, С. Покропивний, І. Должанський, В. Нємцов, Є. Карпенко, Л. Кобиляцький, Р. Фатхутдинов, С. Ярошенко, А. Люкшинов, В. Василенко, О. Савчук, В. Дикань, Т. Гринько та багато інших. Проте окремі питання щодо проблем забезпечення конкурентоспроможності підприємства потребують більш глибоких наукових досліджень.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день проблеми формування та забезпечення конкурентоспроможності підприємств не достатньо повно досліджені та обґрунтовані науковцями та не достатньо визначені напрями їх вирішення. З урахуванням політичної та економічної ситуації в країні, проблеми забезпечення конкурентоспроможності потребують якісно нових підходів щодо їх дослідження та нових методів їх вирішення.

Мета статті. Метою статті є узагальнення наукових досліджень щодо сутності поняття «конкурентоспроможність підприємства», як інтегрованої економічної категорії, та систематизація основних факторів забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні багато представників різних галузей науки виявляють інтерес до проблем забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Цими проблемами займаються як цілі наукові підрозділи, так і видатні науковці [1, 4, 6, 14, 16]. Хоча механізм забезпечення конкурентоспроможності підприємства розроблений ще не достатньо повно, його теоретична, методологічна і практична значимість уже широко визнана, так як наука і практика постійно потребують нових ідей. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності завжди посідали вагоме місце у системі наукових досліджень практично усіх економічних шкіл і течій. Стан сучасної економічної науки в цілому, актуальність і невідкладність вирішення поставлених проблем її подальшого розвитку, аналіз ситуацій, що склалися на підприємствах, вказують на нагальну необхідність забезпечення їх конкурентоспроможності. Але варто врахувати той факт, що в економічній науці ще чітко не сформувалася методологія системи управління конкурентоспроможністю підприємства. У процесі зародження знаходяться проблеми конкурентоспроможності, які визначаються окремими течіями та напрямами, що розвиваються на власних методологічних засадах або конкурують між собою [6].

В умовах ринкової економіки для формування системи управління конкурентоспроможністю підприємств необхідні:

– ретельний аналіз існуючих точок зору;

– критичне осмислення існуючих підходів до конкурентоспроможності.

Тлумачення терміну «конкурентоспроможність підприємства» наведені в таблиці 1.

В результаті аналізу представлених поглядів на визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства» можна систематизувати основні ознаки, які формують економічну сутність даного поняття:

– конкурентоспроможність підприємства визначається і залежить від конкурентоспроможності товарів;

– конкурентоспроможність підприємства є результатом ефективної господарської діяльності за умов конкурентного ринку;

– конкурентоспроможність підприємства показує ступінь конкурентних переваг його діяльності над діяльністю інших підприємств-конкурентів;

– конкурентоспроможність підприємства – це підвищення продуктивності використання його ресурсів;

– конкурентоспроможність підприємства являє собою систему економічних категорій, елементами якої є конкурентоспроможність продукції і фінансова конкурентоспроможність;

– конкурентоспроможність підприємства розглядається як постійне збільшення його вартості (капіталу);

– конкурентоспроможність є результатом людського капіталу;

– конкурентоспроможність підприємства визначається наявністю ефективного маркетингового комплексу, торгової марки, іміджу [6].

Складність конкретизації поняття «конкурентоспроможність підприємства» виходить із його особливостей, які полягають в тому, що конкурентоспроможність:

– може виникати і бути оціненою тільки за наявності конкурентів;

– залежить від конкурентоспроможності продукції, галузі, країни;

– як адаптивність не є іманентною якістю підприємства;

– залежить від рівня конкурентних переваг і шляхів їх здобуття;

– відносне поняття і має різний рівень по відношенню до різних конкурентів [3, 5, 9].

Конкурентоспроможність підприємства є невід'ємною від процесу впровадження змін, тобто від процесу реструктуризації на підприємстві. В свою чергу здійснення змін має свої особливості. Так одноразові, надзвичайні заходи можуть на короткий час поліпшити конкурентоспроможність підприємства, а довготривалі заходи є основою успішної реструктуризації.

© Марченко В.М., Євтушенко О.М., 2015

Таблиця 1

Економічна сутність поняття «конкурентоспроможність підприємства»

Автор	Тлумачення
Алексеєв С.Б. [1, 618]	**Конкурентоспроможність підприємства** – це економічна категорія, яка дозволяє в умовах конкуренції представити на внутрішній і зовнішній ринок продукцію, яка з точки зору конкурентних переваг сприймається споживачем як краща за аналогічну продукцію конкурентів та дозволяє підприємству отримувати плановий дохід, реалізовувати стратегії конкурентної боротьби й забезпечувати виживання і бажане положення на ринку у довгостроковій перспективі.
Чернега О.Б. [17, 29]	**Конкурентоспроможність виробника** – це сукупність характеристик діяльності, завдяки яким є ринок збуту і задовольняються потреби певних груп покупців.
Портер Майкл [14, 231, 385]	**Конкурентоспроможність** – це обумовлений економічними, соціальними та політичними факторами стан країни або окремого товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках. **Конкурентоспроможність** – властивість товару, послуги, суб'єкта ринкових відносин виступати на ринку на рівні з аналогічними товарами, послугами або конкуруючими суб'єктами ринкових відносин, що присутні на ринку.
Савчук О. [15, 58]	**Конкурентоспроможність** – здатність у процесі суперництва досягати кращих результатів в деякій діяльності, сфері функціонування. Конкурентоспроможність підприємства повинна визначатися конкурентоспроможністю окремих видів продукції, яку воно випускає.
Покропивний С.Ф. [13, 350]	**Конкурентоспроможність підприємства** – означає його здатність до ефективної господарської діяльності та забезпечення прибутковості за умов конкурентного ринку. Тобто, конкурентоспроможність підприємства – це здатність забезпечувати випуск і реалізацію конкурентоспроможної продукції.
Дикань В.Л. [4, 30]	**Конкурентоспроможність** – це особливе поєднання характеристик об'єкта, які визначають його місце в ієрархічній системі оцінок об'єктів, що до нього подібні.
Енциклопедія бізнесмена, менеджера, економіста [7, 297]	**Конкурентоспроможність підприємства** – рівень його компетентності порівняно з іншими підприємствами-конкурентами за такими параметрами як технологія, практичні навички і професійні знання персоналу, рівень стратегічного і поточного планування, політика збуту, рівень управління, комунікації, якість систем управління виробництва продукції тощо.
Кобиляцький Л.С. [10, 81]	**Конкурентоспроможність підприємства** визначають показники, які характеризують ефективність виробничої діяльності, фінансового стану підприємства, ефективності організації збуту і просування товару порівняно з підприємствами-конкурентами, а також показники конкурентоспроможності товарів.
Должанський І.З. [5, 28]	**Конкурентоспроможність підприємства** – це можливість ефективно розпоряджатися власними і позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку.
Нємцов В.Д. [12, 220]	**Конкурентоспроможність організації** може бути визначена як комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка відображає ступінь переваги сукупності оціночних показників його діяльності, що визначають успіх підприємства на певному ринку за певний проміжок часу, по відношенню до сукупності показників конкурентів.
Карпенко Є.М. [8, 257]	**Конкурентоспроможність підприємства** – це відносна характеристика, яка проявляється в умовах конкуренції як здібність задіяти необхідні ресурси і зробити з них конкурентоспроможний товар, визначається продуктивністю використання виробничих ресурсів, обумовлює його положення на ринку і залежить від аналогічної властивості його галузі та країни.
Воронін Г. [2, 18]	**Конкурентоспроможність** – багатогранне поняття, яке включає в себе не тільки якісні та цінові параметри промислової продукції, але й залежить від рівня менеджменту, управління фінансовими потоками, інвестиційної та інноваційної складової в діяльності підприємства.
Фатхутдинов Р.А. [16, 23]	**Конкурентоспроможність** – властивість об'єкта, що характеризується ступенем реального або потенційного задоволення ним конкретної потреби, у порівнянні з аналогічними об'єктами, що є на даному ринку.
Ярошенко С.П. [18, 136]	**Конкурентоспроможність** – є здатністю підприємства діяти в умовах ринкових відносин, отримуючи прибуток, достатній для науково-технічного вдосконалення виробництва, стимулювання працівників і підтримки якості продукції на високому рівні. Мається на увазі, що конкурентоспроможність виробництва в основному зводиться до конкурентоспроможності продукції.

Кожне підприємство, яке виходить на ринок зі своєю власною продукцією, намагається досягти переваги над іншими підприємствами, які продають конкурентну продукцію. Конкурентоспроможність визначається можливостями підприємства у досягненні такої переваги. Конкурентоспроможність повинна відповідати таким принципам і положенням:

– конкурентоспроможність підприємства формується на основі впровадження нововведень, поліпшень та змін;

– конкурентоспроможність підприємства має постійно підтримуватися безперервним удосконаленням;

– конкурентоспроможність підприємства забезпечується різними методологічними підходами і характеризується різноманітними способами досягнення;

– конкурентоспроможність підприємства забезпечується завдяки наявності конкурентних переваг, які формують конкурентоспроможність продукції;

– дослідження конкурентоспроможності підприємства передбачає ретельний розгляд усіх складових елементів, факторів внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності підприємства;

– конкурентна перевага, що забезпечує конкурентоспроможність підприємства, може формуватися в різних підрозділах діяльності підприємства: менеджменті, логістиці, фінансах, маркетингу, і реалізуватися за допомогою різноманітних методичних підходів [2, с. 31-32].

Актуальними проблемами управління конкурентоспроможністю підприємств є відсутність досвіду

конкуренції, складна економічна ситуація в країні, невирішеність значної кількості методологічних і прикладних проблем управління конкурентоспроможністю [11]. Виходячи з вищесказаного, необхідно підкреслити, що дані проблеми потребують проведення додаткових досліджень у цій сфері.

Визначальним чинником міжнародної конкурентоспроможності національних підприємств є наявність умов для формування їх стійких конкурентних позицій у рейтингу світової конкурентоспроможності компаній. За даними Глобального огляду конкурентоспроможності (Global Competitiveness Report) за 2013-2014 рр. Україна займає 84 місце в рейтингу конкурентоспроможності [19].

Для підтримки високої міжнародної конкурентоспроможності українських підприємств необхідно, щоб всі ресурси підприємства використовувалися настільки продуктивно, щоб воно стало більш прибутковим, ніж його міжнародні конкуренти. Це одночасно передбачає, що підприємство повинне займати стабільне місце на міжнародному ринку товарів і послуг, а його продукція повинна користуватися постійним попитом у іноземних споживачів. Для цього керівництву українських підприємств необхідно приділяти більше уваги політиці господарювання, своєчасно відслідковувати зміни на міжнародних ринках, проводити відповідні перетворення у системі виробництва та реалізації товарів [3, 9].

Таким чином, розглянувши управління конкурентоспроможністю вітчизняних підприємств на міжнародних ринках слід зазначити, що важливими передумовами забезпечення міжнародної конкурентоспроможності українських підприємств є розробка оптимальних управлінських рішень для формування раціональних організаційних структур, проведення правильної кадрової політики та створення позитивного іміджу підприємства на міжнародних ринках.

Висновки з проведеного дослідження. Конкурентоспроможність підприємства є важливою категорією ринкової економіки, яка характеризує ступінь адаптації підприємства до умов конкурентного середовища. Проаналізувавши представлені погляди на сутність поняття «конкурентоспроможність підприємства», було виявлено, що факторами забезпечення високої конкурентоспроможності підприємства є: висока конкурентоспроможність товарів, ефективна господарська діяльність, підвищення продуктивності використання ресурсів, удосконалення зовнішньоекономічної діяльності, постійний процес реструктуризації, наявність конкурентних переваг.

Поняття конкурентоспроможності підприємства нерозривно пов'язане з поняттями конкурентних переваг і конкурентоспроможності продукції. Конкурентні характеристики продукції формують конкурентні переваги, а конкурентні переваги визначають конкурентоспроможність підприємства.

Отже, узагальнюючи наведені вище визначення конкурентоспроможності підприємства, пропонується розглядати її як здатність підприємства змагатися з виробниками і продавцями за споживачів на ринку аналогічних товарів за допомогою забезпечення більш високої якості товарів, більш доступних цін, створення зручних умов для споживачів в умовах невизначеності та при впливі зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства.

Список літератури:

1. Алексеев С.Б. Теоретические аспекты конкурентоспособности предприятий // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 191: В 4 т. Том ІІ. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – С. 614–619.
2. Воронин Г.О. Конкурентоспособность промышленных предприятий // Экономист. – М, 2004. – № 6. – С. 18.
3. Воронкова А.Е. Управління конкурентоспроможним потенціалом промислового підприємства: організаційний аспект / А.Е. Воронкова // Економіка. Менеджмент. Підприємство: зб. наукових праць Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2007. – С. 22-29.
4. Дикань В.Л. Обеспечение конкурентоустойчивости предприятия. – Х.: Основа, 1995. – 158 с.
5. Должанський І.З., Загорна Т.О. Конкурентоспроможність підприємства: Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
6. Драган О.І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти. Монографія. – К.: ДАКККіМ, 2006. – 160 с.
7. Енциклопедія бізнесмена, менеджера, економіста/ Під ред. Р. Дяківа. – К.: Міжнародна економічна фундація, 2000. – 706 с.
8. Карпенко Е.М. и др. Методологические подходы к оценке уровня конкурентоспособности предприятий // Регіональні перспективи. – 2000. – № 2–3. – С. 256–259.
9. Кирчата І.М. Напрями формування економічного механізму підвищення конкурентоспроможності підприємства / І.М. Кирчата // Управління розвитком: зб. наук. статей. – Х., 2006. – № 7. – С. 19-21.
10. Кобиляцький Л.С. Управління конкурентоспроможністю – К.: Зовнішня торгівля, 2003. – 302 с.
11. Кривов'язюк І.В. Комплексна економічна діагностика підприємства: монографія / Кривов'язюк І.В., Божидарнік Т.В. – Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2012. – 226 с.
12. Нємцов В.Д., Довгань Л.Є. Стратегічний менеджмент.: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. – К.: ТОВ»УВПК»ЕксОб», 2004. – 559 с.
13. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: Підручник / С. Ф. Покропивний – [2-ге вид. перероб та доп.]. – К.: КНЕУ, 2001. – 352 с.
14. Портер М. Конкуренция. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2001. – 495 с.
15. Савчук О. Системний підхід до аналізу конкурентоспроможності промислового виробництва // Економіст. – М., 2001. – № 12. – С. 58–61.
16. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление. – М: ИНФРА-М, 2000. – 311 с.
17. Чернега О.Б. Использование методов менеджмента качества для повышения конкурентоспособности предприятия / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 1999. – 91 с.
18. Ярошенко С.П. Резерви підвищення конкурентоспроможності м'ясного підкомплексу України. – Суми: Козацький вал, 1998. – 249 с.
19. The Global Competitiveness Report 2013 – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www3.weforum.org/docs/GCR2013-14/GCR_Rankings_2013-14.pdf

Марченко В.Н., Евтушенко О.Н.
Национальный авиационный университет

НАУЧНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация
Исследовано понятие конкурентоспособности предприятия. Определен перечень факторов, которые влияют на конкурентоспособность предприятия. Раскрыты основные признаки, которые формируют конкурентоспособность предприятия. Определены актуальные проблемы обеспечения конкурентоспособности украинских предприятий.
Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, предприятие, конкурентная среда, рынок, товар.

Marchenko V.N., Yevtushenko O.M.
National Aviation University

SCIENTIFIC SUPPORT OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS

Summary
The basic notions of competitiveness of enterprise are explored. The list of factors that affect the company's competitiveness is identified. The main features that form the company's competitiveness are discovered. The current problems of competitiveness of Ukrainian enterprises are identified.
Keywords: competition, competitiveness, enterprise, competitive environment, market, goods.

УДК 658.5.012.14

СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Марченко В.М, Бігун А.В.
Національний авіаційний університет

Досліджено напрями забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств різних країн. Визначенні основні засоби, які використовуються для досягнення соціально-економічної безпеки. Проаналізовані особливості забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств, притаманні тій, чи іншій країні. Визначенні спільні риси забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств розвинутих країн. Запропоновані напрямки вдосконалення вітчизняної системи забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств.
Ключові слова: соціально-економічно безпека, підприємства, країни, загрози, міжнародний досвід.

Постановка проблеми. Бурхливі реалії сьогодення, нестабільність зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства зумовлюють появу нових загроз діяльності, що змушує підприємства підвищувати рівень своєї соціально-економічної безпеки.

Від рівня захищеності підприємства залежить його стійкість, здатність боротися з загрозливими та кризовими ситуаціями, кількість ризиків, конкурентні позиції, надійність підприємства, можливість настання банкрутства та, навіть, імідж компанії серед партнерів, конкурентів та клієнтів.

Дане питання є актуальним для підприємств будь-якої країни й підприємства кожної країни, в силу своїх національних, релігійних, культурних факторів, мають свої специфічні засоби досягнення соціально-економічної безпеки підприємства. Високий рівень соціально-економічної безпеки дає можливість підприємствам здійснювати ефективно та надійно свою діяльність і підвищувати свої конкурентні позиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню соціально-економічної безпеки підприємства присвятили свої праці такі українські та інші провідні науковці світу: Стенлі Джонсон, О. Амоші, В. Березін, О. Барановський, Т. Іванюта, В. Духов, В. Геєць,, Хосбулатов О.Р., Дейв Бойкін, Мері Франк, Джон Мейерс, Девід Аудретч, Едвін Мансфілд, Стефен Еверхат, Пауль Девід, Вільям Амтс, Дженет Кін, Франк Стефорд Мері Франк Фокс, Рубин Сапосник та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для підвищення рівня соціально-економічної захищеності вітчизняних підприємств дуже важливо дослідити досвід інших країн. Проаналізувавши та узагальнивши досвід інших країн, особливо тих, які мають успіхи в подоланні даної проблеми, а також проаналізувавши власні можливості, можна розробити власну програму по підвищенню рівня соціально-економічної безпеки вітчизняних підприємств.

Мета статті. На основі аналізу міжнародного досвіду забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств запропонувати шляхи підвищення рівня соціально-економічної безпеки українських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Безпека підприємства це важливий компонент надійного функціонування підприємства. Підходи до визначення цього поняття змінювались зі зміною факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Першочергово під безпекою підприємства розуміли економічну безпеку. Її розуміли як такий стан

© Марченко В.М, Бігун А.В., 2015

власних ресурсів та можливостей, при котрому гарантується найефективніше їх використання для забезпечення надійного функціонування та постійний розвиток [1] Але зміна зовнішніх факторів та підходів до управління зумовили переосмислення поняття безпеки, внаслідок чого економіка підприємства стала соціально-орієнтована.

Під соціальною складовою соціально-економічної безпеки розуміють систему суспільно-економічних заходів, які орієнтовані на покращення умов праці та якості життя працівників, а також забезпечення належного рівня матеріального забезпечення [1]

Після того як безпеку підприємства почали розглядати не лише з точки зору економічної безпеки, але й з боку соціальної безпеки, виникло поняття «соціально-економічна безпека». Під соціально-економічною безпекою розуміють комплекс заходів, систему захисту діяльності підприємства від будь-яких негативних чинників, як внутрішніх, так і зовнішніх, а також можливість їх швидкої ліквідації чи адаптації до існуючих умов, які б не позначались негативно на діяльності підприємства [1]

Фактори соціально-економічної безпеки підприємства можна поділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх факторів за Ф. Котлером можна віднести: демографічні, економічні, природні, науково-технічні, політичні, культурні. За М. Максоном можна виділити такі фактори: споживачі, постачальники, профспілки, конкуренти, закони та державу. До внутрішніх факторів безпеки підприємства найчастіше виділяють фінанси, персонал, технологію, техніку, організацію та управління

Маючи гарні показники по названим факторам, а також маючи певний ресурсний резерв для подолання негативних наслідків від настання загрозливих ситуацій, які не можна спрогнозувати, підприємство може досягти стабільності.

Питанню підвищення рівня соціально-економічної безпеки підприємства приділяє увагу більшість економічно розвинутих країн. Багато країн головну увагу концентрують на розробці теоретико-прикладних засад підвищення рівня соціально-економічної безпеки підприємства та формуванню сприятливого середовища діяльності. Лише країни, які перебувають у кризовому становищі, або у стадії трансформації, які змінюють систему державного устрою, займаються, безпосередньо, забезпеченням соціально-економічної безпеки підприємств.

Для політики розвинутих країн характерна розробка стратегічних планових документів щодо зміцнення безпеки підприємств та країни в цілому. При цьому суб'єкти підприємницької діяльності мають важливу місію у економічній та соціальній діяльності країни, а рівень її захищеності, безпосередньо, залежить від впливів чинників зовнішнього середовища.

Розуміючи важливість результатів діяльності підприємств та їх рівень соціально-економічної безпеки більшість економічно розвинутих країн світу за останні роки зняли переважну більшість адміністративно-законодавчих обмежень та створили сприятливі фінансово-економічні умови діяльності, а також запровадили ряд податкових стимулів. Введені зміни дали можливість країнам Західної Європи та Японії посісти провідні місця за рівнем розвитку підприємницької діяльності та показниками соціально-економічної безпеки бізнесу [2] Завдяки цьому ці країни є найбільш інвестиційно привабливими.

Вперше соціально-економічна безпека підприємства стала предметом дослідження в США [4] Це було пов'язано з великою світовою економічною кризою й необхідністю швидкого реагування на загрози.

До 70-х рр.. США займали лідируючи позиції в сфері механізації та автоматизації виробництва, й щорічно продуктивність праці зростала на 3%. Але після 70-х США почали відставати, перш за все від Японії. Одними з факторами послаблення позицій були соціальні фактори: зменшення мотивації праці, постійні страйки, розповсюдження алкоголізму та наркоманії, незадоволеність людей умовами праці та інші. Так, наприклад, під час опитування в корпорації «General motors «своє невдоволення виказали 77% робітників та 58% співробітників [3]

Для подолання даної проблеми були прийняті міри серед яких була концепція якості трудового життя. Суть цієї програми полягає у вдосконаленні трудової мотивації, повне використання інтелектуального, творчого, трудового потенціалу працівників, забезпечення різноманіття праці.

В перше ця програма була використана в корпорації «General motors «і використовується в сьогоденні. Також вона є пріоритетною в системі планування для будь-якого підприємства США.

В наші дні в США використовуються й інші засоби підвищення соціально-економічної безпеки підприємства, так, наприклад, на сьогоднішній день в США широке розповсюдження отримали програми профілактики й запобігання соціальним та економічним злочинам. Запобігання злочинам відбувається за допомогою державних та суспільних правоохоронних органів а також приватних охоронних агентств.

Дана програма стала досить ефективною, й попереджує широке коло порушень соціально-економічної безпеки підприємства, починаючи від порушення робочої етики й зловживання алкоголю на робочому місці і закінчуючи злиттям інформації конкурентам [5].

Перепоною для найефективнішого використання даної програми є те, що для керівників підприємств США присутнє бажання до мінімізації небажаного розголосу для підтримання репутації фірми. Найчастіше розслідування злочинів відбувається внутрішніми силами підприємства й інформація про порушення залишається недосяжною для державних правоохоронних органів.

Важливим інструментом у досягненні соціально-економічної безпеки підприємства в США є розвиток НДДКР. Для підприємств США характерна політика подвійних технологій, де відбувається зближення цивільної та воєнної промисловості. Великі фінансово-промислові групи, що виходять на масові ринки цивільної продукції повинні бути зацікавлені у зустрічних інвестиціях в «подвійні технології», пропоновані оборонною промисловістю.

У Німеччині ключову увагу у забезпеченні соціально-економічної безпеки підприємства відводять системі соціального страхування. Соціально-економічна безпека підприємства реалізується через закони, які надають державі основні функції [4]

Оскільки політика німецьких підприємств виходять з того, що успішний економічний розвиток призведе до розподілу суспільства на заможних та бідних, тому держава повинна гарантувати основні трудові права людини й соціальну справедливість.

Для підтримки соціально-економічної безпеки підприємства Німеччини, поряд з власними відділами безпеки та незалежними охоронними агентствами, також використовують державні охоронні агентства через створення спеціальних контрразвідкових служб, що виконують функції відділів охорони та соціально-економічної безпеки підприємства.

Німеччина разом з іншими країнами ЄС складає найбільшу конкуренцію США та Японії у сфері на-

рощування НДДКР для підвищення рівня захищеності власних підприємств та країни в цілому. Так, в минулому році на розвиток НДДКР в ЄС було витрачено 17,5 млрд. євро.

Проблеми забезпечення соціально-економічної безпеки в Японії вирішуються по-іншому ніж в США, Німеччині та інших країнах. Для забезпечення безпеки ця країна не використовує приклади інших країн, а, відштовхуючись від власних досягнень, особливостей, розроблює свою стратегію забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств.

На відміну від інших країн в Японії поняття соціально-економічної безпеки підприємства не відокремлюється в окрему категорію, а розглядається як частина національної безпеки. Основою національної безпеки є протистояння зовнішнім загрозам.

Економічною складовою забезпечення національної безпеки та соціально-економічної безпеки кожного підприємства є: забезпечення ефективного функціонування національної економіки, підвищення конкурентоспроможності національних підприємств за рахунок збільшення експорту та ефективності праці, розвиток зв'язків з країнами, які є важливі для забезпечення безпеки національної економіки та розвитку її.

Соціальною складовою забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства є, так зване, «японське чудо». Головною причиною виникнення такого явища є те, що культурною особливістю японців є винесення суспільного бала на перше місце, а власні інтереси залишаються позаду.

Як зазначав топ-менеджер Sony Corporation А. Морітой, головним секретом «японського чуда» є система управління персоналом підприємства, яка основується на традиційному трудолюбству й добросовісному ставленні до праці, яке підсилюється ефективними стимулами [3] Підприємство з добросовісним персоналом, який має гарний стимул до праці, та, який орієнтований на ефективну діяльність фірми має набагато вищу соціально-економічну захищеність, ніж підприємства, де цього не вдалося досягти.

Високого рівня соціально-економічної безпеки японські підприємства досягають за рахунок гнучкості, відсутності жорстких правил щодо діяльності, де заохочується ініціативність з боку працівників всіх рівнів, а також за рахунок адаптивності до кожної конкретної ситуації.

Заохочення персоналу до генерування ідей, щодо подолання проблем та розвитку підприємства, а також розгляд фірми як єдиної сім'ї, яка орієнтована на загальне благо підприємства, дає можливість компанії збільшити ресурси для забезпечення соціально-економічної захищеності підприємства.

Як і в більшості розвинутих країнах, в Японії велику увагу приділяють розвитку НДДКР. Японія посідає лідируючі позиції в сфері розвитку НДДКР й посіла перше місце по частині витрат на НДДКР. Так, витрати досягли 3,18% ВВП. Для стимулювання розвитку НДДКР на підприємствах Японії держава запровадила ряд програм, серед яких була програма «Створення нової індустрії», яка фінансує підприємства що мають високі можливості розвитку підприємства.

Розгляд соціально-економічної безпеки підприємства як частини національної безпеки в Франції почали розглядати ще в 1950-х роках.

У зв'язку зі зростаючою економічною залежністю країни й посиленням інтеграції у Європу, в другій половині 1990-х років в країні виникла необхідність розробити ряд заходів по підвищенню соціально-економічної безпеки підприємств та країни в цілому. Внаслідок цього були розроблені три напрямки забезпечення соціально-економічної безпеки [7].

Першим напрямком був захист матеріальних та нематеріальних активів підприємств. До них відносять майно компанії, інтелектуальну власність, а також захист інформаційних систем, якими володіє та користується компанія.

Другим напрямком було проведення постійного моніторингу національних та іноземних конкурентів та вплив на зони, в яких компанії поступається конкурентам.

Третім напрямком було запобіганню настання соціальної та економічної кризи силами держави та спеціалістами підприємств. А також подолання загроз, викликаних недостатньою та несвоєчасною інформацією, необхідною для прийняття важливих управлінських рішень.

Для підтримки національних підприємств та підвищенню їхньої соціально-економічної безпеки у Франції була створена дворівнева система.

На першому рівні при Міністерствах знаходиться управління з підтримки соціально-економічної безпеки підприємств. Головними обов'язками даного управління є збирання, обробка та подача інформації підприємствам своєчасної та актуальної інформації про загрози та захист підприємств.

На другому рівні робота із підтримки соціально-економічної безпеки підприємств проводиться за допомогою управління, яке було створене на базі казначейства та з залученням митних служб.

Дуже схожими у сфері забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств є підходи Великобританії, Італії Та Іспанії. Ці країни мають сильну та ефективну систему забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств, основою якої є розвинута законодавча база.

Так, наприклад, в Іспанії сильним поштовхом до ефективного забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств став закон «Про вдосконалення й захист національної промисловості» [2]

В Італії ставка також робиться на підвищення залежності від італійських підприємств їх закордонних партнерів.

Особливістю Китайської системи забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства, перш за все, є жорсткість у залученні та використанні іноземних інвестицій, особливо це стосується підприємств, які працюють у сфері цивільної авіації,, банківській, страховій, оборонної та гірничорудної промисловості, залізничного транспорту. Перевага віддається використанню власних коштів, або коштів держави, а іноземні інвестиції намагаються зводити до мінімуму.

Країни Казахстан та Білорусь за основу беруть Російський досвід забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств. Таким чином, у Казахстані наприкінці 2000 року, на базі Російського досвіду, було розроблено та затверджено Стратегію соціально-економічної безпеки Республіки Казахстан та її підприємств, де були визначені основні зовнішні та внутрішні джерела загроз діяльності [4] Так, підприємства та держава повинні попереджувати зазначені ризики, а головний контроль здійснює уряд Республіки Казахстан.

Аналізуючи міжнародний досвід можна зазначити, що у сфері забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства велике значення має держава. Найвпливовіше значення дії уряду мають для підприємств з Німеччини, Казахстану, Білорусі, Великобританії, Італії, Іспанії. За рахунок ефективної законодавчої бази, політики стимулювання

розвитку, попередження кризових явищ а також захисту власних підприємств держава підвищує рівень соціально-економічної безпеки підприємств. Так, в Китаї дії уряду направленні на контроль та попередження вкладу іноземних інвестицій в пріоритетні галузі. В Іспанії та Великобританії, Казахстані та Білорусі дії уряду направлені на розробку жорсткої законодавчої бази, яка б спрогнозувала та попередила настання загрозливих ситуацій.

Спільною рисою більшості розвинутих країн при досягненні соціально-економічної безпеки підприємств є сприяння інноваційному розвитку та проведенню фінансування найперспективніших інноваційних проектів [7]

Більшість підприємств розвинутих країн діють на базі постулатів: наукові знання є ключем в майбутнє; технології є двигуном розвитку соціально-економічної безпеки підприємств; відповідальність керівників компаній полягає у заохоченні розвитку технологій та науки.

Найбільших результатів в цій сфері вдалося досягти підприємствам з США, Японії, Великобританії, Німеччини, Сінгапура та Китаю. Дані досягнення дають підприємствам можливість не лише підвищити свій рівень соціально-економічної безпеки, але й отримати більші конкурентні можливості та розширити межі свого бізнесу.

Деякі країни мають певні специфічні засоби досягнення соціально-економічної безпеки підприємств. Так, підприємства Італії забезпечують безпеку за рахунок забезпечення залежності інших підприємств від власних дій. Підприємства США та Німеччини для підтримки власної безпеки, крім власних відділів безпеки, використовують державні та суспільні правоохоронні органи. Підприємства Франції діють за трьома напрямками: збереження власного матеріального та нематеріального майна; оцінка слабких сторін власного підприємства та вплив на нього; моніторинг можливих загрозливих ситуацій та влив на них. А особливість японського підходу полягає у її політики стосовно персоналу, де співробітники працюють на благо компанії, а компанії, натомість, надає багато пільг та заохочень своїм співробітникам.

Висновки і пропозиції. Отже, враховувати міжнародний досвід організації соціально-економічної безпеки підприємств, дуже важливо для планування дій у підвищенні соціально-економічної безпеки вітчизняних підприємств. На базі міжнародного досвіду можна організувати ефективну систему забезпечення соціально-економічної безпеки вітчизняних підприємств на основі аналізу ефективних дій у забезпеченні соціально-економічної безпеки підприємств розвинутих країн, а також помилок, які були допущені.

Міжнародний досвід показує, що найефективнішими інструментами забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств є створення ефективної законодавчої бази, здійснення постійних профілактик загроз, проведення політики ефективного використання персоналу, постійно мотивуючи, оцінюючи, використовуючи можливості кожного співробітника, а також використання інновацій для підтримки своїх позицій.

Тому, для вітчизняних підприємств дуже важливо провести модернізацію виробничої та науково-технічної бази економіки, підсилити свої позиції у науково-технологічній діяльності, збільшити залежність інших фірм від своєї діяльності, проводити постійний аналіз та перевірку загроз, а з боку держави важливо розробити таку законодавчу базу, котра б забезпечувала ефективну діяльність власних підприємств, а також підтримувала високий рівень соціально-економічної безпеки підприємств.

Список літератури:

1. Безбожний В.Л. Організаційні засади забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства / В.Л. Безбожний // Вчені записки Університету «КРОК». Зб. наук. праць. – Вип. 18. – Т. 4. – 2008.
2. Живко З.Б. Соціально-економічна безпека: практикум / З.Б. Живко, М.Л. Керницька, В.І. Франчук. – Львів: Ліга-Прес, 2009.
3. Колот А.М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку [Текст]: монографія / А.М. Колот. – К.: КНЕУ, 2010.
4. Шпехт В.М., Шпехт Т. В./Безпека та захист бізнесу – Полтава: ДП «Друкарня», 2007.
5. Arata M. J. Identity theft for dummies [Electronic resource] / M.J. Arata. – Hoboken: Wiley Publishing, 2010.
6. Wollf M. Perspectives // Research-Technology Management. – 2008.
7. World Economic Outlook. – IMF. – 2012.

Марченко В.Н., Бегун А.В.
Национальный авиационный университет

МИРОВОЙ ОПЫТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация
Исследовано направления обеспечения социально-экономической безопасности предприятий разных стран. Определены основные средства, используемые для достижения социально-экономической безопасности. Проанализированы особенности обеспечения безопасности предприятий, присущие той или иной стране. Выявлены общие средства обеспечения социально-экономической безопасности предприятий развитых стран. Предложены способы улучшения отечественной системы обеспечения социально-экономической безопасности предприятий.
Ключевые слова: социально-экономическая безопасность, предприятия, государства, угрозы, международный опыт.

Marchenko V.M., Bihun A.V.
National Aviation University

WORLD EXPERIENCE IN PROVIDING SOCIO-ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE

Summary
Directions of providing socio-economic security of enterprises in different countries were investigated. The main tools used to achieve socio-economic security were determined. The features of providing socio-economic safety of enterprises in different countries were analyzed. Common features of providing socio-economic safety of enterprises were identified. Areas of improvement of the national system of socio-economic security were proposed.
Keywords: socio-economic security, enterprise, countries, threats, international experience.

УДК. 339.9

ОЦІНЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ ПРОЦЕСІВ В ЄС

Молчанова Е.Ю., Веремієнко Т.С.
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Головня Ю.І.
Київський національний торговельно-економічний університет

Досліджено основні проблеми дисбалансу економічного розвитку в регіонах ЄС. Розглянуті особливості конвергенції та дивергенції в ЄС в різні періоди. Визначені індикатори дивергенції регіонів ЄС. Виявлена відмінна риса європейського регіонального планування та прогнозування. Проаналізовані етапи прогнозування економічної конвергенції регіонів.
Ключові слова: європейський регіон, конвергенція, дивергенція, реальна конвергенція, номінальна конвергенція.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток світового господарства свідчить про подальшу кризу економічного розвитку багатьох країн світу, в основному – це розвинені країни, які стикнулися з проблемами перевиробництва та реалізації своєї продукції. Потенціал зростання залишають за собою менш розвинені країни світу. Проте, брак інвестиційної привабливості, бюрократія та неефективне використання наявних ресурсів не дозволяють їм в повній мірі використовувати свій економічний та інтелектуальний потенціал. Ще однією не менш вагомою причиною економічного спаду та нерівномірного соціально-економічного розвитку країн світу є зосередження ділової активності у великих містах світу та ділових столицях. Стрімкого розвитку набули локальні інноваційно-інвестиційні центри, які посилили асиметрію економічного розвитку країн, а інколи й поглибили її на внутрішньо-регіональному рівні. Останню почали називати локальною (регіональною) асиметрією, яка у багатьох випадках загрожувала територіальній цілісності держави.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Серед провідних вчених світу слід та вітчизняних науковців слід виділити дослідження Ю. Лещука [1], Д. Лук'яненка [3], В. Чужикова [7], А. Федорука [5], Г. Ярової [8], Федонюк С. [4], К. Бруєра [9] та ін.

Виділення раніше не дослідженої частин загальної проблеми. Пріоритетним у регіональній політиці має стати теза про те, що країни ЄС не можуть залишатися поза межами глобального економічного розвитку. Всі країни ЄС повинна стати конкурентоспроможними на внутрішньо-регіональному та світовому ринках товарів, праці і капіталу. Тому визначення чіткої регіональної політики повинно будуватися на нівелюванні асиметрії розвитку та посиленні конвергенції регіонів.

Мета статті. Дослідити етапи формування регіональної політики ЄС та виявити основні етапи прогнозування конвергенції його регіонів.

Виклад основного матеріалу. Не оминула проблема асиметричного розвитку і постіндустріальні країни світу. Виникла необхідність регулювання диспропорцій в цих країнах шляхом впровадження нових найбільш ефективних механізмів та інструментів регіонального розвитку, які не будуть призводити до трансформації регіональної структури господарства та гіпертрофованого руху капіталу і робочої сили.

Причинами такого дисбалансу у глобальному конкурентному середовищі є:
- посилення інноваційної складової суспільного відтворення капіталу на регіональному рівні;
- стрімке зростання кластерів і технопарків;
- посилення синергетичного ефекту регіональної інтеграції та перехід багатьох функцій управління від держави до регіонів тощо [1].

Європейський Союз є беззаперечним лідером регулювання регіональних дисбалансів. Прихильники «нордичної» регіональної економічної моделі (Х. Балдершейм та К. Сталберг) виділили *три основні групи регіонів Євросоюзу*, на які спрямовані регулювання [3, с. 347–358]:

1) регіони, що характеризуються високим рівнем ділової активності, зразковою інфраструктурою, диверсифікованим характером виробництва;

2) регіони з нестійкою тенденцією до економічного зростання, менший рівень диверсифікації виробництва, висока питома вага венчурного капіталу;

3) регіони, що представляють собою маргіналізовані регіони з низьким рівнем економічної активності, рівень розвитку інфраструктури в них суттєво відстає від інших регіонів постіндустріальних країн.

© Молчанова Е.Ю., Веремієнко Т.С., Головня Ю.І., 2015

У відповідності *до принципу концентрації категорії*:

- найменш розвинені регіони – регіони з показником ВВП на душу населення нижче, ніж 75% від середнього показника по ЄС-28, – залишається пріоритетом регіональної політики. На підтримку зростання і створення робочих місць у цих регіонах планується витратити понад 162 млрд. євро, або 43% коштів регіональної політики;
- транзитні регіони (ВВП на душу населення від 75% до 90% серед-неєвропейського рівня) можуть розраховувати на 39 млрд. євро, або трохи більше 10% коштів;
- більш розвинуті регіони (ВВП на душу населення більше 90% від середньоєвропейського показника) отримати 53 млрд. євро, або 14% коштів політики згуртування ЄС.

Перш ніж застосувати політику регіонального регулювання слід виділити *головні фактори регіональних диспропорцій* в ЄС:

- рівень економічного розвитку (показник валового внутрішнього доходу на душу населення);
- характер ринку робочої сили (рівень тривалого безробіття).

У рамках структурної та регіональної політики Європейського Союзу визначено шість основних програмних завдань, чотири з яких спрямовані на зміну ситуації в регіонах, зокрема [2]:

1. Сприяння розвитку та структурному вирівнюванню відсталих регіонів.
2. Трансформація регіонів, що потерпають від промислового спаду.
3. Стимулювання розвитку та структурного вирівнювання сільських районів.
4. Стимулювання розвитку та структурного вирівнювання північних районів.

На підставі цих характеристик визначають рівень розвитку регіонів. Так, на рівні внутрішніх регіонів мають місце як конвергентні (долання контрастності розвитку) тенденції до зближення за основними макроекономічними показниками, так і дивергентний (зростання контрастності) рух посилення нерівномірності розвитку.

Прикладом дивергенції в ЄС є кризовий період 2008-2009 рр. є Греція, Португалія та Італія. Показниками, за якими можна охарактеризувати це явище в Греції, були масштаби безробіття, конкурентоспроможність, обсяги державного боргу. Незважаючи на списання частки боргу приватному сектору, Греція продовжувала збільшувати обсяг державного боргу. Відтак п'ять регіонів Греції, не тільки не проявили тенденцію до зближення, а навпаки, вже наприкінці 90-х років їм стала притаманна дивергенція до інших регіонів ЄС. Так, регіонами з найвищим показником ВВП на душу населення є південна Німеччина, південь Великої Британії, північна Італія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Австрія, Ірландія та скандинавські країни. ВВП провідних регіонів ЄС виявляється в два рази більше, ніж, наприклад, у Мальти, а розрив з такими країнами, як Естонія, Латвія або Кіпр, становить до 30 – 40 разів. [5]

Всередині ЄС рівень ВВП на душу населення коливається від 28% (Severozapaden, Болгарія) до 343% (Внутрішній Лондон) від середнього по ЄС (6500 євро за ПКС). Люксембург (280%, 70000 євро за ПКС), Брюссель (216%, 54100 євро за ПКС) – на позиціях 2 і 3 з 271 статистичних позицій, слідом йдуть Groningen (Нідерланди, 198%, 49700 євро за ПКС), Гамбург (Німеччина, 188%, 47100 євро за ПКС), Прага (Чехія, 173%, 43200 євро за ПКС), Bratislavsky kraj (Словаччина, 167%, 41800 євро за ПКС) [6, с. 74]. В 2008 р. ВВП на душу населення за даними Євростату був меншим, ніж 75%, ніж в ЄС-27 в 67 статистично визначених регіонах, при цьому в них живе 24,4% населення ЄС, Хорватії та колишньої Югославської республіки Македонія, і тільки 25% цих регіонів належать до ЄС-15 [16].

Міжрегіональні відмінності в рівні економічного розвитку ускладнюються різною глибиною соціальних проблем. Одним з кращих індикаторів є безробіття, оскільки навіть в умовах динамічного зростання наявність значної кількості людей, не здатних знайти роботу (особливо серед молоді), вкрай негативно впливає на весь соціальний клімат.

У той же час ситуація в різних країнах ЄС неоднакова. За даними Євростату, в 2011 р. максимальний рівень безробіття спостерігався в Іспанії (20,8%), Латвії (19,4%), Естонії (18,6%) і Литві (18,2%), найнижчі показники безробіття були зареєстровані в Нідерландах (4,4%) та Австрії (4,5%). [16]

Необхідно враховувати контрасти і всередині окремих країн. Найбільш критична ситуація, мабуть, складається в Бельгії. Рівень безробіття за статтю та віком (15-24 роки) в країні склав у 2011 р. 22,4%. Проте середній по ЄС рівень безробіття досягається в основному за рахунок благополучної ситуації у Фландрії (11%). У неблагополучних регіонах – Région de Bruxelles-Capitale, Prov. Hainaut, Région wallonne – аналогічний показник становить відповідно 39,7%, 35,9% та 30%. [16]

В Німеччині та Італії міжрегіональні контрасти за рівнем безробіття зводять нанівець позитивний ефект від вирівнювання економічного розвитку. Так, на півдні Західної Німеччини, у федеральних землях Баден-Вюртемберг і Баварія, рівень безробіття досягає 7%, тоді як у всіх східнонімецьких землях він стабільно перевищує 14% (Берлін – 14,6%; Бранденбург – 15,1%). [5]

Згладжування міжрегіональних контрастів в ЄС часто досягається вирівнюванням кількісних показників, при якому зберігається якісне відставання проблемних територій в постіндустріального розвитку інноваційного суспільства. Отже, регіони ЄС розрізняються не тільки за рівнем поточного економічного розвитку або соціальної ситуації, але і за можливостями змінити ситуацію.

Ще одним індикатором служить забезпеченість домогосподарств доступом до мережі Інтернет. У 2011 р. в середньому по ЄС-27 доступ в мережу Інтернет мали 59% домогосподарств. При цьому займали лідируючі позиції Нідерланди – 90,5%, Люксембург – 90%, Норвегія – 89,25%. Найгірше становище спостерігалося в Болгарії та Румунії: тут, відповідно, лише 31,88% та 42,58% домогосподарств мали доступ до мережі Інтернет. Проте в трійку «аутсайдерів» потрапив і «старий» член ЄС – Греція (43,75% домогосподарств з доступом). В той же час в економічно досить проблемною Латвії, як і в багатьох інших постсоціалістичних країнах, що зберігають, на відміну від індустріально-аграрних країн Південної Європи, значний інноваційний потенціал, показники виявилися не гірше, ніж в Іспанії. Тут 2/5 населення мали домашній доступ до мережі Інтернет. При цьому в Латвії доступом користувалися 60% домогосподарств, а в Іспанії – лише 58,5% домогосподарств. [4]

Всередині країн нерівномірність охоплення населення послугами мережі Інтернет також дуже значна. Значне коливання доступу населення спостерігаються в Іспанії, Італії, Угорщині та Португалії.

Ще більшою мірою згладжування міжрегіональних контрастів в ЄС залежить від активності в сфері НДДКР. Ані поточна підтримка відстаючих тери-

торій, ані навіть створення спільного сприятливого інвестиційного клімату для підприємств (найчастіше мають середню або низьку наукоємність) не дає сталого скорочення розриву в рівні регіонального розвитку. Ліквідувати в перспективі прірву між провідними економічними центрами ЄС і периферійними або депресивними територіями можна лише одним шляхом – створюючи можливості для нарощування в регіонах власного потенціалу інноваційного розвитку.

В цілому на НДДКР в ЄС щорічно витрачається понад 200 млрд. євро, або 1,83% ВВП, причому більше 3/5 забезпечує підприємницький сектор. Поки витрати розподіляються вкрай нерівномірно, хоча далеко не завжди частка витрат на дослідження і розробки залежить від загального рівня економічного розвитку регіонів.

Отже, результати реалізації сучасної політики регіонального та локального розвитку є суперечливими: 1) частка населення, що живе в регіонах, з ВВП на душу населення за ПКС меншим, ніж середній по ЄС-27 впала, в той же час частка населення, що проживає в регіонах з рівнем ВВП на душу населення більшим, ніж 125% від середнього по ЄС скоротилася що в результаті привело до того, що частка населення, що попадає в середину інтервалу 75-125% зросла з 47,6 до 56,2%; 2) економічна криза 2008-2009 призвела до зростання дисперсії рівня безробіття за регіонами в ЄС і змінила напрямок тенденції до падіння рівня безробіття, яка спостерігалася з 2003 р.; 3) відбувається зростання диференціації регіонів в нових членах ЄС.

Однак домінуючим виявився все ж таки процес конвергенції регіонів, який забезпечив суттєве долання регіональних диспропорцій, гармонізацію транскордонного співробітництва, зменшення внутрішньої міграції населення, які проявлялись насамперед у зменшенні контрастності у розвитку регіонів, подоланні територіальних диспропорцій, плануванні міграційних потоків та ін. [7, с. 200].

Згідно статті 121 Угоди про утворення ЄС і Протоколу про *критерії конвергенції*, її рівень *оцінюється за такими критеріями*:

- високий рівень стабільності цін (інфляція не має перевищувати середній рівень інфляції у країнах-членах з найкращою ціновою стабільністю більше ніж на 1,5%, наприклад у 2003 р. фактично бути не більше 3% (A report on the Costs and Benefits of Poland's Adoption of the Euro.);
- стабільність фінансового стану уряду (загальними орієнтирами є дефіцит державного бюджету менше 3% і державний борг менше 60%, достатньою умовою є також їх істотне зменшення з наближенням до вказаних орієнтирів);
- стабільність курсу національної валюти (успішна участь у Механізмі обмінних курсів II протягом двох років, у рамках якого курс національної валюти до євро має коливатись у межах на +/-15% без серйозного тиску на валютному ринку);
- низьке відхилення у довгострокових номінальних процентних ставках (вони мають не перевищувати середні аналогічні процентні ставки у країнах-членах з найкращою ціновою стабільністю більше ніж на 2%, наприклад у 2003 р. фактично бути не більше 6-7% [9, с. 241].

Метою критеріїв конвергенції є забезпечення урівноваженого розвитку країн-членів та запобігання створенню напруження між країнами членами.

Природно, що процес консолідації регіонів, відомий як «Європа регіонів», передбачає розвиток співробітництва з іншими країнами (аплікантами і потенційними кандидатами на вступ). Відмінною рисою європейського регіонального планування та прогнозування.

Завдання прогнозування пов'язані з тим, що прогноз окрім аналізу можливостей є основою для розробки стратегії планування й регулювання економіки. Отже, виникає потреба в математичному інструментарії, що стане основою при моделюванні регіональних систем, які визначаються специфікою конкретної території. При цьому перевага повинна віддаватись таким регіональним моделям, які відповідають основним вимогам:

1) повнота полягає у тому, що моделюванню підлягають всі сегменти досліджуваного об'єкта;

2) комплексність передбачає композицію підмоделей, їхньої певної структуризації, функції яких реалізуються на основі взаємодії різних підходів і методів;

3) самоорганізація передбачає, що модель є системою регресійних рівнянь з різними комбінаціями вхідних і проміжних змінних;

4) синергія міжрегіонального розвитку, що переростає в інтеграційні процеси;

5) керованість – наявність вільних екзогенних змінних, які визначають економічні обмеження і об'єднуються в сценарії, що відображають різні стратегії керування регіональною системою;

6) взаємозалежність показників, яка характеризує рівень розвитку регіону;

7) горизонтально-вертикальний зворотній зв'язок з об'єктами, явищами і процесами більш високого ієрархічного рангу;

8) розімкнутість стосовно результатів моделювання, що дозволить вносити відповідні виправлення і уточнення до існуючої моделі [10].

Процес моделювання включає чотири системоутворюючих елементи:

1) суб'єкт прогнозування – системний аналітик;

2) об'єкт прогнозування – розвиток регіонів;

3) предмет прогнозування – рівень конвергенції регіонів держави;

4) модель, яка опосередковує відносини між об'єктом, що прогнозується, та суб'єктом.

Прогнозування економічної конвергенції регіонів здійснюється за такими етапами:

I – постановка економічних завдань, формування цілей дослідження, системи посилань, гіпотез та розроблення концептуальної моделі;

II – розробка математичної моделі;

III – розробка комп'ютерної моделі та програмування;

IV – аналіз результатів та використання моделі для прогнозування рівня конвергенції.

На першому етапі – постановка проблеми економічного розвитку регіону та розроблення концептуальної моделі – обґрунтовується:

1) мета,

2) завдання,

3) функції,

4) підходи перспективного прогнозування розвитку регіону.

(1) *Мета прогнозування економічної конвергенції регіонів* – сценарне передбачення майбутнього стану наближення регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, що враховує як сформовані тенденції, так і намічені цілі; оцінку можливих наслідків обраних заходів регіональної політики.

(2) Досягнення поставленої *мети* передбачає вирішення таких основних завдань: чітке визначення показників, які характеризують рівень конвергенції регіональних систем; вибір методичних прийомів їх визначення в динаміці та трендів зміни протягом прогнозного періоду.

(3) Основними *функціями* прогнозування конвергенції економічного розвитку регіону є:

3.1) науковий аналіз економічних процесів і тенденцій;

3.2) дослідження об'єктивних зв'язків економічних явищ розвитку регіону в конкретних умовах упродовж визначеного періоду;

3.3) оцінка об'єкта прогнозування;

3.4) виявлення альтернатив економічного розвитку;

3.5) нагромадження наукового матеріалу для обґрунтування цільових за ходів регіональної політики. Саме реалізація цих функцій прогнозування дозволяє визначити загальні та специфічні підходи, що складають його наукову основу.

Для оцінки рівня зближення економік, використовують поняття *реальної та номінальної* конвергенції. *Реальну конвергенцію* визначають за величиною реального ВВП на душу населення, який свідчить про рівень розвитку економіки регіону (повинні зникати відмінності в рівнях добробуту країн перехідного типу та розвинених країн Європи). *Номінальну конвергенцію* визначають за сукупністю п'яти критеріїв, які були визначені в Угоді про заснування ЄС (ратифікована в 1994 р.) і відповідно до яких здійснюють вступ до союзу нових членів (величина бюджетного дефіциту країни не має перевищувати 3% ВВП; величина державного боргу не має перевищувати 60% ВВП; темп інфляції не має перевищувати показника трьох найкращих країн-членів більш ніж на 1,5%; довгострокова номінальна відсоткова ставка не має перевищувати показника трьох найкращих країн-членів більш ніж на 2%; відхилення величини обмінного курсу не має перевищувати показник трьох найкращих країн-членів більш ніж на 2,25%).

Так як рівень наближення економік визначається реальною та номінальною конвергенцією, то модель економічної конвергенції регіонів буде виражена формулою:

$$K_p = f(GDP, t) \quad (1)$$

$$K_n = f(S_b, D_g, I, I_r, E_r, T) \quad (2)$$

де K_p, K_n – коефіцієнт реальної та номінальної конвергенції;

GDP, S_b, D_g, I, I_r, E_r – реальний ВВП на душу населення, бюджетний дефіцит країни, державний борг, темп інфляції, довгострокова відсоткова номінальна ставка, відхилення величини обмінного курсу;

t – довжина часового ряду.

Вхідною інформаційною базою для прогнозування конвергенції регіонів є матриця спостережень, що містить найбільш повну характеристику досліджуваного об'єкта та враховує головні вимоги до системи оцінних показників, а саме: реальний ВВП на душу населення, величина бюджетного дефіциту країни, величина державного боргу, темп інфляції, довгострокова відсоткова номінальна ставка, відхилення величини обмінного курсу.

На другому етапі – розробка математичних моделей – відбувається подальша формалізація проблем економічного розвитку регіону та вираження її у вигляді конкретних математичних співвідношень, формул, рівнянь та нерівностей.

Алгоритми побудови математичної моделі передбачає такі структурні елементи:

1) вибір із уже існуючих методів, або розробка унікального методу рішення задачі;

2) розробка алгоритму для числового розв'язання задачі у відповідності до вибраного методу;

3) використання математичної моделі для складення прогнозів регіонального розвитку;

4) оцінка отриманих результатів;

5) перевірка адекватності математичної моделі.

Так як рівень наближення економік визначається реальною та номінальною конвергенцією, то модель економічної конвергенції регіонів буде виражена формулою:

$$I_k(t) = \sqrt{(1+K_p(t)(1+K_n(t))} - 1 \quad (3)$$

Третій етап – розробка комп'ютерної моделі, передбачає виконання таких кроків: 1) вибір обчислювальних засобів; 2) програмування або налаштування відповідних параметрів існуючих програмно-методичних комплексів; 3) відлагодження програми – виявлення синтаксичних та логічних помилок та неточностей у програмі; 4) тестування програми – перевірка правильності роботи програми на різноманітних тестових прикладах; 5) оцінка адекватності комп'ютерної моделі. На основі результатів перевірки моделі приймається рішення про можливість її практичного використання чи вносяться уточнення.

На цьому етапі необхідно оцінити ефективність роботи комп'ютерної моделі. Ефективною вважається така комп'ютерна модель, яка дозволяє отримати потрібний результат за найкоротший час роботи комп'ютера з найменшими затратами оперативної пам'яті.

На четвертому, завершальному етапі, проводять аналіз отриманих числових результатів і прийняття відповідних рішень, який включає: 1) планування проведення машинного експерименту; 2) виконання програми; 3) при оцінюванні отриманих результатів дослідження використовують інтерактивні режими функціонування комплексу. Всі ці чотири етапи зв'язані між собою й утворюють загальну комплексну модель процесу прогнозування рівня економічної конвергенції регіонів.

Висновки і пропозиції. Результати реалізації сучасної політики регіонального та локального розвитку є суперечливими. Домінуючим в ЄС є процес конвергенції регіонів, який забезпечує суттєве долання регіональних диспропорцій, гармонізацію транскордонного співробітництва, зменшення внутрішньої міграції населення. Ян наслідок, відбувається зменшення контрастності у розвитку регіонів, подолання територіальних диспропорцій, планування міграційних потоків тощо. Процес консолідації регіонів, відомий як «Європа регіонів», передбачає розвиток співробітництва з іншими країнами, зокрема аплікантами і потенційними кандидатами на вступ. Відмінною рисою європейського регіонального планування та прогнозування. Завдання прогнозування пов'язані з тим, що прогноз окрім аналізу можливостей є основою для розробки стратегії планування й регулювання економіки. Отже, виникає потреба в математичному інструментарії, що стане основою при моделюванні регіональних систем, які визначаються специфікою конкретної території.

Список літератури:

1. Лещук Ю. Асиметрія регіональних груп // https://www.academia.edu/6731174/_
2. Регіональний О. Організаційно-правові засади підтримки депресивних територій в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// http://h.ua/story/4009/
3. Спільний Європейський Економічний Простір: гармонізація мегарегіональних суперечностей. Монографія / Заг. ред. Д.Г. Лук'яненко, В.І. Чужиков. – К.: «Інститут сучасного підручника», 2007. – 600 с.

4. Федонюк С.В., Галяс В.І. Європейська інтеграція: регіональна політика Європейського Союзу. Короткий лексикон – Луцьк: РВВ «Вежа», Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006 – 101 с.
5. Федорук А.М. Диспропорції регіонального розвитку в ЄС – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=487
6. Чужиков В.І. Чеська модель регіонального розвитку // Економіка // Економіка України. – 2004. – № 7. – С. 72–78.
7. Чужиков В.І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: Монографія. – К.: КНЕУ, 2008. – 272 с.
8. Яровой Г.О., Белокурова Е.В. Европейский Союз для регионов: что можно и нужно знать российским регионам о ЕС. – СПб.: Норма, 2012. – 368 с.
9. Christian B. Breuer The Regional PuzzleHow Regions and Encompassed Actors are Involved in EU Regional Policy Reihe: Regionen in Europa / European RegionsBd. 4, 2012, 408 p.
10. Commission staff working document. Document accompanying the Commission Communication on Regional Policy contributing to smart growth in Europe 2020 COM (2010) 553 final [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ec. europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/smart_growth/annex_comm2010_553.pdf
11. Communication from the Commission to the Council and the European parliament. Financial Perspectives 2007-2013, Brussels, 14.7.2004 COM (2004) 487 final. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eur-lex.europa.eu/lex/LexUriServ/LexUriServ. do?uri=COM:2004:0487:FIN:EN:PDF
12. Council Regulation (EC) № 1083/2006 of 11 July 2006 laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund and repealing Regulation (EC) № 1260/1999. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:210:0025:0078:EN:PDF
13. Declaration of the Assembly of European Regions on Regionalism in Europe. – Strasbourg, 1995. – P. 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.are-regions-europe.org/GB/A4/A41.html_en/oj/2006/I_210/I_21020060731en00250078.pdf.
14. EU Cohesion Policy 2014 – 2020: legislative proposals [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ec.europa.eu/regional_policy/what/ future/proposals_2014_2020_en.cfm.
15. European Commission 29.6.2011 Communication from the commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of the Regions A Budget for Europe 2020 – Part II: Policy fiches [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/health/programme/docs/ maff_2020_fiches_en.pdf
16. Eurostat regional yearbook 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-HA-13-001/EN/KS-HA-13-001-EN.PDF
17. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on specific provisions concerning the European Regional Development Fund and the Investment for growth and jobs goal and repealing Regulation (EC) No 1080/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www/pippi.euwiki.org/doc/CELEX:52011PC0614:EN
18. Regional Policy – Inforegio // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/what/index_en.cfm
19. Regional policy: introduction. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/ g24000.htm4
20. Regions for Economic Change. Transforming Regional Economies: «The Power of Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.ec.europa.eu/regional_policy/conferences/strategies2020/index_en.cfm

Молчанова Э.Ю., Веремиенко Т.С.
Киевский национальный эконмический университет имени Вадима Гетьмана
Головня Ю.И.
Киевский национальный торгово-экономический университет

ОЦЕНИВАНИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ КОНВЕРГЕНЦИИ ПРОЦЕСОВ В ЕС

Аннотация
Исследованы основные проблемы дисбаланса экономического развития в регионах ЕС. Рассмотрены особенности конвергенции и дивергенции в ЕС в разные периоды. Определены индикаторы дивергенции регионов ЕС. Обнаружена отличительная черта европейского регионального планирования и прогнозирования. Проанализированы этапы прогнозирования экономической конвергенции регионов.
Ключевые слова: европейский регион, конвергенция, дивергенция, реальная конвергенция, номинальная конвергенция.

Molchanova E.Y., Veremiienko T.S.
Kyiv National Economical University named after Vadym Hetman
Holovnia Y.I.
Kyiv National University of Trade and Economics

EVALUATION OF REGIONAL CONVERGENCE OF PROCESSES IN THE EU

Summary
The main problems of an imbalance of economic development in EU regions are investigated. Features of convergence and a divergence in the EU during different periods are considered. Indicators of a divergence of regions of the EU are defined. The distinctive feature of the European regional planning and forecasting is found. Prediction phases of economic convergence of regions are analyzed.
Keywords: European region, convergence, divergence, real convergence, nominal convergence.

УДК 336.221

ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВОГО МАНЕВРА НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РОССИИ

Муссова С.А.
Северо-Кавказский федеральный университет

Исследованы основные тенденции изменений в налоговом законодательстве Российской Федерации. Рассмотрено влияние этих изменений на развитие предпринимательства. Особое внимание уделено вопросу налогообложению внешнеэкономической деятельности. Проанализировано состояние налогообложения ВЭД в Российской Федерации. Предложены основные направления реформирования налоговой системы
Ключевые слова: налог, налогообложение, налоговая система, внешнеэкономическая деятельность.

Постановка проблемы. Действующая в течение последних лет в России налоговая система создавалась практически заново. Отечественный опыт функционирования такой системы в условиях, когда дается простор рыночным отношениям, очень невелик. Поэтому в ходе реализации налоговых законов возникает множество острейших проблем, касающихся взаимоотношений налогоплательщиков и государства, ответственности физических и юридических лиц за выполнение налогового законодательства, прав и обязанностей налоговых органов. Для того чтобы определить пути реформирования налоговой системы РФ, необходимо, в первую очередь, проанализировать основные проблемы системы налогов и сборов нашей страны на современном этапе её развития.

Анализ последних исследований и публикаций. В среде современных экономистов продолжается дискуссия, связанная с пониманием роли налогов в налоговой системе. Так, по мнению Мамрукова О. И. налоговая система представляет собой систему экономико-правовых отношений между государством и хозяйствующими субъектами, возникающих по поводу формирования доходной части государственного бюджета путём отчуждения части дохода собственника, посредством системы законодательно установленных налогов и сборов и других обязательных платежей. Исчисление, уплата и контроль за их поступлением осуществляется по единой методологии налогообложения, разработанной в данном обществе [7, с. 26].

Алиев Б. Х. считает, что налоговая система – это совокупность налогов, сборов, пошлин и других платежей, взимаемых в установленном законодательством порядке [8, с. 41]

Пансков В. Г. считает, что налоговая система представляет собой совокупность предусмотренных законодательством налогов, сборов, принципов, форм и методов их установления, изменения или отмены, уплаты, осуществления налогового контроля, а также привлечения к ответственности и мер ответственности за нарушение налогового законодательства [10, с. 46]

По мнению Александрова И. М. налоговая система представляет собой совокупность и структура различных видов налогов, в построении и методах исчисления которых реализуются определенные требования и принципы налогообложения [1, с. 37]

По мнению Майбурова И. А. налоговую систему можно определить как целостное единство четырех основных ее элементов: системы законодательства о налогах и сборах, системы налогов и сборов, плательщиков налогов и сборов и систем налогового администрирования, каждый из которых при этом находится друг с другом в тесной взаимосвязи и взаимозависимости [6, с. 55].

Налоговая система любой страны базируется на принципах, разработанных еще Адамом Смитом, но каждая страна обычно имеет свой собственный подход при их разработке и использовании в национальной налоговой системе [8, с. 115].

При этом практически все экономисты согласны с тем, что налогообложение должно осуществляться на принципах простоты и низкого уровня издержек при взимании налогов [10, с. 89].

В мировой практике имеет место использование и ряда других принципов налогообложения, к которым можно отнести принцип доступности и открытости информации по налогообложению; принцип презумпции невиновности; принцип стабильности налогового законодательства; принцип создания максимального удобства для налогоплательщиков; принцип обложения чистых доходов налогоплательщика и др. [8, с. 117].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. На современном этапе остается дискуссионным вопрос о том, какой должна быть налоговая политика в развивающейся стране в кризисных условиях. Современная международная экономическая ситуация, требующая, часто, молниеносных управленческих решений предлагает два варианта: усиление налоговой составляющей доходной части бюджета и снижение налогового бремени.

Цель статьи. Проанализировать различные варианты налоговой политики в кризисных условиях и выявить ее основные приоритеты.

Изложение основного материала. Налоги играют немалую роль в укреплении экономической позиции России. Налогам отводится важное место среди экономических рычагов, при помощи которых государство воздействует на рыночную экономику. С помощью налогов определяются взаимоотношения предпринимателей, предприятий всех форм собственности с государственными и местными бюджетами, с банками, а также с вышестоящими организациями. При помощи налогов регулируется внешнеэкономическая деятельность, включая привлечение иностранных инвестиций, формируется хозрасчетный доход и прибыль предприятия. Сложившаяся в российской экономике кризисная ситуация ставит перед бизнесом и правительством сложные задачи поиска оптимального механизма налогообложения, позволяющего решать возникающие социально-экономические проблемы [4, с. 21].

Среди этих проблем можно выделить следующие:

1. Неэкономичность и неэффективность налоговой системы по решению задач собираемости налоговых платежей и формированию бюджетов соответствующих территориальных образований;

2. Значительное количество налоговых платежей, большие налоговые ставки, что в значитель-

© Муссова С.А., 2015

ной мере способствует уклонению от уплаты налогов налогоплательщиками;

3. Большое количество законодательных актов (около 900 документов), огромное количество льгот по объектам и субъектам каждого вида налога делает налоговую систему России сложной и противоречивой в понимании законодательной базы, а отсутствие методик и алгоритмов не позволяет оперативно производить налоговые вычисления;

4. Субъективная недооценка или переоценка роли и значения отдельных видов налогов способствует частому изменению налогового законодательства, налоговой базы, налоговых ставок, внесения других изменений в налоговые акты, что не делает налоговую систему стабильной, снижает привлечение инвестиционных проектов, особенно иностранных, в российскую экономику;

5. Несовершенство законодательной базы в отношении обложения налоговыми платежами природных ресурсов способствует не только снижению благосостояния российских граждан, но и «уводу» денежных сумм в зарубежные банки и снижению инвестиций в российскую экономику, что не стимулирует уровень развития национальной экономики;

6. Громоздкость налоговых, таможенных служб и государственного аппарата всех уровней и ветвей власти, участвующих в налоговом процессе, делают систему децентрализованной, неоперативной, неэкономичной, неэффективной, не ответственной за собираемость налоговых платежей [11, с. 78].

По мере развития рыночных отношений присущие налоговой системе недостатки приводят к несоответствию происходящих в обществе и государстве изменений (что является тормозом экономического и социального развития государства и его территориальных образований, вызывает массовое недовольство налогоплательщиков), уходу субъектов налога от уплаты или снижению налоговых платежей, несвоевременности выплат, углублению и расширению сети теневой экономики.

Большой проблемой для малых и средних предприятий является усиление налогового бремени, которое не позволяет не только развиваться, но и внедрять новейшие современные технологии и оборудование.

Выходом из этой ситуации является создание всевозможных институтов развития, оказывающих все необходимые виды поддержки: информационную, учетно-аналитическую, технологическую, маркетинговую и т. д. [5, с. 30; 2, с. 38; 3, с. 235]. Необходимо не только создать необходимую институциональную структуру, но и обеспечить беспрепятственный доступ к ней всех предпринимательских структур. Если в условиях кризиса невозможно сокращать налогообложение бизнеса, то необходимо, по крайней мере всемерно содействовать ему в решении любых возникающих проблем, в том числе и связанных с необоснованно высоким количеством проверок контролирующих органов. Большой проблемой является и наличие, а так же введение новых сборов, увеличивающих фактическую налоговую нагрузку на предпринимателей, несмотря на обещание Президента и Правительства Российской Федерации о ее не повышении. Да, номинально налоги не повышаются, но количество всевозможных сборов увеличивается в арифметической прогрессии и фактически ведет к увеличению налогового бремени.

Необходимо тщательно изучить опыт других развивающихся стран, столкнувшихся с похожими проблемами. Безусловно в каждой стране своя, индивидуальная экономическая система и невозможно просто перенести опыт другой страны в российскую экономику и тем не менее, его необходимо проанализировать и применить те механизмы, которые принесли положительный эффект.

Например, Республика Казахстан, имеющая примерно такую же структуру экономики, как и Российская Федерация и так же испытывающая экономические проблемы вследствие снижения цен на нефть не пошла по пути повышения налогов. В ближайшее время в этой стране будет увеличена помощь малым и средним предприятиям, проведена ревизия институтов поддержки предпринимателей на предмет ее эффективности. В Казахстане пока не планируется повышение налогов на малый бизнес, и это при том, что и раньше, в прошлые годы налоговая нагрузка на бизнес и система содействия малым и средним предприятиям была намного ниже и эффективнее.

Выдержит ли российский малый бизнес все те нововведения, которые будут введены в следующем году. Не произойдет ли дальнейшее снижение предпринимательской активности, удар по которой был нанесен еще в 2013 году.

Из всего вышеизложенного можно сделать вывод о необходимости реформирования налоговой системы России.

В интересах достижения поставленной цели необходимо законодательно и практически решить проблемы:

1) законодательно ликвидировать многочисленные налоговые льготы как по отдельным видам налогов и сборов, так и по категориям налогоплательщиков;

2) законодательно и организационно обеспечить полноту и эффективность сбора платежей со всех категорий субъектов налога;

3) ликвидировать в налоговом законодательстве все условия, способствующие легитимным способом избежать снижения сумм уплаты налогов и сборов;

4) законодательно и организационно упростить налоговую систему за счет уменьшения числа налогов и сборов, заменив их единым налогом на доход, сокращения или ликвидации всевозможных внебюджетных и бюджетных фондов, сокращения органов, ответственных за собираемость налоговых платежей [5].

Решение данных проблем позволит:

1) выровнять условия налогообложения для всех субъектов налога посредством отмены исключений и налоговых льгот;

2) добиться отмены налогов и сборов, взимаемых без учета результатов реальной хозяйственной деятельности субъектов налога;

3) привести налоговую базу по взимаемым налогам в соответствие с экономическим содержанием деятельности субъекта налога;

4) провести комплекс мер организационного характера по повышению уровня собираемости налогов и сборов, в частности, за счет включения в налоговое законодательство механизма повышения ответственности должностных лиц за налоговый контроль;

5) снизить общее налоговое бремя посредством более равномерного распределения налоговой нагрузки между категориями налогоплательщиков, снижения нагрузки на фонд оплаты труда, снижения налоговых ставок на НДС, акцизы и другие виды налогов;

6) упростить налоговую систему за счет сокращения общего числа видов налогов и сборов, унификации порядка уплаты налоговых платежей, замены ряда видов налогов единым налогом на доход субъекта налога;

7) обеспечить стабильность, предсказуемость и простоту налоговой системы.

В процессе реализации программы реформирования налоговой системы в первоочередном порядке необходимо решить проблему выбора видов налогов: какие из имеющихся оставить, какие исключить, какие ввести в новое законодательство. С этой целью следует законодательством четко и жестко предписать, что налоговые ставки и налоговая база не должны подлежать изменениям в течение хотя бы одного срока работы Федерального Собрания РФ, не должны ухудшать положение субъектов налога, за исключением таможенных пошлин и коммунальных, платежей, которые могут пересматриваться не чаще, чем один раз в год. [1]

На современном этапе реформирования налоговой системы Российской Федерации и организации бюджетных отношений особую актуальность получают вопросы совершенствования налогового законодательства Российской Федерации. Доходы бюджетов как регионального уровня, так и местных бюджетов определяются проводимой налоговой политикой, уровнем совершенства налогового законодательства Российской Федерации.

Целью реформирования налогового законодательства должно стать:

1) увеличение поступлений налогов в бюджетную систему не за счет фискального увеличения, а за счет создания условий для развития бизнеса и увеличения числа налогоплательщиков;

2) повышение её нейтральности по отношению к налогоплательщикам;

3) снижение административных издержек исполнения налогового законодательства государственных органов и налогоплательщиков;

4) обеспечение приоритетности формирования доходов бюджетов субъектов Российской Федерации и муниципальных образований за счет собственных доходных источников;

5) расширение налоговых полномочий законодательных субфедеральных органов власти и представительных органов местного самоуправления;

6) закрепление уплаты налогов, поступающих в региональные и местные бюджеты по месту осуществления фактической деятельности организаций и индивидуальных предпринимателей;

7) уточнение видов налогов и сборов, специальных налоговых режимов, формирующих систему налогов и сборов Российской Федерации;

8) удовлетворение потребностей бюджетного законодательства.

Реализации этих задач будет способствовать повышению эффективности Российской налоговой системы.

Выводы и предложения. Таким образом, со времени появления налогов проблема совмещения интересов государства и прав налогоплательщиков стоит на первом месте. Государство стремится максимально пополнить казну, а налогоплательщик стремится защитить свои интересы, добиваясь, чтобы налоговый гнет был минимальным и не губил интереса к предпринимательству. Для российской действительности актуальность этой проблемы чрезвычайно высока. Ведь ни для кого ни секрет, что укрывательство доходов от налогов в нашей стране приобрело характер национальной катастрофы.

Государство всеми доступными для него способами, в том числе и с помощью силовых методов, стремится получить от налогоплательщика все, что положено по закону, а также закрыть лазейки, с помощью которых налогоплательщик минимизирует свои налоговые платежи. Отсюда многочисленные ежегодные поправки в налоговые и бюджетные законы.

Список литературы:

1. Александров И.М. Налоги и налогообложение: учебник для студентов, обучающихся по направлению 521600 – Экономика и другим экономическим специальностям – М.: ИНФРА-М, 2008.
2. Белоусов А.И., Сергеева Е.А. Учетно-статистические аспекты оценки устойчивого развития хозяйствующих резидентов // Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: Социально-экономические науки. – 2009. – Т. 9. – № 1. – С. 37-41.
3. Белоусов А.И., Шелухина Е.А. Анализ инновационно-инвестиционной привлекательности хозяйствующих субъектов на региональном уровне // Вестник Северо-Кавказского федерального университета. – 2013. – № 5(38). – С. 232-236.
4. Блудова С.Н. Международная торговля, кризис и государственный протекционизм // Российское предпринимательство. – 2010. – № 5-2. – С. 21-26.
5. Блудова С.Н. Система институтов развития в РФ // Вестник Северо-Кавказского гуманитарного института. – 2012. – № 3. – С. 29-38.
6. Майбуров И.А. Налоги и налогообложение: учебник для студентов вузов, обучающимся по специальностям «Финансы и кредит», «Бухг. учет, анализ и аудит», «Мировая экономика» – СПб.: Питер, 2006.
7. Мамрукова О.И. Налоги и налогообложение: учебное пособие – М.: Финансы и статистика, 2007.
8. Налоги и налогообложение: Учеб. пособие / Под ред. Б.Х. Алиева. – М.: Финансы и статистика, 2005.
9. Пансков В.Г. Налоги и налоговая система РФ: учебник – М.: Финансы и статистика, 2006.
10. Перов А.В. Налоги и налогообложение: учебное пособие – М.: Юрайт-Издат, 2007.
11. Хохлова Е.В. К вопросу о проблеме уклонения от уплаты налогов // Вестник Северо-Кавказского гуманитарного института. – 2014. – № 2(10). – С. 77-81.

Mussova S.A.
North-Caucasus Federal University

IMPACT OF THE TAX MANEUVER ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RUSSIA

Summary
The main trends of changes in the tax legislation of the Russian Federation are investigated. The influence of these changes on the development of entrepreneurship is examined. Particular attention is paid to the taxation of foreign economic activity. Taxation of FEA in the Russian Federation is analyzed. The main directions of reforming the tax system are suggested.
Keywords: tax, taxation, tax system, foreign economic activity.

УДК 330.111.4:330.59:331.5

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДИНАМІКИ ТА ОЦІНКА ЇЇ СТАНУ І ЗМІН СКЛАДОВИХ

Огданський К.М.
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

Обґрунтовано концепцію соціальної динаміки і її складових – соціального зростання і соціального розвитку. Оцінено стан з забезпеченням соціального зростання та соціального розвитку за роки ринково-трансформаційних перетворень в Україні. Встановлено наявність інформаційного забезпечення керованих змін соціальної динаміки за офіційною статистичною звітністю. Окреслено коло питань, які потребують нагального вирішення в контексті посилення соціальної компоненти в стратегії сталого розвитку.
Ключові слова: соціальна динаміка, складові, концепція, вимір, оцінка, перспективи.

Постановка проблеми. В сучасний період для всіх країн без винятку незалежно від рівня їх розвитку надзвичайно гостро постала проблема оконтурення і забезпечення майбутнього у всьому спектрі його життєво важливих питань. Як варіант рішення перспектив життєзабезпечення майбутніх поколінь понад двадцять років тому було репрезентовано на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку у Ріо-де-Жанейро програму суспільної динаміки для країн світової спільноти на XXI століття, яка отримала назву «моделі сталого розвитку».Її базовим принципом було започатковано посилення взаємозв'язку економічних, соціальних і екологічних аспектів та формування на їх основі єдиної системи суспільного поступу.

Для України проблема забезпечення «сталого розвитку» є актуальною як ніколи і більш нагальною у порівнянні з іншими країнами. Справа у тому, що здавалося б за достатньої наявності техніко-технологічних засобів і способів та інфраструктурного оснащення економіки у вихідному стані країна виявилася неспроможною за результатами двадцятитрьохрічної ходи до збалансованого економічного, соціального і екологічного поступу. Подібні колізії віднаходять пояснення в непрофесійному вирішенні поточних питань проблеми, які ускладнюють і без того складні проблеми функціонування суб'єктів економіки, доповнюючи об'єктивні труднощі суб'єктивними і створюючи, тим самим, явища локальної та системної некерованості. Усунути ці негаразди можливо лише шляхом формування нового типу управління, здатного трансформувати узагальнену інформацію щодо стану социуму в ефективні управлінські рішення. У даному випадку ми досить щільно стикаємося з проблемою, яка в останні роки набула уваги при розгляді стану економіки в урядових документах та досить гостро дебатується на сторінках фахових наукових видань і пов'язується з динамікою соціально-економічних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з актуалізацією дослідження теоретичних проблем сталого розвитку у центрі уваги наукового загалу своєчасно опинилися питання суспільної динаміки. В силу того, що перший кроку досягненні сталого розвитку мали б зробити окремі господарюючі суб'єкти, то вони і стали об'єктом наукової розробки в контексті дієвих способів забезпечення здатності адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх впливів і збереження цілісності. В подальшому у зв'язку з недосконалістю інструментарію вибору оптимальних варіантів управлінських рішень на рівні окремого підприємства і скочування у питаннях забезпечення росту обсягів виробництва до фрагментарних і безсистемних дій дослідження вчених перейшли у площину системних трансформацій з охопленням окремих напрямків, а саме економічного, соціального і екологічного.

Спроби наукового обґрунтування забезпечення виробничої та суспільної динаміки на різних рівнях управління реалізовані у працях таких вітчизняних вчених як В. Базилевич, А. Бутук, А. Гальчинський, В. Геєць, Н. Гражевська, В. Гришкін, Н. Дєєва, П. Єщенко, О. Зайцев, Г. Климко, П. Круш, Г. Лавінський, Л.Г. Мельник, С. Мочерний, В. Семиноженко, В. Тарасевич, Л. Тимошенко, А. Філіпенко і ін. Тим не менше, не дивлячись на наявність досить успішних теоретико-методологічних розробок щодо трансформаційних перетворень в напрямку переходу на траєкторію сталого розвитку, ними у повній мірі не змогла скористатися на-

© Огданський К.М., 2015

ціональна практика як по причині зосередження на окремих питаннях без врахування взаємодії і взаємовпливу різноякісних елементів соціо-еколого-економічної системи, так і залученням не завжди слушних рекомендацій зарубіжної науки. Водночас зазначимо, що до останнього часу не прийшло розуміння наукових засад суспільної динаміки загалом і за окремими її напрямками, зокрема. Відомі українські вчені і державні діячі В. Семиноженко і В. Геєць з цього приводу наголошували, що «...однією з ключових проблем українських стратегічних документів є нерозуміння динамічності» [1, с. 4]. За висловом російського соціолога В. Лапкіна подібний стан ідентифікується з «кризою уявлення» [2, с. 41].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Беззаперечним є факт того, що найвищою цінністю для сталого розвитку є людина з її системною триєдиною цілісністю «еко-соціо-трудо». Виокремлені підсистеми органічно взаємопов'язані і до того ж є компліментарними, що підтверджує можливість повноцінної динаміки суспільства лише за умови їх інтегрованої реалізації. Проте, якщо оцінювати результати суспільного поступу за роки незалежного господарювання, то результат трансформаційних перетворень постає у якості розбудови нехай поки що і недосконалого ринку та зверненням уваги на еколого-техногенну сферу. Щодо соціальної реальності, то вона залишилася далекою від вимог соціальної зорієнтованості ринкової економіки. Все це засвідчує факт того, що сучасна наука поки що не підійшла до єдиного порозуміння природи і змісту соціальної динаміки. У зв'язку з цим постають питання удосконалення теоретико-методологічного супроводу реформаційних перетворень з метою забезпечення формування наукових підвалин перетворення намірів соціальної зорієнтованості на драйвер суспільного поступу.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування концепції соціальної динаміки і її складових, а також оцінка їх змін в контексті формування і реалізації потенціалу соціалізації економіки впродовж 1990-2012 рр.

Виклад основного матеріалу. З часу суспільного поступу України як соціальної держави науковою спільнотою надано масу тлумачень змісту категорії «динаміка», які як в чомусь повторюють, так і різняться один одного. Це засвідчує факт того, що концептуальні визначення сутності динаміки сучасних суспільств поступово стають важливим полем теоретизування вчених різних галузей науки. Проте, більшість аргументів, які використовуються дослідниками для розкриття категорії «динаміка», не сприяють поглибленню порозуміння її природи, а в деяких випадках навіть при вживанні одних і тих же характеристик надають їм різного значення, або ще гірше змінюють їхнє змістовне тлумачення.

За аксіоматичними підходами термін «динаміка» означає «...стан руху, розвиток, зміну чого-небудь» [3, с. 296].Якщо звернутися до значеннєвих нюансів наповнюючи формулу слів, то «...рух є процесом..., в результаті якого відбувається зміна... предмета, явища; переходом від одного ...стану до іншого» [4, с. 222]. Щодо терміну «хід», то найбільш вживаним є його бачення як напряму, шляху, характеру просування, в яких обов'язково є вихідна і кінцева точка [4, с. 687, 698].

Природно, що зміни станів як результат руху викликають певні злами в упорядкованості об'єкта динаміки тобто переструктуровують останній. До того ж, оскільки розгляд категорії «динаміка» здійснюється стосовно людського суспільства, то сам рух пов'язується з активністю і набуває такої специфічної форми як діяльність.

Водночас поза пізнаним колом характеристик і специфічних ознак «динаміки» лишається ціла низка питань, відповідь на які не знайдено в силу їх виходу за суспільні потреби часу. На наш погляд, стійка, організована у просторі і часі спрямованість суспільної динаміки більш адекватно описується через залучення такого синоніму руху як процес. За умови філологічного пізнання цієї категорії, приходимо до висновку, за яким «...процес є послідовною зміною станів або явищ, яка відбувається закономірним порядком..; сукупністю послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного наслідку...» [4, с. 64].Якщо не відкидати взагалі принципи складені в ході еволюції всього комплексу наук, то будь-який «...загальний процес...можна розподілити на ряд виокремлюваних...» [5, с. 270]. Йдеться про вимір і вимірюваність, просторові і часові ознаки й напрямки тощо.

Керуючись цією методологічною вказівкою спектр концептуальних поглядів на сутність поняття «динаміка» можна кваліфікувати як спрямований у просторі і часі процес, описуваний кількісними і якісними характеристиками. До того ж, за динамічний процес на будь-якому з ієрархічних рівнів управління можна уявити як комплекс «...змін його екологічної, економічної, соціальної та інших сфер» [6, с. 10]. Тому природним є виділення в структурі процесу загальної суспільної динаміки таких складників як соціальна динаміка, економічна динаміка і екологічна динаміка та розгляд їх у якості підсистем. З рис. 1 однозначно слідує висновок, що він проходить у часі, просторі та різних сферах і відтворюється на його структурних характеристиках.

У цій ситуації досить легко багатомірний та й суперечливий процес суспільної динаміки звести у довільно обраному просторі до однієї зі сфер економіки та відповідного інтервалу часу. У цих координатах досить важливим аспектом є визначеність з сутністю кількісних і якісних змін у різних сферах економіки. Якщо взяти наукові праці, які існують на сьогодні з проблем суспільної динаміки, то можна впевнено стверджувати про задіяння терміну «зростання» для кількісного позначення або оцінки, а поняття «розвиток» виключно для відтворення якості суспільної динаміки.

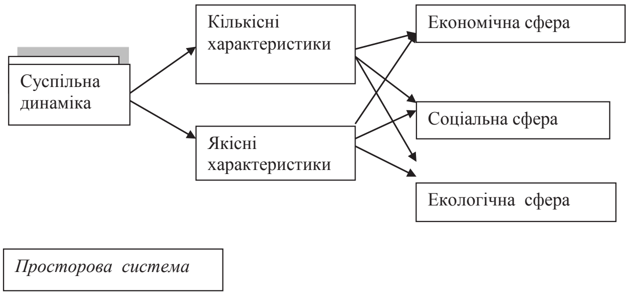

Рис. 1. Процес суспільної динаміки просторової системи в описі характеристик та сфер здійснення*
**Авторська розробка*

Виходячи з таких міркувань, наукове вмотивування використання в процесі формування соціальної політики виокремлених складових соціальної динаміки вимагало обґрунтування інструментальної можливості їх виміру, а слід й оцінки та експлікації.

Найбільш очевидним індикатором кількісних соціальних змін, які відбулися й відбуваються в суспільстві, слід вважати чисельність населення. За офіційними даними на початок 2013 р. населення

України отримали медичну допомогу 45,6 млн.осіб, що було менше від 1990 р. на 6,3 млн. осіб [7]. Зменшення чисельності громадян України пов'язується з негативними змінами їх матеріально-фінансового становища внаслідок шерегу соціально-економічних реформ.

З точки зору забезпечення суспільного поступу доречно, на наш погляд, зробити наголос не на негативній динаміці населення взагалі, а на тій його частині, яка визначає майбутні перспективи країни. В контексті кількісного відтворення реалій соціального зростання досить інформативними є дані щодо функціонування універсальних інститутів формування і розвитку особистості. Мова йде, перш за все, про дошкільні дитячі заклади, відвідуючи які дитина як у пасивному, так і в активному режимі набуває ціннісних орієнтацій. За роки ринково-трансформаційних перетворень кількість дошкільних закладів скоротилася на 33,1%, а кількість дітей у них – на 41,0%. При цьому за станом на початок 2013 р. із 16,4 тис. дошкільних закладів реально працювало тільки 15,7 тис. [7]. Біля 41% дітей в Україні у 2012 не мали можливості відвідати хоча б будь-який за формою дошкільний заклад. Логічно припустити існування фетишу ринкової ейфорії, який йшов у розріз з соціальною зорієнтованістю трансформаційних перетворень.

Розрив у тканині первинної соціалізації дітей дошкільного віку в частині охоплення їх освітньо-виховними процесами, безумовно, поставав додатковим навантаженням на систему загальної освіти і не дозволяв застосовувати інноваційні підходи в освоєнні знань в силу різної підготовленості дітей до школи. Якщо у 1990/91 навчальному році в середньому на освітянський заклад припадало 327 учнів, то у 2012/13 навчальному році на 34,0% менше. Згідно статті 61 Закону України «Про освіту» визначено необхідний обсяг бюджетних асигнувань на сферу освіти у розмірі не менше 10,0% від ВВП. Проте на такий рівень фінансування освіти України за роки незалежності вийти так і не вдалося. Мабуть по-іншому і не могло бути, оскільки в країні неодноразово змінювалася концепція отримання загальної освіти: перехід на 12-річний термін навчання (1999-2000 рр.), введення 12-бальної системи оцінювання знань (2000-2001 рр.), повернення до 11-річного терміну здобуття загальної середньої освіти тощо.

Для набуття можливостей в майбутньому продавати свої трудові послуги люди повинні отримати професійні знання і сформувати на їх базі особистісний базовий трудовий потенціал.

Кількість закладів професійної освіти впродовж 1990-2012 рр. скоротилася на 22% і склала за станом на початок 2013 р. тільки 972. При цьому контингент учнів цих закладів скоротився на 34% і складав 423,3 тис. На 16% зменшився в середньому і контингент учнів на один заклад, який не перевершував 436 осіб. Непрестижність робітничих професій стала причиною маргінального наповнення учнями ПТНЗ в нашій країні [7].Система професійної підготовки кадрів в Україні не сфокусована на збалансований випуск фахівців. Випуск фахівців вищими навчальними закладами III-IVрівнів акредитації у 2012 р. перевищував на 31% підготовку кваліфікованих робітників ПТНЗ і у 3,5 рази випуск спеціалістів закладами вищої освіти I-II рівнів акредитації. За збереження зазначених тенденцій потреба національного ринку праці у кваліфікованих кадрах і в 2015 р. задовольнятиметься лише на 35-40%.

Людські творчі здібності формуються системою освіти. Проте не менш значимим для людини активом постає її здоров'я. Загалом ситуація в системі охорони здоров'я склалася так, що по всім відтворюваним офіційною статистикою показникам має місце рецесія: кількість лікарів зменшилася на 10 тис. осіб і склала на початок 2013 р. біля 217 тис., кількість середнього медичного персоналу відповідно була меншою на 166 тис і нараховувала 441 тис. осіб, кількість лікарняних ліжок скоротилося на 296 тис і складало 404 тис. одиниць. По відношенню до наявного населення чисельністю у 100 000 осіб, кількість ліжок в лікарняних закладах в період з 1990 по 2012 рр. скоротилася з 1348,7 до 886 або на 462,7 ліжок, а кількість середнього медичного персоналу – з 1169,6 до 967,1 осіб [7]. Визначальною характеристикою міри доступності послуг охорони здоров'я є реальність, за якою у 2012 р. понад 97,4% членів домогосподарств потребували медичної допомоги, придбання ліків та медичного приладдя, що на 11,8 в.п. перевищувало потреби 2002 р. Майже кожне друге домогосподарство, члени якого потребували, але не отримали медичної допомоги, повідомило про випадки недоступності для хворих членів родини необхідного лікування у стаціонарних лікувальних установах [8, с. 21]. У 2012 р. загальна сума видатків зведеного бюджету країни наблизилась до 492,5 млрд. грн. і склала у порівнянних цінах обсяг, який був на 40,1 млрд. грн. меншим від реалій 1990 р. За нашими розрахунками видатки на охорону здоров'я на початку 2013 р. складали 4,2% від ВВП тоді як законодавчо закріпленою нормою є рівень у 8% ВВП [9, с. 219]. Поза всякими сумнівами існуюча система охорони здоров'я неспроможна задовольнити потреби населення в медичних послугах без перекладення на нього певної частини витрат.

Приведення кількісних показників соціального характеру і їх змін можна було б продовжити. Але при всій їх інформативності вони різнопланові і не дозволяють навіть у сукупності надати однозначну оцінку соціальному зростанню.

Соціальний розвиток у відповідній інтерпретації пов'язується з постійним підвищенням рівня добробуту населення, в зв'язку з чим він спрямовується як на окрему людину, так і на більш широке коло процесів суспільного співжиття, певні спільноти та суспільство в цілому. За загальними підходами добробут ідентифікується зі ступенем задоволення потреб людини в необхідних їй матеріальних і духовних благах.

За станом на кінець 2012 р. середньомісячна заробітна плата була доведена до 3026 грн. що складало тільки 73,5% від рівня 1990 р. За даними офіційної статистики за такої платні біля 60% всього населення вимушені були бути задоволеними доходом, який не задовольняв критерію нормального відтворення робочої сили. На підтвердження цих реалій виступає факт суттєвого зниження споживання продуктів харчування за вагою на пересічного українця та їх калорійністю, а також зростання частки витрат на харчування домогосподарств у їх сукупних доходах. Якщо вага спожитих продуктів харчування на особу населення країни у 1990 р. складала 968,3 кг, то у 2012 р. на 139 кг менше. Калорійність харчування у розрахунку на одну особу за добу знизилося з 3597 ккал у 1990 р. до 2954 ккал у 2012 р. У 1990 р. витрати на продукти харчування в українських сім'ях не перевищували 32,8%. Проте впродовж років трансформаційних перетворень частка цих витрат постійно зростала і набула наприкінці 2012 р. значення у 55,5% [7].

Такою ж життєвою необхідністю як і споживання продуктів харчування є потреба у житлі, без якого людина не може забезпечити своє існування.

За нашими розрахунками у 2012 р. середня кількість кімнат, що припадала на одного мешканця склала 0,70, а середня кількість жителів, які припадали на одну кімнату – 1,43 [7]. Водночас у Австрії, Іспанії, Фінляндії, Франції середня кількість кімнат, що припадає на одного мешканця у 2008 р. склала 1,8, а кількість мешканців на одну кімнату – 0,56, у Данії, Швеції і Швеції відповідно – 2,0 і 0,5, у Німеччині – 2,2 і 0,45, у Нідерландах, Великій Британії – 2,3 і 0,43 [10, с. 72].

Приведеною інформацією соціальний розвиток теж не обмежується. Але проблема соціального розвитку полягає не в кількості залучених показників, а в в тлумаченні їх поєднання. В зв’язку з цим, було б завчасним тлумачити факт наукового виокремлення блоку інформації, щодо кількісних і якісних змін у соціальному просторі, як гарант відповіді на питання про дії, які слід запроваджувати на тому чи іншому рівні управління для досягнення позитивних змін як загалом у соціальній динаміці, так і в розрізі її складових. Розв’язання цієї задачі вимагає моделювання комплексних показників соціального зростання і соціального розвитку, а також інтегрального показника соціальної динаміки на базі різновимірних характеристик.

Висновки і пропозиції. Отже, в процесі пізнання категорії «соціальна динаміка» сформовані концептуальні знання щодо неї і її складових адекватно потребам часу. Методологічній конструкції «людина в економіці» відповідає концепція соціального зростання пов’язана з кількісною оптимізацією соціальної сфери та посилення бюджетних та позабюджетних можливостей держави щодо підтримки ще або вже неспроможних до самозабезпечення життєвих потреб. З посиленням позицій постіндустріальної економіки тобто з переходом до фази підпорядкування всієї системи методологічній конструкції «економіка для людини» має стати домінуючим погляд на соціальне зростання як міру посилення спроможностей сфер формування людського потенціалу та перетворення його у людський капітал. Соціальні зміни кількісного характеру визначаються динамікою чисельності населення та доступністю для нього якісних освітніх і медичних послуг, можливістю реалізації економічної активності, забезпеченості житлом, формуванням екологічно безпечного середовища проживання тощо.

Щодо поняття «соціальний розвиток», то даний термін, як ніякий інший має бути пов’язаним з метою функціонування держави. Сьогодні беззаперечним є підпорядкування господарської діяльності соціальній компоненті, а саме «поліпшення добробуту населення». Сьогодення внесло певні корективи у цю соціальну мету і в силу тотального збідніння населення пропонується при її визначенні вести мову про рівень життя. В класичному розумінні з рівнем життя ідентифікується забезпеченість населення матеріальними благами і послугами, досягнутий рівень їх споживання і міра задоволення розумних потреб у них. При такому розумінні мети соціального розвитку в найбільшій мірі його зміст зводиться до незворотних, спрямованих, закономірних змін у доходах і споживанні, пов'язаних з забезпеченням невпинного поліпшення рівня життя населення.

Для вирішення питань забезпечення керованих змін соціальної динаміки потрібна модель, яка синтезує соціальне зростання й соціальний розвиток. Вся складність її побудови полягає в застосуванні такої методології, яка б дозволила відтворити в узагальнюючому показнику різні за якістю та кількістю чинникові впливи.

Список літератури:

1. Семиноженко В. Україна – 2015: не втратити своє майбутнє / В. Семиноженко, В. Геєць // День. – 2008. – 24 січня. – 20 с.
2. Лапкин В.В. «Модернизация» и «капитализм»: переосмысляя современное развитие / В.В. Лапкин // ПОЛИС. Политические исследования. – 2012. – № 6. – С. 41-54.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1728 с.
4. Новий тлумачний словник української мови: У 3 т. / Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – Вид. 2-ге, випр. – К.: Вид. «Аконіт», 2001. – Т .3. – 862 с.
5. Петроченко П.Ф. Экономика труда в промышленности: Учеб. пособ. / П.Ф. Петроченко, И.А. Лесников; 2-е изд.. перераб. и доп. – М.: Экономика, 1978. – 264 с.
6. Калинникова И.О. Управление социально-экономическим потенциалом региона: Учебное пособие / И.О. Калинникова. – СПб.: Питер, 2009. – 240 с.
7. Державна служба статистики України [сайт]: статистична інформація. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
8. Самооцінка населенням стану здоров’я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2012 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2012 р.): статистичний збірник / Державна служба статистики України; Відп. за вип. І. Осипова. – К.: Держслужбстат України, 2013. – 149 с.
9. Щорічна доповідь про стан здоров’я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров’я України / За ред. Р.В. Богатирьової. – К.: УІСД МОЗ України, 2013. – 464 с.
10. Housing Statistics in the European Union / ed. by KeesDol, Marietta haffner, 2010. – Luxemburg: Publications Office of the European Union, 2011. – 255 p.

Огданський К.Н.
Днепропетровский региональный институт государственного управления
Национальной академии государственного управления при Президенте Украины

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ДИНАМИКИ И ОЦЕНКА ЕЕ СОСТОЯНИЯ И ИЗМЕНЕНИЙ СОСТАВЛЯЮЩИХ

Аннотация
Обоснована концепция социальной динамики и ее составляющих – социального роста и социального развития. Оценено состояние по обеспечению социального роста и социального развития в годы рыночно-трансформационных превращений в Украине. Установлено наличие информационного обеспечения управляемых изменений социальной динамики по официальной статистической отчетности. Очерчен круг вопросов, которые требуют своевременного решения в контексте усиления социальной компоненты в стратегии устойчивого развития.
Ключевые слова: социальная динамика, составляющие, концепция, измерение, оценка, перспективы

Ohdanskyi K.M.
Dnipropetrovsk Regional Institute of Public Administration,
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

CONCEPTUALIZATION OF SOCIAL DYNAMICS AND ASSESSMENT OF ITS STATUS AND CHANGES OF ITS COMPONENTS

Summary
Conception of social dynamics and its components – social growth and social development – is substantiated. The state of support of social growth and social development in the years of market transformations in Ukraine is assessed. The presence of information support of managed change of social dynamics according to the official statistical reporting is determined. The range of issues that require timely solution in the context of strengthening the social component of strategy of sustainable development is outlined.
Keywords: social dynamics, components of social dynamics, concept of social dynamics, measurement of social dynamics, performance evaluation, development prospects.

УДК 336.71:330.142.2(477)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВХОДЖЕННЯ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ В БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ

Пасічник І.В., Карасьова З.М., Гулевата Ю.І.
Харківський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України

Статтю присвячено діяльності іноземних банків на ринку банківських послуг України. Розглянуто позитивні та негативні наслідки входження іноземного капіталу в банківський сектор. Проаналізовану динаміку присутності іноземного капіталу серед банків України різних груп. Визначено основні країни – інвестори та фактори перебування іноземного капіталу в Україні. Запропоновано шляхи активізації іноземного інвестування саме в банківський сектор України.
Ключові слова: іноземні банки, банківська система, іноземний капітал.

Аналіз наукових досліджень. Вагомий внесок у дослідження впливу та присутності іноземного капіталу на функціонування банківського сектору України зробили такі вітчизняні вчені, а саме: Ю.В. Ліневич, В.І. Міщенко, О.В. Дзюблюк, О.П. Рогач, В.М. Гриньова, О.М. Колодізєва, С.І. Адаменко, О.І. Бутенко, Н.І. Версаль, О.В. Гаврилюк, Т.С. Смовженко та інші. Серед зарубіжних фахівців слід виділити А. Абалкіна, В.Л. Агабалян, Дж. Бонін, С. Фріс, А. Тачі, М. Керен, П. Маршалек, Г. Офер, К. Мере, М. Валентини, П. Вахтель, Л. Вейлл, В.Яворскі та ін. Сутність банківського капіталу, його класифікація, регулювання основних притоків у свої працях розглядалися такими дослідниками – В. Геєць, М. Савлук, О. Сніжко, Д. Гриньков, І. Лютий, В. Міщенко, А. Харндуруєв.

Мета. Обґрунтування та дослідження теоретичних та практичних засад розвитку банківської системи в умовах входження іноземного капіталу, виокремлення як позитивних так і негативних моментів діяльності іноземних інвесторів. Розглянути практичні рекомендації щодо регулювання та контролю за іноземним капіталом в банківському секторі України.

Вступ. Сучасний період економічного розвитку характеризується значними спадами та сповільненнями розвитку навіть наймасштабніших економік світу. Як свідчить світовий дослід, країнам важко вийти з кризового стану не впроваджуючи сучасних технологій, кваліфікованої робочої сили та присутності іноземного капіталу. Саме залучення іноземних капіталовкладень є однією з форм зовнішньоекономічної діяльності, що сприятиме стабілізації економічних процесів. До середини 1980-х років масштаби участі іноземного капіталу в роз-

© Пасічник І.В., Карасьова З.М., Гулевата Ю.І., 2015

витку національних банківських систем були обмеженими. Початковий рух у бік інтернаціоналізації фінансового посередництва зачепив країни з розвинутою ринковою економікою, потім країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою почали відкриватися також для зовнішніх учасників. Перш за все це проявлялося в експансії іноземних банків, яка виражалась в збільшенні їх долі в активах і капіталах національних банківських систем. Особливо яскраво дана тенденція спостерігалась в східноєвропейських країнах, що на той момент вже перейшли до ринкових відносин та в Латинській Америці. Відчиняючи двері іноземному капіталу на національний ринок банківських послуг, держава прагне створити сприятливі умови для притоку іноземних інвестиції, збільшення рівня конкуренції і стимулювання підвищення ефективності введення бізнесу, тобто прихід іноземних банків означає імпорт сучасних технологій, що призведе до вдосконалення фінансової сфери нашої держави. Іноземні банки – додатковий канал для притоку іноземних капіталовкладень в інші галузі, а їх присутність є додатковим фактором економічного зростання держави в цілому.

Виклад основного матеріалу. Головним чинником присутності іноземних банків в світовій практиці стала можливість отримати прибуток на новому ринку. Стратегія іноземних банків в цьому випадку орієнтується на перспективи розвитку економіки, зростання ВВП, рівень інфляції, капіталізацію місцевих компаній. В загострененні конкуренції є, безумовно, певний ризик для національних банків. Зниження дохідності по операціях ускладнює розширення їх капітальної бази, яка, у порівнянні із іноземними банками, доволі слабка. Що може призвести до певної дестабілізації у національній фінансовій системі. На цьому наголошують вітчизняні фахівці. Президент Асоціації українських банків А. Сугоняко впевнений, що в Україні взагалі відсутнє регулювання діяльності іноземних банків. Іноземному капіталу надана абсолютна свобода. Разом із можливістю валютного кредитування все це стало причиною кризи 2008-2009 рр. Тому розширення участі іноземного капіталу обов'язково повинно супроводжуватися вдосконаленням системи пруденціального нагляду, щоб мати можливість попередити різке погіршення стану місцевих банків, що не витримали конкуренції. Додатковим фактором ризику може бути потенційне погіршення якості кредитного портфелю. Це пов'язано з тим, що першокласним позичальникам будуть надаватися більш привабливі умови в іноземних банках. Попередні міркування базуються на припущеннях про розвиток в сталих умовах, однак, роль іноземних банків може зміниться в кризових явищах: вона може бути як позитивною так і негативною.

З одного боку, іноземні банки, що значною мірою спираються на міжнародні ресурси, більш стабільні до внутрішніх потрясінь. З іншого боку, у випадку загрози банківської кризи можливий варіант, коли вкладники обирають іноземні банки як «безпечну» гавань и почнуть масово перерозподіляти ресурси на користь великих міжнародних банків. Що стосується впливу іноземних банків на інші сектори економіки, то тут, в основному, простежуються позитивні моменти: економіка отримує доступ до більш якісних продуктів; загострення конкуренції в секторі банківських послуг означає розширення можливостей вибору для клієнтів банку, зниження вартості РКО, тощо. Все це, безумовно, стимулює розвиток не тільки фінансового сектору і економічне зростання країни вцілому. Не треба відкидати і те, що сам факт присутності іноземних банків (навіть за умови їх незначної частки в загальному обсязі ринку), здатен позитивно впливати на банківську систему і економіку країни. Досвід країн Центральної та Східної Європи свідчить, що в цілому по регіону іноземні банки контролюють до 80% усіх банківських активів. Місцевий банківський капітал в цих країнах займає третій рівень (після іноземних та державних банківських установ). При цьому він формується значною кількістю невеликих установ. Зацікавленість іноземних банків до місцевих ринків помітно підсилюється вступом країни в ЄС. Місцеві банківські системи починають в цьому випадку розглядатися як частина більш потужного загальноєвропейського ринку, а не в якості більш ризикованих периферійних ринків. Якщо порівнювати участь іноземного капіталу в банківських системах країн Центральної та Східної Європи треба зазначити, що вона складає: в Росії – 23%, Литви – 77%, Чехії – 97%, Естонії – 99%.

Статистичні данні щодо входження іноземного капіталу на банківський ринок України наведені в таблиці 1 свідчать про те, що на протязі кількох передкризових років сформувалася тенденція зростання долі іноземних банків в національній банківській системі.

З наведених вище даних очевидно, що банківська система нашої держави характеризується зростанням частки іноземного капіталу та збільшення кількості іноземних фінансових установ на фінансовому ринку до 2013 року.

Станом на 2013 рік, кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій склала 176, серед них з іноземним капіталом – 53 банків, серед них з 100%-м іноземним капіталом – 22 банка. Найпопулярнішими банками із 100% іноземним капіталом є: «Райффайзенбанк Аваль» (Австрія), «Сітібанк Україна» (США), «Каліон Банк Україна» (Франція), Банк «Пекао» (Польша), «ІНГ Банк Україна» (Нідерланди), «ХФБ Банк Україна» (Німеччина), «Прокредитбанк» (Німеччина, США та Великобританія), «Міжнародний іпотечний банк» (США), «Внешторгбанк» (Росія), Банк «Ренессанс Капітал» (Нідерланди), «БМ Банк» (Росія та Швейцарія) та інші.

Найбільша частка іноземних інвестицій належать таким країнам – інвесторам: Росія, Австрія, Франція, Італія, Німеччина та інші.

За кількістю банків, які функціонують на території України, лідируюче місце займає Кіпр. Капі-

Таблиця 1

Динаміка кількості банків з іноземних капіталом в Україні

Назва показника	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	01.09.2014
Кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій	160	165	170	175	184	182	176	176	176	171
з них: з іноземним капіталом	19	23	35	47	53	51	55	53	53	50
у т. ч. зі 100% іноземним капіталом	7	9	13	17	17	17	20	22	22	19
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	9,6	19,5	27,6	35	36,7	35,8	40,6	41,9	39,5	31,6

тал цієї країни розміщено в 12 банках, що становить найбільшу частку в загальній кількості банків з іноземним капіталом – 20,34% і 15,25% банків з іноземним капіталом в Україні контролюється Російською Федерацією. Третє місце за кількість банків належить Австрії (10,17%). Інші країн мають менше 10% банків з іноземним капіталом.

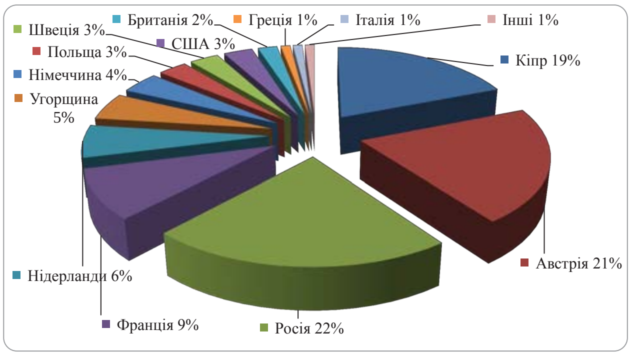

Рис. 2.1. Розподіл банківських активів України, що контролюються нерезидентами станом на 01.01.2013 р., %

Аналізуючи частку активів, яку контролює іноземний інвестор в Україні, можна сказати, що вона не залежить від кількості банків, які належать цим країнам. Найбільш питому вагу серед цих країн у банківській системі України займають активи саме російських банків, яких за кількістю менше, ніж банків Кіпру. На другому місці – австрійські банки, питома вага активів яких також є більшою ніж у Кіпра і становить 21,4%, хоча кількість банків Австрії є вдвічі меншою. Така ситуація пов'язана з тим, що Австрія володіє більше ніж 90% акціями таких потужних банках як: ПАТ «Укрсоцбанк», ПАТ «Райффайзен Банк Аваль». Ці банки входять в групу найбвльних банків, і на них припадає значна питома вага активів всієї банківської системи України.

Негативні наслідки кризи суттєво вплинули на банківський ринок України і деякі іноземні банки були змушені залишити як його окремі сегменти, так і сам ринок в цілому. Протягом 2010-2012 рр. банківський ринок України покинула низка іноземних фінансових груп: пішла чеська Home Credit Group, російська «Ренесанс Груп», нідерландська група TBIF, Bank of Georgia, який залишив за собою лише 19,4% акцій «БГ Банку». Крім того, протягом 2008-2012 років. про згортання окремих напрямків діяльності (зокрема роздрібного бізнесу) оголосили групи «Кредит Європа Банк», ПАТ»ІНГ Банк», український підрозділи АТ «Сведбанк» і ПАТ»СЕБ Банк».

Головними причинами подібних дій є обмеженість джерел доходів, а як наслідок, збиткова діяльність, та, як не дивно проблеми із недостатністю капіталу. В світовій практиці іноземні банки, що, зазвичай, мають суттєву фінансову підтримку з боку материнських структур, розглядаються як стійкі до внутрішніх шоків. Так було з українськими дочками іноземних банків, до того часу, коли поглибилася європейська фінансова криза, внаслідок якої було прийнято рішення про необхідність збільшення власного капіталу європейських банків. І, хоча, іноземна приналежність банків за кризовий період стала неформальним показником надійності, фінансова стійкість материнських холдингів неоднорідна. Напружена ситуація на фінансових ринках ЄС у світлі кризи суверенних боргів лише посилює невизначеність щодо долі іноземних банків в Україні.

Таким чином можна виділити як позитивні так і негативні фактори входження іноземного капіталі в банківський сектор України (табл. 2).

Таблиця 2

Позитивні та негативні фактори входження іноземного капіталу в банківський сектор України

Позитивні фактори	Негативні фактори
· Використання міжнародного банківського досвіду; · Підвищення якості та розширення мережі банківських послуг; · Підвищення ефективності та якості обслуговування клієнтів, ведення нової банківської політики заохочування клієнтів; · Пряме використання сучасних банківських технологій та досвід банківського менеджменту як передумов для подальшої інституціоналізації національної фінансової системи; · Наявність значної кількості іноземних банків та банків з іноземним капіталом стимулюватиме до підвищення конкурентоздатності національних банків; · Здешевлення кредитів та більша доступність до них, внаслідок високої конкуренції на банківському просторі та збільшення відсоткової ставки по депозитам; · Витіснення з ринку неблагополучних, слабких та нестабільних банків; · Розробка адекватних механізмів зниження витрат для вітчизняних банків; · Зменшенню рівня корупції, легалізації заробітної плати, збільшенню соціальних відрахувань.	· Підвищення вразливості банківського сектору від коливань на світових фінансових ринках; · Можливість входження на український ринок не лише потужних та стабільних банківських установ, але й банків без високих рейтингів та достатніх обсягів капіталу; · Можливість посилення іноземного контролю за банківською системою України, що загрожуватиме національній та економічній безпеці держави; · Внаслідок значної конкуренції, вітчизняні банки можуть не витримати натиску, що призведе до їх ліквідації; · Ймовірність зосередження діяльності банків з іноземними інвестиціями на найприбутковіших операціях, та операціях з відмивання «брудних» грошей та спекулятивних операціях; · Загроза втрати економічного суверенітету (дане питання є досить актуальним в наш час, оскільки глобальна нестабільність має значні та непередбачувані наслідки для України); · Підвищення імовірності відтоку українського капіталу із країни.

Висновки. В підсумку можна зазначити, що на сьогодні не існує можливості для визначення ролі банків з іноземним капіталом як суто негативної так і суто позитивної. В період зростання (як банківського ринку України так і економіки в цілому) банки з іноземним капіталом позитивно вплинули на низку показників: підвищено капіталізацію банківської системи України, ріст темпів кредитування, розширення асортименту, поліпшення якості банківських послуг. Що в свою чергу сприяло більш швидкому розвитку та зростанню окремих галузей вітчизняної економіки: в першу чергу торгівля, будівництво, машинобудування тощо.

Приходу іноземців на український ринок банківських послуг сприяють високі темпи зростання попиту на банківські послуги, низька конкуренція, слабкість національних банків, високі темпи інфляції, внаслідок чого останнім важко залучати дешеві ресурси. Та й самим українським банкам вочевидь потрібна свіжа кров у складі акціонерів – присутність у їх числі респектабельних інституційних фондів підвищить як цивілізованість і ефективність української банківської системи, так і ступінь її залученості у глобальне фінансове поле.

На вітчизняному ринку присутні майже всі великі європейські фінансові групи. Свій інтерес до України «матеріалізували» угорський OTP Bank (придбавши Райффайзенбанк-Україна), французький BNP Paribas (Укрсиббанк), шведський SEB (банк «Ажіо»), голландський TBIF Financial Services Group (ВАБанк), російські «Ренесанс-капітал» (банк «Лідер»), Банк Москви, Банк НРБ і Внешторгбанк (відкрили дочірні банки, а ВТБ до того купив банк «Мрія») тощо. Практичний інтерес до вітчизняних банків виявили також австрійський Erste Bank (банк «Престиж»), чеська PPF Group (Агробанк, Приватінвестбанк), грецький EFG Eurobank Ergasias («Універсальний»), «Руский стандарт» (АІС-банк). Французька фінансова група Credit Agricole, яка вже володіє Каліон банком Україна, придбала Індекс-банк.

Однак навіть за умов збереження достатньо високої вартості власних послуг банкам із іноземним капіталом вдалося здійснити експансію і захопити значну частку вітчизняного банківського ринку. Зростання частки іноземного капіталу підвищує ризик залежного розвитку. Тому при регулюванні варто звертати більше уваги на банки, через які підвищується рівень концентрації капіталу з однієї країни, проводити моніторинг темпів зростання сукупної частки банківського капіталу під контролем окремих держав, а також їх інтеграційних об'єднань. З іншого боку, під час кризи іноземні банки забезпечили фінансову стійкість банківської системи України завдяки збереженню припливу дефіцитних капітальних і кредитних коштів. Значного відпливу капіталу з банківської системи України за кордон не було.

Зазначене вище, надає особливого значення посиленню міжнародного нагляду за діяльністю транснаціональних банків на консолідованій основі.

Необхідно також визнати наступні стратегічні напрямки вдосконалення роботи банківської системи на українську економіку: дедоларизація української економіки; формування внутрішнього довгострокового ресурсу; оптимізація діяльності банків з іноземним капіталом, що направлена на виконання основної функції банківської системи – кредитування української економіки; зупинення інфляційних процесів і мінімізація процентних ставок; формування інфраструктури ринку проблемних активів.

Список літератури:

1. Гриньков Д. Какая розница / Д. Гриньков. – Бизнес. – 2012. – № 5 – С. 32-33.
2. Европейский зуд. – Бизнес. – 2011. – № 51 – С. 11.
3. Івасів І. Вплив іноземних банків на банківську систему України / І. Івасів, Р. Корнилюк. – Вісник НБУ. – 2011, № 10. – С. 84-91.
4. Сугоняко А. Экономика недополучила около 70 млрд.грн кредитов. – Бизнес. – 2012, № 43. – С. 10-11.
5. Кабанов В.Г. Активізація фінансових інвестицій як складова стратегії стабілізації та росту економіки / В.Г. Кабанов // Фінанси України. – 2010. – № 5. – С. 39-48.
6. Хандруев А.А. / Иностранный капитал в банковской системе РФ: тенденции и перспективы. – Портфельный инвестор – 2008, № 6 – С. 18.
7. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/
8. European Banking Authority [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eba.europa.eu/
9. Форум Провідних Міжнародних Фінансових Установ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.flifi.org.ua/

Пасечник И.В., Карасьова З.Н., Гулеватая Ю.И.
Харьковский институт банковского дела
Университета банковского дела Национального банка Украины

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ ИНОСТРАННОГО КАПИТАЛА В БАНКОВСКИЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ

Аннотация
Статью посвящено деятельности иностранных банков на рынке банковских услуг Украины. Рассмотрено позитивные и негативные последствия внедрения иностранного капитала в банковский сектор. Проанализировано динамику присутствия иностранного капитала среди банков Украины разных групп. Определено основные страны-инвесторы и факторы присутствия иностранного капитала в Украине. Предложено пути активизации иностранного инвестирования именно в банковский сектор Украины.
Ключевые слова: иностранные банки, банковская система, иностранный капитал.

Pasichnyk I.V., Karasova Z.M., Hulevata Y.I.
Kharkiv Institute of Banking,
University of Banking of the National Bank of Ukraine

PROBLEMS AND PROSPECTS OF INTRODUCING FOREIGN CAPITAL INTO THE BANKING SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Summary
The article is devoted to the activities of foreign banks in the banking market of Ukraine. Positive and negative effects of the entry of foreign capital in the banking sector are studied. The dynamics of presence of foreign capital among different groups of banks of Ukraine is analyzed. The main countries-investors and factors of presence of foreign capital in Ukraine are determined. The ways of intensification of foreign investment is in the banking sector of Ukraine are suggested.
Keywords: foreign banks, banking system, foreign capital.

УДК 336.14

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Петричко М.М., Лінтур І.В.
Мукачівський державний університет

Досліджено теоретичні питання функціонування видатків державного бюджету. Проаналізовано структуру видатків державного бюджету за відомчою класифікацією. Визначено переваги та недоліки діючої системи функціонування видатків державного бюджету України. Розглянуто причини неефективного використання бюджетних ресурсів. Обґрунтовано ключові напрямки удосконалення системи видатків державного бюджету в сучасних умовах.
Ключові слова: бюджет, державний бюджет, видатки, класифікація, програмно-цільовий метод.

Постановка проблеми. В сучасних умовах ринкових реформувань в Україні виникає потреба у забезпеченні ефективного механізму реалізації розподілу бюджетних ресурсів шляхом упровадження дієвих важелів запобігання кризовим явищам та посилення стійкості національної економіки. Необхідність вдосконалення і перебудови базових економічних механізмів, а саме потреба у переосмисленні традиційно сформованих підходів до визначення цілей, завдань, принципів і механізму реалізації розподілу бюджетних видатків та детальному вивченні їх економічної сутності. Отже, важливим інструментом впливу на економічні та соціальні процеси в державі є державні видатки які мають стати основою соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки проблеми формування видаткової частини бюджету почали перебувати у центрі уваги науковців і органів державного управління. Мають місце численні науково-практичні дискусії щодо докорінного обґрунтування розподілу державних видатків,розробки ефективної методики спрямування бюджетних видатків на стабілізацію економіки та розвиток соціальної сфери. Проблематиці оптимального використання державних ресурсів присвячено багато наукових праць. Цю проблему в аспекті підвищення ефективності бюджетної політики розглянуто Єромшенком М.М., Ярошенком Ф.О. Визначенню критеріїв результативності бюджетних програм та ефективності фінансового контролю з позицій оцінки ефективності видатків бюджету присвячені дослідження Павлюка К.К. Управління бюджетними видатками в контексті бюджетування розглядається в роботах Федосова В.М.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас у сучасній вітчизняній фінансовій науці небагато фундаментальних наукових досліджень, присвячених теоретико-методологічним засадам реалізації державної політики щодо ефективного розподілу бюджетних видатків та їх пріоритетів в умовах трансформаційних процесів, які відбуваються в Україні, тому дане питання потребує подальшого розгляду.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження бюджетних видатків України у сучасних умовах, виявлення причин неефективного розподілу бюджетних коштів та окреслення шляхів покращення ефективності використання видатків державного бюджету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Видатки державного бюджету − це витрати держави на загальнодержавному рівні, які необхідні для виконання державою її функцій і виражають економічні відносини, на основі котрих здійснюється використання централізованих коштів за напрямами, визначеними законом [1].

Щоб здійснювати свої функції, державі потрібні фінансові ресурси. Для цього вона акумулює, а далі перерозподіляє значну частину вартості валового національного продукту в грошовій формі. Державні видатки в усіх розвинутих країнах швидко збільшуються, перевищуючи темпи зростання національного продукту. Цей процес, зумовлений розширенням і ускладненням державних функцій, свідчить про те, що значна частина національного продукту примусово вилучається і перерозподіляється державою, що місце державних видатків у сукупному споживанні стає дедалі вагомішим. При цьому чим більші масштаби перерозподілу сукупної вартості, тим сильніший вплив держави на виробництво і обмін національного продукту [2].

Слід розрізняти поняття «видатки як фінансова категорія» та «видатки як економічна», які є складовими категоріально-понятійного апарату фінансової науки. Як фінансова категорія видатки бюджету відображають економічні відносини між державою, юридичними та фізичними особами з приводу використання коштів державного централізованого фонду для виконання функцій держави на всіх рівнях адміністративного управління. Викладене вище, є найбільш поширеним трактуванням видатків бюджету в економічній літературі [2].

Державні видатки, як економічна категорія, є грошовими відносинами з приводу розподілу та використання централізованих та децентралізованих фондів грошових ресурсів держави з метою фінансування загальнодержавних потреб соціально-економічного розвитку.

Відповідно до термінології Бюджетного кодексу України [3], під видатками державного бюджету слід розуміти кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених законом про державний бюджет на відповідний бюджетний період, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум.

Згідно Бюджетного кодексу України [3] розрізняють наступну класифікацію:

1) бюджетними програмами (програмна класифікація видатків у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі);

2) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків);

3) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки бюджету (функціональна класифікація видатків).

4) видатки бюджету класифікуються за економічною характеристикою операцій, що здійснюються при їх проведенні (економічна класифікація видатків бюджету − поточні та капітальні).

Впродовж 2011 − 2013 років найбільшу питому вагу в структурі видатків роки (табл. 1) бюджету

© Петричко М.М., Лінтур І.В., 2015

займають видатки Міністерства фінансів України, це відповідно 37,4% – у 2011, 40,8% – у 2012 і 32,7% – у 2013 роках. Загальною тенденцією є те, що більше чверті загальної суми з цих видатків займають міжбюджетні трансферти.

Про значний рівень соціалізації бюджету ми можемо говорити на підставі аналізу частки бюджетних витрат на соціальне забезпечення та соціальний захист, яка за період дослідження займає в середньому 18,2%, а саме:

– 2011 рік – 62 800,2 млн. грн. (18,6%);
– 2012 рік – 53 872,4 млн. грн. (14,9%);
– 2013 рік – 88 639,2 млн. грн. (21,1%).

Слід зазначити, що у 2013 році видатки на соціальну сферу суттєво збільшилися в порівнянні з 2012 роком на суму 34776,8 млн. грн.

Проте у 2014 р. найбільшу питому вагу займають видатки Міністерства соціальної політики України – у сумі 92 996 137,00 тис грн., що складає 20,1% від усіх видатків передбачених на 2014 рік.

Слід зазначити, що досить суттєве значення мають видатки таких міністерств:

– Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України (5,8%);
– Міністерство енергетики та вугільної промисловості України (4,2%);
– Міністерство внутрішніх справ України (4,1%);
– Міністерство оборони України (3,4%);
– Міністерство охорони здоров'я України (2,2%).

Також, можемо відмітити, що більша частина видатків, передбачених на 2014 рік, а саме 58% не входять до видатків конкретних міністерств, що може означати нераціональний розподіл державних видатків, а також нецільове витрачання бюджетних коштів.

Структура видатків за відомчою класифікацією характеризується низкою вад та суперечностей, які погіршують соціально-економічне становище держави та створюють бар'єри для економічного зростання. Зокрема, неефективність механізмів розподілу та витрачання бюджетних коштів призводить до недофінансування важливих державних завдань, надмірний обсяг видатків провокує фіскалізацію податкової системи та нераціональну боргову політику.

До проблем системи державних видатків України сьогодні належать наступні.

1. Надмірна фіскальна орієнтація податкової системи. Надто високі видатки бюджету призводять до того, що податкова політика завжди буде орієнтована на вилучення фінансового ресурсу з корпоративного сектору.

2. Неефективна політика витрачання бюджетних коштів. Відсутність належного регулювання щодо витрачання коштів призводить до того, що досить часто трапляються випадки, коли на фоні затримок з фінансуванням захищених видатків бюджету окремі державні структури здійснюють закупівлю товарів розкоші.

3. Високий рівень корупції у сфері державних закупівель. Хронічна практика проведення тендерів з одним учасником та закупівлі товарів і послуг за завищеними цінами призводять до втрачання значного обсягу бюджетного ресурсу і збільшення частки тіньової економіки.

5. Відсутність ефективної системи контролю за витрачанням бюджетних коштів. Попри проведення реформ у системі державного контролю за витрачанням бюджетних коштів, кардинально поліпшити ситуацію не вдалося. Розширення компетенції Державної фінансової інспекції України та створення підрозділів внутрішнього аудиту не дало відчутного ефекту. Крім того, важливою проблемою контролюючих органів є відсутність взаємодії з громадянським суспільством, а зокрема зі ЗМІ та громадськими організаціями, що здійснюють моніторинг витрачання бюджетних коштів.

Названі проблеми функціонування державних видатків України є досить значними й їх подолання потребує комплексного підходу. Як показує досвід, розширення сфери реформ призводить до зниження їх результативності. Виходячи з цього, у середньостроковій перспективі доцільною є концентрація ресурсів і уваги на подоланні низки найбільш важливих проблем і досягненні обмеженого переліку цілей. На наш погляд, головними пріоритетами мають стати наступні:

Таблиця 1

Структура видатків державного бюджету України за 2011-2014 роки

№ п/п	Найменування згідно з відомчою класифікацією видатків	Роки							
		2011, млн. грн.	питома вага%	2012, млн. грн.	питома вага, %	2013, млн. грн.	питома вага, %	2014, млн. грн.	питома вага, %
1.	Міністерство фінансів України	126397,3	37,4%	147651,9	40,8%	137223,2	32,7%	1749066,8	0,4%
2.	Міністерство соціальної політики України	62 800,2	18,6%	53 872,4	14,9%	88 639,2	21,1%	92996137,0	20,1%
3.	Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України	20 611,6	6,1%	21 773,9	6,0%	24304,4	5,8%	26763653,5	5,8%
4.	Міністерство оборони України	13 688,8	4,1%	17 402,2	4,8%	15 315,1	3,6%	15632221,5	3,4%
5.	Міністерство внутрішніх справ України	13 858,4	4,1%	14 434,6	4,0%	16 059,7	3,8%	19064322,7	4,1%
6.	Міністерство енергетики та вугільної промисловості України	8 803,0	2,6%	10 062,2	2,8%	15 651,3	3,7%	19367979,1	4,2%
7.	Міністерство охорони здоров'я України	8 273,1	2,5%	9 878,7	2,7%	10 001,8	2,4%	10083900,7	2,2%
8.	Міністерство аграрної політики та продовольства України	11 589,8	3,4%	12 046,4	3,3%	8 721,2	2,1%	8511173,10	1,8%
9.	Інші видатки	71 616,9	21,2%	74 463,6	20,6%	103 927,9	24,8%	268043273,9	58%
	Всього	337639,1	100,0%	361 585,9	100,0%	419 843,8	100,0%	462211728,3	100,0%

Розроблено автором за даними [7]

1. Подальше впровадження елементів ринкової моделі управління державними видатками. Наразі Україна запровадила лише окремі механізми ринкової (бізнесової) моделі управління державними фінансами, зокрема програмно-цільовий метод бюджетування, середньострокове бюджетне прогнозування, стратегічне планування діяльності головних розпорядників бюджетних коштів.

2. Перехід до середньострокового бюджетного планування. На першому етапі середньострокове планування має охоплювати інвестиційні видатки бюджету, які повинні групуватися у трирічні бюджетні програми. Такий механізм забезпечить безперебійність бюджетного фінансування довготермінових інвестиційних проектів та покращить прогнозованість видатків бюджету.

3. Раціоналізація та упорядковування системи соціальних видатків. Система пільг, субсидій та соціальних виплат має бути спрямована лише на підтримку категорій громадян з низькими доходами. Крім того, необхідно зосередити увагу на перегляді методики визначення й розрахунку розміру соціальних стандартів з тим, щоб вони відповідали реальним показникам.

4. Перехід від щорічного звітування про виконання державного бюджету до щорічного звітування про ефективність управління ресурсами системи державних видатків, а також бюджетними коштами, що спрямовані державою на підтримку економіки у формі наданих податкових пільг та стимулів.

5. Основною проблемою є необхідність подальшого розвитку програмно-цільового методу в напрямі оптимізації бюджетних програм, що обумовлено потребою в перегляді бюджетних програм та уточненні їх результативних показників з урахуванням результатів адміністративної реформи, а також посилення аналітичності та інформативності результативних показників щодо досягнення конкретних результатів реалізації державної політики у галузях економіки. Удосконалення застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі має бути спрямовано на забезпечення кількісного вираження очікуваних результатів виконання бюджетних програм, що сприятиме більш якісній оцінці ефективності різних програм і відбору тих, які матимуть максимальну ефективність за мінімальних витрат.

6. Стратегічне планування на рівні міністерств, інших головних розпорядників бюджетних коштів. Метою розвитку цієї складової є впровадження системи стратегічного планування на рівні міністерств, інших головних розпорядників бюджетних коштів, орієнтованої на забезпечення взаємозв'язку планування діяльності та бюджетного планування, ефективне та прозоре використання бюджетних коштів та на цій основі підвищення ефективності державного управління і пришвидшення економічних перетворень.

Система планування діяльності головних розпорядників бюджетних коштів потребує здійснення подальших заходів, зокрема в частині завершення формування відповідної нормативно-правової бази та забезпечення імплементації стратегічного планування в діяльність органів влади.

Висновки і пропозиції. Доцільно зробити висновок, що комплексне реформування сфери видатків державного бюджету має забезпечити послідовне впровадження стратегічного планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів, посилення взаємозв'язку такого планування із бюджетним плануванням, розвиток середньострокового бюджетного прогнозування та програмно-цільового методу з одночасним узгодженням цих складових між собою. Такий підхід забезпечить:

- ефективне управління видатками державного бюджету;
- концентрацію фінансових ресурсів на виконанні першочергових завдань державної економічної політики;
- прискорення економічних перетворень у відповідних сферах та створення належних передумов для задоволення потреб суспільства.

Отже, удосконалення системи бюджетних видатків є об'єктивно необхідною умовою та підґрунтям реалізації комплексу економічних реформ в країні. При цьому структура видатків має віддзеркалювати стратегію трансформації економічних відносин і базуватися на оцінці впливу державних рішень на майбутній розвиток країни.

Список літератури:

1. Бюджетна система: навч. посіб. / Н. Д. Чала, Л. В. Лазоренко. – К.: Знання, 2010. – 223 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uchebnikionline.ru
2. Федосов В. М. Бюджетна система: навч. посіб. /за ред. Федосова В. М., Юрія С.І. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 871 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws
3. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/2456-17/page
4. Основні характеристики проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» Інститут бюджету та соціально економічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ibser.org.ua
5. Основні характеристики Закону України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» Інститут бюджету та соціально економічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ibser.org.ua
6. Офіційний сайт Рахункової палати України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.minfin.gov.ua

Петричко М.М., Линтур И.В.
Мукачевский государственный университет

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РАСХОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация
Исследованы теоретические вопросы функционирования расходов государственного бюджета. Проанализирована структура расходов государственного бюджета по ведомственной классификации. Определены преимущества и недостатки действующей системы функционирования расходов государственного бюджета Украины. Рассмотрены причины неэффективного использования бюджетных ресурсов. Обоснованно ключевые направления совершенствования системы расходов государственного бюджета в современных условиях.
Ключевые слова: бюджет, государственный бюджет, расходы, классификация, программно-целевой метод.

Petrychko M.M., Lintur I.V.
Mukachevo State University

THEORETICAL FOUNDATIONS OF OPERATION OF STATE BUDGET EXPENDITURES IN MODERN CONDITIONS

Summary
The theoretical issue of operation of state budget expenditures is investigated. The structure of state budget expenditures is analyzed according to departmental classification. Advantages and disadvantages of the current system of operation of state budget expenditures of Ukraine are determined. Causes of inefficient use of resources are studies. Key areas of improving the system of state budget in modern conditions are proved.
Keywords: budget, state budget, expenditures classification, program and target method.

УДК 336.717.1(477)

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Погореленко Н. П., Тертична К.С.
Харківський інститут банківської справи
Української академії банківської справи Національного банку України

У статті представлено теоретичні основи функціонування платіжної системи України, здійснено класифікацію платіжних систем, проведено аналіз показників сучасного стану платіжної системи України та визначено перспективи її розвитку за рахунок заходів, направлених на розширення безготівкових форм розрахунків і забезпечення подальшого розвитку Системи електронних платежів та Національної системи масових електронних платежів.
Ключові слова: платіжна система, платіжні інструменти, електронні платежі, банк, система електронних платежів.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки, після важкої економічної глобальної кризи, наявних ризиків нестабільної політичної та економічної ситуації до банківської системи України ставляться підвищені вимоги щодо безпеки, стабільності та сталого розвитку. Однією із ланок, що вимагає підвищеної увагу є платіжні системи країни. Незважаючи на успішність функціонування внутрішньодержавних платіжних систем, постає більш складне завдання – покращення та постійна модифікація використовуваних систем. Не варто зупинятися і на використанні виключно зарубіжних платіжних систем, оскільки це може призвести до додаткової залежності від тієї чи іншої фінансової структури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розробку питань функціонування платіжної системи України зробили вітчизняні вчені-економісти Б.П. Адамик [4], М. В. Борщ [12], З.М. Васильченко [10], Н. А. Єрохіна [5], Н. О.Коваль [12], В. Кравець [6], Н. Лапко [9], С. Пиріг [7] та ін. Але в їх працях досліджуються або окремі елементи функціонування платіжних систем, або дія цих систем на певних етапах економічного розвитку. З огляду на це, дослідження сучасного стану платіжної системи України та перспектив її розвитку є досить актуальним.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування особливостей функціонування платіжної системи України, її сучасного стану та визначення перспектив розвитку у посткризових умовах.

Основний матеріал дослідження. Платіжна система є визначальною складовою національної економіки, центральною ланкою фінансово-банківської системи. Як показує досвід розвинутих країн, раціональна організація платіжної системи сприяє вдосконаленню грошово-кредитних відносин, ефективному функціонуванню фінансової сфери в цілому, забезпеченню ефективного функціонування національного господарства, а також здійсненню міждержавних валютних розрахунків [1, с. 87–90].

© Погореленко Н. П., Тертична К.С., 2015

Платіжна система – платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу грошей. Проведення переказу грошей є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система [2].

Потрібно зазначити, що у більшості розвинутих країн платіжна система складається з кількох самостійних систем, кожна з яких задовольняє вимоги окремої платіжної сфери. Виходячи з того, яку роль відіграють платіжні системи відповідно до характеру здійснюваних платежів, розрізняють [3, с. 45-47]:

– системи міжбанківських розрахунків, які призначені для здійснення платіжних трансакцій між банками, обумовлених виконанням платежів їхніх клієнтів або власних зобов'язань одного банку перед іншим;

– внутрішньобанківські платіжні системи створюються, щоб забезпечити найбільш сприятливі умови щодо проходження платежів між установами, що належать до однієї групи;

– системи «клієнт-банк» використовуються банками, які пропонують платіжні послуги своїм клієнтам на базі сучасних технологій. Так, нині все більшого поширення набуває банківське обслуговування вдома, або «домашній банк;

– системи масових платежів, які широко використовуються у розвинених державах світу. Незважаючи на те, що традиційні безготівкові платіжні інструменти (чеки, платіжні доручення тощо) достатньо розповсюджені, останнім часом усе ширше впроваджується система масових (споживчих) платежів з використанням пластикових карток.

Нині в Україні діють створені Національним банком України Система електронних платежів (надалі – СЕП), Національна система масових електронних платежів (надалі – НСМЕП) та приватні внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи банків та небанківських установ [3, с. 45-47].

Платіжні системи поділяються на:

– внутрішньодержавні платіжні системи (платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу грошей виключно в межах України);

– міжнародні платіжні системи (платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу грошей з однієї країни в іншу).

Загальна класифікація платіжних систем представлена на рис. 1.

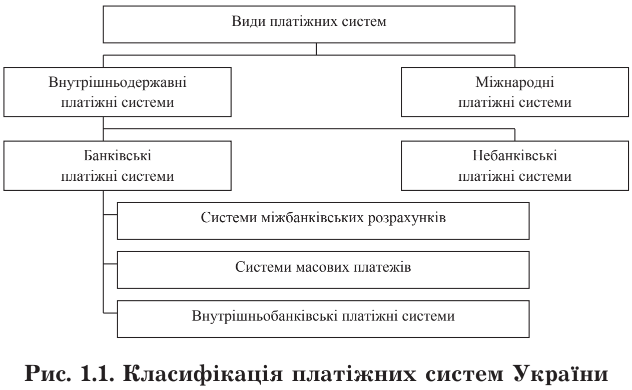

Рис. 1.1. Класифікація платіжних систем України [3, с. 45-47]

Аналіз наукових публікацій та практичних розробок таких фахівців як Б.П. Адамик [4], Н.А. Єрохіна [5], В.М. Кравець [3, 6] та інших, вказує на те, що електронна платіжна система є різновидом та еволюційною формою одного з невід'ємних спеціалізованих елементів практично всіх економічних та фінансових операцій, що стосується передачі грошової вартості в обмін на товар, послугу чи фінансовий актив.

Також платіжну систему можна представити у вигляді системи механізмів, які служать для переказу грошових коштів між суб'єктами господарювання, для розрахунку за платіжними зобов'язаннями, що виникають між ними. Платіжна система – це набір платіжних інструментів, банківських процедур і, як правило, міжбанківських систем переказу коштів, поєднання яких забезпечує грошовий обіг разом з інституційними та організаційними правилами та процедурами, що регламентують використання цих інструментів та механізмів [7, с. 23-24].

Відмінність ознак, характерних для окремих країн (розмір, обставини історичного розвитку, правова система, ділова практика, комунікаційна система, інфраструктура, ступінь розвитку закладів та їх інструментів тощо), роблять національну платіжну систему унікальною. Однак існує низка елементів, життєво необхідних для кожної ефективної системи платежів (рис. 2).

Рис. 2. Основні елементи платіжних систем

Сукупність бухгалтерських та організаційних заходів, що застосовуються у банківсько-фінансовій сфері, є основним операційним механізмом здійснення платежів. Конкретні характеристики відповідної моделі можуть бути різними і залежать від багатьох факторів.

Ефективна та надійна технологічна інфраструктура є основою життєздатності платіжної системи. Така інфраструктура включає, зокрема, технічні засоби обробки та передачі даних і може бути надзвичайно складною.

Зважаючи на конфіденційний характер інформації, що задіяна у платіжних системах, у більшості випадків висуваються суворі вимоги щодо її безпеки та захисту. Це вимагає створення і підтримання спеціальних процедур та систем незалежно від технології, яка використовується.

Система електронних платежів Національного банку України (СЕП) – загальнодержавна платіжна система, що забезпечує здійснення розрахунків між банківськими установами, органами державно-

го казначейства на території України із застосуванням електронних засобів приймання, оброблення, передавання та захисту інформації [8].

Система електронних платежів – власність Національного банку України, вона забезпечує розрахунки між банківськими установами в національній валюті України. СЕП базується на повністю безпаперовій технології і передаванні електронних повідомлень через власну телекомунікаційну систему Національного банку.

Станом на 01.01.2014 р. система електронних платежів включала (див. табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика учасників СЕП станом на 01.01.2014 р. [7]

Станом на 01.01.2012 р.	Станом на 01.01.2014 р.
Всього учасників СЕП – 506 установ, із них: 175 – банки України; 265 – філії банків України; 28 – органи Державної казначейської служби України; 37 – установи Національного банку України; 1 – ПрАТ «Всеукраїнський депозитарій цінних паперів».	Всього учасників СЕП – 423 установ, із них: 180 – банки України; 178 – філії банків України; 28 – органи Державної казначейської служби України; 37 – установи Національного банку України;

Представлені у табл. 1 дані свідчать про те, що протягом досліджуваного періоду кількість учасників СЕП скоротилася на 83 установи, при чому це скорочення є наслідком зменшення кількості філій банків, що були учасниками аналізованої платіжної системи. В свою чергу кількість інших учасників, зокрема органів Державної казначейської служби та установ Національного банку України не змінилася і станом на 01.10.2014 відповідала даним минулого періоду (на 01.01.2012 р.). Кількість банків-учасників СПЕ збільшилась на 5 установ.

У 2013 році учасниками СЕП здійснено 347 611 тис. початкових платежів та надіслано електронних розрахункових повідомлень на суму 12 685 354 млн. грн., що більше на 4% за кількістю й на 8% за сумою порівняно з 2012 роком [7].

Переважна більшість початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень була надіслана до СЕП банками України та їх філіями – 323 686 тис. документів (93% від їх загальної кількості).

У 2013 році в середньому за день оброблялося 1 385 тис. початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень на суму 50 539 млн. грн. [7].

Аналіз статистичних даних роботи СЕП свідчить про те, що система протягом 2013 року успішно виконувала покладені на неї функції державної системи міжбанківських розрахунків, задовольняла потреби її учасників у переказі коштів, забезпечувала максимальну швидкість, прозорість, високий рівень безпеки та надійності проведення платежів.

На сьогодні, згідно із затвердженою Правлінням Національного банку України «Стратегічною програмою розвитку безготівкових роздрібних платежів в Україні на 2012–2014 роки», реалізується програма модернізації Національної системи масових електронних платежів (далі – НСМЕП) [8].

У межах запланованої модернізації національної платіжної системи, а також з метою відпрацювання питань взаємодії між банками-учасниками НСМЕП і створюваним Національним банком України маршрутизатором НСМЕП 1 червня 2013 року стартував відповідний чотиримісячний пілотний проект.

В оновленій НСМЕП пропонуються якісно нові рішення для платіжного ринку. Система передбачає створення карток з магнітною смугою і EMV-чипом на основі відкритих міжнародних стандартів. Для розрахунків у мережі Інтернет планується використання спеціальних технологій захисту даних. У майбутньому можливе використання карток НСМЕП за кордоном у разі розміщення на картці логотипа міжнародної платіжної системи.

Для оброблення внутрішньобанківських операцій з картками НСМЕП банки матимуть змогу використовувати власні процесингові центри. Якщо власних процесингових центрів немає, то фінансові установи матимуть змогу скористатися процесинговим центром Національного банку України, у якому застосовуються відкриті міжнародні протоколи і стандарти

Станом на 01.01.2014 до НСМЕП входить 58 банків і 9 небанківських установ, у тому числі Українське державне підприємство поштового зв'язку «Укрпошта». За час роботи системи було імітовано більше 3,5 мільйона платіжних карток НСМЕП за класичною технологією і більше 6 мільйонів «Національних карток» для виплат компенсацій вкладникам колишнього Ощадбанку СРСР. На цей час встановлено більше 6 тисяч терміналів НСМЕП, більше 11 тисяч терміналів в Україні приймають «Національні картки».

З метою подальшого розвитку платіжної системи України, на думку автора, необхідно здійснити ряд заходів для розширення безготівкових форм розрахунків і забезпечення подальшого розвитку СЕП та НСМЕП:

– забезпечити діяльність та розвиток організаційної структури НСМЕП та СЕП;

– запровадити комплексні заходи, які будуть вказувати на єдиний платіжний простір;

– покращити взаємодію національної та міжнародної платіжних систем;

– мінімізувати відсоток готівкової форми розрахунку;

– забезпечити функціональний і технологічний розвиток НСМЕП та СЕП;

– запропонувати інтегровану банківську платіжну систему в межах України;

– розширити можливість використання безготівкової форми розрахунку із застосуванням платіжних карток;

– побудувати більш ефективну і надійну систему внутрішньодержавних розрахунків, за рахунок врегулювання наявного ринку платіжних систем; – вдосконалити систему моніторингу;

– забезпечити безпеку національних та міжнародних платіжних систем;

– розширити сфери застосування технологій і складових електронних платіжних систем;

– забезпечити удосконалення та розвиток нормативно-правової бази НСМЕП та СЕП;

– підвищити можливість контролювання здійснення платежів; – забезпечити прискорення виконання розрахунків та обігу коштів; гармонізувати платіжний ринок [12].

Отже, можна стверджувати, що стабільний розвиток сучасних інтегрованих фінансових та економічних ринків великою мірою залежить від ефективного функціонування платіжних систем.

Висновки. Проведене дослідження платіжної системи України показало, що в її рамках функціонують всі види платіжних систем (в тому числі СЕП, НСМЕП, приватні внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи банків та небанківських установ).

Аналіз статистичних даних засвідчив наявність позитивних тенденцій розвитку СЕП. Окрім цього протягом 2012-2014 років відбувається модернізація і НСМЕП, яка дозволить значно поліпшити якість її функціонування.

З метою подальшого розвитку платіжної системи України запропоновано перелік заходів щодо розширення безготівкових форм розрахунків і забезпечення подальшого розвитку СЕП та НСМЕП. Їх впровадження дозволить вивести вітчизняну платіжну систему на якісно новий рівень, який в повній мірі забезпечить всі потреби учасників СЕП та НСМЕП у переказі коштів та забезпеченні максимальної швидкості, прозорості, надійності проведення банківських переказів коштів у національній валюті через ці системи.

Список літератури:

1. Лук'янов В.С. Платіжна система України: її складові та принципи формування // Банківська справа. – 2009 р. – № 4. – С. 87–90.
2. Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: Закон України № 2346-III від 5.04.2001 – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua
3. Кравець В. Розвиток платіжних систем в Україні та новітні форми розрахунків // Вісник НБУ. – Жовтень, 2011. – С. 45-47.
4. Адамик Б.П. Банківські електронні послуги: Навч. посібник. – Т.: Карт-бланш, 2005. – С. 95.
5. Єрохіна Н.А. Електронні гроші в платіжній системі держави // Фінанси України. – 2002. – № 3. – С. 134–139.
6. Кравець В.М. Розробка та впровадження національної системи масових електронних платежів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит / Кравець Віктор Михайлович; УАБС НБУ. – Суми: [Б.В.], 2009. – С. 17.
7. Пиріг С.О. Платіжні системи. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
8. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/
9. Лапко Н. Підготовлено відкритий звіт про платіжні системи та систему розрахунку за операціями з цінними паперами в Україні // Вісник НБУ. – червень, 2010. – С. 5.
10. Васильченко З.М. Розрахунки платіжними картками в Україні: стан, проблеми та перспективи / З.М. Васильченко, А.В. Демченко // Фінанси України. – 2008. – № 10. – С. 74–83.
11. Діяльність платіжних систем на ринку України в 2011 році // Вісник НБУ. – 2012. – № 03. – С. 12–17.
12. Коваль Н.О., Борщ М.В. Особливості функціонування платіжних систем України на сучасному етапі їх розвитку [Електронний ресурс] / Ефективна економіка. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1441
13. Волохата В.Є. Функціонування платіжних систем України на сучасному етапі їх розвитку / Волохата В.Є., Чубенко А.А. // Матеріали журналу «Молодий вчений». – 2014 – № 7(10). – С. 63-67.

Погореленко Н.П., Тертичная К.С.
Харьковский институт банковского дела
Украинской академии банковского дела Национального банка Украины

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Аннотация
В статье представлены теоретические основы функционирования платежной системы Украины, осуществлена классификация платежных систем, проведен анализ показателей современного состояния платежной системы Украины и определены перспективы ее развития за счет мер, направленных на расширение безналичных форм расчетов и обеспечения дальнейшего развития Системы электронных платежей и Национальной системы массовых электронных платежей.
Ключевые слова: платежная система, платежные инструменты, электронные платежи, банк, система электронных платежей.

Pohorelenko N.P., Tertychna K.S.
Kharkiv Institute of Banking
Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine

CURRENT STATUS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN PAYMENT SYSTEM

Summary
The article presents the theoretical basis of functioning of the payment system of Ukraine and classifies payment systems. Analysis of indicators of the current state of the payment system in Ukraine is conducted. Prospects of its development through measures aimed at increasing non-cash forms of payment and ensure the further development of the Electronic Payment System and the National System of Mass Electronic Payments are determined.
Keywords: payment system, payment instruments, electronic payments, bank, system of electronic payments.

УДК 657.2

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ФОРМУВАННЯ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Примаченко О.Л.
Київський національний університет імені Вадима Гетьмана

Досліджено юридичні особливості формування статутного капіталу господарських товариств. Визначено чинники, які впливають на статутний капітал підприємств. Обґрунтовано необхідність належної організації обліку статутного капіталу підприємства. Розглянуто особливості та виявлено проблеми формування статутного капіталу акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю. Висвітлено порядок документального оформлення та обліку формування статутного капіталу господарських товариств та надано пропозиції щодо їх удосконалення.
Ключові слова: статутний капітал, товариство з обмеженою відповідальністю, акціонерне товариство, формування статутного капіталу, організація бухгалтерського обліку.

Постановка проблеми. Статутний капітал є базою створення і розвитку підприємства й у процесі функціонування забезпечує інтереси держави, власників і персоналу. Будь-яке підприємство, що починає і веде свою господарську діяльність, повинне мати визначений статутний капітал.

Облік на кожному етапі розвитку економіки значним чином зумовлюється діючим господарським механізмом, процеси якого він відображає і контролює. У сучасних умовах структурно-інноваційного розвитку національної економіки особливої актуальності набирають облік власного капіталу, і статутного капіталу, зокрема, наявність якого дозволяє функціонувати підприємствам різних організаційно-правових форм.

Облік статутного капіталу підприємства має важливе значення ще й тому, що його дані використовуються кредиторами та іншими користувачами для оцінювання кредитоспроможності підприємства. Тому неправильний облік або ж фінансова звітність може потягнути за собою судові позови з боку тих суб'єктів ринку, які використовують цю інформацію для визначення своїх стосунків з даним підприємством. Окрім того, облік статутного капіталу відіграє суттєву роль у стосунках між власниками підприємства, оскільки розподіл прибутку зазвичай відбувається пропорційно частці у статутному капіталі кожного з власників чи засновників підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання бухгалтерського обліку формування і змін статуного капіталу досліджували провідні вітчизняні та зарубіжні вчені: А.П. Бобяк, М.О. Бєлоусов, Ф. Беста, Ф.Ф. Бутинець, О.Й. Вівчар, С.Ф. Голов, Г.Г. Кірейцев, М.Д. Корінько, М.С. Пушкар, Ж. Ришар, Т.А. Снєткова, Я.В. Соколов, В.В. Сопко, Н.М. Ткаченко. Їх наукові праці присвячені розв'язанню теоретичних і методичних питань бухгалтерського обліку власного капіталу підприємства

Проте, специфіка організаційно-правових форм вітчизняних підприємств та законодавчі зміни останніх років щодо формування та обліку статутного капіталу зумовили необхідність узагальнення порядку організації обліку статутного капіталу з метою забезпечення управлінської ланки підприємства своєчасною та достовірною інформацією з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження особливостей обліку формування статутного капіталу акціонерних товариств та товариств з обмеженою діяльністю, враховуючи законодавчі зміни, та розробка рекомендацій щодо удосконалення організації обліку формування статутного капіталу на цих підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Для більшості підприємств, особливо створених у формі господарських товариств, основним елементом власного капіталу є статутний капітал, який характеризує суму вкладів власників (засновників, учасників) підприємства у його активи згідно з установчими документами. Статутний капітал є стартовим капіталом, основою початку і продовження діяльності підприємства. Це та сума капіталу, в межах якої засновники підприємства несуть матеріальну відповідальність перед його кредиторами.

Отже, основними функціями статутного капіталу є:

- стартова – щодо започаткування діяльності товариства;
- стабілізаційна – щодо підтримання його платоспроможності перед кредиторами та потенційними контрагентами;
- гарантійна – щодо гарантування інтересів кредиторів [25, с. 302].

Дослідження праць вітчизняних вчених [2, 3, 4, 6] дозволяють зробити висновок, що статутний капітал – це сукупність вкладів (у грошовому виразі) учасників у майно при створенні підприємства для забезпечення його діяльності в розмірах, визначених установчими документами.

Відповідно до Закону України «Про господарські товариства», Господарського і Цивільного кодексів України до статутного капіталу можна вносити: грошові кошти, у т.ч. в іноземній валюті; рухоме майно; нерухоме майно; права користування майном; права користування землею, водою та іншими природними ресурсами; майнові права на об'єкти інтелектуальної власності; майнові права (права вимоги); цінні папери; частку (її частину) у статутному капіталі.

Щодо майна, яке може бути внесене до статутного капіталу, законодавством встановлені обмеження:

- забороняється використовувати для формування статутного капіталу бюджетні кошти, а також кошти, отримані в кредит і під заставу (ст. 13 закону України «Про господарські товариства») [11];
- не може бути внеском до статутного капіталу майно, вилучене із цивільного обороту на території України згідно з постановою Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» (наприклад, бойові отруйні речовини, наркотичні засоби, спеціальні засоби негласного отримання інформації) [22];
- не допускається формування статутного капіталу векселями (ст. 12 закону «Про обіг векселів в Україні») [12];

© Примаченко О.Л., 2015

· особисті немайнові права інтелектуальної власності (ст. 423 Цивільного кодексу України) [25];

· право на земельну частку (пай) до статутного капіталу (заборона діє до 01.01.2016 р.) (п. 14 Перехідних положень Земельного кодексу України) [14].

При формуванні статутного капіталу можуть виникнути деякі проблеми:

– якщо статутний капітал формується за рахунок грошових коштів, слід дуже ретельно підбирати банківську установу, в якій згодом буде відкрито поточний рахунок товариства;

– якщо статутний капітал формується за рахунок майнових внесків, необхідно в акті приймання-передачі детально зазначити майно, яке вноситься, та його грошову оцінку засновниками, що повинна відповідати дійсності;

Дослідження Бєлоусовим М.О. [1, с. 15] правового забезпечення бухгалтерського обліку дало йому можливість визначити комплекс вимог до оцінки вкладів та розробити порядок оцінки майна, що є внесками до статутного капіталу, який ґрунтується на вимогах чинного законодавства та дозволяє застосовувати методи оцінки справедливої вартості з врахуванням положень міжнародних стандартів фінансової звітності. Зокрема, автор пропонує алгоритм відображення в обліку грошової оцінки внесків до статутного капіталу, використовуючи два альтернативних методи: проведення оцінки засновниками підприємства та проведення незалежної оцінки (використання послуг суб'єкта оціночної діяльності). Проте, і в першому, і в другому варіанті є свої проблеми, пов'язані з професіоналізмом осіб, які проводять оцінку. В цьому випадку більш об'єктивним є, звичайно, другий варіант, оскільки ймовірність того, що усі засновники підприємства (або їх більшість) може компетентно використовувати різні методи оцінки для різних негрошових внесків, є набагато нижчою, ніж професіоналізм фахівця.

Об'єктивна вартісна оцінка негрошових внесків дозволяє більш точно відображати реальний розмір статутного капіталу та є основою налагодження ефективної організації його обліку в контексті підвищення якісного рівня інформаційного забезпечення управління власним капіталом.

Відмінність формування статутного капіталу господарських товариств проявляється у вимогах, що висуваються законодавством до певного виду товариства. Зокрема, такі відмінності стосуються обмежень у вигляді мінімального розміру початкового капіталу, форм відповідальності для кожної організаційно-правової форми товариства, форми вираження капіталу (сукупність акцій або часток), порядку та строків оплати внесків, а також їх оцінки (табл. 1).

Статутний капітал акціонерного товариства – це капітал, що утворюється з суми номінальної вартості всіх розміщених акцій товариства. Він визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси кредитора.

Відповідно до ст.9 Закону України «Про акціонерні товариства» [9] особливостями формування статутного капіталу акціонерних товариств є:

· Формування статутного капіталу акціонерного товариства починається з моменту прийняття зборами засновників рішення про створення товариства та приватного розміщення акцій першого випуску;

· Розмір статутного капіталу фіксується у статуті акціонерного товариства, який затверджується установчими зборами акціонерного товариства, що мають бути проведені протягом трьох місяців з дати повної оплаті акцій засновниками;

· Кожний засновник акціонерного товариства повинен оплатити повну вартість придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій. Отже, до моменту реєстрації в акціонерному товаристві немає неоплаченого капіталу;

· У разі неоплати (неповної оплати) вартості придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій акціонерне товариство вважається не заснованим.

Таблиця 1

Основні критерії формування статутного капіталу в акціонерних товариствах та товариствах з обмеженою відповідальністю

Критерій	Акціонерне товариство	Товариство з обмеженою відповідальністю
Установчі документи	Статут	Статут
Мінімальний розмір статутного капіталу	1250 мінімальних заробітних плат	Немає обмежень
Капітал підприємства	Розподілений на акції	Розподілений на частки
Кількість засновників	Може бути створене однією або більше особами	Може бути створене однією або більше особами, які стають його учасниками
Максимальна кількість учасників	Для ПрАТ не може перевищувати 100 акціонерів	Може досягати 100 осіб
Характер розподілу доходів	Дивіденд розраховується на акцію відповідно до визнаної дивідендної політики	За згодою учасників, згідно зі статутом

Джерело: розроблено автором

До оплати 50 відсотків статутного капіталу товариство не має права здійснювати операції, не пов'язані з його заснуванням.

Законом України «Про акціонерні товариства» також встановлено залежність розміру статутного капіталу від вартості його чистих активів. Так, якщо після закінчення другого та кожного наступного фінансового року вартість чистих активів акціонерного товариства виявиться меншою, ніж розмір статутного капіталу, товариство зобов'язане оголосити про зменшення статутного капіталу та зареєструвати відповідні зміни до статуту в установленому законом порядку [9].

В товариствах з обмеженою відповідальністю статутний капітал поділений на частки, розмір яких встановлюється установчими документами. Відповідно до частин 1 та 2 ст. 52 Закону України «Про господарські товариства» [11] у товаристві створюється статутний (складений) капітал, розмір якого не встановлений. Тобто, учасники самостійно визначають розмір статутного капіталу товариства з обмеженою діяльністю. Розглядаючи питання визначення мінімального розміру статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю, слід зазначити, що вітчизняні науковці, а також бухгалтери-практики часто просто обмежуються його умовним визначенням у розмірі однієї гривні чи однієї копійки (як мінімально можливої величини). Слушним є твердження Короташ Я.О., що мінімальний розмір статутного капіталу кожного конкретного товариства з обмеженою відпо-

відальністю буде залежати від кількості учасників у ньому і коливається в розмірі від однієї копійки до однієї гривні [16].

Згідно із Законом України «Про господарські товариства» [11] статутний капітал ТОВ підлягає сплаті учасниками товариства до закін-чення першого року з дня державної реєстрації товариства.

У процесі організації обліку власного капіталу слід:

- забезпечити своєчасне, повне й достовірне відображення операцій з власним капіталом, а також розміру і всіх змін власного капіталу;
- організувати облік на аналітичних рахунках;
- забезпечення здійснення системи контролю за законністю і правильністю формування операцій із власним капіталом;
- забезпечити узагальнення даних про стан і рух власного капіталу;
- організувати достовірне відображення в регістрах обліку і звітності операцій з власним капіталом;
- визначити зобов'язання працівників, відповідальних за ведення бухгалтерського обліку операцій з власним капіталом.

У загальному вигляді організація обліку статутного капіталу – це процес безупинного, ціле-

Таблиця 2

Приклад Робочого плану рахунків з обліку формування статутного капіталу господарських товариств

Синтетичний рахунок	Субрахунок	Субрахунок другого порядку	Аналітичні рахунки
Акціонерні товариства			
40 «Зареєстрований (пайовий) капітал»	401 «Статутний капітал»	401.1 «Акції, що належать працівникам підприємства» 401.2 «Акції інших акціонерів»	401.1.1 «Акції акціонера *Сидоренка П.І.*» 401.1.2»Акції акціонера *Шилова І.І.*» і т.д. 401.2.1 «Акції ТОВ «Право» 401.2.2 «Акції *Іваненко О.Л.*» і т.д.
	404 «Внески до незареєстрованого статутного капіталу»	401.1 «Внески акціонерів-працівників підприємства» 401.2 «Внески інших акціонерів»	404.1.1 «Внесок акціонера *Сидоренка П.І.*» 404.1.2»Внесок акціонера *Шилова І.І.*» і т.д. 404.2.1 «Внесок ТОВ «Право» 404.2.2 «Внесок *Іваненко О.Л.*» і т.д.
Товариства з обмеженою відповідальністю			
40 «Зареєстрований (пайовий) капітал»	401 «Статутний капітал»		401.1 «Частка *Абрамова Р.О.*» 401.2 «Частка *Борисенка П.П.*» 401.3 «Частка ПАТ «Добро»

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3

Кореспонденція рахунків з обліку формування статутного капіталу господарських товариств

№	Зміст господарської операції	Дт	Кт
	Формування статутного капіталу акціонерних товариств		
1	Надходження внесків (коштів) від засновників акціонерного товариства до його державної реєстрації в оплату вартості придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій	10, 11, 12, 14, 20, 22, 28, 30, 31	404
2	Відображення суми податкового кредиту з ПДВ при отриманні від засновників (учасників) основних засобів, нематеріальних активів, запасів тощо	641	404
3	Відображення величини статутного капіталу після державної реєстрації акціонерного товариства у розмірі, який затверджений його статутом	404	401
4	Укладення з депозитарієм цінних паперів договору про обслуговування емісії акцій або з реєстратором іменних цінних паперів договору про ведення реєстру власників іменних цінних паперів (прийняття рахунку на оплату)	443	685
5	Оплата з поточного рахунку послуг депозитарію (реєстратора іменних цінних паперів)	685	311
6	Повернення внесків засновникам (учасникам) у випадку, коли створення товариства не відбулося	404	10, 11, 12, 14, 20, 22, 28, 30,31, 641
7	Відображення емісійного доходу, який виникає від перевищення ціни реалізації (первинного розміщення) акцій над їх номінальною вартістю	404	421
	Формування статутного капіталу товариств з обмеженою відповідальністю		
1.	Відображення величини статутного капіталу ТОВ після його державної реєстрації	46	401
2.	Надходження внесків від засновників у покриття своїх зобов'язань з формуванню статутного капіталу у вигляді грошових коштів та інших активів	Рахунки відповідних активів	46
3.	Відображення суми перевищення справедливої вартості основних засобів, нематеріальних та інших активів над вартістю внеску до статутного капіталу товариства, зафіксовану статутом	Рахунки відповідних активів	422
4.	Відображення суми податкового кредиту з ПДВ при отриманні від засновників основних засобів, нематеріальних активів, запасів тощо	641	46
5.	Відображення витрат засновників зі створення ТОВ і формування його статутного капіталу	422, 443	685
6.	Оплата засновникам витрат, пов'язаних зі створенням ТОВ	685	311

Джерело: розроблено автором

спрямованого вибору і застосування найбільш раціональних засобів і технологічних прийомів збору та обробки облікової інформації й упорядкування звітності щодо формування і зміни статутного капіталу. Організація бухгалтерського обліку повинна забезпечити надання інформації про статутний капітал підприємства для забезпечення управління ним та здійснення контролю за фінансовим станом суб'єкта господарювання.

Облік статного капіталу, як і облік взагалі, ґрунтується на фіксуванні фактів господарської діяльності в первинних документах. Для фіксування інформації про формування статного капіталу господарські товариства використовують типові та самостійно розроблені форми первинних документів: виписки банку, прибуткові касові ордери, акти приймання-передачі основних засобів та інших необоротних матеріальних активів, накладні, бухгалтерські довідки, засновницький опис майна, акти оцінки майна суб'єктів оціночної діяльності та інші. Організація обліку полягає в розробленні найбільш раціональних шляхів руху документів від моменту їх складання до передачі в архів із зазначенням інстанцій, через які має проходити документ. В цьому випадку важливу відіграє розробка та дотримання графіка документообігу.

В основу організації синтетичного обліку першого порядку доцільно покласти передбачену планом рахунків систему з подальшою деталізацією для потреб фінансової звітності та управління конкретного підприємства.

Від організації аналітичного обліку статутного капіталу на підприємстві залежить правильність визначення частки кожного власника (учасника). Організація аналітичного обліку статутного капіталу відбувається за видами капіталу по кожному засновнику, акціонеру залежно від особливостей формування й розміру капіталу кожного конкретного підприємства. Робочим планом рахунків слід передбачити таку деталізацію (субрахунки першого, другого порядку, аналітичні рахунки), яка б забезпечувала оперативну інформацію про склад статного капіталу підприємства (табл. 2).

Особливості законодавчого регулювання діяльності господарських товариств зумовлюють особливу облікову процедуру формування статутного капіталу (табл. 3).

Одним з ключових моментів організації обліку на будь-якій ділянці є формування відповідних записів у документі про облікову політику.

Стосовно організації обліку статутного капіталу в цьому документі (наказі чи положенні) доречним буде відобразити:

- номенклатуру робочих бухгалтерських рахунків, а також побудову аналітичних рахунків з обліку статутного капіталу;
- порядок збільшення та зменшення статутного капіталу;
- встановлення порядку визначення складу учасників;
- підхід до оцінки не грошових внесків до статутного капіталу;
- форми первинних документів щодо підтвердження інформації про формування та рух статутного капіталу
- форми внутрішньої звітності щодо операцій зі статутним капіталом

Висновки і пропозиції. Відповідно до діючого законодавства акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю повинні створити статутний капітал. Статутний капітал – це єдиний з видів капіталу, який персоніфікується. Залежно від організаційно-правової форми підприємства існують певні особливості формування, а, отже, і обліку статутного капіталу. Наприклад, до моменту реєстрації в акціонерному товаристві немає неоплаченого капіталу, оскільки реєстрація товариства здійснюється лише після оплати усіх акцій. Наведені пропозиції з організації обліку статутного капіталу дозволять керівництву підприємства отримувати оперативну та достовірну інформацію про стан його формування з метою прийняття своєчасних управлінських рішень.

Список літератури:

1. Бєлоусов М. О. Бухгалтерський облік і контроль руху статутного капіталу: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.09 / М. О. Бєлоусов; Житомир. держ. технол. ун-т. – Житомир, 2011. – 20 с.
2. Бєлоусов М. О. Генезис категорії «капітал»: економічна та облікова інтерпретація / М. О. Бєлоусов // Вісник ЖДТУ / Економічні науки. – 2011. – № 1. – С. 18-26.
3. Бобяк А. П. Власний капітал підприємства, як економічна категорія, та його облік / А. П. Бобяк // Міжнародний збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 1(19). – С. 55-58.
4. Бутинець Ю. Ф. Економічна сутність капіталу: історичний вимір / Ю. Ф. Бутинець // Вісник ЖДТУ/ Економічні науки. – 2010. – № 1(51). – С. 38-41.
5. Бухгалтерський фінансовий облік в Україні: навч. посіб. для студент. вищ. навч. закл. / В. М. Добровський [Бондар М. І., Свідерський Є. І.]. – К.: А.С.К., 2009. – 976 с.
6. Вівчар О. Й. Власний капітал як фінансове джерело функціонування підприємства [Текст] / О. Й. Вівчар, В. М. Саварин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – № 19.5. – С. 146-150, с. 146].
7. Головач В. В. Власний капітал – що має знати користувач звітності про підприємство [Текст] / В. В. Головач // Економіка. Фінанси. Право. – 2011. – № 12. – С. 9-12.
8. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV, зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15.
9. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 № 514-VI, чинний. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514-17.
10. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV, зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14.
11. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576-XII, зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1576-12.
12. Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2374-III, зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2374-14.
13. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001р. № 2658-III, зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2658-14
14. Земельний кодекс України від 25.10.2001 року № 2768-III зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14

15. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку, активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. за № 291, зі змінами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99
16. Короташ Я. О. Визначення мінімального розміру статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю / Я. О Короташ // Адміністративне право і процес [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://applaw.knu.ua/index.php/holovna/item/340
17. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затв.Наказом міністерства фінансів України від 27.06.13 р. № 635 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art
18. Організація бухгалтерського обліку: Навч. посібник. / Ю. Д. Часкіс, Е. С. Гейєр, О. А. Наумчук, І. О. Власова. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 564 с.
19. Петренко Н. І. Документування операцій з пасивами підприємства / Н. І. Петренко // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 2(3). – С. 141-146.
20. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11
21. Петренко Н. І. Бухгалтерський облік і контроль операцій з руху пасивів підприємства: проблеми теорії, методології, практики: монографія / Н. І. Петренко. – Житомир: ЖДТУ, 2012. – 544 с.
22. Постанова Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна», затв. 17 червня 1992 року № 2471-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2471-12
23. Сук Л. К. Організація обліку власного капіталу та забезпечення зобов'язань / Л. К. Сук // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2010. – № 4. – С. 39-44.
24. Фінансовий облік: Підручник: у 2 ч. – Ч. 2 / [М. І. Бондар, В. І. Єфіменко, Л. Г. Ловінська та ін.]; за заг. ред. М. І. Бондаря та Л. Г. Ловінської. – К.: КНЕУ, 2012. – 510 с.
25. Цивільний кодекс від 16.01.2003 № 435-IV, чинний. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15

Примаченко Е.Л.
Киевский национальный университет имени Вадима Гетьмана

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА ФОРМИРОВАНИЯ УСТАВНОГО КАПИТАЛА ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ТОВАРИЩЕСТВ

Аннотация
Исследованы юридические особенности формирования уставного капитала хозяйственных обществ. Определены факторы, которые влияют на уставный капитал предприятий. Обоснована необходимость надлежащей организации учета уставного капитала предприятия. Рассмотрены особенности и выявлены проблемы формирования уставного капитала акционерных обществ и обществ с ограниченной ответственностью. Освещен порядок документального оформления и учета формирования уставного капитала хозяйственных обществ и даны предложения по их усовершенствованию.
Ключевые слова: уставный капитал, общество с ограниченной ответственностью, акционерное общество, формирование уставного капиталф, организация бухгалтерского учета

Prymachenko O.L.
Kyiv Nacional Economic University named after Vadym Hetman

SCIENTIFIC AND PRACTICAL ASPECTS OF ORGANIZATION OF ACCOUNTING FOR ESTABLISHMENT OF ECONOMIC PARTNERSHIPS' AUTHORIZED CAPITAL

Summary
Legal aspects of the establishment of partnerships' authorized capital are investigated. Factors affecting the authorized capital of companies are determined. The necessity of the proper accounting for partnerships' authorized capital is proved. The features of establishment of joint-stock companies' and partnerships' authorized capital are examined and problems relating to it are revealed. The procedure for documenting and recording of establishment of partnerships' authorized capital is determined; suggestions for its improvement are provided.
Keywords: authorized capital, partnership, joint-stock company, establishment of authorized capital, organization of accounting.

УДК 330.101.541:63

ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ МОДЕЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Руснак А.В.
Херсонський державний аграрний університет

У статті обґрунтоване значення формування інвестиційної моделі сталого розвитку сільських територій регіонів України. У її структурі виділені джерела, види, механізми, чинники, пріоритетні напрями інвестицій. Визначені об'єктивні та суб'єктивні проблеми інвестування. Розроблені механізми його здійснення, особливо на рівні державної підтримки. Враховані регіональні особливості формування інвестиційної моделі сталого розвитку сільських територій.
Ключові слова: інвестиційна модель, сільські території, сталий розвиток, формування, сільське господарство, державна підтримка, регіони, соціальні інновації, управління.

Постановка проблеми. Формування ефективної моделі інвестування сталого соціально-економічного розвитку сільських територій залишається актуальною проблемою аграрної політики України. Економічна активність, рівень та якість життя населення в сільських регіонах країни є досить низькими, що обумовлюється багатьма негативними чинниками. Економічну, соціальну та екологічну ситуацію значно погіршують кризові явища в аграрній галузі національного господарського комплексу.

Пріоритетним напрямом вирішення складних соціально-економічних проблем на селі є залучення значних інвестиційних ресурсів [1, с. 245]. Проте внаслідок дії низки несприятливих чинників, таких як недостатня кількість та обмеженість власних, залучених та позикових інвестиційних джерел, низька інвестиційна привабливість та недостатній рівень розвитку інфраструктури села, нестабільність та невизначеність ринкового фінансового середовища в країні, вказаний напрям залишається нереалізованим. Тому обґрунтування додаткових заходів та ресурсів для подальшого залучення інвестицій та забезпечення сталого розвитку сільських територій України, їх ефективного використання та розробка відповідного механізму реалізації є невідкладним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями активізації інвестиційних процесів в межах сільських територій присвятили свої дослідження вітчизняні та зарубіжні вчені. В Україні вивченню та вирішенню проблеми залучення інвестиційних ресурсів до економіки сільських територій та дослідження інвестиційного забезпечення села приділяють увагу такі вчені: П.Т. Саблук, М.І. Кісіль, А.В.Ключник, І.В.Ксьонжик, А.М. Стельмащук, І.В. Гончаренко, О.І. Павлов та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, попри посилену увагу і вагомий внесок науковців у вирішення вказаного завдання, деякі аспекти зазначеної проблеми, а саме: наукове обґрунтування джерел, форм, механізмів та напрямів залучення достатньої кількості інвестиційних ресурсів та формування сприятливих регіональних умов інвестування розвиток сільських територій України для їх відродження та сталого розвитку все ще залишаються не вирішеними.

Мета статті. Основною метою цієї роботи є обґрунтування інвестиційної моделі сталого розвитку сільських регіонів країни з визначенням джерел, форм, напрямів та механізмів інвестування та врахуванням регіональних особливостей функціонування.

Виклад основного матеріалу. Інвестування сільської економіки повинне керуватися певними пріоритетами сталого розвитку та доцільності. Інвестиції не мають забезпечувати тільки «бюджети проїдання», тобто соціальні виплати, бюджетування закладів соціальної інфраструктури та житлово-комунального господарства. Мова йде насамперед про підтримку сільськогосподарського виробництва як основного системоутворюючого чинника, функціонування якого збирається на масштабне ресурсокористування та ресурсозбереження.

Отже, конкурентоспроможність сільських територій визначається станом використання природних ресурсів, зокрема збереження їх природних якостей і зміцнення екологічної безпеки. Постають дві взаємопов'язані проблеми: перша – вплив обмеженості природних ресурсів на їх використання і розвиток суспільного виробництва, зростаюче забруднення середовища; друга – необхідність розробки комплексу заходів щодо ліквідації цієї небезпеки для подальшого розвитку суспільства. Сучасний стан взаємодії людини і природи характеризується двома протилежними моментами:

1) науково-технічна революція створює широкі, можливості для перетворення природи;

2) вони викликають вкрай несприятливі наслідки в природних системах.

Ці наслідки, надзвичайно погіршують умови життя самих людей. Стратегічні й тактичні завдання України, а саме намагання інтегруватися до європейського співтовариства, роблять економічне зростання за рахунок наукових здобутків та їх технологічного застосування однією з найактуальніших проблем. Проте інноваційні процеси стримуються цілою низкою організаційних, фінансових та правових чинників, а сама українська економіка продовжує базуватись на сировинному та низькотехнологічному устрої. Тривала економічна криза, тягар соціально-економічних проблем, гострота регіональних диспропорцій – ці реалії сучасного українського сільського життя викликають необхідність їх подолання, що неможливо без активізації інноваційно-інвестиційної діяльності.

За Законом України «Про інноваційну діяльність» до інновацій відносять конкурентоспроможні технології, продукцію, послуги й управлінські підходи на підтримку виробництва, бізнес-процесів і маркетингово-комерційних заходів, які спрямовуються на досягнення суттєвого структурного та якісного поліпшення у виробничій чи соціальній сферах.

Дотримуючись класичного визначення інновації як нової функції виробництва, вона «досягається не шляхом дрібних поліпшень старого устаткування чи наявної організаційної схеми, а через введення нових засобів виробництва чи систем його організації» [3, с. 122]. Інновації в аграрній сфері забезпечують розширення пропозиції для аграрного ринку, зростання якості продуктів сільськогосподарських підприємств, досягнення високої продуктивності сільської праці, та сприяють підвищенню кваліфікаційного рівня кадрів. Результати впровадження інновацій віддзеркалюються в збільшенні обсягу продаж, зниженні собівартості продукції, зростанні фондоозброєності та продуктивності праці, підвищенні рентабельності роботи й інших виробничо-фінансових показників діяльності аграрних підпри-

© Руснак А.В., 2015

ємств, а також соціально-економічного розвитку сільських територій.

Перехід до інноваційної моделі розвитку потребує значних інвестицій, які треба найбільш оптимально залучати і використовувати для впровадження нововведень. З точки зору фінансів, інвестиції – всі види активів (коштів), що вкладаються в економічну діяльність з метою отримання доходу, а з точки зору економіки, інвестиції – це витрати на створення, розширення і технічне переозброєння основного і неосновного капіталу [4, с. 256].

Одним із основних елементів соціальної сфери села є соціальна інфраструктура, яку необхідно розвивати на основі інноваційно-інвестиційної діяльності. У загальному розумінні соціальна інфраструктура села є системою елементів сільського середовища проживання, що виконує функцію забезпечення умов для відтворення населення. В цьому розумінні соціальна інфраструктура села – це не просто сфера обслуговування сільського населення, що необхідна для задоволення ряду традиційних потреб селян, але, більшою мірою, це певний механізм координації існуючих характеристик сільського способу життя, направлений на формування перспективних соціальних форм життєдіяльності сільського населення.

Функції галузей соціальної інфраструктури різні. Одні з них задовольняють духовні потреби людей (освіта, наука, культура, охорона здоров'я, рекреація і т.д.), а інші – фізичні (торгівля і громадське харчування, побутове обслуговування). Саме тому соціальна інфраструктура має економічне і соціальне значення для розвитку суспільства. Економічне її значення виявляється у тому, що вона надає послуги, необхідні для відтворення робочої сили, зростання продуктивності її праці. Соціальна роль даної сфери полягає у підвищенні рівня і поліпшенні умов життя людей. Політика розвитку сільських територій включає як сільськогосподарський, так і загальноекономічний, соціальний розвиток, диверсифікацію виробництва, сприяння розширенню підприємництва та раціональне управління навколишнім середовищем.

Особливої уваги вимагає розвиток сільської інфраструктури, промисловості по переробці сільськогосподарської продукції, місцевих ремесел і сфери послуг. Головна мета політики розвитку сільських територій – створення на основі розгортання інноваційно-інвестиційної діяльності умов для забезпечення достатньо високого рівня сфери послуг, досягнення визначених суспільством стандартів рівня життя, зростання економічної ефективності виробництва і довгострокового управління навколишнім середовищем. Таким чином, інноваційно-інвестиційне забезпечення ефективно працюючих підприємств в сільському господарстві, а також сервісних формувань на селі сприяє зайнятості населення і зміцненню економічних основ сільських територій.

Одним із гальмуючих чинників сталого розвитку сільських територій є їх недостатня інвестиційна привабливість та низька ефективність використання інвестиційних ресурсів. Основний зміст інвестиційного забезпечення сталого розвитку сільських територій – це сукупність ресурсів і заходів, умов необхідних для здійснення відповідного ефективного інвестування, що забезпечить відродження і сталий розвиток села [2, с. 38]. Вагоме значення має фінансове забезпечення інвестиційних процесів.

Інвестиційна сфера сільських територій є відкритою інвестиційною системою, внутрішня структура якої складається з сукупності взаємопов'язаних об'єктів інвестування та суб'єктів інвестиційної діяльності (інвесторів і користувачів), що здійснюють інвестиційну діяльність на даній території. На вході такої системи знаходяться зовнішні інвестиції, як в матеріальній, так і в грошовій формі, а на виході – поступаючий за її межі дохід від експлуатації введеного об'єкту інвестицій, продукція і послуги. Для розвитку сільської громади її інвестиційна сфера є найважливішим компонентом, вона є підсистемою системи економічного розвитку. В цій сфері формуються внутрішні пропорції між інвестиціями і їх соціальною та економічною віддачею, накопиченням і споживанням, капітальними вкладеннями та приростом основних фондів [6, с. 130].

Суб'єктами інвестиційної діяльності на сільських територіях є інвестори (вкладники, покупці, замовники, кредитори і т.д.) та користувачі об'єктів інвестування (юридичні і фізичні особи та місцеві органи влади). Інвестиції, як об'єкти інвестиційної діяльності, мають подвійний характер. Будучи, з одного боку, інвестиційними ресурсами, вони виражають невикористаний для споживання дохід. З іншого боку, це витрати (вкладення), що дають приріст вартості майна. Як ресурси можуть виступати грошові кошти; матеріальні цінності; нематеріальні активи (майнові, інтелектуальні та інші права).

Деталізація класифікації фінансових джерел інвестиційного забезпечення сталого розвитку сільських територій, дозволяє визначити можливі механізми додаткового інвестування. Отже, джерелами фінансового інвестиційного забезпечення сільських територій можуть бути:

1. Власні (приватні) – вкладення, що здійснюються громадянами і підприємствами недержавних форм власності, що знаходяться на сільській території.

2. Державні – вкладення, здійснювані центральними і місцевими органами влади і за рахунок бюджетних коштів, позабюджетних фондів і позикових засобів, а також державними підприємствами і установами за рахунок власних і позикових засобів у вигляді фінансування регіональних програм.

3. Залучені – вкладення, здійснювані членами сільських домогосподарств, іноземними громадянами, державами і міжнародними організаціями на безоплатній основі у вигляді цільового фінансування.

4. Позикові (кредитні) – вкладення, здійснювані за рахунок довгострокових і короткострокових кредитів, позичок.

5. Змішані – джерела, отримані в результаті державно-приватного партнерства та соціальної відповідальності великих міжнародних агрокорпорацій та агрохолдингів.

Перед сільськими територіальними громадами, так само як перед районами, регіонами і державою в цілому, стоїть складне і багатопланове завдання реалізації передумов інвестиційного підйому. Не дивлячись на наявні позитивні тенденції, інвестиційна ситуація була достатньо нестійкою. Це пояснювалося в першу чергу наявністю в сільському господарстві та соціальній інфраструктурі села цілого ряду проблем, що накопичилися. До них відносяться низька конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції, структурні деформації економіки, зношеність основних виробничих фондів, низька сприйнятливість реального сектора економіки, нестійкий фінансовий стан багатьох підприємств [5, с. 156].

Інвестиційне пожвавлення багато в чому було пов'язане із сприятливою кон'юнктурою на світових сировинних ринках. Зміцнення гривні, вичерпання у зв'язку з цим девальваційного післякризового ефекту, вело до погіршення положення експортерів і вичерпання потенціалу імпортозаміщення. Відбувалося закріплення сировинної спрямованості економіки, що обмежувало можливості стійкого перспективного зростання. Надлишок інвестиційних ресурсів спостерігався в переважно експортно-орієнтованих галузях при їх дефіциті в інших. В першу чергу, це відноситься до галузей сільського господарства і, особливо, його соціальної інфраструктури.

Особливо важливою стає роль держави при подоланні інвестиційного спаду. Держава може застосовувати різні форми своєї участі в інвестиційному процесі. Найважливішим з них є регулювання

інвестиційного ринку. В той же час і в ринковій економіці держава є безпосереднім інвестором, що виконує достатньо важливу роль в розвитку економіки. В першу чергу вона інвестує бюджетні кошти в ті сегменти економіки, які є непривабливими для приватних інвесторів з точки зору отримання доходів, але мають важливе соціальне і державне значення. Для України це, насамперед, сільські території, особливо їх соціальна сфера.

У сільських регіонах України необхідна активізація діяльності місцевої влади, спрямованої на формування сприятливих умов співпраці з потенційними закордонними інвесторами. Боротьба за світові інвестиційні ресурси стає все більш жорсткою з огляду на зростання кількості претендентів з числа країн, які ставлять на меті прискорення економічного зростання. Аналіз світових тенденцій щодо здійснення ефективної політики залучення інвестицій, зокрема, іноземних, дозволяє систематизувати інструменти її реалізації та адаптувати до розвитку конкретної території [7, с. 126].

Зокрема, це реклама у засобах масової інформації, орієнтованих на висвітлення питань фінансового сектору; участь в інвестиційних виставках; реклама у виданнях, що висвітлюють питання економіки, окремої галузі, регіону, села; організація поїздок потенційних інвесторів з-за кордону в регіон або підприємців з регіону – за кордон; проведення семінарів з питань інвестиційних можливостей держави, регіону, села; застосування телемаркетингу або прямої розсилки; вивчення компаній – потенційних інвесторів з наступною презентацією їх інвестиційних можливостей; надання консультаційної допомоги в питаннях самого процесу здійснення інвестицій в Україні, регіоні, селі; впровадження процесів заповнення інвесторами документації та одержання ними дозволів; надання «післяінвестиційних послуг».

Механізм інвестиційного забезпечення сталого розвитку сільських територій слід розглядати як систему економічних, організаційних, правових та управлінських методів, способів і процесів, які формують і впливають на порядок здійснення інвестиційної діяльності й протікання інвестиційних процесів на сільській території, що приведе до збалансованого, пропорційного економічних, соціальних, екологічних розвитку села [8, с. 6]. Визначений механізм як система, включає такі складові: законодавчо-нормативну, фінансову, організаційну, методичну і консультаційну.

Реалізація механізму інвестиційного забезпечення сталого розвитку сільських територій великою мірою залежить від їх інвестиційної привабливості. Проте, формування сприятливого інвестиційного клімату, залучення іноземних та збільшення обсягів національних інвестиційних ресурсів в розвиток сільських територій стримує ряд негативних чинників, найгострішими серед яких є: недосконала та непослідовна інвестиційна політика держави, в якій переважають принципи залишкового виділення коштів на розвиток села, недосконалі механізми використання бюджетних коштів, несприятливі умови для розвитку бізнесу на селі, низька ліквідність інвестиційних ресурсів, недостатнє фінансування соціальної сфери села, нерозвиненість інвестиційної інфраструктури.

Значення державних інвестицій визначається не тільки їх обсягом, але і державними гарантіями, страхуванням, а також тим, що вони є орієнтирами для приватних інвесторів. Характерною особливістю сучасного етапу розвитку вітчизняної економіки є інвестування більшості галузей соціальної інфраструктури за рахунок власних та державних коштів. Приватні інвестиції не йдуть в соціальну сферу у зв'язку з великими ризиками і низькою прибутковістю. А деякі галузі соціальної інфраструктури взагалі є неприбутковими. Тому саме держава за наявності відносно вільних бюджетних ресурсів повинна вкладати їх в галузі (конкретні підприємства) соціальної інфраструктури села, що забезпечують розвиток сільських територій країни в цілому. У зв'язку з цим необхідно відзначити, що хронічний бюджетний дефіцит всіх рівнів навряд чи дозволить здійснювати такі державні інвестиції у відчутних розмірах в найближчій перспективі.

Бюджетна система України передбачає функціональні види витрат, що фінансуються з сільських бюджетів. У соціально-культурній сфері до них відносяться в першу чергу витрати по організації, утриманню і розвитку установ та організацій освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту. У соціально-побутовій сфері – об'єкти інженерної інфраструктури, що знаходяться у власності чи у віданні сільських рад.

Інвестиції в такі об'єкти з бюджетів сільських громад можливі в тому випадку, якщо вони знаходяться у віданні органів місцевого самоврядування або використовують в своїй діяльності передане їм комунальне майно. В той же час об'єкти, що не передані із складу державного майна до складу комунального майна, повинні інвестуватися з районного або обласного бюджету. Цілий ряд об'єктів, залишаючись у власності держави, можуть бути передані у відання сільських громад. В цьому випадку фінансування їх діяльності, у тому числі і розвиток інвестиційних програм, може здійснюватися з сільських бюджетів, але держава, делегуючи повноваження сільським радам, має обов'язково передавати і відповідні кошти на їх здійснення.

Необхідною умовою ефективності використання інвестицій є дотримання так званого «золотого правила». Згідно цього правила, темпи зростання валового внутрішнього продукту, валового національного продукту, національного доходу, обсяги випуску сільськогосподарської продукції повинні складати більше 100% і випереджати темпи зростання інвестицій. При недотриманні «золотого правила» інвестиції використовуються неефективно.

Висновки і пропозиції. До пріоритетних завдань щодо підвищення інвестиційної привабливості сільських територій України ми відносимо: удосконалення державної інвестиційної політики орієнтованої на повне забезпечення інвестиційних потреб села, позитивний динамічний розвиток соціальної сфери на основі забезпечення зайнятості та зростання доходів селян, оптимальне використання бюджетних інвестицій та удосконалення механізмів державної інвестиційної підтримки сільського розвитку, удосконалення інституційної бази, яка сприяє розвитку інвестиційної діяльності, стимулювання інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання на селі та іноземних інвесторів.

Список літератури:

1. Гончаренко І. В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики: [монографія] / І. В. Гончаренко; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2009. – 370 с.
2. Кісіль М. І. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства/ М. І. Кісіль // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 36-39.
3. Ключник А. Формування і розвиток економічного потенціалу сільських територій України / А. Ключник. – Миколаїв: МДАУ, 2011. – 468 с.
4. Котенко Н. М. Формування джерел інвестиційної діяльності на сільських територіях / Н. М. Котенко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 9 (35). – С. 255-258.

5. Малік М. Й. Про державне регулювання розвитку сільських територій / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 156.
6. Попов В. М. Фінансове забезпечення сталого розвитку сільських територій / В. М. Попов // Вісник Білоцерківського ДАУ. – 2009. – Вип. 65. – С. 128-131.
7. Притула Х. М. Аналіз зовнішніх факторів розвитку сільських територій / Х. М. Притула // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.10 – С. 124-131.
8. Трегобчук В. М. Інноваційно-інвестиційний розвиток національного АПК: проблеми, напрями і механізми / В. М. Трегобчук // Економіка України. – 2009. – № 2. – С. 4-12.

Руснак А.В.
Херсонский государственный аграрный университет

ФОРМИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ МОДЕЛИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Аннотация
В статье обосновано значение формирования инвестиционной модели устойчивого развития сельских территорий регионов Украины. В ее структуре выделены источники, виды, механизмы, факторы, приоритетные направления инвестиций. Определены объективные и субъективные проблемы инвестирования. Разработаны механизмы его осуществления, особенно на уровне государственной поддержки. Учтены региональные особенности формирования инвестиционной модели устойчивого развития сельских территорий.
Ключевые слова: инвестиционная модель, сельские территории, устойчивое развитие, формирование, сельское хозяйство, государственная поддержка, регионы, социальные инновации, управление.

Rusnak A.V.
Kherson State Agrarian University

THE FORMATION OF THE INVESTMENT MODEL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES OF THE REGIONS OF UKRAINE

Summary
The article proves the importance of building a sustainable investment model of development of rural territories of the regions of Ukraine. In its structure, sources, types, mechanisms, factors, investment priorities. Defined objective and subjective problems of investments. Developed mechanisms for its implementation, especially at the level of state support. Take into account the regional features of formation of the investment model of sustainable development of rural territories.
Keywords: investment model, rural areas, sustainable development, formation, agriculture, government support, regions, social innovation, management.

УДК 658.147

УПРАВЛІННЯ ВЛАСНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Сарапіна О.А., Шептіка Т.В.
Херсонський національний технічний університет

У даній роботі досліджено основи ефективності управління власним капіталом підприємства. Розглянуто методику та види аналізу власного капіталу. Акцентовано увагу на етапах оптимізації структури капіталу підприємства. Наведені методологічні підходи оптимізації процесу управління власним капіталом. Розкрито фактори, що характеризують вплив на процес управління власним капіталом.
Ключові слова: власний капітал, управління, ефективність, фінансовий левеpидж, аналіз, оптимізація, фінансова реструктуризація, підприємство.

Постановка проблеми. За сучасних умов в процесі фінансово-господарської діяльності підприємства постійно здійснюють регулювання різних видів власного капіталу відповідно до вимог законодавства України та затверджених П(С) БО. Нині для більшості підприємств актуальною проблемою є вдосконалення методології бухгалтерського обліку власного капіталу, оптимізація його структури, управління власним капіталом. Проблема полягає в тому, що власний капітал є не тільки одним із джерел фінансових ресурсів підприємства, а й визначальним чинником прийняття управлінських рішень. Крім того, бухгалтерський облік власного капіталу посідає особливе місце у відносинах підприємства із зовнішніми кредиторами, адже він є основною складовою визначення рівня платоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам обліку власного капіталу присвячені праці таких провідних вітчизняних учених, як Ф. Ф. Бутинець, О. О. Терещенко, Т. В. Гладких, Г. А. Ямборко, В. В. Сопко, О. Й. Вівчар та ін. Серед іноземних

© Сарапіна О.А., Шептіка Т.В., 2015

учених, які здійснили внесок в удосконалення обліку власного капіталу на різних історичних етапах, слід назвати таких: Ж. Андре, Н. де Анастасіо, В. Е. Ануфрієв, Л. Батардон, Ф. Беста, А. В. Бугайова, П. Герстнер, Ж. Б. Дюмарше, Н. А. Литньова, Ф. Ляйтнер, В. Рігер, Ж. Ришар.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень у цьому напрямі, й нині існує потреба вдосконалення методології бухгалтерського обліку власного капіталу. На даний момент не існує чітко вираженої моделі щодо визначення його «оптимальної» структури, що забезпечує ефективне управління власним капіталом. Зазвичай, під даним поняттям розуміють взаємодію чинників впливу на фінансування діяльності підприємства, що забезпечують відповідний рівень контролю. Існуюча на сьогоднішній день форма № 4 «Звіт про власний капітал» не повністю відображає зміни у складі власного капіталу, тому користувачам звітності надається неповна інформація.

Метою статті є розгляд основ ефективного управління власним капіталом на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Показник «власний капітал» – один з найістотніших і найважливіших для підприємства показників, оскільки дає уявлення про забезпеченість коштами для функціонування, фінансову стабільність, кредитоспроможність та платоспроможність підприємства. Аналізуючи дефініції терміну «власний капітал», наведені в різних літературних джерелах, можна зробити висновок, що думки вчених і практиків розділилися (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення «власний капітал»

Автор	Визначення
Бутинець Ф.Ф	Частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань
Мочерний С.В	Капітал, вкладений власниками (засновниками) підприємства
Савицька Г.В.	Джерело утворення майна, основне джерело фінансування
Бланк І.А.	Загальна вартість засобів підприємства, що належать йому на правах власності та використовуються для одержання прибутку

Результати дослідження природи власного капіталу різними авторами дають змогу розмежувати економічне і облікове значення цього терміну, оскільки в політичній економії капітал є фактором виробництва, інколи ототожнений із засобами виробництва, а з бухгалтерської точки зору, капітал є різницею між активами підприємства і його зобов'язаннями.

Рис. 1. Схема організації управління власним капіталом суб'єктів господарювання

Використання різних концепцій щодо сутності капіталу підприємства та його структури обумовлено неоднозначністю їхнього трактування, визначення їхнього економічного змісту та місця у господарському, відтворювальному процесах підприємства та вартості визначених джерел. Для підприємств різних форм власності можуть бути використані гранти та бюджетні асигнування, які залучаються на безповоротній основі, їхня наявність є разовим вливанням у капітал підприємства і здійснюється з метою контекстної підтримки та не вирішують довгострокових цілей розвитку, разом з тим, їхнє використання дозволяє підвищити платоспроможність та стійкість підприємства і зберегти його як економічну систему з метою вирішення технічних та соціальних завдань [1].

Під організацією управління власним капіталом акціонерним товариством потрібно розуміти створення ефективної управлінської системи та її постійне удосконалення. Саме таке завдання і має вирішувати організація управління власним капіталом, яка подана на рисунку 1.

Метою управління капіталом є задоволення потреби у фінансових коштах за різними напрямками діяльності підприємства та оптимізація його структури з позицій забезпечення умов ефективного використання для збільшення вартості підприємства [2]. Традиційно управління капіталом розглядають у двох аспектах: управління формуванням та використанням.

При управлінні власним капіталом підприємства на основі фінансової звітності, доцільно оцінити загальний його обсяг та динаміку, відповідність темпів зміни власного капіталу темпам зміни активів, відповідність обсягу реалізованої продукції чистому прибутку, динаміку питомої ваги власного капіталу в загальному обсязі фінансових ресурсів підприємства.

Необхідно відмітити, що процес управління власним капіталом ґрунтується на певному механізмі, який є системою основних елементів та функцій, що регулюють процес розробки та реалізації управлінських рішень. Одним із основних питань управління власним капіталом підприємства є визначення оптимальної структури капіталу.

Достатню увагу необхідно звернути на склад власного капіталу і зміни, що відбулися протягом аналізованого періоду, тобто на трансформацію власного капіталу в результаті фінансової реструктуризації [3]. Значення кожного елемента власного капіталу за даними балансу необхідно оцінити за показниками питомої ваги до підсумку капіталу та у валюті балансу, а також прослідкувати їх динаміку за звітний період. Початковим етапом проведення аналізу трансформації капіталу внаслідок фінансової реструктуризації підприємств є вивчення фінансово-економічного стану господарської діяльності, що дозволить визначити поточний стан управління фінансовою реструктуризацією підприємств.

Фінансова реструктуризація підприємства має визначати стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості й рентабельності бізнесу, якості управління, норми дивідендних виплат по цінних паперах підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його технологічного і фінансового розвитку. Процес становлення фінансової реструктуризації підприємства розглядають як процес запобі-

гання можливим збиткам від негативних впливів на фінансовий стан підприємства по різних аспектах її фінансово-господарської діяльності, тобто становлення забезпечення прибутковості та стійкості бізнесу. Отже, процес формування фінансової реструктуризації підприємства характеризує сукупність робіт для досягнення максимально високого рівня платоспроможності підприємства і ліквідності його оборотних коштів, моделювання найбільш ефективної структури капіталу підприємства, підвищення якості планування та здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства в усіх напрямах стратегічного і оперативного планування й управління технологічним, інтелектуальним і кадровим потенціалом підприємства, її основними та обіговими активами з метою максимізації прибутку і підвищення рівня рентабельності бізнесу.

Для аналізу власного капіталу застосовують такі його види: горизонтальний, вертикальний, порівняльний, коефіцієнтний та інтегральний фінансовий аналіз. Горизонтальний аналіз визначає динаміку окремих складових капіталу, а вертикальний – їх структуру. Такі види аналізу лише констатують факти, не пояснюючи причин позитивних чи негативних змін, що відбулись на підприємстві. Порівняльний аналіз передбачає зіставлення показників з плановими, середньогалузевими, показниками конкурентів тощо. Аналіз за допомогою фінансових коефіцієнтів ґрунтується на визначенні співвідношень різних абсолютних показників. Щодо власного капіталу ці показники можна поділити на групи: коефіцієнти фінансової стійкості, коефіцієнти оборотності та рентабельності капіталу.

На методику аналізу власного капіталу підприємств та оцінювання одержаних результатів впливають такі фактори, як його організаційно-правова форма та вид економічної діяльності. Перший з них суттєво впливає на структуру власного капіталу і законодавче регулювання особливостей його формування та використання. Показники, одержані в результаті аналізу, порівнюють із середньогалузевими. Проте виконуючи аналіз фінансового стану підприємства, недостатньо порівнювати отримані значення показників з нормативними чи плановими, необхідно визначати їх динаміку та тенденції до змін.

Особливу роль в управлінні власним капіталом відіграє факторний аналіз. Забезпечуючи кількісну оцінку впливу чинників на результативний показник, факторний аналіз надає змогу змінювати та формувати параметри управління капіталом відповідним підбиранням та коригуванням чинників, які їх зумовлюють. Вплив окремих складових на результативний показник можна визначити за допомогою факторного аналізу.

У процесі фінансового управління капіталом оптимізація його структури є одним з найбільш важливих і складних завдань. Основними цілями оптимізації структури капіталу є пошук оптимального співвідношення між власним і позиковим капіталом, мінімізація витрат по залученню довгострокових джерел фінансування, а також забезпечення

Таблиця 2

Характеристика методичних підходів щодо оптимізації структури капіталу за критерієм максимізації фінансової рентабельності підприємства

Методичний підхід	Сутність	Недоліки
Підхід, що базується на оцінці ефекту фінансового левериджу	Можливість максимізації фінансової рентабельності шляхом використання ефекту фінансового левериджу, що відображує рівень прибутку, який додатково генерується власним капіталом при різній питомій вазі позикових засобів	Носить короткостроковий характер. Не враховує: - розділення позикового капіталу на довгостроковий і короткостроковий; - внутрішню структура власного і позичкового капіталу; - вартість власного капіталу; - інфляцію
Підхід, що базується на оцінці виробничо-фінансового левериджу	Можливість оптимізації структури капіталу шляхом виявлення та оцінки взаємозв'язку між показниками виручки від реалізації, витрат виробничого і фінансового характеру та чистого прибутку	Носить короткостроковий характер. Не враховує: - розділення позикового капіталу на довгостроковий і короткостроковий; - внутрішню структуру власного позичкового капіталу; - вартість власного капіталу; - інфляцію. Необхідні додаткові обмеження
EBIT-EPS підхід	Дозволяє максимізувати показник «чистого прибутку на акцію» порівняно з очікуваним рівнем валового прибутку	Носить короткостроковий характер. Не враховує: - розділення позикового капіталу на довгостроковий і короткостроковий; - внутрішню структуру власного і позичкового капіталу; - вартість власного капіталу; - інфляцію. Можна оцінити тільки альтернативні схеми фінансування
Метод «Дюпона»	Можливість дослідити вплив основних факторів на зміну ефективності власного капіталу та визначити основні підходи щодо оптимізації структури капіталу	Носить короткостроковий характер. Основні недоліки: - величина сумарних активів, як правило, складається з необ'єктивної оцінки та вартості; - облікова політика на підприємствах України різна і, крім того, може змінюватись по кілька разів на рік, особливо податкова політика; - величина власного капіталу, яка складається протягом багатьох років, може суттєво відрізнятися від ринкової вартості; - ця модель характеризує ефективність авансованого в підприємство капіталу і не враховує факторів, які впливають на власний капітал.

власникам капіталу максимальну ринкову оцінку вкладених ними грошових коштів.

Оптимізація структури капіталу підприємства є складним процесом фінансового управління і включає ряд послідовних етапів:

1. Аналіз капіталу підприємства. Прогнозування можливої потреби в капіталі.
2. Визначення джерел, форм та лімітів залучення капіталу.
3. Прогнозування альтернативних варіантів структури.
4. Оцінка вартості капіталу за альтернативними варіантами.
5. Оцінювання основних факторів, що впливають на формування структури капіталу.
6. Визначення критеріїв та методів оптимізації структури.
7. Розрахунок оптимальної структури капіталу за визначеним критерієм.
8. Коригування оптимальної, визначення цільової структури капіталу.
9. Порівняння витрат по проведенню з вигодами від оптимізації. Формування плану-графіка оптимізації структури.

При здійсненні оптимізації процесу управління власним капіталом на підприємстві використовуються наступні методологічні підходи, а саме:
- підхід, що базується на оцінці фінансового левериджу;
- підхід, що базується на оцінці виробничо-фінансового левериджу;
- EBIT-EPS підхід;
- метод «Дюпона» (табл. 2).

Зіставляючи ефективність впровадження даних підходів у практичне використання, найбільшу значущість для управлінської структури має підхід, що базується на оцінці фінансового левериджу, так як його механізм дає змогу зіставити взаємодію рівня фінансового ризику та прибутковості власного капіталу та у подальшому здійснювати найбільш раціональне управління останнім [4].

При цьому основним недоліком використання даних підходів є не використання даних про внутрішню структуру активів та пасивів. Даний недолік обмежує можливість моделювання стратегії управління власним капіталом суб'єкта господарювання при виході на ринок капіталу.

Аналіз формування та змін власного капіталу дає змогу зовнішнім користувачам інформації (банкам, партнерам, контролюючим органам) визначити фінансові можливості підприємства на перспективу, дати оцінку фінансової незалежності від зовнішніх джерел, скласти в загальній формі прогноз майбутнього фінансового стану. Кожна група користувачів інформації має власні цілі під час аналізу формування та змін власного капіталу. Інвестори, постачальники, державні установи та інші кредитори в першу чергу зацікавлені в поверненні коштів, вкладених у підприємство.

Висновки і пропозиції. Найсприятливішим за сучасних економічних умов є трактування управління власним капіталом як процесу організації управлінських дій у сфері використання фінансових ресурсів, що складається з трьох етапів:

1. Виявлення та формулювання проблеми чи завдання управління власним капіталом, що повинно бути вирішене на базі використання попередньо здобутого досвіду й наявної інформації.
2. Прийняття управлінського рішення щодо ефективності використання власного капіталу та його реалізація.
3. Аналіз результатів прийнятого рішення з погляду можливих способів його модифікації чи зміни, а також їх врахування у процесі накопичення досвіду, який може бути використаний у майбутньому.

Важливість власного капіталу у фінансово-господарській діяльності будь-якого підприємства беззаперечна. Тому зрозуміло, що ефективне управління власним капіталом є необхідною умовою функціонування підприємства на ринку та його виживання в конкурентній боротьбі.

Таким чином, управління власним капіталом – це вплив суб'єкта ринку (тобто підприємства) на об'єкт управління (тобто власний капітал) з метою ефективного та оптимального використання цього об'єкта для ведення господарської діяльності суб'єкта.

Список літератури:

1. Алаторських М. Ю. Удосконалення процедур оцінки ефективності здійснення прямих інвестицій / М. Ю. Алаторських // Економіка та підприємництво: зб. наук. праць молодих учених та аспірантів / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – 2011. – Вип. 27. – С. 193–203.
2. Ван Хорн Джеймс К. Основы финансового менеджмента: учебно-практическое пособие / Джеймс К. Ван Хорн.: 12-е издание: Пер. с англ. – М.: ООО «И.Д. Вильяме», 2012. – 1232 с.
3. Бережной В. И. Методические подходы к оптимизации структуры капитала предприятия / В. И. Бережной, Н. А. Ушакова // Экономические науки: материалы пятой студенческой международной заочной научно-практической конференции (15 ноября 2012 г.). – Новосибирск: Изд. «СибАК». – 2012. – С. 632-641.
4. Спільник І. Аналітичне забезпечення управління власним капіталом / І. Спільник, О. Загродна // Економічний аналіз. – 2011. – № 9(2). – С. 371-379.

Сарапина О.А., Шептика Т.В.
Херсонский национальный технический университет

УПРАВЛЕНИЕ СОБСТВЕННЫМ КАПИТАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация
В данной работе исследованы основы эффективности управления собственным капиталом предприятия. Рассмотрена методика и виды анализа собственного капитала. Акцентировано внимание на этапах оптимизации структуры капитала предприятия. Приведены методологические подходы оптимизации процесса управления собственным капиталом. Раскрыты факторы, характеризующие влияние на процесс управления собственным капиталом.

Ключевые слова: собственный капитал, управление, эффективность, финансовый леверидж, анализ, оптимизация, финансовая реструктуризация, предприятие.

Sarapina O.A., Sheptika T.V.
Kherson National Technical University

MANAGEMENT OF OWN CAPITAL OF THE ENTERPRISE

Summary
In this study we investigated the basis of efficient management of own capital of the enterprise. The methodology and types of analysis of own capital are studied. The attention is focused on the stages of the optimization of the capital structure of the company. The methodological approaches of optimization of control of entity's own capital are provided. The factors characterizing the influence on the process of managing entity's own capital are determined.
Keywords: equity capital, management, efficiency, financial leverage, analysis, optimization, financial restructuring, entity.

УДК 336.71

АНАЛІЗ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКІВ УКРАЇНИ ТА ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Сердюк Л.В., Симоненко О.В.
Харківський Інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України

У статті проведено порівняльний економіко-статистичний аналіз сучасного стану кредитної діяльності банків України та Харківського регіону. Проаналізовано показники структури та якості кредитного портфеля банківських установ і динаміку резервів під кредитні ризики. Розглянуто шляхи підвищення ефективності банківського кредитування та розроблено рекомендації щодо управління якістю кредитного портфеля.
Ключові слова: банк, кредит, кредитна політика, кредитна діяльність, кредитний портфель, аналіз, кредитний ризик.

Постановка проблеми. Ситуація, що склалася на ринку банківського кредитування в Україні, є нестабільною. До основних перешкод у розвитку кредитування українськими банками належать кризове становище розвитку економіки, значний обсяг проблемних кредитів, зниження довіри населення до банківської системи, нестабільність законодавчої бази та інші. Як зазначає Некрасова В. В., за результатами оцінки міжнародного рейтингового агентства Standart&Poors, питома вага проблемних кредитів українських банків знаходиться на рівні 40% (включаючи нестандартні, сумнівні та безнадійні кредити) [7]. У таких умовах для банківських установ одним із найважливіших питань є аналіз кредитного портфеля, оскільки від нього залежить у подальшому рівень дохідності банківських активів. Тому постає необхідність у дослідженні кредитної діяльності банків, а висновки, отримані в результаті аналізу, дозволять розробити рекомендації щодо управління якістю кредитного портфеля, що забезпечить ефективну роботу банків, підвищить ступінь їх прибутковості та надійності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем подальшого вдосконалення функціонування банківської системи, зокрема процесу управління кредитним портфелем банку, привертає увагу багатьох учених: Т. М. Болгар [1], А. М. Герасимовича [2], А. М. Мороза [6], М. І. Савлука та інших. Досягнення українських та зарубіжних учених у галузі банківської справи, теорії кредиту, банківського менеджменту, теорії економічного ризику є теоретичною та методологічною основою поставленої проблеми. Дослідження цих науковців присвячені визначенню поняття проблемного кредиту й кредитного ризику, методам управління кредитним портфелем, аналізу системи показників платоспроможності позичальників тощо. Проте, на сьогодні не існує єдиного підходу щодо оцінки якості кредитного портфеля. У зв'язку з цим він потребує подальшого розвитку.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проведення порівняльного аналізу кредитного портфеля банків України та Харківського регіону, визначення його якості та шляхів покращення.

Виклад основного матеріалу. Одним із факторів ефективної банківської діяльності є оптимальне формування й управління кредитним портфелем при мінімально можливому рівню ризику. Тому, проведення комплексного аналізу та розробка теоретичних і практичних пропозицій щодо формування кредитного портфеля банків України й визначення напрямів підвищення ефективності управління ним на сьогодні слід вважати одним із пріоритетних завдань у загальній системі заходів щодо удосконалення функціонування банківських установ.

Для кращого розуміння стану ринку кредитування в Україні необхідно провести аналіз сукупного кредитного портфеля банківських установ (табл. 1). Для початку розглянемо його динаміку, яку можна дослідити на основі звітних даних, опублікованих Національним Банком України «Основні показники діяльності банків України на 01.11.2014 року» [8].

Як свідчать наведені дані, протягом періоду 2011–2014 рр. у банківській системі відбувалося коливання обсягів кредитного портфеля, що наочно представлено на рис. 1.

Так, якщо на початку 2011 р. обсяг кредитного портфеля складав 755030 млн. грн., то вже наступного року він збільшився на 9,3%, до 825320 млн. грн., а в 2013 р. зменшився на 1,2%, до 815327 млн. грн., проте у 2014 р. він знову збільшився на 18,44%, і станом на 01.11.2014 р. складав 965692 млн. грн.

Слід зазначити, що одночасно відбувалося зменшення питомої ваги кредитного портфеля в активах банків. Динаміку змін частки кредитного портфеля представлено на рис. 2.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

© Сердюк Л.В., Симоненко О.В., 2015

Таблиця 1

Показники якості кредитного портфеля банків України в 2011-2014 рр., (млн. грн.)

№ з/п	Назва показника	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.11.2014
Стан кредитного портфеля						
1	Обсяг кредитного портфеля	755 030	825 320	815 327	911 402	965 692
2	Обсяг активів	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095	1 274 130
3	Питома вага кредитного портфеля в активах, %	80,14	78,28	72,33	71,31	75,79
4	Кредити, що надані суб'єктам господарювання	508 288	580 907	609 202	698 777	752 227
4.1	Питома вага, %	67,3	70,4	74,7	76,7	77,9
5	Кредити, надані фізичним особам	186 540	174 650	161 775	167 773	172 383
5.1	Питома вага, %	24,7	21,2	19,8	18,4	17,85
6	Прострочена заборгованість по виданих кредитах	84563	79230	72564	70178	111055
7	Резерви під активні операції	148 839	157 907	141 319	131 252	166 610
Характеристика кредитного портфеля банків з огляду кредитного ризику						
8	Частка простроченої заборгованості в обсязі кредитного портфеля банків, %	11,2	9,6	8,9	7,7	11,5
Оцінка кредитного портфеля банків з погляду захисту від можливих втрат						
9	Відношення резервів під активні операції до виданих кредитів, %	19,71	19,13	17,33	14,4	17,25

Джерело: [8]

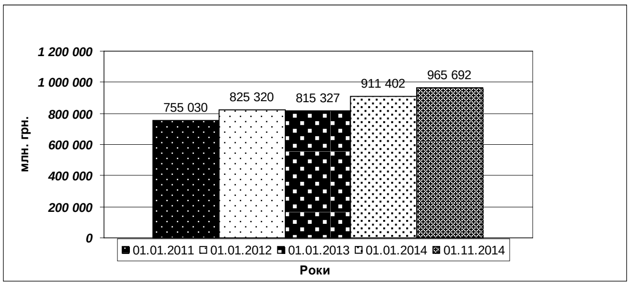

Рис. 1. Динаміка кредитного портфеля банків України за 2011–2014 рр.

Джерело: [8]

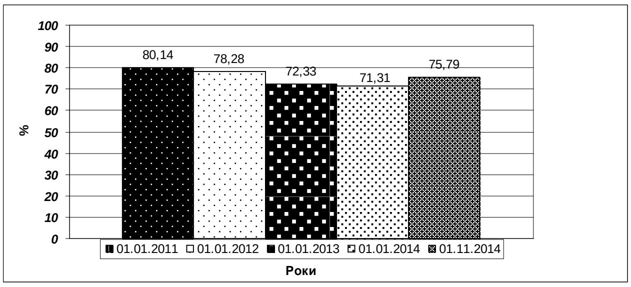

Рис. 2. Динаміка частки кредитного портфеля в активах за 2011–2014 рр.

Джерело: [8]

У 2011 р. частка кредитного портфеля в активах складала 80,14%, а потім почала поступово знижуватися, і станом на 01.01.2014 р. дорівнювала 71,31%, а вже станом на 01.01.2014 р. збільшилася на 4,48 пункти до 75,79%. Незважаючи на зменшення питомої ваги, частку кредитного портфеля в загальних активах на такому рівні слід розцінювати як критично високу, відповідно й рівень концентрації кредитних операцій є занадто ризикованим.

Значний обсяг кредитного портфеля в загальних активах, який спостерігається протягом останніх років, призвів до негативних наслідків і втрати стабільності банківської системи. Також, серед причин, що призвели до погіршення ситуації, є нестабільна політична та економічна ситуація в країні, низька платоспроможність вітчизняних позичальників, неврегульованість законодавства, зокрема щодо процедури банкрутства та процедури реєстрації обтяжень, високий кредитний ризик, що, у свою чергу, вимагає формування значних резервів.

У подальшому проведемо аналіз кредитного портфеля банків України за категорією позичальника, який у свою чергу поділяється на кредити, що надані суб'єктам господарювання та кредити, що надані фізичним особам (рис. 3).

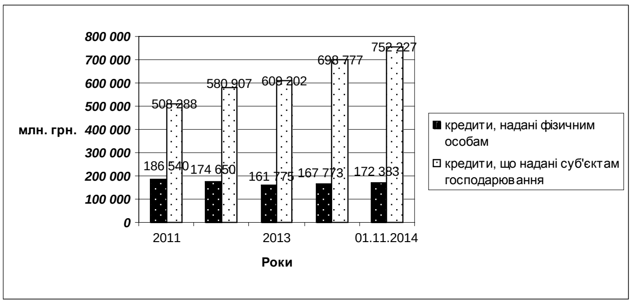

Рис. 3. Динаміка структури кредитного портфеля за категорією позичальника за 2011–2014 рр.

Джерело: [8]

Дані таблиці свідчать про те, що банки віддають перевагу кредитуванню суб'єктів господарювання. Частка наданих їм кредитів за аналізований період поступово збільшувалася, а саме у 2011 р. становила 67,3% (508288 млн. грн.), у 2012 р. – 70,4% (580907 млн. грн.), у 2013 р. – 74,7% (609202 млн. грн.) та станом на 01.11.2014 р. – 77,9% (752227 млн. грн.).

Що стосується кредитів, наданих фізичним особам, то динаміка за аналізований період поступово зменшується, а саме у 2011 р. їх частка у загальній сумі кредитного портфеля становила 24,7% (186540 млн. грн.), у 2012 р. – 21,2% (174650 млн. грн.), у 2013 р. – 19,8% (161775 млн. грн.) та станом на 01.11.2014 р. – 17,85% (172383 млн. грн.).

Причинами такої динаміки є те, що в Україні спостерігалося погіршення економічної ситуації через загострення політичної напруженості в суспільстві та несприятливий вплив зовнішнього середовища, низька платоспроможність населення, високий кредитний ризик, що, у свою чергу, вимагає формування значних резервів.

Як відомо, банки найбільш вразливі до кредитного ризику, який відображає наявну або потенційну загрозу для надходжень чи капіталу й виникає

через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконати умови будь-якої фінансової угоди з банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання. Якість сукупного кредитного портфеля оцінимо шляхом дослідження наявності проблемних кредитів у кредитному портфелі банків України (рис. 4).

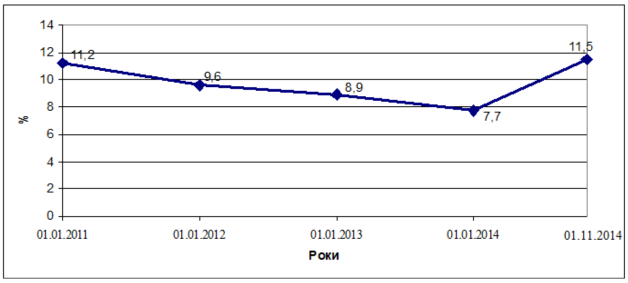

Рис. 4. Динаміка частки простроченої заборгованості в обсязі кредитного портфеля банків України за 2011–2014 рр.

Джерело: [8]

Наведені дані показують, що частка проблемних (прострочених та сумнівних) кредитів в обсязі кредитного портфеля в період з 2011 р. по 2014 р. знизилася з 11,2% до 7,7% станом на 01.01.2014 р.

Однак такий стан не міг тривати дуже довго, і, розуміючи це, банки намагалися скористатися ситуацією, адже їх приваблювала досить висока норма прибутковості. Проте цілком очевидно, що загальний ступінь ризикованості банківської діяльності був значно вищий, а така ситуація була одномоментною, а не систематичною. Це означає, що надані банками кредити здебільшого мали довгостроковий характер, тому строки погашення цих кредитів ще не настали, а отже, частка проблемних кредитів в аналізований період не зросла. Разом з тим довгострокові кредити є більш прибутковими для банку, а тому це суттєво вплинуло на рівень загальної прибутковості.

На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що загалом банківська система перебуває в дуже небезпечному стані, що підтверджують дані рис. 3. Протягом періоду з 01.01.2014 р. по 01.11.2014 р. частка проблемних кредитів в обсязі кредитного портфеля збільшилася на 3,8 пункти, що складає 11,5%.

На наступному етапі дослідження проводимо аналіз кредитного портфеля банків Харківського регіону на основі уніфікованого звіту по Харківській області (табл. 2) та порівняємо його з даними банків України в період з 2011 р. по 01.11.2014 р.

Обсяги кредитного портфеля в Харківському регіоні кожного року змінювалися. Протягом 2010–2012 рр. відбувалося зменшення кредитного портфеля, і станом на 01.01.2011 р. становили 28721,8 млн. грн., 01.01.2012 р. – 27546,2 млн. грн. та на 01.01.2013 рр. – 27219,9 млн. грн., а у 2013 р. зросли і станом на 01.01.2014 р. складали 30651,3 млн. грн., проте за 2014 р. знову знизилися й на 01.11.2014 р. становили 27327,4 млн. грн.

Схожа ситуація спостерігалася й з кредитним портфелем банків України, що підтверджує рис. 5.

Що стосується питомої ваги кредитного портфеля в активах банків Харківського регіону, то наведені дані свідчать, що вона є менша, ніж в банках України в цілому.

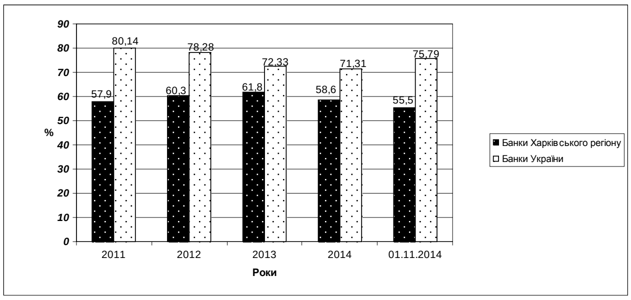

Рис. 5. Питома вага кредитного портфеля в активах банків Харківського регіону та України за 2011–2014 рр.

Джерело: дані Уніфікованого звіту по Харківській області

Слід зазначити, що питома вага кредитного портфеля в активах банків Харківського регіону в аналізованому періоді складала 57,9% у 2011 р. і до 2013 р. мала тенденцію до зростання – 61,8%, а вже у 2014 р. поступово зменшувалася й станом на 01.11.2014 р. була 55,5%. Можна зробити висновок, що банки Харківського регіону ведуть більш стриману й менш ризиковану кредитну діяльність, що пояснюється напруженою та нестабільною політичною та економічною ситуацією в країні, яка негативно впливає на діяльність банків регіону та України в цілому.

Аналізуючи динаміку кредитного портфеля банків Харківського регіону та України за категорією позичальника, слід зазначити, що банки регіону, як і банки України в цілому, віддають перевагу кредитуванню суб'єктів господарювання, що підтверджують рис. 6 та рис 7.

Слід зазначити, що за аналізований період у регіоні частка кредитів, наданих фізичним особам, значно більша ніж у кредитному портфелі банків України, проте вона поступово знижувалася з

Таблиця 2

Показники якості кредитного портфеля банків Харківського регіону в 2011–2014 рр, (млн. грн.)

№ з/п	Назва показника	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.11.2014
1	Обсяг кредитного портфеля	28721,8	27546,2	27219,9	30651,3	27327,4
2	Обсяг активів	49583,8	45703,9	44060,6	52284,4	49275,5
3	Питома вага кредитного портфеля в активах, %	57,9	60,3	61,8	58,6	55,5
4	Кредити, що надані суб'єктам господарювання	16870,9	16345,1	17583,1	21608,6	17789,6
4.1	Питома вага, %	58,7	59,3	64,6	70,5	65,1
5	Кредити, надані фізичним особам	11850,6	11200,8	9636,5	8658,5	9532,7
5.1	Питома вага, %	41,3	40,7	35,4	28,2	34,9
6	Резерви під активні операції	4709,3	4211,1	3896,9	4084,8	5036,0
7	Відношення резервів під активні операції до виданих кредитів, %	16,4	15,3	14,3	13,3	18,4

Джерело: дані Уніфікованого звіту по Харківській області

41,3% в 2011 р. до 28,2% у 2014 р. Така ж тенденція до зменшення спостерігалася і в банках України з 24,7% у 2011 р. до 17,85% у 2014 р., що свідчить про стриману політику кредитної діяльності банківських установ у цілому.

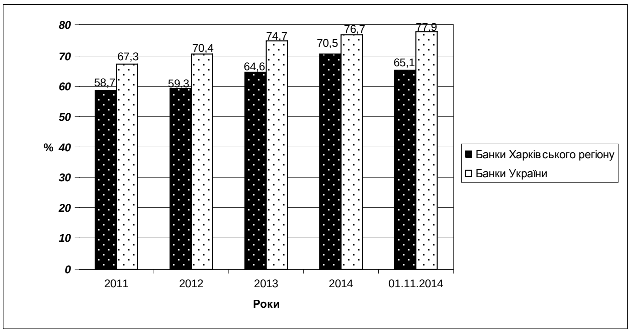

Рис. 6. Питома вага кредитів, що надані суб'єктам господарювання банками Харківського регіону та України за 2011–2014 рр.

Джерело: дані Уніфікованого звіту по Харківській області

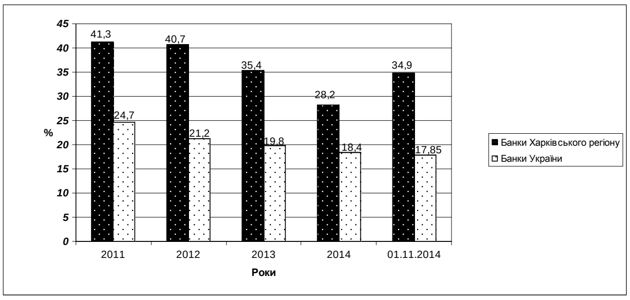

Рис. 7. Питома вага кредитів, що надані фізичним особам банками Харківського регіону та України за 2011–2014 рр.

Джерело: дані Уніфікованого звіту по Харківській області

Порівнюючи оцінку кредитного портфеля банків з погляду захисту від можливих втрат, а саме відношення резервів під активні операції до виданих кредитів (рис. 8), можна зазначити, що в регіоні вони менші на 3,31% у 2011 р., 3,83% у 2012 р., 3,03% у 2013 р. і на 1,1% у 2014 р., ніж в банках України, а вже станом на 01.11.2014 р. були більшими на 1,15%.

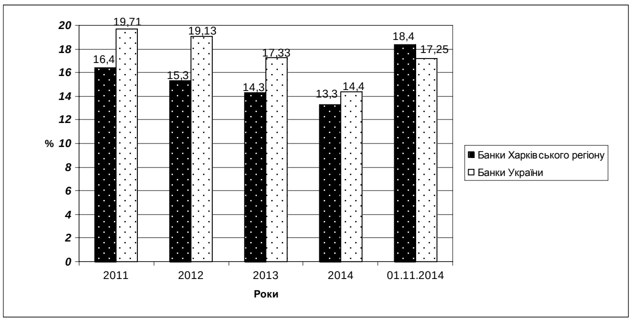

Рис. 8. Питома вага резервів під активні операції до виданих кредитів банків Харківського регіону та України за 2011–2014 рр.

Джерело: розроблено авторам за даними Уніфікованого звіту по Харківській області

Отже, наведені дані свідчать, що протягом 2011–2014 рр. поступово зменшувалися обсяги резервів під кредитні ризики, і лише станом на 01.11.2014 р. їхній темп приросту стрімко зростає як в Харківському регіоні, так і в Україні в цілому, що зумовлено погіршенням якості кредитного портфеля банківських установ України і зокрема в Харківському регіоні.

Висновки і пропозиції. Основним джерелом отримання доходів банків є їхня кредитна діяльність, а так як у процесі управління нею об'єктами є не лише кожна окрема кредитна операція, а й сукупність усіх наданих банком кредитів з їх взаємовпливом і взаємозалежністю, то одним з головних завдань, яке сьогодні повинне стояти перед менеджментом банків, є ефективне управління кредитним портфелем банку. Неефективне управління кредитним портфелем призводить до підвищення ризиків здійснення кредитних операції, а це, у свою чергу, веде до появи збитків та втрати вкладених ресурсів.

Отже, важливість створення в банку якісно структурованої та незалежної системи управління ризиками в світлі сучасних кризових явищ у фінансовій сфері не потребує особливого обґрунтування. Відсутність ефективної системи управління кредитними ризиками може в кінцевому результаті привести банк до виникнення значних проблем. Однак, необхідно зрозуміти, що повністю уникнути ризиків у банківській діяльності неможливо, а, отже, мета процесу управління кредитними ризиками в банку полягає не в повному їх уникненні, а в обмеженні та мінімізації їхнього впливу.

Необхідною умовою оптимального формування кредитного портфеля є визначення комплексу заходів щодо мінімізації кредитного ризику за всією сукупністю здійснюваних банком позичкових операцій. Банківському сектору України необхідно на основі світового досвіду активніше застосовувати та адаптувати до вітчизняних умов такі методи управління кредитними ризиками, як: лімітування, резервування коштів, страхування. Домінуючу роль в управлінні ризиком кредитного портфеля відіграє лімітування, яке полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позичок, що дозволяє обмежити ризик. Завдяки встановленню лімітів кредитування банки можуть уникнути критичних втрат внаслідок необдуманої концентрації будь-якого виду ризику. Банківські установи, розробляючи власну кредитну політику й стратегію управління кредитним портфелем, можуть встановлювати свої ліміти, що виражаються як в абсолютних величинах (сума кредиту в грошовому вираженні), так і у відносних показниках: коефіцієнтах, індексах, нормативних співвідношеннях.

Також для відновлення діяльності банківської системи на попередньому рівні необхідно спрямувати зусилля на підвищення рівня довіри до банків, зосередитись на зростанні рівня капіталізації банківської системи та змінити структуру активних операцій з огляду на досягнення оптимального рівня диверсифікації та необхідність зниження ризиків. Це потребує не лише зусиль кожного окремого банку в сфері фінансового менеджменту, а й виваженої державної політики та посилення системи банківського регулювання й нагляду.

Список літератури:

1. Болгар Т. М. Проблемні кредити у банківській діяльності в умовах фінансової кризи: монографія. – Кременчук: Видавництво ПП Щербатих О. В., 2013. – 368 с.
2. Герасимович А. М. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А. М. Герасимович; Міністерство освіти і науки України, КНЕУ. – К.: КНЕУ, 2012. – 599 с.

3. Грушко В. Оптимізація структури кредитного портфеля комерційного банку / В. Грушко, Т. Іваненко / Вісник Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 28-32.
4. Денисенко М. П. Кредитування та ризики [Текст]: Навчальний посібник / М. П. Денисенко, В. М. Домрачев, В. Г. Кабанов. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2011. – 480 с.
5. Криклій О. Система управління проблемними кредитами в банку / О. А. Криклій, О. В. Крухмаль // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 5. – С. 409-415.
6. Мороз А. М. Банківські операції: Підручник: Затв. Мін. освіти та науки України / За ред. А. М. Мороза. – 3-тє вид., виправ. і доп. – К., КНЕУ. – 2008. – 354 с.
7. Некрасова В. В. Формування кредитного портфеля банку в сучасних умовах: [Електронний ресурс] / В. В. Некрасова // Науково-технічна бібліотека Харківського національного економічного університету: Електронний архів. – 2013. – Режим доступу до журн.: http://www.repository.hneu.edu.ua
8. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807

Сердюк Л.В., Симоненко А.В.
Харьковский институт банковского дела
Университета банковского дела Национального банка Украины

АНАЛИЗ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКОВ УКРАИНЫ И ХАРЬКОВСКОГО РЕГИОНА

Аннотация
В статье проведен сравнительный экономико-статистический анализ современного состояния кредитной деятельности банков Украины и Харьковского региона. Проанализированы показатели структуры и качества кредитного портфеля банковских учреждений и динамику резервов под кредитные риски. Рассмотрены пути повышения эффективности банковского кредитования и разработаны рекомендации по управлению качеством кредитного портфеля.
Ключевые слова: банк, кредит, кредитная политика, кредитная деятельность, кредитный портфель, анализ, кредитный риск.

Serdiuk L.V., Symonenko A.V.
Kharkiv Institute of Banking,
University of Banking of the National Bank of Ukraine

THE ANALYSIS OF CREDIT PORTFOLIO OF BANKS OF UKRAINE AND KHARKIV REGION

Summary
In article the comparative economic and statistical analysis of a current state of credit activity of banks of Ukraine and Kharkiv region is carried out. Indexes of structure and quality of credit portfolio of banking institutions and dynamics of reserves for credit risks are analyzed. The ways to improve the efficiency of bank lending are considered and the recommendations for the management of the credit portfolio quality are developed.
Keywords: bank, credit, credit policy, credit activity, credit portfolio, analysis, credit risk.

УДК: 336.711

ВИЗНАЧЕННЯ ВРАЗЛИВИХ СФЕР ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ НА ОСНОВІ СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ

Сердюк М.О.
Харківський інститут банківської справи Національного банку України

Проаналізовано досвід макроекономічного стрес-тестування банківських ризиків центральними банками окремих країн світу. Оцінено можливість та доцільність використання практики стрес-тестування зарубіжних центральних банків у діяльності Національного банку України.

Ключові слова: центральний банк, ризик, банківська система, стрес-тестування, макрорівень.

Постановка проблеми. Проведення ефективного управління ризиками банку повинно бути засноване на безперервній системі моніторингу та контролю. Особливості побудови такої системи для управління ризиками полягають в необхідності прогнозування і моделювання економічного розвитку та його тенденцій. Для оцінки банками рівня достатності наявних ресурсів для покриття можливих збитків у зв'язку з реалізацією ризику, необхідно проводити стрес-тестування, щоб розрахувати рівень уразливості банку до кризових економічних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє зробити висновок про широке поширення стрес-тестування. Зокрема, останні дослідження МВФ показують, що в більшості країн регулятори фінансово-кредитних ринків встановлюють вимоги для проведення стрес-тестів [4]. Варто зазначити, що на необхідності розвитку стрес-тестування як альтернативного підходу до оцінки банківських ризиків наголошують у своїх наукових працях такі зарубіжні й вітчизняні науковці, як М. Дрехманн, Т. Ояма, Р. Ребонато, С. В. Науменкова, Ю. С. Ребрик, О. С. Сенченко. Проте низький рівень поширення стрес-тестування дозволяє судити про певну неадаптованість пропонованих методик до сучасних реалій банківського сектора економіки України.

Мета статті. Розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо використання стрес-тестування банками в Україні як складової частини банківського ризик-менеджменту.

Виклад основного матеріалу. Значного розвитку за останні роки набула методологія стрес-тестування, яка являє собою аналіз чутливості і стійкості системи до різного виду негативних дій (шоків). Стрес-тестування надає кількісну та якісну оцінку стійкості окремих банків і банківської системи в цілому до негативних змін у фінансовому середовищі: курсів валют, котирування цінних паперів, цін на різні фінансові активи, а також до фінансової кризи та різноманітних її проявів. В Україні ж на сьогодні практика застосування стрес-тестування не є поширеною. Причинами цього є відсутність стандартизації методів стрес-тестування. Їх рекомендаційний характер вносить невизначеність у поведінці фінансово-кредитних організацій та позбавляє їх можливості застосовувати цей привабливий інструмент моделювання діяльності в ринковому середовищі. Удосконалення процесу макроекономічного стрес-тестування банків України відповідно до сучасної практики регулювання банківської діяльності потребує значних зусиль і професійного рівня від розробників нових аналітичних інструментів оцінки фінансової стійкості банківської системи. Як базові фактори ризиків Національний банк рекомендує використовувати такі: 1) макроекономічні показники: стабільність економічної ситуації (економічний спад, радикальна зміна вектора розвитку економіки, дефолти першокласних компаній-позичальників тощо); значні коливання курсу національної валюти; відкритість і доступність міжбанківського ринку; рівень політичної та міжнародної стабільності; стійкість фінансових ринків, у т. ч. можливість протидіяти спекулятивним атакам; зміни процентних ставок; можливість знецінення майна, яке надано в забезпечення за кредитними операціями банків; 2) мікроекономічні показники: можливість доступу банку до зовнішніх джерел підтримання ліквідності; конкурентна позиція банку.

Усі методики проведення стрес-тестування банківської системи можна розділити на чотири основні види:

1) сценарний метод;
2) метод чутливості (еластичності);
3) метод оцінки витрат (модель VaR);
4) індексний метод;

Сутність сценарного методу стрес-тестування полягає в порівнянні базового прогнозу поведінки банків при різних шоках оточуючого економічного середовища. У рамках даної методики застосовуються інструменти економіко-математичного аналізу, що свідчить про значну трудомісткість здійснення стрес-тестування.

Метод чутливості, або еластичності, передбачає визначення зміни стану банківської установи в результаті коливань величин основних показників економічного розвитку, таких як рівень процентної ставки, валютний курс.

Стрес-тестування на основі методу оцінки втрат має на меті визначення максимально можливих потенційних втрат, які може понести банк протягом встановленого періоду при даній ймовірності.

Загалом, методи стрес-тестування здійснюються за двома підходами: у першому окремі фінансові установи розробляють власні методики стрес-тестування, але даний підхід має недолік, котрий полягає в неможливості інтегральної оцінки цих стрес-тестів на макрорівні, оскільки всі методики, використовувані банками, є неоднорідними. Другий підхід полягає в побудові органами банківського нагляду власних моделей. За цим підходом, при регулярному нагляді підрозділами центрального банку за фінансовим станом фінансових установ і проведенні стрес-тестування, можливо одержати укрупнені оцінки стійкості банківського сектора до стресових подій.

Протягом останніх років використання банками стрес-тестування у кредитній діяльності набувало формального значення та низького рівня доцільності й корисності. Сьогодні значимість цього процесу не викликає сумніву, адже чітко окреслилась завдяки кризі та привернула увагу фахівців теорії та практики [1].

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

© Сердюк М.О., 2015

Загальноприйнятих стандартів виконання стрес-тестування немає, і налагодження цього процесу є «творчою роботою» банків. З цього приводу Національний банк України вважає, що «кожен банк може розробити власну процедуру проведення стрес-тестування та запровадити свої моделі для аналізу впливу різних факторів ризику на фінансовий результат із врахуванням індивідуальності кредитного портфеля.

При цьому Національний банк України зазначає, що сценарії стрес-тестування є ефективними, якщо вони:

1) передбачають тільки істотні зміни чинників;

2) під час розрахунку результативних показників враховують більшість базових чинників ризику;

3) дають змогу отримати правдоподібні, на думку експертів, прогнозовані події із заданою ймовірністю їхнього виникнення» [2].

Сценарій стрес-тестування – це модель можливого розвитку подій під впливом різних факторів ризику. Сценарії стрес-тестування повинні охоплювати всі передумови, виникнення яких може завдати серйозних ударів по фінансовій стабільності банку. Під час проведення стрес-тестування з використанням як історичних, так і гіпотетичних сценаріїв доцільне застосування різних ступенів впливу факторів ризиків:

1) помірного;

2) середнього;

3) значного.

Стрес-тестування кредитного портфеля за першим сценарієм передбачає оцінку впливу збільшення рівня нестандартних кредитів банку. У цьому разі визначаються три варіанти (помірного, середнього та значного) можливого зростання розміру нестандартних кредитів на 5%, 10% і 20% загального обсягу нестандартних кредитів, які перейшли в категорію безнадійних і вимагають 100% формування резервів. Зазначений вплив може враховуватися під час розрахунку показника адекватності регулятивного капіталу для кожного з варіантів.

За другим сценарієм ступінь впливу факторів ризику буде відображатися в негативному зрушенні в різних категоріях кредитних операцій і відповідному збільшенні резервів під кредитні операції. Під дією факторів ризику з різним ступенем впливу відбудеться зрушення в різних категоріях на 10%, 15% і 20%.

Для варіанта з помірним ступенем впливу 10% від суми наданих кредитів категорії «стандартні» будуть перекваліфіковані у категорію «під контролем», 10% кредитів категорії «під контролем» перейдуть до категорії «субстандарні», 10% кредитів категорії «субстандарні» будуть віднесені до категорії «сумнівні», а 10% категорії «сумнівні» перейдуть до категорії «безнадійні».

Для варіантів із середнім і значним рівнями ступеня впливу ці перекваліфікації будуть становити відповідно 15% і 20%.

Зазначене вище впливає на розмір резервів, що формуються під можливі втрати за кредитними операціями, і також має враховуватися під час розрахунку показника адекватності регулятивного капіталу.

Третій сценарій може передбачати падіння вартості застави. У цьому разі за трьома варіантами це падіння може дорівнювати 10%, 30% і 50% вартості. Зазначене падіння також відображається на обсязі резервів і враховується під час розрахунку показника адекватності регулятивного капіталу [2].

Отже, усунення висвітлених стрес-тестуванням «вузьких місць» у системі банківського ризик-менеджменту забезпечує її «готовність» до найгіршого сценарію розвитку подій. Аналіз його результатів дає змогу:

1) оцінити:

1.1) потенційні збитки у разі настання екстремальних подій;

1.2) стан власного капіталу та свої потенційні можливості покривати ці збитки;

1.3) якість власних методик щодо управління ризиками;

1.4) стійкість банку до малоймовірних, але можливих кризових ситуацій, спрогнозувати котрі вкрай важко;

2) розробити:

2.1) план дій у кризовій ситуації;

2.2) заходи щодо уникнення можливих втрат, підвищення рівня ефективності та оперативності реагування системи ризик-менеджменту за максимально несприятливих ринкових умов [8, с. 270].

Крім того, стрес-тестування, за умови його регулярного здійснення, дає змогу менеджменту банку володіти інформацією про зміни характеру чинників ризиків і ступеня їхнього впливу на результати діяльності банку протягом певного періоду.

Стрес-тестування банків включає кількісні та якісні складові аналізу. Кількісний аналіз спрямований на ідентифікацію можливих сценаріїв розвитку подій. За допомогою якісного аналізу оцінюється спроможність капіталу банку покривати можливі збитки та визначається комплекс заходів для зниження рівня ризику, мінімізації можливих втрат і збереження та захисту капіталу.

Основною вимогою використання методики стрес-тестування є регулярність проведення. Частота стрес-тестів повинна відповідати змінам портфеля банку [1].

Під час криз, коли коливання цін і ринкових процентних ставок значно зростають і пришвидшуються, застосування традиційних моделей стає надзвичайно ускладненим.

У таких умовах Національний Банк і комерційні банки мають потребу в проведенні стрес-тестів, що дозволили б оцінити масштаб можливих втрат від шоків в економіці та на фінансових ринках, а також визначити потенційні слабкі місця з метою розробки комплексу системи заходів з мінімізації впливу негативних явищ на фінансовий сектор країни.

Стрес-тестування не дає прогнози очікуваних результатів. Вони містять імовірні, але крайні припущення, які, з огляду на це, навряд чи зможуть матеріалізуватися. Різні стреси можуть призвести до різних результатів залежно від умов роботи кожної установи [3, с. 22].

Зокрема, у ПАТ «Приватбанк» проводяться розрахунки та розроблена методика проведення стрес-тестування, котра призначена для вимірювання максимальних збитків від різних ризиків, що виникають в умовах глобальних стресів на фінансових ринках. З погляду статистики стрес-тестування покликане оцінити вірогідність настання подій, які лежать в хвості розподілу збитків і мають низьку вірогідність настання від 0,1% до 5%.

Збитки діляться на очікувані (EL), неочікувані (UL) і екстраординарні. Очікуваний збиток є очікуваними середніми втратами по портфелю кредитних позицій. Очікуваний збиток складається з рівня активів під ризиком, вірогідність дефолта і ступеня збитку. Неочікувані втрати є волатильність кредитних втрат щодо очікуваних втрат, для оцінки неочікуваних втрат використовується VAR-аналіз.

Для оцінки екстраординарних втрат застосовується оцінка по методу максимально можливого

збитку, аналіз чутливості, гіпотетичний і історичний сценарний аналізи [6].

У 2010 р. ПАТ «Укрсоцбанк», який входить до складу UniCredit Group, взяв участь у стрес-тестуванні ЄС, яке координує Європейський комітет органів банківського нагляду разом з Європейським центральним банком і Банком Італії. Це стрес-тестування доповнює процедуру управління ризиками і регулярні програми стрес-тестувань, запроваджені в UniCredit Group згідно з основним принципом Базеля II, положень Директиви про вимоги до капіталу та пруденційних норм Банку Італії.

Тестування було проведено з використанням сценаріїв, методології та ключових припущень, запропонованих Європейським комітетом органів банківського нагляду.

У результаті припустимого потрясіння, за несприятливого сценарію, передбачуваний консолідований коефіцієнт капіталу першого рівня становив би 8,1% у 2011 р., у порівнянні з 8,6% на кінець 2009 р. Додатковий сценарій суверенного ризику мав би подальший вплив 0,3 процентного пункту на передбачуваний коефіцієнт капіталу першого рівня, встановлюючи його на рівні 7,8% на кінець 2011 р., у порівнянні з регуляторним мінімумом у 4% Директиви про вимоги до капіталу.

За результатами стресу резервний запас становить 8,245 млн євро основного капіталу першого рівня, у порівнянні з граничним показником 6% коефіцієнта достатності капіталу першого рівня в UniCredit Group, який було погоджено виключно в цілях цього тестування. Результатами UniCredit Group, отриманими у стрес-тестуванні: капітал першого рівня, підвладний стресу, складає 7,8%, а основний капітал першого рівня – 7,4%. Це підтверджує високу якість регулятивного капіталу Групи [7].

Аналогічне тестування було проведене PKO Bank Polski, до складу якої входить ПАТ «Кредобанк». За підсумками проведеного тестування значення показника адекватності капіталу PKO Bank Polski у випадку реалізації несприятливого сценарію склало би 15,7% у 2011 р. у порівнянні з 13,3% у 2009 р. У випадку несприятливого сценарію, поглибленого так званим «суверенним ризиком», цей показник у PKO Bank Polski знизився лише на 0,3 процентних пункти до значення у 15,4% на кінець 2011 р. у порівнянні з мінімально допустимим рівнем у 4%. Результати проведених стрес-тестів показали наявність у PKO Bank Polski основного капіталу, що на 2 825 мільйона євро перевищує величину капіталу, необхідну для забезпечення показника адекватності на рівні 6% (значення, визначене необхідним мінімумом при проведенні стрес-тестування) [5].

Мінімізація кредитного ризику на рівні банку, на відміну від компенсації за рахунок резервів, передбачає активний вплив на ймовірність настання негативних явищ. Тому на практиці акценти мають бути зміщені від погашення отриманих збитків до попередньої їх мінімізації. У першу чергу мінімізація кредитного ризику має здійснюватись силами самих банків шляхом застосування активних методів впливу на імовірність неповернення позик і процентів за ними в бік зменшення. Завданням банків є вдосконалення внутрішнього кредитного ризик-менеджменту.

Незважаючи на очевидні переваги, стрес-тестування має й недоліки, які виявляються в тому, що навіть в строго математично змодельованому сценарії залишається слабке місце – це ймовірність настання даної події, яку ми оцінюємо суб'єктивно та на недостатньому рівні через невелику кількість стрес-ситуацій. Також дуже високі витрати на збір необхідної інформації та її неповнота, оскільки нам доступна лише частина необхідних даних, стрес-тестування практично не піддається бектестингу.

У більшості країн, які розвиваються, стрес-тестування банків полягає в простому механічному розрахунку, за якого обрані статті фінансової звітності банків (наприклад, прострочені кредити чи резерви під кредитні ризики) прямо піддаються дії заданих шокових факторів.

Кількісні значення шокових факторів встановлюються виключно на основі експертних суджень розробників стрес-тесту і, на відміну від традиційної практики органів банківського регулювання розвинутих країн, взаємозв'язок між макроекономічними параметрами та фінансовим станом банків лишається не обґрунтованим засобами економетричного моделювання. Дані стрес-тести дозволяють оцінити необхідний рівень додаткової капіталізації банківського сектора відповідно до заданих параметрів погіршення якості кредитів як загального кредитного портфелю, так і окремих його сегментів, і таким чином визначити необхідні обсяги підвищення резервування втрат за кредитними ризиками. Проте якість вихідних гіпотез стрес-тестів залишає бажати кращого.

Висновки. Стрес-тестування є інструментом управління банківськими ризиками. Під час його проведення виявляються слабкі сторони комерційного банку, програються можливі стратегії поведінки, а тому формується готовність банку до кризової ситуації. Застосування стрес-тестів дає можливість дослідити рівень впливу факторів ризику при певних негативних ситуаціях, а їх результати мають практичну цінність, оскільки допомагають заздалегідь оцінити вплив потенційно негативних подій на фінансовий стан банку та прийняти відповідні управлінські рішення. При цьому очевидною, на наш погляд, є необхідність комплексного підходу до стрес-тестів, його об'єктом має стати весь процес управління ризиком – від стратегічного планування і моніторингу до ліквідації наслідків впливу, чому повинно сприяти формування єдиного підходу до управління різними ризиками, адже в кризових ситуаціях одночасно реалізуються і взаємно підсилюються різні ризикові фактори.

Таким чином, виходячи з кризових ситуацій, що склались на фінансових ринках, актуальним питанням є дослідження стрес-тестування як оцінки ризиків банку.

Список літератури:

1. Андриевская И. К. Стресс-тестирование: обзор методологий / И. К. Андриевская // Управление в кредитной организации. – 2007. – № 5. – С. 88-96.
2. Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України, затверджені постановою Правління НБУ № 460 від 06.08.09 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi
3. Науменкова С. Стрес-тестування як інструмент діагностики фінансової стійкості банків / С. Науменкова, С. Міщенко // Вісник НБУ. – 2008. – № 5. – С. 18-23.

4. Результати стрес-тестів європейських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.prostobankir.com.ua
5. Річна фінансова звітність ПАТ «Кредобанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kredobank.com.ua
6. Річна фінансова звітність ПАТ «Приватбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.privatbank.ua
7. Річна фінансова звітність ПАТ «Укрсоцбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.usb.com.ua
8. Шатковська-Шморгай В. Б. Стрес-тестування валютного ризику в банках: уроки кризи / В. Б. Шатковська-Шморгай // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 269-276.

Сердюк М.А.
Харьковский институт банковского дела Национального банка Украины

ОПРЕДЕЛЕНИЕ УЯЗВИМЫХ СФЕР ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ НА ОСНОВЕ СТРЕСС-ТЕСТИРОВАНИЯ

Аннотация
Проанализирован опыт макроэкономического стресс-тестирования банковских рисков центральными банками отдельных стран мира. Оценена возможность и целесообразность использования практики стресс-тестирования зарубежных центральных банков в деятельности Национального банка Украины.
Ключевые слова: центральный банк, риск, банковская система, стресс-тестирование, макроуровень.

Serdiuk M.O.
Kharkiv Institute of Banking
University of Banking of the National Bank of Ukraine

DETERMINATION OF FRAGILE AREAS OF BANKING ACTIVITIES BASED ON STRESS TESTING

Summary
The article analyzes the experience of macroeconomic stress test of the banking risks by the central banks of some countries. The possibility and advisability of using stress testing practice of foreign central banks in the National Bank of Ukraine is assessed.
Keywords: central bank, risk, banking, stress testing, macrolevel.

УДК 336.72:330.567.25(477)

РОЛЬ ЗАОЩАДЖЕНЬ У ФОРМУВАННІ БАНКІВСЬКИХ РЕСУРСІВ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОЇ БАЗИ БАНКІВ УКРАЇНИ

Сердюк Л.В., Воротнікова А.В.
Харківський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України

Розкрито економічну суть банківських ресурсів та роль заощаджень у їх формуванні. Здійснено аналіз динаміки та структури залучених коштів банками України. Визначено ступінь участі населення у фінансуванні інвестицій на ринку банківських депозитів. Виділено вплив факторів розвитку економіки України на обсяги залучених ресурсів. Визначено проблеми нарощування ресурсного потенціалу банків.
Ключові слова: заощадження, ресурсна база, депозит, фактори впливу на залучення коштів, проблеми нарощування банківських ресурсів.

Постановка проблеми. Ресурсний потенціал банківської системи має вирішальне значення як для стабілізації поточного соціально-економічного стану, так і для прийняття важливих стратегічних рішень щодо подальшого розвитку будь-якої країни. Роль ресурсного забезпечення є важливою і для самих банків, оскільки від обсягу і структури ресурсів залежать масштаби їх активних операцій, а, отже, розміри їх доходів та прибутків, що є основою успішної майбутньої діяльності. Вказані процеси вимагають від банків адекватного нарощування обсягів їх ресурсної бази, оптимізації структури та вдосконалення її організації тощо. Таким чином, дослідження особливостей формування ресурсної бази банків в умовах становлення нових параметрів суспільно-економічного життя є актуальним науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування та розвитку ресурсної бази банків в Україні і зарубіжних країнах присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні вчені: М. М. Коваль, О. І. Лаврушин, А. М. Мороз, Ж. Рівуар, А. В. Глаголєва, Г. С. Ланова та інші. В роботах науковців глибоко аналізуються проблеми ресурсної політики та управління ресурсами банків. Однак, незважаючи на значні результати наукових дослі-

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

© Сердюк Л.В., Воротнікова А.В., 2015

джень, невирішеними залишаються питання щодо вибору джерел нарощування ресурсів банків.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виявлення проблематики сучасного процесу формування ресурсної бази вітчизняних банків та визначення загальних пріоритетів її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Однією із необхідних передумов ефективного функціонування банків та їх фінансової стійкості є стабільність і достатність їх ресурсної бази. Узагальнюючи погляди науковців, банківські ресурси – це власні кошти банку, а також кошти, залучені та запозичені на фінансовому ринку, які використовуються для здійснення активних операцій та надання послуг з метою отримання прибутку. При цьому, розмір прибутку має забезпечувати виплату дивідендів, створення резервів і розширення банківської діяльності.

На обсяг і пропорцію інвестиційних заощаджень у загальному обсягу заощаджень населення впливає соціальна структура суспільства, рівень та структура його доходів, ціни на товари та послуги, структура потреб тощо. Процес акумулювання заощаджень – невід'ємна частина інвестиційного процесу, оскільки заощадження – це вагоме джерело інвестиційних ресурсів. Високий рівень доходів населення дає змогу виділяти вільні кошти та спрямовувати їх на інвестування, в тому числі і в банківську систему.

На формування приватних заощаджень, окрім рівня й структури доходів та видатків населення, впливають також рівень процентної ставки, стійкість грошової одиниці, система оподаткування та соціальна стабільність. Марно сподіватися на зростання інвестиційної активності населення за умови високого рівня безробіття, інфляційних процесів, надмірного податкового тиску на фізичних осіб.

У структурі залучених ресурсів основними компонентами ресурсного потенціалу банків України є кошти фізичних осіб та кошти суб'єктів господарської діяльності. В Табл. 1 та Рис. 1 подані дані щодо обсягів залучених ресурсів та їх структури.

Таблиця 1

Динаміка залучених ресурсів банків України в 2008-2013 рр., млрд. грн.

Рік	Зобов'язання банків	з них: кошти юридичних осіб	з них: кошти фізичних осіб
01.01.2009	806,8	143,9	213,2
01.01.2010	765,1	115,9	210,0
01.01.2011	804,4	144,0	270,7
01.01.2012	898,8	186,2	306,2
01.01.2013	957,9	202,6	364,0
01.01.2014	1085,5	234,9	433,7

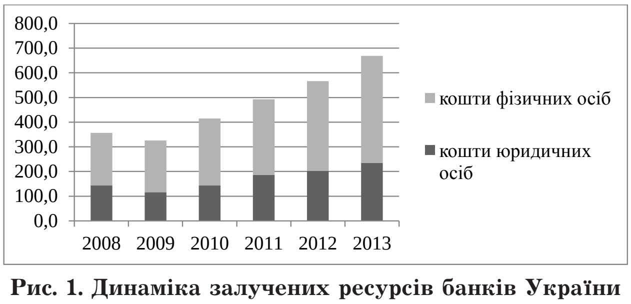

Рис. 1. Динаміка залучених ресурсів банків України в 2008-2013 рр., млрд. грн.

Слід зазначити, що кризові явища другої половини 2008 р. спровокували суттєвий відплив залучених коштів банків. Так у 2009 році зобов'язання банків склали 765,1 млрд. грн., а це на 5,2% менш, ніж у 2008 році, але як свідчать дані Рисю 1 з 2010 року спостерігається позитивна динаміка залучених ресурсів. Так у 2011 році залучені кошти банків склали 898,8 млрд грн., на 94,4 млрд. грн., або на 11,7% більше за попередній рік. У 2013 році зобов'язання банків склали 1085,5 млрд. грн., що на 13,3% краще за 2012 рік. Станом на 01.11.2014 рік залучені ресурси склали 1110,4 млрд.грн., це на 24,9 млрд. грн. більше, ніж на початку року.

Аналіз показників діяльності банків доводить, що основним джерелом залучених коштів є кошти фізичних осіб, питома вага яких у структурі зобов'язань банків на початок 2008 р. становила 30,9% від загальної їх суми. Станом на 01.01.2010 року кошти фізичних осіб склали 210 млрд. грн., що на 3,2 млрд. грн., або на 1,5% менше порівнюючи з попереднім роком. У 2011 році кошти домогосподарств склали 306,2 млрд. грн., а це на 35,5 млрд. грн., або 13,1% більше за 2010 рік. На 01.01.2014 року кошти фізичних осіб склали 433,7 млрд. грн., що на 69,7% більше станом на 01.01.2013 року. На 01.11.2014 року залучені кошти домогосподарств склали 394,1 млрд. грн., це на 39,6 млрд. грн. менше, ніж на початку року.

Станом на 01.12.2014 р. за даними Національного банку України, оприлюдненими в повідомленні «Основні тенденції грошово-кредитного ринку України», загальний обсяг депозитів в Україні становив 687,4 млрд. грн., з яких депозити фізичних осіб: 415,5 млрд. грн. (60%). Дані Національного банку України з електронного статистичного бюлетеня дещо відрізняються, однак це не впливає на попередню пропорцію: 62% депозитів в Україні станом на 01.11.2014 р. належали населенню, 38% – юридичним особам.

Важливим аспектом дослідження є аналіз стабільності ресурсної бази. На Рис. 2. зображена структура депозитів населення за строковістю на 01.11.2014 р.

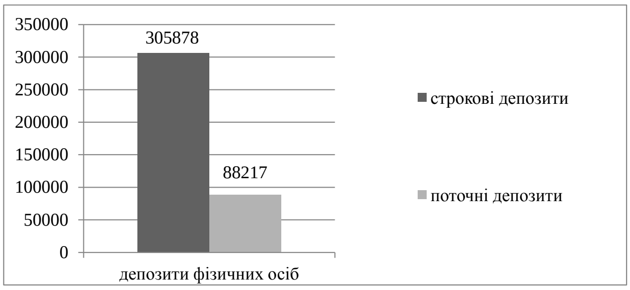

Рис. 2. Структура депозитів фізичних осіб за строковістю на 01.11.2014 р., млн. грн.

В Україні переважають строкові депозити, що складають 397,8 млрд. грн. (63%), тоді як поточні депозити становлять 236,5 млрд. грн. (37%). З початку року частка строкових депозитів знизилась, а поточних зросла на 6 процентних пункти через спад довіри до банків. Основну частину строкових депозитів (305,9 млрд. грн.) банки залучають в населення.

За даними «Аналітичного огляду банків України» лідерами ринку депозитів за обсягом загального депозитного портфелю лишаються великі системні банки Приватбанк, Укрексімбанк, Ощадбанк, Дельта, Райффайзен банк Аваль. Банки-лідери за обсягом залучених депозитів характеризуються широкою географічною мережею відділень і зазвичай давно присутні на українському ринку.

На ринку роздрібних депозитів населення лідерами за обсягом є великі системні банки: Приватбанк, Ощадбанк, Дельта банк, Укрексімбанк, Райффайзен банк Аваль [3].

Вкладник визначаючись з переліком банків, у яких доцільно розміщувати свої кошти керується різними критеріями: розгалуженістю мережі установ банку, мережі банкоматів, особливостями депозитних та інших продуктів, але головне – відсіює ненадійні банки. До них можна віднести банки зі статусом тимчасового учасника Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, оскільки в разі банкрутства цих банків вкладник приймає весь ризик на себе; а також банки, в яких запроваджено тимчасову адміністрацію Національного банку України, що свідчить про неплатоспроможність цих установ.

Так як для вкладника розміщення коштів на депозитних рахунках пов'язане з ризиком, то для його мінімізації необхідно обирати банк, який є учасником Фонду гарантування вкладів. Фонд гарантування вкладів створений як економічносамостійна, спеціалізована організація, що не має на меті отримання прибутку. В Україні учасниками Фонду є банки, філії іноземних банків, які мають банківську ліцензію на право здійснювати банківську діяльність та свідоцтво учасника Фонду. Єдиним виключенням з цього правила є АТ «Державний Ощадний Банк України», який не є учасником Фонду. Загальна сума коштів, що акумульовані Фондом, станом на 01 січня 2014 року складає 7293 млн. грн.

У Законі України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» зазначається, що кожному вкладнику банку Фонд гарантує відшкодування коштів за його вкладом та відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, нараховані на день прийняття рішення Національним банком України про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, у розмірі загальної суми вкладів, але не більше 200 тисяч гривень.

Фонд гарантує кошти у готівковій і безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, розміщені вкладниками на умовах договору банківського вкладу, банківського рахунку або шляхом оформлення іменного депозитного вкладу, банківського рахунку або шляхом оформлення іменного депозитного сертифікату. Виплати гарантованої суми здійснюється Фондом у національній валюті [1].

Обсяг фінансових ресурсів Фонду є важливим показником стабільності Фонду. З 2000 року по 2013 рік їхній розмір виріс більше ніж у 125 разів і станом на 01 вересня 2013 року досяг 6,3 млрд. грн.

Дані про вклади фізичних осіб в учасниках Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в 2000-2013 рр. наведені в Табл. 2.

Дані таблиці 2 свідчать, що загальна сума вкладів фізичних осіб в 2010 році, порівняно з 2011 роком збільшилась на 28%, або на 56,2 млрд. грн. В 2012 році порівняно з 2011 роком – збільшилася на 11,2%, або на 28,4 млрд. грн., а в 2013 році – збільшилась на 19,8% або на 55,9 млрд. грн. Станом на 01.01.2014 року сума вкладів збільшилась на 64,1 млрд. грн. Але на 01.10.2014 року сума вкладів фізичних осіб склала 371,6 млрд. грн. Порівнюючи з початком року це на 31 млрд. грн. менше, або на 7,7%.

Сьогодні на стан депозитного ринку впливають нестабільна політична та економічна ситуація в країні. Отже, узагальнюючи динаміку змін залучених коштів фізичних та юридичних осіб у відповідні періоди розвитку економіки України нами розроблена таблиця «Вплив факторів розвитку економіки України на обсяги залучених ресурсів» (див. Табл. 3)

Таблиця 2

Вклади фізичних осіб в банках, що є учасниками Фонду гарантування вкладів

Дата	Сума вкладів фіз. ос., млрд. грн	Кількість вкладників, млн. ос.	Середній розмір вкладу, грн.
01.01.2000	3,7	4,6	806
01.01.2001	5,6	5,4	1046
01.01.2002	9,3	4,8	1915
01.01.2003	16,6	7	2376
01.01.2004	29,2	10,5	2780
01.01.2005	38,4	15	2559
01.01.2006	67,9	18,6	3656
01.01.2007	100,4	24,2	4143
01.01.2008	155,2	29,6	5243
01.01.2009	204,9	34,5	5935
01.01.2010	198	31,6	6273
01.01.2011	254,2	32,6	7802
01.01.2012	282,6	35	8072
01.01.2013	338,5	44,4	7619
01.01.2014	402,6	47,4	8486

Наведені дані наочно демонструють вплив стану розвитку економіки країни на обсяг залучених ресурсів. Отже, наслідком кризових явищ в економіці України є відплив коштів суб'єктів господарювання та фізичних осіб, а в період стабілізації нарощуван-

Таблиця 3

Вплив факторів розвитку економіки України на обсяги залучених ресурсів

РОКИ	Економічна ситуація	Фактори впливу	Зміни залучених ресурсів, млрд. грн.	
			кошти юр. ос.	кошти фіз. ос.
2008-2009	світова фінансова криза	значне зниження обсягів виробництва, зовнішньої торгівлі, міжнародних резервів; зменшення національних та світового обсягів ВВП; різке скорочення потоків прямих іноземних інвестицій (ПІІ); зростання безробіття; зниження життєвого рівня населення; криза довіри до банківського сектору; зниження кредитних рейтингів українських банків	-28	-3,2
2010-2012	посткризовий період	збільшення обсягів ВВП; стабілізація грошової одиниці; розширення масштабів діяльності банківських установ, збільшення як власного капіталу, так і залучених коштів	+58,6	+93,3
2013-2014	економічна криза в Україні	зиження інвестиційного рівня; інфляція; недовіра до банків; зниження обсягів ВВП; погіршення життєвого рівня населення	+5,3	-39,6

ня ресурсів банків як залучених коштів фізичних осіб, так і юридичних осіб.

Таким чином, в сучасних умовах розвитку економіки проблемами нарощування ресурсної бази банків є:

– порівняно високі й важкопрогнозовані темпи інфляції, які значно знижують реальну вартість вкладених грошових коштів;

– нестабільність отримання доходів на вкладені кошти, можливість їх втрати, тоді як ставки за банківськими депозитами в періоди нестабільності лише зростають, стаючи більш прийнятною альтернативою розміщення вільних фінансових ресурсів;

– відсутність дієвих гарантій збереження коштів, як це пропонується Фондом гарантування вкладів фізичних осіб – вкладників банків;

– неготовність переважної більшості населення здійснювати довгострокові вкладення через високі витрати на поточне споживання та відсутність тривалих періодів стабільного економічного зростання;

– недостатня поінформованість населення щодо альтернативних сфер та способів розміщення вільних грошових коштів;

– недостатня ліквідність фондового ринку з обмеженим вибором фінансових інструментів для вкладення залучених коштів та низькими обсягами торгів, що призводить до суттєвих коливань біржових курсів цінних паперів і спричиняє нестабільність за значного припливу фінансових ресурсів на ринок;

– розвиток і організація фондового ринку не створюють загальних засад для його привабливості як сфери вкладення й залучення капіталу.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження ролі заощаджень у формуванні банківських ресурсів показало, що в сучасних умовах української економіки вкрай необхідними є розроблення і впровадження дієвих та ефективних механізмів залучення заощаджень вітчизняних домогосподарств до економічних процесів.

Тільки комплексний підхід та спільна праця регулятора та банків і їх асоціацій у вирішенні питань, пов'язаних із подальшим розвитком банківського сектора та всієї фінансової системи загалом дозволить укріпити фінансову систему України та зменшити наслідки кризи в країні.

Але довіра населення до банківської системи є проблемою не лише банків, а й держави в цілому. Напрями внутрішньої політики повинні бути нерозривно пов'язані з упровадженням системи заходів для посилення довіри населення до вітчизняних банків шляхом гарантування збереження коштів вкладників та стимулювання зростання обсягів грошових вкладів у банківських установах.

Найбільш важливим у системі оптимізації ресурсної бази вітчизняних банків є: встановлення оптимального співвідношення між темпами зростання ВВП та темпами зростання найбільш важливих напрямів роботи банків, зокрема, темпів зростання їх активів; оптимізація цінових параметрів у залученні та розміщенні банківських ресурсів; створення умов щодо залучення довгострокових ресурсів; забезпечення ефективного механізму рефінансування банків з боку НБУ, використання механізму диференціації окремих нормативів регулювання діяльності банків у тій частині, яка стосується умов організації кредитного процесу; створення спеціалізованого банку розвитку, головним завданням повинна стати реалізація довгострокового кредитування пріоритетних галузей економіки тощо.

Список літератури:

1. Законі України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 № 4452-VI (зі змінами та доповненнями) //http://www.rada.gov.ua
2. Річний звіт Національного банку України 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:www.bank.gov.ua/
3. Аналітичний огляд банків України 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bankografo.com
4. Бригінська Л.Г. Проблеми формування ресурсної бази банків України / Л.Г. Бригінська // 2014 р.
5. Маташнюк О.С., Рудь І.Ю. Сучасний стан та перспективи розвитку ресурсної бази комерційних банків України / О.С. Маташнюк, І.Ю. Рудь // Інноваційна економіка. – № 1. – 2013. – С. 228-230.
6. Череп А.В., Коротаєва О.В. Діяльність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні / А.В. Череп, О.В. Коротаєва // Теоретичні і практичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – № 2. – 2013. – С. 345-352.
7. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:www.bank.gov.ua/
8. Сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fg.gov.ua

Сердюк Л.В., Воротникова А.В.
Харьковский институт банковского дела
Университета банковского дела Национального банка Украины

РОЛЬ СБЕРЕЖЕНИЙ В ФОРМИРОВАНИИ БАНКОВСКИХ РЕСУРСОВ И ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ РЕСУРСНОЙ БАЗЫ БАНКОВ УКРАИНЫ

Аннотация
Раскрыта экономическая суть банковских ресурсов и роль сбережений в их формировании. Осуществлен анализ динамики и структуры привлеченных средств банками Украины. Определена степень участия населения в финансировании инвестиций на рынке банковских депозитов. Выделено влияние факторов развития экономики Украины на объемы привлеченных ресурсов. Определены проблемы наращивания ресурсного потенциала банков.

Ключевые слова: сбережения, ресурсная база, депозит, факторы влияния на привлечение средств, проблемы наращивания банковских ресурсов.

Serdiuk L.V., Vorotnikova A.V.
Kharkiv Institute of Banking
University of Banking of the National Bank of Ukraine

ROLE OF SAVINGS IN THE FORMATION OF BANK RESOURCES AND PROBLEMS OF FORMATION OF RESOURCE BASE OF BANKS IN UKRAINE

Summary
The author revealed the economic essence of banking resources and the role of savings in their formation. The dynamics and structure of deposits attracted by banks in Ukraine in recent years are analyzed. The level of participation of public in financing investments in bank deposits market. The impact of factors of economic development in Ukraine on amounts of borrowed resources is determined. The problems of increasing resource potential of banks are identified.
Keywords: savings, resource base, deposit, factors of impact on borrowed resources, problems of increasing bank resources.

УДК 336.711(477)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОЦЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД 2008-2014 РОКІВ

Сердюк Л.В., Логвінова А.А.
Харківський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України

Стаття містить аналіз процентної політики НБУ, зокрема аналіз основних ставок (облікової, овернайт, РЕПО та ін.), також в ній проаналізовано динаміку середньозваженої ставки за всіма інструментами Національного банку України. Розглянуто ряд факторів, що впливають на зменшення ефективності процентної політики Національного банку, що дало змогу розробити деякі рекомендації щодо її покращення.
Ключові слова: Процентна політика, процентна ставка, базова ставка, облікова ставка, ставка рефінансування

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки та колосальних змін, що здійснюється в Україні, вивчення проблем, пов'язаних із розвитком інституту Національного банку і його грошово-кредитної політики, набуває особливого значення.

Діяльність центрального банку має вирішальний вплив на стабільність національної валюти, надійність банківських установ, дієвість платіжно-розрахункового механізму, активізацію ринкової кон'юнктури, вирівнювання платіжного балансу, що загалом визначає ефективність функціонування всієї економіки країни. Зазначені обставини обумовлюють актуальність вивчення механізму впровадження процентної політики Національним банком України.

Аналіз останніх досягнень і публікацій. Проблема процентної політики є предметом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних авторів: Дж. Сінкі, П. Роуза, Б. Едвардса, К. Редхерда, Е. Хелферта, С. Лобозинської, О. Шаринської, Л. Примостки, О. Васюренка, В. Вітлінського, В.І. Міщенка, Л.М. Кіндрацької, С.В. Науменкової, І.В. Сало та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Облікова політика Національного банку України як важливий інструмент регулювання грошового обігу має великий вплив на весь процес кредитування банками української економіки. За допомогою облікової ставки центральний банк встановлює орієнтир для всіх суб'єктів грошово-кредитного ринку на вартість грошових коштів, що залучені чи розміщені на відповідний період. Тому необхідно приділяти належну увагу обгрунтованості облікової ставки та ефективності облікової політики, проводити їх аналіз на предмет адекватності до сучасних умов та вчасно вносити корективи.

Мета статті. Головною метою цієї роботи проведення аналізу ефективності застосування процентної політики НБУ у регулюванні грошово-кредитного ринку та надання рекомендацій щодо вдосконалення практики реалізації політики процентних ставок Центральним банком.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою ланкою всієї банківської системи України та емісійним центром держави виступає її Національний банк. Він здійснює єдину державну політику в сферах грошового обігу, кредиту, валютного регулювання та зміцненні національної грошової системи. Загалом центральний банк координує діяльність банківської системи і несе відповідальність за проведення монетарної політики.

В Законі «Про Національний банк України» зазначено, що головною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України, але він виконує і ряд інших функцій, що забезпечують виконання основної мети його діяльності. Відповідно до «Основних засад грошово-кредитної політики», розроблених Радою Національного банку України ця мета полягає в тому, що центральний банк визначає та здійснює грошово-кредитну політику і виступає як кредитор останньої інстанції для банків та організовує систему рефінансування [1].

Відповідно до статей 25 та 27 Закону України «Про Національний банк України» процентна політика та рефінансування банків визначаються головними засобами грошово-кредитної політики, а Національний банк України, як емісійно-касовий

© Сердюк Л.В., Логвінова А.А., 2015

центр країни встановлює порядок визначення облікової ставки та інших процентних ставок за своїми операціями [1].

При здійсненні процентної політики Національний банк України керується такими нормативно-правовими актами: «Положенням про процентну політику Національного банку України» та Законом України «Про Національний банк України». Відповідно до цих документів можна зробити висновок, що рефінансування банків – це невід'ємна складова частина процентної політики і не існує достатніх підстав для виділення його поряд з процентною політикою окремим засобом грошово-кредитної політики.

Процентна політика має широке значення і не зводиться тільки до встановлення відсотків за операціями. Згідно наведеного визначення у «Положенні про процентну політику Національного банку України» вона містить і рекомендації, на які орієнтуються банки при встановленні відсоткових ставок за пасивними та активними операціями, для реалізації державного впливу на фінансовий стан суб'єктів господарювання та забезпечення стабільності національної валюти. Отже, можна зробити висновок, що процентна політика бере участь у всіх відносинах, на які впливають відсоткові ставки як в економіці так і соціальній сфері, а тому саме її можна назвати окремим напрямком грошово-кредитної політики [2].

Згідно з дослідженням Шаринської О., конкретний механізм регулювання облікової ставки, як головного індикатора на грошово-кредитному ринку, зумовлює певну дію та наслідки для країни, зокрема:

– збільшення облікової ставки призводить до підвищення ціни грошей. Таким чином відбувається обмеження попиту на кредити центрального банку банками другого рівня, а також обмежуються їх можливості щодо кредитування різних економічних суб'єктів. В свою чергу, це є причиною підвищення процентних ставок за виданими кредитами та зниження попиту суб'єктів економіки на кредити загалом;

– зменшення рівня облікової ставки сприяє пожвавленню ділової активності та економічному зростанню, а саме зростають обсяги надання кредитів центральним банком іншим банкам. А отже, розширюється їх ресурсна база і, як наслідок, відбувається зниження процентних ставок за кредитами та, відповідно, зростає попит з боку господарюючих суб'єктів на банківські кредити [3].

Аналізуючи річні звіти Національного банку України за період 2008-2013 років на рисунку 1.1 ми можемо спостерігати загальну динаміку зміни основних процентних ставок протягом 2008-2013 років.

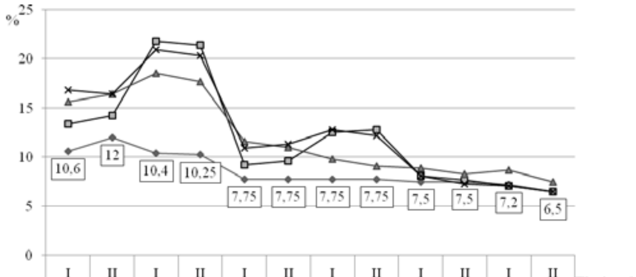

Рис. 1.1. Динаміка процентних ставок НБУ у 2008-2013 рр., %

Облікова ставка Національного банку України є одним з монетарних інструментів. Він є орієнтиром щодо вартості залучених та розміщених грошових ресурсів, який встановлює Національний банк України для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку.

Облікова ставка є базовою процентною ставкою, початковим пунктом формування процентних ставок за іншими операціями з рефінансування банків. У цьому ми можемо переконатися, звернувшись до рис. 1.1.

Аналіз динаміки облікової ставки в Україні змінювався, відповідно до тенденцій загального розвитку економіки країни. В другій половині 2008 року простежується тенденція до збільшення облікової ставки і на даному етапі вона досягає максимального свого значення за аналізований період. З 2010 по 2013 роки спостерігається незначна динаміка зміни облікової ставки. Її значення було в межах від 7,75% до 6,5%. Зміни процентного значення облікової ставки представлені на рисунку 1.2.

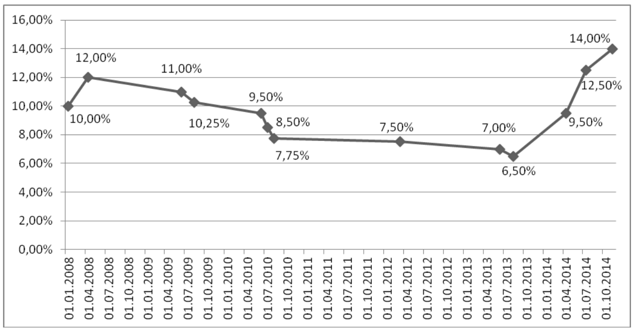

Рис. 1.2. Динаміка облікової ставки НБУ за 2008-2014 рр., %

За вище наведеними даними можна проаналізувати ситуацію, що склалась конкретно протягом 2008 2014 років.

Враховуючи макроекономічну ситуацію, в 2008 році посилювався вплив інфляційних чинників, після чого з метою забезпечення сталості грошово-кредитного ринку і створення більш сприятливих умов для залучення банками депозитних коштів населення, з 1 січня 2008 року Національний банк України підвищив рівень облікової ставки до 10,0% річних, а з 30.01.2008 р. – до 12,0% річних. Упродовж 2008 року Національним банком України проводилась процентна політика, спрямована на збільшення вартості національної валюти [4].

Як зазначає Лобозинська С., процентна політика НБУ в 2009 році проводилась з метою утримання вартості грошей на позитивному рівні щодо інфляції з метою стимулювання повернення вкладів у банківську систему. Відповідно до зниження інфляційного тиску НБУ корегував свої відсоткові ставки. Зокрема, протягом червня-серпня 2009 р. двічі знижував облікову ставку (з 15.06.2009 р. розмір облікової ставки знижено з 12 до 11%, а з 12.08.2009 р. – до 10,25% річних). На зазначеному рівні облікова ставка протрималася десять місяців, а вже 08.06.2010 р. Правління НБУ знизило її до 9,5%, а з 08.07.2010 р. – до 8,5%. Згодом, 10.08.2010 р., облікова ставка опустилася до рівня 7,75% [6].

У 2010 році Національний банк України здійснював збалансовану грошово-кредитну політику. Вона спрямовувалась на створення стимулів, з одного боку, для покращення ситуації реального сектору економіки та, з іншого, щоб запобігти формуванню постійних ризиків щодо стабільності національної валюти. Процентна політика Національного банку України в 2010 році проводилась з метою забезпечення рівноваги грошово-кредитного ринку, за-

побігання розбалансованості на валютному ринку та підтримки нормального рівня процентних ставок з урахуванням рівня інфляції. Протягом 2010 року облікова ставка Національного банку України знижувалася три рази і була встановлена на рівні 7,75% річних.

Передумовами зменшення в 2010 році облікової ставки стали такі процеси: збільшення ВВП, обсягів виготовленої промислової продукції, профіцит зведеного сальдо платіжного балансу.

В 2011 році Національний банк України зберігає облікову ставку на тому ж рівні – 7,75%.

Починаючи з 2012 року облікова ставка НБУ дорівнює 7,5%. А найнижчий рівень облікової ставки протягом досліджуваного періоду характерний саме для 2013 року. Процентна ставка досягла рівня 6,5% річних з 13.08. Це пов'язано зі стабілізацією економічних процесів в Україні та скороченням інфляції. Такий рівень облікової ставки досить позитивний і для банків, і для фізичних та юридичних осіб також, тому що кредити стають дешевшими і це в свою чергу призводить до залучення більших обсягів коштів у галузі реального сектору економіки.

З 15 квітня 2014 року облікова ставка НБУ досягла позначки 9,5%, звісно це пов'язано з економічним становищем держави на сьогодні. Тобто з прискоренням інфляційних процесів, проявом кризових явищ та необхідністю мобілізувати більшу кількість грошових ресурсів у центральному банку. Погіршення економічної ситуації призвело до підвищення облікової ставки до 14%.

Рішення Національного банку України щодо зміни процентних ставок показує негативні тенденції ринку грошово-кредитних ресурсів та значить можливе потенційне збільшення ціни на грошові ресурси, відображає збільшення ставок на фінансовому ринку взагалі.

Зміна рівня облікової ставки є більше сигналом для економіки, аніж прямо впливає на неї. Збільшення рівня облікової ставки зумовлює збільшення загального рівня ставок на міжбанківському ринку, збитковість від державних цінних паперів, збільшення рівня ставок по кредитах та депозитах. Необхідність мобілізувати більшу кількість грошових ресурсів Національним банком призводить до зменшення ліквідності банківської системи. А це, в свою чергу, і є головною причиною збільшення ставок.

Важливою також є зміна інших ставок, які встановлює Національний банк України під час реалізації процентної політики.

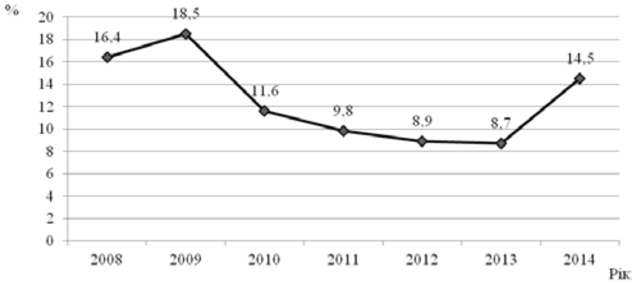

Рис. 1.3. Динаміка процентних ставок НБУ за кредитами овернайт за період 2008-2014 рр., %

Рефінансування банків ще один етап, що досить тісно пов'язаний із процентною політикою, та має й певні свої власні риси. Базується цей інструмент на такій функції Національного банку як «кредитора останньої інстанції». Банки другого рівня найчастіше звертаються за кредитом у разі появи в них тимчасового дефіциту грошових резервів. Основна умова рефінансування – це процентна ставка, яку встановлює центральний банк і саме за нею він забезпечує додатковими резервами банки.

В 2008 році рефінансування банків відбувається головним чином за допомогою надання кредитів овернайт. Порівнюючи з 2007 роком, середньозважена процентна ставка за кредитами овернайт зросла в 2008 році на 5,3 процентного пункту – до 16,4% річних (рис. 1.3).

Середньозважена процентна ставка за кредитами овернайт, які займали найбільшу частку в загальному обсязі рефінансування, з початку 2008 року підвищилася з 15,6% до 16,4%, тобто на 0,8%.

Починаючи з 2009 року даний показник почав збільшуватися. І на кінець року досягнув своєї максимальної позначки за весь аналізований період, що становить 18,5% річних. У 2010 році ціна за кредити овернайт становить 11,6% річних, в 2011 році – 9,8% річних, в 2012 році знизилась до 8,9% річних. Ця позитивна тенденція до здешевлення кредитних ресурсів має завершальний етап у 2013 році, коли ще показник знизився до 8,7% річних. Станом на 28 квітня 2014 року за даними Національного банку України середньозважена процентна ставка за кредитами овернайт досягла позначки 14,5%, що безумовно відображає появ кризових явищ в економіці України на сучасному етапі розвитку.

Аналіз динаміки зміни ставки за наданими кредитами шляхом проведення тендера говорить про схожість змін з процентними ставками за кредити овернайт, коли в 2009 році спостерігається підвищення до 20,6%, і це є найбільше значення за весь аналізований період. З 2010 року простежується її різке зниження, в 2011 році незначне зростання рівня показника, а в наступних роках відображається зниження ставок до рівня облікової ставки Національного банку України (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Динаміка кредитів наданих шляхом проведення тендера за 2008-2014 рр., %

Стосовно тенденцій кредитів, наданих шляхом проведення тендера, окремо за кожен рік, то у 2008 році процентна ставка кредитів становила 16,6% річних, але це не стало максимальним значенням цього показника. Максимального значення він набув у 2009 році. У порівнянні з 2008 роком він збільшився аж на 3,8 процентних пункти і дорівнював 20,6% річних. Після дев'яти місяців перерви було проведено рефінансування через кредити, надані шляхом проведення тендера під 11,3% річних.

В 2011 році середня ставка по кредитам, які надав Національний банк шляхом проведення тендера зменшилася майже в два рази якщо порівнювати з 2009 роком і дорівнювала 12,6%. А в 2012 році знизилась аж до 8,1% річних. На кінець 2013 року ставка була близька до ставки за кредити овернайт та відповідно до облікової ставки Національного банку України. Станом на квітень 2014 року ставка за кредити надані шляхом проведення тендера збільшилася вдвічі, порівняно з значенням в 2013 році.

Тенденція процентних ставок по кредитам за операціями РЕПО виглядала наступним чином (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Динаміка процента за операціями РЕПО Національного банку України за період 2008-2014 рр., %

За 2008 рік середня вартість кредитів за операціями РЕПО складала 13,6% річних. На кінець 2009 року даний показник досягнув позначки 21,5% річних, що є максимальним значенням за аналізований період. У 2010 році для підтримання ліквідності банків рефінансування проводилось за допомогою операцій РЕПО та їх середня вартість стрімко знижувалася і за рік становила в середньому 9,6%, що більш ніж в половину менше найвищої позначки. Звичайно, це свідчить про позитивні зміни на грошово-кредитному ринку.

Дані показника за 2011 рік свідчать про зростання рівня процента на 3,2 процентних пункти, порівняно з попереднім роком, що в кінцевому підсумку становить 12,8%. В 2012 та 2013 роках центральний банк надавав банкам другого рівня кредити по операціям РЕПО за ставками 7,8 та 7,1% відповідно. Тобто відбувається здешевлення кредитних ресурсів. За даними квітня місяця 2014 року процентна ставка Національного банку України за операціями РЕПО перевищила ставку в 2008 року та досягла позначки 16,4%.

Загалом динаміка змін процента за операціями РЕПО є дуже схожою з тенденціями процентних станок за кредити, надані шляхом проведення тендера. Це відображається майже в однакових показниках процента та в подібній кривій динаміки.

За розглянутими інструментами рефінансування, можна зробити висновок, що найбільш динамічними змінами характеризується процентні ставки, за якими Національний банк України надавав банкам другого рівня кредити по операціям РЕПО.

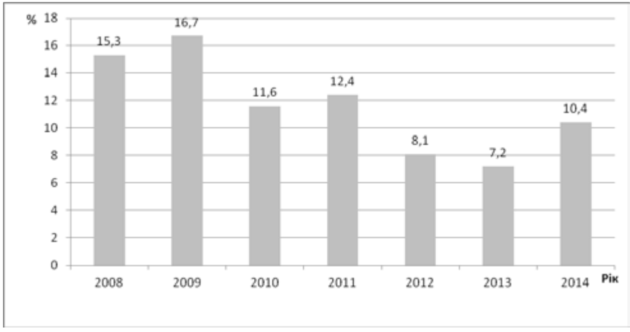

Рис. 1.6. Динаміка середньозваженої ставки за всіма інструментами Національного банку України за 2008-2014 рр.

Отже, ми розглянули динаміку головних важелів по операціям з рефінансування за період з 2008 по 2014 рр. Основні тенденції і зміни процентних ставок можна проаналізувати та узагальнити за допомогою середньозваженої ставки за всіма інструментами (рис. 1.6).

Середньозважена ставка охоплює всі кредитні операції здійснені центральним банком для рефінансування банків. Загальна тенденція є незмінною по відношенню до розглянутих нами інструментів і зумовлена тими ж причинами, а саме, становищем на грошово-кредитному ринку, що залежить від внутрішніх і зовнішніх причин.

Аналізуючи дані, з вищенаведеного графіка видно, що з 2008 по 2009 рік середньозважена ставка за всіма інструментами зростала на 1,4 процентних пункти, тобто темп приросту становить 9,15%. В 2009 році показник досягає свого максимуму на рівні 16,7% річних.

Далі в 2010 році простежується загальна тенденція до зниження даного показника. Протягом року спостерігаються значні коливання, що визначалися швидким реагуванням на ринкові потреби. Тому середньозважена процентна ставка за всіма інструментами знову знизилася до рівня 11,6%, в 2011 року показник становив 12,4%.

Упродовж 2012 та 2013 років ставка була найнижчою – 8,1% та 7,2% відповідно. Темп приросту показує зменшення показника в середньому на 30% від значення 2011 року. На початку поточного року спостерігаємо зростання середньозваженої ставки рефінансування на 3,2% порівняно з 2013 роком. Відносно це збільшення характеризує 44,4% приросту показника.

Отже, слід зазначити, що процентна політика, як інструмент грошово-кредитної політики є адекватним умовам ринкової економіки. Оцінюючи ефективність процентної політики, варто відзначити, що вона є досить гнучким інструментом регулювання. Йому притаманна зворотність дії (тобто можна як підвищити, так і знизити облікову ставку). В той же час спрогнозувати результати використання цього інструменту досить важко.

Існує ряд факторів, що впливають на зменшення ефективності процентної політики Національного банку. Узагальнюючи їх, можна виділити наступні:

– недостатній рівень розвитку фінансового ринку (насамперед фондового і міжбанківського), який має сприяти ефективному переміщенню капіталів, формуванню еластичної кривої прибутковості на грошовому ринку і відчутній реакції ринку відповідно напряму змін у монетарній політиці;

– недостатньо високий рівень незалежності центрального банку, що призводить до проблеми фіскального домінування у створенні грошової пропозиції;

– невизначеність і низька довіра суспільства до системи влади в цілому, що збільшує премію за ризик у ринкових процентних ставках і обумовлює високу залежність результатів монетарної політики та очікувань суб'єктів ринку;

– недостатньо сильна управлінська позиція центрального банку в регулюванні грошово-кредитного ринку, головним чином, через проблему фіскального домінування і діючий режим монетарної політики;

– механізм застосування інструментів монетарної політики, особливості якого не дозволяють забезпечити дію процентних інструментів за аналогією до країн з режимом, що базується на ціновій стабільності, наприклад, Євросоюзу.

Як бачимо, процентна політика в Україні має свої недоліки. Щоб процентний канал механізму грошово-кредитного регулювання в нашій країні мав більшу ефективність слід удосконалити його елементи. Вдосконалення та зміна акцентів у самих механізмах грошово-кредитного регулювання Національного банку України дасть змогу покращити дієвість процентного каналу і буде сприяти активізації кредитного фінансування економіки України і

в наслідок цього забезпечить стабільний розвиток економіки України.

Висновки і пропозиції. Динамічний аналіз рівня процентних ставок за період 2008-2014 рр. показав, що в діях центрального банку чітко простежувалася тенденція до здешевлення кредитних ресурсів до 2013 року. Національний банк України в цей період зменшував облікову ставку як головного індикатора на грошово-кредитному ринку для активізації процесів на грошово-кредитному ринку та стимулювання кредитної діяльності банків. Але у зв'язку з теперішньою не стабільною ситуацією в Україні облікова ставка значно зросла, що відповідно є причиною збільшення ставок по рефінансуванню банків.

Вплив процентної політики Національного банку на реальний сектор економіки є значним, тому процентна політика повинна бути спрямована на забезпечення формування умов для зниження реальної вартості кредитів. В той же час динаміка відсоткових ставок за депозитами та за кредитами значним чином буде залежати також від ринкових очікувань та подолання структурних диспропорцій розвитку. Це потребує вживання заходів, узгоджених з усіма гілками влади, у напрямі макроекономічної стабілізації та вдосконалення законодавства із захисту прав споживачів фінансових послуг та кредиторів, покращення інвестиційного клімату й поліпшення судової практики при розгляді кредитних спорів.

Список літератури:

1. Про Національний банк України [Електронний ресурс]: закон України від 20.05.1999 р. № 679 – XIV – Режим доступу: http//zakon.rada. gov.ua
2. Про затвердження положення про процентну політику Національного банку України [Електронний ресурс]: положення, затверджене постановою Правління Національного банку України від 18.08.2004 р. № 389. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=z1092-04
3. Шаринська О., Облікова політика як інструмент грошово – кредитного регулювання цінової стабільності [Текст] / О. Є. Шаринська // Вісник Української академії банківської справи. – 2005. – № 1. – С. 13-21.
4. Динаміка облікової ставки НБУ в 2005-2014 рр. // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 1.
5. Лобозинська С., Особливості реалізації процентної політики Національним банком України [Текст] / С.М. Лобозинська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2013. – № 769. – С. 380-386.

Сердюк Л.В., Логвинова А.А.
Харьковский институт банковского дела
Университета банковского дела Национального банка Украины

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРОЦЕНТНОЙ ПОЛИТИКИ НАЦИОНАЛЬНОГО БАНКА УКРАИНЫ ЗА ПЕРИОД 2008-2014 ГОДОВ

Аннотация
Статья содержит анализ процентной политики НБУ, в частности анализ основных ставок (учетной, овернайт, РЕПО и др.), Также в ней проанализирована динамика средневзвешенной ставки по всем инструментам Национального банка Украины. Рассмотрен ряд факторов, влияющих на уменьшение эффективности процентной политики Национального банка, что позволило разработать некоторые рекомендации по ее улучшению.
Ключевые слова: процентная политика, процентная ставка, базовая ставка, учетная ставка, ставка рефинансирования.

Serdiuk L.V., Lohvinova A.A.
Kharkiv Institute of Banking
University of Banking of the National Bank of Ukraine

EFFECTIVENESS OF INTEREST-RATE POLICY OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE FOR THE PERIOD OF 2008–2014

Summary
The article includes analysis of interest-rate policy of the NBU, including analysis of the main rates (accounting , overnight etc.). It also analyzes the dynamics of the average weighted rate on all instruments of the National Bank of Ukraine. The article investigated a number of factors influencing the effectiveness of reducing the interest-rate policy of the National Bank, which helped develop some recommendations for improvement.
Keywords: interest-rate policy, interest rate, basic rate, discount rate, rate of refunding

УДК: 336.71.078.3 (477)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ВПЛИВУ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ

Соловаров А.В.
Харківський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України

Розглянуто теоретично-практичні аспекти поняття банківського нагляду як елемента механізму державного регулювання банківського сектору України. Висвітлено складові банківського нагляду за характерними класифікаційними ознаками., а також ризик-орієнтований нагляд. Представлено форми реалізації банківського нагляду, його функції та завдання. Сформульовано етапи банківського нагляду, як інструменту впливу; форми реалізації банківського нагляду.
Ключові слова: банківський нагляд, етапи здійснення банківського нагляду, форми банківського нагляду, вимоги банківського нагляду.

Постановка проблеми. Будь-яка еволюційна система повинна удосконалюватися, а коли мова йде про банківський нагляд, що діє в Україні, то це набуває особливого значення. Свідченням цьому стає неефективна діяльність вітчизняного банківського нагляду, про що свідчать такі невтішні наслідки функціонування банківського сектору за період 2005-2009 рр.:

– відсутність системи раннього попередження проблем, які виникають у банківських установах;

– майже повне банкрутство великого переліку банків та їх невиправдана рекапіталізація або рефінансування, що вимірюється десятками млрд грн;

– масштабна невиплата заборгованості клієнтам проблемних банків;

– недооцінка наслідків низького рівня ризик-менеджменту банків, який полягає в якнайшвидшому виявленні потенційної можливості погіршення позицій капіталу банку для обмеження загроз вкладникам та банківській системі;

– існування абсолютно протилежного від прийнятих у світі норм впливу на кредитну активність банків на фазах піднесення та рецесії;

– непрозорість та непередбачуваність дій наглядового органу, відсутність незалежності від різних сил впливу;

– формування резервів на покриття втрат за кредитами, ураховуючи погіршення стану кредитного портфеля банків, яке вже відбулося, а не того, що очікується в майбутньому, тобто на ретроспективній основі;

– системні зловживання кредитуванням пов'язаних осіб;

– безконтрольність обсягів зовнішнього запозичення банків з боку нагляду та відсутність обмежувальних вимог щодо експансії іноземних банків;

– спонукання системі винагороди для співробітників банків лише залежно від отриманого прибутку.

Банківський нагляд у будь-якій країні має свої специфічні лише для неї властивості й формується під впливом різних факторів. У процесі історичного розвитку національної економіки, а відповідно і банківського сектору, розвитку банківських технологій і операцій перед державним регулюванням банківського сектору постають завдання щодо вдосконалення або визначення найоптимальнішої організаційної структури банківського нагляду та його складових. Ми враховуємо те, що банківський нагляд є самостійним елементом механізму державного регулювання банківського сектору поряд із банківським регулюванням та банківським контролем. Актуальним постає питання розроблення завдань і пошуку інструментів банківського нагляду з позиції підвищення його впливу на забезпечення динамічного, стабільного розвитку банківського сектору, підвищення його конкурентоспроможності на міжнародному ринку банківських послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розкриття понятійного апарату, пов'язаного із банківським наглядом, здійснено такими провідними вітчизняними науковцями, як О. Барановський, О. Вовчак, Р. Гриценко, О. Дзюблюк, І. Д'яконова, В. Коваленко, О. Костюк, О. Любунь, В. Міщенко, А. Мороз, О. Орлюк, В. Пасічник, К. Раєвський, В. Романишин, М. Суржинський, Г. Табачук, О. Хаб'юк, О. Чуб, Н. Швець та ін. Однак комплексне вивчення банківського нагляду з позиції державного управління та висвітлення його як складової механізму державного регулювання банківського сектору поряд із такими його елементами, як банківське регулювання та банківський контроль, на сьогодні в науковій літературі залишається як правило поза увагою науковців.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження сутності та висвітлення складових, функцій та першочергових завдань банківського нагляду як елемента механізму державного регулювання банківського сектору України.

Виклад основного матеріалу. Банківський нагляд є однією з форм управлінської діяльності держави, оскільки, за твердженням М. Суржинського, у зазначених відносинах центральний банк реалізує функцію державного управління банківським сектором. Банківський нагляд є сферою, яка повинна розглядатися як об'єкт державного управління, а діяльність банків – як сфера суспільного життя, де управлінська діяльність держави може бути необхідною, бажаною або доцільною [11]. Л. Кльоба конкретизує, що «банківський нагляд – це функція уповноважених органів, які коригують роботу банківських установ відповідно до законодавчо- нормативних норм і правил, а також певною мірою займаються нормотворчістю» [3].

За умови повної відсутності банківського нагляду держава отримує потенційні умови для фінансових правопорушень та зловживань, великі ризики банкрутства банку, понесені вкладниками (а не засновниками) збитки, втрату довіри до банківської сфери, а отже і різке зменшення надходження вільних коштів у банківський обіг, послаблення вітчизняного ринку позичкових капіталів, зменшення вкладання коштів у виробництво, втрату зацікавленості інвестора, послаблення національної валюти тощо [6]. Надійний ефективний банківський нагляд – це суспільний товар, який неможливо придбати на ринку, але який, разом зі зваженою макроекономічною політикою, відіграє життєво важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності будь-якої

© Соловаров А.В., 2015

країни. Витрати на проведення банківського нагляду справді великі, але, як засвідчила практика, збитки, завдані внаслідок неефективності нагляду, виявляються незрівнянно більшими [14].

Т. Гудзь підкреслює, що банківський нагляд є контролером за дотриманням банками «правил гри», встановлених банківським регулюванням [1, с. 8]. Із цим можна погодитися, але на принципі того, що й «банківське регулювання» і «банківський нагляд» є зовсім різними функціями державного управління, які можуть і повинні взаємодоповнювати одне одного. Не погоджуємось з позицією авторів, які стверджують, що «зміст поняття »банківське регулювання» включає в себе більш вузьке за змістом поняття »банківський нагляд»« [13].

На наш погляд, «банківський нагляд» є самостійною частиною «державного регулювання банківського сектору» [4], як і такі його вагомі складові, як «банківське регулювання» та «банківський контроль».

Так, І. Д'яконова вважає, що банківський нагляд являє собою моніторинг процесів, які відбуваються в діяльності банківських установ і зазначає, що він не може існувати окремо від контролю за виконанням тих чи інших нормативних документів, які регламентують банківську діяльність [2]. Тобто елементи контролю звичайно присутні в банківському нагляді, є його складовими, з чим не можна не погодитися, але поняття «банківський контроль» ми відокремлюємо й мусимо розглядати його через призму державно-управлінської діяльності та відносин, що реалізується у функціонуванні механізму державного регулювання банківського сектору.

У Законі України «Про Національний банк України» під банківським наглядом розуміється «система контролю та активних упорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку» [7].

Таке визначення не відповідає сучасним реаліям часу і є достатньо вузьким для розв'язання проблем, нагромаджених у банківському секторі. Так, В. Романишин та Ю. Уманців «банківський нагляд» розглядають у вузькому та широкому розуміннях. Причому за вузьким розумінням – це цілісний і неперервний моніторинг за діяльністю банків з метою забезпечення надійності та стійкості окремих банків та банківської системи загалом, а в широкому – банківський нагляд є системою, яку використовує держава, щоб гарантувати стабільність фінансової системи країни, її безпеки і здоров'я [9].

В. Міщенко та його співавтори зазначають, що банківський нагляд – це «моніторинг процесів, що мають місце у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків, а саме створення нових банків та їх установ, діяльність банків, реорганізації та ліквідації баків» [5].

Не можна не погодитися з позицією Г. Табачук та О. Буса, які підкреслюють, що банківський нагляд повинен забезпечувати постійний нагляд за дотриманням вимог та умов, які є обов'язковими для отримання ліцензій, дозволів та економічних нормативів з метою мінімізації банківських ризиків, забезпечення стабільності грошової одиниці та національної банківської системи й захисту інтересів вкладників та кредиторів [12].

Беручи до уваги змістовність та спектр охоплення визначення поняття «банківський нагляд», більш точним можна вважати тлумачення О. Барановського, який докладно констатує, що банківський нагляд – це сфера діяльності центрального банку чи іншого уповноваженого державного органу, а також наглядових рад та структурних підрозділів окремих банківських установ, що базується на глибокому аналізі внутрішніх і зовнішніх чинників уразливості банківської системи й спрямована на запобігання дестабілізуючим тенденціям у банківській системі загалом та в окремих банках, що передбачає забезпечення постійного нагляду за дотриманням банками чинного законодавства й підзаконних актів, обов'язкових нормативів, стандартів, правил і керівних принципів; недопущення відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом; вжиття до порушників встановлених санкцій [8].

Тобто стрижнем банківського нагляду є спостереження уповноваженими органами за виконанням банками II рівня вимог та умов діяльності, регламентованих законами України та нормативно-правовими актами цих органів з метою досягнення винятково суспільних цілей – захист вкладів, підтримання ефективної кредитної системи.

Згідно з чинним законодавством банківський нагляд в Україні проводиться єдиним державним органом – Національним банком, який поряд зі своїм наглядом ставить перед банківськими установами вимоги щодо обов'язкового постійного внутрішнього контролю з боку наглядової ради, внутрішнього та зовнішнього аудиту. Банківський нагляд класифікується за такими характерними ознаками: етапами здійснення, формами реалізації, встановленими вимогами (рис. 1).

Банківський нагляд складається з таких етапів: 1) реєстрація банку; 2) ліцензування банку; 3) здійснення моніторингу банку – безвиїзної інспекції, а також виїзної цільової або комплексної інспекції банку в законодавчо встановлені терміни або в разі виникнення необхідності; 4) визначення рейтингової оцінки банку; 5) вживання заходів щодо усунення недоліків роботи банку: а) непримусових заходів (лист-попередження або лист із зобов'язаннями); б) примусових заходів (підвищення норми резервів, штрафи, уведення тимчасової адміністрації, реорганізація або ліквідація); 6) уведення режиму фінансового оздоровлення, що є комплексом при-

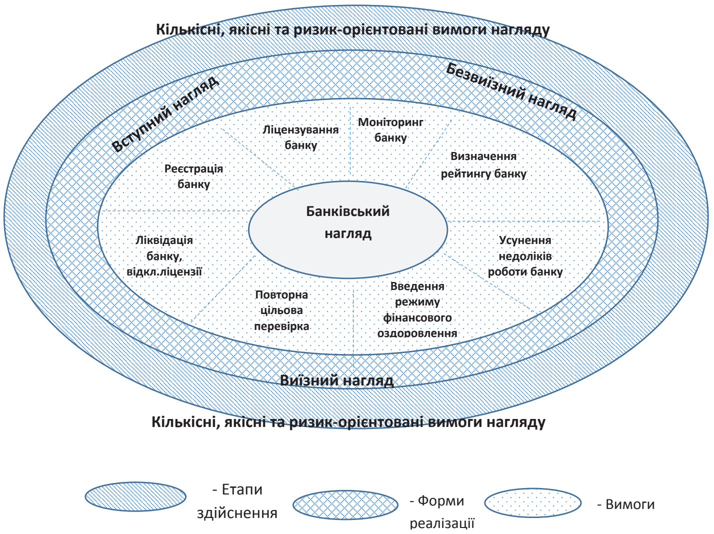

Рис. 1. Класифікація банківського нагляду

мусових і непримусових заходів; 7) проведення повторної цільової інспекції для з'ясування того, чи упорався банк з проблемами; 8) ліквідація банку в разі банкрутства або відкликання ліцензії [10].

За формами реалізації банківський нагляд поділяється на вступний, безвиїзний та виїзний. Вимоги вступного нагляду стосуються: вступних умов щодо обсягу капіталу, джерел внесків до статутних капіталів банків та складу їх учасників; кваліфікаційних та професійних якостей працівників вищої і середньої ланок управління банками; питань щодо іноземних акціонерів (учасників); відповідних технічних питань; умов, за яких Національний банк України відмовляє в наданні ліцензії на проведення банківських операцій; умов щодо виконання окремих банківських операцій. Безвиїзний (документарний, попередній, дистанційний) нагляд застосовується для забезпечення дотримання банками встановлених вимог, пов'язаних із мінімізацією ризиків ведення ними власного бізнесу. Водночас при його проведенні реалізується заборона або обмеження Національним банком України щодо деяких видів банківської діяльності, здійснюється встановлення обсягів резервів для відшкодування можливих втрат за позиками комерційних банків, які порушують економічні нормативи тощо.

Безвиїзний нагляд використовується як система раннього попередження, що дає змогу наглядовим органам ухвалювати рішення про застосування до банків превентивних заходів до загострення ситуації або проведення інспекційної перевірки на місці. Виїзний (інспекційний) нагляд здійснюється в результаті інспектування банків та їх установ, а також шляхом розробки і вжиття заходів щодо організаційного зміцнення та фінансового оздоровлення цих установ. Він дає змогу органам банківського нагляду перевіряти такі аспекти діяльності банків, як: достовірність звітності, дотримання законів і нормативних актів, надійність управління банком, стійкість фінансового стану банку [10].

Основними принципами Базельського Комітету передбачені регулярні контакти між державним органом нагляду та працівниками банку як один з найефективніших способів незалежного підтвердження одержаної звітної інформації. У цьому контексті виїзний нагляд доповнює та певною мірою спирається на роботу, проведену внутрішніми та зовнішніми аудиторами банку. Зовнішні аудитори залучаються керівництвом банку для виявлення факту правильності відображення у фінансовій звітності реального стану та умов діяльності оцінюваної банківської установи. При цьому внутрішні аудитори несуть відповідальність за адекватну оцінку системи внутрішнього контролю та системи управлінської інформації. Відмінність між виїзним наглядом і аудитом полягає в тому, що інспектування зосереджується на оцінці, тоді як аудит – на перевірці [15].

Безвиїзний і виїзний нагляд є взаємодоповнюючими формами банківського нагляду й не можуть існувати окремо один від одного.

Банківський нагляд зобов'язаний спостерігати за виконанням установлених різних вимог, нормативів, правил, а тому його можна поділити як нагляд за виконанням кількісних, якісних та ризик-орієнтованих вимог. Нагляд, що базується на кількісних вимогах, спрямований на виконання банками вимог, значення яких можна виміряти кількісно. По суті такий підхід у здійсненні нагляду є єдиною формою нагляду, яка не ґрунтується на суб'єктивних оцінках: банк або виконує, наприклад, мінімальні вимоги до розміру капіталу, або не виконує. Невиконання банком установлених вимог веде до застосування наглядовим органом коригувальних заходів. Більшість правил і положень, що приймаються й доводяться до відома банківських установ, стосуються встановлення банкам у їх діяльності кількісних обмежень, переважна більшість яких представлена достатністю капіталу, нормативами ліквідності, граничними значеннями великих кредитних ризиків, нормативами інвестування, граничним розміром відкритої валютної позиції, а також резервними вимогами. Нагляд за виконанням кількісних вимог дозволяє наглядовим органам порівнювати та ранжувати за певними пропорціями показники роботи банків і оцінювати їх здатність протистояти кризовим непередбачуваним ситуаціям.

Банківський нагляд, що базується на якісних вимогах, спирається на оцінці факторів якісного характеру, до яких, наприклад, належать вимоги з затвердження політики банку; організації корпоративного управління банком та механізмів внутрішнього контролю, включаючи поділ обов'язків між різними підрозділами банку; встановлення вимог до системи внутрішнього контролю за діяльністю банку з боку ради директорів; забезпечення адекватності внутрішнього та зовнішнього аудиту, достовірності бухгалтерського обліку та звітності банківської установи; дотримання прозорості діяльності банку для громадськості; закріплення професійних навичок керівної ланки, персоналу банку; використання заходів постійного удосконалення фахового рівня працівників. Оцінка відповідності банківської діяльності якісним вимогам спирається на професійне судження нагляду, у зв'язку з чим надзвичайно важливо, щоб нагляд був незалежний від діяльності підконтрольного банку або третіх осіб, зацікавлених у викривленні справжнього стану справ у даному банку.

Звичайно, певним недоліком нагляду за якісними вимогами є його суб'єктивний характер, коли наглядовий орган допускає їх різноманітну інтерпретацію. Нагляд при цьому зазнає деяких труднощів щодо забезпечення виконання норм регулювання якісного характеру і тому в розпорядженні наглядового органу повинен перебувати певний набір інструментів, які дозволяють йому переконати банківську установу в правильності наглядової оцінки або вимагати від банку поліпшення показників своєї діяльності щодо якісних вимог.

За думкою Н. Швець, останнім часом стає очевидним, що для банківського нагляду недостатньо виконання банками кількісних і якісних вимог; нагляд повинен упевнитися, що в майбутньому банки зможуть уникнути надмірних ризиків або ж покрити потенційні збитки, якщо такі ризики все ж таки будуть прийняті. В умовах сучасного динамічного розвитку ринку банківських послуг перевірка власне операцій уже не розглядається як умова, достатня для забезпечення безперервної, стабільної й безпечної роботи банку. Тому банківський нагляд звертає особливу увагу, насамперед, на розуміння окремою банківською установою прийнятих нею ризиків і на те, чи має банк у своєму розпорядженні інструменти, необхідні для виявлення, вимірювання, управління та контролю за такими ризиками. У цьому й полягає головна мета ризик-орієнтованого банківського нагляду [15].

Ризик-орієнтований нагляд за своєю суттю належить до нагляду за дотриманням вимог якісного характеру з однією тільки відмінністю, що особливої уваги наглядовим органом надається саме механізмам і способам управління ризиками в банку. Такий підхід у поєднанні з інформацією, яку одержує наглядовий орган щодо прийнятих банком великих

ризиків, дозволяє оцінити, чи зможе банк і надалі відповідати висуненим перед ним вимогам, а також визначити, наскільки ефективну політику з управління діяльністю банку проводить його керівництво і чи забезпечить така політика стабільність банку в майбутньому. Крім цього, ризик-орієнтований нагляд дозволяє уникнути багаторівневих і всебічних перевірок здійснюваних банком операцій на предмет відповідності нормам і вимогам, концентруючись лише на перевірці операцій, що несуть у собі підвищений ризик.

Даючи оцінку якості управління ризиками в банку, банківський нагляд повинен переконатися, що банком виконуються процедури управління ризиками; порядок подання звітної інформації дозволяє охопити істотні ризики, прийняті банком; ключові підходи, джерела інформації та процедури, що були використані для виявлення, вимірювання, моніторингу і контролю ризиків, адекватні, задокументовані та регулярно тестуються на придатність і надійність, а також звіти банку послідовно відображають його діяльність і дозволяють здійснити моніторинг ризиків відповідно до встановлених лімітів, цілей та завдань банку.

Подальше використання банківського нагляду повинно виходити з позиції переходу від формального контролю за виконанням кількісних значень пруденційних нормативів до переважно якісної оцінки фінансового стану банків та впровадження ризик-орієнтованих вимог. Наглядовому органу важливо змінити напрям своєї діяльності з прямого нагляду за ризиками (виявлення відповідності встановленим нормативам) на оцінку якості методів і процедур, що застосовуються банками для управління ризиками, системи внутрішнього контролю і якості управління. Вивчення різновидів банківського нагляду дає можливість визначити спільні характерні функції, що виконує банківський нагляд (рис. 2).

Рис. 2. Функції банківського нагляду

Виконання функцій банківського нагляду ґрунтується на адекватній правовій інфраструктурі, що охоплює наступні три рівні [14]:

– чинне законодавство – Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. надає Національному банку України широкі офіційні права щодо здійснення нагляду за діяльністю банківських установ. Ці права викладені в Законі України «Про Національний банк України», що дає змогу зробити висновок про наявність повномасштабного законодавчого процесу в зазначеній сфері;

– регулятивні правила – визначення органом банківського нагляду інтерпретуючих вимог або обмежень для банків відповідно до його повноважень, які затверджуються постановами Правління Національного банку України;

– тимчасові роз'яснення, які використовуються службою банківського нагляду стосовно деталізації своїх дій відповідно до чинного законодавства або регулятивних правил і мають вигляд листів, телеграм тощо.

Підсумовуючи, важливо відмітити, що банківський нагляд зобов'язаний виходити з позиції більш активного використання всього діапазону своїх повноважень щодо виконання таких завдань:

- забезпечення належного рівня допуску в банківську систему;
- контроль за професіоналізмом і репутацією посадових осіб банківських установ;
- встановлення пруденційних обмежень ризиків банківської діяльності, вимог до структури активів та зобов'язань, достатності капіталу та резервів, виявлення банками ризиків власної діяльності та управління ними з метою недопущення банкрутств та банківських криз;
- підвищення рівня корпоративного управління в банках;
- здійснення оперативного нагляду на основі оцінки ризиків, використання системи раннього реагування шляхом аналізу звітності, інспекційних перевірок банківських установ;
- організація системи захисту інтересів кредиторів і вкладників, аналіз системи гарантій надійності депозитів і підтримання стабільності на грошово-кредитних ринках;
- недопущення відмивання коштів, одержаних злочинних шляхом;
- втручання в діяльність банків, які не забезпечують власної платоспроможності, ліквідності й надійності, недотримання всіх видів вимог нагляду;
- своєчасне виведення з ринку банків, стан яких не піддається виправленню, мінімізація наслідків банкрутств банків для вкладників, кредиторів і банківської системи загалом.

Висновки. Дослідження сутності банківського нагляду з позиції забезпечення більш повного та якісного функціонування механізму державного регулювання банківського сектору економіки дало спроможність підтвердити гіпотезу, що банківський нагляд є самостійним елементом цього механізму, який характеризується певною класифікацією притаманних для нього ознак, специфічними функціями та особливими завданнями. Удосконалення банківського нагляду повинно виходити з позиції більш активного впровадження якісних вимог щодо фінансового, ділового стану банків з обов'язковим залученням ризик-орієнтованих вимог на основі комплексного використання всіх форм реалізації нагляду.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення діючої та відпрацювання найбільш оптимальної організаційної структури банківського нагляду та проведення детального вивчення такого поняття, як «банківський контроль».

Список літератури:

1. Гудзь Т. П. Банківський нагляд: навч. посіб. / Т. П. Гудзь. – К.: Ліра-К. – 2008. – 380 с.
2. Д'яконова І. І. Модернізація банківського нагляду в Україні: монографія / І. І. Д'яконова. – Суми: ВТД «Унів. кн.», 2008. – 279 с.

3. Кльоба Л. Г. Регулювання банківської інвестиційної діяльності / Л. Г. Кльоба // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.2. – С. 219-226.
4. Коваленко М. М. Сутність і складові механізму державного регулювання банківського сектору економіки / М. М. Коваленко // Теорія та практика держ. упр.: зб. наук. пр. – Х.: Магістр, 2011. – Вип. 2(33). – С. 182-191.
5. Міщенко В. І. Банківський нагляд: навч. посіб. / В. І. Міщенко, А. П. Яценюк, В. В. Коваленко [та ін.]. – К.: Знання, 2004. – 406 с.
6. Орлюк О. П. Банківське право: навч. посіб. / О. П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 376 с.
7. Про Національний банк України: Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV із змінами і доповненнями. – Режим доступу: nbuportal.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36668
8. Розвиток банківської системи України / за ред. д-ра екон. наук О. І. Барановського. – К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2008. – 584 с.
9. Романишин В. О. Центральний банк та грошово-кредитна політика: навч. посіб. / В. О. Романишин, Ю. М. Уманців. – К.: Атіка, 2005. – 480 с.
10. Стійкість фінансових ринків України та механізми її забезпечення / О. І. Барановський, В. Г. Барановська, Є. О. Бублик [та ін.]; за ред. д-ра екон. наук О. І. Барановського; НАН України; Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2010. – 492 с.
11. Суржинський М. Поняття і сутність банківського регулювання та банківського нагляду в Україні / Суржинський Максим // Юрид. журн. – 2004. – № 8. – Режим доступу: justinian.com.ua/article.php?id=1365
12. Табачук Г. П. Основні цілі, завдання та принципи організації банківського регулювання й нагляду / Г. П. Табачук, О. Б. Бус // Вісн. Ун-ту банк. справи Нац. банку України. – 2011. – № 2(11). – С. 151-157.
13. Фінансове право України: підручник / за ред. М. П. Кучерявенка. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 320 с.
14. Центральний банк та грошово-кредитна політика: підручник / кол. авт.: А. М. Мороз [та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза і канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 2005. – 556 с.
15. Швець Н. Р. Формування нових правил та принципів банківського нагляду в Україні: монографія / Н. Р. Швець. – Чернівці: Чернівец. нац. ун-т, 2009. – 360 с.

Соловаров А.В.
Харьковский институт банковского дела
Университета банковского дела Национального банка Украины

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ БАНКОВСКОГО НАДЗОРА, КАК ИНСТРУМЕНТА ВЛИЯНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКА

Аннотация
Рассмотрены теоретико-практические аспекты понятия банковского надзора как элемента механизма государственного регулирования банковского сектора Украины. Отражены составляющие банковского надзора по характерным классификационным признакам., А также риск-ориеентований надзор. Представлены формы реализации банковского надзора, его функции и задачи. Сформулированы этапы банковского надзора, как инструмента воздействия; формы реализации банковского надзора.
Ключевые слова: банковский надзор, этапы осуществления банковского надзора, формы банковского надзора, требования банковского надзора.

Solovarov A.V.
Kharkiv Institute of Banking,
University of Banking of the National Bank of Ukraine

SOME ASPECTS OF BANKING SUPERVISION AS AN INSTRUMENT OF INFLUENCE OF CENTRAL BANK

Summary
The theoretical and practical aspects of the concept of banking supervision as part of the state regulation of the banking sector in Ukraine are studied. Components of banking supervision according to typical classification features as well as risk-oriented supervision are revealed in the article. Forms of implementation of banking supervision, its functions and tasks are presented. Stages of banking are formulated.
Keywords: banking supervision, stages of banking supervising, forms of banking supervision, demands to banking supervision.

УДК 336.6

СТРАТЕГИЯ ФИНАНСИРОВАНИЯ КОМПАНИИ НА НАЧАЛЬНОЙ СТАДИИ ЖИЗНЕННОГО ЦИКЛА КАК ИНСТРУМЕНТ УВЕЛИЧЕНИЯ ЕЕ СТОИМОСТИ ДЛЯ АКЦИОНЕРОВ

Тимохова Г.Б., Ильченко А.Е.
Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия»

Целью статьи является исследование причин снижения эффективности торговых предприятий и их функционирования. Рассмотрен реальный пример такого предприятия. Применяя методологию исследования финансовых показателей, учет инфляции, раскрываются условия хозяйствования. Сделан вывод, что украинское предприятие, принадлежащее к малому виду бизнеса, развивается по второму пути, который характеризуется тем, что деловая практика является опережающей по отношению к правовому регулированию возникающих процессов. Рассматриваемое украинское предприятие имеет тенденцию развития относительно европейского опыта. Изменение структуры рынка и появление участников, использующих в своей деятельности принципиально новые технологии, действительно делает конкурентоспособным предприятие на любой жизненной стадии развития.

Ключевые слова: торговое предприятие, жизненный цикл организации, структура капитала, инфляция, финансовые коэффициенты.

Введение. Следствием финансового кризиса для украинских предприятий является разрушение хозяйственных связей между предприятиями, неисполнение ими обязательств в рамках заключенных договоров, снижение объема инвестиций, свертывание планов по развитию производства, нарушение координации в технологической цепочке. Это объективно подводит предприятия к принятию решения о необходимости проведения прогнозирования и финансового планирования в условиях неравновесной среды.

Анализ исследований и публикаций. В условиях перехода к инновационной экономике формируется новый системный контур нефинансовых форм капитала и на этой основе – новый подход к финансовому анализу компании. Развитие методологии, теории и методики определения стоимости предприятий нашли отражение в трудах таких отечественных ученых, как Валдайцев С. В., Ковалев В. В., В. В. Галасюк, Григорьев В. В., Попов Г. В., Федотова М. А., Джакубова Т., Полищук С. В., Швифф Е., Круш Г. В., Вишнякова О. М., Калашников П. П., Канаш И. С.За рубежом данной проблемой занимались Каплан Р.С., Нортон Д.П., Хорнгрен И. Т., Фостер Дж., Хорн Ван К. Дж., Линг Р., Фридман Дж., Ордуэй Н., Харрисон Г. и другие.

Постановка проблемы. Выбор структуры капитала относят к ключевым финансово-управленческим решениям, определяющим результаты деятельности компании. С позиций теории корпоративных финансов интегральный результат деятельности компании выявляется в изменениях ее стоимости. Формируя определяющую пропорцию в политике финансирования, решение о структуре капитала имеет долгосрочные последствия стратегического характера. Соотношение заемного и собственного капиталов влияет на инвестиционные риски и, следовательно, на требуемый разными группами инвесторов уровень доходности предоставляемого ими капитала. Уровень этих ставок, в свою очередь, задает планки необходимой доходности инвестиций в компании и в целом влияет на гибкость ее инвестиционной политики. Изучение практики таких решений, в конечном счете, важно для понимания конфликта интересов собственников и менеджеров, а также взаимоотношений компании и ее нефинансовых стейкхолдеров.

Поэтому актуально исследование особенностей функционирования предприятия на начальных этапах жизненного цикла в условиях нестационарной внешней среды, что и определило цель статьи.

Основные результаты исследования. Исследования структуры капитала компаний на протяжении нескольких десятилетий составляют обширную зону академических разработок. Внимание исследователей к этой тематике вызывается особой ролью, которую структура капитала играет в совокупности финансовых решений компании и влиянии на ее стоимость. Структура капитала как понятие используется в современной финансово-экономической литературе для обозначения соотношения заемного и собственного капиталов, которое компании избирают для решения задач долгосрочного развития. Значительная часть таких исследований посвящена выявлению детерминантов, или ведущих факторов, определяющих это ключевое соотношение. Другая часть эмпирических работ нацелена на выявление мотивов выбора структуры капитала, и тестирование теоретических концепций, описывающих решения о финансировании. Однако спектр работ и первого, и, особенно, второго видов, выполненных на данных с развивающихся рынков капитала, ограничен [2].

Теоретические и эмпирические исследования показывают, что правильный выбор структуры капитала и стратегии финансирования позволяет увеличить как стоимость компании в целом, так и благосостояние ее акционеров [4, 7, 8].

В то же время, поскольку по мере развития компании ее управленческие и финансовые характеристики могут значительно варьироваться, принципы формирования стратегии финансирования должны учитывать данные изменения, то есть быть связаны со стадиями жизненного цикла компании. Решения о структуре капитала компании, безусловно, связаны с ее уникальными характеристиками. Проанализируем особенности выбора стратегии финансирования предприятия на начальных этапах жизненного цикла в условиях нестационарной внешней среды на примере украинского предприятия.

ООО «МАИС–АГРО» было создано в 2010 году. Данное молодое предприятие, хоть и мало, но позиционирует себя конкурентоспособным, стремящимся занять свое место в хозяйственной отрасли Украины средних и крупных компаний. Основным видом деятельности на сегодняшний день является оптовая торговля зерном. В Уставе предприятия также указанны другие виды деятельности, такие как: выращивание зерновых и технических культур, розничная торговля другими непродовольственными товарами. Предметом деятельности

© Тимохова Г.Б., Ильченко А.Е., 2015

общества является оказания услуг и выполнения работ, связанных с деятельностью в сфере – оказания услуг в растительности, оптовая торговля сельскохозяйственным сырьем и животными, оптовая торговля химическими продуктами [6].

Исследование каждой из стадий жизненного цикла ООО «МАИС–АГРО» на предмет доступности различных источников финансирования, а также принципиальной возможности их использования в рамках повышения стоимости компании, позволяет выявить ограничения на допустимое пространство соответствующих стратегий, на основе которых путем численного моделирования становится возможным определить конкретные стратегии.

Данные критерии основаны на характеристиках активной стороны баланса (доходность), а также рыночных условий (требуемый уровень инвестиций). Включение волатильности в число показателей позволяет учесть случайность денежных потоков компании, что не применялось ранее и является новизной. На основе выделенных критериев, позволяющих определить потребность компании в инвестициях и оценить возможность покрытия текущими доходами от ведения бизнеса, рассмотрим четыре наиболее типичные стадии жизненного цикла компании (табл. 1).

Таблица 1

Модель стадий жизненного цикла компании

Стадия	Характеристика
Начальная	отрицательная рентабельность; отсутствие выручки, затраты преимущественно фиксированные (что выражается в низкой волатильности операционного денежного потока); существенные объемы инвестиций разово в начале периода или порциями в течение всего периода; ненулевая вероятность того, что проект не реализуется.
Быстрый неустойчивый рост	высокий средний уровень рентабельности; высокая волатильность операционного денежного потока; существенные объемы инвестиций в течение всего периода.
Стабильность	умеренный средний уровень рентабельности; низкая волатильность операционного денежного потока; умеренный объем инвестиций в течение всего периода.
Стагнация	падение средней рентабельности до нуля или отрицательных значений; инвестиции практически не требуются. Стадия исключена из рассмотрения в рамках исследования, поскольку компания нуждается в значительных инвестициях только на первых трех стадиях.

Источник: [1, с. 12]

Таким образом, каждой из стадий жизненного цикла соответствует своя целевая структура капитала, определяемая факторами, характеризующими отдельный этап развития компании (при предположении об относительной неизменности данных факторов в рамках одной стадии).

Проанализируем также фактор инфляции, который является достаточно волантильным, и влияет на выручку предприятия. Величина годового темпа инфляции использована не будет, так как инфляционное изменение цен товаров происходило равномерно в течение года. Для целей пересчета следует воспользоваться информацией о темпах инфляции в течение каждого месяца [3]. Расчет скорректированного на инфляцию дохода ООО «МАИС–АГРО» в 2013 году в табл. 2.

Выручка анализируемого предприятия только взята за 4 месяца 2013 года, так как продукция предприятия и торговля как основная деятельность впоследствии являются сезонными.

Инфляция искажает значение данного показателя, так как объем выручки за текущий год по сравнению с предыдущим содержит инфляционную компоненту. Следует иметь ввиду, что инфляция является объективным отражением экономических закономерностей текущего периода, т.е. ее присутствие закономерно сказывается на изменении показателей предприятия. В некоторых случаях предприятие может даже «заработать» на инфляции. И в этом смысле использование формулы без корректировок на инфляцию имеет смысл. Для ООО «МАИС–АГРО» коэффициент изменения валовых продаж составил 110,27% в 2012 году и 4,24% в 2013 году.

Данные соотношения отчетливо свидетельствуют о том, что предприятие имело весьма существенное увеличение продаж в 2012 году, по сравнению с предыдущим годом. В то же время темпы роста объемов продаж в году существенно снизились и составили 4,24%. Следует отметить, что такой рост объемов продаж в нормальных рыночных условиях говорит о сравнительно высоком уровне эффективности операционной деятельности предприятия. Для целей получения более объективной характеристики необходимо сравнить этот показатель с темпом потребления продукции, выпускаемой предприятием в целом по рынку.

В соответствии с табл. 2, выручка каждого месяца корректируется с учетом индексов инфляции всех предшествующих месяцев. Если воспользоваться годовым индексом инфляции, не учитывая распределение выручки по месяцам, то получится скорректированный объем выручки существенно ниже результата расчета скорректированной выручки, полученной с помощью месячного разбиения.

Таблица 2

Выручка ООО «МАИС–АГРО» в 2013 г. с учетом инфляции

№ п/п месяц	Индекс инфляции	Выручка, тыс. грн	Выручка в ценах 2013 г., тыс. грн
1	1,0020	54,1	53,99
2	0,9990	x	x
3	1,0000	224,1	223,88
4	1,0000	6929,6	6922,69
5	1,0010	1199,9	1198,70
Всего за 2013 г.	x	8407,7	8399,26

Источник: разработка автора по источнику [5]

Новое значение коэффициента изменения валовой выручки (с учетом корректировки на инфляцию) составит 4,13%. Как видно, при таком темпе инфляции 2013 года расхождение значения коэффициента не весьма существенно. Таким образом, при малых уровнях инфляции этот эффект можно не учитывать.

Коэффициент валового дохода показывает, какую долю валовой доход занимает в выручке предприятия. Валовой доход зависит от соотношения цен, объема продаж и себестоимости проданной

продукции. Валовой доход по определению призван покрыть издержки, связанные с общим управлением компании и реализацией готовой продукции и обеспечить прибыль предприятию.

Таблица 3

Особенности использования источников финансирования на начальной стадии жизненного цикла

Источник/ фактор	Выводы
Долевое финансирование	Публичное размещение недоступно Продажа стратегическому инвестору неэффективна Доступна продажа блокирующей доли владения финансовому инвестору (ограничение – требование по успешной истории операционной деятельности), которая будет возможна исключительно в форме вливания денежных средств в компанию.
Долговое финансирование	Выпуск облигаций недоступен Доступен банковский кредит (в т.ч. в форме проектного финансирования), ограничением выступает предельное значение коэффициента Долг/ Активы; Необходима капитализация процентов.
Гибридное финансирование	Выпуск привилегированных акций недоступен; Доступен непубличный выпуск конвертируемого долга; Необходима капитализация процентов.
Сохранение контрольной доли владения	Критично для сохранения стоимости компании для ее акционеров.

Источник: [1, с. 16]

Значения этого показателя для ООО «МАИС–АГРО» составили: 32,75% в 2012 году и 22,88% в 2013 году. Из этих данных следует, что значение показателя ухудшилось. Очевидно, что с ростом объемов реализации менеджмент предприятия не смог удержать на неизменном уровне производственную себестоимость, т.е. некоторые статьи производственных издержек, предположительно затраты на энергию или стоимость прямых материалов относительно увеличились. Могло также сказаться увеличение тарифов на потребление или ввоз в страну различных ресурсов либо увеличение ставок косвенных налогов, которые включаются в себестоимость. Так или иначе, следует констатировать, что предприятие не смогло адекватно отреагировать на повышение стоимости входных ресурсов, другими словами повысить цены продаваемой продукции сообразно повышению цен входных ресурсов. Следует ожидать, что снижение коэффициента валового дохода приведет к уменьшению прибыльности продаж, если предприятие не снизит издержки.

Предположим, что исследуемое предприятие находится на начальной стадии жизненного цикла, так как, по сути, оно достигло 4-летнего возраста, но по факту начало заниматься своей основной деятельностью с нового урожайного сезона 2011 года.

Проведенное исследование каждой из стадий жизненного цикла позволило существенно ограничить список возможных эффективных стратегий финансирования для проведения дальнейшего моделирования и анализа. Возможности и ограничения использования источников финансирования на начальной стадии жизненного цикла систематизированы в табл. 3.

Рентабельность чистых активов показатель показывает, величину прибыли, которую приносит каждая гривна чистых активов. Для данного предприятия в 2012 году показатель составлял 63,63%, а в 2013 году составил 46,76%. Рост обусловлен ростом чистой прибыли предприятия. И следует отметить, что предприятие является кредитно привлекательным.

Таким образом, на основе результатов вертикального анализа руководство предприятия может сделать следующие рекомендации: усиление контроля над издержками предприятия и расширение деятельности – взятие долгосрочных обязательств.

Для осуществления стратегии защиты Weaknesses-Threats действий, которые будут инновационными, предприятию потребуются дополнительные средства, скорее всего они, будут заемными, то есть кредитование в банковском или финансовом учреждении. Таким образом, предприятие может воплощать и создавать инновации, и они необходимы для перевода угроз в возможности, а затем и сильным стороны только при условии дальнейшего увеличения финансирования таких мероприятий [9].

Список литературы:

1. Захаров С. В. Стратегия финансирования компании на различных стадиях жизненного цикла как инструмент увеличения ее стоимости для акционеров: автореф. Специальность 08.00.10 – Финансы, денежное обращение и кредит. – М., 2011. – 29 с.
2. Ивашковская И. В. Модель корпоративного управления на основе стоимости для стейкхолдеров // Вестник Финансовой академии. – 2010, № 2(56). С. 29–35.
3. Індекси споживчих цін на товари та послуги у 2013 році: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
4. Лазарева Е. Г. BSC как инструмент стратегического контроллинга / Е. Г. Лазарева // Финансовый менеджмент. – 2005. – № 6. – С. 37-46.
5. Савчук В. П. Финансовый менеджмент / В. П. Савчук. – К.: Companion Group, 2008 [Электронный ресурс].
6. Учредительные документы ООО «МАИС–АГРО».
7. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга / Пер. с немец. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 800 с.
8. Шеремет О. О. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. / Нац. ун-т харчових технологій. – К.: 2009. – 126 с.
9. Экономический анализ: торговля, общественное питание, туристический бизнес: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / В. А. Чернов; под ред. М.И. Баканова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012 [Электронный ресурс].

Тимохова Г.Б., Ільченко А.Є.
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»

СТРАТЕГІЯ ФІНАНСУВАННЯ КОМПАНІЇ НА ПОЧАТКОВІЙ СТАДІЇ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБІЛЬШЕННЯ ЇЇ ВАРТОСТІ ДЛЯ АКЦІОНЕРІВ

Анотація
Метою статті є дослідження причин зниження ефективності торгівельних підприємств і їх функціонування. Розглянуто реальний приклад такого підприємства. Застосовуючи методологію дослідження фінансових показників, враховуючи інфляцію, розкриваються умови господарювання. Зроблено висновок відносно українського підприємства, що належить до малого виду бізнесу, розвивається по другому шляху, який характеризується тим, що ділова практика є випереджаючою по відношенню до правового регулювання виникаючих процесів. Розглянуте українське підприємство має тенденцію розвитку по європейському досвіду. Зміна структури ринку і поява учасників, що використовують у своїй діяльності принципово нові технології, дійсно робить конкурентоспроможним підприємство на будь-якій життєвій стадії розвитку.
Ключові слова: торгове підприємство, життєвий цикл організації, структура капіталу, інфляція, фінансові коефіцієнти.

Tymokhova H.B., Ilchenko A.Y.
Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

FUNDING STRATEGY OF THE ENTERPRISE AT THE INITIAL STAGE OF ITS LIFE CYCLE AS A TOOL OF INCREASING ITS VALUE FOR SHAREHOLDERS

Summary
The article deals with determination of the causes of declining effectiveness of commercial enterprises and their functioning. The authors investigated a real example of such an enterprise. Using the methodology of examining financial ratios, taking into account inflation, economic conditions are disclosed. The conclusion is made that Ukrainian entrepreneurship, belonging to small business, develops differently. Its development is characterized by the fact that business practice is advanced with respect to the legal regulation of emerging processes. Mentioned Ukrainian entrepreneurship tends to develop on the European experience. Changes in the market and emergence of participants, which usy fundamentally new technology in their activities, really make an enterprise competitive at any stage of life cycle.
Keywords: commercial enterprise, enterprise life cycle, capital structure, inflation, financial ratios.

УДК 338.3:336.64

ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Фартушний І.Д., Колбасюк Ю.О.
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

Проведено дослідження фінансового стану підприємства спираючись на поняття «фінансової стійкості». Розвинуто методичний підхід оцінки та прогнозування фінансової стійкості підприємства. Даний підхід побудовано з використанням результуючого показника і періодичних функцій. Джерела циклічної поведінки підприємства визначено на підставі дослідження кон'юнктури ринку споживачів продукції та загального стану національної економіки. Це дозволить здійснити моніторинг тенденції розвитку підприємства.
Ключові слова: фінансова стійкість, результуючий показник, платоспроможність, ліквідність, система показників, періодичний тренд, прогнозування.

Постановка проблеми. В процесі свого функціонування головним завданням для кожного підприємства є збереження стійкості свого становища та управління розвитком. В умовах не стаціонарності зовнішнього середовища та виникнення кризових явищ у світовій економіці дане завдання набуває все більшої актуальності.

Головною складовою фінансового стану підприємства та його стійкості в цілому, безумовно, є його фінансова стійкість. Аналіз фінансової стійкості підприємства дозволяє оцінити здатність підприємства адаптуватися до умов зовнішнього середовища та визначити ступінь його незалежності від зовнішніх джерел фінансування. Тому завдання полягає у дослідженні нелінійних структурних закономірностей розвитку як внутрішнього середовища підприємства, так і кон'юнктури ринку його споживачів продукції та національної економіки загалом. Використання сучасних підходів та удосконалення існуючих методів оцінки і прогнозування ФС підприємства для досягнення цієї мети набуває все більшої актуальності.

Під час моделюванні динаміки фінансового стану підприємства та прогнозуючи фінансову стійкість важливо врахувати кон'юнктурні зміни в економіці,

© Фартушний І.Д., Колбасюк Ю.О., 2015

які формують зовнішнє середовище підприємства та впливають на хід його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні аспекти визначення та аналізу фінансової стійкості підприємства досліджувались зарубіжними та вітчизняними вченими, серед яких Абрютіна М.С., Грачов О.В., Донченко Т.В., Савицька Г.В, Бланк І.О., Коробов М.Я., Білик М.Д., Костирко Р.О, Філімоненко О.С. та інші.

Теоретичні аспекти дослідження фінансової стійкості підприємства ґрунтуються на результатах розробок шкіл аналізу фінансової звітності. Так представниками школи емпіричного прагматизму (Р. Фолк) виділено питання управління оборотними засобами, власним капіталом та кредиторською заборгованістю, у школі статистичного фінансового аналізу (А. Уолл) акцентовано увагу до ідентифікації коефіцієнтів бухгалтерської звітності за допомогою статистичних методів, теоретичні розробки школи мультиваріантного аналізу (Дж. Блісс) мають за основу визначення структури зв'язку часткових показників фінансової звітності з узагальнюючими показниками ефективної діяльності, представниками школи стратегічного аспекту (Е. Альтман, У. Бівер, Р. Таффлер, Г. Тішоу, Ж. Конан, М. Голдер) надано перевагу перспективному аналізу порівняно з ретроспективним, у роботах учасників фондового ринку (Г. Фостер) використано звітність для прогнозування рівня ефективності інвестування у цінні папери [1].

Наукові праці сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених доводять, що процес формування умов забезпечення ФС підприємства є важливою економічною проблемою, вирішення якої потребує удосконалення та розробки сучасного методичного забезпечення і застосування в процесі управління аналітичного апарату оцінки та прогнозування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Під час моделювання фінансової стійкості підприємства основна увага приділяється внутрішнім індикаторам (показникам) стану підприємства. Ігноруються зовнішній вплив середовища та тенденції, які існують на ринку, на якому функціонує підприємство.

У даному дослідженні головну увагу буде приділено аналізу сукупності зовнішніх і внутрішніх факторів та тенденцій, які впливають на фінансову стійкість, також дослідженням у напрямку визначення циклічних ефектів, які можна виділити у тенденціях розвитку підприємства.

Мета статті. Метою дослідження є розробка алгоритмічної моделі дослідження циклічних закономірностей в процесі розвитку зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства, що виступає дієвим інструментом підвищення якості рішень при управлінні розвитком підприємства за умови нелінійного перебігу економічних процесів.

Для отримання результатів дослідження було використано статистичні методи дослідження та метод аналізу з використанням рядів Фур'є. Також реалізовані методи аналізу сезонних та циклічних складових в середовищі електронних таблиць.

Виклад основного матеріалу. Складний і нелінійний характер розвитку економіки України та ринку будівельних матеріалів, що є зовнішнім динамічним циклом щодо внутрішнього середовища підприємства, зумовлює коливання у поведінці підприємства.

За цих умов актуальним завданням управління розвитком підприємства є дослідження нелінійних структурних закономірностей розвитку як внутрішнього середовища підприємства, так і кон'юнктури ринку його споживачів продукції та національної економіки загалом.

У зв'язку з цим актуальності набувають методики, які базуються на сучасних економіко-математичних моделях, що дозволяють досліджувати циклічні коливання в процесі розвитку зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства з метою формування управлінських впливів задля забезпечення доцільної траєкторії розвитку підприємства в майбутньому.

Дослідження сутності прикладних проблем оцінки та прогнозування ФС підприємства зумовлює постановку таких цілей:

- узагальнити теоретичні підходи до визначення поняття «фінансова стійкість підприємства», охарактеризувати фактори впливу та види ФС підприємства;
- запропонувати систему показників і метод оцінки узагальнюючого показника ФС підприємства;
- дослідити тенденції змін ФС підприємства на підставі моделювання періодичного тренда.

Запропонований алгоритм прогнозування та оцінки фінансової стійкості підприємства включає в себе наступні етапи:

1. Формування інформаційної бази дослідження. Основним завданням даного етапу є визначення зовнішніх та внутрішніх тенденцій та індикаторів стану внутрішнього та зовнішнього середовища, що визначають рівень розвитку підприємства та його фінансову стійкість.
2. На даному етапі дається обґрунтування методам дослідження, які використовуються для виявлення та аналізу тенденцій в функціонуванні економічних систем, які розглядаються.
3. Виявлення циклічних й сезонних компонент у тенденціях фінансового стан підприємства, стану національної економіки та стану ринку, на якому функціонує підприємство. Також перевірка гіпотези про синхронізацію розвитку цих систем.
4. Прогностичні тенденцій розвитку ринку споживачів продукції підприємства, стану національної економіки та підприємства в цілому з урахуванням циклічного перебігу процесів.
5. Інтерпретація отриманих результатів.

Для аналізу було взято підприємство виробництва будівельних матеріалів ВАТ «Будматеріали».

Етап 1. Одним із сучасних підходів до дослідження тенденцій у часі як на рівні макроекономічного розвитку, так і на рівні підприємств є монокаузальний підхід, спрямований на вибір певного показника, динаміка зміни значень якого віддзеркалює процес, що аналізується.

ВВП в розрахунку на душу населення і на одного зайнятого в виробництві є світовим макроекономічним індикатором, який визначає рівень економічного розвитку країни, тобто національної економіки. ВВП на душу населення дає уявлення про кількість товарів і послуг, що припадають в середньому на одного жителя країни, називається також «доходом на душу населення». Тому даний індикатор доцільно використовувати для дослідження розвитку народного господарства загалом.

Ринком споживачів продукції підприємства ВАТ «Будматеріали» є ринок будівельних матеріалів. Тому виникає гіпотеза про те, що індикатором, який визначає зміни в кон'юнктурі внутрішнього ринку національної економіки для підприємства ВАТ «Будматеріали» − це обсяг продукції будівництва.

Носієм інформації про фінансовий стан та розвиток підприємства ВАТ «Будматеріали» виступає часовий ряд результуючого показника, розрахованого на основі теорії нечітких множин.

У попередньому дослідженні [1] під час аналізу фінансового стану підприємства такий елемент як фінансова стійкість підприємства не був винесений окремо для детального розгляду, так як основну увагу було приділено аналізу внутрішнього середовища.

Так як поняття «стійкості» включає в себе здатність системи адаптуватись до ендогенних та екзогенних факторів, вплив зовнішнього середовища при аналізі стійкості підприємства не можливо проігнорувати.

Комплексний характер поняття ФС підприємства обумовлює необхідність обґрунтування системи критеріїв, які можна розглядати як ключові ознаки її аналізу.

Було виділено наступні групи показників: платоспроможність, структура капіталу, стан основних і оборотних засобів, оборотність і рентабельність.

З метою комплексного дослідження виділено 32 показники ФС підприємства, що в табл. 1.

Показники, одиниця виміру
Частка активної частини основних засобів, %
Коефіцієнт зносу активної частини основних засобів, %
Співвідношення суми основних засобів основної діяльності до суми основних засобів загалом станом на кінець року, %
Ступінь придатності основних засобів у межах нормативного строку служби, %
Маневреність власних оборотних засобів
Коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності)
Частка оборотних коштів в активах, %
Частка власних оборотних коштів в їх загальній сумі, %
Частка власних оборотних коштів у покритті запасів, %
Частка запасів в оборотних активах, %
Коефіцієнт покриття запасів Коефіцієнт покриття
Коефіцієнт фінансової автономії
Коефіцієнт маневреності власного капіталу
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу
Коефіцієнт структури довгострокових вкладень
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів
Коефіцієнт структури позикового капіталу
Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів
Коефіцієнт забезпечення власними засобами
Фондовіддача, грн./грн.
Оборотність коштів у розрахунках, оборотів
Оборотність запасів, оборотів
Коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості
Оборотність власного капіталу, оборотів
Оборотність сукупного капіталу, оборотів
Коефіцієнт стійкості економічного росту
Рентабельність продукції, %
Рентабельність активів, %
Рентабельність сукупного капіталу, %
Рентабельність власного капіталу, %

Для отримання результуючого показника фінансової стійкості підприємства було використано нечітко-множинну модель [1].

Етап 2. На рис. 1, 2, 3 зображено поквартальну зміну показників, які були обрані для даного дослідження, за останні чотири роки.

Аналізуючи зображену графічно динаміку процесів, існує підґрунтя стверджувати про наявність періодичних коливань.

Проте спочатку потрібно перевірити наявність тренду в даних часових рядах. Для цього використано метод Фостера-Стюдента. Попередній аналіз часових рядів економічних показників полягає у виявленні й вилученні аномальних значень рівнів ряду і визначенні наявності тренда у вихідному ряді. Після виключення тренда з початкового ряду перевіряється гіпотеза про наявність у початковому часовому ряду сезонних коливань. Якщо коливання мають близький до періодичного характер і відбуваються протягом року, то їх зараховують до сезонних коливань.

Для визначення наявності сезонних і циклічних коливань у досліджуваному процесі можна використовувати гармонійний критерій, що ґрунтується на аналізі коефіцієнтів Фур'є [1]. Аналіз за допомогою гармонійного критерію найрезультативніший, оскільки даний критерій дозволяє виділити коливання різного періоду

Для розрахунку й аналізу сезонної та циклічної складових створено програму в середовищі електронних таблиць MS Excel. Відомо, що довільну функцію можна розкласти в нескінченний ряд Фур'є:

$$f(t) = a_j + \sum_{j=1}^{n} (b_j \cos \omega_j t + c_j \sin \omega_j t), \quad \omega_j = \frac{2\pi j}{T}$$

де $f(t)$ – функція тренда з періодом коливання в j місяців,

a_j – зсунення тренда відносно нуля,
b_j – амплітуда косинусоїди,
c_j – амплітуда синусоїди
T – період тренду, який досліджується.

Рис. 1. Динаміка зміни значень результуючого показника підприємства ВАТ «Будматеріали», авторська розробка

Рис. 2. Динаміка зміни значень обсягу продукції будівництва – індикатора розвитку внутрішнього ринку споживачів продукції підприємства, авторська розробка

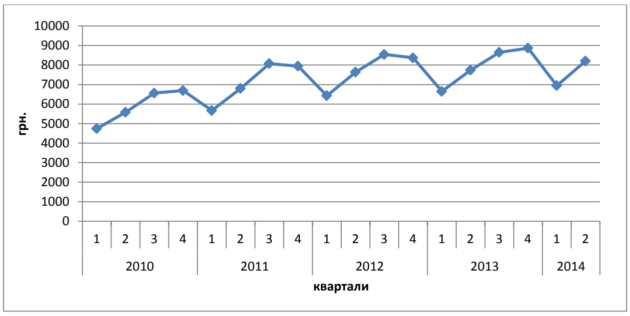

Рис. 3. Динаміка зміни значень ВВП на душу населення – індикатора розвитку національної економіки, авторська розробка

Етап 3. Для прогнозування фінансової стійкості було обрано адитивну модель прогнозування. На відміну від мультиплікативної моделі, яка застосовується у тих випадках, коли частка сезонної компоненти значно суттєва. Так як ми розглядаємо не сезонний процес, тому в даному випадку буде зручно використати адитивну модель для прогнозування фінансової стійкості.

Адитивну модель прогнозування можна представити у вигляді наступної формули:

$$F = T + S + E$$

де: F – прогнозоване значення;

T – тренд;

S – сезонна компонента;

E – помилка прогнозу.

Після виявлення існування трендів у кожному з досліджуваних часових рядів за допомогою методу Фостера-Ст'юдента, необхідно дослідити вид трендів, які вони в себе включають.

Для цього скористаємося загальним виглядом ряду Фур'є (формула 1) і видозмінимо його:

$$Y_j = A_j + B_j \sin\left(\frac{2\pi}{T}X - C_j\right) + D_j \sin\left(\frac{2\pi}{T}X - F_j\right)$$

Y_j – функція тренда,

A_j – зміщення тренда відносно нуля,

B_j – амплітуда синусоїди,

C_j – початкова фаза коливання синусоїди

D_j– амплітуда косинусоїди,

F_j– початкова фаза коливання косинусоїди

Проаналізуємо часовий ряд результуючого показника фінансової стійкості.

Після аналізу результуючого показника фінансової стійкості,зображено на рис. 1.

За допомогою вбудованих функцій і опції «Поиск решения» програмного середовища MS Excel знайдено параметри моделі:

A_j = 0,434, B_j = -0,08, C_j = 2,99, D_j = 0,1, F_j = 1,7704

Коефіцієнт детермінації моделі R^2 = 0,679151.

Для оцінки значущості коефіцієнта детермінації обчислено його мінімальне значення, за яким можна вважати кореляцію суттєвою:

$$R^2_{min} = \frac{t^2_\alpha(n-1)}{n-2+t^2_\alpha(n-1)} = 0{,}217654$$

де t_α – коефіцієнт Стьюдента для довірчої ймовірності 0,95 і кількості ступенів свободи 18.

Таким чином, кореляцію заданої лінії тренда з побудованою лінією прогнозу слід визнати суттєвою. На рис. 5 зображені графіки лінії прогнозу, лінії тренда та відхилень.

За умовою припущення про нормальний закон розподілу відхилень (похибок) моделі довірчий інтервал обчислюється за формулою:

$$Y(1 \pm \frac{t_\alpha\,(n-1)\sigma}{\sqrt{n}})$$

де Y – значення моделі,

t_α (n–1) – коефіцієнт Стьюдента,

n – кількість спостережень,

σ – відносне середнє квадратичне відхилення залишків моделі.

На графіку (рисунок 4) зображено суму трендів та сезонної компоненти.

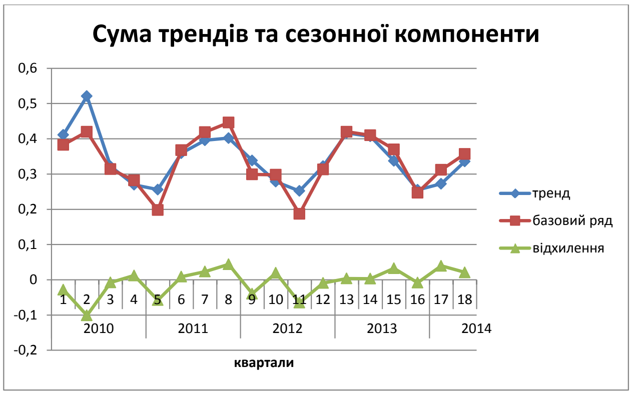

Рис. 4. Сума трендів та сезонної компоненти часового рядку результуючих показників фінансової стійкості

ФС підприємства та верхня й нижня межі довірчих інтервалів.

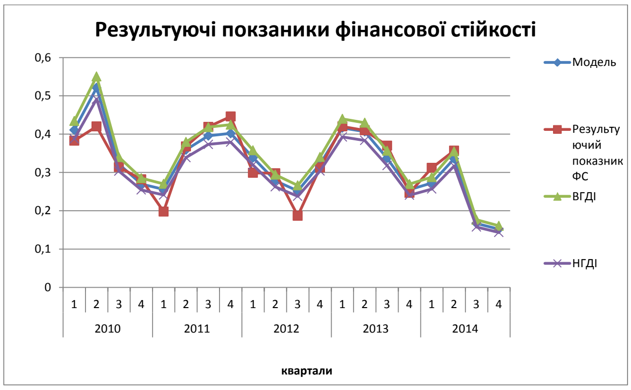

Рис. 5. Довірчі інтервали та прогнозні значення часового рядку результуючого показника фінансової стійкості

Дослідження часового ряду, зображено на Рис. 2 – обсяг продукції будівництва було здійснене аналогічним способом.

1. Спочатку був виділений тренд з періодом у 4 квартали

$$Y_4 = A_4 + B_4 \sin(\frac{2\pi}{4}X - C_4)$$

Отримали A_4 = 9471,345, B_4 = 2363,807, C_4 = 2,44689.

Коефіцієнт детермінації R^2 = 0,645735 у той час, коли R^2_{min} = 0,217654.

При t_α = 2,109816 – коефіцієнт Стьюдента для довірчої ймовірності 0,95 і кількості ступенів свободи 18.

Таким чином, кореляцію заданої лінії тренда з побудованою лінією прогнозу слід визнати суттєвою.

2. Під час аналізу залишків було виявлено періодичні коливання з періодом у 2 квартали.

Застосуваши рівняння тренду, було отримано тренд з наступними параметрами:

A_2 = 0,004628 B_2 = 1375,047 C_2 = 1,719079

R^2 = 0,745005 > R^2_{min} = 0,217654, звідси можна стверджувати про значну кореляцію базового ряду та тренду.

3. Обираючи лінію тренда, що характеризує загальну тенденцію розвитку досліджуваного явища, необхідно також розраховувати сезонну компоненту (S) і дивитися на скільки сильно сума середніх значень S відхиляється від 0. Дана величина близька до 0, то можна стверджувати, що показник дійсно має сезонну компоненту.

Далі будемо дотримуватися методу Кошечкіна-Бондаренко. У відповідності з цим методом розраховуємо «сезонну компоненту», тобто усереднені за періодами відхилення від моделі.

На графіку зображено суму трендів та сезонної компоненти. Коефіцієнт детермінації дорівнює 0,870742.

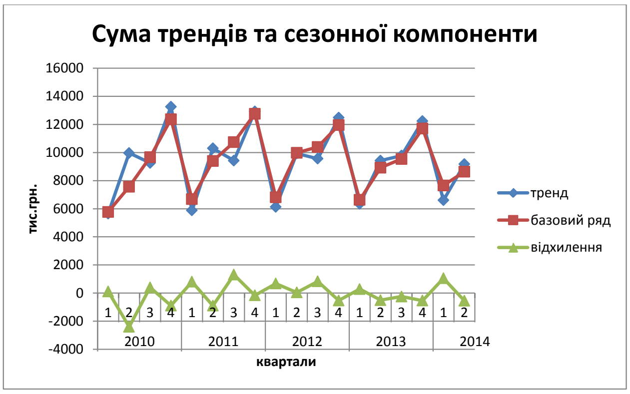

Рис. 6. Сума трендів та сезонної компоненти часового ряду обсягу продукції будівництва

4. Розрахований довірчий інтервал для довірчих ймовірностей зображений на рисунку 5, разом з прогнозованими значення фінансової стійкості на 3,4 квартали 2014 року.

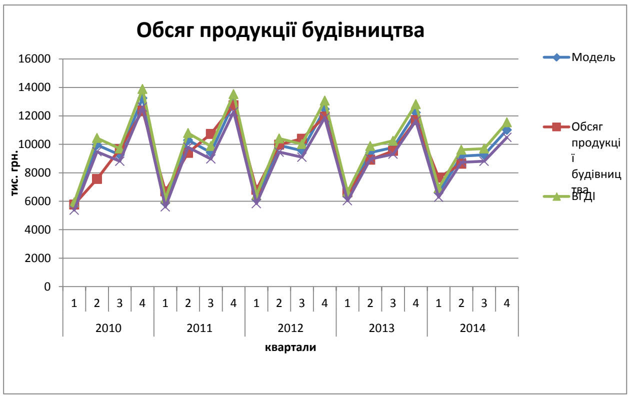

Рис. 7. Довірчі інтервали та прогнозні значення часового ряду обсягу продукції будівництва

Дослідження часового ряду з рисунку 3. Даний ряд зображує динаміку зміни ВВП на душу населення.

1. Спочатку був виділений тренд з періодом у 4 квартали з наступними значеннями: A_4 = 7301,564, B_4 = 1030,598, C_4 = 2,26.

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0{,}3999 > R^2_{min} = 0{,}218$.

Таким чином, кореляцію заданої лінії тренда з побудованою лінією прогнозу слід визнати суттєвою.

2. Так як більше не вдається виділити періодичну компоненту, виділемо логарифмічний тренд, так як бачимо залишки мають тенденцію до зростання.

Застосуваши рівняння тренду y = 1063,8ln(x) – 2151, було отримано $R^2 = 0{,}8713 > R^2_{min} = 0{,}217654$.

Звідси можна стверджувати про значну кореляцію базового ряду та тренду.

3. На графіку(рис. 6) зображено суму трендів та сезонної компоненти. Коефіцієнт детермінації дорівнює 0,942437

4. Довірчний інтервал значень моделі та прогнозовані значення зображені на рисунку 7.

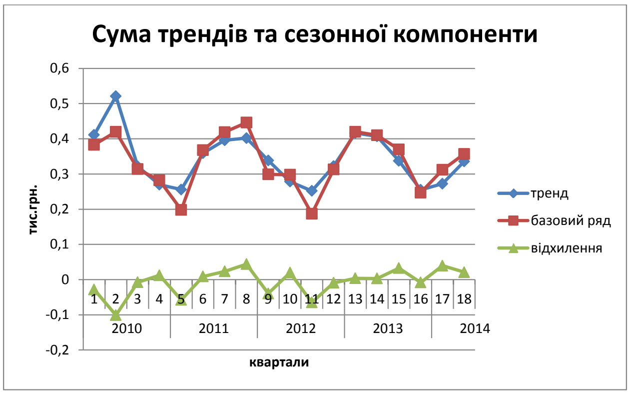

Рис. 8. Сума трендів та сезонної компоненти часового ряду ВВП на душу населення

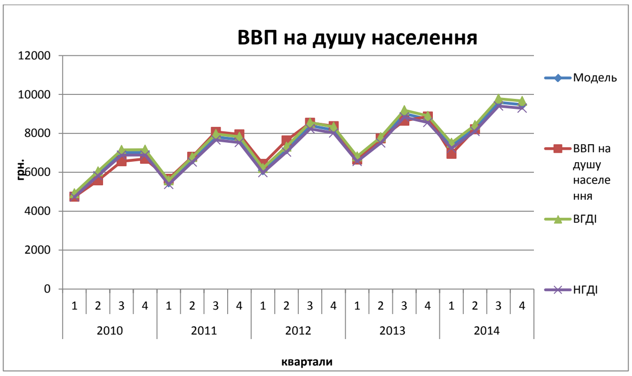

Рис. 9. Довірчі інтервали та прогнозні значення часового ряду ВВП на душу населення

Етап 4. Отримали результати прогнозування ВВП на душу населення, обсягу продукції будівництва та результуючого показника рівня розвитку підприємства ВАТ «Будматеріали» на 2 квартали.

Розраховані прогнозні значення показників стану зовнішнього середовища підприємства свідчать про спадну тенденцію розвитку в перспективі в 1–2 кв. 2014 р. та 3–4 кв. 2014 р., тобто про знаходження ринку будівництва на спадній стадії циклу розвитку в даних кварталах.

Тенденція розвитку підприємства, виходячи з прогнозу, також знаходитиметься на спадній стадії протягом 2 кварталів. 4 квартал 2014 р. буде точкою локального мінімуму (точка кризи), тоді як стан зовнішнього середовища знаходитиметься на стадії стрімкого піднесення.

Це свідчить про те, що підприємству необхідно прийняти комплекс рішень, щоб запобігти спадній тенденції розвитку за рахунок сканування своєї діяльності, пошуку інвестицій, впровадження ноу-хау, покращення якості управління тощо.

Висновки і пропозиції. Ринок на певній стадії свого розвитку породжує об'єктивну необхідність прогнозування. У той же час застосування функції прогнозування в системі управління потребує оволодіння сучасними методами обробки та аналізу інформації про стан та розвиток об'єкта прогнозування.

Основним підходом до виконання процесу прогнозування економічних систем є програмноцільовий підхід, що ґрунтується на синтезі узагальню-

ючого й часткового підходу до складання прогнозів. Прогнозні значення показника ФС підприємства доцільно аналізувати на підставі моделювання періодичних трендів.

Оцінювання, аналіз тенденції змін і прогнозування показника ФС підприємства надає змогу виявити недоліки у роботі та можливості своєчасно їх виправити і відкоригувати.

Список літератури:

1. Захарова О. Д. Теоретические аспекты определения экономической сущности понятия «региональная система» в контексте регионализации экономики / О. Д. Захарова // Экономика и управление. – 2007. – № 1. – С. 46-51.
2. Гиляровская Л. Т. Анализ и оценка финансовой устойчивости коммерческого предприятия / Л. Т. Гиляровская, А. А. Вехорева. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.
3. Заюкова М. С. Теорія фінансової стійкості підприємства: Монография / М. С. Заюкова, О. В. Мороз, О. О. Мороз, Т. М. Кравченко, І. М. Кулік, Л. В. Мосійчук, І. Б. Паламар. – Вінниця: УНІВЕРСУМ–Вінниця, 2004. – 155 с.
4. Хеддервик К. Финансовый и экономический анализ деятельности предприятий / Международная организация труда: Пер. с англ. Д. П. Лукичева и А. О. Лукичевой: [Под ред. Ю. Н. Воропаева. – М. Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
5. Шеремет А. Д. Методика финансового анализа / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин, Е. В. Негашев. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 208 с.
6. Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 560 с.
7. Кизим М. О. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства: Монографія / М. О. Кизим, В. А. Забродський, В. А. Зінченко, Ю. С. Копчак. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2003. – 144 с.
8. Тищенко А. Н. Экономическая результативность деятельности предприятий: Монография / А. Н. Тищенко, Н. А. Кизим, Я. В. Догадайло. – Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2005. – 144 с.
9. Ареф'єва О. В. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи її забезпечення // Актуальні проблеми економіки, 2008. – № 8. – С. 83–90.
10. Шаблиста Л. М. Фінансова стійкість підприємства: сутність і методи оцінки // Економіка і прогнозування, 2006. – № 2. – С. 46–57.
11. Шандова Н. В. Оцінка загальної стійкості розвитку промислового підприємства // Актуальні проблеми економіки, 2006. – № 9. – С. 169–173.
12. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджені Наказом Міністерства економіки України № 14 від 19.01.2006 р. // http://me.kmu.gov.ua
13. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в эконометрическом моделировании / Пер. с польск. В. В. Иванова – М.: Финансы и статистика, 1989. – 175 с.

Фартушный И.Д., Колбасюк Ю.О.
Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»

ОЦЕНКА ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ И ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация
Проведено исследование финансового состояния предприятия опираясь на понятие «финансовой устойчивости». Развито методический подход оценки и прогнозирования финансовой устойчивости предприятия. Данный подход построен с использованием результирующего показателя и периодических функций. Источники циклической поведения предприятия определено на основании исследования рынка потребителей продукции и общего состояния национальной экономики. Это позволит осуществить мониторинг тенденции развития предприятия.
Ключевые слова: финансовая устойчивость, результирующий показатель, платежеспособность, ликвидность, система показателей, периодический тренд, прогнозирования.

Fartushnyi I.D., Kolbasiuk Y.O.
National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»

ASSESSMENT OF FINANCIAL PERFORMANCE AND FORECASTING OF FINANCIAL STABILITY OF THE ENTERPRISE

Summary
The investigation of the financial condition of the company, based on the concept of «financial stability» was held. Methodical approach to assessment and forecasting of financial stability of the enterprise was developed. This approach is built using the resulting index and periodic functions. Sources of cyclic behavior of enterprise were discovered based on examination of the market of consumer products and the general state of the national economy. This allows monitoring trends in the development of the company.
Keywords: financial stability, resulting index, solvency, liquidity, system of indexes, cyclic trend, forecasting.

УДК 334.012.64

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У РЕГІОНАХ

Франчук Ю.О.
Луцький національний технічний університет

Враховуючи важливість малого підприємництва у соціально-економічній системі регіону, особливої актуальності набуває необхідність стимулювання його розвитку. У статті здійснено аналіз підходів до характеристики поняття «стимулювання». З'ясовано сутність основних елементів стимулювання розвитку малого підприємництва в регіоні. Встановлено, що мале підприємництво є одним із засобів задоволення всіх щаблів потреб регіону (за підходом побудови піраміди Маслоу). Здійснено аналіз теорій мотивації в контексті розвитку малого підприємництва.
Ключові слова: мале підприємництво, регіон, стимулювання, теорії мотивації, цілі підприємництва.

Постановка проблеми. Враховуючи важливість малого підприємництва у соціально-економічному розвитку регіону, його значимість як невід'ємного елемента ринкової системи господарювання та двигуна інноваційного розвитку, особливої актуальності набуває необхідність стимулювання розвитку малого підприємництва на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд питань, пов'язаних із стимулюванням малого підприємництва є предметом дослідження таких науковців як Варналій З.С., Воротіна Л.І., Куклінова Т.В., Ляпін Д.В., Ляшенко В.І., Орлова В.О. Значну увагу регіональному аспекту стимулювання приділяли такі науковці як Воловець Т., Комарницький І.М., фінансовому – Ковалюк Б.І., Ільчук В.П, Мороз В.В., інноваційно-інвестиційному – Кухтик Т.В., Образцова Н.О., Колосова Т.В., Парадєєва І.Н. Особливе місце в теоретичних напрацюваннях науковців посідає податкове стимулювання розвитку малого підприємництва, якому приділяли свої праці Бабій Д.А., Гавриленко Н.В., Жук Є.М., Іванов Ю.Б., Панасюк О., Тлісов А.Б., Яловий Г.К.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо уваги приділялось теоретичним засадам стимулювання розвитку малого підприємництва на регіональному рівні та врахуванню теорій мотивації в процесі розробки конкретних інструментів стимулювання.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення теоретичних засад стимулювання розвитку малого підприємництва на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. Підходи до трактування поняття «стимулювання» відрізняються, залежно від способу впливу на об'єкт (примус чи спонукання), характеру засобів впливу (матеріальні, моральні та ін), ступеня врахування інтересів суб'єкта і об'єкта та зв'язку між категоріями «стимулювання» і «мотивація». Зокрема, Бородін В.В. трактує стимулювання як знаряддя примусу і вважає що, «якщо воно присутнє, то існують різноспрямовані інтереси між об'єктом і суб'єктом стимулювання» [4]. Таке трактування є неповним, адже примус до дій є лише жорсткою» формою стимулювання, що передбачає негативні санкції, а стимулювання не завжди передбачає різноспрямованості інтересів суб'єкта і об'єкта, хоча не виключає її.

Копилов В.О. вважає, що «стимулювання це спосіб вияву влади і така характеристика форми влади, за якої суб'єкт використовує прийоми, спрямовані на формування зацікавленості об'єкта діяти так, як велить суб'єкт. Основою такого трактування є спонукання, формування зацікавленості до певних дій, що передбачає позитивні методи впливу на об'єкт» [11].

Існує підхід, за яким стимулювання трактується як економічне спонукання, використання матеріальних стимулів з метою впливу на виробників, споживачів, покупців таким чином, щоб вони вели себе в інтересах осіб, які застосовують стимулювання [5]. Тобто, увага акцентується на маніпулюванні зацікавленою стороною, при чому, використовуючи лише матеріальні стимули. Таке трактування є певною мірою обмеженим, адже не враховуються інтереси зацікавленої сторони, і той факт, що засоби, які використовуються у процесі стимулювання можуть бути не лише матеріальними.

Жданова Т.С, Бікташева Д.Л. та Гієва Л.П. вважають, що врахування інтересів об'єкта є важливим компонентом стимулювання і трактують його як «систему визначених заходів і дій, через які реалізуються економічні інтереси; дія, механізм, що спонукають об'єкт рухатись в визначеному напрямку, в результаті чого може і повинен реалізуватись його інтерес, поза яким ця дія не мала б сенсу» [7].

В ряді досліджень стимулювання пов'язується з мотивацією. Зокрема Нечаюк Л.І. і Телеш Н.О. вважають, що «стимулювання це процес використання конкретних засобів (матеріальних, моральних та ін. спонукань до дії, що мають цільову спрямованість) на користь людини й підприємства; один із способів, за допомогою якого здійснюється мотивація трудової діяльності» [13].

Оскільки стимулювання є засобом, за допомогою якого здійснюється мотивація [6], слід зазначити, що під терміном мотивація ми будемо розуміти сукупність зовнішніх і внутрішніх рушійних сил, які спонукають до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення власних цілей і цілей організації [10]. Тобто це процес, що відбувається в результаті зустрічі зовнішніх сил (стимулів), що застосовуються до об'єкта стимулювання з внутрішніми спонуканнями (мотивами), що були приведені в дію цими стимулами.

Мотиви – це спонукальна причина, основа, привід до будь-якої дії, вчинку, спричинені інтересами і потребами [9]. Потреби є вираженням того, що необхідно для нормального функціонування, а інтерес відповідає на питання, як діяти, щоб задовольнити цю потребу [3]. Раціональним і осмисленим вираженням інтересу є ціль. Відповідно, мотиви і стимули підштовхують суб'єкта до певних цілеспрямованих дій, результатом яких є отримання винагороди, яка власне і проявляється у задоволенні потреб.

Отже, ми визначили основні принципи стимулювання:

1) потреби породжують інтерес, як пошук засобів задоволення потреби;

© Франчук Ю.О., 2015

2) ціль є раціональним вираженням інтересу;

3) метою стимулювання є досягнення цілей об'єкта і суб'єкта;

4) стимулювання, як сукупність зовнішніх сил, що впливають на об'єкт, при зустрічі з його внутрішніми мотивами, спонукають об'єкт до цілеспрямованих дій і досягнення власних цілей і цілей того, хто стимулює;

5) результатом досягнення цілей є винагорода – задоволення потреб.

Відтак, вважаємо, що стимулювання – це сукупність зовнішніх засобів впливу на об'єкт, застосування яких здійснюється з врахуванням інтересів і з метою досягнення цілей як суб'єкта, так і об'єкта стимулювання.

З точки зору стимулювання малого підприємництва регіону, суб’єктом в даному випадку є регіон, а точніше – органи місцевої та регіональної влади, регіональні та місцеві фонди підтримки підприємництва та інші установи, яким делеговано застосування певних засобів стимулювання, що є ключовими в розвитку території, діють в її інтересах і мають на меті досягнення її цілей. Їх завданням є забезпечення умов для функціонування і розвитку підприємництва, результатом чого стане досягнення регіоном високих соціально-економічних показників, тобто такого стану, в якому підприємництво зможе ефективно задовольняти свої потреби, який стане привабливим для інвестицій та характеризуватиметься оптимальним рівнем соціо-еколого-економічного навантаження. Влучно цілі регіону охарактеризували М. та К. Ачелашвілі: вони (цілі) практично завжди є компромісом між політичною доцільністю, економічною ефективністю, соціальною справедливістю та екологічною безпекою [1]. Вважаємо, що і розробку інструментів стимулювання малого підприємництва в регіоні слід здійснювати на основі оптимального поєднання політичної, економічної, соціальної та екологічної складових.

Об'єктом стимулювання є мале підприємництво регіону. Перш за все, варто визначити, які потреби спонукають суб'єктів до започаткування і здійснення підприємницької діяльності. Найвідомішою систематизацією є ієрархія потреб за Маслоу. Підприємництво є одним із засобів задоволення всіх щаблів потреб за цією ієрархією (рис. 1).

Це означає, що за наявності відповідного виду потреб, підприємництво може стати способом їх задоволення, тобто інтересом, осмисленим вираженням якого є конкретна ціль підприємництва. Спонукають до реалізації цілей підприємництва внутрішні мотиви і зовнішні стимули.

До внутрішніх мотивів підприємництва відносять прагнення задоволення власних та регіональних потреб, володіння власністю, прагнення монопольних позицій на ринку, перемоги в конкурентній боротьбі з метою забезпечення економічно стабільності чи збереження розпочатої справи. Доповнюються вони зовнішніми стимулами, роль яких виконує система державного економічного стимулювання та матеріальної і моральної заінтересованості [8, с. 124].

Отже, стимулювання малого підприємництва в регіоні – це сукупність різноманітних зовнішніх засобів впливу на мале підприємництво, застосування яких здійснюється з врахуванням інтересів і з метою досягнення цілей як регіону, так і малого підприємництва. Варто наголосити на відмінності стимулювання підприємництва від підтримки. В цьому ми погоджуємось з думкою Орлової В.О., яка вважає, що «якщо підтримка – це прояв «турботи» про мале підприємництво, то стимулювання – це підтримка з метою добитися певних змін. Вона є більш вираженою, має конкретні цілі і регуляторний вплив» [14].

Цілі підприємництва, на нашу думку, варто поділити на три групи:

- цілі створення/виходу на ринок. На етапі створення перед підприємництвом постають труднощі вибору яка діяльність є затребуваною на даній території і зовнішніх ринках, труднощі залучення, оптимального використання регіональних ресурсів і організаційної діяльності. Доцільними на даному етапі є стимулювання, що спонукає до створення підприємництва, сприяє подоланню труднощів і забезпечує оптимальні стартові умови;

- цілі розширення діяльності. Мале підприємництво характеризується високими показниками входу/виходу на ринки та рівнем банкрутств, тому, доцільним є стимулювання виживання і подальшого розвитку підприємництва регіону, коли існує необхідність пошуку джерел фінансування розширення та технічного переоснащення, освоєння нових ринків, збільшення ресурсних потреб;

- цілі виходу на міжнародні ринки, що стають особливо актуальними в контексті глобалізації та підписання угоди про асоціацію з ЄС, в рамках якої передбачається створення зони митної торгівлі, поступове зменшення чи скасування митних тарифів, а також гармонізація технічного регулювання, стандартизації, санітарних заходів тощо, що, в свою чергу, є як можливістю, так і викликом для українського підприємництва, адже, в цілому, лише незначна кількість українських підприємств, переважно тих, які є частиною потужних вертикально-інтегрованих компаній, можуть відповідати описаним в угоді критеріям. Більша частина малого підприємництва (особливо периферійних територій) є неспроможними протистояти конкуренції європейського ринку. Україна опиняється в ситуації, коли перед нею відкриваються великі можливості і немає засобів для їх реалізації. Тому, завданням державних і регіональних органів влади є розробка та застосування інструментів стимулювання, що сприятимуть всебічному розвитку малого підприємництва регіонів, уможливлюватимуть його вихід на міжнародний ринок і спроможність конкурувати з іноземними фірмами. Затребуваними є як роз’яснювальна робота, так і приведення товарів українських компаній до конкурентоспроможного стану на насичених зарубіжних ринках, розробка національних та регіональних маркетингових стратегій та уникнення перетворення на сировинний придаток для розвинених країн. Як свідчить практика експортної діяльності, забезпечення захисту інтересів вітчизняних товаровиробників, так само, як і просування вітчизняних товарів та послуг за кордоном, залишається завданням експортера

Рис. 1. Роль малого підприємництва у задоволенні потреб регіону (за підходом побудови піраміди Маслоу)

[2, с. 108], тоді як у зарубіжних країнах широко застосовуються інструменти державного стимулювання експортної діяльності.

Винагородою регіону і підприємництва в результаті досягнення цілей стане не лише задоволення їх потреб, а й синергетичний ефект, тобто додаткова вигода внаслідок гармонійної взаємодії складових економічної системи регіону, таких як ресурсна, екологічна, інвестиційна, інноваційна, фінансово-економічна, підприємницька та ін. Дослідження складових економічного потенціалу регіону показали, що вплив змін внутрішнього і зовнішнього середовища на будь-який елемент цього потенціалу обумовлює відповідні зміни інших елементів і потенціалу в цілому [12, с. 46]. Підприємництво не лише є складовою економічної системи регіону, а й місцем, де пересікаються всі підсистеми регіону. Відповідно, розвиток підприємництва здійснюватиме позитивний поштовх до розвитку усіх складових регіональної економічної системи, що матиме результатом позитивний синергетичний ефект для підприємництва. Проте, відставання будь-якої складової матиме негативний вплив на всі інші підсистеми регіону.

З'ясувавши сутність основних елементів стимулювання розвитку малого підприємництва в регіоні і визначивши, що стимулювання є зовнішнім засобом мотивації, розглянемо зміст деяких теорій мотивації в контексті малого підприємництва (таблиця 1).

Висновки і пропозиції. Перенесення змісту теорій мотивації на регіональний рівень в контексті стимулювання малого підприємництва дозволяє зробити наступні висновки. Цілі регіону і підприємництва повинні бути чіткими, конкретними. До прийняття рішень і розробки засобів стимулювання слід залучати представників підприємництва і інших суб'єктів регіональної економічної системи. Засоби стимулювання повинні спрямовуватись як на зменшення впливу факторів, що стримують розвиток малого підприємництва в регіоні (дестимулюючих), так і на підтримку та активізацію факторів, що сприяють його розвитку (стимулюючих). Конкретні засоби стимулювання слід розробляти з урахуванням специфіки потреб суб'єктів підприємництва і регіону, на принципах компромісу, прозорості і рівності умов. Кожна з потреб має максимально задовольнятись, шляхом досягнення цілей. Досягнення цілей в результаті має принести задоволення суб'єкта і об'єкта, що буде спонукальним мотивом до подальшої діяльності. Акцент слід робити на позитивні стимули і пробудження внутрішньої мотивації підприємництва щодо задоволення власних і регіональних потреб.

Таблиця 1

Характеристика теорій мотивації в контексті малого підприємництва регіону

Підхід	Теорія мотивації	Характеристика теорій мотивації	Характеристика теорій мотивації в контексті малого підприємництва регіону
Теорії, що відображають процес винагородження (процесійні)	Теорія очікувань В. Врума	Важливість трьох взаємозв'язків: стимули і затрати праці − результати, результати − винагорода, винагорода − валентність (задоволення винагородою). (Стимули, затрати →Результат)*(Результат →Винагорода)* *(Винагорода-Задоволення)=Мотивація	Стимули і затрати зусиль регіону (підприємництва) мають принести конкретні результати, результати − досягнення цілей регіону (підприємництва) і задоволення від їх досягнення. Задоволення буде мотивацією до наступних дій, спрямованих на розвиток малого підприємництва у регіоні.
	Теорія справедливості Адамса	Люди суб'єктивно оцінюють одержану винагороду до витрачених зусиль і потім співвідносять її з винагородами інших людей, які виконують аналогічну роботу, прагнучи до соціальної рівності і справедливості.	Умови для всіх суб'єктів малого підприємництва у регіоні мають бути рівними. Стимулювання розвитку підприємництва має здійснюватись із застосуванням різних інструментів, залежно від особливостей регіону, проте, повинне відбуватись за принципами справедливості, прозорості і доступності.
	Теорія підкріплення В. Скіннера	Поведінка, яка має позитивні наслідки − повторюється, негативні − скоріше всього ні. Можна змінити поведінку працівника, шляхом підкріплення його бажаних проявів і ігнорування небажаних. Позитивне (винагорода) і негативне (бажана поведінка, щоб позбутися негативного стану) підкріплення ведуть до повторення бажаної поведінки. Покарання − до не повторення.	Поведінка підприємництва зумовлена наслідками дій у подібних ситуаціях в минулому. Якщо певні стимули принесли винагороду, то в подібних ситуаціях підприємництво буде діяти так само, тобто так, як потрібно регіону як суб'єкту стимулювання. Застосування покарань не призводить до правильного здійснення тієї чи іншої діяльності, а швидше до її припинення. Тому, акцент слід робити на позитивному підкріпленні. Стимули → Поведінка → Наслідки → Майбутня поведінка
	Теорія партисипативного управління	Людина відчуває потребу брати участь у прийнятті управлінських рішень, повсякденному житті організації, визначенні перспектив її розвитку.	Залучення представників підприємництва до розробки стратегій регіонального розвитку, розвитку малого підприємництва та прийняття рішень, що передбачає добровільний характер їх участі, відсутність санкцій за висунуті ідеї, розгляд усіх пропозиції підприємництва, зворотній зв'язок, впровадження схвалених ідей. Сприйняття команди, що розробляє рішення як одного цілого.
	Теорія матеріального стимулювання праці	Формуванні та використанні систем матеріальних стимулів праці і розподілу заробітної плати відповідно до закону розподілу за кількістю та якістю праці. Система матеріальних стимулів праці складається з різноманітних взаємодоповнювальних спонукальних мотивів, пов'язаних єдиним процесом створення матеріальної зацікавленості у здійсненні трудової діяльності.	Матеріальне стимулювання малого підприємництва в регіоні може відбуватись через матеріальні грошові і негрошові інструменти стимулювання. Спонукальні мотиви, що керують підприємцями щодо отримання матеріального стимулювання, заохочують їх діяти відповідно до потреб та інтересів регіону.

Продовження таблиці 1

Теорії, що відображають зміст потреб	Теорія «X-Y-Z» Д. МакГрегор, В. Оучі	Теорія «Х» – люди намагаються уникати роботи та відповідальності, тому необхідними є контроль, примуси, управління і нормування. Переважають біологічні потреби. Теорія «Y» – люди прагнуть відповідальності, гарно працювати. Залежно від умов праці, робота – задоволення або покарання. Відповідальність і зобов'язання залежать від винагороди. Переважають соціальні потреби. Теорія «Z» основана на колективістських принципах мотивації, потребі в стабільних цілях діяльності. Необхідна індивідуальна відповідальність, неформальний контроль за результатами праці; ротація кадрів і самоосвіта, службова кар'єра, турбота про людину. Поєднання біологічних і соціальних потреб.	Теорія «Х» – суб'єкти підприємництва уникають відповідальності, самостійного задоволення потреб, в т.ч. регіональних. Потребують, управління, ідеально для них – стати керованою частиною інтегрованих структур. Необхідні зовнішні стимули (основний стимул – примус, допоміжний – матеріальне заохочення) і розвиток внутрішньої мотивації. Теорія «Y» – суб'єкти підприємництва прагнуть працювати, брати на себе відповідальність, самовдосконалюватись. Потребують створення сприятливих умов і мінімального втручання, участі в прийнятті рішень. Стимули в послідовності: самостверлдження, моральне і матеріальне заохочення, примус. Теорія «Z» – ідеальним для підприємництва є створення сприятливих умов, атмосфери підприємницької спільноти, об'єднань за різними ознаками, відданості особистим і колективним цілям; встановлення горизонтальних і вертикальних (з органами влади) контактів. Стимулювання має відбуватись в послідовності матеріальне заохочення, моральне заохочення, примус.
	Теорія потреб А. Маслоу	Існує п'ять груп ієрархічно залежних потреб (перші дві-первинні, вимагають першочергового задоволення), наступна з яких починає діяти тільки після повного задоволення попередньої: фізіологічні; безпеки; соціальні; поваги; самовираження.	З точки зору підприємця – підприємництво несе в собі передумови задоволення кожної з ієрархічних потреб; підприємництва – існують ієрархічно залежні потреби підприємництва регіону: створення, зростання і виходу на міжнародні ринки. Внутрішнім мотивом є бажання задовольнити певні потреби, зовнішні стимули повинні розроблятись і застосовуватись з врахуванням кожного виду потреб
	Теорія існування, зв'язку, росту К. Альдерфера	Виділяється три групи потреб: потреби існування, зв'язку (приналежності) і росту (розвитку). Рух іде в обидві сторони: наверх, якщо не задоволені потреби нижчого рівня, і вниз, якщо не задовольняється потреба більш високого рівня.	Потребам існування відповідають потреби створення і виживання підприємництва на ринку; приналежності – потреба зайняти місце у ланцюгу поставок, зв'язку з іншими підприємствами, росту – потреба розширення діяльності, захоплення нових внутрішніх і зовнішніх ринків. Необхідно, щоб у регіоні відбувалось одночасне гармонійне задоволення усіх груп потреб.
	Теорія придбаних потреб. МакКлелланда	Вплив на поведінку людини здійснюють потреби досягнення (досягнення цілей ефективніше ніж раніше), участі (дружні стосунки з оточуючими, висока оцінка за роботу) і влади (контроль ресурсів, процесів і людей в організації: ті хто прагне влади заради влади і ті, хто прагне влади заради досягнення мети організації).	Потреби досягнення задовольняються шляхом стимулювання і створення сприятливих умов для досягнення цілей підприємництва, участі і визнання – функціонуванням об'єднань підприємців, винагородами і похвалою за досягнення, потреби влади задовольняються самою суттю підприємництва, участю підприємців у прийнятті рішень на регіональному рівні
	Теорія двох факторів Герцберга	Існує дві групи потреб: гігієнічні (політика компанії, умови праці), що не мотивують працівника, а запобігають незадоволеності від діяльності; мотиваційні (можливості творчого росту, просування по службі). Керівник повинен зняти незадоволеність підлеглого, а тоді досягати задоволеності	Стимулювання розвитку малого підприємництва має включати такі складові: - створення умов для підприємництва в регіоні (справедливого ринку, інституційного забезпечення), що запобігатимуть його незадоволеності; - створення умов для розвитку підприємництва, розширення діяльності, самовдосконалення, визнання.
	Теорія постановки цілей	Цілі організації сприймаються як особисті, працівники бажають їх досягти. Результативність визначається прихильністю до цілей, їх ясністю, чіткістю. Аморфність розпливчастість викликають розпорошення зусиль. Вплив на мотивацію чинить досягнутий результат, його оцінка	Ясність, конкретність цілей регіону. Усвідомленість підприємництва про цілі, участь в їх досягненні. Необхідний аналіз результативності прикладених зусиль для досягнення цілей регіону, відзначення ролі підприємництва в цьому процесі, позитивна віддача.

Список літератури:

1. Ачелашвили М. Региональная экономическая политика и рост (на примере Грузии) / М. Ачелашвили, К. Ачелашвили // Кавказ & глобализация. – 2008. – Т. 2, выпуск 2. – С. 53-67.
2. Буркинський Б.В. Інструменти захисту інтересів вітчизняних експортерів за кордоном / Б.В. Буркинський, І.А. Циналєвська // Потенціал підприємництва в парадигмі сталого розвитку регіонів України // Матеріали наук. пр. конференції, м. Одеса, 11-12 жовтня 2012 р. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2012. – С. 108-110.

3. Губанова О.Р. Методологічні засади економіко-екологічного стимулювання господарської діяльності / О.Р. Кубанова, О.В. Дончевська // VI Міжнародна науково-практична конференція «Наука в інформаційному просторі». – Режим доступу: http:www.confcontact.com/20100916/ek_guban.htm
4. Економіка [Електронний ресурс] / В.В. Бородін. – Режим доступу: http://econ.me.pn/ekonomika
5. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://slovopedia.org.ua/38/53392-0.html
6. Інноваційний менеджмент: навч. посібн. [Електронний ресурс] / Н.В. Краснокутська. – К.:КНЕУ, 2003. – Режим доступу: http.:library.if.ua/book/4/520.html
7. Жданова Т.С. Менеджмент в туризме [Електронний ресурс] / Т.С. Жданова, Д.Л. Бикташева, Л.П. Гиевая. – М.: Альфа-М, 2010. – 272 с. – Режим доступу: http://books.google.com.ua
8. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку. Монографія. – Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2008. – 397 с.
9. Кибанов А.Я. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности / А.Я. Кибанов, И.А. Баткаева, Е.А. Митрофанова, М.В. Ловчева. – М.:ИНФРА-М, 2010. – 530 с.
10. Колот А.М. Мотивація персоналу: підручник [Електронний ресурс]. – 2002. – Режим доступу: http.:library.if.ua/books/116.html
11. Копилов В.О. Методи організації влади – спроба визначення / В.О. Копилов // Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Я. Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2012. – № 1(11).
12. Макаренко М.В. Синергетичний підхід в управлінні формуванням конкурентних переваг регіону / М.В. Макаренко // Вісник Приазовського державного технічного університету. – 2011. – № 2(22). – С. 44-49.
13. Нечаюк Л.І., Телеш Н.О. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 348 с.
14. Орлова В.О. Основні напрями стимулювання розвитку малого бізнесу: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / В.О. Орлова // Європейський вектор економічного розвитку. – 2011. – Режим доступу: http://bo0k.net/index.php?p=article&id=5465

Франчук Ю.А.
Луцкий национальный технический университет

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕГИОНАХ

Аннотация
Учитывая важность малого предпринимательства в социально-экономической системе региона, особую актуальность приобретает необходимость стимулирования его развития. В статье проведен анализ подходов к характеристике понятия «стимулирование». Выяснено сущность основных элементов стимулирования развития малого предпринимательства в регионе. Установлено, что малое предпринимательство является одним из способов удовлетворения всех ступеней потребностей региона (за подходом построения пирамиды Маслоу). Осуществлен анализ теорий мотивации в контексте развития малого предпринимательства.
Ключевые слова: малое предпринимательство, регион, стимулирование, теории мотивации, цели предпринимательства.

Franchuk Y.O.
Lutsk National Technical University

THEORETICAL FOUNDATIONS OF STIMULATION OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT IN REGIONS

Summary
Considering the importance of small entrepreneurship in the socio-economic system of the region, stimulation of its development becomes a relevant issue. Theoretical approaches to the characterization of the concept of “stimulation” and the essence of the main elements of stimulation of small business development in the region were investigated in the article. It was found that small entrepreneurship is a means to meet all levels of regional needs (according to Maslow’s pyramid). The analysis of theories of motivation in the context of small business development was carried out.
Keywords: small entrepreneurship, region, stimulation, theories of motivation, goals of entrepreneurship.

УДК 330.3, 347.7

СТРУКТУРНИЙ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ БРЕНДА ЯК ІНСТРУМЕНТУ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Шевченко О.Л.
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

У статті досліджено основні підходи до розуміння категорії «бренд». Визначено і обґрунтовано провідні чинники розробки бренда як стратегічного активу. Розкрито ідентичність бренда з точки зору структурного і процесуального підходів. Проаналізовано складові зовнішньої і внутрішньої структури бренда та їх вплив на споживача. Вивчено основні моделі розробки ідентичності бренда та зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: бренд, брендинг, споживач, ідентичність бренда, структурний і процесуальний підхід, зовнішня і внутрішня структура бренда.

Постановка проблеми. Ключовим фактором у створенні бренда є розуміння ідеології процесів споживання та розуміння принципів купівельного вибору і поведінки цільових споживачів. Бренд не є сталою структурою, що піддається логічним і зрозумілим принципам побудови чіткої структури. Ідентичність бренда як сукупність елементів раціонального і емоційного походження у різних авторів зазнає власної інтерпретації і тлумачення. Багатоваріантність таких поглядів обумовлена необмеженим характером окреслення меж ідентичності, зважаючи на специфіку дієвості окремих елементів бренда на споживача на різних типах ринку і в різних товарних категоріях. Те, що є ефективним в одному випадку, може втратити свою актуальність в іншому, вимагаючи специфічності врахування маркетингового інструментарію посилення впливу на споживача. Щоправда, більшість визначень є статичними, вони розглядають бренд як стале явище, а між тим побудова бренда є явищем динамічного характеру. Побудувати бренд, використовуючи лише рекламні технології і креативні засоби розробки іміджу, в принципі, можна, але ценоситиме недовготривалий ефект. Бренд створюється з орієнтацією на стратегічний напрям, що вимагає чіткого визначення і узгодження його структурних елементів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважна більшість дослідників у галузі брендингу на будь-якому етапі своїх досліджень зіштовхуються з проблемою визначення елементів ідентичності бренда. Підходи до аналізу даної проблематики є неоднозначними, визначаючи пріоритетність окремих елементів, що формують структуру бренда. Найбільш системно дані питання розглянуті у працях Д. Аакера, К. Келера, А. Елвуда, Р. Кліфтон, В. Домніна, В. Перції, Д. Шульца та ін. Багато інформації зустрічаємо у виданнях періодичного характеру, присвячених проблемам маркетингу і брендингу. Неоднозначність і плутанина у дослідженнях поставленої проблематики обумовлює необхідність структуризації і уточнення понятійного апарату і наповненості ідентичності бренда, враховуючи найбільш розповсюджені погляди.

Метою статті є систематизація, вдосконалення і представлення основних підходів, що використовуються для ідентифікації бренда як інструменту маркетингової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Для створення бренда, який претендує на існування у довгостроковому періоді, необхідно зрозуміти, що саме робить товар сильним або як створити цю силу. Сила бренда формується поступово на основі знань і вражень споживачів, на основі рівня їх емоційного задоволення, іншими словами тим, що залишається у свідомості споживачів по відношенню до конкретних товарів. Бренд і його активи створюються на базі різниці у відношенні споживачів до бренда і стандартного товару. Чим вищою є ця різниця, тим сильнішим є бренд. Якщо така різниця відсутня, тоді брендований товар нічим не відрізняється від стандартного.

Аналізуючи більшість існуючих підходів до створення бренда, сутність багатьох з них дуже сильно перекликається. З іншого боку, спостерігається різнорідність етапів і складових елементів у розробці ідентичності бренда. Це зумовлено, по-перше, ємністю і багатоваріантністю трактування категорії «бренд» на основі неоднозначності людського сприйняття. По-друге, це специфічність товарних категорій і окремих галузей бізнесу, що обумовлює неоднозначність використання технологій брендингу. Ринки товарів споживчого використання, зокрема товарів широкого споживчого вибору використовують такі технології у повній мірі, оскільки мають справу з індивідуальним споживанням. Для ринків товарів промислового призначення притаманний характер вторинного попиту на продукцію, що диктує свої правила ведення бізнесу, в тому числі і брендингу. В будь-якому разі ідея цінності продукту у випадку з брендом є первинною, а сам продукт і його фізичні властивості справою вторинною не у розумінні важливості, а у розумінні наслідування самої ідеї. Завданням атрибутів бренда є виділення, надання споживачу можливості ідентифікувати бренд, але вони не є його ключовою ідеєю. Якщо у споживача з самого початку не існує об'єктивної причини для купівлі, то вона не виникне просто з нікуди. Є щось таке, що провокує споживчий вибір, схиляє до певного алгоритму роздумів і подальших дій. Це перше, що має визначити дослідник, плануючи створити не просто товарну пропозицію, а створити бренд у дійсному його розумінні. Ті речі, які сьогодні реалізує переважна кількість рекламних агенцій, зводяться до розробки або оновлення атрибутики брендів протягом здійснення множини ребрендингових кампаній. Ніякі креативні технології не можуть забезпечити споживчу прихильність, вони можуть зацікавити, привернути увагу, прикрасити продукт, якщо в ньому вже є те щось, що створює його унікальну цінність. Зрозумівши істинну причину існування бренда, представляється можливим перейти до формування і структуризації ідентифікуючих елементів та їх трансляції на цільові аудиторії споживачів, але перед цим необхідно створити реалістичну картину майбутніх подій, а саме, розробити алгоритм побудови бренда, який стане платформою для вироблення подальших ефективних стратегічних і тактичних рішень з брендингу.

Системність брендингу полягає у поєднанні як товарних, так і комунікаційних складових і виро-

© Шевченко О.Л., 2015

бленню на цій основі ефективних маркетингових рішень, створенню унікальної марочної пропозиції, що особливим чином діє на споживчу свідомість. Фактично брендинг і бренд-менеджмент існує на стику маркетингової товарної і комунікаційної політики, що доводиться нижче.

На перших етапах створюється сам продукт, забезпечується його диференціація і розробляється назва з прив'язкою до конкретного продукту. Це знаходить відображення у створених товарних характеристиках продукту: якості, упаковці, фірмовому оформлення, дизайну, асортименті, логотипі і т. п. Потім вирішується завдання прив'язки назви та інших ідентифікаторів до самого товару, відбувається знайомство з об'єктом споживання. Саме в цей момент у свідомості споживача починається процес наділення достатньо абстрактного поняття, яким є бренд, конкретними властивостями товару. При подальшій зустрічі з маркою формується певний емоційний фон. Цікавим ж той факт, що зазвичай, споживач убачає ті властивості продукту, які йому імпонують (свіжість молока, надійність автомобіля, екологічність прального порошку).

Бренд, викликаючи позитивні емоції і доповнюючи раціональний підхід, формують споживчу перевагу: при купівлі із множини аналогічних товарів покупець обере саме ваш. Відповідно, метою побудови бренда є створення споживчої прихильності на базі інтегрування раціональних і емоційних переваг.

У даному контексті доцільно навести модель бренда, що пропонується McKinsey [5]. Згідно цього погляду, структура бренда розглядається я к набір з чотирьох основних блоків: 1) раціональних переваг; 2) емоційних переваг; 3) відчутних характеристик; 4) невідчутних характеристик (рис. 1).

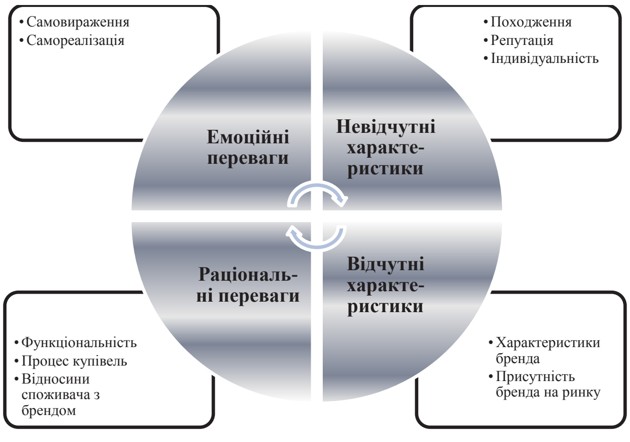

Рис. 1. Аналіз структури бренда

А. Елвуд [7] в процесі створення бренда виділяє ДНК бренда, тему бренда, назву бренда і сутність бренда. ДНК бренд представляє сутність бренд, що необхідна для створення по-справжньому успішного бренда (рис. 2).

ДНК бренда акумулює у собі і внутрішні, і зовнішні переваги бренда, виражає їх у всі можливих медіа-засобах і доводить до усіх посередників. ДНК бренда необхідно ретельно охороняти і змінювати лише у самих крайніх випадках, проаналізувавши ступінь ризику. Цінність бренда безпосередньо пов'язана із змістом ДНК бренда і її виразом як іміджу бренда. повідомлення бренда мають бути максимально сконцентрованими, короткими і змістовними, їх сутність не повинна викривлятися ніякими засобами масової інформації (рис. 10). Занадто довга і невизначена ДНК бренда споживачам не подобається і не розпізнається.

Рис. 2. Модель ДНК бренда

Модель TTB розглядає бренд як комбінацію з чотирьох рівнів, кожен з яких є центром для послідуючого прошарку. Починаємо, як в більшості підходів, з самого продукту, його фізичних складових і переваг. Наступний другий рівень, що включає і попередній формує позиціювання, а саме, чим і для чого представлений продукт і чим він відрізняється від інших марок. Третій рівень представляє цільову аудиторію, – потенціальних споживачів, на яких спрямовані комунікації. Останній рівень являє собою індивідуальність бренда як прояв ідентифікації, що витікає з позиціювання (рис. 3).

Шведський дослідник Томас Гед для побудови бренда пропонує чотирьохмірну модель з метою визначення сильних і слабких сторін бренда. Основні складові цієї моделі такі як функціональний вимір, соціальний, ментальний і духовний були розглянуті нами у першому розділі роботи [2]. Тепер висвітлимо дані складові з точки процесу побудови бренда. Нагадаємо основні чотири виміри бренда з точки зору впливу на споживчу свідомість (рис. 4)

Рис. 3. Модель Thompson Total Branding (TTB)

Як бачимо з наведеної вище інформації і її аналізу, існує велика кількість технологій створення бренда. Кожен автор, чи дослідник, чи практик, представляючи власну методику, має свою точку на дане явище. Теоретики підходять більш системно, виділяючи концептуальні підходи, розглядаючи бренд як складну конструкцію, пов'язуючи стратегічні і тактичні напрями. Практики, як прави-

ло, представляють більш прості дієві методики на основі набутого досвіду.

На основі цього, можна зазначити, що не існує єдиної чіткої технології розробки бренда, яка була б ефективної для всіх випадків. В той же час, аналізуючи найбільш актуальні і вживані методики, можна зробити наступні висновки. Переважна кількість технологій ґрунтується: 1) на процесуальному підході, коли розробка бренда розглядається як поетапний процес; 2) на структурному підході, коли визначаються основні складові (блоки, рівні, прошарки, елементи), що визначають передумови і успішність розвитку бренда як маркетингової категорії; 3) на основі поєднання або змішування двох попередніх підходів.

Рис. 4. Чотири виміри бренда за Т. Гедом

На нашу думку, слід розвести і конкретизувати вказані напрямки наукових і практичних шкіл, визначивши характерні особливості. Не можна зменшувати значення ні одного з напрямів, так як кожен з них відіграє свою роль на тому чи іншому етапі побудови бренда.

Процесуальний підхід має більше відношення до стратегії створення і розвитку бренда і саме з нього слід починати. Без цього неможливо перейти до формування ефективної структури бренда. Все починається з визначення маркетингової проблеми та досліджень ринку, на якому планує діяти підприємство. Це визначає стратегічні орієнтири підприємства та конкретних брендів, визначає пріоритетність подальших напрямів брендингу. Бренд нерозривно пов'язаний з товаром, який представляє, а це означає, що процеси розробки товарів, пошуку ключової ідеї продукту органічним чином вписуються у процеси розробки і розвитку брендів. Потрібно пам'ятати, що товар може існувати без бренда, а бренд без товару ні. У випадку із створенням бренда на перший план виходить ідея позиціювання, так як обрана позиція впливає на набір і представлення товарних характеристик споживачеві.

Структурний підхід надає можливість визначити і упорядкувати елементи бренда за ступенем їхньої важливості та силою впливу на споживчі аудиторії. Сприйняття бренда відбувається за рахунок величезної кількості чинників об'єктивного і суб'єктивного характеру, які важко підлягають дослідженням і оцінці. На основі знання специфіки бізнесу, товарної категорії, реальних і потенційних ринкових сегментів визначаються найбільш важливі групи складових елементів і відбувається їхнє упорядкування та трансляція з метою формування бажаної споживчої реакції. Такий підхід дає змогу глибше зрозуміти особливості маркетингової категорії «бренд», зрозуміти роль окремих структурних елементів та феномен їх дії у соціумі, виділити джерела формування бренда, що в подальшому створюють марочний капітал. Складність і різнорідність поглядів загалом на категорію «бренд», а також на структуризацію його елементів обумовлені наявністю нематеріальної складової, яка на сучасних ринках починає домінувати і створювати так званий феномен бренда. Це проявляється через потужний вплив на масову свідомість людей і робить можливим перетворення бренда на потужний нематеріальний актив підприємства та інструмент індивідуалізації людини. До того ж брендинг має міждисциплінарне значення, що приводить до необхідності аналізу бренда з різних точок зору. Найбільшу роль відіграють соціологія і психологія, так як бренд може існувати лише за рахунок підвищення ступеню важливості окремих компонентів в уяві людини [4, 6].

Змішаний підхід намагається поєднати процес і структуру. У дослідженнях багатьох авторів, наприклад, можна зустріти чинник «позиціювання» у якості структурного елементу бренда. Окремі приклади таких моделей були розглянуті вище. Однак, позиціювання, хоча і є найважливішою умовою розробки оптимальної структури бренда, має більше стратегічну спрямованість і відноситься до процесу.

Враховуючи усе вищесказане, постає нагальна потреба у систематизації і конкретизації технології створення бренда. З переважної кількості представлених методик нам найбільше імпонує підхід В. Н. Домніна [3], який досліджує зовнішню і внутрішню форму бренда. Це у деякому сенсі відповідає раціональним і емоційним або відчутним і невідчутним характеристикам бренда, які вивчає більшість авторів, але виділення зовнішньої і внутрішньої форми бренда допомагає глибше і більш системно проаналізувати сутність даної категорії і зрозуміти, яким чином краще планувати і реалізовувати діяльність з брендингу.

Аналізуючи бренд, логічним є, насамперед, окреслити його зовнішню форму, тобто складові, якими він позначений, а потім вже перейти до вивчення його змісту, внутрішньої форми, того, що означає бренд. Коротко це питання було розглянуто в першому розділі робити, де визначалися атрибути і характеристики бренда. Нагадаємо, що атрибути використовуються для зовнішнього позначення бренда. Сюди відносяться усі товарні характеристики продукту або складові маркетингової товарної політики, а також усі комунікаційні повідомлення, що стосуються бренда. Якщо узагальнити, то все, що може сприйняти людина за допомогою сенсорної системи і має відношення до окремого бренда, формує сукупність його атрибутів.

Висновки. Для побудови бренда важливішою є його внутрішня структура або зміст, під якою розуміємо унікальне значення, ідею, що в кінцевому рахунку визначає безпомилкове розпізнавання і приєднання споживача до цього унікального значення. Значення атрибутів розкривається через зміст, тобто відносини які формуються між брендом і споживачем. Створення бренда в ідеалі має бути спрямоване на визначення внутрішньої структури (змісту бренда), так як саме цей блок бере участь у перетворенні товарів на бренди. Атрибути мають розкривати, доповнювати зміст, забезпечуючи матеріалізацію, реальне відтворення тієї унікальної ідеї, яку прагне донести бренд.

Список літератури:
1. Аакер Д., Йохимштайлер Є. Бренд-лидерство: новая концепция брендинга. – М.: Изд. Дом Гребенникова, 2003. – 380 с.
2. Гэд Т. 4D брендинг: взламывая корпоративный код сетевой экономики. – СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2003. – 228 с.
3. Домнин В. Н. Брендинг: новые технологии в России. – СПб.: Питер, 2004. – 381 с.
4. Келер К. Стратегический бренд-менеджмент: создание, оценка и управление марочным капиталом, 2-е издание. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 704 с.
5. Маркетинг и управление брендом: Пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 174 с. – (Серия «Дайджест McKinsey»).
6. Перция В. Брендинг: курс молодого бойца. Спб.: Питер, 2005. – 208 с.
7. Элвуд А. Основы брендинга: 100 приемов повышения цынности товарной марки / Айен Элвуд. –М.: Фаир-пресс, 2002. – 336 с.

Шевченко Е.Л.
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

СТРУКТУРНЫЙ И ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ БРЕНДА КАК ИНСТРУМЕНТА МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация
В статье исследованы основные подходы к понятию категории «бренд». Определены и обоснованы ведущие факторы разработки бренда как стратегического актива. Раскрыта идентичность бренда с точки зрения структурного и процессуального подходов. Проанализированы составляющие внешней и внутренней структуры бренда и их влияние на потребителя. Изучены основные модели разработки идентичности бренда и сделаны соответствующие выводы.
Ключевые слова: бренд, брендинг, потребитель, идентичность бренда, структурный и процессуальный подходы, внешняя и внутренняя структура бренда.

Shevchenko O.L.
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

STRUCTURAL AND PROCEDURAL APPROACHES FOR CREATION OF BRAND AS RESOURCE OF MARKETING ACTIVITY

Summary
The main approaches to the concept “brand” have been researched. The main factors of creation of brand as strategic asset have been determined and grounded. Brand identity according to structural and procedural approaches has been revealed. The components of external and internal structure of brand and their influence on consumer have been analyzed. The fundamental models of brand identity have been studied and appropriate conclusions have been drawn.
Keywords: brand, branding, consumer, brand identity, structural and procedural approaches, external and internal structure of brand.

УДК 336.77:332.2(477)

ІПОТЕЧНЕ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Шиндель В.С.
Харківський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України

В статті аналізуються питання розвитку системи іпотечного кредитування. Проводиться аналіз частки іпотечних кредитів на ринку банківських послуг. Наводиться порівняльна характеристика умов отримання іпотечних кредитів у банківській установі та у Державній іпотечній установі. На основі зроблених узагальнень пропонується внесення коректив щодо покращення вартості продукту та збільшення його обсягів.
Ключові слова: банківська система, іпотечний кредит, банківський продукт, умови надання кредиту, відсоткові ставки.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що іпотечне кредитування з'явилося в Україні ще на початку XVII століття, на сьогодні актуальною проблемою є незначна частка в банківському портфелі довгострокових іпотечних кредитів, оскільки банки, з одного боку, прагнуть обертати без ризику короткострокові грошові кошти, з іншого, потенційний позичальник цих кредитів, на жаль, не є кредитоспроможним. Проте, незважаючи на ризики, цей банківський продукт являється вагомим чинником перерозподілу та акумулювання грошових коштів, перетворення приватних заощаджень в інвестиційні ресурси, вирішення проблеми забезпечення населення житлом, а також сприяє стабілізації економіки в країні в цілому.

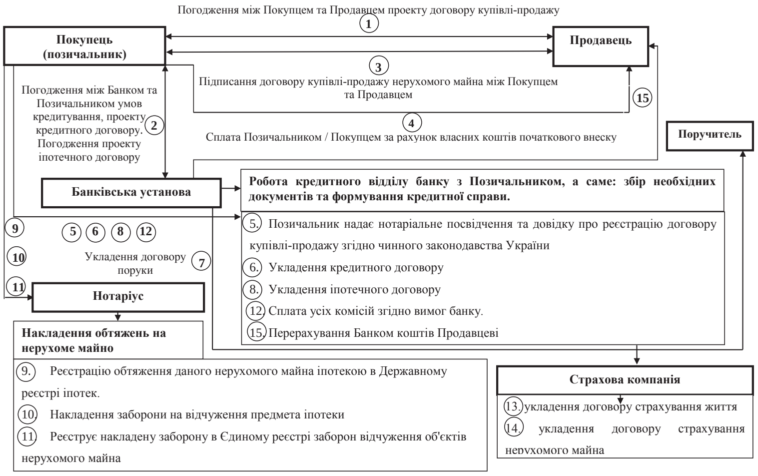

Рис. 1. Схема організації отримання іпотечного кредиту в банківській установі

Специфіка таких відносин пов'язана з функціонуванням та розподілом іпотечного капіталу, можливих фінансових ризиків, взаємодії іпотечного ринку з фінансовим, інвестиційним та валютним, що зумовлює певну складність механізму функціонування іпотечного ринку України в цілому. Це обумовлює актуальність даного питання не тільки для розвитку житлового ринку, та доцільність проведення досліджень для розвитку цього питання..

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розгляд іпотечного кредитування в Україні, сучасний стан та динаміка його показників розглядалась у працях таких вітчизняних вчених як: Колобов С. [4], Пилипець О. [8], Кірєєв О.І. [2], Ковалишин І. [3], Базилевич В.Д. [5], Манзюк О.І. [5] та інших. Ці роботи носять достатньо комплексний характер, але, при цьому, в них практично відсутні питання щодо підвищення фактора конкурентоспроможності продуктів для створення єдиної роздрібної мережі на ринку банківських послуг.

Поставлення завдання. Дана робота присвячена розгляду та аналізу стану іпотечного кредитування банківських установ України, а також визначенню подальших перспектив його розвитку.

Основний матеріал дослідження. Іпотечне кредитування являє собою продукт, який розрахований на задоволення потреб клієнтів у кредитуванні на купівлю нерухомого майна або право на власність у майбутньому на нерухоме майно на первинному або вторинному ринку у фізичних або юридичних осіб під заставу цієї ж нерухомості.

Іпотечне кредитування здійснюється як у банківськими установами, так і Державною Іпотечною Установою (ДІУ). Зазвичай, банки надають іпотечні кредити на загальних умовах для усіх клієнтів і можливості отримати пільгу за таких умов майже не можливо. ДІУ ж, передбачає програму іпотечного кредитування для підтримки молодих сімей, яка допомагає клієнту частково або повністю сплачувати відсотки за іпотечним кредитом за рахунок держави.

Незважаючи на те, що ці установи зовсім різні, схема організації отримання іпотечного кредиту у них майже однакова. Різницею між ними є різний строк розгляду кредитної заявки, адже ДІУ передбачає видачу усього 500 іпотечних кредитів на рік. На рис. 1. наведено схему організації отримання іпотечного кредиту в банку.

Як видно на рис. 1, даний продукт має чітку та достатньо ємну схему оформлення кредитної справи, укладення договорів та видачі іпотечного кредитування в банківській установі. І хоча цей процес займає чимало часу, клієнтів які бажають скористатися нею, у відповідності до загального кредитного портфелю банків, не зменшується, що прослідковується на рис. 2 та рис. 3.

Детальніший аналіз ситуації відповідно до даних, які надає НБУ, продемонстровано на рис. 2 та рис. 3.

Якщо розглядати динаміку видачі іпотечних кредитів за роками, то умовно можна поділити її на декілька періодів, а саме:

Перший період (з 2007 по 2009 рр.) запам'ятався ростом попиту на даний банківський продукт. Це пояснюється факторами недосконалої кредитної політики банківських установ, хиткого законодавчого рівня країни та низьких відсоткових ставок за кредитами як в національній, так і в іноземній валюті. Велику роль в падінні економіки України та ділової активності суб'єктів господарювання ві-

© Шиндель В.С., 2015

діграла криза 2008 року. Вона супроводжувалася значним підвищенням рівня безробіття, ростом інфляції та підвищення курсу іноземної валюти. Ці фактори підвищили рівень проблемних кредитів, що тягнули за собою ризик значного прострочення графіків погашення кредитної лінії або взагалі неповернення запозичених коштів клієнтами.

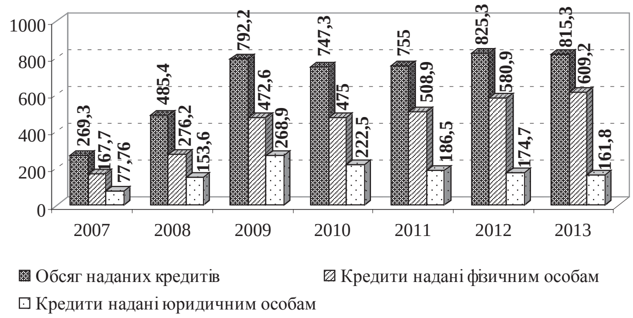

Рис. 2. Динаміка наданих банками кредитів наданих юридичним та фізичним особам (за останні 7 років, млрд. грн.)

Другий період (з 2009-2011 рр.) можна назвати після-кризовою відлигою. За цей час було внесено зміни до діючого законодавства, зокрема в ЗУ «Про банки і банківську діяльність», ЗУ «Про іпотеку», ЗУ «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати», ЗУ «Про оцінку земель» та інші, які стабілізували та посилили українську гривню як на валютному ринку, так і на ринку товарів і послуг. З кінця 2008р. – початку 2009 року банкам було заборонено видавати кредити фізичним особам в іноземній валюті. З метою зменшення рівня ризику проблемної заборгованості за іпотечним кредитом банківські установи переглянули кредитну політику та підвищили рівень своїх вимог, щодо отримання кредитів клієнтами, а також було підвищено відсоткові ставки за кредитними лініями.

У 2012 році спостерігається підвищення рівня видачі банками споживчих, іпотечних та авто кредитів. Це обумовлено стабільністю економіки країни в цілому та відновлення довіри клієнтів до банківських установ.

Якщо порівняти дані рис. 2 та рис. 3 та прослідкувати взаємодію частки іпотечних кредитів у кредитному портфелі банків з обсягом виданих кредитів взагалі, складається достатньо цікава ситуація.

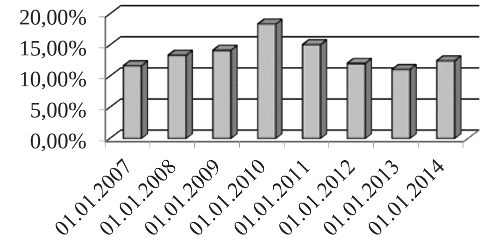

Рис. 3. Динаміка частки іпотечних кредитів у кредитному портфелі українських банків за станом на 01.01.14 р.

Майже за всіма роками стовпці на обох рисунках коливаються взаємно пропорційно і відображають єдину картину: при збільшенні обсягів кредитів в загальному обсязі, спостерігається пропорційне збільшення обсягів іпотечних кредитів Проте, в 2010 році простежується зменшення обсягів наданих кредитних послуг банківськими установами, а частка іпотечних кредитів в їх портфелі, навпаки збільшується. Це можна пояснити тим, що більшість іпотечних кредитів укладено на умовах довгострокового кредиту, тобто на термін від 3 до 30 років, в залежності від іпотечної програми банку, а більшість споживчих – як правило лише до 3 років. Клієнт не зацікавлений затримувати на довгий строк позичені кошти та переплачувати за їх користування банку великі відсотки. Тому, на фоні зменшення рівня наданих споживчих кредитів у портфелі банку, фактичний обсяг іпотечних – залишається незмінним, а відсоткова частка починає зростати.

У 2012-2013р. бачимо зворотній процес, коли загальний обсяг кредитів збільшився а обсяг іпотечних – зменшується, поясненням цього є зацікавлення банківських установ отримувати прибуток за короткостроковими коштами які несуть більший прибуток, за рахунок швидкого обертання, та несуть менший ризик.

Проаналізувавши дані з попередніх діаграм, відтворюємо єдину картину на рис. 4.

Рис. 4. Частка іпотеки серед загального обсягу наданих кредитів фіз. ос.

Представлена ситуація, свідчить про наявність іпотечних кредитів серед інших послуг, запропонованих банківським ринком, хоча цей показник не є вагомим. Це пояснюється багатьма факторами, одним з яких є постійна міграція населення до міст, що тягне за собою підвищення вартості на нерухоме майно. У зв'язку з хибкою економічною ситуацією в країні та постійним збільшенням рівня інфляції, питання доцільності вкладення грошових коштів у нерухоме майно, серед фізичних осіб, залишається актуальним. Адже нерухомість, як і дорогоцінні метали, за роки незалежності України не зменшувалось у вартості і завжди користувалося попитом на ринку нерухомості, що робить його високоліквідним активом.

Проаналізувавши попит на даний продукт та провівши аналіз поточної ситуації, можна зробити висновок, що асортимент даного продукту є не достатньо широким. Тому, на нашу думку, доцільно зробити порівняльний аналіз параметрів діючих іпотечних продуктів фізичних осіб у банківській установі.

Як приклад, порівняємо значення показників іпотечного кредиту фізичній особі за двома різними програмами (табл.1). Перша передбачає надання банком кредиту фізичній особі для купівлі житла на первинному ринку, друга – придбання житлової нерухомості через програму взаємодії із ДІУ.

Програма № 1. Фізична особа збирається взяти кредит на купівлю квартири вартістю 600 тис. грн., терміном на 15 років. При цьому розмір першого внеску складає 20 відсотків, відсоткова ставка – 17%, а РКО – 0,02% від суми кредиту. Суб'єкт збирається отримати кредит в банківській установі.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз отримання іпотечного кредиту в банківській установі та ДІУ

№ п/п	Показники	Розрахунок платежів для придбання нерухомості на вторинному ринку через банківську установу	Розрахунок платежів для придбання нерухомості в кредит за програмою «Житло в кредит Державної іпотечної установи»	Відхилення (різниця між колонками № 3 та № 4)
1	Вартість нерухомості, грн.	600000	600000	-
2	Розмір першого внеску, %	20	25	-5%
3	Сума першого внеску, грн.	120000	150000	-30000
4	Сума кредиту, грн.	480000	450000	30000
5	Річна відсоткова ставка, %	17	16	1%
6	Строк кредитування, міс.	180	360	-180
7	Сума щомісячного платежу, грн.	2666,66	1250	1416,66
8	Додаткові витрати:			
8.1	Страховий внесок (сплачується щорічно):			
8.1	страхування нерухомості, 0,4% від вартості нерухомості	2400	2400	-
8.2	страхування від нещасного випадку, 1,5% від вартості нерухомості	9000	9000	-
8.3	Комісія банку (одноразово) за видачу кредиту (0,2% від суми кредиту)	960	900	60
8.4	Нотаріальне посвідчення договору іпотеки разом зі всіма витягами та довідками (800 грн. + 0,6% від суми договору купівлі-продажу)	3500	3500	-
8.5	Держмито (1% від суми договору купівлі-продажу), грн.	4800	4500	300
8.6	Пенсійний фонд (1% від суми договору купівлі-продажу), грн.	4800	4500	300
	Загальні витрати на оформлення кредиту	28126,66	26050	2076,66

Програма № 2. Фізична особа віком 30 р. планує взяти кредит на купівлю квартири в національній валюті, терміном на 30 років. Вартість квартири – 600 тис. грн. Розмір першочергового внеску 25%. Відсоткова ставка становить 18%. Одноразова комісія за видачу кредиту складає 1,75% від суми кредиту. Суб'єкт збирається отримати кредит в ДІУ. Згідно програмі ДІУ за кредитом передбачені пільги, а саме отримання кредиту без відсотків.

В останній колонці таблиці відображаються переваги або недоліки програми ДІУ перед звичайною іпотечною програмою банківської установи. Показники з від'ємним значенням відіграють негативну роль для позичальника і навпаки.

Порівнявши два іпотечні продукти, доцільно вказати, що найбільшими затратами, на шляху оформлення та отримання іпотечного кредиту клієнтом, несуть за собою страхування життя та страхування нерухомого майна яке береться у заставу, а також держмито, яке повинен заплатити клієнт/покупець за оформлення договору купівлі продажу. Колонка № 5 показує різницю між вартістю оформлення іпотечного кредиту в установі банку та ДІУ. І хоча клієнт має значні переваги при оформленні кредиту у ДІУ, дана угода являється достатньо дорогою, адже крім витрат які клієнт понесе за оформлення угоди, йому потрібно зібрати коштів не менше ніж 25% від вартості житлової нерухомості. Поміж іншого, обов'язковою вимогою Іпотечної Державної Установи є вік клієнта, а саме право на кредит має лише та людина яка не досягла 30 років, а строк погашення іпотечного кредиту не повинен перевищувати пенсійного віку позичальника – 65 років.

Даний банківський продукт – вагомий ресурс для вирішення проблеми забезпечення населення житлом. Але існуючи сьогодні проблеми не дозволяють використовувати його на «повну». Причина – економічна, соціальна та політична напруга в країні. Вирішення цього питання, на думку автора, повинно знаходитись в площині «держава – комерційні банки». Втручання держави дозволить вдосконалити законодавчу базу, яка покликана задовольнити захист прав та інтересів кредиторів та позичальників, що відповідним чином вплине на ті параметри банківських продуктів, які стосуються, насамперед, основної складової – вартості кредиту.

Висновки. На думку експертів банківського ринку, покращення стану іпотечного кредитування прямо пропорційно призведе до покращення економічного стану України. Адже іпотечний ринок тісно пов'язаний з фінансовим, валютним та інвестиційним ринками країни.

Узагальнення існуючих на сьогодні рекомендацій з вдосконалення та подальшого розвитку системи іпотечного кредитування, дозволило систематизувати їх у наступні: забезпечення нормативно-правових умов для розвитку іпотечного кредитування; створення уніфікованої системи рефінансування іпотечних кредитів; удосконалення системи державної реєстрації прав на нерухоме майно і операцій з ним шляхом створення інформаційної системи статистичних даних про ситуацію на житловому ринку; бюджетне сприяння підвищенню рівня доступності житла і іпотечних кредитів для населення; розвиток нових ринкових інститутів і механізмів, що формують інфраструктуру іпотечного кредитування; з метою розвитку вторинного іпотечного ринку стимулювати діяльність інституціональних інвесторів, для чого встановити нормативи формування резервів страхових компаній і пенсійних фондів іпотечними облігаціями, емітованими Державною іпотечною установою.

Як би там не було, іпотечне кредитування являється надійним способом залучення приватних вітчизняних та іноземних інвесторів за допомогою таких гарантій, як застава нерухомості та емісія на її основі іпотечних цінних паперів, що дозволяє мобілізовувати в значних масштабах заощадження населення і спрямовувати їх на інвестування перспективних секторів економіки України, що, в свою чергу, позитивно вплине на загальні показників її розвитку.

Список літератури:

1. Аналітичний звіт іпотечного кредитування для фізичних осіб в банківських установах за 2007-2014 рр. // Аналітика. Державна іпотечна установа. – Режим доступу: http:/ipoteka.gov.ua/analityka
2. Кірєєв О.І. Іпотечне кредитування: проблеми та перспективи розвитку в Україні: Інформаційно-аналітичні матеріали / За заг. ред. О.І. Кірєєва. – К: Центр наукових досліджень НБУ, 2006. – 107 с.
3. Ковалишин І. Стан та тенденції розвитку національного ринку іпотечного кредитування / І. Ковалишин // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 1. – С. 62-66.
4. Колобов С., Колобова В. Жилищное ипотечное кредитование: состание и перспективи развития. – М.: дашков и К, 2002. – 120 с.
5. Манзюк О.І. Динаміка розвитку іпотечного кредитування в Україні: Матеріали збірника наукових праць студентів економічного факультету / За заг. ред. проф. В.Д. Базилевича. – К. 2012. – С. 133-137.
6. Офіційний сайт Державної іпотечної установи / [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.ipoteka.gov.ua
7. Офіційний сайт Української Національної іпотечної асоціації / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unia.com
8. Пилипець О. Уніфікація стандартів іпотечного кредитування як інструмент мінімізації ризиків // Юридична газета. – 2005. – № 2(38). – С. 7–13.

Шиндель В.С.
Харьковский институт банковского дела
Университета банковского дела Национального банка Украины

ИПОТЕЧНОЕ КРЕДИТОВАНИЕ В УКРАИНЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Аннотация
В статье анализируются вопросы развития системы ипотечного кредитования. Проводится анализ доли ипотечных кредитов на рынке банковских услуг. Приводится сравнительная характеристика условий получения ипотечных кредитов в банковском учреждении и в Государственном ипотечном учреждении. На основе сделанных обобщений предлагается внесение коррективов по улучшение стоимости продукта и увеличения его объемов.
Ключевые слова: банковская система, ипотечный кредит, банковский продукт, условия предоставления кредита, процентные ставки.

Shyndel V.S.
Kharkiv Institute of Banking
University of Banking of the National Bank of Ukraine

MORTGAGE IN UKRAINE: CURRENT STATUS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Summary
The article analyzes the development of the system of mortgage. The analysis of the proportion of mortgages in the market is held as well. We provide a comparative description of the conditions of obtaining mortgage loans in banking institutions and in the State Mortgage Institution. Based on the proposed generalizations, it is suggested make adjustments in order to improve product value and increase its volume.
Keywords: banking, mortgage, banking product, terms of the loan, interest rates.

УДК 336.71:339.138

КЛІЄНТООРІЄНТОВАНА СТРАТЕГІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГУ БАНКУ

Широка О.В., Погореленко Н.П.
Харківський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України

В статті аналізується важливість конкурентноорієнтованої стратегії в українських банках, переваги цієї стратегії. Розкрито складові клієнтоорієнованої стратегії. Представлені формули розрахунку маркетингових інвестицій та витрат. Розглянуто маркетингові показники українського банку «City Commerce Bank», як лідера ефективності реалізації клієнтоорентованої стратегії. Узагальнено основні складові клієнтоорієнтованої стратегії. Висновки, отримані в роботі, дозволять забезпечити підвищення ефективності діяльності банків, що в кінцевому підсумку стане вагомою конкурентною перевагою.

Ключові слова: клієнтоорієнтована стратегія, маркетинг, вдосконалення, обслуговування, клієнти, сервіс.

Постановка проблеми. В умовах бурхливого розвитку грошово-кредитного ринку та підвищеної конкуренції в банківському секторі, банки звертають увагу на своїх клієнтів, усвідомлюючи, що майбутня діяльність буде залежати від стратегічних взаємин з клієнтами і від ступеня їх задоволеності обслуговуванням і роботою банку загалом.

Побудова взаємин з кожним клієнтом залежить від маркетингової стратегії, сформульованої банком. Маркетинг є інструментом, який дозволяє справлятися з багатьма завданнями, що стоять перед банком, починаючи з збільшення прибутку і закінчуючи пропонуванням нових і неординарних банківських послуг на ринок.

У період нестабільної економічної ситуації та загострення конкуренції, банки змушені боротися за кожного клієнта, роблячи акцент на якості своїх продуктів. Тому сучасний банківський ринок ставить перед фінансовими установами питання іншого значення: успішний банк вже не може побудувати ефективну бізнес – систему, ґрунтуючись тільки на класичній моделі обслуговування клієнтів. Практика показує, що фінансові установи не тільки можуть, але й зобов'язані змінювати механізми обслуговування споживачів. Тому, в сучасній банківській практиці останнім часом прогресує клієнтоорієнтована стратегія. Вона приділяє увагу до вивчення споживчої цінності, задоволення споживчих очікувань і впровадження інформаційних технологій в маркетингову діяльність банку. За допомогою залучення клієнтів відбувається коригування і уточнення характеристик продукту, його дизайн і тестування. В цілому, продукт більшою мірою відповідатиме потребам клієнта і, як результат, підвищиться його купівельне сприйняття і оцінка.

До переваг такої стратегії банку можна віднести:
- дослідження вимог споживача на відміну зосередження на продукті і прямих продажах, відповідає вимогам і тенденціям сучасного банківського ринку;
- економія ресурсів – дослідження клієнтів з метою зростання ступеня лояльності і задоволеності найбільш дохідних з них, при паралельному аналізі неприбуткових клієнтів;
- забезпечення рівноваги пріоритетів банку та задоволеності клієнта;
- оптимізація бізнес-процесів – налагоджений взаємозв'язок між усіма функціональними підрозділами для якісного обслуговування клієнта.

На сьогодні банки України впроваджують лише окремі елементи клиентоориентированного підходу і потребують вирішення комплексу проблем у сфері організації взаємовідносин з клієнтами, зокрема:
- відсутність детального плану впровадження інноваційних клієнтоорієнтованих підходів;
- низька якість сервісу клієнтів і необхідність підвищення ступеня банківського обслуговування;
- нерозуміння важливості розробки клієнтської політики банку і відсутність стратегій взаємодії банку з окремими групами клієнтів;
- відсутність професійних клієнтських відділів, відповідальних за налагодження роботи по залученню, обслуговування, утримання клієнтів;
- незадовільний рівень впровадження програм лояльності, що пов'язано з невисоким ступенем обслуговування у вітчизняних банках і відсутністю адекватного реагування банками на запити своїх клієнтів власних.

Виходить, що секрет банківської клієнтоорієнтованості досить простий: клієнти хочуть спілкуватися з банком у зручний час зручним способом. У боротьбі за серце клієнта важливе почуття міри і такту. Аналіз банку, які виграли цю боротьбу, показує, що вони навчилися не тільки шукати і знаходити «свого «клієнта, а й фокусуватися на ньому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку банківського сектора та аналіз різних аспектів його функціонування висвітлюють праці провідних вітчизняних та зарубіжних економістів: М. Алексеєнко, В. Геєць, О. Дзюблюк, Ж. Довгань, В. Міщенко, А. Мороз, М. Савлук та ін. Наукові розробки авторів присвячені проблемам підвищення конкурентоспроможності банківського сектору, присутності іноземного капіталу в банках, регулювання банківської діяльності та ін. [4] Разом з тим, питання, пов'язані із дослідженням концентрації банківського ринку України та її впливу на конкуренцію, розроблені не повною мірою що і обумовлює актуальність цього напряму дослідження.

Основний матеріал дослідження. Проаналізувавши головні вимоги клієнтів українських банків до банківських установам нами були встановлені складові клієнтоорієнтованої стратегії, а саме:

індивідуальний підхід, як повноцінне обслуговування клієнта не повинно проводитися в напрямку прямих продажів і активного залучення нових клієнтських потоків;

зручність – для банку вкрай необхідна спільна платформа для взаємодії з клієнтами;

вдосконалення побудови бізнес-діяльності, трансформація від продуктово- і територіально-орієнтованої концепції в клієнтоорієнтовану, коли увага зосереджується не на якості продукту, який

© Широка О.В., Погореленко Н.П., 2015

впроваджується, або його унікальності та ефективності реалізації, а на задоволенні попиту клієнта при збереженні вигоди банку.

Клієнтоорієнтований банк в свою чергу:

– розширює концепцію продажу, приводячи до більш ефективної реалізації

– після продажних відносини вибудовує єдину схему роботи з клієнтом;

– найголовніше – лояльність. Всім відомий факт, що утримання старого клієнта для фінансової установи менш витратне, ніж залучення нового [1].

Унаслідок незадовільного обслуговування, більша їх частина клієнтів переходить в інші банки. З іншого боку – кожен втрачений клієнт може негативно вплинути на імідж банку. Тому, особливо важливо залучити клієнта повторне звернення і підняти рівень його задоволеності, тобто лояльності.

Рис. 1. Принципи клієнтоорієнтованості

Основна мета клієнтоорієнтованості – створення груп прихильних споживачів, збереження лояльності потрібних для банку клієнтів. Якщо клієнт проявляє лояльність до банку – він свідомо віддає перевагу її продукту і приносить банку максимальну вигоду. Ці клієнти чутливі до дій інших банків, як акції, зміни цін продуктів і послуг, знижки і т.д. [3]

Повернемося до маркетингових показників. До уваги взято український банк «City Commerce Bank», тому що він є лідером ефективності реалізації клієнтоорєнтованої стратегії між українських банків за останні роки. В цілому, виходячи з даних опитування на сайті «City Commerce Bank», виходячи з показників наведених нижче, висвітлено результати опитування клієнтської бази, що дає повністю зрозуміти вимоги і курс на розвиток маркетингу українських банків (рис. 2, рис. 3)

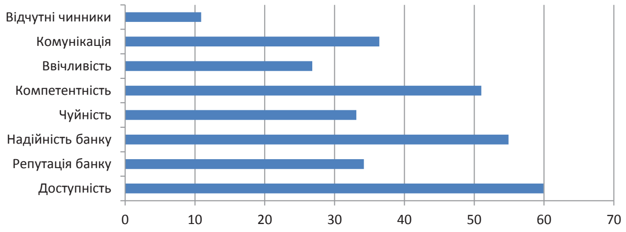

Рис. 2. Середньозважені за критеріями якості послуг (у відсотках)

Отже, станом на 06.12.2013р. основним лідером серед банків у сфері високого і якісного розвитку маркетингу по залученню клієнтів, є український універсальний банк «CityCommerceBank» і який був визнаний «Самим клієнтоорієнтованим банком «в п'ятому «Всеукраїнському конкурсі» Банк року – 2013» [5].

Рис. 3. Очікування клієнтів (у відсотках)

Існуючі темпи зростання банку, які він демонструє, пов'язані з реалізацією банком довгострокової стратегії розвитку. Ринок висококонкурентний, але крім бренду клієнтам завжди важливо зручність. Саме тому банк продовжує відкривати відділення з зручним режимом роботи та цілодобові каси.

За 8 місяців роботи станом на 1.09.2013 «CityCommerce Bank» суттєво збільшив основні показники по всіх бізнес напрямками. Одним з головних досягнень банку стало збільшення обсягу активів до 4 млрд. грн., а це зростання більш ніж на 25% порівняно з показником на 1.01.2013г. CityCommerce Bank піднявся в рейтингу Національного банку України на шість пунктів і займає 51 місце серед 176 українських банків відповідно до класифікації регулятора (на 1.07.2013 року). Це свідчить про те, що банк збільшує проведення активних операцій: кредитування, інвестиційні операції, інші операції банку з розміщення власних та залучених коштів, а це випливає з розширення клієнтської бази та завоювання авторитету на банківському ринку.

Емісія платіжних карток CityCommerce Bank за 8 місяців збільшилася на 35,6% (або 10520 шт.) і склала 29546 шт., що свідчить про те, що банк розвивається на високому рівні і дає широкий спектр можливостей та послуг для своїх клієнтів, чим і поступово залучає нову клієнтуру. [5]

Для забезпечення зручності власників платіжних карт банк продовжував розвивати й інфраструктуру з їх обслуговування. Станом на 1.09.2013 року банком встановлено 98 власних банкомату, 8 терміналів самообслуговування, кількість банківських POS-терміналів збільшилася на 43% і становить 169 пристроїв, кількість торгових POS-терміналів досягла 113 штуки, що в 3,4 рази більше в порівнянні з початком року. При цьому мережа банкоматів разом з партнерською мережею «CityCommerceBank» налічує більше 2340 банкоматів. Обороти в банкоматах банку за 8 місяців зросли на в 2,3 рази, в торгових POS-терміналах в 34 рази.

Протягом восьми останніх місяців CityCommerce Bank відкрив 30 нових відділень у різних регіонах України, і зараз власна мережа становить 85 відділень. CityCommerce Bank впровадив систему миттєвих онлайн платежів через сайт.

Клієнти CityCommerce Bank також оцінили новий функціонал мобільного додатку для смартфонів – контроль карткового рахунку за допомогою СМС. Кількість завантажень додатки збільшилася в 3 рази з початку року 2014 року.

Розширення регіональної мережі є одним з найважливіших умови росту сучасного банку. Постійний розвиток технологій і глибоке проникнення Інтернету, можливість здійснювати деякі фінансові операції за допомогою гаджетів привели до активного розвитку альтернативних каналів надання банківських послуг «CityCommerceBank».

Загальна клієнтська база «CityCommerceBank» збільшилася на 45% і станом на 1.09.2013 р. становить понад 32 тисяч клієнтів.

В цілому це говорить про те, що банк дійсно тримає курс на збільшення клієнтської бази, а головне на утримання лояльних клієнтів, що найважливіше.

Тому вітчизняним банкам стратегічно необхідний клієнтоорієнтований підхід, в основу якої покладена технологія повного задоволення потреб клієнтів, спрямована на суттєве підвищення ефективності роботи зростання конкурентних переваг банків. Адаптуючи цей інноваційний клієнтоорієнтований підхід, банк збільшує кількість своїх лояльних клієнтів. Всього в переваги клієнтоорієнтованої стратегії банку можна віднести:

- надання конкурентних переваг – стратегія дослідження вимог споживача на відміну зосередження на продукті і прямих продажах, відповідає вимогам і тенденціям сучасного банківського ринку;
- економія ресурсів – дослідження клієнтів з метою зростання ступеня лояльності і задоволеності найбільш дохідних з них, при паралельному аналізі неприбуткових клієнтів;
- забезпечення рівноваги пріоритетів банку та задоволеності клієнта;
- оптимізація бізнес-процесів – налагоджений взаємозв'язок між усіма функціональними підрозділами для якісного обслуговування клієнта.

Отже, на даному етапі розвитку банки України впроваджують лише окремі елементи клиентоориентированного підходу і потребують вирішення комплекс проблем у сфері організації взаємовідносин з клієнтами, зокрема:

- відсутність детального плану впровадження інноваційних клієнтоорієнтованих підходів;
- низька якість сервісу клієнтів і необхідність підвищення ступеня банківського обслуговування;
- нерозуміння важливості розробки клієнтської політики банку і відсутність стратегій взаємодії банку з окремими групами клієнтів;
- відсутність професійних клієнтських відділів, відповідальних за налагодження роботи по залученню, обслуговування, утримання клієнтів;
- незадовільний рівень впровадження програм лояльності, що пов'язано з невисоким ступенем обслуговування у вітчизняних банках і відсутністю адекватного реагування банками на запити своїх клієнтів власних.

Отже, виходить, що секрет банківської клієнтоорієнтованості досить простий: клієнти хочуть спілкуватися з банком у зручний час зручним способом. У боротьбі за серце клієнта важливе почуття міри і такту. Аналіз банку, який виграв цю боротьбу, показує, що він навчився не тільки шукати і знаходити «свого «клієнта, а й фокусуватися на ньому.

З'ясувавши основні складові клієнтоорієнтованої стратегії, ми можемо стверджувати, що рішенням нашої проблеми є маркетингові нвестиції в банку. Підхід, в рамках якого оцінка ефективності маркетингу базується на аналізі показника рентабельності маркетингових інвестицій (PMI), докладно описано Дж. Ленсколдом та розраховується за формулою:

$$PMI = \frac{NPV_{\text{вали прибутку}} - NPV_{\text{маркетинг інвестицій}}}{NPV_{\text{маркетинг інвестицій}}},$$

де NPV – чиста поточна вартість, тобто дисконтована різниця між доходом, отриманий внаслідок маркетингового заходу, та витратами, оголошеного во время его реалізації.

Ми погоджуємося з таким підходом у частині необхідності оцінки ефективності маркетингу через показник рентабельності. Однак, на нашу думку, даний підхід має ряд суттєвих недоліків. Зокрема, він не враховує той факт, що, крім маркетингу, на рентабельність діяльності суб'єкта господарювання впливають й інші елементи ринкового середовища, зокрема, рівень конкуренції, тенденції розвитку ринку та інші.

Крім того, цей підхід не враховує динаміки зміни визначеного показника, тобто його приросту.

З метою усунення визначених недоліків доцільно оцінку ефективності маркетингових витрат здійснювати таким чином:

$$\text{ЕВМ}=\frac{A_t^{б}}{A_{T-1}^{б}} \cdot \frac{MB_{r-1}^{бс}}{MBA_r^{бс}} \cdot \frac{\frac{б}{r}-1}{\frac{б}{r}},$$

де ЕМВ – ефективність маркетингових витрат; б АТ, б АТ-1, – активи досліджуваного банку у звітному та попередньому роках; бс АТ, бс АТ-1 – загальні активи по банківській системі в цілому у звітному та попередньому роках; б МВТ, б МВТ-1 – витрати на маркетинг у досліджуваному банку у звітному та попередньому роках.

Нормування показника ЕМВ здійснюється шляхом зіставлення його розрахункового значення для досліджуваного банку з відповідним значенням для того банку, який демонструє найбільший рівень ЕМВ в аналізованому періоді [2].

Таким чином, викладений вище підхід не тільки передбачає аналіз показника ефективності маркетингових витрат на інновації порівняно з попереднім роком, а й дозволяє врахувати фактор впливу ринкового середовища на рентабельність діяльності банку. Такий підхід дає змогу визначити отримані банком переваги (у даному випадку – збільшення прибутковості), які виникають у результаті застосування комплексу маркетингу інновацій.

Згідно з цього підходу можна стверджувати, що даний показник повинен виконувати кожен банк і приділяти йому особисту увагу, так як він цілком і повністю розкриває вплив маркетингових інновацій на діяльність банківської установи.

На жаль, цей підхід дозволяє вирішити досліджувану проблему, але його використання викликає певні труднощі, пов'язані із відсутністю відповідного масиву інформації.

Висновки. На думку експертів банківського ринку, конкурентна стратегія буде поширюватись з кожним наступним роком. Це пов'язано із закриттям багатьох банків та призупиненням кредитної діяльності, що зумовлено кризою в економіці та складним політичним становищем в країні. Це дає надію на вдосконалення банківського обслуговування та технічної оснащеності банківських сервісів.

Список літератури:
1. Козьменко С.М., Васильєва Т.А., Лєонов С.В. Маркетинг і менеджмент інновацій: Монографія. – К.: 2011, № 1, УДК 336.71:001. – 895 с.
2. Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В. Стратегічний менеджмент банку: навч. посіб. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 734 с.
3. Коробова Г.Г. Банковское дело: Учебник / – М.: Юрист, 2002. – С. 72.
4. http://web.snauka.ru
5. http://www.citycommercebank.com

Широкая А.В., Погореленко Н.П.
Харьковский институт банковского дела
Университета банковского дела Национального банка Украины

КЛИЕНТООРИЕНТИРОВАННАЯ СТРАТЕГИЯ КАК ЭЛЕМЕНТ КОМПЛЕКСА МАРКЕТИНГА БАНКА

Аннотация
В статье анализируется важность конкурентноориентованои стратегии в украинских банках, преимущества этой стратегии. Раскрыто составляющие клиентоориенованои стратегии, также представлены формулы расчета маркетинговых инвестиций и расходов. Рассмотрены маркетинговые показатели украинского банка «City Commerce Bank», лидера эффективности реализации клиентоорентованои стратегии. Также в статье выяснены основные составляющие клиентоориентированной стратегии.
Ключевые слова: клиентоориентированная стратегия, маркетинг, совершенствование, обслуживание, клиенты, сервис.

Shyroka O.V., Pohorelenko N.P.
Kharkiv Institute of Banking
University of Banking of the National Bank of Ukraine

CUSTOMER-ORIENTED STRATEGY AS AN ELEMENTS OF BANK'S MARKETING COMPLEX

Summary
The paper analyzes the importance of competition-oriented strategy of Ukrainian banks, the benefits of this strategy. It reveals components of customer-oriented strategy and presents formula for calculating marketing investments and costs. The authors considered marketing performance of Ukrainian bank «City Commerce Bank», leader of effective implementation of customer-oriented strategy. The article revealed the main components of customer-oriented strategy as well.
Keywords: customer-oriented strategy, marketing, improvement, maintenance, customers, service.

УДК: 339.138

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗВІТНОСТІ В ПРАКТИЦІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПАНІЙ

Шутаєва О.О., Побірченко В.В.
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

У статті розглянуто основні міжнародні стандарти соціальної звітності бізнесу, міжнародна практика ведення соціальної звітності компаній, а також виявлено можливості застосування міжнародних стандартів соціальної звітності в діяльності українських компаній.
Ключові слова: соціальна відповідальність, соціальна звітність, сталий розвиток, міжнародний стандарт, сертифікація.

Постановка проблеми. Перехід індустріального суспільства до постіндустріального характеризується зростаючою взаємозалежністю між економікою і соціальною сферою, взаємопроникненням «економічного» і «соціального».

Зростання ролі відповідальності бізнесу в забезпеченні стійких конкурентних переваг на постіндустріальному етапі розвитку пов'язано з соціальною орієнтацією ринкового господарства.

Формування соціальної економіки та соціально-трудових відносин, дослідження конкретних форм реалізації соціальної відповідальності бізнесу стали об'єктивною основою для появи і розвитку соціальної звітності, а надалі міжнародних

© Шутаєва О.О., Побірченко В.В., 2015

і національних стандартів соціальної відповідальності бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні питання теорії та практики соціальної відповідальності влади, бізнесу та суспільства досліджувалися у працях зарубіжних науковців: В. Варнавського [1], Т. Грішиної [2], А. Зудіна [3], Ф. Котлера [4], Л. Лаптева [5], М. Месконі [6], Е. Самраілової [7], Е. Феоктистової [8], Ф. Шамхалова [9], В. Уколова [10] та ін.

В Україні теоретичні питання з означеної проблематики розробляються такими вченими, як О.А. Грішнова [11], А. Г. Зінченко [12], М. А. Саприкіна [12], В. П. Мазуренко [13], О. Мартякова [14], О. Пасхавер [15], Ю. І. Саєнко [16] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, є питання, котрі потребують подальшого вивчення та всебічного аналізу. Недостатньо вивченими є підходи до відносин бізнесу, суспільства і держави як до джерела розвитку економічної системи в сучасних умовах. Подальшого аналізу потребує питання поширення соціальної відповідальності бізнесу в умовах стійкого розвитку, пошуку сучасних індикаторів розвитку соціальної відповідальності, а також вітчизняна практика застосування міжнародних стандартів в цієї сфері.

Мета статті – проаналізувати основні міжнародні стандарти соціальної відповідальності та соціальної звітності бізнесу, а також визначити можливості їх застосування в практиці українських компаній.

Виклад основного матеріалу. У другій половині XX століття людські ресурси перетворилися на вирішальний фактор виробництва, а соціальний менеджмент – в пріоритетну форму системи управління. Одночасно стали формуватися концепції і практика соціальної відповідальності бізнесу, які об'єктивно потребували специфічних інструментах дослідження і контролю соціальної сфери та соціально-трудових відносин. Так з'явилися перші форми моніторингу та соціального аудиту – інструменти, здатні оцінити рівень розвитку соціальної відповідальності.

В даний час соціальний аудит можна сприймати як процедуру діагностування соціально-трудових відносин, моніторингу стану та ходу реалізації колективних договорів і угод, планів і програм соціального розвитку на підприємстві. Як правило, соціальне обстеження стає бажаним чи необхідним, якщо на підприємстві погіршується соціальний клімат. Найчастіше соціальний аудит використовується в оперативному або тактичному менеджменті. Тобто до нього вдаються, коли стався гострий соціальний конфлікт на підприємстві або стає очевидним, що створюються умови, для загострення соціальних відносин і виникає необхідність з'ясувати причини погіршення соціального клімату і намітити шляхи вирішення соціальної напруженості.

Існують різні підходи при проведенні соціального аудиту. Так, для більшої частини власників і менеджерів, що розглядають соціальний аудит переважно як інструмент управління ризиками та збільшення доданої вартості, характерний прагматичний підхід, тому з його допомогою можна запобігти гострі соціальні конфлікти, неминуче пов'язані з втратами робочого часу. Метою соціального аудиту стають також такі аспекти аналізу соціально-трудових відносин, як прогули, недбале ставлення до корпоративної власності, своїх обов'язків, порушення правил безпеки і т.ін. Ще одна важлива мета соціального аудиту – формування позитивного іміджу підприємства в очах споживачів і суспільства. При подібному підході широко використовуються методи порівняльного зіставлення досягнутих результатів на даному підприємстві з міжнародними стандартами, пов'язаними з соціальними орієнтирами для бізнесу [2].

В умовах, коли людські ресурси стають об'єктивним і вирішальним фактором господарської діяльності, головною й універсальною метою соціального аудиту є підвищення ефективності управління соціально-трудовими відносинами. При цьому, використовуються методи соціального діалогу на основі незалежного та об'єктивного аудиторського обстеження соціально-трудових відносин.

Сьогодні в багатьох країнах все більшу роль починають грати документи, що містять нормативні вимоги, політичну лінію і процедури, що забезпечують соціальну відповідальність корпорацій. Більшість компаній щорічно публікують соціальні звіти, а деякі навіть піддаються незалежній оцінці соціальної відповідальності – соціальному аудиту. Нафтові компанії BP і Shell проходять регулярний соціальний аудит, публікуючи його результати у своєму соціальному звіті.

Соціальна звітність – це процедура складання звіту про соціальну діяльність корпорації, що припускає використання порівнянних індикаторів і верифікацію окремих показників зовнішнім аудитором. Соціальна звітність в широкому розумінні – це звіти компанії, що включають не тільки інформацію про результати економічної діяльності, але також соціальні та екологічні показники.

Ключовим аспектом роботи над соціальним звітом є його оцінка та верифікація незалежним аудитором, а також використання отриманих в ході створення звіту результатів у подальшій практиці соціальної відповідальності компанії. Здійснення цієї процедури дає компанії гарантію третьої сторони в тому, що опубліковані у звіті відомості достовірні і не є рекламою.

Останнім часом все більшого поширення набувають стандартизовані форми звітності. Готуючи свої звіти відповідно до стандартів, які отримали міжнародне поширення, компанія може претендувати на те, що створений документ буде верифікований незалежним аудитором, який має відповідний сертифікат.

Слід підкреслити, що тільки в деяких країнах, зокрема, у Франції і в Англії, введені законодавчі вимоги до певних підприємств по необхідної соціальної звітності. Наприклад, британськими національними стандартами є БСО – «Бізнес за соціальну відповідальність» (BSR, business for social responsibility) і БМС – «Бізнес в місцевому співтоваристві» (BIC, business in the community).

Таким чином, фактично, стандарт дозволяє:

- дати оцінку системі менеджменту та операціями компанії;
- виявити взаємний вплив системи, менеджменту і операцій один на одного, включаючи сприйняття цього впливу акціонерами компаніями;
- забезпечити акціонерів інформацією про «соціальну» складову в діяльності компанії;
- створити конкурентні переваги на основі існуючої ситуації щодо соціальних питань.

У світовій практиці прийнято кілька основних форм звітності соціальної відповідальності:

- звіт у вільній формі;
- комплексний звіт;
- стандартизований звіт.

Вільна форма звітності – найпоширеніша форма звітності, її використовує більшість компаній в Україні [17]. Вона зводиться до випуску барвистих буклетів про благодійні програми компанії, підтримку нею освіти, охорони здоров'я, культури і спорту. Ця форма дуже зручна для компанії, проте не може забезпечити достовірність звіту і порівнянність його з іншими подібними документами, не сприяє оцінці і визнанню з боку міжнародних організацій. Звіт у вільній формі зазвичай призначений виключно для зовнішніх аудиторій і не передбачає проведення детального соціального аудиту.

Комплексний звіт в стандартизованої формі – більш серйозний документ, визнаний в міжнародному співтоваристві. Стандарти з надання корпоративної соціальної звітності – це принципи, правила і показники розкриття інформації про соціальної активності компанії, які носять рекомендаційний характер і розроблені авторитетними міжнародними організаціями.

Першою корпорацією, що об'єднала в 1998 році економічні, екологічні та соціальні показники в річній звітності для акціонерів і широкої громадськості, стала Royal Dutch Shell. Протягом декількох років цей метод був запозичений іншими лідерами нафтопереробної галузі (BP, Amoco, Conoco) та провідними компаніями інших галузей (British Telecommunications, Unilever, Novo Nor disk, BC Hydro, Dow Chemical). Інші способи підготовки звіту в комплексній формі розроблені Лондонській групою порівняльного аналізу (London Benchmarking Group), групою корпоративного громадянства (Corporate Social citizenship).

Сьогодні у міжнародній практиці ведення соціальної звітності компаній найбільшого поширення набули стандартизовані звіти: стандарти ISO 14000; SA 8000; AA 1000; GRI.

- Стандарт ISO 14000 – стандарт заходів з охорони і раціонального використання навколишнього середовища Міжнародної організації зі стандартизації. Це екологічний стандарт, який описує соціальну відповідальність корпорації в галузі дотримання екологічних вимог на виробництві. У західних країнах питання екологічної безпеки продукції і виробництва звертають на себе пильну увагу багатьох верств суспільства. У результаті компанії активно впроваджують системи екологічного менеджменту відповідно до стандартів «ISO 14000». В розвинених країнах вже діють цілі супермаркети, де продається тільки екологічна продукція, використовується цілий ряд екомаркіровок, що орієнтують споживачів у бік екологічно правильного вибору. Цей стандарт відноситься до стандартів в галузі корпоративної соціальної відповідальності, оскільки проблеми екології – найважливіші питання соціально відповідальної поведінки компанії. Стандарт може бути застосован до будь-якої організації, незалежно від її типу та розміру, рівня ризику для довкілля та поточного рівня екологічної підготовленості. Це відноситься до організацій усіх галузей промисловості, включаючи державний і приватний сектор, виробничи підприємства і організації сфери обслуговування, а також органи влади [19].

- Стандарт Global Reporting Initiative – «Глобальна ініціатива зі звітності» (GRI) – один з інструментів відкритої звітності компаній про соціальну та етичну поведінку перед суспільством. Термін «відкрита звітність» передбачає ініціативу будь-яких компаній в добровільній формі продемонструвати широкому колу зацікавлених сторін свою практичну прихильність принципам сталого розвитку. Глобальна ініціатива зі звітності (GRI) була створена в 1997 році Коаліцією за екологічно відповідальний бізнес. Перший проект GRI в галузі сталого розвитку, що містить набір критеріїв, на основі яких будується звітність з економічної, екологічної та соціальної результативності компаній, вже пройшов випробування в багатьох компаніях.

В основі даного підходу лежить концепція сталого розвитку, тобто знаходження балансу між потребами нинішнього покоління в економічному добробуті, сприятливому навколишньому середовищі і соціальне благополуччя й аналогічними потребами майбутніх поколінь. Основна риса стандарту GRI – соціальний звіт компанії формується на основі тих же принципів, що і звичайна фінансова звітність. Основна перевага стандарту полягає в тому, що компанія, яка тільки починає складати соціальну звітність, зможе легко використовувати і врахувати в ній вже наявну інформацію про свою діяльність. Для компаній, які не можуть відразу і в повному обсязі відповідати вимогам Стандарту, надаються вказівки щодо поступового запровадження звітності на основі показників GRI. Стандарт GRI являє собою методологію зовнішньої звітності, яка дозволяє компанії повідомити про свої дії щодо поліпшення економічної, екологічної та соціальної результативності, результати цих дій, а також стратегії покращення компанії. Стандарт GRJ не визначає дій організації по збільшенню ступеня соціальної відповідальності, а лише допомагає їй описати результати прийняття і застосування різних кодексів, політик і систем менеджменту.

Враховуючи той факт, що комплексна звітність, яка охоплює економічну, екологічну та соціальну результативність, знаходиться на ранній стадії свого розвитку, GRI визнає, що багатьом організаціям ще належить сформувати свій потенціал в області даної звітності. Таким організаціям пропонується використовувати неформальний підхід до застосування стандарту, який відповідав би їх поточним можливостям. Наприклад, при підготовці першого звіту організація може використовувати лише частину показників результативності стандарту, не будучи при цьому зобов'язаною пояснювати причини виключення кожного з пропущених індикаторів. Поступово розширюючи використання принципів і показників GRJ організація може просуватися до більш повного та комплексного відображенню всіх складових результативності.

GRI розробляє і галузеві варіанти рекомендацій. Прикладом може служити «Глобальна ініціативам зі сталого розвитку телекомунікаційного сектора» (Global Sustainability Initiative, GeSI), яка створена за підтримки Програми ООН із захисту навколишнього середовища (UNEP) та Міжнародного союзу електрозв'язку (ITU).

- Стандарт AA 1000 – стандарт соціальної звітності, призначений для вимірювання результатів діяльності компаній з етичних позицій і надає їм процедуру і набір критеріїв, за допомогою яких може бути здійснений соціальний та етичний аудит їх діяльності. На відміну від GRI стандарт AA 1000 є не стандартом звітності, а стандартом організації обліку, що дозволяє не тільки ефективно збирати інформацію про соціальні проекти компанії, але і визначати «слабкі місця» в її соціальної відповідальності. Згідно його вимогам, основними етапами процесу соціальної звітності є: планування (ідентифікація заінтересованих сторін, визначення

або уточнення цінностей і завдань компанії та ін.), звітність (виявлення найбільш актуальних питань, визначення індикаторів оцінки, збір та аналіз інформації), підготовка звіту та проведення аудиту зовнішньої організацією. Стандарт не є зведенням норм, відповідно до якого компанії повинні створювати звіт, вести соціальну звітність. Це набір рекомендацій, яким компанії повинні слідувати як при складанні звіту, так і при обліку та аудиті.

- Стандарт SA 8000 (The Social accountability 8000) – всесвітній стандарт за принципами етичною торгівлі. Він більше орієнтований на дотримання трудового законодавства та екологічних норм і підходить для компаній, які хочуть отримувати замовлення від держави.

На відміну від GRI і AA 1000 даний стандарт охоплює вузький аспект соціальної відповідальності – дотримання компанією прав трудящих. В основі SA 8000 – міжнародні норми Міжнародної організації праці (МОП), Декларації ООН про права людини та Конвенції ООН про права дитини. Стандарт «Соціальна відповідальність SA 8000» розроблений в 1997 році Агентством з акредитації Ради з економічних пріоритетів (Council on Economic Priorities Accreditation Agency – CEPAA). У його основу закладено принципи 12 міжнародних конвенцій МОП, що стосуються примусової і дитячої праці, рівної оплати чоловічої і жіночої праці, техніки безпеки, охорони здоров'я і т.п.

Стандарт сертифікації SA 8000 був розроблений для офіційного підтвердження того факту, що соціальна відповідальність є важливою складовою в діяльності компанії. Він передбачає проходження компанією процесу сертифікації, який організовується зовнішньої аудиторською компанією. Однак сертифікаційні аудити систем соціального та етичного менеджменту можуть здійснюватися тільки аудиторами та органами, акредитованими в агентстві SAAS. Агентство SAAS (агентство з надання акредитаційних послуг з соціальної відповідальності) було утворено в 1997 році, як підрозділ Міжнародної організації соціальної звітності (Social Accountability International), що є організацією-розробником SA 8000.

На сьогоднішній день у всьому світі в число органів з сертифікації акредитованих SAAS входять лише 19 організацій. До них відносяться такі відомі в Україні компанії як BSI, Bureau Veritas, DNV (Det Norske Veritas AS), IQNet Ltd, LRQA (Lloyd 's Register Quality Assurance Ltd), SGS -SSC, TUV NORD Group (TUV Азіатсько-Тихоокеанського регіону), TUV Rheinland Group, TUV SUD (TUV Sud Південної Азії) [19].

При дотриманні «нормативів» «SA 8000» компанія визнається відповідною стандарту, мета якого – підтвердження етичного походження товарів і послуг. Він може застосовуватися для будь-якої організації будь-якого розміру, у всіх галузях промисловості по всьому світу, незалежно від культурних і географічних кордонів.

Практичне застосування стандарту SA 8000 передбачає сертифікацію відповідності компанії перерахованим вимогам. Крім того, процес підготовки компанії до сертифікації передбачає безпосередню участь організації-розробника – Міжнародної організації соціальної звітності. Тому для SA 8000 не існує єдиних деталізованих настанов, на основі яких компанія може в індивідуальному порядку підготуватися до сертифікації. Таким чином, застосування в Україні стандарту SA 8000 є досить складним. Стандарт SA 8000 через вузькість охоплення соціальних питань не зіставим також зі стандартами AA 1000 і GRI і не може бути повноцінним індикатором соціальної відповідальності компанії.

Необхідно також зазначити, що основними міжнародними принципами в галузі корпоративної соціальної відповідальності є Глобальний договір (Global Compact), який пропонує компаніям забезпечити в рамках своєї сфери впливу дотримання, підтримку та впровадження ряду основних цінностей в галузі прав людини, трудових норм, охорони навколишнього середовища та боротьби з корупцією. За допомогою такої сили, як колективні дії, «Глобальний договір» має на меті просунути на більш високий рівень відповідальну громадянську позицію корпорацій для того, щоб ділові кола могли гідно брати участь у вирішенні проблем глобалізації. «Глобальний договір» являє собою добровільну ініціативу, засновану на громадянської позиції корпорацій, з двома взаємодоповнюючими цілями:

а) зробити «Глобальний договір» і його принципи частиною стратегії і операцій ділових кіл;

б) сприяти співпраці між основними зацікавленими сторонами і заохочувати налагодження партнерських зв'язків в підтримку цілей Організації Об'єднаних Націй [20].

«Глобальний договір» не є регулятивним інструментом, він не забезпечує ні «нагляду», ні примусу, ні оцінки поведінки або дій компаній. Скоріше, «Глобальний договір» покладається на публічну звітність, прозорість і продуманість власних інтересів компаній, трудящих і громадянського суспільства з метою ініціювання та спільного проведення широких заходів, спрямованих на досягнення принципів, на яких базується «Глобальний договір».

Глобальний договір був ініційований ООН і «КСВ – Європа» як результат домовленостей провідних європейських компаній. Він об'єднує міжнародні організації і компанії з різних країн світу, які активно просувають дані принципи, і не ставить своїм завданням контроль їх діяльності та методів управління, однак вимагає публічної звітності і зацікавленості в організації конкретних програм, спрямованих на реалізацію принципів екологічної та соціальної відповідальності. З цього випливає, що Глобальний договір можна розглядати як платформу для діалогу та спільних дій. На сьогоднішній день до Глобального договору приєдналося понад 6500 компаній та організацій з більш ніж 130 країн світу [21].

«КСВ – Європа» – велика мережева організація європейського бізнесу, яка була утворена в 1995 р, що об'єднала 70 транснаціональних корпорацій і 20 національних партнерських організацій з метою отримання інформації про КСВ, обміну досвідом, впровадження принципів КСВ в бізнес, створення політичних та економічних рамкових умов, що стимулюють корпоративні інноваці та інвестиції.

Тим не менш, якщо AA 1000 є системою, яку можна застосовувати тільки цілком, GRI передбачає певну гнучкість. Так, компанія може використовувати в своїх звітах пропоновані GRI індикатори відносини компанії до суспільства та навколишньому середовищу, не змінюючи звичайної практики ведення фінансової звітності та стратегічного планування.

Залежно від потреби компанія вибирає найбільш підходящий для неї стандарт звітності. Наприклад, GRI сприяє підвищенню конкурентоспроможності компанії в сфері залучення інвестицій та участі в тендерах міжнародних організацій. Стандарт AA

1000 носить універсальний характер і підходить більше для компаній, діяльність яких робить значний вплив на суспільство (наприклад, виноробні та тютюнові компанії). Перевагою стандарту АА 1000 є те, що він дозволяє реорганізувати компанію відповідно до принципів соціальної відповідальності, а також автоматично додає в створюваний компанією єдиний звіт про свою діяльність соціальну складову. У той же час цей автоматизм досягається за рахунок порівняно високих витрат, потрібних на перебудову внутрішньої організації обліку в компанії. Стандарти АА 1000 і GRI не припускають обов'язкового отримання компанією офіційного підтвердження її відповідності їх вимогам. Досить самостійно оголосити, що компанія веде звітність за стандартом АА 1000 або GRI. Ці стандарти використовують комплексний підхід, але відрізняються більш високими вимогами до збору інформації. В їх основі лежать деякі загальні принципи:

· готовність компанії враховувати, оцінювати та оприлюднювати крім основних показників неекономічні показники своєї діяльності;

· наявність комплексної стратегії розвитку компанії, яка охоплює економічні, соціальні та екологічні компоненти;

· вибудовування постійного діалогового процесу з усіма групами зацікавлених сторін, врахування їх інтересів і вимог, пред'явлення їм результатів звітності;

· прихильність всіх підрозділів компанії, а не тільки її керівництва, ідеології соціальної звітності.

Зазначені особливості дозволяють вважати GRI і АА 1000 взаємодоповнюючими стандартами. Їхні переваги в максимальному ступені проявляються саме при їх поєднанні. В ідеальному випадку компанія може використовувати рекомендації АА 1000 для ведення обліку, аудиту та створювати звіти по стандарту GRI.

Крім того, перевагою стандартизованого звіту є те, що він порівнянний з іншими, визнаний в міжнародному діловому співтоваристві і може бути врахований при присвоєнні соціального рейтингу.

Міжнародна організація по стандартизації (ISO) розробила свій стандарт, який представляє собою керування щодо основних проблем соціальної відповідальності, її основних принципів, практики та процесів організації – ISO 26000. Цей Міжнародний стандарт призначений для добровільного використання будь-якими підприємствами і має на меті підвищення рівня його соціальної відповідальності. Треба відзначити, що в ньому вперше ставиться питання про взаємодію всіх зацікавлених сторін у досягненні консолідованої соціальної відповідальності, незважаючи на їх різні погляди і підходи до цієї проблеми. В ISO 26000 сформульовані і основні принципи, які повинні, враховуватися при оцінці соціальної відповідальності підприємства: підзвітність; прозорість; етична поведінка; повага інтересів зацікавлених сторін; дотримання верховенства закону; дотримання міжнародних норм поведінки; дотримання прав людини [19].

Стандарт ISO 26000 визначає і основні напрями оцінки соціальної відповідальності підприємств: права людини; навколишнє середовище; трудові та добросовісні ділові практики; проблеми, пов'язані зі споживачами; участь у житті громад та їх розвиток.

Сьогодні в різних країнах світу існує близько 30 різних стандартів нефінансової звітності. Практика складання нефінансових звітів за кордоном показує наступне:

- публікація нефінансових звітів стала нормою розвитку бізнесу цих країн;

- існує стійкий попит на нефінансову інформацію з боку суспільства, який постійно зростає, причому це більш характерно для країн ЄС та Північної Америки;

- уряди розвинених країн прийняли відповідні законодавства, що регламентують подання нефінансової звітності;

- ділове співтовариство ініціювало розробку міжнародних універсальних стандартів соціальної звітності; серед яких найбільшого поширення набули «GRI» і «АА 1000».

Висновки і пропозиції. Соціальний звіт – це публічний інструмент інформування акціонерів, співробітників, партнерів, суспільства про те, як і якими темпами компанія реалізує закладені в своїх стратегічних планах розвитку цілі щодо економічної стійкості, соціального благополуччя та екологічної стабільності.

Перші звіти, що з'явилися на початку 90-х рр. ХХ, століття, носили переважно екологічний характер. Історія соціально відповідального бізнесу в Україні тільки починається, і більшість українських керівників розглядають соціальну відповідальність як якусь модну тенденцію. Вітчизняні компанії виділяють коштів на благодійні програми та громадські проекти не менше західних: в середньому 17% від суми доходу. Але, за винятком декларативних фраз про те, що компанія є «хорошим громадянином», соціальні цінності поки ще не дуже помітні в діяльності вітчизняного бізнесу.

Таким чином, соціальна звітність бізнесу може також розглядатися як один з методів регулювання соціально-трудових відносин, а саме:

- щоб здійснювати самооцінку з усіх аспектів соціально-трудової сфери;

- комплексно інформувати громадськість про економічні, екологічні і соціальні результати діяльності компаній і про проблеми в соціальній сфері;

- вести діалог із зацікавленими сторонами, виявляти їх оцінки та очікування;

- отримувати додаткові конкурентні переваги;

- зміцнювати довіру співробітників, акціонерів, партнерів, клієнтів, місцевих співтовариств, інститутів громадянського суспільства, органів влади, ЗМІ;

- створювати основу для розробки стратегії розвитку компанії.

Однак, застосування в українських компаніях соціальної звітності на основі основних міжнародних стандартів вимагає досить істотних змін:

1) діяльність компанії має бути перебудована відповідно до західною традицією стратегічного менеджменту;

2) звітність компаній повинна стати відкритою, що передбачає розкриття як інформації про її баланси зацікавленим групам, так і про процедури і структуру управління, а також інформацію про власне соціальну складову її діяльності.

Список літератури:

1. Варнавский В.Г. Партнерство государства и частного сектора: формы, проекты, риски / В.Г. Варнавский. – М.: Наука, 2005. – 178 с.
2. Гришина Т.В. Социальная ответственность в системе регулирования социально-трудовых отношений: автореф. дис. д. экон. наук: 08.00.05 / Т. В. Гришина. Москва, 2011. Режим доступу: http://www.dissercat.com/content/sotsialnaya-otvetstvennost-v-sisteme-regulirovaniya-sotsialno-trudovykh-otnoshenii
3. Зудин А.Ю. Государство и бизнес в России: эволюция взаимоотношений. / Неприкосновенный запас, – № 6(50), 2006, с. 200-212 [Електронний ресурс] Режим доступу: http://magazines.russ.ru/nz/2006/50/zu18.html)
4. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Котлер Ф., Лі Н. / Пер. з англ. – К.: Стандарт, 2005. – 302 с.
5. Лаптева Л.Г. Социальная ответственность бизнеса. Корпоративная отчетность – новый фактор взаимодействия бизнеса и общества: Сб. ст., лекций и выступлений / Лаптева Л.Г. – М.: ЗАО Финансовый издательский дом «Деловой экспресс», 2004. – 310 с.
6. Мескон М.Х. Основы менеджмента/ Пер. с англ. / Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. – М.: «Дело», 1997. – 704 с.
7. Самраилова Е.К. Социальный капитал [Текст]: теоретические аспекты и методика измерения / Е.К. Самраилова // Труд и социальные отношения. – 2010. – № 3. – С. 20-28.
8. Феоктистова Е.Н. О корпоративной социальной ответственности в России [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.ao-journal.ru/journal/lib/free/detail/ArticleID/176
9. Шамхалов Ф.И. Государство и экономика: Основы взаимодействия / Ф.И. Шамхалов. – М., 2003.
10. Уколов В.Ф. Взаимодействие власти, бизнеса и общества / В.Ф. Уколов. – М.: Экономика, 2009. – 622 с.
11. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / [А.М. Колот, О.А. Грішнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2011. – 504 с.
12. Зінченко А.Г. Корпоративна соціальна відповідальність 2005-2010: стан та перспективи розвитку / А.Г. Зінченко, М.А. Саприкіна. – К.: Вид-во «Фарбований лист», 2010. – 56 с.
13. Мазуренко В.П., Засенко О.Ю. Сучасна концепція корпоративної соціальної відповідальності у міжнародному бізнесі / В.П. Мазуренко, О.Ю. Засенко. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1199
14. Мартякова О. Проблеми партнерства бізнесу, влади та суспільства в системі регіонального розвитку / О. Мартякова, Т. Василенко // Схід. – 2011. – № 1(108). – С. 97-100.
15. Пасхавер О.Й. Великий український капітал: взаємовідносини з владою і суспільством / О.Й. Пасхавер, Л.Т. Верходова, К.М. Агеєва // Центр економічного розвитку. – К.: Дух і літера, 2007. – 130 с.
16. Саєнко. Ю. Сучасний стан, проблеми та тенденції соціально-трудових відносин в Україні: спроба соціального конструювання [Текст] / Міжнар. бюро праці, Проект техн. співробітництва «Україна: сприяння реалізації основних принципів та прав у світі праці», НАН України, Ін-т соціол., Центр соц. експертиз; відп. ред. Ю.І. Саєнко. – К.: Стилос, 2003. – 362 с.
17. Соціально відповідальний бізнес. Режим доступу: http://www.svb.org.ua/
18. Социальная ответственность бизнеса. Агентство социальной информации Режим доступу: http://www.soc-otvet.ru/asi/nonfinancialreporting/reportkind
19. ООО «Интерсерт-Украина» – официальный представитель немецкого органа по сертификации TUV-Thuringen (ТЮФ Тюринген) в Украине. Режим доступу: http://intercert.com.ua/about-us/companies-politics
20. United Nations Global Compact. Режим доступу: http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/index.html
21. Багаторічна традиція творити добро в програмах корпоративної соціальної відповідальності / 27.10.2010 // Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/press/2010/10/27/254042/

Шутаева Е.А., Побирченко В.В.
Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА И ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ОТЧЁТНОСТИ В ПРАКТИКЕ УКРАИНСКИХ КОМПАНИЙ

Аннотация
В статье рассмотрены основные международные стандарты социальной отчётности бизнеса, международная практика ведения социальной отчётности компаний, а также выявлены возможности применения международных стандартов социальной отчётности в деятельности украинских компаний.

Ключевые слова: социальная ответственность, социальная отчётность, устойчивое развитие, международный стандарт, сертификация.

Shutaieva O.O., Pobirchenko V.V.
Taurida National V.I. Vernadsky University

INTERNATIONAL STANDARDS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND THE POSSIBILITY OF USING SOCIAL REPORTING PRACTICES IN UKRAINIAN COMPANIES

Summary
This article describes the main international standards of social accountability of business, international practice of conducting social reporting by companies, and identifies opportunities to implement international standards of social accountability in the activities of Ukrainian companies.
Keywords: social responsibility, social accountability, sustainable development, international standard, certification.

УДК 338

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Янчук Т.В.
Хмельницький національний університет

Досліджено теоретичні питання формування економічної природи і сутності характеристики інформаційних технологій як об'єкта управління. Розглянуто теоретичні аспекти управління інформаційними ресурсами на підприємстві, узагальнено умови створення механізму управління інформаційними ресурсами. Досліджено системи управління інформаційними ресурсами промислових підприємств.
Ключові слова: інформаційна технологія, ефективність, витрати, підприємство, програмне забезпечення.

Постановка проблеми. З розвитком сучасних інформаційних технологій зростає прозорість світу, швидкість і обсяги передачі інформації між елементами світової системи, з'являється ще один інтегруючий світової фактор.

Ефективне управління як складне комплексне завдання потребує оптимальної взаємодії різного роду ресурсів. Ураховуючи сучасні тенденції розвитку економіки, інформаційні ресурси відіграють ключову роль в діяльності будь-якого суб'єкта ринкової економіки, забезпечуючи автоматизацію бізнес-процесів підприємства та більш чітке і гнучке управління. У свою чергу впровадження інформаційних технологій у процес управління підприємством здатне забезпечити його конкурентоспроможність, а отже здатність зайняти найбільш вигідну позицію на сучасних промислових підприємствах, що постійно змінюється та формується під впливом різноманітних факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З початком трансформаційних процесів в економіці, пов'язаних з комп'ютеризацією та інтернетизацією суспільства, інформаційні системи стають все більш доступними та характеризуються великим вибором програмних продуктів різної спрямованості, що підтверджується багатьма українськими дослідниками теорії та практики використання інформаційного забезпечення в управлінській діяльності. Проблеми формування і використання інформаційних технологій в управлінні підприємством розглянуто в працях як вітчизняних, так і зарубіжних економістів, зокрема Ф. Ф. Бутинця, Р. Ван дер Віла, Д. Камера, О.О. Козлова, Т. Коннолі, П. Лазарсфельда, Н. В. Макарової, В. С. Рожнова, М. І. Семенова, В. С. Трубіліна, І. І. Каракоза, А. Н. Кашаєва, Т. М. Ковальчук, М. С. Пушкаря, О. Х. Румак, П. Т. Саблука, В. К. Савчука, В. В. Сопка, М. Г. Чумаченка, Лисак В. М., Чистов Д. В., Шуремов Е. Л. та інших учених. Водночас багато питань залишаються нерозкритими і потребують поглибленої розробки теоретичних і методологічних аспектів щодо функціонування механізму використання інформаційних технологій на промислових підприємствах.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зрозуміло, що формування інноваційної структури управління підприємством неможливе без використання сучасних інформаційних комп'ютерних систем. Моделі управління, що формуються, слід поміщати в оболонку єдиного інформаційного простору, яке прискорює отримання інформації про процеси, що відбуваються на підприємстві; структурує обмін даними між суміжними підрозділами; підвищує ефективність планування і управління виробництвом і ресурсами організації.

Мета статті. Головною метою цієї статті є характеристика механізму використання інформаційних технологій на промислових підприємствах спрямованого на підвищення ефективності прийняття та реалізації управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Питання використання комп'ютерних технологій в управлінні ефективністю праці розкриваються в роботах Армстронга М., який виділяє прикладні програми управління показниками праці з існуючих комп'ютеризованих інформаційних систем управління людськими ресурсами [1, с. 791-803]. Функціонування механізму використання інформаційних технологій на промислових підприємствах полягає в процесі, в комплексі заходів спрямованих на використання інформаційних технологій для досягненні певної мети. На сьогодні, здатність мобілізовувати і максимально використовувати досягнення інформаційних тех-

© Янчук Т.В., 2015

нологій набули вирішального значення. Для досягнення успіху в новому інформаційному середовищі потрібні нові можливості. Інформаційні технології дають можливість підприємствам: значно збільшити швидкість обробки інформації; створювати різні види баз даних; оперативно приймати управлінські рішення; застосовувати сучасні методи проектування; робити складну інженерну продукцію більш високої якості і за нижчою ціною; поліпшити організацію управління персоналом підприємства; підвищити продуктивність праці інженерно-технічних працівників, ефективність роботи управлінців [3].

Саме інформаційні технології допомагають керівникам промислових підприємств у вирішенні цих складних завдань. Країни ринкової економіки мають великий досвід створення й розвитку інформаційних технологій для промислових підприємств [10].

Для того, щоб зрозуміти роль і значення інформаційних технологій в управлінні підприємством, необхідно дати визначення.

За державним стандартом, ДСТУ 2226-93. «АВТОМАТИЗОВАНІ СИСТЕМИ. Терміни та визначення. Державні стандарти України», інформаційна технологія – технологічний процес, предметом перероблення й результатом якого є інформація.

Згідно з визначенням, прийнятим ЮНЕСКО, ІТ – це комплекс взаємозалежних, наукових, технологічних, інженерних дисциплін, що вивчають методи ефективної організації праці людей, зайнятих обробкою і зберіганням інформації; обчислювальну техніку і методи організації і взаємодії з людьми і виробничим устаткуванням, практичні додатки, а також пов'язані з усім цим соціальні, економічні і культурні проблеми.

На думку Яновського А.М. інформаційна технологія – це сукупність методів, виробничих і програмно-технічних засобів, об’єднаних в технологічний ланцюжок, що забезпечує збір, зберігання, обробку, вивід і поширення інформації для зниження трудомісткості процесів використання інформаційних ресурсів, підвищення надійності та оперативності [14].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено: «Інформаційна технологія – цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів із використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування» [4, с. 403].

За міркуваннями М. Кадемії, «інформаційна технологія (ІТ) – практична частина наукової області інформатики; сукупність засобів, способів, методів автоматизованого збору, обробки, зберігання, передачі, використання, продукування інформації для отримання визначених, свідомо очікуваних результатів. Інформаційна технологія, реалізація якої здійснюється за допомогою засобів мікропроцесорної, обчислювальної (комп’ютерної) техніки, відрізняється такими характерними особливостями: реалізація можливостей сучасних програмно-апаратних і технічних засобів і пристроїв, що функціонують на базі мікропроцесорної та обчислювальної техніки, засобів і систем передачі, трансляції інформаційних ресурсів, інформаційного обміну; використання спеціальних формалізмів (логіко-лінгвістичних моделей) для представлення декларативних і процедурних знань в електронній формі; забезпечення прямого (без посередників) доступу до діалогового режиму при використанні професійних мов програмування і засобів штучного інтелекту; забезпечення простоти процесу взаємодії користувача з комп’ютером, виключення необхідності регулятивного супроводу». [6, с. 82-83].

Узагальнюючи все вищесказане, можна запропонувати трохи більш вузьке, ніж введені раніше, визначення інформаційної технології.

Інформаційні технології – унікальний інноваційний засіб управління інформацією, що допомагає користувачам, працівникам та різним фахівцям збирати, накопичувати, обробляти, зберігати та поширювати інформацію.

Призначення інформаційної системи полягає в описанні економічного об’єкта, його станів, взаємодій, що виражаються через економічні показники. Вона покликана своєчасно подавати вищому рівню управління необхідну, повну і достатню інформацію для прийняття управлінських рішень, якість котрих забезпечує ефективну діяльність об’єкта управління [9, с. 17].

Завдяки запровадженню інформаційних технологій у виробничому плануванні та управлінні підприємство легкої промисловості зможе реалізувати найбільш сучасні і прогресивні управлінські концепції, головна риса яких – ощадливе використання ресурсів й орієнтація на інтереси клієнтів [5]. Визначальними мотивами впровадження є бажання оптимізувати облік і контроль на підприємстві, зменшити витрати, оптимізувати управління при територіальному розподілі компанії, забезпечити прозорість для інвесторів, збільшити частку ринку. У той же час зростання автоматизації управління на середніх підприємствах значною мірою стримується такими чинниками, як складність розрахунку реальної вигоди від впровадження, відсутність упевненості в досягненні необхідних результатів, оскільки оцінка результату від впровадження інформаційних технологій набагато складніша, ніж просте зіставлення бажань, витрат і можливостей компанії. Це пов’язано з опосередкованим впливом інформаційних технологій на результати діяльності підприємства, тобто на прибутковість, рентабельність, рівень витрат та ін. [11]. Ці об’єктивні фактори значною мірою ускладнюють ухвалення рішення як про впровадження інформаційних технологій управління в цілому, так і про те, який варіант ІТ-рішення обрати.

Розвиток більшості підприємств вимагає реалізації клієнтоорієнтованої стратегії, оскільки збільшення ефективності діяльності підприємств значною мірою залежить від зростання клієнтської бази, збільшення лояльності існуючих клієнтів і, як наслідок, збільшення частки послуг, що робляться на ринку [13].

Для прискорення ІТ-модернізації, управління й контролю за різними системами, необхідно впроваджувати комплексні програмні системи. Однак на впровадження інформаційних технологій на підприємствах легкої промисловості, сьогодні істотно впливають декілька чинників:

– при розробці і впровадженні інформаційної системи на підприємстві легкої промисловості необхідно враховувати галузеві особливості. Вони, у свою чергу, суттєво впливають на стан інформаційного забезпечення;

– на підприємствах легкої промисловості в даний час відсутній системний підхід до формування індивідуального набору інформації, що надходить керівникові для ухвалення рішень, з урахуванням особливостей його компетенції;

– при обґрунтуванні рішення, що приймається, на підприємстві виникає проблема оцінювання ефективності впровадженні ІТ [5].

В умовах ринкових трансформацій зростає науковий інтерес до розробки моделей безпечного, стабільного й ефективного управління підприємствами. Сучасні інформаційні технології, які базуються на професійному використанні інформаційного ресурсу, дають змогу менеджерам підприємств ефективно діяти та сприяють підвищенню конкурентноспроможності підприємств під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності [7, с. 15].

Основною проблемою при виборі інформаційних технологій управління є складність проекції їх можливостей на результат, що буде досягнутий після впровадження обраної інформаційної технології. Розв’язання проблеми полягає в розробці критеріїв, що дозволяють максимальною мірою співвіднести можливості даних варіантів інформаційних технологій управління і бажані результаті від впровадження.

Інформаційні системи допомагають менеджерам різних рівнів вирішувати такі завдання: значно ширше використовувати математичні методи в економіці; пропонувати ефективні методи вирішення економічних завдань; розробляти окремі проектні рішення; створювати математичні і фізичні моделі досліджуваної системи та її елементів; приєднуватися до єдиного інформаційного простору.

Відповідно до поставлених завдань метою створення інформаційних систем є: у обмежено короткі терміни створити систему обробки даних, яка має задані споживні якості [2, с. 15]. До них належать: функціональна повнота, своєчасність, функціональна надійність, адаптивна надійність, економічна ефективність, можливість інтеграції з електронним документообігом (рис. 1).

Функціональна повнота – це властивість інформаційної системи, яка характеризує рівень автоматизації управлінських робіт.

Своєчасність є властивістю інформаційної системи, що характеризує можливість одержання апаратом керівництва необхідної інформації.

Функціональна надійність – це властивість інформаційної системи виконувати свої функції з обробки даних. Вона являє собою сукупність надійностей програмного, інформаційного та технічного забезпечення.

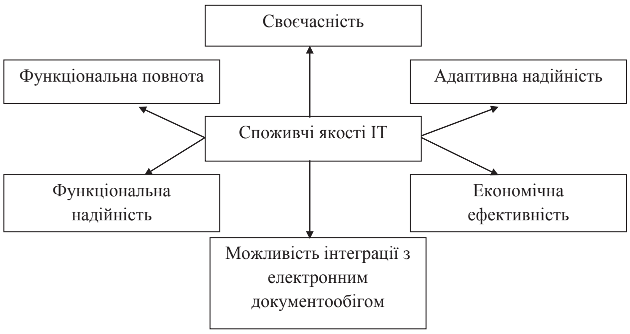

Рис. 1. Споживчі якості інформаційної системи

Адаптивна надійність – це властивість інформаційної системи виконувати свої функції, якщо вони змінюються в межах умов розвитку системи керування об’єкта впродовж заданого проміжку часу.

Економічна ефективність інформаційної системи виявляється в поліпшенні економічних результатів функціонування об’єкта внаслідок впровадження інформаційної системи.

Можливість інтеграції з електронним документообігом – реалізація функції документообігу в системі чи можливість інтеграції із зовнішньою системою документообігу [12, с. 16].

Тому при застосуванні інформаційних технологій підприємства повинні дотримуватись таких принципів систематизації інформаційних потоків: забезпечення повноти й достовірності обліку всіх сторін господарської діяльності; мінімізація інформаційного шуму й обмеження інформаційного над- лишку тільки вимогами надійності; забезпечення безперервного зв'язку між зовнішньою і внутрішньою інформацією та прийняття рішень на всіх рівнях ієрархії управління [5, с. 39]. При використанні інформаційних технологій необхідно враховувати певні принципи створення та впровадження ІТ на підприємствах малого та середнього бізнесу (рис. 2).

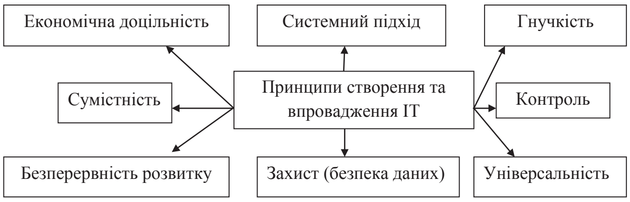

Рис. 2. Основні принципи створення та впровадження ІТ

Необхідно відмітити, як працює ІТ на підприємствах, який алгоритм роботи ІТ на підприємствах малого та середнього бізнесу (рис. 3).

Для того щоб працювала інформаційна система необхідно застосування певних ресурсів: програмних, апаратних, фінансових, людських. Тому, при ефективному використанні певної інформаційної технології необхідно враховувати всі ресурси. Механізм використання та управління інформаційними технологіями підприємств малого та середнього бізнесу легкої промисловості спрямований на підвищення ефективності прийняття та реалізації управлінських рішень, створення методів кількісної оцінки результативності формування та використання інформаційних ресурсів, визначення механізмів впливу на їх ефективність в умовах застосування автоматизованих інформаційних систем.

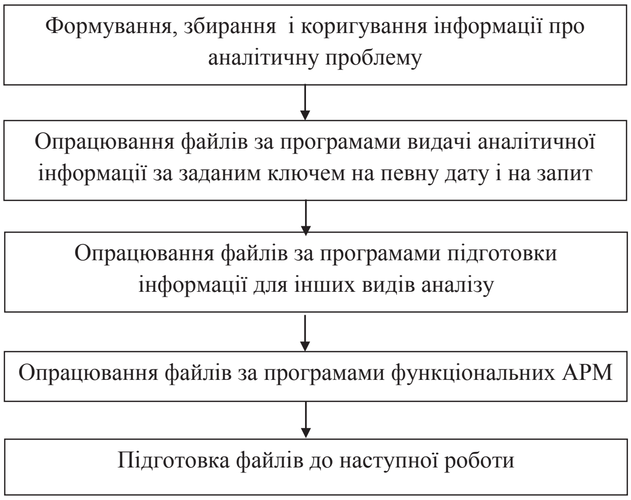

Рис. 3. Алгоритм розвязання задач за допомогою ІТ

Як відомо, якість управління підприємством багато в чому визначається ефективністю рішень, прийнятих керівниками різних рівнів – вищої, се-

редньої і нижньої ланок. Для прийняття таких рішень необхідно володіти достовірною, оперативною і регулярною інформацією про стан справ.

Особливо гостро проблеми ймовірності, оперативності й регулярності управлінської інформації постають перед підприємствами легкої промисловості. Такі підприємства мають велику кількість постачальників різної сировини та додаткових аксесуарів для виготовлення та продажу готової продукції. Збір і обробка даних про всі такі підприємства найчастіше перетворюється в тривалу і малоефективну процедуру. У цих умовах ІТ – це єдина можливість збирати, обробляти дані і представляти їх у вигляді, зручному для прийняття управлінських рішень [8].

Запровадження ІТ на рівні функціональних підрозділів здатне усунути проблемні місця в системі відносин, що склалися на підприємстві. Так, наприклад, функціональний підрозділ інфраструктури програмного забезпечення виробництва збільшує продуктивність праці технологів, комунікації отримують контроль над виконанням замовлень, постачання отримує операційне планування закупівель, орієнтоване на матеріальне забезпечення виробництва. Головне в даному випадку обрати відповідну ІТ, яка допоможе ефективно використовувати та застосовувати всі ресурси для ефективної діяльності підприємства. Використання інформаційних технологій на підприємствах спрямоване на підвищення якості управління підприємством взагалі, тому показники ефективності їх формування та використання мають бути інтегрованими в систему управління підприємством на всіх рівнях прийняття рішень, що викликає необхідність розробки методики оцінки ефективності та обліку наявних та потенційно необхідних інформаційних ресурсів. Відсутність кількісної оцінки інформаційних ресурсів ускладнює створення системи управління.

Висновки і пропозиції. Ефективне використання інформаційних ресурсів є індикатором адаптаційної здібності і дозволяє розробляти та реалізовувати гнучку стратегію розвитку підприємства. На сьогодні сучасні інформаційні системи здатні не тільки цілком задовольнити вимоги виробничих систем, але й виступають важливою передумовою їхнього розвитку. Світовий досвід розвитку сфери комп'ютерних технологій та інформаційних ресурсів за останні роки свідчить про істотне підвищення темпів їх розвитку порівняно з темпами розвитку виробничої сфери. Високі темпи впровадження інформаційних технологій сприяють росту кількості обчислювальної техніки, яка використовується у виробничо-господарчій діяльності підприємств усіх галузей.

Список літератури:

1. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами. 10-е изд. / Пер. с англ. под ред. С. К. Мордовина. – СПб.: Питер, 2010. – 848 с.
2. Береза А. М. Основи створення інформаційних систем: навч. п осіб. / А. М. Береза. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 214 с.
3. Ващекин Н. О. О системе маркетинговой информации / Н. О. Ващекин // Маркетинг. – 2006. – № 1. – С. 27–34.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
5. Годин В. В., Корнеев И. К. Информационное обеспечение управленческой деятельности / В. В. Годин. – М.: Мастерство; Высшая школа, 2001. – 240 с.
6. Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: термінологічний словник / М. Ю. Кадемія. – Львів: Вид-во «СПОЛОМ», 2009. – 260 с.
7. Клейнер Г. Б., Тамбовцев В. Л., Качалов Р. М. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Под общ. ред. С. А. Панова. – М.: Экономика, 1997. – 288 с.
8. Кузьмін О. Є., Георгіаді Н. Г. Формування і використання інформаційної системи управління економічним розвитком підприємства: Монографія. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2006. – 368 с.
9. Новаківський І. І. Інформаційні системи у менеджменті: системний підхід: навч. посіб. / І. І. Новаківський, І. І. Грибик. – Львів: Вид-во Нац. унів-ту «Львівська політехніка», 2007. – 196 с.
10. Рогач І. Ф., Сендзюк М. А., Антонюк В. А. Інформаційні системи у фінансово-кредитних установах: Навч. посібник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 239 с.
11. Самуйлов К. Е. Основы формальных методов описания бизнес-процессов: учеб. пособ. / К. Е. Самуйлов, А. В. Чукарин, С. Ю. Быков. – М.: РУДН, 2011. – 123 с.
12. Тришанков Л. В. Записки руководителю, который думает компьютеризировать свой бізнес / Л. В. Тришанков // Економика и прогнозирование. – 2005. – № 5. – С 16.
13. Фирсова Н. В. Инструментальные средства моделирования бизнес-процессов и оценка их применения для целей реинжиниринга / Н. В. Фирсова // Вестн. Санкт-Петерб. гос. ун-та. – 2005. – Вып. 4. – Сер. 8. – С. 100–119.
14. Яновский А. М. Информационное обеспечение развития предприятия в условиях рыночной экономики / А. М. Яновский // НТИ. Сер. 1. – 1997. – № 3. – С. 16–18.

Янчук Т.В.
Хмельницкий национальный университет

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Аннотация
Исследованы теоретические вопросы формирования экономической природы и сущности характеристики информационных технологий как объекта управления. Рассмотрены теоретические аспекты управления информационными ресурсами предприятия, обобщенно условия создания механизма управления информационными ресурсами. Исследована системы управления информационными ресурсами промышленных предприятий.
Ключевые слова: информационная технология, эффективность, затраты, предприятие, программное обеспечение.

Yanchuk T.V.
Khmelnitskyi National University

THEORETICAL BASIS OF THE FUNCTIONING OF THE MECHANISM OF INFORMATION TECHNOLOGY USE IN INDUSTRIAL ENTERPRISES

Summary
The theoretical aspects of forming an economic nature and essence of the characteristics of information technologies at the enterprise as the management object. The author examines theoretical aspects of information resources management at the enterprise. The conditions for creation of information resources management mechanism are summarized. The systems of information resources management at industrial enterprises are investigated.
Keywords: information technology, efficiency, cost, enterprise, software.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378

PECULIARITIES OF PROFESSIONAL TRAINING OF PHILOLOGISTS AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF UKRAINE

Aristova N.O.
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

The article is dedicated to a present-day higher professional school of Ukraine and problems concerning professional training of philologists at higher educational establishments of Ukraine. The peculiarities of professional training of philologists at higher educational establishments of Ukraine are elicited and analyzed. Possible problem-solving approaches are suggested. In the article the present-day state of the professional training of philologists at higher educational establishments of Ukraine is discussed.
Keywords: professional training, higher educational establishment, process of education, philologists, higher professional school, academic staff, language proficiency.

Introduction. A present-day higher professional school of Ukraine is aimed at satisfying the educational requirements of individuals, access of national science to the international level, renovation of intellectual and spiritual potential of Ukrainian nation and at formation and development of a competent specialist whose professional training corresponds to the international standards [1].

The improvement of effectiveness of professional training of philologists at higher educational establishments of Ukraine is necessary to consider in the broad context of what is happening in the present-day society in whole and in the sphere of education in particular as far as the introduction of the educational reforms is determined by the urgent need for adaptation of the system of higher education to the social and economic demands of a present-day society.

The spread of English as an international language as a consequence of globalization of the world trade and integration of Ukrainian higher education into the European Higher Education Area (EAEA) makes the further modernization of the system of higher education actual and raises the requirements for the quality of professional training of philologists.

Although professional philological activity has centuries-long history and nowadays the professional training of philologists is conducted at numerous linguistic and nonlinguistic educational establishments of III-IV level of accreditation, there are still many problems concerning their professional training of philologists at various universities of Ukraine. Thus, the **main aim** of the following article is to elicit and analyze the peculiarities of professional training of philologists at higher educational establishments of Ukraine that undermine the effectiveness of the process of education and to suggest possible problem-solving approaches. In order to achieve the main aim it is necessary to do the following tasks:

- to analyze the state of the investigated problem using theoretical analysis of scientific literature;
- to draw out the peculiarities of professional training of philologists and ground the choice of possible problem-solving approaches to develop a competent specialist whose professional training corresponds to the international standards.

Presentation of basic material of research. All higher educational establishments have favorable conditions for providing professional training of philologists in Ukraine but there are several peculiarities that affect the teaching process destructively. The theoretical study of scientific literature allows us to elicit the following peculiarities:

- the lack of or absence of philological occupational guidance;
- the imbalance between the grouping of students and the level of their language proficiency;
- the excessive teaching load of academic staff at universities;
- the low correspondence of material and technical facilities to the up-to-date requirements;
- the inability of most students to gain their knowledge independently.

The first peculiarity lies in the lack of or absence of philological occupational guidance. It means that individual psychological constitutions of students are not taken into account. Yu. Pivvuieva and E. Dvoinina offer the most general classification of translational activity. These scientists maintain that translators usually perform the following types of translation and interpretation:

- written translation;
- oral simultaneous interpretation;
- oral consecutive interpretation [2].

According to this classification after graduating from universities philologists who specialize in foreign philology and translation can work as written translators, simultaneous and consecutive interpreters. There is a great difference between the translational activity which is done by translators and interpreters and which is not taken into account during the process of education of philologists. The theoretical analysis of actual practice of university lecturers allows us to maintain that most higher educational establishments do not provide their students with diagnostic testing in order to help them understand what type of translational activity is the most suitable for them according to their individual psychological constitutions. L. Dybkova insists that «there are no students with the same level of intellectual and spiritual development, preparation for educational activity, the same level of motivation and the same degree of control» [3].

So providing diagnostic testing is considered advisable in order to group students according to their individual psychological constitutions. This kind of grouping can allow academic staff to get to know their students better and focus on the development of their professionally-oriented knowledge and skills. On the other hand, it can allow students to get better results and to use acquired knowledge and skills in their future professional activity more productively.

The second peculiarity is the imbalance between the grouping of students and the level of their language proficiency. The training process at universities in most cases starts among the students whose level of language proficiency is different. According to Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment that is

© Aristova N.O., 2015

a special guideline used to describe achievements of those who study foreign languages across the world there are six reference levels that are widely accepted as a standard for grading an individual's language proficiency [4]. When enrollees come to universities they are usually tested, their results are recorded and they are divided into groups in accordance with the results of their testing and the abovementioned reference levels. But then although intelligence tests to get to know the students' performance levels are carried out during the training process there is no further grouping of students according to their academic achievements. The absence of further division creates an achievement gap between the students in one academic group which undermines the success level dramatically. The grouping of students according to their success level is considered advisable at the end of each academic year as it can help to improve the effectiveness of professional training. Academic staff will be able to use their time in the classrooms more effectively and not to spend a lot of time to adjust educational material for teaching students with different levels of language proficiency. In groups where there are students with approximately the same level of language proficiency they feel free to ask questions, bring new ideas to various discussions in their classes and do their own research. Such kind of grouping makes students realize that when the teaching material is understandable to the uttermost and they are not afraid to participate in different kinds of activities their training brings better results.

The problem of the assessment of regular teaching is considered to be the third peculiarity. The professional activity of academic staff at higher educational establishments of Ukraine is divided into:

- teaching activity,
- teaching and guiding activity,
- research activity.

It had been topical for a long period of time in Ukraine and a critical need for innovations in this sphere was increasing from year to year.

According to the previous Ukrainian law «On Higher Education» the maximal load intended for regular teaching activity only was 900 hours per academic year which was much higher than the standard teaching load of academic staff in European and American universities [7]. Actually it was hardly possible to assess the total teaching load of academic staff because only hours intended for teaching activity were specified in labor agreements (900 academic hours). Besides every university lecturer, associate professor or senior teacher was supposed to be involved in research, teaching and guiding activities in Ukraine. Also academic staff spent a huge amount of time on growing administrative burden which comprised excessive paperwork and form-filling so called academic bureaucracy, preparations for different types of in-class learning, regular publishing, numerous and various extracurricular activities. All these activities in which the academic staff was involved were not taken into account. In other words the actual load was much higher. It reduced time available for effective teaching activities and considerably affected the quality of education of philologists. In the new law «On Higher Education» all these activities in which the academic staff is involved taken into account and new methods of assessment of regular teaching load of academic staff are introduced [8]. Thus, according to new Ukrainian law «On Higher Education» the maximal load intended for regular teaching activity only is 600 hours per academic year.

New standards orientate academic staff to use different types of modern technical aids during lectures, seminars and practical lessons for improving the effectiveness of professional training although in reality the usage of abovementioned facilities during the whole process of education is difficult to carry into effect. Consequently, the low correspondence of material and technical facilities to the up-to-date requirements is the fourth peculiarity of professional training of philologists.

Material and technical facilities are usually regarded as total of technical aids implemented into the curriculum and assigned for providing professional training of students in accordance with the area of specialization. Present-day technical aids of universities positively influence the process of education of students and are aimed at promotion of interaction, better comprehension and fast learning of educational material. They comprise all the necessary equipment, namely: library stock, lecture-rooms, auditoria, classrooms equipped with multimedia DVD projectors, computers, tape-recorders, video projectors, DVD players, printers, acoustic speakers, interactive whiteboards, etc. All these kinds of teachings aids help academic staff make sure that teaching is interesting and attractive and it helps students concentrate on the given material. Students show real interest when they are able to interact with each other doing different tasks with the help of multimedia software or sound-recording facilities. But it is necessary to mention that the number of technical aids in not sufficient, the free access to the Internet is not available everywhere and all the equipment which is used at universities is not upgraded as often as it is requested.

Possible problem-solving approaches to this peculiarity should be oriented towards the modernization and development of material and technical facilities of universities, namely:

- more lecture rooms equipped with modern multimedia DVD projectors and classrooms with interactive whiteboards;
- free access of students and academic staff to the Internet in order to use scientific and technological information during lectures, seminars, practical lessons and independent work;
- libraries equipped with Internet facilities to provide students and academic staff with free access to the Internet;
- sufficient number of language laboratories equipped with modern devices;
- sufficient number of tape-recorders, computers, sound-recording facilities, multimedia software, etc.

According to the «National strategy of development of education in Ukraine for 2012-2021» one of the priority-driven directions of the modernization of higher education is the development of skills of self-education among students that can be done with the help of introduction of independent work in the process of education [6]. At higher educational establishments of Ukraine time which is provided for independent work of students is not less than 1/3 and not more than 2/3 of the total amount of academic hours assigned for a definite discipline. The Law of Ukraine «About the higher education» defines the independent work of students as one of the main forms of the process of education at higher educational establishments [7]. Independent work is regarded as cognitive activity of students that is carefully planned and organized by academic staff of the university during which students get to know how to find definite information, how to orientate in the information flow

and use gained knowledge in the future professional activity. The main aim of organization of students' independent work at universities is to teach them to achieve a definite result [5].

The content of students' independent work is usually determined by the course curriculum and methodological recommendations assigned for this course. As a rule it comprises the following types of activity:

- search for additional information;
- work on writing of term-papers, reports, essays, translations, compositions, etc. ;
- work on various projects and tests;
- search for additional information on a definite topic and successive work on it in order to be prepared for seminars;
- systematization of gained knowledge before examinations or pass-fail exams, etc.

Unfortunately, the analysis of pedagogical literature allows us to maintain that first of all, most students are unable to gain their knowledge independently. Thus, the fifth peculiarity lies in the inability of students to gain their knowledge independently.

The inability of students to gain the knowledge independently can be explained by their inability to plan and organize this kind of activity. In the second place, students lack either materials or technical equipment necessary for doing it. And thirdly they often lack time because of their own inability to plan and organize their study independently.

In order to be successful students' independent work should be provided with all materials necessary for studying a definite discipline or topic, namely: course-books, workbooks, lecture notes, methodological recommendations, scientific literature, etc. Also academic staff should give their students clear instructions and thoroughly control the fulfillment of given tasks in order to teach them work independently.

Also the introduction of independent work into the professional training of philologists should be carried out on the basis of the definite didactic principles of availability, personalization of training, professional orientation, authenticity of training and developmental training.

Conclusions. Thus, in the process of research the peculiarities of professional training of philologists at universities of Ukraine that undermine the effectiveness of the process of education are elicited and analyzed: the lack of or absence of philological occupational guidance, the imbalance between the grouping of students and the level of their language proficiency, the excessive teaching load of academic staff at universities, the low correspondence of material and technical facilities to the up-to-date requirements and the inability of most students to gain their knowledge independently. Possible problem-solving approaches that improve the quality of professional training of philologists are grounded.

Prospects of further research. However, the undertaken study is not at the end of all aspects of a problem of improvement of effectiveness of professional training of philologists at higher educational establishments of Ukraine. Challenging directions of further scientific research can be as follows: the role of independent extracurricular activities in the process of professional training of philologists at Ukrainian universities of III-IV level of accreditation.

References:

1. Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття». – Київ, 1992. – 61 с.
2. Пиввуева Ю. В., Двойнина Е. В. Пособие по теории перевода. – М., 2004. – 304 с.
3. Дибкова Л. М. Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Людмила Миколаївна Дибкова. – К., 2006. – 20 с.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання і оцінювання / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєва. – Київ, 2003. – 237 с.
5. Задорожна І. П. Організація самостійної роботи майбутніх учителів англійської мови з практичної мовної підготовки / Ірина Павлівна Задорожна. – Тернопіль, 2011. – 304 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/151.html – Назва з екрану. – (10.10.2014).
7. Закон України про вищу освіту/ за заг. ред. В. Г. Кремня. – К., 2002. – 328 с.
8. Закон України «Про Вищу освіту» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu – Назва з екрану. – (10.12.2014).

Арістова Н.О.
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ОСОБЛИВОСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ФІЛОЛОГІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Анотація
Стаття присвячена сучасній вищій професійній школі та проблемам, які стосуються процесу фахової підготовки філологів у вищих навчальних закладах України. Особливості фахової підготовки філологів у вищих навчальних закладах України виявлені та проаналізовані. Запропоновані можливі підходи для вирішення проблем. У статті обговорюється сучасний стан професійної підготовки філологів у вищих навчальних закладах України.

Ключові слова: фахова підготовка, вищий навчальний заклад, процес навчання, філологи, вища професійна школа, науково-педагогічний персонал, мовна компетентність.

Аристова Н.А.
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ФИЛОЛОГОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ УКРАИНЫ

Аннотация
Статья посвящена современной высшей профессиональной школе Украины и проблемам, касающимся профессиональной подготовки филологов в высших учебных заведениях Украины. Особенности профессиональной подготовки филологов в высших учебных заведениях Украины выявлены и проанализированы. Вероятные подходы для решения проблем предложены. В статье обсуждается современное состояние профессиональной подготовки филологов в высших учебных заведениях Украины.
Ключевые слова: профессиональная подготовка, высшее учебное заведение, процесс обучения, филологи, высшая профессиональная школа, научно-педагогический персонал, языковая компетентность.

УДК 378.14=161.2

ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ

Дика Н.М.
Київський університет імені Бориса Грінченка
Огарь Ю.В.
Гуманітарний інститут
Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті висвітлюються особливості процесу формування самоосвітньої компетентності в учнів профільної школи під час вивчення синтаксису. Здійснено аналіз самоосвітньої діяльності як засобу формування самоосвітньої компетентності – здатності й готовності до самостійного виконання завдань на основі узагальнення знань з синтаксису в старшій школі. Подано методичний коментар для формування самоосвітньої компетентності в умовах модернізації освіти крізь призму системного, особистісно-орієнтованого, компетентісного підходів. Методичні аспекти проілюстровано різнорівневими завданнями і вправами.
Ключові слова: самоосвіта, самоосвітня компетентність, профільна школа, синтаксис, компетентісний підхід.

Постановка проблеми. Перехід до інформаційно-технічного розвитку сучасного суспільства й становлення нової освітньої парадигми, яка характеризується перерозподілом акцентів з освітньої діяльності на самоосвітню акцентує увагу на необхідності набуття старшокласниками навичок самостійної практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвитку інтелектуальних можливостей, прагненні до самопізнання, саморозвитку, самоорганізації.

Головне завдання, що стоїть перед школою і кожним педагогом, – не тільки дати учневі належну і якісну освіту, а й навчити самостійно здобувати знання. Адже тільки ті знання, до яких учень прийшов через власний досвід, думку і діяльність, стають дійсно міцним його надбанням.

Сучасний учень повинен володіти такими якостями як активність, мобільність, вмінням планувати й організовувати свою діяльність самостійно, з власної ініціативи, адекватно оцінювати якісний рівень результатів діяльності, визначати освітню траєкторію для досягнення соціально й особистісно важливих цілей. Для цього самоосвітню компетентність необхідно розуміти як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, необхідних для безперервного вдосконалення самостійної навчальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідея самоосвітньої спрямованості процесу навчання є провідною в роботах українських та російських педагогів: В. Онищука, І. Підласого, В. Шаталова, М. Гузика, С. Лисенкової, А. Громцевої, В. Вершиніна та ін. Проблеми активізації пізнавальної та самоосвітньої діяльності учнів розглядають у своїх працях дидактик М. Данилов, І. Лернер, М. Скаткін та інші.

Теоретичні засади навчання синтаксису розроблені такими вченими як: С. Бевзенко, О. Біляєв, В. Горяний, Н. Іваницька, К. Плиско, Р. Христіанінова та ін. Розробляються нестандартні підходи до вивчення синтаксису в профільних школах (О. Глазова, О. Горошкіна, С. Караман, О. Караман, Ю. Кузнецов).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема формування самоосвітньої компетентності учнів старших класів профільної школи нині зумовлена протиріччями між потребами суспільства в освічених, грамотних спеціалістах і можливостями екстенсивного шляху розвитку освіти (збільшення кількості предметів, навчального навантаження, термінів навчання). Отже, сьогодні виникає необхідність в переосмисленні понять «самоосвіта» і «самоосвітня діяльність» в руслі компетентісного підходу, тому актуальним стає коригування сучасного шкільного освітнього процесу з метою розвитку самоосвітньої компетентності.

Мета статті. Метою статті є висвітлення особливостей формування самоосвітньої компетентності в учнів профільної школи під час вивчення синтаксису.

Виклад основного матеріалу. Організація самоосвіти, яка взаємодоповнює навчальний процес в

© Дика Н.М., Огарь Ю.В., 2015

профільній школі, сприяє розкриттю індивідуальних здібностей і реалізації інтелектуального потенціалу старшокласників.

В педагогічних дослідженнях існують різні визначення самоосвіти як виду навчальної діяльності.

Ми розглядаємо самоосвітню діяльність як засіб формування компетентності – інтегративної якості особистості, яка характеризується здатністю й готовністю до виконання завдань на основі узагальнення знань з синтаксису в старшій школі.

Поняття «самоосвітня компетентність» використовується в освіті з 1970 року в США (Масачусетський університет) в загальному контексті запропонованому М. Хомським поняття «компетенція», яке застосовувалося до теорії мови, трансформаційної граматики.

Сьогодні активно впроваджується в освітню практику компетентісний підхід, який безпосередньо пов'язаний з методикою навчання української мови, зі змістом дидактичних і власне методичних принципів, які покладені в основу навчального процесу [4, 39].

Для розроблення ефективної методики формування самоосвітньої компетенції у процесі вивчення синтаксису необхідним є визначення психолого-педагогічних передумов. Використавши результати дослідження Д. Богоявленського, Л. Виготського, П. Гальперіна, В. Давидова, М. Жинкіна, С. Жуйкова, Н. Менчинської, Г. Костюка та ін. відзначимо, що рівень розвитку пізнавальних інтересів та самоосвітньої діяльності насамперед залежить від сприймання, яке у старшокласників стає складним інтелектуальним процесом, самоспостереження стає підґрунтям для рефлексії молодої людини [7, с. 225].

Започатковане в підлітковому віці домінування довільної та логічної пам'яті, в юності досягає апогею. Так, при засвоєнні великого обсягу матеріалу юнаки використовують алгоритм роботи логічної пам'яті.

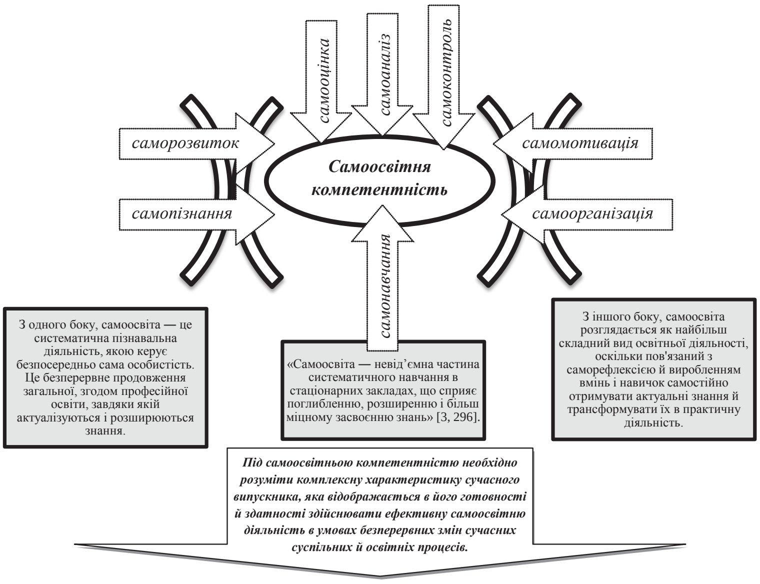

Рис. 1. Самоосвіта як вид педагогічної діяльності

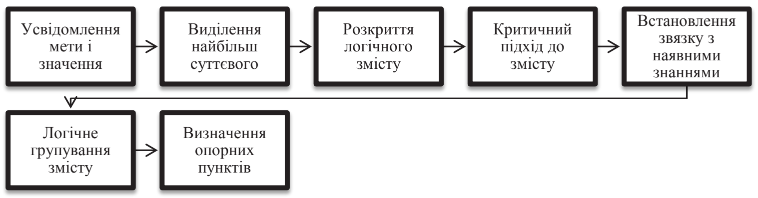

Рис. 2. Етапи роботи довільного запам'ятовування юнаків [7, с. 225]

Провідним стає стимулювання активного мислення в процесі виконання різнорівневих вправ, успішний результат яких пов'язаний з пізнавальною активністю й самостійністю учнів щодо пояснення, тлумачення й доведення мовних явищ, понять, зв'язків, закономірностей.

Зазначимо, що на сучасному етапі зміст навчання граматики залежить від типології навчальних закладів. В загальноосвітній школі переважає комунікативно-діяльнісний підхід (М. Вашуленко, С. Караман, О. Караман, М. Пентилюк, О. Горошкіна) до засвоєння синтаксису. У гімназіях і ліцеях гуманітарного профілю граматика вивчається поглиблено: розширюється понятійна база, залучаються історичні довідки про розвиток морфології та синтаксису.

Формування самоосвітньої компетентності в умовах модернізації освіти розглядається з позиції системного, особистісно-орієнтованого, компетентісного підходів.

Реалізація системного підходу дозволяє констатувати процес формування самоосвітньої компетентності як цілісну педагогічну систему, яка складається з сукупності організації освітнього процесу, визначення цілей, планування діяльності, регулювання й рефлексивного аналізу її результатів.

Щодо особистісно орієнтованого підходу, то він ґрунтується на основі загальнолюдських цінностей, суб'єкт-суб'єктній парадигмі, взаємодії учнів і зосереджується на:

– *організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка базується на свободі у виборі форм і методів самоосвітньої діяльності;*

– *активності учня, його готовності до навчання, самоосвіти, вирішення проблемних вправ за рахунок рівноправних стосунків з учителем;*

– *забезпечення єдності зовнішніх (мотиви досягнення) і внутрішніх (пізнавальні) мотивів учнів; проектування самоосвітньої діяльності з урахуванням перспективних цілей самоосвіти;*

– *забезпечення умов для самооцінки, саморегуляції й самоактуалізації особистості учня* [6, с. 78–79].

Компетентісний підхід – це підхід до освітнього процесу на базі компетенції, який пропонує насамперед реалізацію особистісних якостей учнів і висуває на перше місце не інформованість учня, а вміння вирішувати проблеми [1, 10].

Це сукупність загальних положень, що визначають логіку самоосвітньої діяльності, орієнтуються на формування у майбутніх студентів самоосвітньої компетентності.

Ефективність засвоєння лінгвістичної теорії певною мірою залежить від правильного добору методів, форм та засобів навчання.

В українській лінгводидактиці визначилися різні підходи до систематизації методологічного апарату. З акцентуємо увагу на особливостях системи навчання мови за М. Шкільником, яка формується на основі підходу до методів у ключі проблемного навчання. Як зазначає науковець, «проблемне навчання не лише не замінює інших методів, а навпаки, передбачає їх розумне поєднання» [8, 5].

У процесі розгляду методів проблемного навчання М. Шкільник акцентував увагу на різних аспектах, серед них:

– способи створення проблемних ситуацій можуть бути різні:

1) завдання на утворення граматичних форм, уведення в текст певних слів, словоформ,

2) завдання, що вимагають нових нестереотипних дій, усвідомлення того, що нові факти не вкладаються у вивчені правила, визначення, терміни,

3) запитання для обміну інформацією між учителем і учнями – інформативні, евристичні (передбачають умотивування наявності чи відсутності у мовних явищах певних ознак, з'ясування нових зв'язків, аналогій, відмінностей між новими явищами), проблемні (стимулюють учнів на пошуки невідомого);

– навчальна проблема, прийнята школярем, стає для нього проблемним завданням;

– розв'язання проблеми на уроці мови вимагає аналізу фактів, порівняння їх із попередніми знаннями, висунення гіпотез з боку учнів, використання інтуїтивного відчуття мовної норми;

– в умовах проблемно-розвивального навчання, на відміну від ілюстративно-пояснювального типу, більш поширеними є диференційовані форми занять з динамічними групами в класі та індивідуальні самостійні творчі роботи [8, 20–29]

Методичні концепції навчання граматики в нових умовах (Т. Донченко, К. Плиско, М. Пентилюк, О. Потапенко) [5, 81], пропонують розширити й доповнити класифікацію методів навчання мови за способом взаємодії вчителя та учнів новими ефективними методами, як-от:

Рис. 3. Методи навчання граматики в нових умовах (Т. Донченко, К. Плиско, М. Пентилюк, О. Потапенко)

На основі аналізу спеціальної методичної літератури, анкетування вчителів та учнів, учнівських творчих та наукових робіт ми дійшли висновку, що рівень ефективності формування самоосвітньої компетентності якісно підвищиться, якщо навчання передбачатиме:

– *формування в учнів установки на безперервне удосконалення самоосвітньої діяльності шляхом систематичних конкретних прикладів впливу самоосвітньої компетентності на майбутній статус студента ВНЗ;*

– *створення ситуацій успіху та досягнення власної відповідальності учня за свою самоосвітню діяльність;*

– *використання різнорівневих вправ для формування окремих компонентів (діяльнісного, когнітивного, компетентісного підходів);*

– *готувати старшокласників як суб'єктів освітнього процесу, який здатен осмислено і самостійно знаходити проблемні питання у вивченні синтаксису, ставити перед собою мету, організовувати самостійну освітню діяльність, керувати нею, оцінює якість її результатів, використовувати одержані знання і вміння на практиці;*

– *використовувати в освітньому процесі інтеграцію класної й позакласної самостійної діяльності учнів; надавати перевагу системному, особистісно-орієнтованому, компетентісному підходам в навчальному процесі* [2, 133].

Пропонуємо зразки різнорівневих вправ відповідно до згаданих методичних рекомендацій для ефективного формування самоосвітньої компетентності в учнів профільної школи під час вивчення синтаксису.

Просте ускладнене речення

– Комунікативний практикум

Як ви розумієте лінгвістичні терміни «просте речення», «складне речення»? Дайте визначення простого і складного речень для різних адресатів: молодшого школяра, п'ятикласника, екзаменатора з вищого навчального закладу.

– Запитай у класика

Доберіть з художньої літератури приклади, які б ілюстрували вживання розділових знаків при однорідних членах речення відповідно до поданих схем ***(див. рис. 1)****. Визначте, яку синтаксичну роль виконують ці члени речення.*

– Творчість як стиль життя

Напишіть твір на вільну тему, добираючи речення (твір має складатися з п'яти речень відповідно до кількості схем), які б ілюстрували вживання розділових знаків при однорідних членах речення відповідно до поданих схем. Визначте, яку синтаксичну роль виконують ці члени речення.

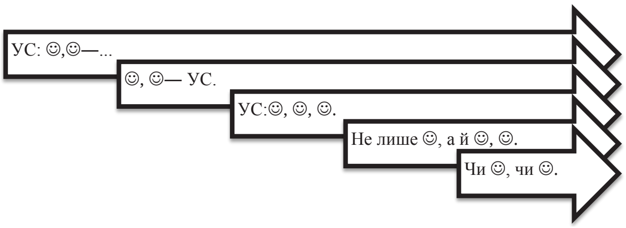

Рис. 1.

– Філософуй, щоб розум йшов обертом

Випишіть спочатку словосполучення з однорідними означеннями (між означеннями поставте коми), потім – з неоднорідними.

Знаний український поет, теплий весняний день, знічений розгублений хлопець, ніжна лагідна усмішка, привітний знайомий голос, довга зимова ніч, очманілий схарапуджений кінь, оброслий мохом важкий камінь, сонне занурене в темінь місто, чиста холодна вода, втоптана звивиста стежка, зголоднілий втомлений мандрівник, тонкий тендітний паросток, високі зелені тополі.

Ключ. З других букв перших слів виписаних словосполучень має скластися закінчення вислову: «Це жахливо важка робота –...(нічого не робити)!»

Як ви розумієте вислів? Усно висловіть вашу думку, послуговуючись у своєму мовленні однорідними членами речення. Слідкуйте за доцільністю використання засобів вираження однорідності (сполучниками сурядності, інтонацією).

– Запитай у класика

Випишіть із запропонованих художніх творів (на вибір) суцільний текст (до 200 слів). Визначте відсоткове співвідношення односкладних і двоскладних речень, а також частотність вживання односкладних речень різних типів. Визначте повні, неповні, поширені та непоширені речення.

Твори: В. Винниченко – «Момент», О. Гончар – роман «Собор», М. Хвильовий – «Я (Романтика)».

– Творча трансформація

Прочитай. Змініть будову тексту, використовуючи прості ускладнені та складні речення. Новий

текст запишіть. Як змінилися в новому тексті смислові акценти. Відповідь обґрунтуйте.

Вечоріло. Блакитне небо наче оперезалось широким рожевим поясом. Цвіли яблуні. Тихе повітря дихало чудовими пахощами. В осінньому промінні сонця грала дрібна мушва, і миготіла перед очима. Гули хрущі та літали як кулі. Висипала на подвір'я дітвора та збудила тишу голосним криком і дзвінким сміхом. Гребнями йшла череда. Вона, здіймаючи куряву, ревла та мекала. Курява стелилась по гладкому, як дзеркало ставку і купалась у хвилях рожевого світла.

Високі крислаті верби зеленою банею нависли над вулицею. Стало темно та вогко. Від криниці дзюрчав струмок. Коло воріт молодиці чекали на череду. Смеркалось (За М. Коцюбинським).

– Поклик пера

Складіть і запишіть текст-інформацію про професію, яка вам подобається. Використайте односкладні, двоскладні, прості ускладнені та складні речення. Члени речення в односкладних реченнях підкресліть.

– Нумерологія!

І. Запишіть на окремому аркуші дату свого народження. (Виконайте невеличкий розрахунок.

Наприклад: *07.07.1997=0+7+0+7+1+9+9+7=40= =4+0=4) Сума вашої дати народження і є номером варіанту для виконання вправи.*

З поданої схеми оберіть ваш варіант та складіть речення у формі власного «авторського» афоризму. Накресліть схему речення, поясніть вживання розділових знаків (рис. 2).

ІІ. Оберіть відповідно до вашого номеру варіанту афоризм І. Франка. Поміркуйте з приводу висловлених філософом думок. Свої міркування запишіть, члени речення підкресліть.

1-2. Як много важить слово, Одно сердечне, теплеє слівце!

3-4. Гумор – невідлучна прикмета кожного правдивого таланту.

5-6. Мій патріотизм – це не сентимент, не національна гордість, то тяжке ярмо!

7-8. Добру науку приймай, хоч її від простого чуєш; злої ж на ум не бери, хоч би й святий говорив!

9. Не високо мудруй, але твердо держись, а хто правду лама, з тим ти сміло борись!

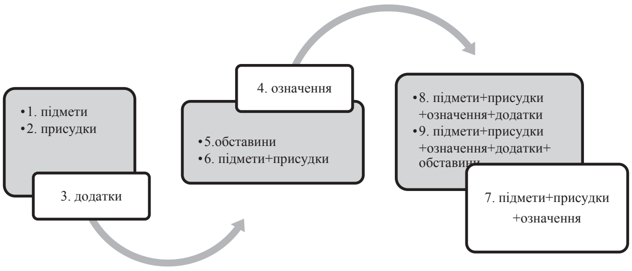

Рис. 2.

Висновки. Самоосвітня компетентність – це комплексна характеристика сучасного випускника, яка відображається в його готовності й здатності здійснювати ефективну самоосвітню діяльність в умовах безперервних змін сучасних суспільних й освітніх процесів.

Практика формування самоосвітньої компетентності ґрунтується на низці ефективних методичних умов. Основними методичними умовами, що сприяють належному рівню сформованості самоосвітньої компетентності під час вивчення синтаксису, є орієнтація на активну розумову діяльність учнів, їх зацікавленість у пізнанні нового, опора на мовний досвід, системність знань. В свою чергу наочність, алгоритмізація дидактичного матеріалу та відповідна система вправ сприятимуть цілеспрямованій роботі над формуванням у школярів лінгвістичного чуття та розуміння мовних одиниць.

Список літератури:

1. Болотон В. А., Сериков В. В. Компетентносная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотон, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003.– № 10. – С. 8–14.
2. Бронникова Л. М. Из опыта реализации методической системы формирования компетенции самообразования у учащихся средней общеобразовательной школы / Л. М. Бронникова // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. – 2009. – № 102. – С. 129–134.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Медведев И. Ф. Принцип самообразования как методологическая основа самообразовательной компетентности / И. Ф. Медведев // Вестник ЮУрГУ. Серия: Образование. – Педагогические науки. 2010. – № 36. – С. 38–41.
5. Методика навчання української мови в ДВНЗ та середніх освітніх закладах. Кредитно-модульний курс: навч.-метод. посіб. для студ. філол. спец. вищих навч. закл. / О. І. Потапенко, Г. І. Потапенко, Л. П. Кожуховська [та ін]; за ред. О. І. Потапенка. – К.: Міленіум, 2006. – 332 с.
6. Сагитова Р. Р. Формирование самообразовательной компетенции студентов вуза в процессе изучения гуманитарных дисциплин: дис. ... канд. пед. наук. Казань, 2011. – 215 с.
7. Сергєєнкова О. П. Вікова психологія / О. П. Сергєєнкова. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.
8. Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови: Посібник для вчителів / М. М. Шкільник. – К.: Рад. шк., 1986. – 136 с.
9. Ющук І. П. Українська мова. Вправи: Навч. Посібник / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2009. – 368 с.

Дикая Н.М.
Киевский университет имени Бориса Гринченко
Огарь Ю.В.
Гуманитарный институт
Киевского университета имени Бориса Гринченко

ФОРМИРОВАНИЕ САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧЕНИКОВ ПРОФИЛЬНОЙ ШКОЛЫ ПРИ ИЗУЧЕНИИ СИНТАКСИСА

Аннотация
В статье освещаются особенности процесса формирования самообразовательной компетентности в учащихся профильной школы при изучении синтаксиса. Осуществлён анализ самообразования как средства формирования самообразовательной компетентности – способности и готовности к самостоятельному выполнению упражнений на основе обобщения знаний по синтаксису в старшей школе. Подано методический комментарий для формирования самообразовательной компетентности в условиях модернизации образования в ключе системного, личностно-ориентированного, компетентностного подходов. Методические аспекты проиллюстрировано разноуровневыми заданиями и упражнениями.
Ключевые слова: самообразование, самообразовательная компетентность, профильная школа, синтаксис, компетентностный подход.

N.M.Dyka
Kyiv University named after Borys Grinchenko
Ohar Y.V.
Humanitarian Institute
Kyiv University named after Borys Grinchenko

FORMATION OF SELF-EDUCATIONAL COMPETENCE OF STUDENTS OF PROFESSION-ORIENTED SCHOOLS STUDYING SYNTAX

Summary
The article discusses the features of the formation of self-educational competence of students in specialized schools in the study of syntax. The analysis of self-education as a means of formation of self-educational competence – the ability and willingness to carry out independent tasks based on a synthesis of knowledge of syntax acquired in high school is conducted. The authors provide methodological commentary for the formation of self-educational competence in conditions of modernization of education within system, student-centered, competence approach. Methodological aspects are demonstrated with the help of multilevel tasks and exercises.
Keywords: self-education, self-educational competence, profile school, syntax, competence approach.

УДК 377.8.091.3:373.2.011.3-051(477.8)«187/191»

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Квасецька Я.А.
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
Національної академії педагогічних наук України

З'ясовано особливості теоретичної і практичної підготовки вихователів дошкільних закладів на базі жіночих учительських семінарій, що діяли у Галичині і Буковині за часів Австро-Угорщини в останній третині XIX – на початку XX ст. Проаналізовано досвід підготовки дошкільних фахівців під час стаціонарного навчання в семінаріях, коли кваліфікацію вихователя можна було здобути одночасно із професією народного вчителя, під час навчання на спеціальних очних і заочних фребелівських курсах, що діяли при учительських семінаріях. Опрацьовано матеріали, які розкривають зміст і еволюцію навчальних планів, форми проведення педагогічної практики. Визначено цінні складові історичного досвіду, що заслуговують на використання в сучасних умовах реформування вищої педагогічної освіти України.

Ключові слова: учительська семінарія, фребелівські курси, навчальний план, практика, вихователь дитячого садка.

Постановка проблеми. В умовах реформування вітчизняної системи освіти, приведення її до європейських і світових стандартів особливе значення має пошук нових нестандартних підходів в організації навчально-виховного процесу. Джерелом цінних ідей і підходів може стати історичний досвід підготовки педагогічних кадрів, зокрема дошкільних фахівців, за умови його ґрунтовного вивчення і неупередженого аналізу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми професійної підготовки вихователів дошкільних закладів у Західній Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. були предметом вивчення у контексті аналізу розвитку української школи і педагогічної думки цього періоду таких науковців, як Д. Герцюк, А. Ігнат, З. Нагачевська, Д. Пенішкевич, Г. Субтельна, Б. Ступарик, Л. Шологан, А. Барна й ін. Окремі аспекти дошкільної освіти досліджували З. Нагачевська, Г. Рего, Н. Лисенко, М. Олійник, С. Івах.

Виділення не вирішених частин загальної проблеми. До цих пір немає окремого комплексного дослідження проблем підготовки дошкільних фахівців на західноукраїнських землях, не систематизовано історичний досвід і можливості його творчого використання в педагогічних навчальних закладах України.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення теоретичних і методичних засад професійної підготовки майбутніх вихователів, що здійснювалася на базі державних жіночих учительських семінарій Галичини і Буковини за часів Австро-Угорської імперії.

Виклад основного матеріалу. Виникнення державних жіночих учительських семінарій відбулося в рамках державного австрійського шкільного закону від 1869 р., який вніс суттєві зміни у процес підготовки учителів народних шкіл і започаткував підготовку вихователів. Здобути кваліфікацію вихователя в учительській семінарії можна було або під час стаціонарного навчання одночасно із здобуттям диплому народного вчителя, або на спеціальних очних чи заочних фребелівських курсах, що організовувалися при семінаріях за погодженням Міністерством віросповідань і освіти Австрії. Для практичної підготовки майбутніх вихователів створювалися при семінаріях зразкові дитячі садки. Тож з самого початку заснування жіночі учительські семінарії мали за мету дати жінці професію, найбільш властиву її природі – справі виховання дітей [3, с. 82].

Перший рекомендований навчальний план для учительських семінарій Міністерство віросповідань і освіти Австрії видало за № 7033 від 19 липня 1879 р. [5, с. 186]. 26 травня 1874 р. Міністерство віросповідань і освіти затвердило «Організаційний статут учительських семінарій», який дещо відрізнявся від попереднього. Згідно з цим нормативним документом передбачалося вивчення таких дисциплін: релігія, педагогіка і дидактика, викладова мова, географія, історія і знання конституції держави, арифметика і наука про геометричні форми, історія натуральна, фізика, письмо, рисунки від руки, спів, гімнастика, жіночі ручні роботи. Для більшості предметів тижневе навантаження становило 2 години на тиждень, за винятком педагогіки з практикою, для яких передбачалося на 2 курсі 3 год., на 3 курсі – 5 год., на 4 курсі – 9 год. Для викладової мови і мовних занять передбачалося 4 год. на тиждень.

Запропонований міністерством план вимагав змін, тому що викладовою мовою жіночих учительських семінарії у Галичині була польська, а необхідно було запровадити вивчення другої крайової мови – української, а також німецької. Це питання обговорювалося влітку 1874 р. на крайовій конференції за участю представників учительських семінарій краю, на якій були ухвалені відповідні пропозиції. Крайова шкільна рада ухвалила рішення про такий розподіл годин на вивчення мов:

– польська мова – по 4 год. для 1-го і 3-го курсів, по 3 год. – для 2-го і 4-го курсів;

– німецька мова – по 4 год. для 1-го і 2-го курсів, по 3 год. – для 3-го і 4-го курсів;

– українська мова – по 3 год. для кожного курсу.

Тижневе навантаження на 1-3 курсах зросло до 33 год., а на 4 курсі – до 30 год. Зменшилося кількість годин для гімнастики і ручних робіт.

У 1874/75 н.р. ще залишилося три курси семінарії, а з початком 1875/76 навчального року відкрито 4-й курс вчительської семінарії з вищезгаданим розкладом предметів і розподілом годин [9, с. 70].

Подібний план був затверджений і для Чернівецької жіночої учительської семінарії з тією тільки різницею, що викладовою мовою в ній була німецька, а українська і румунська вивчалися як предмети і мали однакову кількість годин – по 3 год. на тиждень [2, с. 79].

Важливі зміни навчального плану наук запроваджуються з новим організаційним статутом, виданим рескриптом Міністерства віросповідань і освіти

© Квасецька Я.А., 2015

від 31 липня 1886 року. Зміни навчального плану згідно з цим статутом проводилися в жіночій семінарії поступово.

Таблиця 1

Розклад предметів і розподіл годин в жіночих учительських семінаріях Галичини згідно з організаційним статутом від 1886 р.

Навчальні предмети	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	Фребелівські курси
Релігія	2	2	2	2	2
Педагогіка разом з практичними вправами	–	2	5	9	3+8
Польська мова	4	3	3	4	6
Українська мова	3	3	3	3	–
Німецька мова	4	4	3	3	–
Географія	2	2	2	1	–
Історія	2	2	2	1	–
Математика	3	3	2	1	–
Фізика	2	2	2	1	–
Історія натуральна (разом соматологією і гігієною)	2	2	1	1	–
Ручні роботи	2	2	2	2	2
Малюнки	2	2	2	2	2
Каліграфія	1	–	–	–	–
Співи	2	2	2	2	2
Гімнастика	2	1	1	1	1
Садівництво і городництво	–	–	2	–	–
Необов'язкові предмети: Французька мова	8 год. протягом 3-х курсів				–
Гра на роялі	6 год. протягом 3-х курсів				–
Грає на скрипці	6 год. протягом 3-х курсів				–
Разом	33	32	34	33	26

Джерело: [9, с. 79]

Такий план з незначними змінами діяв до початку і після Першої світової війни [1, с. 34-35].

Учні жіночої учительської семінарії вже на 2-му курсі розпочинали вивчення предмету «педагогіка», знайомлячись з метою виховання, основними способами і методиками виховання. Особлива увага зверталася на сутність дитини і її фізично-розумовий розвиток, на дієтетику з рекомендаціями щодо природного догляду за розумовим і фізичним здоров'ям дитини, на вивчення теорії виховання за принципами Ф. Фребеля. Ці питання для слухачок семінарії нерідко читали керівники дитячих садків при семінарії і одночасно керівники відповідних фребелівських курсів [9, с. 218]. На 3–4 курсах семінарії тривала обов'язкова практика в дитячому садку, що починалася із спостережень за заняттями із дітьми і завершувалася проведенням власних відкритих занять. Вони детально обговорювалися за участю викладача і керівника практичних занять.

Всі учні 4-го курсу (60 учениць) були розділені на 9 груп по 6-7 учениць у кожній. Це було пов'язано з утраквістичним (двомовним) характером Львівської учительської семінарії, запровадженим з початком 1891/92 навчального року у Львівській і Перемишльській жіночих учительських семінаріях. Викладовими мовами стали польська і українська, відповідно діяли українська і польська школи вправ. Тож частина кандидатів під керівництвом директора направлялася до польської школи вправ, друга частина на чолі з професором методики – до української (руської), а третя проходила практику у дитячому садку під керівництвом вихователькі дошкільного закладу, яка здебільшого одночасно викладала для учнів семінарії методику дошкільної освіти [9, с. 128].

Таблиця 2

Розклад практичних занять учнів 4-го курсу Львівської державної жіночої учительської семінарії у 1-му семестрі 1896/97 н.р.

Група	Місяці, 1-4 класи польської (п.) і української (у.) школи вправ, садок								
	Вересень	Жовтень		Листопад		Грудень		Січень	
I	1 п.	2 п.	3 п.	4 п.	1 у.	2 у.	3 у.	4 у.	садок
II	2 п.	3 п.	4 п.	1 у.	2 у.	3 у.	4 у.	садок	1 п.
III	3 п.	4 п.	1 у.	2 у.	3 у.	4 у.	садок	1 п.	2 п.
IV	4 п.	1 у.	2 у.	3 у.	4 у.	садок	1 п.	2 п.	3 п.
V	1 у.	2 у.	3 у.	4 у.	садок	1 п.	2 п.	3 п.	4 п.
VI	2 у.	3 у.	4 у.	садок	1 п.	2 п.	3 п.	4 п.	1 у.
VII	3 у.	4 у.	садок	1 п.	2 п.	3 п.	4 п.	1 у.	2 у.
VIII	4 у.	садок	1 п.	2 п.	3 п.	4 п.	1 у.	2 у.	3 у.
IX	садок	1 п.	2 п.	3 п.	4 п.	1 у.	2 у.	3 у.	4 у.

Джерело: [9, с. 128]

Заняття і у школах вправ, і в дитячому садку відбувалися на підставі детальних планів, укладених за участю директора, викладачів методики, учителів школи вправ і керівника дошкільного закладу.

Необхідно зауважити, що такий порядок практичних занять міг зазнавати змін. У першу чергу це стосувалося черговості занять у школі вправ. Наприклад, після практики у 1-му польському класі учениці займалися у 2-му українському, а потім відповідному у 3-му польському і 4-му українському. Відповідно заняття учениць в садку могли проводитися після практики в 4-му українському класі і після занять у 4-му польському класі.

Педагогіка із практичними заняттями займали головне місце і в навчальному плані однорічних фребелівських курсів, які організовувалися при галицьких жіночих семінаріях за зразком однорічних фребелівських курсів Матеуса Герфратера у Куфштайні (Тироль). 1873 року Галицька крайова шкільна рада відрядила на ці курси 4-х випускниць місцевих учительських семінарій – Фредерику Гротову (Зельончанку), Марію Шілінг, Вітославу Радванську і Юлію Шмідт, які після успішного складання випускних іспитів стали першими теоретиками і практиками дошкільного виховання за методикою Ф. Фребеля, організаторами і учителями перших фребелівських курсів у Галичині [9, с. 147-148].

На фребелівських курсах при учительських семінаріях педагогіці і практичним заняттям відводилося 11 із 26 годин щотижневого навантаження, у т.ч. 3 год. теорії і 8 год. практики. Якщо порівняти їх з годинами, відведеними для цього предмету в учительській семінарії – 16 год. щотижневого навантаження за 4 навчальні роки, то можна зробити

висновок, що на фребелівських курсах приділялося значно більше уваги дошкільній теорії і практиці.

Предмет «педагогіка з практичними вправами» для фребелівських курсів у спеціалізованій літературі мав також назву «наука про виховання і теорія дитячого садка», яка краще відображала зміст навчального предмету. Майбутні вихователі вивчали особливості фізичного і розумового розвитку дітей віком до 6 років, види освітньо-виховних закладів для маленьких дітей (ясла, охоронки і дитячі сади), особливості їх заснування і функціонування. При розгляді питання про облаштування дошкільних закладів акцентувалася увага на:

− кімнаті для занять, ігровій і допоміжній кімнатах;

− умовах облаштування саду;

− навчальних посібниках і засобах для занять;

− заходах з метою догляду і збереження здоров'я дітей;

− плану занять і розпису службових обов'язків (посадова інструкція).

Основними засобами виховання вважалися гра, заняття і праця. Майбутні вихователі ґрунтовно вивчали систему фребелівських занять і ігор − м'яч, кулю, валик, кубик і конус, «конструктор» (ящик з кубиками), складальні дощечки і палички для складання навхрест, лінійні палички і кільця, поміщувальні тіла − камінчики і мушлі і т. п. Для занять з дітьми призначалися вирізування, розваги з ниткою, вишивання, малювання, створення ланцюжка, плетіння, мотузочки, викроювання, розмальовування, ліпка з глини. Значна увага приділялась заняттям та іграм на повітрі.

Навчальна програми передбачала вивчення таких питань, як використання дитячих робіт, у виховному процесі, зокрема для виставок; прогулянки з дітьми; дитячі свята; приймання дітей до дитячого садка; вітання і молитва; диференціація дітей у групах; їда, пиття і сон дітей дитячого садка; користування туалетом, чистота і ходьба; випуск і перехід до народної школи.

Значний блок навчальної програми стосувався законодавчо-організаційних засад функціонування дошкільних закладів. Слухачі фребелівських курсів вивчали ґрунтовно: міністерське розпорядження від 22 червня 1872 року, у якому конкретизовані обов'язки засновників, керівників і педагогічних працівників дошкільних закладів; положення організаційних статутів учительських семінарій, що стосувалися дитячих садків і фребелівських курсів; вимоги інструкції для повітових шкільних інспекторів щодо контролю за дитячими садками і спорідненими з ними закладами [7, с. 28].

У той час для підготовки вихователів, окрім творів самого Ф. Фребеля («Виховання людини»), вживалися праці Р. Сейдлера «Засоби виховання у дитячому садку» (1867), А. Фелнера «Робота з формами» (1874), А. Фішера «Дитячий садок: Теоретико-практичний посібник» (Відень, 1873), В. Прейера «Духовний розвиток в першому дитинстві» (1893) та ін. [10, с. 125].

При вивченні предмету «мова» увага приділялася виразному читанню й аналізу прочитаного, розбору речення і слова, знайомству з літературними творами, вивченню напам'ять віршів. На уроках малювання слухачки практикувалися у зафарбовуванні і штрихуванні, схематичному і предметному малюванні. На уроках з ручної праці виготовляли викрійки і дидактичні матеріали для занять з дітьми, вчилися шити дитячі костюми, а на уроках фізкультури опановували загально розвиваючі вправи й основні рухи, найпростіші вправи на свіжому повітрі з палками, скакалками і ходулями [6, с. 215].

Для слухачів фребелівських курсів був запроваджений термін «професійної придатності», який, щоправда, не мав чітких критеріїв і ознак. Зазначалося, що вихованці, яких після перших трьох місяців навчання, учителі вважатимуть непридатними, необхідно усувати. Тобто, все покладалося на думку педагогічного колективу.

З предметів, які вивчали учні на фребелівських курсах, повинні були складати іспити і екстерни, які готувалися до здобуття фаху дошкільника самостійно, чи на приватних педагогічних курсах, а потім проходили 3-місячну практику у зразковому дитячому садочку при жіночій семінарії. Успішність оцінювалася за шкалою «поступ»: визначний, похвальний, добрий, достатній і недостатній [4, с. 17].

У період 70-х років XIX ст., коли в австрійській частині Австро-Угорщини постали учительські семінарії і на їх базі розпочалася підготовка дошкільних фахівців, в угорській частині діяли самостійні заклади з переважно, дворічним терміном навчання. 1875 року розпочав свою роботу заклад з підготовки керівників дошкільних інституцій і вихователів під егідою Державної спілки вихователів у Будапешті, у якому згодом навчалося чимало представників Закарпаття [6, с. 144]. Якщо порівняти програму його навчання з програмою фребелівських курсів у Галичині, то необхідно відзначити ширший обсяг матеріалу, який опановували учениці. Предмету «наука про виховання і теорія дитячого садка» відповідали 3 самостійні предмети − психологія, методика, анатомія та гігієна [6, с. 214].

Дисципліна «психологія» передбачала вивчення основ психології, особливостей розумового і психічного виховання дошкільнят в сім'ї і в дошкільному закладі, методів привчання дітей до дисципліни і форм навчання, щоденного планування і ведення звітності.

Під час вивчення дисципліни «методика» учні ознайомлювалися з методикою проведення занять, ігровою діяльністю та дидактичним матеріалом, вивчали історію методики дошкільного виховання, форми перспективного і календарного планування.

Дисципліна «анатомія та гігієна» мала на меті познайомити учнів з особливостями функціонування опорно-рухового апарату дитини, формами надання першої допомоги, значенням фізкультури та ранкової гімнастики для зміцнення дитячого організму. Посилена увага зверталася на розвиток органів чуття, гігієну тіла і санітарні вимоги до приміщень.

Така диференціація в Угорщині тривала до 1891 року, коли був прийнятий закон «Про дошкільне виховання», який об'єднав вищеперераховані 3 дисципліни в одну під назвою «методика дошкільного виховання» [6, с. 216].

Відповідно до нового закону у закладах з підготовки вихователів, також вивчали предмети, пов'язані з мовою, малюванням, співами, ручною працею і фізкультурою. Однак крім них, у дворічну начальну програму входили уроки з історії, природи та географії, що у Галичині та Буковині викладалися в учительських семінаріях для учнів стаціонарної форми.

Немає сумніву, що учні дворічних навчальних закладів в угорській частині Австро-Угорщини отримували ґрунтовнішу підготовку, ніж слухачки однорічних фребелівських курсів при учительських семінаріях в австрійській частині держави. Та в той же час значно вищим був фаховий рівень учнів учительських семінарій, які разом з кваліфікацією учителя народної школи отримували свідоцтво «вихователя». Таким чином, форми підготовки до-

школьників в австрійській частині, у т. ч. в Галичині та Буковині, були більш диференційовані, як і рівень підготовки самих фахівців.

Своєрідним визнанням цього факту стали зміни до закону «Про дошкільне виховання» внесені 1896 року, за якими було дозволено створення в Угорському королівстві учительських семінарій з дошкільним та шкільними відділами. 1899 року на учительську семінарію був перейменований заклад з підготовки вихователів у Пряшеві, що діяв з 1894 р. і який мав особливе значення для підготовки дошкільних кадрів для Закарпаття [6, с. 148-149].

Перед Першою світовою війною в Австро-Угорщині відбулося чергове реформування дошкільної освіти. В угорській частині дворічні заклади з підготовки вихователів стали 4-річними і за змістом освіти практично зрівнялися з учительськими семінаріями, а в австрійській частині термін навчання на фребелівських курсах був продовжений до двох років і вони почали претендувати на статус самостійних навчальних закладів [6, с. 155, 10, с. 130].

У 70-х роках XIX – на початку XX ст. підготовка вихователів, як і весь громадський рух за утвердження суспільної системи дошкільного виховання, відбувалася під впливом теорія і практики дошкільного виховання, автором якої був Фрідріх Фребель. Не випадково дошкільні заклади іменували фребелівськими, чи просто фреблівками, а вихователів часто називали фребеличками.

На початку XX ст. проявилася зацікавленість педагогічними поглядами Марії Монтессорі. Крайова шкільна рада Галичини навіть відрядила вихователько Олександру Густовічовну на практику до Будинку дитини Марії Монтессорі в Римі. Цим своїм кроком вона спричинилася до запровадження нової методики в Галичині [7, с. 189].

Висновки і пропозиції. На підставі ретроспективного аналізу можна зробити висновок, що учительські семінарії австро-угорського періоду забезпечували необхідний рівень професійної підготовки майбутніх педагогів за рахунок належної організації теоретичного і, особливо, практичного навчання. Структура педагогічної практики відповідала сучасній, але за змістом та організацією мала певні переваги. Пасивна практика (аналог сучасної пропедевтичної) передбачала, крім спостережень за навчально-виховним процесом, «лекційні проби», під час яких практикант надавав учителеві або вихователю допомогу в проведенні заняття або його окремих етапів. Цей вид діяльності можна включити в програму пропедевтичної практики сучасних вищих педагогічних закладів, що дасть змогу успішніше здійснювати фахову підготовку майбутніх педагогів. Це саме повною мірою стосується і практичної підготовки вихователів на основі базових дошкільних закладів з урахуванням апробованих форм пасивної і активної практики.

Список літератури:

1. Барна Л. С. Підготовка вчителів в учительських семінаріях Східної Галичини / Л. С Барна // Наукові записки Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. – Серія: педагогіка. – Тернопіль, 2011. – № 2. – С. 32-37.
2. Карбулицький І. Розвій народного шкільництва на Буковині / І. Карбулицький – Вашківці: 1907. – 148 с.
3. Маслій Г. Підготовка вчителів у жіночих середніх навчальних закладах: західноукраїнський контекст (друга половина XIX – початок XX ст.) / Галина Маслій // Наукові записки Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2009. – № 1. – С. 80-84.
4. Олійник М. І. Історія дошкілля Буковини: Навчально-методичний посібник / Марія Олійник, Ярина Квасецька. – Чернівці: Зелена Буковина, 2012. – 76 с.
5. Пенішкевич Д. І. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVII – поч. XX ст.): [монографія / Д. І. Пенішкевич]. – Чернівці: Рута, 2002. – 520 с.
6. Рего Г. І. Дошкільне виховання у Закарпатті: витоки й історія розвитку (1836-1918 рр.) / Галина Рего. – Ужгород: Патент, 2010. – 256 с.
7. Baltruschat C. Zur Geschichte der Ausbildung von Kindergärtnerinnen in Őesterreich / Christa Baltruschat. – Wien 1986. – S. 79.
8. Bobrowska-Nowak W. Historia wychowania przedszkolnego / W. Bobrowska-Nowak. – Warszawa: Wydawnictwa szkolne i pedagogiczne, 1978. – 632 s.
9. C. K. Seminarya nauczycielskie męskie i żeńskie Krolestwa Galicji i W. Ks. Krakowskiego w okresie 1871–1896 / Red. M. Baranowski. – Lwyw: Dyr. Semin. naucz. galic. , 1897. – 567 s.
10. Kellner M. Aus- und Weiterbildung österreichischer Kindergartenpädagoginnen aus historischer und zukünftiger Perspektive / Maria Waltraud Kellner. – Graz 2009. – 308 s.

Квасецкая Я.А.
Институт педагогического образования и образования взрослых
Национальной академии педагогических наук Украины

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ В ЗАПАДНОЙ УКРАИНЕ (ПОСЛЕДНЯЯ ТРЕТЬ XIX – НАЧАЛО XX В.)

Аннотация
Определены особенности теоретической и практической подготовки воспитателей дошкольных учреждений на базе женских учительских семинарий, которые действовали в Галиции и Буковине во времена Австро-Венгрии в последней трети XIX – начале XX века. Проанализирован опыт подготовки дошкольных специалистов на стационарной форме обучения в семинариях, когда квалификацию воспитателя можно было получить одновременно с профессией народного учителя, а также на специальных дневных и заочных фребелевских курсах, действовавших при учительских семинариях. Обработано материалы, раскрывающие содержание и эволюцию учебных планов, формы проведения педагогической практики. Определены ценные составляющие исторического опыта, которые заслуживают использования в современных условиях реформирования высшего педагогического образования Украины.
Ключевые слова: учительская семинария, фребелевские курсы, учебный план, практика, воспитатель детского сада.

Kvasetska Y.A.
Institute of Pedagogical Education and Adult Education
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRE-SCHOOL TEACHERS IN WESTERN UKRAINE (LAST THIRD OF THE XIX – EARLY XX CENTURIES)

Summary
The article clarifies peculiarities of theoretical and practical training of teachers of pre-school educational institutions on the ground of women's teachers' seminaries operating in Galicia and Bukovyna in Austrian-Hungarian times in the last third of the XIX – early XX centuries. It also analyzes experience of pre-school teachers training during their full-time studies in seminaries when qualifications of a pre-school teacher could be obtained alongside with qualifications of a people's teacher while studying at special full-time and part-time Frebel courses that operated at teachers' seminaries. Materials, which explain contents and evolution of curricula, kinds of pedagogical practicum, have been studied. Valuable components of historical experience, which are worth applying in modern conditions of reformation of higher pedagogical education in Ukraine, were defined.
Keywords: teachers' seminary, Frebel courses, curriculum, practicum, pre-school teacher.

УДК 378.663(477-025):006.015

УНІВЕРСИТЕТ – ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СКАРБНИЦЯ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ, ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Мельничук Т.Ф.
Національний університет біоресурсів і природокористування України

В статті розглядаються завдання з підготовки конкурентоспроможного фахівця, створення умов для розвитку інтелектуальної, творчо розвиненої особистості, запровадження культури мислення і світогляду, які стоять перед університетами, розкривається концепція якості освіти і культурно-просвітницької діяльності в українських університетах.

Ключові слова: дослідницький університет, функції університету, якість освіти, духовний потенціал студента, виховання творчої особистості.

Вступ. Високий рівень освіченості населення, економічний, соціальний, гуманітарний розвиток країни забезпечують наука і освіта, які є стратегічним розвитком країни. Всім зрозуміло, що фундаментальна наука є базою для розвитку знань у формуванні інтелектуальної еліти країни, якою повинна опікуватися держава і бути зацікавленою в впровадженні наукових досліджень і винаходів. Дослідницькі університети повністю відповідають цим вимогам, одним з таких закладів є Національний університет біоресурсів і природокористування України, на який покладена особлива відповідальність як на природоохоронний університет, здатний відповідати міжнародним стандартам в підготовці освічених фахівців і «стати центром освітньої, навчально-методичної і наукової політики в аграрному секторі, охороні навколишнього середовища, в сфері наук про життя не тільки в Україні, але й у міжнародному вимірі» [9].

В проекті Програми розвитку університету на 2015-2020 роки «Голосіївська ініціатива» одним із пріоритетних завдань стратегія висвітлюється стратегія «Університету як головного галузевого навчально-наукового центру України з підготовки науково-педагогічних, наукових, управлінських і фахових кадрів вищої кваліфікації для органів влади, сільського господарства та пов'язаних з ним суміжних галузей економіки та сфер суспільного життя. Університет дослідницького типу буде концентрувати свої зусилля на науковому забезпеченні ефективного розвитку аграрного сектора економіки, суміжних з ним інших сфер національної економіки, галузей наук про життя, підвищенні конкурентоспроможності вітчизняної освіти, інтеграції системи української освіти в єдиний європейський освітній простір. Кінцевою метою діяльності університету є підготовка висококваліфікованих фахівців європейського і світового рівня, творче поєднання освітянської і наукової діяльності» [9].

Для покращення результатів підготовки кадрів в системі освіти, впровадженні наукових розробок, винаходів і навіть відкриттів необхідна інтеграція університетів, Національної академії наук, Національної академії аграрних наук, що і було зроблено керівництвом університету на зустрічі з президентом НААН, де було підписано угоду про співпрацю.

Формулювання мети статті та завдань: обґрунтувати критерії оцінки якості освіти в дослідницьких університетах природоохоронного профілю, шляхи формування творчої особистості студента і стратегію розвитку НУБіП України.

Виклад основного матеріалу. Політична, економічна, соціальна, екологічна обстановка в Україні потребує підготовки фахівця-професіонала з творчим підходом до своєї справи, відповідно до міжнародних стандартів, із сучасним стилем мислення. Необхідно готувати студентську молодь професіоналами, з активною життєвою позицією, виховувати їх в дусі патріотизму до своєї країни, до гуманістичних цінностей людства, чому сприяє культурно-просвітницька діяльність, яка здійснюється в більшості університетах природоохоронного профілю. Однією складовою культурно-просвітницької діяльності є екологічне виховання, культурне ставлення людини до природи. Конституція України (стаття 16) наголошує на тому, що «Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави». Закон України «Про продовольчу безпеку України» визначає «правові, економічні, соціальні, екологічні та організаційні засади державної політики у сфері формування продовольчої безпеки, яка є складовою національної безпеки України. Положення Закону визначають аграрну політику щодо гарантування продовольчої безпеки та є основою для розроблення нормативно-правових актів, цільових програм розвитку та проектів, що стосуються питань формування продовольчої безпеки України». Такі державні законодавчі акти покладають відповідальність на університети природоохоронного, аграрного профілю.

Історія університет біоресурсів і природокористування України бере свій початок із відкриття у 1898 році сільськогосподарського відділення Київського політехнічного інституту, яке 1918 р. трансформувалось у сільськогосподарський (агрономічний) факультет, на базі якого у 1922 р. створено Київський сільськогосподарський інститут. У 1954 р. шляхом об'єднання Київського сільськогосподарського та Київського лісогосподарського (історія якого йде з 1840 р.) інститутів створено Українську сільськогосподарську академію, до складу якої у 1957 р. увійшов Київський ветеринарний інститут (започаткований у 1920 р. як факультет Київського політехнічного інституту) [3]. Особистість Георгія Георгійовича Де-Метца, вченого-фізика, професора Київського університету св. Володимира, який стояв у джерел створення Київської політехніки з його сільськогосподарським відділенням, а таким чином мав причетність і до нашого університету, заслуговує на увагу. Книга «Дисгармония жизни и современной школы» була написана професором Де-Метцом, видана в жовтні 1918 року і знайдена професором Урбанським В.М. в процесі роботи в архівах. Вона зберігається зараз в Центральному державному архіві вищих органів влади України (Ф.166,оп.2,ОД.СБ.483). Роздуми професора Де-Метца з приводу реформ освіти, вихо-

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

© Мельничук Т.Ф., 2015

вання, пошуку талантів та виховання творчої особистості сприймаються по – сучасному і зараз.

Деякі відомості із біографії Де-Метца Георгія Георгійовича: він народився в 1861р. в Одесі, його батько був бельгійським підданим і працював інженером. Навчався він в гімназіях Одеси та Миколаєва, по закінченню отримав золоту медаль, вивчав фізику в Одеському університеті, навчався в Страсбурзі. В 1889р. Георгій Георгійович захистив кандидатську (магістерську) роботу, в 1891 – докторську. В віці 31 рік він стає професором Київського університету. В 1896-1898 рр. – брав участь в організації Київського політехнічного інституту, де працював за сумісництвом. В 1919 р. був обраний ректором КПІ. В свій час вів переговори з Денікіним про фінансову допомогу інститутам Києва і Академії наук, працював професором у різних інститутах Києва. В віці 68 років Георгій Георгійович був ізольований від АН УРСР і відправлений на пенсію, але він прийняв участь в організації Текстильного інституту і став там професором кафедри математики-фізики. Видав дві монографії, але його звинуватили в недостатньому застосуванні у роботі марксистсько-ленінської методології, а його «велика освіченість» вважалась негативною рисою. За підозрою в зв'язку з білими був заарештований органами ДПУ. Г.Г. Де-Метцу належить понад 100 наукових праць [5].

Таким чином, Г.Г.Де-Метц – вчений двох наукових напрямів своєї діяльності: в галузі радіоактивності та історії природознавства, залишив і педагогічну спадщину у вигляді настанов, рекомендацій, роздумів про педагогічну науку майбутнього.

Якість освіти передбачає сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу, які надають йому можливість задовольняти обумовлені або передбачувані потреби в знаннях і навичках окремих громадян, підприємств і організацій, суспільства і держави. При підготовці фахівців вищі навчальні заклади повинні дотримуватися розуміння поняття якості відповідно до чотирьох його концепцій: *відповідність стандарту* – знання випускника вузу повинні відповідати державним стандартам; *відповідність застосуванню* – задоволення потреб споживача кадрів відповідно вимог стандарту; *відповідність вартості* – поєднання високої якості підготовки фахівця з низькою (доступною) її вартістю; *відповідність передбачуваним потребам* – вищий учбовий заклад намагається одночасно знижувати витрати на підготовку фахівців і задовольняти потреби споживача кадрів раніше, ніж останній усвідомить ці потреби, тобто спрацьовує принцип прогнозування. Концепції розуміння якості освіти на сучасному етапі полягає в наступному: удосконалення освітніх програм і поліпшення якості надання освітніх послуг з метою задоволення потреб суспільства і підготовки фахівців, що відповідають вимогам сучасного етапу розвитку економіки країни.

Педагогічна наука під якістю освіти розуміє і загальну характеристику результатів освіти, і окремі, найістотніші властивості результатів освіти, й інтегративний показник засвоєння змісту освіти [4, с. 63].

Якість вищої освіти можна охарактеризувати через сукупність певних якостей випускника вищого навчального закладу, що відображають компетентність, ціннісні орієнтації, соціальну спрямованість, здібності, професійно важливі якості тощо, які обумовлюють її здатність задовольняти як особисті духовні та матеріальні потреби, так і потреби суспільства, а також його професійну придатність. *Якість особистості випускника* вищого навчального закладу – цілісна сукупність елементів внутрішньої структури особистості, що визначає зміст соціально значущих і професійно важливих властивостей випускника вищого навчального закладу. Оцінка якості підготовки фахівця – це процедура, що дозволяє визначити параметри і критерії індивідуально-професійних властивостей, характеристик, що відповідають потребам суспільства, ринкові освітніх послуг і ринкові праці. Основними властивостями і характеристиками якості освітнього процесу є наступні:

- *якість змісту освіти* (якість навчальних планів, робочих програм, якість навчальної літератури й навчально-методичного забезпечення);
- *якість методів навчання і виховання* (якість організації пізнавальної діяльності, якість мотивації пізнавальної діяльності, якість контролю над здійсненням навчальної діяльності, якість контролю результатів навчальної діяльності);
- *якість освіченості особистості* (якість засвоєння знань, якість умінь і навичок, якість засвоєння моральних норм) [4, с. 59].

Якість – це основний результативний чинник освіти, «міра досягнення поставлених в освіті цілей та завдань, а також міра задоволеності очікувань різних учасників процесу освіти від наданих освітніми установами освітніх послуг» [1, с. 45]. Контроль знань і підвищення їх якості сьогодні є однією з найважливіших проблем вищої школи. Разом з тим питання оцінки якості підготовки майбутніх фахівців залишається відкритим. У сучасних умовах контроль якості підготовки фахівця, вважає М.С. Головань, повинен здійснюватися за такими показниками, які б відповідали якісним характеристикам моделі сучасного фахівця, що має наступні групи якостей: *професійні*, до складу яких входять високий професіоналізм; здатність до професійної адаптації; здатність до післядипломної освіти (підвищення кваліфікації); здатність до інтеграції з фахівцями суміжних і інших спеціальностей; здатність до проектної діяльності; системне бачення виробничих процесів. Наступна група – *особистісні* якості, до якої належать розуміння сутності і соціальної значущості своєї спеціальності; дотримання етичних і правових нормам суспільства; наявність аксіологічних устремлінь (ідеалів, цінностей, пріоритетів, мотивацій і т.д.); знання законів міжособистісного спілкування й уміння використовувати їх на практиці; здатність приймати рішення і нести за них відповідальність; наявність таких якостей як справедливість, людяність, співчуття, готовність прийти на допомогу, єдність слова і справи, любов до родини й ін.; наявність власного соціального і виробничого досвіду, здатність враховувати в роботі чужий досвід; невиробничі резерви особистості (дотримання законів валеології, працездатність, уміння створити сприятливий психологічний клімат у колективі, участь у суспільному житті, патріотизм, почуття корпоративності, уміння переключатися з одного виду діяльності на інший і т.д.).

Групу *творчих (креативних)* якостей становлять творче ставлення до справи; володіння евристичними методами і практичними навичками вирішення творчих завдань; здатність узагальнювати і робити висновки; здатність планувати і прогнозувати; володіння методикою пошуку ефективних способів вирішення проблем, уміння контролювати хід розв'язання; наявність естетичних потягів та ідеалів. Найбільш складною і важкопрогнозованою характеристикою при даному підході є особистісна складова в моделі фахівця. Варто мати на увазі, що

соціальні та психологічні якості особистості відбивають її світоглядні установки, що орієнтують на виконання визначеної соціальної функції (ступінь соціальної зрілості, особиста система цінностей, наявність ділових якостей, сформованість моральних підвалин і ін.) [4, с. 205-206].

Розглядаючи *якість освіти* як одну з найбільш актуальних проблем сучасної української вищої школи, що визначає відповідний рівень підготовки майбутніх фахівців, можна розуміти її як «сукупність формальних і змістових характеристик, що забезпечують ефективне використання її основних функцій – навчання, виховання, розвитку і соціалізації особистості з наступним оволодінням нею професією, спеціальністю, кваліфікацією» [2, с. 86]. Особистісна складової моделі підготовки фахівця значною мірою забезпечується навчально-виховним процесом і культурно-просвітницькою діяльністю як основою розвитку духовності і культури молоді. Надзвичайно цінним в виховному процесі в українських університетах є те, що треба зберігати і примножувати – це участь студентів в численних мистецьких колективах, гуртах, театральних гуртках, які формують академічну культуру, світогляд, естетику, розкривають таланти нашої молоді. Традиції українського народу, самобутня культура повинні зберігатись і передаватись послідуючим поколінням [7].

Варто враховувати, що формування особистості відбувається в процесі впливу на неї соціокультурного середовища, тому для виховання яскравої, творчої, високорозвиненої особистості студента вкрай важливе створення у вищому навчальному закладі відповідних умов. Важливу роль у забезпеченні високої якості освіти, за даними дослідження, відіграє такий ресурс як навчальна література, її постійне оновлення, створення електронних підручників, внутрішньої інформаційної мережі ВНЗ [8, с. 228].

Звичайно, важливим елементом якості освіти є професійний рівень професорсько-викладацького складу. Одне із завдань викладача – створити умови для пізнавального пошуку, озброївши студента методами і прийомами не тільки самостійної, але й творчої роботи. Крім того, необхідна організація цілісного науково-освітньо-виховного процесу у ВНЗ шляхом використання сучасних педагогічних технологій, принцип: Сприяти розвитку науково-дослідницької діяльності і науково-технічної творчості можуть такі заходи, як підвищення рівня соціальної і педагогічної підтримки студентів, які активні у цьому плані, оновлення навчально-лабораторної, експериментально-дослідницької і матеріально-технічної бази ВНЗ, синтез відкритих систем інтенсивного навчання, удосконалення системи стимулювання наукової діяльності через установлення спеціальних грантів тощо [10, с. 122].

Висновки. Серед університетів природоохоронного профілю Національний університет біоресурсів і природокористування посідав достойне місце по критеріях оцінки якості освіти (завжди був в десятці найкращих). Необхідно зауважити, що університет має планетарну побудову (базовий заклад в Києві і відокремлені регіональні підрозділи на території України), що дає можливість більш успішно проводити координацію освітньої діяльності. В НУБіП України викладацький склад завжди відзначався високим рівнем, творчим підходом до наукової, виховної, педагогічної та дослідницької справи. Оцінка професорсько-викладацького складу студентами кожного факультету окремо – різна, але загалом для всього університету можна відзначити, що майже половина всіх викладачів має високий професійний рівень, третина – посередній і п'ята частина, на жаль, – нижче середнього. Тому слід звернути увагу на підбір, підвищення кваліфікації та контроль за діяльністю викладацького складу, при цьому потрібно зважувати на те, що це думка студентів, – споживачів освітніх послуг, які не завжди об'єктивно підходять до цього питання, сприймаючи вимоги викладача до засвоєння матеріалу за прискіпливе відношення, над вимоги. Студенти НУБіП України поки що не завжди сприймають перспективу збільшення в їх підготовці компоненти самостійної творчої роботи. Це вказує на необхідність нового підходу та розробки нових форм організації самостійної роботи студентами. Випускники НУБіП України, з одного боку, усвідомлюють високий статус свого університету і переконані, що диплом НУБіП України надасть їм перевагу над випускниками інших ВНЗ, з другого боку, третя частина старшокурсників не збираються працювати за обраною спеціальністю через низьку оплату праці у профільній сфері, безперспективність роботи та проблеми з працевлаштуванням, більшість випускників розраховують на працевлаштування в комерційних структурах, державі є над чим задуматись. В університетській освіті студенти та викладачі – це колеги, які працюють разом, тому адміністрації, професорсько-викладацькому складу та студентству треба разом долати нелегкий шлях до утвердження НУБіП України як престижного європейського вищого навчального закладу, в якому можна отримати не тільки справді якісну та конкурентоспроможну освіту, а і виховати духовну особистість, здатну творчо підходити до виконання роботи в будь-якій сфері діяльності.

Список літератури:

1. Бугай І. В. Інноваційні стратегії на ринку освітніх послуг / І. В. Бугай // Економіка та підприємництво. Держава та регіони. – 2006. – № 5. – С. 44–49.
2. Букало Н. А. Конкурентоспроможність закладів освіти України як фактор якості одержуваних споживачем освітніх послуг / Н. А. Букало // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2006. – № 3. – С. 84–88.
3. Буклет Національний університет біоресурсів і природокористування України – НУБіП України: НВВ «Видавничий центр», 2013. – 101 с.
4. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / за редакцією Кременя В. Г. Авторський колектив: Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабин І. І. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
5. Де-Метц Г. Дисгармония жизни и современной школы – Киев КНУТД, 2010. (За матеріалами ректора КНУТД О. Волкова).
6. Закон України «Про продовольчу безпеку» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html – Назва з екрану.
7. Люткин Н. Научно-исследовательская деятельность студентов / Н. Люткин // Высшее образование в России: Научно-педагогический журнал Министерства образования РФ. – 2005. – № 3. – С. 122-124.

8. Павлова О. Ю. Культурна інтеграція вітчизняних закладів вищої освіти до Європейського освітнього середовища / Павлова О. Ю., Мельничук Т. Ф., Мисюра Т. М. – К.: КІМ,2012. – 298 с.
9. Програма розвитку Національного університету біоресурсів і природокористування України на 2015-2020 роки «Голосіївська ініціатива – 2020» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nubip.edu.ua/node/10330 – Назва з екрану.
10. Яковлєв А. А. Вплив типу культури на характер освіти // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць / За ред. І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало. – У двох частинах. – Ч. 1. – К., 2001. – С. 224–228.

Мельничук Т.Ф.
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

УНИВЕРСИТЕТ – ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОКРОВИЩНИЦА КАЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ, ДУХОВНОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ В ФОРМИРОВАНИИ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ

Аннотация
В статье рассматриваются задачи по подготовке конкурентоспособного специалиста, создания условий для развития интеллектуальной, творчески развитой личности, внедрения культуры мышления и мировоззрения, которые стоят перед университетами, раскрывается концепция качества образования и культурно-просветительской деятельности в украинских университетах.
Ключевые слова: исследовательский университет, функции университета, качество образования, духовный потенциал студента, воспитание творческой личности.

Melnychuk T.F.
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

UNIVERSITY AS AN INTELLECTUAL TREASURY OF PROFESSIONAL EDUCATION, SPIRITUAL FOSTERING OF YOUTH IN FORMATION OF CREATIVE PERSONALITY

Summary
The tasks that universities face in training competitive specialists, in creating conditions for development of intellectual, creative personality, in implementing principles of thinking and outlook are discussed in the article. The concept of qualitative education, cultural and educational activity in Ukrainian universities is considered.
Keywords: research university, university functions, quality of education, student's spiritual potential, upbringing of creative personality.

УДК 004.087.5:378.14(045)

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СМАРТ-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Поповський Ю.Б.
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського торговельно-економічного університету

У статті розглядаються питання впровадження критеріїв ефективності застосування Smart-технологій у процесі професійної підготовки майбутніх економістів. Визначено ряд критеріїв, які позитивно впливають на розвиток професійно-спрямованої мотивації майбутніх економістів, оптимізують процес оцінювання. Забезпечують готовність викладачів до застосування автоматизованої систем.
Ключові слова: Smart-технології, майбутні економісти, критерії ефективності, контроль навчальних досягнень, організація контролю знань.

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобалізації впровадження інформаційних систем у наше життя, ми щоденно взаємодіємо з електронними пристроями автоматичного (розумного) керування. На початку впровадження перших комп'ютерних технологій було зрозуміло, що це у вагомій мірі логічно-арифметичні машини, які призначені полегшувати працю людей, заощаджувати енергоресурси, керувати технологічними процесами. Стрімкий розвиток мікрокомп'ютерних технологій в напрямку мінімізації та обробки даних з можливістю передачі інформації дав змогу швидкого обміну між обчислювальними системами. Науковці отримали можливість доступу до гло-

© Поповський Ю.Б., 2015

бальних джерел інформації різного роду та у рази швидше розв'язувати наукові задачі. Очевидно, що в такому випадку поширення наукових праць, електронних підручників, посібників скорочуеться у десятки разів та спонукає до наукових зростань. У порівнянні з звичайними підручниками, які проходять довгий шлях від автора до споживача, електронні ще й мають можливість редагування, відображення мулитимедії. Завдячуючи таким можливостям почали з'являтися обчислювальні системи з веденням двостороннього діалогу. Такі технології впроваджуються на виробництві та в побуті, відділяються зручністю в керуванні, енергозбереженням та знаходять своє застосування у догляданні будинків, автоматичного керування автомобілем, телевізори-діалоги та багато іншого. Такі системи отримали назву Smart-системи. Smart-технології мають надзвичайну перевагу у своїй роботі, а саме: ведення діалогу з користувачем, опитуванням всіх необхідних даних для розв'язування завдання. Якщо є непорозуміння розумна система застережить від невірного кроку.

У педагогічній діяльності для організація якісного навчального процесу важлива організація двостороннього зв'язку «педагог-студент», який виступає індикатором якості отриманих знань і вимагає тісної взаємодії на всіх етапах навчальної роботи, починаючи з постановки її цілей і закінчуючи оцінюванням знань. Без оцінювально-результативного компоненту процес навчання був би логічно незавершеним.

Економічна освіта – це вироблення у студентів чіткої уяви про наукові закономірності розвитку економіки, особливості ринкових відносин, цілеспрямоване, систематичне формування у майбутніх фахівців економічних знань, високої якості організованості та творчої ініціативи, підготовки їх до високопрофесійної праці, вмілого, дбайливого ставлення до природи, вироблення звички практично використовувати економічні знання у реальному житті [1. с. 71–76].

Smart-технології дозволяють ефективно, наочно та контрольовано організовувати заняття як під час занять, так і в позаурочний час, контролюючи кожен елемент педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема індивідуального підходу до навчання залишається в центрі уваги педагогів та психологів. Дослідження Л.О. Дубровської [2] свідчить про актуальність та необхідність індивідуального підходу до студентів. У Державній програмі «Вчитель» [3] читаємо: «Перехід від індустріального до інформаційно-технічного суспільства неможливий без впровадження особистісно-орієнтованих технологій навчання, максимальної індивідуалізації навчального процесу…».

У своїх дослідженях В. Котусенко зауважує, що у теперішньому часі неможливо здобути освіту один раз, і набутих знань та умінь вистачить на все життя. Інтенсивний розвиток технологій і комп'ютеризації багатьох сфер діяльності людини показав, що цього недостатньо. Сучасна інтенсивність життя вимагає постійного додаткового навчання: «10 хвилин повчився – годину попрацював; і так щогодини» [4].

О. В. Семеніхіна у своїй роботі «Нові парадигми у сфері освіти в умовах переходу до smart-суспільства» висвітлює поєднання інформаційних систем комбінованим навчанням та виникненням поняття e-learning – електронне навчання, яке означало залучення комп'ютерів для засвоєння знань і навичок, в тому числі за допомогою мультимедіа-технологій та ранніх мереж. Пошуки дидактів зумовили появу концепції blended learning – змішаного навчання, яка означала поєднання e-learning та аудиторних занять [5].

На прикладі вивчення мов спілкування A. Abdulrahman зауважує, що зі застосуванням мобільних пристроїв, появою і розвитком смартфонів популярною стала концепція мобільного навчання m-learning, яка наразі активно еволюціонує в концепцію повсюдного навчання u-learning (ubiquitous learning), під яким розуміють безперервний процес самовдосконалення за допомогою найрізноманітніших інформаційних пристроїв від комп'ютера до смартфона чи планшета, що мають доступ до мережі Інтернет у будь-якому куточку світу [6].

М. Левін у своїй роботі «Как технологии изменят образование: пять главных трендов» зауважує, що «Сучасна система освіти безнадійно застаріває і не відповідає викликам нового часу. Технологічний прогрес повинен змінити ситуацію» та виділяє п'ять головних переваг інформаційної освіти:

- дистанційне навчання;
- персоналізація;
- геймифікація;
- інтерактивне навчання;
- навчання через відеоігри. [7]

Кожен елемент є складовою педагогічного навчально-контролюючого процесу в умовах чіткого індивідуального підходу. Комерційний стартап одного з головних сучасних теоретиків навчаючих відеоігор Ян Богост, який займається розробкою навчальних ігор, стверджує, що здатність ігор передавати через Game Play ігрові правила, важливу інформацію про принципи функціонування реального світу – його законах, цінностях і проблемах спрямовують на дійсність сприйняття світу майбутніми фахівцями.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Smart-технології є відносно надто молодим напрямком розвитку. У більшості випадків педагогами це розуміється як високотехнологічні технічні засоби навчання. Такий підхід викликає ряд протиріч соціально-педагогічного і соціально-економічного характеру які підтверджуються у дослідженнях О. Семеніхиної [5]:

- перепони у доступності навчання, що виникають у студентів, для яких є утрудненим традиційне навчання (або віддаленість, або фізичні вади тощо);
- перепони мобільності, які зумовлені традиційним навчанням та його методичним супроводом, неузгодженістю в навчальних планах спеціальностей, упередженим ставленням до молодої особистості, яка бажає навчатися не на одному місці;
- перепони в індивідуалізації навчання, які виникають в умовах традиційної організації масового навчання, де у повному обсязі важко створити умови з урахуванням особистісних характеристик суб'єкта навчання, тобто вибір власної освітньої траєкторії без втрат матеріальних та емоційних наразі в Україні практично неможливий;

Протиріччя організаційно-методичного характеру:

- проблема активізації пізнавальної активності і самонавчання, які саме забезпечують якість і глибину засвоєних знань;
- проблема переорієнтації технологій навчання на самостійну дослідницьку роботу і розвиток творчих якостей, які конче вимагають інноваційної перебудови як системи оцінювання якості засвоєних знань, так технологій навчання в цілому;
- швидке збільшення обсягу нових знань, яке можна порівняти з інформаційним вибухом, і традиційна орієнтація на друковані видання за списком викладача;

- проблеми застарілого вмісту і форми подання навчального матеріалу без урахування сучасних тенденцій науки і техніки, наявного електронного опонента, детального аналітичного огляду доступних електронних джерел, методичних технік використання комп'ютерних засобів тощо;

- проблема інтеграції сучасних технологій мобільного і електронного навчання в застарілу систему навчання українських вишів;

- проблема «інтелектуальної обмеженості» підростаючого покоління сучасна молодь у своїй більшості не читає наукову і навіть художню літературу, активно використовує ІТ, але у досить вузьких сферах (соціальні мережі, ігри тощо), як правило, немотивована на навчання і при цьому не розширює власний спектр інтересів.

Враховуючи вищеперераховані протиріччя для організації якісного майбутнього навчання з урахування проблематики напряму освітньої діяльності необхідно опиратися на критерії ефективності педагогічних технологій у системі Smart-освіти.

Мета статі. Провести аналіз світових тенденцій у галузі Smart-освіти, виділити критерії педагогічних технологій, які у сучасному розвитку технологій спрямовані на інформатизацію та індивідуалізацію освіти.

Інформатизація суспільства зумовлена постійною конкуренцією розробниками радіоелектронних пристроїв та розкриття можливостей віртуального світу програмістів тримає суспільство у постійній напрузі очікування новинок та обновлення техніки. Таке постійне накопичення знань та навичок роботи з інформаційною технікою озброює користувачів інструментарієм для виконання необхідних завдань. Відповідно методики використання суспільством технологій роботи з інформацією зумовить появу нової якості, яку наразі називають Smart-суспільство. У такому суспільстві технології, які базувалися на інформації, трансформуються у технології, які будуть базуватися на взаємодії та знаннях. Слово Smart англійського походження і перекладається як розумний або технологічний. Оскільки забезпечити якісний індивідуальний підхід для кожного студента важко, Smart – технологія набуває ефективного впровадження.

Педагоги по-різному розуміють зміст поняття індивідуального підходу до студента і, що саме важливе визначення рівня його знань. При оцінюванні потрібно брати до уваги такі індивідуальні аспекти: загальний розвиток студента; уміння тримати себе; винахідливість; уміння показати свої вміння. Хороші викладачі відрізняються цілим рядом особливостей, серед яких чинне місце посідає здатність оцінювати кожного студента. Індивідуальний підхід у його розумінні полягає у клопіткому врахуванні вербальних здібностей, здібностей просторових, естетичних, інтуїтивних, соціальних і навіть етичних.

Базуючись на дослідженнях Д. Чернілевського «Технологія управління якістю освіти» [9], були адаптовані критерії ефективності педагогічних технологій для формування у майбутніх студентів умінь на основі Smart-технологій. Пропонована система критеріїв оцінювання педагогічних технологій дозволяє охарактеризувати не лише кількісні, але і якісні параметри навчання у вищій професійній школі.

Виділяємо три критерії ефективності застосування Smart-технологій:

1. критерії оцінювання на етапі проектування Smart-технологій;
2. критерії оцінювання Smart-технологій на етапі функціонування;
3. критерії ефективності результатів навчання.

Відповідно першого критерію визначимо два основних етапи:

- розділення процесу навчання на блоки відповідно структури навчального плану;
- опис алгоритму взаємодії блоків між собою.
- Розділення питань теми на блоки дасть змогу логічно розподілити по черзі завдання та їхнє виконання у необхідному порядку, а саме найбільш значущі показники, такі як однозначність виконання включених у технологію процедур і операцій, функціональна повнота.

Чим значніше відхилення в діях суб'єкта від параметрів, запропонованих технологією, тим реальніша небезпека деформувати весь процес і одержати результат, що не відповідає очікуванням. Причому деформація однієї процедури або операції відбивається на всьому технологічному ланцюжку і заздалегідь визначає непрогнозовані наслідки.

Базуючись на такій організації навчання ми отримуємо змогу належно організувати контроль рівня набутих знань, умінь, швидкості реакції, достовірності, вірності напрямку руху і саме важливе об'єктивності оцінювання знань студентів. Наші дослідження показали [8], що такий підхід мотивує студентів до плідної роботи упродовж усього періоду навчання. За допомогою комплексу контрольних завдань визначаються такі параметри знань і вмінь як: глибина, міцність, повнота, оперативність, гнучкість, конкретність, згорнутість і розгорнутість, конкретність та узагальненість, систематичність і системність. Тобто, наша система спрямована на диференціацію рівня знань студентів і повинні реагувати навіть на невеликі зміни глибини засвоєння матеріалу кожним студентом, забезпечувати методично однаковий підхід до оцінки якості навчання і як результат – забезпечувати об'єктивність діагностики знань.

У свою чергу, методи, засоби і технології оцінювання передбачають використання «мір» оцінювання – деяких стандартизованих баз знань, умінь і навичок (при професійному оцінюванні – позитивного досвіду роботи з відповідної спеціальності чи часу перебування на відповідній посаді), відносно яких результати оцінювання, завдяки процедурам педагогічних вимірювань, набувають адекватних ознак або певних значень. Зазначимо, що в основу процедури оцінювання покладена теорія шкалювання, яка дає можливість одержати достовірні дані про рівень успішності навчання, що знаходить своє відображення у бальному співвідношенні відповідної шкали. Відповідно показник функціональної повноти дозволяє оцінити технологію навчання з позиції можливостей комплексної реалізації усіх функцій процесу навчання.

Критерій технологічної послідовності дає можливість оцінити виконання таких вимог, що забезпечують успішний хід технологічного процесу [9]:

- сукупність і послідовність процедур і операцій, що входять у технологічний процес, повинні базуватися на внутрішній логіці функціонування і розвитку цього процесу і здійснюватися на основі його аналізу;
- обов'язкове точне перерахування всіх дій і операцій, необхідних для виконання технології, і визначення умов, що забезпечують порядок їх здійснення;
- виконання кожної операції або процедури повинно супроводжуватися діями, що дозволяють забезпечувати зворотний зв'язок.

Моніторинг освітнього процесу на основі Smart – технологій, а саме процесу діагностування набутих знань завжди залишає можливість педагогові «втручатися» в об'єктивний хід процесів вивчення

дисципліни та змінювати їх порядок, встановлювати інший темп процедур і операцій залежно від вимог навчальних планів.

Автоматизоване порівняння найбільш значущих показників: вибору одиниці засвоєння (навчального модуля); зіставлення дійсно виконуваних процедур, операцій з еталоном (ідеальною моделлю); вибору способу корекції; міри досягнення мети проектує критерії оцінювання. Такі критерії відображають дійсний стан навчальної групи та порівняльну характеристику з іншими групами та освітніми вимогами.

Критерії оцінювання Smart-технологій на етапі функціонування.

У педагогічній діяльності дійсним є те, що кожен викладач має орієнтування на неоднозначні критерії оцінювання якості підготовки студентів та може розуміти по своєму певні норми. Зміст навчання може бути оцінений частковим критерієм ефективності, що характеризується такими якісними і кількісними показниками [9]:

· цілісність відображення у змісті навчання завдань освіти, виховання і розвитку;

· структурна відповідність змісту навчання прийнятій психолого- педагогічній концепції засвоєння;

· відображення у змісті навчання сучасного рівня розвитку науки, техніки і виробництва;

· гносеологічно правильне співвідношення емпіричного і теоретичного, образного і поняттєвого, конкретного й абстрактного.

· Ці показники дозволяють виявити феномен ефективності і здійснити якісний його аналіз. Разом з тим необхідно використовувати кількісні показники, що хоча й не відображають сутності досліджуваного процесу, але дозволяють поліпшити педагогічну діяльність. До таких показників належать:

· інформативність навчального матеріалу, що встановлюється шляхом співвіднесення елементів змісту, передбачених програмою, з такими, що вводяться викладачем в одиницю часу;

· засвоєння навчального матеріалу, обумовлене співвідношенням обсягу навчального матеріалу, засвоєного студентами, за одиницю часу, до матеріалу, повідомленого студентам за той же час. Одиниця засвоєння навчального матеріалу є умовною величиною, у якості якої можуть бути формули, дефініції, правила та ін.

· Для оцінки ефективності методів, що використовуються у процесі навчання, застосовується відповідний частковий критерій. Він може бути охарактеризований такими якісними показниками:

· адекватність методів меті та змісту навчального матеріалу;

· обґрунтованість вибору методів навчання в перцептивному, гностичному, логічному, контрольно-оцінному, мотиваційному та інших аспектах. При оцінюванні за цим показником визначається міра врахування викладачем вікових особистісних особливостей студентів, рівня їх теоретичної і практичної підготовки, а також власних можливостей;

· розмаїття використовуваних методів і варіативність реалізованих прийомів навчання;

· відповідність методів навчання реальній матеріально-технічній базі і відведеному навчальному часові.

· ефективність використовуваних у процесі навчання дидактичних засобів встановлюється за такими якісними показниками:

· забезпечення принципів наочності і доступності навчання;

· функціональна відповідність дидактичним завданням, змісту й обраним методам навчання;

· комплексність застосування;

· універсальність використання і зручність експлуатації засобів навчання.

При оцінюванні ефективності засобів навчання за допомогою кількісних показників їх вибір здійснюється залежно від виду дидактичного засобу, що використовується.

Якісними показниками, що розкривають частковий критерій ефективної організації навчального процесу, є:

· відповідність форм організації навчання прийнятим періодам засвоєння знань і формування навичок та умінь (психологічний і логічний аспекти);

· змінюваність і різноманітність форм навчання та варіативність їх видів;

· забезпечення раціонального поєднання колективної та індивідуальної форм діяльності студентів.

· Кількісними показниками при цьому можуть бути:

· кількість часу, що відводиться і витрачається на виконання поставлених завдань;

· темп протікання навчального процесу;

· допомога викладача студентам при організації їх самостійної діяльності.

· Критерії ефективності результатів навчання. Якісне оцінювання знань студентів може здійснюватися за такими показниками:

· глибина знань, що характеризується числом усвідомлених істотних зв'язків даного знання з іншими, що з ним співвідносяться;

· дієвість знань, що передбачає готовність і вміння студентів застосовувати їх у подібних і варіативних ситуаціях;

· системність, що визначається як сукупність знань у свідомості студента, і структура якої відповідає структурі наукового знання;

· усвідомленість знань, що виявляється в розумінні зв'язків між ними, шляхів одержання знань, умінні їх доводити.

Як приклад оцінки ефективності результату навчання наводяться зміни показника глибини знань залежно від рівня засвоєння:

I. рівень (упізнавання) – студент тільки відрізняє даний об'єкт або дію від їх аналогів, показуючи формальне знайомство з об'єктом або процесом вивчення, з їх зовнішніми, поверховими характеристиками;

II. рівень (репродукування) – студент може не лише обрати на основі ряду ознак той чи інший об'єкт або явище, але й дати визначення поняття, переказати навчальний матеріал;

III. рівень (продуктивної діяльності) – студент не лише показує розуміння функціональних залежностей між досліджуваними явищами й уміння описувати об'єкт, але й виконує завдання, розкриваючи причинно-наслідкові зв'язки, уміє пов'язати досліджуваний матеріал з практикою, життям;

IV. рівень (креативної трансформації) – студент здатний шляхом цілеспрямованого вибіркового застосування відповідних знань у виконанні творчих завдань виробляти нові прийоми і способи їх виконання.

Аналогічно оцінюється ефективність засвоєння знань за кожним якісним показником на всіх зазначених рівнях. Крім того, можливо дати кількісну оцінку засвоєних знань на кожному рівні, використовуючи такі показники: обсяг засвоєних знань, швидкість засвоєння навчального матеріалу, міцність засвоєння, точність засвоєння та ін.

V. цілому оцінити результати навчання, з огляду на всі наведені показники, можливо, використовуючи методику тестового контролю або метод компонентного аналізу [9].

Особливістю наведених методів контролю є те, що вони були апробовані на студентах економічного профілю, але при необхідності можуть бути адаптовані до будь-якого виду навчання, як до теоретичного, так і до виробничого.

Відповідно проведених досліджень у порівнянні експериментальної та контрольної групи приріст успішності складає понад 15%. У відповідності Рис. 1. показано зміни успішності на протязі п'яти періодів навчання.

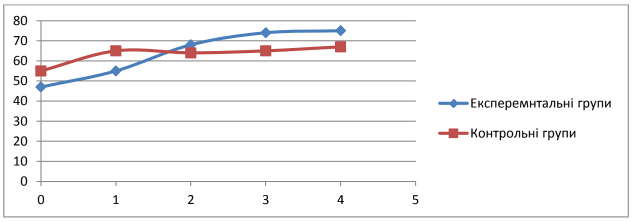

Рис. 1. Успішності студентів експериментальної та контрольної груп на протязі 5 періодів навчання

З початком впровадження Smart-технологій студенти експериментальної групи відчували важкість у роботі з новітньою технологією, але як можна спостерігати відносно Рис. 1. на 2 етапі, коли були набуті навички роботи ефективність навчання пішла вгору.

Висновки і пропозиції. Результати досліджень дозволили дійти висновку, що на основі аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовано та розкрито реалізацію організаційно-педагогічних критеріїв застосування Smart-технологій на основі проведення експерименту фахівців економічного профілю.

Як засвідчують матеріали дослідження, оволодіння системою автоматизованого опитування знань на базі Smart-технологій надає можливості для формування у майбутніх фахівців економічного профілю, практичних умінь та професійних навичок, що дозволить студентам стати конкурентоздатними фахівцями. Кожен етап впровадження базується на визначених критеріях рівнів засвоєння знань студентів щодо вимог навчального закладу, держави, роботодавця.

Важливим є те, що застосування системи Smart-освіти виступає оберненим зв'язком якості отриманих знань, що дозволило підібрати найбільш оптимальні методи опитування та навчання індивідуального і групового характеру з метою найефективнішої готовності студентів до професійної діяльності: тестування, анкетування, електронна взаємодія (спілкування). Професійні якості майбутніх фахівців вимірюються не тільки знаннями своєї діяльності, а повинні включати і додаткові особисті характеристики такі як: швидкодія, організованість, уміння застосовувати міжпредметні зв'язки.

Можливість застосування Smart-технологій як у навчанні так і у виробництві. Відмінність полягає в тому, що в першому випадку інтегральним критерієм оцінки буде критерій засвоєння навчального матеріалу, а в другому – критерій сформованості професійних навичок та умінь.

Список літератури:

1. Іванців О. Економічна освіта особистості в навчальному процесі вузу / В. Смодюк, О. Іванців // Проблеми педагогічних технологій: тем. зб. наук. праць. – Луцьк: ВНУ ім. Л. Українки, 1997. – Вип. 1. – С. 71–76.
2. Дубровська Л.О. Розвиток принципу індивідуального підходу у вітчизняній педагогічній думці другої половини XIX століття: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2001. – 206 с.
3. Державна програма «Вчитель» // Постанова кабінету міністрів – № 704 – 22.06.2011].
4. Котусенко В. Повсюдне навчання як нова реальність інтелектуальногопроцесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://innovations.com.ua/ua/articles/mark/17628/povsyudne-navchannya-yak-nova-realnist-intelektualnogoprocesu
5. Семеніхіна О.В. Нові парадигми у сфері освіти в умовах переходу до smart-суспільства.
6. Alsheail Abdulrahman. Teaching English as a Second/Foreign Language ina Ubiquitous Learning Environment: A Guide for ESL/EFL Instructors. / MA Project. Californnia State University, Chico, 2010. – 54 p.
7. Левин М. Источник: Forbes Russia http://www.management. com.ua/be/be234.html
8. Поповський Ю.Б. Організація навчання та визначення рівня знань засобами сучасних мікрокомп'ютерних технологій / Ю.Б. Поповський // Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: матер. Всеукр. науково-практичної конф. з міжнародною участю (Хмельницький, 25–26 квітня 2013 р.) / Хмельницький нац. університет. – Хмельницький: Вид-во Хмельницького нац. університету, 2013. – С. 176–178.
9. Чернілевський Д.В. Педагогіка вищої школи / Д.В. Чернілевський // Глобус-прес, – 2010. – С. 407.

Поповский Ю.Б.
Винницкий торгово-экономический институт
Киевского торгово-экономического университета

КРИТЕРИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ СМАРТ-ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ЭКОНОМИСТОВ

Аннотация
В статье рассматриваются вопросы внедрения критериев эффективности применения Smart-технологий в процессе профессиональной подготовки будущих экономистов. Определено, ряд критериев, которые положительно влияют на развитие профессионально-направленной мотивации будущих экономистов, оптимизируют процесс оценивания. Обеспечивают готовность преподавателей к применению автоматизированной системы.
Ключевые слова: Smart-технологии, будущие экономисты, критерии эффективности, контроль знаний, организация контроля знаний.

Popovskyi Y.B.
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
Kyiv University of Trade and Economics

CRITERIA OF EFFICIENCY OF APPLICATION OF SMART TECHNOLOGIES IN THE COURSE OF VOCATIONAL TRAINING OF FUTURE ECONOMISTS

Summary
In article questions of introduction of criteria of efficiency of application of Smart-technologies in the course of vocational training of future economists are considered. A number of criteria, which positively influence the development of the professional motivation of future economists, optimizing estimation process, are defined. They provide teachers' readiness to use the automated system.
Keywords: Smart-technologies, future economists, criteria of efficiency, control of knowledge, organization of control of knowledge.

UDK 378.041:61

ACTIVATION OF SELF-STUDY AMONG MEDICAL STUDENTS WITHIN THE COMPETENCE-BASED APPROACH IN TEACHING OF CLINICAL AND THEORETICAL DISCIPLINES

Sydorchuk A.S., Halvala Y., Sydorchuk L.I.
Bukovinian State Medical University

In this article, the aspects of self-study in traditional and innovative educational system were discussed. Special attention was paid to the implementation of competence-based approach to teaching according to innovative pedagogical system. The main groups of competencies of medical student as future high quality specialist were defined. Activation of self-study could be possible only with active participation of competent teacher, which implemented ideas of innovative pedagogy. Professional competence is related to social, political (readiness to solve problems), information (finding relevant sources), communicative and cultural (willingness and ability to live and work in a multicultural society) ones. Organization of exchange programs for medical students could fulfill the purpose of self-study in medical university.
Keywords: medical student, self-education, competence.

Introduction. Primary before start to discuss the basic part of current issue, we suggest describing the main task and purpose of high education: it is formation of creative personality of high-experienced specialist, which is able for self-development, self-education and innovative professional activity. To achieve all this a student must transformed from passive listener to active promotor of knowledge [7]. He ought to formulate a problem, to analyze ways of decision, to find the optimal result and prove it efficacy. Accordingly, in education paradigm, the role of individual work of student, self-study is not simply, important part, – rather basis of educational process. The increasing of importance of self-study of medical students means principally review of organization of educative process in university. Predominantly it concerned like ability of getting study, educating with self-progress and creative application of knowledge as well as adaptation to professional activity in modern changing world [9].

Self-study could realized:

1) Immediately within auditoria classes on lectures, practical and seminar classes, when carry out a laboratory work.

2) During a conversation, consultation with teacher on additional extra classes, re-workings of missed classes.

3) In a library, in a laboratory, at home, in a hostel, anywhere simultaneously with fulfillment of home tasks, projects, scientific student research.

Active individual work of students is possible only in case of presence of strong motivation. The powerful motivating factor is pre-professional training [6]. Thus, let us talk in detail about internal factors, which stimulate activation of self-study:

- Profit of students' work: if student understand the utility of his work for practical class, lecture, seminar, research, group, society at all he become more motivated.
- Participation of students in creative state-of-art activity: preparation of report to a student conference or student congress, preparation of scientific publication to a journal, newspaper (article, letter case report, review with mentor) etc.
- Important is intensive pedagogy with implementation of role games, brainstorms, methods of interactive training, situational tasks, teamwork etc.

In recent years, there have been significant changes in the public consciousness, which necessitated rethinking of the major trends of education [6]. After analyzing the domestic and international experience in organizing training activities, it can be concluded that at the present stage, there are two main areas of the educational system – the traditional and the innovative.

Actually traditional teaching when teacher is «carrier» of knowledge still widely used, thus self-study of student could activated by certain motive factors. Issued article aimed to discuss innovative education system as competence-approach for further implementation in teaching medical disciplines at medical university.

Basic part. Generally, approach is pedagogy concept (comprehension) that defined strategy of re-

© Sydorchuk A.S., Halvala Y., Sydorchuk L.I., 2015

search and practical activity. Saying by another words – it is a basis of educational paradigm.

Actually competence-based approach in education system is a subject of scientific research of I. Drach, N. Bibik, O. Ovcharuk, O. Pometun and others [5, 8]. Unfortunately approach-based pedagogics nowadays sometimes is like «cultivation» of «immature» competence comparatively with its higher degree. In this case, regularities of pedagogics evolution used only partially, that abruptly decrease her practical efficacy. That is why we refer to ideas of activity-based and personality-based approaches as basis for pedagogy f evolution, pedagogy of progress.

In traditional education, the goal is the transfer of knowledge and experience for their use in major life activities. Innovative education takes into account the changes in social demands of the individual and the role of personality in the development of society. The main goal of modern innovative education can be as follows:

– The development of the abilities required for the person and society;

– Preservation and development of creative potential;

– The inclusion of the individual in a holistic social activity;

– Providing opportunities for self-realization of the individual.

One of the key features of innovative education is to implement competency-based approach, which involves the development of the student specific competencies. Universally accepted definition of competency in modern science does not exist, but many scientists emphasize that «competency» is a complex concept that includes both knowledge and skills, and abilities. Scholars have identified the value-semantic, cognitive, motivational and other components of competency [1].

By materials of Bologna process [3], using of term «competence» for determination of aims of high education means «moving» from proper academic estimation to multimodality evaluation of professional and social training (preparedness) of final-year students. This make possible for transformation of high education system towards more adapted for labour market in long-term perspective as well as to be educated within all life.

Teaching microbiology and infectious diseases is no exception. The concept of «competency» and «competence» are a key to many different aspects of learning, ranging from preparing syllabuses to the development of specific training tasks. Scientists distinguish from 3 to 37 competencies that match certain activities. For example, the classification of I. Zymnyaya includes ten types, which divided into three main groups [2].

The first block comprises the competencies related to the person as a subject of activity and communication. This includes the competencies of health preservation, value-sense orientation and integration, competencies related to human interaction and social sphere, competencies related to activity, competencies of civisms and self-improvement.

The second group includes competencies of social interaction with the community and competencies in various forms of communication. The third group includes the competency of cognitive activity, competency of activity and competency of information technology.

There are other classifications. For instance, V. Kolesov distinguishes the following groups of competencies: personal and interpersonal communication, general knowledge and knowledge professional competencies and competencies of general activity and activity-professional nature.

In this issue, we consider the above-mentioned competencies in the implementation of the integration of microbiology, infectious diseases and other subjects of medical profile.

Let us start with the social and political competency, which expressed in readiness to solve problems. Students of senior courses, masters and post-graduate students constantly have to solve the problems of academic nature. This includes the preparation of reports, compiling a bibliography, processing applications for grants, scholarships, internships, etc. In addition, graduates and senior students solve professional problems. This is performed through laboratory works, doing research work, practical training.

Next basic competency is information competency. It is associated with psychological readiness and ability to work with information: to find it in a variety of sources, assess the degree of reliability, process, and use purposes, and save. Let us consider social and cultural competency, which is associated with «willingness and ability to live in a multicultural society».

Next competency is readiness for lifelong learning. It is natural that the modern world is constantly changing. Therefore, once acquired knowledge is not enough to meet the requirements of modern society. For students studying, for example, a science like medicine, this competency, in our opinion, is particularly relevant, as new discoveries made and the technology improved every day. Of course, the developing of readiness for lifelong learning is the task of teachers of all disciplines, the university in general.

By professional competencies many authors mean «...professional knowledge and skills demanded by the modern labor market, which graduates should master to meet the requirements of potential jobs in their chosen profession».

Consequently, the contemporary medical university has a topical task – to prepare professionals with lively movement of thought, creativity and independent thinking. Obviously, the solution to this problem is possible only with active student self-study: to develop the professional competency of future professionals it is required to take into account the complex nature of this concept, to use active forms and methods of training, and pay attention to the organization of student self-study and educational work.

Thus, the issue of self-dependence and self-study, as a subject of study throughout the history of pedagogical science, is very important and relevant today.

The analysis of works of the mentioned authors shows that when performing self-study the three groups of techniques are used: motivational, educational and stimulating ones.

The first group includes goal setting training classes, showing the practical relevance of educational activities and the results of labor.

The second group includes a reminder, specification, formulation of leading questions.

The third group includes the belief, approval, encouragement.

The analysis of works of the mentioned authors shows that when performing self-study the three groups of techniques are used: motivational, educational and stimulating ones [10].

The first group includes goal setting training classes, showing the practical relevance of educational activities and the results of labor.

The second group includes a reminder, specification, formulation of leading questions.

The third group includes the belief, approval, encouragement.

It should be taking into consideration that more priority of employers would get those graduating students, which present of systemic, intellectual, communicative skills; had ability for self-organization and management of others co-workers activity, had ability of reflexing of self-activity depend on the society demand.

Conclusion. Application of three groups of techniques in theoretical and practical classes in medical university allows a building of collaboration between learners, students and teacher, to create conditions conducive to emotional recovery in the classroom, training of will and strengthening of conscious discipline. Skillful combination of these techniques provides qualitative learning, creates a healthy psychological climate, there is the willingness and desire to work on an assignment based on empathy and participation of a teacher in the process of training, where the learners' success is perceived by a teacher as his own one.

Summarized, we note again that a carefully organized student self-education allows not only conducting classroom training in an interesting manner, thoroughly comprehending the content of the proposed questions but also to generate students' strong interest in the subject, developing aspiration and ability to acquire knowledge independently. In other words, the competent organization of student self-study is one of the main ways to implement a competence-based approach in medical education system.

References:

1. Astakhov A. V., Bondarenko S. A., Vladimirskaya L. M. [et al.] Competence-Oriented Higher Professional Education: Theory and Practice: monograph/ed. T. F. Kryaklina – Barnaul: Publishing House AAEP, 2007. – P. 7-49.
2. Planning the Quality of Education. The Collection and Use of Data for Informed Decision making. Ed. By K. Ross et al. – Paris: UNESCO, 1990. – 160 p.
3. The Bologna Declaration on the European space for Higher education an explanation. – Bologna, 1999.
4. Zimnyaya I. A. Culture, Education, Professionalism of Specialist // Problems of Quality, its Regulation and Standards in Education. – Moscow, 1998. – P. 31-37.
5. Ляшенко О. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти / О. Ляшенко // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 1(46). – С. 5–12.
6. Овчарук О. В. Компетентність як ключ до оновлення змісту освіти / Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики / Овчарук О. В. – К.: «К.І.С.», 2003. – 296 с.
7. Побірченко Н. С. Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект: [текст] / Н. С. Побірченко // Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://advancedscience.org/2011/2/2011-01-02- 083.pdf
8. Пометун О. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / Пометун О. // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
9. Управление качеством образования: практико-ориентированная монография и методическое пособие / [под ред. М. М. Поташника]. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 448 с.
10. Шишов С. Е. Мониторинг качества образования в школе / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – М.: Рос. пед. агентство, 1998. – 354 с.

Сидорчук А.С., Халвала Я., Сидорчук Л.І.
Буковинський державний медичний університет

АКТИВІЗАЦІЯ САМОНАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ У МЕЖАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ВИКЛАДАННЯ КЛІНІЧНИХ ТА ТЕОРЕТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація
У цій статті обговорено аспекти самонавчання у традиційній та інноваційній освітніх системах. Особливу увагу приділено впровадженню компетентнісного підходу у викладанні за інноваційною педагогічною системою. Визначено основні групи компетентності медичного студента як майбутнього висококваліфікованого спеціаліста. Активізація самонавчання може бути можливою виключно за активної участі компетентного викладача, який впроваджує ідеї інноваційної педагогіки. Професійна компетентність пов'язана з соціальною, політичною (готовністю вирішувати проблеми), інформаційною (знаходження релевантних джерел), комунікативною та культурною (бажання та здатність жити й працювати у багатокультурному суспільстві). Організація мобільних програм обміну для медичних студентів може виконати завдання самоосвіти у медичному університеті.

Ключові слова: студент медик, самоосвіта, компетентність.

Сидорчук А.С., Халвала Я., Сидорчук Л.И.
Буковинский государственный медицинский университет

АКТИВИЗАЦИЯ САМООБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ В РАМКАХ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА ПРЕПОДАВАНИЯ КЛИНИЧЕСКИХ И ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Аннотация
В этой статье обсуждаются аспекты самообучения в традиционной и инновационной образовательных системах. Особенное внимание уделено внедрению компетентносного подхода преподавания при инновационной педагогической системе. Определены основные группы компетентности студента медика как будущего высококвалифицированного специалиста. Активизация самообучения может быть возможной исключительно при активном участии компетентного преподавателя, который внедряет идеи инновационной педагогики. Профессиональная компетентность связана с социальной, политической (готовностью решать проблемы), информационной (нахождением релевантных источников), коммуникативной и культурной (желание и способность жить и работать в поликультурном обществе). Организация мобильных программ обмена для студентов медиков может исполнять задания самообразования в медицинском университете.
Ключевые слова: студент медик, самообразование, компетентность.

УДК 378.18: 379.8

ВИВЧЕННЯ СФОРМОВАНОСТІ КУЛЬТУРИ ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Шевчук І.В.
Інститут педагогічної освіти та менеджменту
РВНЗ «Кримський гуманітарний університет»

Стаття присвячена вивченню сформованості культури дозвіллєвої діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Автором обгрунтовано критерії (ціннісно-мотиваційний, когнітивно-процесуальний, рефлексивно-творчий), показники та рівні (низький, середній, достатній, високий) сформованості культури дозвіллєвої діяльності студентів. Зазначені показники рівнів сформованості культури дозвіллєвої діяльності дозволили виявити особливості дозвіллєвої діяльності студентської молоді та проблеми, які зустрічаються у молодіжному середовищі.
Ключові слова: дозвілля, дозвіллєва діяльність, культура дозвіллєвої діяльності, критерії, показники, рівні сформованості культури, студенти вищих педагогічних навчальних закладів.

Постановка проблеми. В сучасних умовах сьогодення суспільство пред'являє підвищені вимоги до якості підготовки спеціалістів різного профілю та рівня. Реформування і розвиток освіти в Україні передбачає підвищення вимог до виховної діяльності зі студентською молоддю, що знайшло відображення у Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Національній стратегії розвитку освіти України на 2012–2021 роки, Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Концепції національного виховання студентської молоді, Державній цільовій програмі «Молодь України» на 2009-2015 роки і визначає стратегію формування творчої особистості, орієнтує освіту на створення умов для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя.

Вищий навчальний заклад – важлива ланка в переліку соціальних інститутів, де формують культуру майбутнього фахівця, виховують громадянина, професіонала, фізично і духовно розвинену людину, здатну до різноманітних видів творчої діяльності. Формування культури особистості відбувається в контексті гуманістичної освіти, основна ідея якої міститься у ставленні до людини як до окремої неповторної особистості, яка неперервно й вільно розвивається. Зазначене підсилює актуальність і необхідність дослідження культури дозвіллєвої діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Важливе місце у житті сучасної молодої людини займає сфера дозвілля, яка є одним із важливих засобів формування особистості молодої людини. Дозвілля приваблює студентів нерегламентованістю, самостійним вибором різних видів занять, можливістю поєднувати в ньому розважальні та розвиваючі види діяльності.

Однак організація дозвілля студентської молоді складна і суперечлива.

З одного боку, маючи можливість вибирати заняття на дозвіллі за власним бажанням, молоді люди часто не готові до свідомого вибору видів діяльності, які сприяли б повноцінному формуванню особистості. З іншого боку, студенти сприймають дозвілля тільки як час розваг. Така ситуація пояснюється тим, що організація дозвілля студентів часто зводиться до окремих розважальних заходів, або до перенесення в сферу дозвілля методів і форм навчальної діяльності. Викликає тривогу і відсутність у частини студентської молоді стимулу

© Шевчук І.В., 2015

до навчання, самоосвіти, творчості, розвитку своїх здібностей тощо. Розширення платних освітніх послуг, комерціалізація дозвіллєвої сфери, витіснення безкоштовних культурних послуг із центрів дозвілля розмежувала молодіжне середовище. Саме розмежування йде не за рівнем знань та здібностей, а за матеріальними можливостями батьків. Така ситуація може призвести до втрати значної частини інтелектуального потенціалу держави внаслідок соціальної нерівності. Формування творчої особистості студента в сфері дозвілля також гальмується низьким рівнем підготовки організаторів до означеного виду діяльності. Тому необхідно створити умови, які б спонукали кожного студента творчо самореалізовуватися, розвивати свої потреби, інтереси, схильності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що різні аспекти виховання особистості висвітлені у психолого-педагогічній літературі (І. Бех, С. Карпенчук, О. Киричук, О. Коберник, Л. Москальова, Г. Пустовіт, Н. Ревнюк та ін.).

Проблеми оптимізації виховної діяльності вищих навчальних закладів набули часткового висвітлення у науковій літературі (Р. Азарова, Н. Гончарова, І. Зязюн, О. Киричук, В. Кузь, О. Пєхота, С. Сисоєва та ін.). У цих наукових працях обґрунтовуються шляхи удосконалення навчального процесу у вищій школі, впровадження інноваційних педагогічних технологій, а також загальні підходи до становлення особистості студентів.

Безпосередньо аналізу особливостей виховного процесу у вищих навчальних закладах присвятили свої роботи І. Драгомирова, А. Розенберг, Ю. Сухарников, В. Тинний, С. Яшник. Автори наголошують на необхідності внесення певних змін до його змісту та засобів реалізації, перегляду усталених підходів до педагогічної взаємодії у системі «викладач – студент», усунення наявної безособовості виховання, впровадження інноваційних форм і методів.

Умови удосконалення різних напрямів позааудиторної виховної роботи вищих закладів освіти вивчали науковці О. Дубасенюк, І. Петрова, В. Сластьонін, О. Якуба та ін.

Соціально-філософські проблеми молоді, як важливої соціальної групи, розглядають у своїх наукових працях С. Іконнікова, В. Лісовський, Т. Сущенко, О. Савченко, М. Ярмаченко та ін.

В останні роки проблема дослідження вільного часу, дозвілля стала об'єктом вивчення в соціології, педагогіці, культурології. Так, науковці А. Воловик, Т. Кисельова, В. Піча, І. Сидор, Ю. Стрельцов, Н. Цимбалюк вивчали соціальну сутність дозвілля; функціональне спрямування дозвілля аналізується М. Бушканцем, Є. Дорожкіною, Ю. Кротовою, З. Петровою; педагогічні засади дозвілля розкриваються у працях Г. Бреславської, С. Рабійчука, Н. Флегонтової. Науковці А. Вишняк, І. Зязюн, М. Каган, Н. Крилова, В. Кудін, С. Пішун у своїх публікаціях розглядають дозвілля як чинник формування культури особистості. С. Цюлюпа розглядає педагогічні умови формування культури використання вільного часу студентами. Однак, слід зазначити, що за такої уваги до питань дозвілля молоді, відсутній узагальнюючий аналіз сучасного стану дозвіллєвої діяльності студентів, особливостей її реалізації студентською молоддю.

Мета статті. Головною метою статті є аналіз сформованості культури дозвіллєвої діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Розв'язання поставленої у дослідженні проблеми потребувало проведення дослідно-експериментальної роботи, метою якої була експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов, змісту, форм та методів формування культури дозвіллєвої діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. У ході проведення констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи проходило вивчення, обґрунтування критеріїв, показників та рівнів сформованості культури дозвіллєвої діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Відомо, що критерії повинні відображати основні закономірності формування певного явища, існуючі взаємозв'язки між компонентами в моделі, динаміку явища, що вивчається.

Критерій (від грец. kriterion– засіб для судження) – ознака, на основі якої здійснюється оцінка, визначення або класифікація; мірило оцінки [5]. О. Локшина зазначала, що критерій – набір якісних характеристик, які використовуються для внесення судження щодо виконання, продукту виконання або як інструмент оцінювання [7]. У довідковій літературі критерій визначається як засіб для судження, ознака, на підставі яких здійснюється визначення або класифікація чого-небудь, мірило оцінки [4]. У педагогічній літературі під критерієм розуміються різні вимоги, яким повинен задовольняти який-небудь об'єкт (суб'єкт). С. Гончаренко визначає критерії статистичні, як показники, які поєднують у собі методи розрахунку, теоретичну модель розподілу й правила прийняття рішення про правдоподібність нульової або однієї з альтернативних гіпотез [3, с. 181]. А. Галімов зазначає, що «критерій виражає найзагальнішу сутнісну ознаку, на основі якої здійснюють оцінку, порівняння реальних педагогічних явищ,при цьому ступінь вияву, якісна сформованість, визначеність критерію виражається в конкретних показниках, які характеризуються, у свою чергу, низкою ознак» [2].

Використання критеріального апарату є ефективним за конкретизації його змісту за допомогою відповідних показників. Термін «показник», за «Новим тлумачним словником української мови», визначається як: свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення чого-небудь [6].

На думку І. Блощицького, при розробці критеріїв і показників необхідно враховувати наступні обставини: розробка критеріїв та показників має виходити з мети дослідження; сформовані критерії мають відображати ознаки, притаманні предмету, який вивчається, незалежно від волі та свідомості суб'єктів; ознаки мають бути сталими, вони мають повторюватись та відображати сутнісні явища; система взаємопов'язаних ознак повинна розкривати основний зміст критеріїв [1, с. 75].

Враховуючи зазначені положення, результати бесід та опитування серед кураторів академічних груп та студентів вищих педагогічних навчальних закладів, визначили три критерії рівня культури дозвіллєвої діяльності. Зокрема *ціннісно-мотиваційний* критерій із показниками: наявність інтересу та потреби до різних видів дозвіллєвої діяльності; наявність стійкої мотивації до дозвіллєвої діяльнос-

ті; бажання раціонально використовувати час дозвілля; *когнітивно-операційний* критерій із показниками: розуміння сутності, особливостей дозвілля; вміння організовувати дозвіллєву діяльність; *рефлексивно-творчий* критерій із показниками: наявність творчого підходу до організації дозвіллєвої діяльності; ступінь задоволеності організацією дозвіллєвої діяльності. Критерії та показники сформованості культури дозвіллєвої діяльності студентів представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії та показники сформованості культури дозвіллєвої діяльності студентів

Критерій	Показники
Ціннісно-мотиваційний	– наявність інтересу та потреби до різних видів дозвіллєвої діяльності; – наявність стійкої мотивації до організації дозвіллєвої діяльності; – бажання раціонально використовувати час дозвілля.
Когнітивно-операційний	– розуміння сутності, особливостей дозвілля; – вміння організовувати дозвіллєву діяльність.
Рефлексивно-творчий	– наявність творчого підходу до організації дозвіллєвої діяльності; – ступінь задоволеності організацією дозвіллєвої діяльності.

На підставі визначених критеріїв та показників схарактеризовано рівні сформованості культури дозвіллєвої діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

У науковій літературі рівнем називають співвідношення «вищих» і «нижчих» щаблів розвитку структур тих чи інших об'єктів або процесів і виділяють: низький, середній, достатній, високий. У результаті визначено інтервали обчислення рівнів сформованості культури дозвіллєвої діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів, як от: низький 1–6 балів; середній 7–12 балів; достатній 13–18 бали; високий 19–24 бали.

Високий рівень сформованості культури дозвіллєвої діяльності притаманний студентам, у яких виявлено ціннісне ставлення до дозвілля, усвідомлений вибір того чи іншого виду дозвіллєвої діяльності; аргументування свого вибору відповідно до мотивів та потреб; знання сутності та значення дозвіллєвої діяльності для особистісного розвитку; уміння застосовувати знання із психології та педагогіки, теорії і методики виховання для моделювання власного дозвілля, рефлексивно оцінювати форми та зміст власного дозвілля, вміння аналізувати здобутки та недоліки. Студенти здатні до саморозвитку, мають уяву про створення та споживання культурних цінностей, активні, цілеспрямовані, з добре розвинутим почуттям гумору та зорієнтовані на вибір занять креативно-розвиваючої діяльності, позитивно відносяться до колективних форм дозвілля.

Достатній рівень притаманний студентам, які мають певні труднощі у виборі того чи іншого виду дозвіллєвої діяльності; вибір не завжди аргументований відповідно до мотивів та потреб. Знання сутності та значення дозвіллєвої діяльності для особистісного розвитку сформовані на достатньому рівні. Студенти мають уяву про створення та споживання культурних цінностей, але не завжди активні, цілеспрямовані; потребують наставника у виборі занять креативно-розвиваючої діяльності, позитивно відносяться до колективних форм дозвілля.

Середній рівень сформованості культури дозвіллєвої діяльності притаманний студентам, які значно менше від своїх попередників обізнані із сутністю та значенням часу дозвілля для особистісного розвитку. Раціональність організації дозвілля відрізняється репродуктивністю і спрямована на спілкування та розваги. У них переважає пасивне споживання культурних цінностей. У студентів бракує досвіду самоорганізації свого дозвілля. Вони не обтяжують себе зусиллями творчого прояву, хоча самі по собі амбітні та гонорові.

Низький рівень властивий студентам, які вкрай рідко усвідомлено роблять вибір тієї чи іншої форми дозвіллєвої діяльності, при цьому ця діяльність не завжди мотивована та не відповідає його потребам. Студенти не завжди вміють проектувати своє дозвілля, бо не володіють знаннями із психології, педагогіки, теорії та методики виховання для його моделювання. Частіше всього дозвіллєва діяльність носить ситуативний характер. Частина студентів цієї групи має дуже бідну структуру дозвіллєвих занять, обумовлену конкретними мотивами досягнення визначеної мети або неспроможністю реалізувати інші власні можливості, тому вони часто комплексують. Такі студенти здебільшого обирають індивідуальні форми дозвілля, основна функція яких полягає у забезпеченні розваг та задоволення. Деяким студентам властива асоціальна поведінка.

Таким чином, зазначені показники рівнів сформованості культури дозвіллєвої діяльності дозволили виявити особливості дозвіллєвої діяльності студентської молоді та проблеми, які зустрічаються у молодіжному середовищі. Як показує практика дозвілля за низької культури його використання, недостатнього педагогічного супроводу не тільки не сприяє творчому розвитку молодих людей, а й може призвести до деструктуризації особистості.

Для визначення рівнів сформованості культури дозвіллєвої діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів за кожним із критеріїв було розроблено та застосовано методики діагностування: 1) *за ціннісно-мотиваціним критерієм* – анкетування (О. Савенкова «Палітра інтересів), опитувальники; авторську методику, діагностику «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич у модифікації О. Пєхоти), тестування; 2) *за когнітивно-операційним критерієм* – тестування, авторську методику; 3) *за рефлексивно-творчим критерієм* – план дозвіллєвих заходів, анкетування (модифікована методика А. Андрєєвої).

За результатами констатувального етапу дослідження виявилося, що переважна кількість студентів контрольних та експериментальних груп перебувають на середньому (36,9% та 36,1% відповідно) рівні сформованості культури дозвіллєвої діяльності студентів. Достатній рівень сформованості культури дозвіллєвої діяльності виявили у 23,9% респондентів контрольної та експериментальної групи. Значним є відсоток респондентів, які мають низький рівень (23,9% з контрольної та 22,2% з експериментальної групи). Водночас мало студентів вищих педагогічних навчальних закладів (15,3% з контрольної та 17,8% експериментальної групи) засвідчили високий рівень сформованості культури дозвіллєвої діяльності.

Причинами недостатнього рівня сформованості культури дозвіллєвої діяльності студентів за ціннісно-мотиваційним критерієм визначено пасивне

споживання культурних цінностей. Студенти вкрай рідко усвідомлено роблять вибір тієї чи іншої форми дозвіллєвої діяльності, при цьому ця діяльність не завжди мотивована та не відповідає їхнім потребам. Частіше всього дозвіллєва діяльність носить ситуативний характер, студенти здебільшого обирають індивідуальні форми дозвілля.

Аналізуючи рівень за когнітивно-процесуальним критерієм встановлено, що студенти недостатньо обізнані із сутністю та характеристикою дозвілля та дозвіллєвою діяльністю. У виборі студентів переважають індивідуальні форми проведення дозвілля, основна функція якого полягає у забезпеченні регенерації, розваг та задоволень. Для організації занять на дозвіллі у студентів часто бракує життєвого досвіду, вони не завжди розуміють цінність кожної хвилини, не вміють правильно, раціонально спланувати свою дозвіллєву діяльність як на короткий час, так і на перспективу. Інфраструктура культурно-розважальних закладів сьогодні є недостатньо розвиненою, низький рівень послуг, які вони пропонують, слабка матеріальна база організації дозвілля молоді за місцем проживання, обмежений вибір занять, низький рівень організації часу дозвілля молоді, зокрема під час масових заходів, та високі ціни на квитки в установи культури призводять до того, що студенти не мають можливості відвідувати їх.

Проаналізувавши рівень сформованості культури дозвіллєвої діяльності студентів за рефлексивним критерієм констатовано незадоволеність студентів організацією життєдіяльності у вищому навчальному закладі. Вони свідомо визнають потребу в оволодінні досвідом дозвіллєвої діяльності для особистісного та професійного зростання. Потребує вивчення проблема самореалізації особистості у студентському середовищі.

Висновки. Дані констатувального експерименту підтвердили факт, що в цілому зміст, форми і методи організації дозвіллєвої діяльності студентів залишаються недостатньо розробленими, і не забезпечують ефективного формування їхньої культури дозвіллєвої. Тому вважаємо, що для розвязання цих проблем не слід обмежуватися тільки вдосконаленням наявних методик формування культури дозвіллєвої діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. На часі пошук нових підходів щодо організації цього процесу, запровадження нових форм та методів організації такої діяльності.

Список літератури:

1. Блощицький І. Г. Обґрунтування критеріїв і показників ефективності процесу формування адекватної самооцінки курсантів у навчальному процесі ВВЗО / І. Г. Блощицький // Наукові записки. – Вінниця: ВАТ «Вінoблдрукарня», 2001. – Вип. 4. – С. 74–76.
2. Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом: [монографія] / А. В. Галімов. – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2004. – 376 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко [Голов. ред. С. Головко] – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Етимологічний словник української мови: в 7-ми томах. – К.: Наукова думка, 1985. – 570 с.
5. Монахов Н. И. Изучение эффективности воспитания: теория и методика (Опит експериментального исследования) / Н. И. Монахов. – М.: Педагогика, 1981. – 144 с.).
6. Новий тлумачний словник української мови [укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – К.: Аконіт, 2001. – Т. 2. Ж–О. – 911 с.
7. Старша школа зарубіжжя: організація та зміст освіти / За ред. О. І. Локшиної. – К.: СПД Богданова А. М., 2006. – 232 с.

Шевчук И.В.
Институт педагогического образования и менеджмента
РВУЗ «Крымский гуманитарный университет»

ИЗУЧЕНИЕ СФОРМИРОВАННОСТИ КУЛЬТУРЫ ДОСУГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИ

Аннотация
Статья посвящена изучению сформированности культуры досуговой деятельности студентов высших педагогических учебных заведений. Автором обосновано критерии (ценностно-мотивационный, когнитивно-процессуальный, рефлексивно-творческий), показатели и уровни (низкий, средний, достаточный, высокий) сформированности культуры досуговой деятельности студентов. Обозначенные показатели сформированности культуры досуговой деятельности определили особенности досуговой деятельности студенческой молодежи и проблемы, которые встречаются в молодежной среде.
Ключевые слова: досуг, досуговая деятельность, культура досуговой деятельности, критерии, показатели, уровни сформированности культуры, студенты высших педагогических учебных заведений.

Shevchuk I.V.
Institute of Pedagogical Education and Management,
Republican Higher Educational Institution «Crimean Humanitarian University»

THE STUDY OF THE DEVELOPMENT OF LEISURE ACTIVITIES CULTURE AMONG THE STUDENTS OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Summary
The article is devoted to the study of the development of leisure activities culture among students of higher pedagogical educational institutions. The author grounds the criteria (value and motivational, cognitive and procedural, reflective and creative), indicators and levels (low, medium, sufficient, high) of formation of leisure activities culture among students. Identified indicators of development of leisure activities culture among students helped to specify the peculiar features of students' leisure activities and problems occurring among youth.
Keywords: leisure, leisure activities, culture of leisure activities, criteria, indicators, levels of development of culture, students of higher pedagogical educational institutions.

МЕДИЧНІ НАУКИ

УДК: 616.31-002:616.34-008.64

ЗМІНИ ДЕЯКИХ ПОКАЗНИКІВ ЕНДОГЕННОЇ ІНТОКСИКАЦІЇ ПРИ РІЗНИХ СТУПЕНЯХ ПОРУШЕНЬ ФУНКЦІЇ КИШОК ПРИ ПЕРИТОНІТІ

Войтів Я.Ю., Улянівський В.С., Молокус І.В.
Буковинський державний медичний університет

Досліджено зміни деяких показників ендогенної інтоксикації у хворих з розповсюдженими формами перитоніту. Виявлено, що найбільш інформаційними показниками ендотоксикозу є показники лейкоцитарного індексу інтоксикації, молекул середньої маси та питомої електропровідності венозної крові. Комплексна оцінка клітинних, біохімічних та електрофізіологічних проявів ендотоксикозу дозволяє повністю оцінити ступінь його вираженості, дати не тільки якісну, а й кількісну оцінку цього патологічного процесу. Дані показники можна використовувати для діагностики порушень функції кишок при перитоніті. Досліджені зміни показників ендогенної інтоксикації необхідно враховувати при напрацюванні патогенетично обґрунтованих методів лікування хворих з розповсюдженими формами перитоніту.
Ключові слова: кишкова дисфункція, кишкова недостатність, кишкова неспроможність, перитоніт, ендотоксикоз.

Постановка проблеми. Проблема лікування перитоніту була і залишається однією з найбільш актуальних в абдомінальній хірургії, так як летальність, особливо при розповсюджених його формах залишається на неприпустимо високому рівні [1]. Саме перитоніт та викликані ним значні функціонально-метаболічні відхилення, що описані в літературі як синдром ендогенної інтоксикації, найчастіше стають безпосередньою причиною смерті при багатьох гострих хірургічних захворюваннях органів черевної порожнини [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що одним з провідних чинників патогенезу гострого перитоніту є синдром ендогенної інтоксикації, який на певних етапах його розвитку стає провідною ланкою, визначаючи важкість стану хворих. Синдром кишкової недостатності при перитоніті є основним фактором патогенезу поліорганної недостатності, порушення бар'єрної функції кишок створює умови для неконтрольованої транслокації умовно-патогених мікроорганізмів і підтримування септичного процесу навіть при достатньо ефективній санації інших вогнищ інфекції [1, 3].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, окремі питання патогенезу порушень функції кишок при перитоніті вивчені недостатньо. Відомо, що провідними індукторами розвитку ендогенної інтоксикації є ендотоксини, які проявляють пряму або опосередковану дію на ефекторні органи, клітини та субклітинні структури [3]. Проте, згідно з даними різних авторів відмічається варіабельність показників ендогенної інтоксикації, що не дозволяє ефективно використовувати ці дослідження в динамічній оцінці бар'єрної функції кишківника, виявляти наростання ендотоксикозу за короткий проміжок часу [4, 5].

Мета статті. Дослідити зміни показників ендогенної інтоксикації у хворих з різними ступенями порушень функції кишок при перитоніті: лейкоцитного індексу інтоксикації (ЛІІ), молекул середньої маси (МСМ) та питомої електропровідності сироватки (ПЕС).

Матеріал і методи. Об'єктом дослідження були 40 хворих з розповсюдженими формами перитоніту I, II, III, IV та V ступенів важкості за класифікацією Полянського І.Ю. та співавт.(2012). При виконанні досліджень дотримувались основних вимог Гельсінської декларації прав людини (1975).

Лейкоцитний індекс інтоксикації (ЛІІ) вираховували за формулою Я.Я. Кальф-Каліфа. Визначення середньомолекулярних пептидів виконували за скринінг-методикою Н.І. Габріелян (1985). Оцінку вираженості інтоксикації, шляхом визначення питомої електропровідності сироватки венозної крові, проводили за методикою Б.О. Мількова та співавт., (1994). Статистична обробка результатів досліджень проводилась з використанням електронних таблиць Microsoft® Office Excel (build 11.5612.5703) та програми для статистичної обробки Statgraphics Plus5.1 Enterprise edition (®Statistical Graphics corp. 2001). Для перевірки гіпотези про рівність середніх використовували критерій Ст'юдента для нормально розподілених вибірок і критерій Уілкоксона–Манна–Уітні для вибірок, розподіл яких відрізнявся від нормального. Довірчі інтервали визначали точним біноміальним методом.

Результати досліджень та їх обговорення. На основі аналізу результатів експериментальних, клінічно-діагностичних, лабораторних та інструментальних досліджень вважаємо за необхідне виділяти наступні форми порушень функції кишок при перитоніті: *кишкову дисфункцію* – порушення моторної, евакуаційної, секреційної, всмоктувальної, бар'єрної, ендокринної, імунної функцій кишок, які викликають зміни фізіологічних показників, що не виходять за межі норми; *кишкову недостатність* – порушення функцій кишок, що спричиняють зміни фізіологічних показників, які можуть мати компенсований характер, і в міру виснаження механізмів компенсації порушення стають декомпенсованими, виходячи за межі норми; *кишкову неспроможність* – патологічний стан з розвитком дегенеративно-деструктивних змін стінки кишечнику, який втрачає можливість виконання своїх функцій [6].

Кожна з виділених форм порушення функції кишок відрізняється вираженістю місцевих та системних порушень, які зумовлені патогенетичними механізмами при розвитку гнійного запалення в очеревинній порожнині.

На основі даних опрацьованого клінічного матеріалу нами вибрані найбільш інформативні показники, на базі яких побудована оцінювальна шкала ступеню порушень функцій кишечнику при розповсюдженому перитоніті.

При сумі пунктів, яка не перевищує 12, діагностується кишкова дисфункція, при сумі пунктів від 13 до 30 – кишкова недостатність, сума пунктів від 31 до 44 свідчить про кишкову неспроможність.

Використання запропонованої оцінювальної шкали дозволяє визначити ступінь порушення функції кишечнику при розповсюдженому перитоніті, використовуючи загальнодоступні методи обстежень, одразу при поступленні хворого в стаціонар.

При дослідженні змін показників ендогенної інтоксикації у хворих з різними ступенями порушень функції кишок при перитоніті, нами встанов-

© Войтів Я.Ю., Улянівський В.С., Молокус І.В., 2015

лено (табл. 1), що ЛІІ вірогідно зростає по мірі порушення функції кишок при перитоніті і у хворих з кишковою неспроможністю (11,97±1,31 ум.од.) він майже у 4 рази вищий, ніж при дисфункції кишок (3,87±0,91 ум.од.). ЛІІ відображає активність запального процесу в організмі і клітинну реакцію на ендогенну інтоксикацію. Збільшення кількості нейтрофілів з зсувом вліво відбувається в результаті дії цитокінів, ендотоксинів, компонентів комплемента, комплексів антиген-антитіло, вмісту лізосом при руйнування клітин тощо. Аналогічні фактори стимулюють моноцитарно-макрофагальну ланку, підвищуючи їх функціональну активність в тканинах. Лейкоцитний індекс інтоксикації, є показником реактивності імунокомпетентних клітин крові, який високо корелює з показниками ендогенної інтоксикації [7].

Таблиця 1

Показники лейкоцитного індексу інтоксикації у хворих на розповсюджений перитоніт при різних ступенях порушення функції кишок

№ п/п	Ступінь порушення функції кишок	Лейкоцитний індекс інтоксикації (ум.од.)	
		M±m	P
1	Контрольна група	1,6±0,82	-
2	Кишкова дисфункція	3,87±0,91	P_{1-2}<0,05
3	Кишкова недостатність	8,34±1,27	P_{1-3}<0,05 P_{2-3}<0,05
4	Кишкова неспроможність	11,97±1,31	P_{1-4}<0,001 P_{2-4}<0,05 P_{3-4}<0,05

Вірогідно змінювався у хворих з перитонітом рівень молекул середньої маси (табл. 2). Нами виявлено статистично вірогідне зростання цього показника при кожному з виділених ступенів порушення функції кишок при перитоніті. Відомо, що рівень МСМ, які є пулом молекул масою від 500 до 5000 дальтон, утворених в результаті протеолізу, є одним з найбільш точних біохімічних маркерів ендотоксикозу. Доведена роль МСМ в розвитку печінкової та ниркової недостатності, вторинної імунодепресії, пригніченні тканинного дихання і окислювального фосфорилювання [7].

Таблиця 2

Показники молекул середньої маси у хворих на розповсюджений перитоніт при різних ступенях порушення функції кишок

№ п/п	Ступінь порушення функції кишок	Молекули середньої маси (ум.од.)	
		M±m	P
1	Контрольна група	0,268±0,05	-
2	Кишкова дисфункція	0,416±0,06	P_{1-2}<0,05
3	Кишкова недостатність	0,618±0,05	P_{1-3}<0,001 P_{2-3}<0,05
4	Кишкова неспроможність	0,784±0,06	P_{1-4}<0,001 P_{2-4}<0,05 P_{3-4}<0,05

Найвищий рівень МСМ (0,784±0,06 ум.од.), який утричі перевищує показники контрольної групи хворих (0,268±0,05 ум.од.), відмічено у хворих з кишковою неспроможністю. Вірогідне підвищення рівня МСМ з максимальним значенням при кишковій неспроможності свідчить про зниження бар'єрної функції кишок та печінки, в результаті чого, маса ендотоксинів поступає в системний кровоплин.

Інформаційною для кількісного визначення ендотоксикозу є величина питомої електропровідності сироватки венозної крові яка відображає біофізичні параметри ендотоксикозу. Нами встановлено (табл. 3) високовірогідне зниження цього показника у кожній з досліджуваних груп – у хворих з кишковою неспроможністю він на 60% нижчий, ніж у контрольній групі хворих і на 30% нижчий ніж у групі хворих з кишковою дисфункцією. Звертає на себе увагу низька варіабельність показників, що дозволяє ефективно використовувати цей метод в динамічній оцінці бар'єрної функції кишок, виявляти наростання ендотоксикозу за короткий проміжок часу.

Таблиця 3

Показники питомої електропровідності сироватки у хворих на розповсюджений перитоніт при різних ступенях порушення функції кишок

№ п/п	Ступінь порушення функції кишок	Питома електропровідність сироватки ($ом^{-1}/см^{-1}$)	
		M±m	M±m
1	Контрольна група	1,62±0,06	-
2	Кишкова дисфункція	1,58±0,07	-
3	Кишкова недостатність	1,22±0,05	P_{1-3}<0,001 P_{2-3}<0,05
4	Кишкова неспроможність	1,04±0,03	P_{1-4}<0,001 P_{2-4}<0,05 P_{3-4}<0,05

Така комплексна оцінка клітинних, біохімічних та електрофізіологічних проявів ендотоксикозу дозволяє повністю оцінити ступінь його вираженості, дати не тільки якісну, а й кількісну оцінку цього патологічного процесу.

Проведені дослідження підтверджують, що на початкових етапах перитоніту, при розвитку кишкової дисфункції бар'єрна функція кишок, як правило, збережена. Проте при наростанні перитоніту посилене розмноження патогенної алохтонної мікрофлори послаблює місцевий захист слизової оболонки. Це веде до зниження її бар'єрної функції, пригнічення функціональної активності лімфатичної системи, дисфункції системи мононуклеарних фагоцитів. У нормальної мікрофлори кишок втрачаються антагоністичні властивості по відношенню до патогенних і гнилісних мікробів, знижується вітаміноутворююча і ферментна функції.

Із просвіту кишок, в портальний кровоплин поступає велика кількість ендотоксинів – гідролаз, проміжних продуктів метаболізму (альдегідів, етанолу, скатолу, кадаверину, сірководню, індолу, аміаку, вільного фенолу та ін.) [8].

В подальшому, з розвитком гепатоцелюлярної недостатності та зниженням бар'єрної функції печінки, маса ендотоксинів поступає в системний кровоплин, що підтверджується вірогідним зростанням показників ЛІІ, МСМ та зниженням питомої електропровідності сироватки венозної крові.

Висновки і пропозиції. Проведені дослідження свідчать, що найбільш інформаційними показниками ендотоксикозу для діагностики порушень функції кишок при перитоніті є показники ЛІІ, МСМ та ПЕС венозної крові, що необхідно враховувати при напрацюванні діагностичних алгоритмів та патогенетично обґрунтованих методів лікування хворих з розповсюдженими формами перитоніту.

Список літератури:
1. Полянський І. Ю. Гострий перитоніт на сучасному етапі – проблеми, здобутки і перспективи / І. Ю. Полянський та співавт. // Клінічна анатомія та оперативна хірургія. – № 1. – 2014. – С. 83-88.
2. Гостищев В. К. Перитонит / В. К. Гостищев, В. П. Сажин, П. О. Авдовенко. – М.: ГЭОТАР-МЕД, 2002. – 240 с.
3. Синдром кишечной недостаточности в неотложной абдоминальной хирургии / А. С. Ермолов, Т. С. Попова, Г. В. Пахомова, Н. С. Утешев. – Москва: ООО «МедЭкспертПресс», 2005. – 460 с.
4. Satoi S. Increased extra domain-A containing fibronectin and hepatic dysfunction during septic response / S. Satoi, . Kitacle, Y. Heramateu // Shock. – 2000. – Vol. 13, № 6. – P. 492-496.
5. Усенко Л. В. Эндотоксикоз – современный взгляд на проблему / Л. В. Усенко, Л. А. Мальцева // Анестезиология и реаниматология. – 2000. – № 1. – С. 13-15.
6. Войтів Я. Ю. Діагностика та лікування порушень функції кишечнику у хворих з розповсюдженим перитоніту / Я. Ю. Войтів, І. Ю. Полянський, Ю. Я. Войтів, // Клінічна анатомія та оперативна хірургія. – № 2. – 2012. – С. 51-54.
7. Balduyck M. Inflammation-induced systemic proteolysis of inter-alpha-inhibitor in plasma from patients with sepsis / M. Balduyck, D. Albani, M. Jourdain // J. Lab. Clin. Med. 2010. – Vol. 135(2). – P. 188-198.
8. Неотложная абдоминальная хірургія / [под ред. А. А. Гринберга]. – М.: Триада – Х, 2000. – 496 с.

Войтив Я.Ю., Улянивський В.С., Молокус И.В.
Буковинский государственный медицинский университет

ИЗМЕНЕНИЯ НЕКОТОРЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭНДОГЕННОЙ ИНТОКСИКАЦИИ ПРИ РАЗЛИЧНЫХ СТЕПЕНЯХ НАРУШЕНИЙ ФУНКЦИИ КИШЕЧНИКА ПРИ ПЕРИТОНИТЕ

Аннотация
Исследованы изменения некоторых показателей эндогенной интоксикации у больных с распространенными формами перитонита. Выявлено, что наиболее информационными показателями эндотоксикоза являются показатели лейкоцитарного индекса интоксикации, молекул средней массы и удельной электропроводности венозной крови. Комплексная оценка клеточных, биохимических и электрофизиологических проявлений эндотоксикоза позволяет полностью оценить степень его выраженности, дать не только качественную, но и количественную оценку этого патологического процесса. Данные показатели можно использовать для диагностики нарушений функции кишечника при перитоните. Исследованые изменения показателей эндогенной интоксикации необходимо учитывать при выработке патогенетически обоснованных методов лечения больных с распространенными формами перитонита.
Ключевые слова: кишечная дисфункция, кишечная недостаточность, кишечная несостоятельность, перитонит, ендотоксикоз.

Voitiv Y.Y., Ulianyvskyi V.S., Molokus I.V.
Bukovinian State Medical University

CHANGES OF SOME PARAMETERS OF ENDOGENIC INTOXICATION AT VARIOUS STAGES OF INTESTINAL DYSFUNCTION DURING PERITONITIS

Summary
The changes of some parameters of endogenic intoxication in patients with the widespread forms of peritonitis were investigated. It was discovered that the most informative parameters of endotoxicosis are indicators of leukocyte index of intoxication, molecules of venous blood of average weight and electrical conductivity. Complex assessment of cellular, biochemical and electrophysiological manifestations of endotoxicosis allows fully assessing its degree of severity, and provide not only qualitative, but also quantitative evaluation of the pathological process. These indicators can be used to diagnose intestinal dysfunction during peritonitis. The changes of parameters of endogenic intoxication should be considered in the course of development of pathogenetically substantiated methods of treatment of patients with the widespread forms of peritonitis.
Keywords: intestinal dysfunction, intestinal insufficiency, intestinal failure, peritonitis, endotoxicosis.

УДК: 616.248-053.2-07

ФЕНОТИПОВА НЕОДНОРІДНІСТЬ ТЯЖКОЇ БРОНХІАЛЬНОЇ АСТМИ У ШКОЛЯРІВ ЗАЛЕЖНО ВІД ХАРАКТЕРУ ЗАПАЛЕННЯ БРОНХІВ

Гарас М.Н.
Буковинський державний медичний університет

У роботі на підставі комплексного обстеження дітей шкільного віку показано неоднорідність тяжкої бронхіальної астми за характером запалення бронхів. Встановлено, що у дітей, хворих на тяжку бронхіальну астму за еозинофільного характеру запалення бронхів, неспецифічна гіперсприйнятливість дихальних шляхів реалізується, здебільшого, за рахунок вірогідно виразнішого бронхоспазму та гіперреактивності бронхів. Даній когорті під час нападу притаманні виразніші ознаки бронхообструктивного синдрому та, водночас, краща відповідь на базисну протизапальну протирецидивну терапію за результатами АСТ-тесту та динамікою метаболітів монооксиду нітрогену.

Ключові слова: тяжка бронхіальна астма, діти, фенотип, запалення бронхів.

Постановка проблеми. Серед запальних захворювань респіраторного тракту бронхіальна астма (БА) залишається проблемою світового значення та перебуває в центрі уваги клініцистів різних спеціальностей [1, с. 331–337]. Контроль астми наразі вважається кінцевою метою терапії [2, с. 1002-1014; 3, с. 351-359]. Одним із аспектів недостатнього контролю захворювання є його фенотипова неоднорідність, зокрема, за віком дебюту (астма раннього та пізнього початку), характеру запалення бронхів (еозинофільний та неeозинофільний), швидкістю обструкції нижніх дихальних шляхів (торпідна та лабільна обструкція), відповіддю на базисну терапію (стероїд-чутлива та резистентна БА) [4, с. 69-71; 5, с. 627-634; 6, с. 46-57].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щонайменше 10-25% пацієнтів із БА страждають на тяжку форму захворювання, яка не піддається контролю [7, с. 232-237; 8, с. 1-20]. Так, згідно даних літератури, неконтрольований перебіг реєструється в 70–95% хворих із тяжким варіантом захорювання [9, с. 8-13].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Результати досліджень свідчать, що тяжкій БА притаманні ознаки окремого фенотипу захворювання з властивими лише йому характерними ознаками [10, с. 12-14; 11, с. 67-77]. Тяжка астма є визначеним фенотипом захворювання [12, с. 48-54], має несприятливий перебіг і є проблематичною для лікування. Багато в чому безуспішність ведення таких пацієнтів пов'язана з нерозумінням клінічної гетерогенності та відсутністю диференційованих підходів до лікування з точки зору клінічних фенотипів хвороби [8, с. 1-20].

Мета роботи. Вивчення клінічних, лабораторних та інструментальних показників у дітей шкільного віку, хворих на тяжку бронхіальну астму залежно від характеру запалення бронхів.

Матеріал та методи. З дотриманням принципів біоетики на базі пульмонологічного відділення Обласної дитячої клінічної лікарні (м.Чернівці) обстежено 35 дітей із тяжкою БА. Характер запалення бронхів визначали за результатами цитологічного дослідження індукованого мокротиння, отриманого методом індукції із використанням серійного розведення гіпертонічних розчинів натрію хлориду після попередньої інгаляції бронхолітика короткої дії (200 мкг сальбутамолу) [13, с. 22-26; 14, с. 75-86]. Еозинофільний характер запалення в бронхах діагностували за наявності в мокротинні 3% і більше еозинофільних лейкоцитів. У хворих із меншим вмістом еозинофілів у мокротинні хронічне запалення дихальних шляхів розцінювали як неeозинофільне [14, с. 75-86].

На підставі отриманих результатів цитологічного дослідження мокротиння сформовано 2 клінічні групи порівняння, зокрема, I клінічну групу склали 16 школярів із еозинофільним характером запалення бронхів, до II групи увійшли 19 дітей шкільного віку із неeозинофільним варіантом. За основними клінічними ознаками групи порівняння вірогідно не відрізнялися. Так, хлопчиків у I клінічній групі було 50%, у групі порівняння – 65%, $p_φ>0,05$), жителі сільської місцевості серед дітей із еозинофільним характером запалення становили 40%, а у II клінічній групі – 68,4% ($p_φ>0,05$). Середній вік представників I клінічної групи становив 13,8±0,7 років, дітей групи порівняння – 12,2±0,6 років (p>0,05).

Школярам обох груп проведено комплексне обстеження, компонентами якого стали: клінічно-анамнестичні характеристики (тяжкість I дня загострення [15, с. 22-23], актуальний індекс маси тіла та маса тіла при народженні [16, с. 87-89]), показники ефективності базисного лікування за АСТ-тестом [17, с. 39-43], маркери запального процесу в бронхах (вміст метаболітів монооксиду нітрогену у конденсаті видихуваного повітря [18, с. 19-20]), показники неспецифічної гіперреактивності бронхів (за значеннями показника лабільності бронхів [19, с. 1-68], провокаційної дози гістаміну [20, с. 1-51] та дозозалежної кривої [21, с. 462-467]).

Отримані результати аналізувалися з позицій біостатистики та клінічної епідеміології [22, с. 56-67; 23, с. 134-145].

Виклад основного матеріалу. Попри відсутність вірогідної відмінності у значенні маси тіла при народженні (3440,6±67,2 г та 3442,105±104,8 г у представників I та II клінічної групи відповідно, p>0,05) встановлено вірогідну вищий індекс маси тіла у школярів, хворих на тяжку БА із еозинофільним характером запалення бронхів (22,6±1,2 кг/м), ніж у дітей групи порівняння (19,5±0,6 кг/м², p<0,05).

Виявлено, що в дітей I клінічної групи прояви обструкції бронхів упродовж перших 5-и днів лікування в стаціонарі були дещо виразніші, ніж у пацієнтів групи порівняння, проте з 6-о дня відмічається більш виразний регрес симптомів нападу (рисунок), що в подальшому відображається у вигляді вірогідно ефективнішої відповіді на базисну протизапальну терапію за показниками АСТ-тесту (15,8±1,1 бали проти 12,1±1,7 балів у I та II групі відповідно, p<0,05).

Кращі клінічні показники ефективності базисної терапії за результатами АСТ-тесту підтверджуються однотипною динамікою лабораторних показників інтенсивності запалення бронхів. Так, попри однакові показники метаболітів монооксиду нітрогену на початку базисної протизапальної терапії

МЕДИЧНІ НАУКИ

© Гарас М.Н., 2015

(49,1±4,0 ммоль/л та 48,9±5,9 ммоль/л у школярів I та II клінічних груп відповідно, p>0,05), після тримісячного курсу інгаляційних глюкокортикостероїдів у дітей, хворих на тяжку БА за еозинофільного характеру запалення бронхів, даний показник виявився нижчим (38,6±1,5 ммоль/л), ніж у представників групи порівняння (43,8±4,6 ммоль/л, p>0,05). Отримані результати, ймовірно, пояснюються прямим ефекторним впливом інгаляційних глюкокортикостероїдів на еозинофільні гранулоцити, які медіюють запальний процес в бронхах за його еозинофільного характеру.

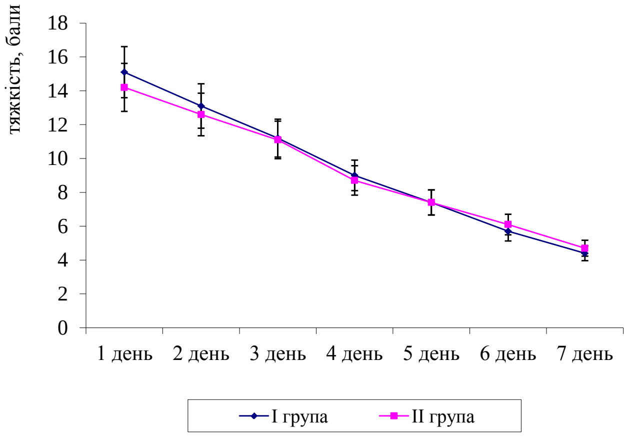

Рис. Динамічна бальна оцінка тяжкості нападу бронхіальної астми в дітей груп порівняння

Джерело: розробка автора

Таблиця

Показники лабільності бронхів у школярів клінічних груп (M±m)

Клінічні групи	К-сть дітей	Індекс бронхоспазму, %	Індекс бронходилятації, %	Показник лабільності бронхів, %
I клінічна група	16	10,0±2,4	9,7±2,1	19,7±2,7
II клінічна група	19	6,5±2,5	14,5±3,8	20,7±4,3
P	>0,05	>0,05	>0,05	

Примітки: 1. БА – бронхіальна астма;
2. P – критерій вірогідності за Стьюдентом
Джерело: розробка автора

Окрім запалення бронхів характерним феноменом БА вважається також їх неспецифічна гіперреактивність, тобто надмірна відповідь на різні стимули. У таблиці наведені показники лабільності бронхів у дітей груп порівняння у відповідь на дозоване фізичне навантаження (індекс бронхоспазму – ІБС) та інгаляцію сальбутамолу (індекс бронходилятації – ІБД), а також середні значення інтегрального показника лабільності бронхів (ПЛБ).

Таким чином, значна лабільність бронхів у дітей, хворих на тяжку БА, реалізується шляхом дещо інтенсивнішої відповіді на дозоване фізичне навантаження за еозинофільного характеру запалення бронхів та більш виразної відповіді на інгаляцію короткодіючого селективного адреноміметика при неeозинофільному варіанті запального процесу бронхіального дерева.

Схожі різноспрямовані механізми реалізовуються й у вигляді феномену гіперсприйнятливості дихальних шляхів. Так, гіперчутливість бронхів до гістаміну дещо вища у дітей I клінічної групи (0,6±0,2 мг/мл проти 0,2±0,09 мг/мл у дітей II клінічної групи, p>0,05), водночас гіперреактивність дихальних шляхів вірогідно вищою виявилася у представників групи порівняння, зокрема, значення дозозалежної кривої склали 2,6±0,1 у.о. проти 2,1±0,1 у.о. у дітей з еозинофільним характером запалення бронхів.

Висновки та пропозиції.

1. Тяжка бронхіальна астма у дітей шкільного віку характеризується фенотиповою неоднорідністю.

2. Школярам, хворим на тяжку бронхіальну астму за еозинофільного характеру запалення бронхів, під час нападу притаманні виразніші ознаки бронхообструктивного синдрому та, водночас, краща відповідь на базисну протизапальну протирецидивну терапію в позанападний період.

3. Неспецифічна гіперсприйнятливість дихальних шляхів у дітей, хворих на тяжку бронхіальну астму за еозинофільного характеру їх запалення, реалізується, здебільшого, за рахунок вірогідно виразнішого бронхоспазму та гіперреактивності бронхів.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні інших фенотипових особливостей у дітей, хворих на тяжку БА, зокрема, за інтенсивністю запалення бронхів та швидкістю ацетиляторних механізмів.

Список літератури:

1. Антипкін Ю. Г. Патогенетичні механізми ушкодження епітелію бронхів у дітей з хронічними бронхітами та бронхіальною астмою / Ю. Г. Антипкін, Т. Д. Задорожна, О. І. Пустовалова // Журнал АМН України. – 2009. – Т. 15, № 2. – С. 331–337.
2. Fanta C. H. Asthma / C. H. Fanta // The New England Journal of Medicine. – 2009. – Vol. 360, № 10. – P. 1002-1014.
3. Hovland V. Asthma with allergic comorbidities in adolescence is associated with bronchial responsiveness and airways inflammation / V. Hovland, A. Riiser, P. Mowinckel / Pediatric Allergy and Immunology. – 2014. – Vol. 25, № 4. – P. 351-359.
4. Уманець Т. Р. Клініко-анамнестичні особливості фенотипів бронхіальної астми у дітей / Т. Р. Уманець // Перинатологія та педіатрія. – 2011. – № 2. – С. 69-71.
5. Carolan B. J. Clinical phenotypes of chronic obstructive pulmonary disease and asthma: recent advances / B. J. Carolan, E. R. Sutherland // The Journal of Allergy and Clinical Immunology. – 2013. – Vol. 131, № 3. – P. 627-634.
6. Green R. H. Stability of inflammatory phenotypes in asthma / R. H. Green, I. Pavord // Thorax. – 2012. – № 2. – P. 46-57.
7. Levine S. J. Narrative Review: The Role of Th2 Immune Pathway Modulation in the Treatment of Severe Asthma and Its Phenotypes / S. J. Levine, S. E. Wenzel // Annals of Internal Medicine. – 2010. – Vol. 152, № 4. – P. 232-237.
8. Кизима Н. В. Клініко-лабораторне обґрунтування використання біомаркерів запалення для діагностики й оцінки ефективності протизапальної терапії тяжкої бронхіальної астми у дітей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мед. наук: спец. 14.01.10 «Педіатрія»/ Н. В. Кизима. – Сімферополь, 2003. – 20 с.
9. Беш Л. В. Вивчення ефективності застосування покрокового алгоритму лікарської тактики у дітей з неконтрольованою бронхіальною астмою / Л. В. Беш, В. О. Боднарчук // Здоровье ребенка. – 2010. – № 3. – С. 8-13.
10. Лапшин В. Ф. Астма-фенотипы в детском возрасте / В. Ф. Лапшин // Здоров'я України. – 2009. – № 4/1. – Р. 12-14.

11. Чучалин А. Г. Клиническая характеристика тяжелой бронхиальной астмы у детей и организация наблюдения больных: результаты многоцентрового национального исследования НАБАТ / А. Г. Чучалин, Л. М. Огородова, Ф. И. Петровский // Качественная клиническая практика. – 2003. –№ 4. – С. 67-77.
12. Ogawa Y. Phenotypic characterization of severe asthma / Ogawa Y., Calhoun W. J. // Current Opinion in Pulmonary Medicine. –2010. – Vol. 16, № 1. – P. 48-54.
13. Lemiиre C. The Use of Sputum Eosinophils in the Evaluation of Occupational: Use of Sputum Eosinophils as Early Markers for Occupational Asthma or as Prognostic Factors in Subjects with Occupational Asthma Removed / C.Lemiиre // Curr. Opin. Allergy Clin. Immunol. – 2004. – Vol. 4, № 2. – P. 22-26.
14. Sonal S. Noninvasive monitoring of airway inflammation / S. Sonal, K. Geetika. // Indian J. Allergy Asthma Immunol. – 2001. – Vol. 15. – P. 75-86.
15. Диагностика и лечение острых пневмоний и ОРВИ, осложненных БОС у детей раннего возраста // [Л. А. Безруков, Ю. Н. Нечитайло, С. А. Черевко и др.]; под ред. А. Ф. Мозолевского. – Черновцы, 1989. – 23 с.
16. Капитан Т. В. Пропедевтика детских болезней с уходом за детьми / Т. В. Капитан – 3-е издание, доп. – М.: МЕДпресс-информ, 2006. – 704 с.
17. Огородова Л. М. Тест по контролю над астмой у детей (Children Asthma Control Test) – современный инструмент оценки контроля над бронхиальной астмой у детей, соответствующий новой концепции GINA 2006 / Л. М. Огородова, Е. Л. Тимошина // Педиатрическая фармакология. – 2006. – № 3. – С. 39-43.
18. Емченко Н. Л. Универсальный метод определения нитратов в биосредах организма / Н. Л. Емченко, О. И. Цыганенко, Т. В. Ковалевская // Клиническая и лабораторная диагностика. – 1994. – № 6. – С. 19-20.
19. Новик Г. А. Спирометрия и пикфлоуметрия при бронхиальной астме у детей (практика оценки и мониторинга): уч. пособие [под ред. проф. И. М. Воронцова] / Г. А. Новик, А. В. Боричев. – СПб.: ГПМА, 2007. – 68 с.
20. Juniper E. F. Histamine and Methacholine inhalation tests / E. F. Juniper, D. W. Cockcroft, F. E. Hargreave. – Lund, Sweden, 1994. – 51 p.
21. Turner S. W. Determinants of airway responsiveness to histamine in children / S. W. Turner, L. J. Palmer, P. J. Rye [et al.] // Eur. Respir. J. – 2005. – Vol. 25. – P. 462-467.
22. Medical Epidemiology / [R. S. Greenberg, S. R. Daniels, W. D. Flanders et al.]. – [4th Edition]. – Norwalk, CT: Appleton & Lange, 2004. – 196 p.
23. Біостатистика: [за ред. проф. В. Ф. Москаленка]. – К.: Книга плюс, 2009. – 184 с.

Гарас Н.Н.
Буковинский государственный медицинский университет

ФЕНОТИПИЧЕСКАЯ НЕОДНОРОДНОСТЬ ТЯЖЕЛОЙ БРОНХИАЛЬНОЙ АСТМЫ У ШКОЛЬНИКОВ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ХАРАКТЕРА ВОСПАЛЕНИЯ БРОНХОВ

Аннотация
В работе на основании комплексного обследования детей школьного возраста показано неоднородность тяжелой бронхиальной астмы по характеру воспаления бронхов. Установлено, что у детей, больных тяжелой бронхиальной астмой с эозинофильным характераом воспаления бронхов, неспецифическая гипервосприимчивость дыхательных путей реализуется, в основном, за счет достоверно более выраженого бронхоспазма и гиперреактивности бронхов. Данной когорте в случае приступа присущи выраженые признаки бронхообструктивного синдрома и одновременно лучший ответ на базисную противовоспалительную противорецидивную терапию по результатам АСТ-теста и динамики метаболитов оксида азота.
Ключевые слова: тяжелая бронхиальная астма, дети, фенотип, воспаление бронхов.

Haras M.N.
Bukovinian State Medical University

PHENOTYPIC HETEROGENEITY OF SEVERE BRONCHIAL ASTHMA AMONG SCHOOLCHILDREN DEPENDING ON THE TYPE OF BRONCHIAL INFLAMMATION

Summary
The comprehensive examination of school-age children has shown heterogeneity of severe asthma due to the type of bronchial inflammation. It was found that among children with severe asthma and eosinophilic bronchial inflammation, nonspecific airway hyperresponsiveness is expressed mainly by more expressive bronchospasm and bronchial hyperreactivity. During the attack this cohort of school children is characterized by intensive signs of bronchial obstruction syndrome and, at the same time, the best response to baseline anti-inflammatory preventive treatment (due to ACT test results and the dynamics of nitrogen monoxide metabolites).
Keywords: severe asthma, children, phenotype, inflammation of the bronchi.

УДК: 616.314.26-089.25

КЛІНІЧНА ОЦІНКА ГІГІЄНИ РОТОВОЇ ПОРОЖНИНИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ІНДИВІДУАЛЬНО ВИГОТОВЛЕНОЇ МІОФУНКЦІОНАЛЬНОЇ АПАРАТУРИ В ПАЦІЄНТІВ З ПОСТІЙНИМ ПРИКУСОМ

Лихота К.М.
Інститут стоматології
Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика

Стаття присвячена новітнім технологіям і методикам ортодонтичного лікування, практичного застосування індивідуально виготовлених міофункціональних апаратів, оцінці ефективності їх використання. У роботі розглянуті шляхи вирішення деяких актуальних питань, таких як стан гігієнічних індексів ротової порожнини у пацієнтів, для лікування яких застосовується як незнімна так і знімна ортодонтична апаратура. Нами було проведено лікування та обстеження 187 пацієнтів віком від 13 до 17 років. Пацієнтів було розділено на дві підгрупи: Ін1 (пацієнти, яким було призначено еластопозиціонери) та Ін2 (пацієнти, яких ми лікували за допомогою незнімної апаратури). Протягом шести місяців проводився контроль стану гігієни та гігієнічних індексів у пацієнтів обох підгруп.

Ключові слова. Міофункціональна техніка, еластопозиціонери, зубощелепні аномалії, гігієнічні індекси, рецидив.

Постановка проблеми. В останні десятиліття відмічається значне зростання розповсюдженості зубощелепних аномалій у всіх періодах прикусу. Це визначає необхідність винайдення та застосування доступних і ефективних методів їх усунення [8, 15]. Причиинами збільшення кількості аномалій прикусу сучасні автори вказують різноманітні негативні фактори. Серед них треба врахувати еволюційний процес редукції зубощелепної системи та зміну її функцій. В процесі розвитку та росту щелепно-лицевого скелету велике значення має функція жувальних м'язів, яка залежить від того, яку силу вони затрачають для пережовування їжі. Ротове дихання, неправильне ковтання і порушення мови сприяють звуженню зубних дуг, зміні положення зубів, форми піднебіння та поглибленню різцевого перекриття [1, 2, 3]. В пацієнтів у постійному періоді прикусу прослідковується поглиблення ортодонтичної патології та зниження компенсаторних механізмів.

В процесі пошуку ідеального апарату для лікування зубощелепних аномалій стоматологами-ортодонтами було створено безліч різних, як за принципом дії, так і за місцем розташування апаратів [8, 15, 16]. За місцем положення всі ортодонтичні апарати поділяються на внутрішньоротові та позаротові. Внутрішньоротові можуть бути одно- і двощелепними [17, 18]. За принципом дії вони поділяються на механічні (активні) і функціональні (пасивні). Існують також комбіновані апарати, які включають окремі елементи механічних і функціональних [12, 20, 21]. Апарати можуть бути знімними і незнімними [18, 19].

З появою сучасних еластичних матеріалів стало можливим виготовлення знімних ортодонтичних апаратів, які здатні перемістити і утримати зуби в положенні, заздалегідь передбаченому в конструкції, враховуючи пружність матеріалу, створювати універсальні апарати по своєму впливу на зуби [22, 23].

Ці апарати названі міофункціональними, тому що, на відміну від функціональних, вони створюють умови для усунення шкідливих звичок, які часто є першопричиною розвитку різних зубощелепних аномалій [1, 2, 3, 23].

Перші спроби створення міофункціонального апарату відносяться до сорокових років минулого століття. Американський лікар N.A. Kestling. в своїй роботі «The philopsophia of the tooth positioning appliance» (1945) запропонував позиціонер, який був виготовлений із природного каучуку чорного кольору. За конструкцією це був двощелепний апарат, який покривав верхні і нижні зубні ряди. Позиціонер із каучуку використовувався в якості ретенційного апарату, а також для незначного переміщення зубів. Однак, складна технологія, неприємний колір і запах не дали можливості широко впровадити цей апарат в стоматологічну практику.

Зараз інтенсивно розвиваються і впроваджуються у виробництво позиціонерів силіконові матеріали – ідеальні за своїми характеристиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Cottingham [22] відмічає, що позиціонер не може бути використаний для лікування випадків з вираженими зубощелепними аномаліями. Найкращий ефект від застосування позиціонера відмічається після лікування незнімною ортодонтичною апаратурою, як заключний акорд в лікуванні. В цих випадках позиціонер закриває треми після зняття металевих кілець, стимулює кровообіг ясен, розташовує зуби в оптимальному функціональному співвідношенні з антагоністами з урахуванням м'язової діяльності і функції скронево-нижньощелепного суглоба (СНЩС).

Well's Neal [23] показав можливість позиціонера проводити всі заплановані переміщення зубів крім корпусних, при всіх типах порушень оклюзії. При цьому ступінь рухів і уточнення позиції зубів можливі і бажані до 3мм.

Roth R.H. [23] вважає, що ціль гнатологічного позиціонера – утримувати нижню щелепу в центральному співвідношенні під час змикання зубних рядів, незначних поворотів, щічно-язичних і губо-язичних нахилів з контролем в вертикальному напрямі. Деякі ортодонти [14, 17] переконались, що позиціонери остаточно коригують форму зубних рядів після ортодонтичної корекції незнімною технікою.

Досвід використання позиціонерів показав, що останні переміщують кожен зуб в оптимальне функціональне положення з антагоністами, з урахуванням функціонування м'язів і СНЩС [18, 19].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розуміння актуальних на сьогоднішній день питань, які пов'язані з функціональною і фізіологічною оклюзією, центральною оклюзією, центральних співвідношень щелеп дозволяє не допускати серйозних помилок при виготовленні еластопозиціонерів.

При виготовленні індивідуальних міофункціональних апаратів етап підготовки гіпсових моделей передбачає перестановку гіпсових фрагментів окремих зубів в нове положення. Виконання цих заходів позначається на практиці як «Set-up», який використовується ортодонтами з метою діагностики, дозволяє на гіпсових моделях передбачити можливий результат ортодонтичного лікування ще до його початку. «Set-up» – ключовий момент у виготовленні позиці-

© Лихота К.М., 2015

онера. Cottingham L.L. [20] вважає, що позиціонери, виготовлені без урахування рухів щелеп відносно осі обертання, були шинами, які «ламали» оклюзію, особливо у вертикальному напрямку. Він установлював моделі в «центрартикулятор», артикулятор, який дублює взаємозв'язок між зубами пацієнта відносно осі відкривання-закривання рота. Такі методи, як симетроскопія, фотосиметроскопія, симетрографія, паралелографія допомагають вивчити розташування зубів в сагітальному і трансверзальному, або ж у вертикальному і трансверзальному напрямках, тобто не дають тривимірної оцінки даної ситуації, а також вищезгадані методи достатньо важкі під час аналізу великої кількості інформації.

Мета статті. Еластопозиціонери на відміну від стандартної міофункціональної апаратури, (лінійок Myobrace та Trainer), не виготовляються фабричним способом і потребують індивідуального виготовлення в лабораторії. Використовуючи систему Set-up вдається спрогнозувати результати лікування.

Еластопозиціонери застосовуються для лікування скупченості зубів, зубоальвеолярних форм сагітальних патологій, як самостійно, так і в поєднанні з незнімною технікою. Актуальною проблемою на сьогоднішній день є лікування вищезгаданих зубощелепних аномалій в постійному прикусі, коли, з певних причин, ми не можемо застосувати незнімну техніку. Це відбувається у випадках, коли пацієнт наполягає на лікуванні знімною апаратурою з естетичних міркувань, а також при неможливості подальшого лікування брекет-системою (наприклад, незадовільний стан гігієни ротової порожнини), за умови, коли діагностика підтверджує можливість застосування даних апаратів.

Головною метою цієї роботи є клінічне порівняння ефективності ортодонтичної корекції та стану індексів гігієни ротової порожнини при лікуванні пацієнтів з постійним прикусом за допомогою незнімної техніки та індивідуальних міофункціональних апаратів.

Виклад основного матеріалу. З метою підвищення ефективності лікування зубощелепних аномалій, профілактики їх рецидивів та захворювань пародонту, які виникають на фоні ортодонтичної патології, актуальним є застосування індивідуальних силіконових еластопозиціонерів: -еластоелайнерів (застосовуються для корекції положення зубів та взаєморозташування щелеп) та -еластофінішерів (застосовуються під час лікування незнімною технікою, або після, для кінцевої «доводки» результату).

Для оцінки та контролю гігієнічних індексів нами було проведено обстеження та лікування 187 пацієнтів віком від 13 до 17 років, пацієнтів було розділено на 2 підгрупи, 131 пацієнт був віднесений до підгрупи Ін1 – для лікування ортодонтичної патології у даних пацієнтів було застосовано еластопозиціонери (знімну ортодонтичну техніку) та 56 пацієнтів увійшли в підгрупу Ін2 – для лікування застосовувалась незнімна ортодонтична техніка.

У пацієнтів обох груб ми проводили оцінку наступних гігієнічних індексів до початку та під час ортодонтичного лікування.

Індекс зубного нальоту (PI) за Silness і Loe. В індексі зубного нальоту по Silness і Loe використовували чотири ступені оцінки:

0 ступінь – при огляді і зондуванні зубний наліт не виявлено;

1 ступінь – наявність невидимої при огляді тонкої плівки нальоту, яка виявляється лише при зішкрібанні зондом з поверхні зуба;

2 ступінь – помірне, видиме при огляді відкладення нальоту; наліт не виявляється в міжзубних проміжках;

3 ступінь – інтенсивне відкладення нальоту, що виявляється також в міжзубних проміжках

$$\text{Індекс} = \frac{\text{сума показників біля кожного зуба}}{\text{кількість досліджуваних зубів}}$$

Індекс кровоточивості сосочків (PBI) за Saxer і Muhlemann. Значення індексу визначали окремо для кожного квадранта і потім виводили середнє значення для всього прикусу.

Оцінка проводилась за критеріями:

0 – кровоточивість відсутня;

1 – поява окремих точкових кровотеч;

2 – наявність численних точкових кровотеч або лінійної кровотечі;

3 – заповнення кров'ю міжзубного ясеневого трикутника;

4 – після зондування з'являється інтенсивна кровоточивість.

Індекс РМА. Папілярно-гінгівально-альвеолярний індекс (РМА) в модифікації Parm (1960) оцінювали в ділянці кожного зуба після фарбування ясен розчином Шиллера-Писарєва. Відсутність запалення – 0; запалення міжясеневого сосочка (Р) – 1; запалення маргінальних ясен (М) – 2; запалення альвеолярних ясен (А) – 3. Суму показників стану ясен навколо кожного зуба множили на 100% і ділили на 3. Індекс РМА розраховували за формулою:

$$\text{РМА} = \frac{\text{сума показників біля кожного зуба}}{3 \text{ х кількість зубів}} \text{ х}100\%$$

Отже, для оцінки результатів ми розділили пацієнтів за характеристиками ортодонтичної апаратури, яка застосовується:

1 – пацієнти, які застосовують знімну ортодонтичну апаратуру (Ін1=131)

2 – пацієнти, які застосовують незнімну ортодоничну техніку (Ін2=56)

Для оцінки товщини зубного нальоту використовували індекс Silness-Loe, після проведення професійної гігієни порожнини рота та навчання індивідуальним гігієнічним процедурам.

Динаміка індексу Silness-Loe представлена в таблиці 1. На початку лікування в обох підгрупах показник дорівнював 0*±0,0, через два місяці після початку застосування ортодонтичної апаратури показник індексу зубного нальоту у підгрупі Ін1 так і залишився рівним 0*±0,0, а у підгрупі Ін2 = 0,54*±0,07 у.од. При наступному стоматологічному огляді (ще через місяць) значення індексу гігієни Silness-Loe в підгрупі Ін1 (знімна апаратура) дорівнював 0,34*± 0,07 у.од., а в підгрупі Ін2 (незнімна техніка) дорівнював 0,68*±0,07у.од. До четвертого обстеження показники індексу зубного нальоту в підгрупі Ін1 піднявся до значення 0,41*±0,08 у.од., а в підгрупі Ін2 знизився до 0,66*±0,07 та залишався таким в 5 і 6 обстеження, під час 5-го та 6-го обстеження показники індексу гігієни в підгрупі Ін1 знизились до 0,35*±0,05.

Динаміка індексу кровоточивості зубоясеневої борозни по Muhlemann і Saxer у пацієнтів у процесі ортодонтичного лікування представлена у таблиці 2.

Під час першого огляду перед призначенням ортодонтичної апаратури показник індексу кровоточивості в обох підгрупах не перевищував 0,1 у.од. Через один місяць після початку застосування ортодонтичної апаратури значення показників індексу кровоточивості зросли в підгрупі Ін1 (знімна техніка) до 0,66* ± 0,07 у.од., а в підгрупі Ін2 (незнімна техніка) значення досягло 0,83 * ± 0,1 у.од.. Результати отримані при наступному огляді показали зниження значень індексу кровоточивості в обох підгрупах. Так, в підгрупі Ін1 значення показника знизилося на 32% і досягло значення 0,5* ± 0,1 у.од., в підгрупі Ін2 на 28,9% до значення 0,59* ± 0,06 у.од., що передбачає закінчення адап-

тивного періоду на стресову ситуацію, тобто фіксацію ортодонтичної апаратури. При оцінці показника індексу кровоточивості підгрупи Ін1 під час четвертого і п'ятого обстеження було виявлено тенденцію до його зниження на 60% до значення 0,2* ± 0,05 і на 15% до значення 0,17* ± 0,02 у. од. відповідно. Однак, в шостому дослідженні показник зріс до 0,25* ± 0,03 у.од. В підгрупі Ін2 при четвертому та п'ятому огляді значення індексу зменшилося на 10,8% до 0,66* ± 0,06 і залишалось таким до кінця.

Таблиця 1

Динаміка індексу Silness і Loe в підгрупах Ін1 та Ін2 в процесі ортодонтичного лікування (n = 187)

Кількість спостережень	Індекс Silness і Loe, у. од. (M ± m)	
	Підгрупа Ін1 (n =131)	Підгрупа Ін2 (n = 56)
На початку лікування	0*±0,0	0*±0,0
2-е дослідження	0*±0,0	0,54*±0,07
3-е дослідження	0,34*±0,07	0,68*±0,07
4-е дослідження	0,41*±0,08	0,66*±0,07
5-е дослідження	0,35*±0,05	0,66*±0,06
6-е дослідження	0,35*±0,05	0,66*±0,06

*Примітка: * – різниця між черговим та попереднім дослідженням достовірні (p ≤ 0,05)*

Таблиця 2

Динаміка індексу кровоточивості зубоясеневої борозни по Muhlemann і Saxer в підгрупах Ін1 та Ін2 в процесі ортодонтичного лікування (n=187)

Кількість спостережень	Індекс кровоточивості, у. од. (M± m)	
	Підгрупа Ін1 (n = 131)	Підгрупа Ін2 (n = 56)
На початку лікування	0* ± 0,0	0* ± 0,0
2-е дослідження	0,66* ± 0,07	0,83* ± 0,1
3-е дослідження	0,5* ± 0,1	0,59* ± 0,06
4-е дослідження	0,2* ± 0,05	0,74* ± 0,07
5-е дослідження	0,17* ± 0,02	0,66* ± 0,06
6-е дослідження	0,25* ± 0,03	0,66* ± 0,06

*Примітка: * – різниця між черговим та попереднім дослідженням достовірні (p ≤ 0,05)*

Отже, незважаючи на невеликі відхилення значень індексу кровоточивості, в цілому в обох підгрупах після стресового сплеску значень індексу кровоточивості зубоясеневої борозни проглядалася тенденція до адаптивного зниження його значень, і до шостого дослідження показник знизився по відношенню до другого огляду в підгрупі Ін1 (знімна апаратура) на 62%, в підгрупі Ін2 (незнімна техніка) – на 39%.

Динаміка пародонтального індексу РМА у пацієнтів у процесі ортодонтичного лікування представлена у таблиці 3.

Виникнення і тяжкість явищ запалення тканин пародонта у пацієнтів обох підгруп в процесі ортодонтичного лікування ми оцінювали за допомогою папілярно-маргінально-альвеолярного індексу – РМА (Парма С., 1960). У вихідній ситуації достовірно значимої наявності запальних явищ у тканинах пародонта в даних підгрупах пацієнтів виявлено не було. Через один місяць після початку застосування ортодонтичної апаратури показник папіллярно-маргінально-альвеолярного індексу в підгрупі Ін2 підвищився до 35,57* ± 0,03%, в Ін1 показник індексу РМА збільшився до 34,57* ± 0,03%. Через два місяці після призначення ортодонтичної апаратури показник папілярно-маргінально-альвеолярного індексу в підгрупі Ін2 знизився на 11,8% та склав 31,25*± 0,03%, тоді як в підгрупі Ін1 показник індексу РМА зменшився на 13,2% і склав 30* ± 0,03%. Під час наступного стоматологічного огляду значення індексу РМА стало зменшуватися: у підгрупі Ін2 – на 4% до значення 30,35* ± 0,04%, в підгрупі Інl – на 25,3% до значення 22,4* ± 0,03%. Під час наступних оглядів через 4 і 5 місяців в підгрупі Ін2 відбувалося поступове зниження показників індексу РМА на 30,4% та 9,9% до значень 21,1* ± 0,03 та 19,07* ± 0,02%. У підгрупі Інl через 4 місяці показники індексу РМА, також знизились на 25,4% до значення 16,7* ± 0,01% та залишались такими до кінця обстеження. Виходячи з даних цього дослідження, можна говорити про зниження значень індексу РМА протягом дослідження щодо другого огляду в підгрупі Ін2 – на 46,4%, а в підгрупі Інl – на 73,3%.

Таблиця 3

Динаміка пародонтального індексу РМА у пацієнтів у процесі ортодонтичного лікування (n = 187)

Кількість спостережень	Пародонтальний індекс РМА, % (M ± m)	
	Підгрупа Ін1 (n=131)	Підгрупа Ін2 (n=56)
На початку лікування	0*±0,0	0*±0,0
2-е дослідження	34,57*±0,03	35,57*±0,03
3-е дослідження	30*±0,03	31,25*±0,03
4-е дослідження	22,4*±0,03	30,35*±0,04
5-е дослідження	16,7*±0,01	21,1*±0,03
6-е дослідження	16,7*±0,01	19,07*±0,02

*Примітка: * – різниця між черговим та попереднім дослідженням достовірні (p ≤ 0,05)*

Висновки. Найважливішим місцевим фактором запальних захворювань є бактеріальна колонізація крайового пародонту у вигляді бляшок і подальша інвазія в тканини пародонту з виділенням різноманітних факторів агресії. Ступінь ураження і його поширеність залежать від локальної тканинної реакції, які знаходяться під контролем ряду захисних механізмів, здатних обмежити бактеріальну інвазію і агресивність.

Для оцінки та контролю гігієнічних індексів нами було проведено обстеження 187 пацієнтів віком від 13 до 17 років, 131 пацієнт був віднесений до підгрупи Ін1, тобто для лікування ортодонтичної патології було застосовано еластопозиціонери (знімну ортодонтичну техніку) та 56 пацієнтів увійшли в підгрупу Ін2 – для лікування застосовувалась незнімна ортодонтична техніка. Таким чином, виходячи з вищенаведених результатів дослідження, можна зробити висновок про те, що стан гігієнічних індексів у пацієнтів, які застосовували індивідуальні міофункціональні апарати був кращим, ніж у пацієнтів, в яких для лікування зубощелепних аномалій було застосовано незнімну ортодонтичну техніку.

Також важливо відмітити й інші переваги застосування даного методу лікування. Дизоклюзію характеризують 3 компоненти: зубний, міофункціональний, щелепний. Більшість ортодонтичних апаратів діє тільки на зубний компонент. Міофункціональний компонент частіше ігнорується, що гальмує процес лікування і є причиною рецидивів. Використання еластопозиціонерів дає можливість контролювати всі три компоненти. При цьому поєднуються якості як функціональної, так і механічно-діючої ортордонтичної апаратури.

Впровадження в практику ортодонтії сучасних методів діагностики та планування лікування різко

скорочує час і підвищує ефективність лікування, а застосування індивідуально виготовлених міофункціональних апаратів робить лікування ефективним, запобігаючи рецидивам патології.

Список літератури:

1. Адамчик А.А. Дослідження функції зовнішнього дихання у пацієнтів з вертикальними аномаліями прикусу / А.А. Адамчик // Ортодент-Інфо. – 2000. – № 1-2. – С. 48-49.
2. Адамчик А.А Шкідливі звички і раннє ортодонтичне лікування / А.А. Адамчик // Матеріали VII Міжнар. конф. щелепно-лицевих хірургів і стоматологів. – 2002. – С. 16.
3. Арсеніна О.І. Застосування сучасної незнімної ортодонтичної техніки при лікуванні пацієнтів з різними аномаліями та деформаціями зубощелепної системи / О.І. Арсеніна, І.В. Гуненкова // Нове в стоматології. – 1994. – № 3. – С. 16-22.
4. Андронова І.Є. Преортодонтичне та ортодонтичне лікування за допомогою трейнера / І.Є. Андронова, В.В. Сафрикіна, А.В. Хулігурова // Стоматологія дитячого віку та профілактика. – 2003. – № 1/2. – С. 48-50.
5. Арсеніна О.І. Застосування сучасної незнімної ортодонтичної техніки при лікуванні пацієнтів з різними аномаліями та деформаціями зубощелепної системи / О.І. Арсеніна, І.В. Гуненкова // Нове в стоматології. – 1994. – № 3. – С. 16-22.
6. Арсеніна О.І. Ретенційний період після ортодонтичного лікування / О.І. Арсеніна, І.В. Гуненкова // Новое в стоматологии. – 1995. – № 3. – С. 7-10.
7. Бушан М.Г. Довідник з ортодонтії / М.Г. Бушан М.Г., З.С. Василенко, Л.П. Григорьева та ін. – Кишинів, 1990. – 485 с.
8. Головко Н.В. Комплексная система профилактики и лечения стоматологических заболеваний у детей с хроническими заболеваниями ЛОР-органов / Н.В. Головко Н.В., Н.Г. Пономаренко // I Всесоюз. конф. ортодонтов: Тез. докл. – Полтава, 1990. – С. 18-19.
9. Головко Н.В. Результати застосування трейнера Т4К в якості лікувально-профілактичного апарату / Н.В. Головко, Шаді Аднан Аль Хатіб // Наук. Вісн. НМУ «Стомат. здоров'я – дітям України», К.: 2007. – С. 60-61.
10. Григорьева Л.П. Прикус у детей / Григорьева Л.П. – Полтава, 1995. – 231-233 с.
11. Дубівка С.А. Порівняльний аналіз результатів лікування скупченість положення зубів / С.А. Дубівко, Ф.С. Аюпова, Г.Х. Ахметова // Тез. докл. «Профілактика та лікування основних стоматологічних захворювань». – С. 2. – Іжевськ. – 1992. – С. 71-72.
12. Лютик Г.Н., Губанова М.О. Лечение дистального прикуса с помощью ретракторов с внеротовой тягой // Современная стоматология. – 2001. – № 1. – С. 86-87.
13. Майчуб И.Ю., Хорошилкина Ф.Я. Биоретрактор Майчуба и Хорошилкиной для лечения дистального глубокого прикуса // Новое в стоматологии. – 1997. – № 1(51). – С. 105-108.
14. Мельник І.В. Лікування вестибулярного положення ікол з використанням сучасних позіціонерів: автореф. на здобуття наук. ступенів канд. мед. наук: спец. 14.01.22 «Стоматологія»/ І.В. Мельнік. 0 К., 2008. – 19 с.
15. Персин Л.С. Ортодонтия. Диагностика и лечение зубочелюстных аномалий / Л.С. Персин. – М.: «Медицина». – 2004. – 360 с.
16. Смаглюк Л.В. Лікування дистального відкритого прикусу з використанням пристрою для корекції положення язика запропонованої конструкції / Л.В. Смаглюк // Український стоматологічний альманах. – 2003. – № 4. – С. 50-52.
17. Смаглюк Л.В. Сучасні методи лікування дистальної оклюзії зубних рядів. Помилки та ускладнення / Л.В. Смаглюк: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня докт. мед. наук: спец. 14.01.22 «Стоматологія», Полтава. – 2006. – 39 с.
18. Фліс П.С. Ортодонтія / П.С. Фліс. – Вінниця: Нова книга,2007. – С. 259-267.
19. Хорошилкина Ф.Я. Ортодонтия «Профилактика и лечение функциональных, морфологических и эстетических нарушений зубочелюстно-лицевой области / Ф.Я. Хорошилкина, Л.С. Персин, В.П. Окушко-Калашникова, – Кн. IV. – М.: 2005. – 453 с.
20. Dahan J.S. Oral perception in tongue thrust and other oral habits/ J.S. Dahan, O. Lelong, S. Celant et al // American journal of orthodontics and dentofacial orthopedics. – 2000. – Vol. 118. – № 4. – P. 385-391.
21. Hinz R. Einfach zeitsparend klinisch anzuwenden, zuglich hocheffizichf und patienten gleich // Die Lahnarzf Wodu DLM. – 2002 / – № 1. – S. 1-3.
22. John Flatter – Myofunctional influences on facial Growth and the dentition/John Flatter, – док. на коф. – К.: – 2007.
23. Weiland F.J. Initial effects of treatment of Class II malocclusion with the Herren activator, activator-headgear combination, and Jasper Jamper /F.J. Weiland, B. Ingervall, H.P. Bantleon et al//Am.J. Orthod. Dentofacial Orthop. – 1997. – Vol. 112. – P. 19-27.

Лихота К.Н.
Иститут стоматологии
Национальной медицинской академии последипломного образования имени П.Л. Шупика

КЛИНИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ГИГИЕНЫ ПОЛОСТИ РТА ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ИНДИВИДУАЛЬНО ИЗГОТОВЛЕННОЙ МИОФУНКЦИОНАЛЬНОЙ АППАРАТУРЫ У ПАЦИЕНТОВ С ПОСТОЯННЫМ ПРИКУСОМ

Аннотация
Статья посвящена новейшим технологиям и методикам ортодонтического лечения, практического применения индивидуально изготовленных миофункциональной аппаратов, оценке эффективности их использования. В работе рассмотрены пути решения некоторых актуальных вопросов, таких как состояние гигиенических индексов ротовой полости у пациентов, для лечения которых применялась как несъемная так и съемная ортодонтическая аппаратура. Нами было проведено лечение и обследование 187 пациентов в возрасте от 13 до 17 лет. Пациенты были разделены на две подгруппы: Ин1 (пациенты, которым были назначены эластопозиционеры) и Ин2 (пациенты, которых мы лечили с помощью несъемной аппаратуры). В течение шести месяцев проводился контроль состояния гигиены полости рта и гигиенических индексов у пациентов обеих подгрупп.

Ключевые слова: миофункциональная техника, эластопозиционеры, зубочелюстные аномалии, гигиенические индексы, рецидив.

Lykhota K.M.
P.L. Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education

CLINICAL EVALUATION OF ORAL HEALTH DURING USE OF INDIVIDUALLY FABRICATED MYOFUNCTIONAL APPLIANCE AMONG PATIENTS WITH PERMANENT DENTITION.

Summary
The article is devoted to the latest technologies and methods of orthodontic treatment, the practical usage of individually fabricated myofunctional appliance and evaluation of the effectiveness of their use. The research reveals solutions to some of the current issues such as the state of hygiene indices of patients' oral cavity for the treatment of which removable non-removable and orthodontic appliances were used. We treated and examined 187 patients aged 13 to 17 years. Patients were divided into two subgroups: In1 (patients who were prescribed elastopositioners) and In2 (patients who we treated with non-removable appliances). Within six months, a checkup of the state of the oral health and hygiene indices was carried out among patients of both subgroups.
Keywords: myofunctional appliances, elastopositioners, malocclusion, hygienic indices, relapse.

УДК 546.172.6-31:616.1/.4

СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО NO-РЕГУЛЮЮЧУ СИСТЕМУ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Нетюхайло Л.Г., Іщейкіна Л.К., Басараб Я.О., Харченко С.В.
Українська медична стоматологічна академія

В огляді узагальнені дані наукової літератури та розкрита біологічна роль оксиду азоту, процеси його метаболізму та механізми дії.
Ключові слова: оксид азоту, метаболізм.

Останнім часом дуже помітний лавиноподібний ріст числа наукових публікацій по дослідженню ролі оксиду азота. Біологічній ролі NO присв'ячується близько 4 тисяч статей на рік. Перші відомості про біорегуляторні властивості окису азоту з'явились у 1987 році [20]. Відтоді науковий інтерес до незвичайної молекули не згасає. В 1992 році редакція журналу «Science» визнала NO молекулою року [18]. В 1998 році Р. Фурчготт, Л. Ігнарро и Ф. Мюрад отримали Нобелевську премію за розкриття механізмів дії NO. Сьогодні відомі численні властивості цієї молекули.

У вільному стані період напівжиття NO. знаходиться в межах 6-30 секунд, після чого відбувається окислення газової форми до NO_2- та більш високих оксидів. В розчиненому стані NO піддається окисленню з переходом в нітрити та нітрати. Це пояснює відокремленість біологічних ефектів окису азота місцем його утворення [19].

NO здійснює як аутокринну, так і паракринну дію. Молекули NO, незважаючи на власну високу хімічну активність, можуть транспортуватися на відстані, що в декілька разів перевищують розміри клітин [7].

Існує два шляхи синтезу NO в організмі: нітритсинтазний та нітритредуктазний.

Нітритсинтазний шлях полягає в утворенні NO із амінокислоти аргініну у ферментативній реакції за участю NO-синтази (NOS):

$$\text{L-Arginin} + NADPH_2 + O_2 = NO + L - \text{Citrullin}.$$

NOS у неактивній формі – це мономер, що містить декілька кофакторів і простетичних груп: ФАД, ФМН, тіолатзв'язаний гем, тетрагідрофолат, Ca^{2+} і кальмодулін. При наявності всіх кофакторів фермент димеризується і перетворюється на активну форму. NOS в організмі людини існує у різних ізоформах: нейрональна (nNOS), ендотеліальна (eNOS), які постійно містяться в клітині, та індуцибельна (iNOS), синтез якої індукується в клітині. У відсутності субстрату (аргініну) і тетрагідрофолату nNOS окислює НАДФН з утворенням O_2- [6]. Таким чином, NOS є ферментом з багатьма можливостями регулювання.

Активні форми трьох ізоформ NOS представлені гомодимерами з молекулярною масою субодиниць 130 кДа (iNOS), 135 кДа (eNOS), 160 кДа (nNOS). В кожному мономері розрізняють декілька дискретних доменів. Починаючи з С-кінця розрізняють: редуктазний домен, який має високий ступінь гомології з цитохромом Р-450-редуктазою; невеликий кальмодулінзв'язуючий домен; оксигеназний домен, що має багато характеристик Р-450-редуктази, але без структурної гомології з останньою; Т – кінцеву послідовність, специфічну для кожної ізоформи [3].

Під впливом прозапальних та імуногенних чинників (ендотоксини, бактеріальні ліпополісахариди, γ-інтерферон, фактор некрозу пухлини (TNFβ) інтерлейкін-1) відбувається експресія гену, який відповідає за синтез iNOS [15, 17].

Під дією чинників підвищується концентрація іонів Ca^{2+} в ендотеліальних клітинах за рахунок позаклітинного надходження чи виходу з ендоплазматичного ретикулуму. Зв'язування Ca^{2+} з кальмодуліном активує eNOS, відбувається синтез невеликої (в пкмолях) кількості NO, яка діє в середньому не більше 5 сек. Із ендотелію NO дифундує у підлеглу гладеньку м'язову тканину і взаємодіє з гемом розчинної гуанілатциклази, що супроводжується підвищеним синтезом циклічного гуанозинмонофосфату (ц-ГМФ) [11]. ц-ГМФ – активний внутрішньоклітинний посередник, який через вплив на АТФ-азу, призводить до виходу іонів Ca^{2+} з клітини м'язу, його розслаблення і

© Нетюхайло Л.Г., Іщейкіна Л.К., Басараб Я.О., Харченко С.В., 2015

вазодилятації. Крім того, ц-ГМФ діє на процеси фосфорилювання, активність діестерази та інші реакції. Позаклітинна дія призводить до зниження процесів агрегації тромбоцитів, росту гладенької мускулатури судин, адгезії нейтрофілів.

Потрапляючи в просвіт судини, NO реагує з гемоглобіном і його дія припиняється. Інактивація NO відбувається також у стінці кровоносної судини у реакції з супероксидним радикалом, в результаті якої утворюються стабільні нітрити та нітрати [2]. Вони є маркерами рівня NO в крові [22].

При підвищеній секреції (в нмолях) NO внаслідок активації iNOS його дія продовжується десятки секунд та відрізняється від дії малих концентрацій. Існування одного неспареного електрону в молекулі NO робить її надзвичайно реакційно здатною. При взаємодії з супероксиданіон-радикалом утворюється токсична вільнорадикальна сполука пероксинітрит (ONOO-), який інгібує мітохондріальні ферменти (аконітаза), що обумовлює зниження синтезу АТФ, ферментів реплікації ДНК та ланцюгів ДНК.

Дія nNOS специфічна в нервовій тканині, зокрема, в ЦНС. NO бере участь в міжнейронних зв'язках в якості нейромедіатора, який змінює ефективність синаптичної передачі; регулює церебральний кровообіг. При патологічних процесах, які супроводжуються гіпоксією чи ішемією, роль нітритредуктазних систем може бути більшою у синтезі NO, ніж NO-синтазний шлях [12]. Дія цих систем пов'язана із взаємодією NO_2- з дезоксигемоглобіном, який окислюється до нестабільного метгемоглобіну, а NO_2-відновлюються до NO. NO взаємодіє з відновленим гемоглобіном та утворює стабільні Hb-NO – гемоглобінові комплекси, які є більш реакційно здатними, ніж комплекси O_2 з гемом гемоглобіну. Нітритредуктазний шлях утворення NO організмом є вагомим, зважаючи на кількість гемоглобіну в порівнянні з цитохромами, але в ході реакцій утворюється метгемоглобін. Існування нітритсинтазної системи дозволяє організму уникнути утворення надмірної кількості менш реакційноздатної з киснем сполуки і бути незалежним від надходження нітритів та нітратів.

Внутрішньоклітинними мішенями для NO є залізовмісні ферменти та білки (гуанілатциклаза, гемоглобін, мітохондріальні ферменти, ферменти циклу Кребса, ферменти синтезу білка та ДНК), білки з сульфгідрильними групами та активні форми кисню, з якими може утворювати пероксинітрит [13].

Система окису азоту діє у всіх тканинах і її вплив на метаболічні порушення важко переоцінити. Так, під дією вазодилятаторних факторів, наприклад, ацетилхоліну відбувається вхід Ca^{2+} до клітини. eNOS активується та продукує NO, настає розслаблення мускулатури. Крім того, NO інгібує агрегацію тромбоцитів за рахунок дії на розчинну гуанілатциклазу, яка є стимулом для дезагрегації. Рівень продукції NO прямопропорційно залежить від інтенсивності кровотоку. При довгостроковому спазмі і подальшій реперфузії ендотеліальні клітини здатні на «кисневий вибух». Основною пасткою для NO є супероксиданіон радикал внаслідок чого під час реперфузії відбувається спазм. Отже, кровопостачання в значній мірі залежить від окису азоту.

Інша участь в розвитку патологічних процесів iNOS. Індукція синтезу iNOS відбувається ліпополісахаридами грамнегативних бактерій, інтерлейкіном-1, інтерферонами – γ, α, TNFβ та інш. [14, 16]. При активації макрофагів, в яких локалізована iNOS, відбувається утворення активних форм кисню. Пероксинітрит, як продукт реакції супероксиданіон радикалу і NO, виконує захисну дію та має цитолітичний ефект.

Дисбаланс утворення NO відіграє важливу роль в розвитку гіпотонії, шокових станів [21], зниженні насосної функції серця та порушенні кровообігу при серцевій недостатності (через негативний іонотропний вплив NO на кардіоміоцити) [24], ішемічній хворобі серця, атеросклерозі, цукровому діабеті.

Периферичний ланцюг стреслімітуючої системи, тобто реакції на рівні органів і тканин, представлений системою простагландинів, опіоїдних пептидів, антиоксидантів та інших сполук в органах і периферичних структурах нейроендокринної регуляції [5]. Вони обмежують стресорну реакцію та, відповідно, ушкодження тканин. В останні роки суттєве значення в попередженні та зменшенні стресорних реакцій надають NO-регулюючій системі.

Оксид азоту (NO) представляє сигнальну молекулу, яка володіє широким спектром дії. NO є медіатором синапсів, які названі нітрергічними. NO розслаблює кровоносні судини, сприяє гіпотонії, знижує адгезію тромбоцитів і лейкоцитів до ендотелію судин, тобто здійснює антикоагулянтний ефект. NO викликає вазодилатацію внаслідок активації розчинної гуанілатциклази, що протидіє акумуляції Ca^{2+} та підвищує проникність ендотелію [8].

Джерелом утворення оксиду азоту є L-аргінін, реакцію синтезу NO каталізує фермент NO-синтаза (NOS) [КФ 1.14.13.39]. Відомі 3 ізоформи NOS: нейрональна (nNOS), ендотеліальна (eNOS) та індуцибельна (iNOS). Перші два ізоферменти представляють собою конститутивні ферменти, а їх синтез і активність регулюється шляхом модуляції рівня Ca^{2+} та кальмодуліну. Експресію iNOS викликають такі стимули як токсини, запальні цитокіни та АФК [1, 4]. Підвищення продукції NO в клітинах мозку викликає їх ушкодження і загибель. Зниження продукції NO в ендотелії судин мозку призводить до вазоконстрикції та гіпоксії [4].

NO в процесі фагоцитозу утворює пероксинітрит (ONOO-), який сприяє загибелі фагоцитованих мікроорганізмів, тобто захищає внутрішнє середовище організму від персистенції мікроорганізмів. Пероксинітрит, легко проникаючи через ліпідний бішар мембран, інгібірує дихальний ланцюг, знижує продукцію АТФ, а також ушкоджує ДНК [10, 23].

У старих тварин рівень стабільних метаболітів NO (нітрит- та нітрат-аніонів) у плазмі крові та судинній стінці знижується; при цьому знижується активність конститутивної NOS, проте активність індуцибельної NOS зростає.

Згідно даним М.Г. Пшенникової і співавт. [9] відмінності генетично детермінованої стійкості до стресорних ушкоджень обумовлені неоднаковою продукцією оксиду азоту. Попереднє введення інгібітора NO-синтази L-NNA викликає виразкові ушкодження шлунка у щурів Вістар і не викликає їх у щурів Август, що обумовлено більш високою базальною продукцією NO у щурів лінії Август порівняно зі щурами Вістар. NO є фактором адаптаційного захисту організму. Отже, ефективність системи продукції NO визначає міжлінійні особливості реакції слизової оболонки шлунка на стрес. Узагальнюючи механізми участі NO як компонента стресреалізуючої системи, М.Г. Пшенникова [9] підкреслює його антиадренергічну та цитопротекторну дію.

Список літератури:

1. Проскуряков С.Я. Биология окиси азота / С.Я. Проскуряков, А.Г. Коноплянников, А.И. Иванников [та ін.] // Успехи соврем. биологии. – 1999. – Т. 119, № 4. – С. 380-395.
2. Волин М.С. Механизмы передачи сигнала оксидант-оксидазота в сосудистой ткани / М.С. Волин, К.А. Дэвидсон, Камински П.М. [и др.] // Биохимия. – 1998. – Т. 63, вып. 7. – С. 958-965.

3. Ивашкин В.Т. Оксид азота в регуляцииифункциональнойактивностифизиологических систем / В.Т. Ивашкин, О.М. Драпкина // Российский журнал гастроэнтерологии, гепатологии, колопроктологии. – 2000. – № 4. – С. 16-21.
4. Меерсон Ф.З. Стресс-лимитирующие системы и их роль в предупреждении ишемических повреждений сердца / Ф.З. Меерсон // Бюл. Всес. кардиол. науч. центра – 1985. – № 1. – С. 34-43.
5. Мещишен І.Ф. Біомолекули: структура та функції / І.Ф. Мещишен, В.П. Пішак, Н.П. Григор'єва. – Чернівці. – 1999. – 150 с.
6. Недоспаев А.А. Биогенный NO в конкурентных отношениях / А.А. Недоспаев // Биохимия. – 1998. – Т. 63. – Вып. 7. – С. 881-904.
7. Покровский В.И. Оксид азота, его физиологические и патофизиологические свойства / В.И. Покровский, Н.А. Виноградов // Терапевт.арх. – 2005. – Т. 77, № 1. – С. 82-87.
8. Пшенникова М.Г. Оксид азота как фактор генетически детерминированной устойчивости к стрессорным повреждениям и адаптационной защите / М.Г. Пшенникова, Н.А. Бондаренко, М.В. Шимкович // Бюл. эксперим. биологии и медицины – 2001. – Т. 132, № 11. – С. 510-513.
9. Пшенникова М.Г. Депонирование оксида азота у крыс различных генетических линий и его роль в антистрессорном эффекте адаптации к гипоксии / М.Г. Пшенникова, Б.В. Смирин, О.Н. Бондаренко [и др.] // Рос. физиол. журн. им. И.М. Сеченова. – 2000. – Т. 86, № 2. – С. 174-181.
10. Сосунов А.А. Оксид азота как межклеточный посередник / А.А. Сосунов // Соросовскийобразовательный журн. – 2000. – Т. 6. – С. 27–34.
11. Alam T.A role for endothelium-derived NO in bone resorption / T. Alam, B.S. Moonga [et al.] // J. physiol. – 1991. – Vol. 438. – P. 307.
12. Bredt D.S. Nitric oxide: a physiologic messenger molecule / D.S. Bredt, D.S. Snyder // Annu. Rev. Biochem. – 1994. – Vol. 63. – P. 175-195.
13. Corraliza I.M. Determination of arginase activity of macrofages: A micromethod / I.M. Corraliza, M.L. Campo, G. Soler, [et al.] // J. Immunol Methods. – 1994. – Vol. 174. – 1-2.
14. Gubkina S.A. Nitric oxide and its physiological complexes in systems modeling carbonyl stress and their dynamics in the body: autoref. of the diss. of Cand. of Sci. in physics and mathematics: speciality 03.00.02 «Biophysics» / S.A. Gubkina. – Moscow, 2009. – 27 p.
15. Drozdovska S.B. The dependence of sportsmen's aerobic opportunities on gene polymorphism / Visnyk Cherkaskogo Universytetu: Ser. Biological Sciences. – 2012. – Issue 2(215)1 – P. 43-52.
16. Iliin V.N. Variability of the genes defining productivity of athlete's performance in track and field jumps / V.N. Iliin, S. Drozdovskaia, V. Dosenko // Science in Olympic sport. – 2009. – № 4. – P. 24-28.
17. McCall T.B. Interleukin – 8 inhibits the introduction of nitric oxide syntetase in rat peritoneal neutrophils / T.B. McCall, R.M.J. Palmer, S. Moncada // Biochem.Biophis. Res. Commun. – 1992. – Vol. 186(2).
18. Miclescu A. Nitric oxide and pain: «Something old, something new» / A. Miclescu, T. Gordh // Acta Anaesthesiologica Scandinavica. – 2009. – Vol. 53, № 9. – P. 1107-11208.
19. Moncada S. The discovery of nitric oxide as the endogenous nitrovasodilator / S. Moncada, R.M.J. Palmer, E.A. Higgs // Hypertension. – 1988. – № 12. – P. 365-372.
20. Moyna N.M. The effect of physical activity on endothelial function in man / N.M. Moyna, P.D. Thompson // Acta Physiol. Scand. – 2004. – № 180. – P. 113-123. doi: 10.1111/j.0001- 6772.2003.01253.x
21. Myers J. Exercise capacity and mortality among men referred for exercise testing / J. Myers, M. Prakash, V. Froelicher et al. // N. Engl. J. Med. – 2002. – Vol. 346. – P. 793-801. doi: 10.1056/NEJMoa011858
22. Szabo C. DNA strand breakage, activation of poly (ADP-ribose) synthetase, and cellular energy depletion are involved in the cytotoxicity in macrophages and smooth muscle cells exposed to peroxynitrite / C. Szabo, B. Zingarelli, M. Oconnor [et al.] // Proc. Nat. Acad. Sci. USA. – 1996. – Vol. 93, № 5. – P. 1753-1758.
23. Cantu-Medellin N. Xanthine oxidoreductase-catalyzed reduction of nitrite to nitric oxide: Insights regarding where, when and how / N. Cantu-Medellin, E.E. Kelley // Biological Chemistry and Therapeutic Applications of Nitric Oxide. – 2013. – Vol. 34, № 1. – P. 19-26.
24. Tschakovsky M.E. Nitric oxide and muscle blood flow in exercise / M.E. Tschakovsky, M.J. Joyner // Appl. Physiol. Nutr. Metab. -2008. – Vol. 33, № 1. – P. 151-160.

Нетюхайло Л.Г., Ищейкина Л.К., Басараб Я.А., Харченко С.В.
Украинская медицинская стоматологическая академия

СОВРЕМЕННЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ОБ NO-РЕГУЛИРУЮЩЕЙ СИСТЕМЕ (ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ)

В обзоре обобщены данные научной литературы и раскрыта биологическая роль оксида азота, процессы его метаболизма и механизмы действия.
Ключевые слова: оксид азота, метаболизм.

Netiukhaylo L.H., Ishcheikina L.K., Basarab Y.O., Kharchenko S.V.
Ukrainian Medical Stomatological Academy

MODERN CONCEPTS OF NO-REGULATORY SYSTEM (REVIEW OF THE LITERATURE)

Summary
This review generalizes the provisions of scientific literature and discloses biological role of nitric oxide, process of its metabolism and mechanisms of action.
Keywords: nitric oxide, metabolism.

ФАРМАЦЕВТИЧНІ НАУКИ

УДК 615.014:32.019.5

АСИМЕТРІЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ФАРМАЦЕВТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ПЕРІОДИЦІ

Унгурян Л.М.
Одеський національний медичний університет
Громовик Б.П.
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

Показано, що автори публікацій у професійній періодиці спонукають фармацевтичних фахівців до прихованих дій на пацієнта, які в більшості випадків є адміністративними правопорушеннями. Внаслідок цього виникають ситуації морального ризику, що призводить до несприятливого вибору пацієнтом лікарських засобів і зростанню у нього витрат, у т.ч. додаткових витрат на терапію лікової хвороби, викликаної поліпрагмазією. За результатами аналізу інформації соціально-політичної періодики виявлено наявність восьми повідомлень про вилучення фальсифікованих ліків в листопаді 2012 р (Львів). Встановлено, що публікації містили розбіжності у кількості вилучених ліків та їх назвах. При цьому обсяг фальсифікату вказували за вартістю, кількістю назв і упаковок, в ящиках і тоннах. У публікаціях наводився різний перелік вилучених ліків. Зазначене пояснюється використанням окремими журналістами маніпулятивної, а не гуманістичної програми впливу на аудиторію через експлуатацію її потреби в безпеці і збереженні здоров'я, а також через закріплення в масовій свідомості читачів періодики негативного образу аптечної служби.

Ключові слова: асиметрія інформації, професійна та суспільно-політична періодика, фармацевтичний фахівець, пацієнт, належна аптечна практика, фальсифікація лікарських засобів.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Асиметрія (недосконаліcть, неповність, нерівність) інформації (АІ) є такою ситуацією, коли одна частина учасників ринку володіє інформацією, якою не володіє інша їх частина. Теорію АІ опрацювали американські економісти Дж. Ейкерлоф, М. Спенс і Дж. Стігліц, які за це у 2001 р. були нагороджені Нобелівською премією [4].

АІ, як фактор нестійкості, чинить істотний негативний вплив на поведінку учасників фармацевтичного ринку та механізм його функціонування, що проявляється в зниженні ефективності прийнятих учасниками рішень і життєдіяльності власне самого фармацевтичного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі зустрічаються поодинокі публікації з АІ у фармації, зокрема, показано, що в ринковому сегменті безрецептурних лікарських засобів (ЛЗ) спостерігається недостатня компетентність споживачів внаслідок АІ [1]. У результатів наших досліджень уточнено зміст АІ при фармацевтичної опіки [2], проаналізовані тексти інструкцій для медичного застосування препаратів-аналогів з погляду АІ [14], вивчено проблемні питання АІ на рівні підготовки фармацевтичних фахівців [15].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Професійна та суспільно-політична періодика має великий вплив на суспільство і приймають активну участь у формуванні індивідуальної і масової свідомості та конструюванні уявлень про соціальну реальність [13]. Вони є важливим регулятором громадської думки, позаяк будь-які судження формуються тільки стосовно тих явищ та фактів, які є інформаційно доступними спільноті. Власне з цього погляду актуальною є проблема поширення в періодиці інформації про фармацевтичну діяльність, зокрема, вплив цієї інформації на формування громадської думки і довіри щодо аптек і ФФ. Проте зазначене питання не знайшло достатнього висвітлення з погляду АІ.

Формулювання цілей статті. Метою нашої роботи стало вивчення проявів АІ щодо питань фармацевтичної діяльності в професійній та суспільно-політичній періодиці. Для досягнення поставленої мети були використаний моніторинг засобів масової інформації [12].

Виклад основного матеріалу. В силу наростаючої конкуренції на фармацевтичному ринку пріоритетними стали завдання комерційної, а не медико-соціальної складової в діяльності фармацевтичних організацій. Власне на це спрямована діяльність багатьох бізнес-тренерів, які через професійну періодику основну увагу і не завжди у правових рамках зосереджують на реалізації аптекою торгівельної функції.

Так в одній із публікацій популярного фармацевтичного журналу наводиться звіт із семінару стосовно збільшення аптечних продаж. Зокрема, увага одного з бізнес-тренерів була зосереджена на рольовому аналізу ЛЗ, при якому виділяють ключові показники, на його думку, діяльності провізора – генератори потоку (лідери продажу в упаковках) і генератори готівки (лідери в грошах) [23].

На одному з прикладів, *коли відвідувач аптеки звертається за ессенціале форте* (генератор потоку), *рекомендовано додатково продати ще й гепабене* (генератор готівки) *під приводом кращого захисту печінки.* Проте вживання хворим цих двох ЛЗ, на відміну від прийому лише ессенціале форте, не показано при гострих запальних захворювання печінки і жовчовивідних шляхів, гострому гепатиті та холангіті, гострих отруєння різної етіології, жовчнокам'яній хворобі, обструкції жовчовивідних шляхів. Воно може спричинити ліко-пов'язані проблеми через синергічний прояв побічних реакцій ЛЗ – нудоти, блювання, диспепсії, печії, діареї, підвищення діурезу, алергічних реакцій, посилення алопеції та вестибулярних порушень [3].

У цій же публікації наводяться слова тренер-консультант з ритейлу і мерчандайзингу, яка на власний розсуд визначила пріоритет аптеки: *«Часто фармацевти говорять про те, що аптека – це медичний заклад, а не магазин. Такі стереотипи занапащають продажі. Давайте говорити прямо: аптека – це роздрібна торгівля, і в ній працюють ті ж принципи, що і в будь-який інший точці продаж».*

Проте тренер-консультант зловживає АІ, позаяк, відповідно до чинного на той час нормативного документу [9], аптека – заклад охорони здоров'я, основним завданням якого є забезпечення населення, закладів охорони здоров'я, підприємств, установ та організацій ЛЗ шляхом здійснення роздрібної

© Унгурян Л.М., Громовик Б.П., 2015

торгівлі. При цьому роздрібна торгівля ЛЗ – це діяльність з придбання, зберігання та продажу готових ЛЗ через аптеку та її структурні підрозділи (у т.ч. ЛЗ, виготовлених в умовах аптеки) безпосередньо громадянам для їх особистого споживання, закладам охорони здоров'я (крім аптечних закладів), а також підприємствам, установам та організаціям без права їх подальшого перепродажу.

Безпосередньо торгівлю ЛЗ можуть здійснювати провізори-фахівці та молодші фахівці з фармацевтичною освітою з дотриманням вимог чинного законодавства [10]. Відповідно до Належної Аптечної Практикою першим завданням фармацевтичного фахівця (ФФ) є благополуччя пацієнтів. Головним же в їх діяльності є допомагати пацієнтам найкращим чином застосовувати ЛЗ. Серед основних функцій – надання відповідної інформації та консультації пацієнтів, а також сприяння раціональному і економічному призначенню, а також відпуску ЛЗ. При цьому ФФ повинні надавати пацієнтам достатню інформацію щодо стану здоров'я, захворювання та ліків для їхньої участі у прийнятті рішень стосовно загального плану лікування. Ця інформація повинна бути спрямована на підтримку дотримання пацієнтами лікування та розширення прав і можливостей пацієнтів

Крім цього існує чіткий розподіл ЛЗ на рецептурні і безрецептурні. Рецептурний ЛЗ повинен відпускатися з аптеки лише за рецептом лікаря і тут правила магазинної торгівлі не актуальні [24].

У процесі відпуску безрецептурних ЛЗ перед здійсненням торгівельної операції ФФ повинен здійснити фармацевтичну опіку, зокрема з'ясувати інформацію про таке [11]:

– у кого виникла проблема (пацієнт, члени сім'ї, знайомі – діти чи дорослі);

– як давно виникло нездужання і скільки часу триває;

– яких заходів вжито перед зверненням до аптеки;

– які ЛЗ вже прийняті для полегшення стану.

Таким чином, аптека є невід'ємною частиною системи охорони здоров'я, кінцевою метою якої є забезпечення того, що пацієнт отримує необхідні ЛЗ та вигоди від належного їх використання [25].

Ураховуючи зазначене вище, у подальшому нами був проведений контекст-аналіз публікацій дайджесту «Рецепты аптечных продаж», який заснований у 2011 р. Агентством медичного маркетингу. Даний журнал спочатку позиціонувало себе як практичне видання для фармацевтів, а з 2012 р. – як практичне видання для провізорів і фармацевтів. Його головний курс – тренінговий курс для ФФ.

Уже в першому числі журналу наголошується, що *«Відмінність аптечних продажів від інших полягає в тому, що покупець взагалі не повинен здогадуватися, що саме йому продають»* [7]. Власне це фраза є леймотивом тренінгової діяльності журналу, позаяк через два роки у 21 числі видання в іншій публікації майже дослівно вона наводиться [21]: *«Головна відмінність аптечних продаж від магазинних полягає в тому, що клієнт/пацієнт взагалі немає здогадуватися, що йому саме продають»*. Це не дивлячись на те, що відповідно до Етичного кодексу фармацевтичних працівників України (підрозділ 7.3) ФФ повинен надавати пацієнту всебічну та в доступному вигляді інформацію відносно застосування, протипоказань, побічних дій ЛЗ і ВМП, навіть всупереч власним інтересам чи комерційним інтересам установи [5].

Третє число (2012 р.) аналізованого журналу містить статтю [17], яка у цьому ж році без змін була опублікована на шпальтах «Еженедельника Аптека» [18]. У цій статті бізнес-тренер наводить приклади заходів щодо збільшення «середнього чеку – основи аптечних продаж».

Одна з рекомендацій має такий вигляд:

«... клієнт просить цефтриаксон, а ви йому повідомляєте, що при прийомі такого антибіотика обов'язково слід захистити кишечник від дисбактеріозу, і пропонуєте придбати конкретний пробіотик».

Інший прийом тиску на пацієнта з метою збільшення «середнього чеку» ще вишуканіший:

«Пам'ятайте – клієнти не купують якийсь пробіотик або якийсь протиалергічний препарат, необхідно рекомендувати конкретні препарати. Також хорошим посиленням цього прийому служить альтернативне питання, яке можна назвати «вибором без вибору».

Наприклад:

– Дайте мені Кларитроміцин.

– Приймаючи такий антибіотик, необхідно захистити кишечник, це може бути або Лінекс, або Біфіформ.

Клієнт при такій постановці питання просто змушений робити вибір!».

При цьому автор настоює, що; *«Продаючи другий продукт, краще користуватися правилом «низхідної ціни», клієнти краще погоджуються на покупку, якщо ціна другого продукту доступніше, ніж першого»*.

Зважаючи на важливість власного прикладу це й же бізнес-тренер у продовжені своєї статті, яке побачило світ у наступних числах аналізованого журнал та «Еженедельника Аптека» [19; 20] стверджує, що для тих клієнтів, хто сумнівається *«Дуже ефективно, коли першостольник каже, що сама приймала, або рекомендує його* (ЛЗ) *своїм родичам»*. Далі він констатує: *«Не вірте тренерам, які говорять, що не можна застосовувати особисті приклади, це неправильні тренери, які роблять неправильні тренінги»*.

При цьому на думку автора, *«Якщо в аптеку звертається клієнт, якому потрібен не конкретний препарат, а вирішення проблеми, важливо пам'ятати, що часи монотерапії, коли хвороби лікували одним препаратом, вже канули в лету»*. І не зважаючи на можливі ліко-пов'язані проблеми, бізнес-тренер стверджує; *«У численних дослідженнях доведено, що комбінована терапія майже завжди ефективніша, більш того, комбінована терапія дозволяє знизити дози препаратів за рахунок їх синергізму. Тому коли пацієнт звертається з проблемою, її потрібно максимально ефективно вирішити, порекомендувавши мінімум 2 препарати безрецептурної групи»*. При цьому автор забуває сказати, що внаслідок синергізму значно потенціюються побічні реакції двох ЛЗ.

В 30 номері аналізованого журналу наводиться звіт із першої всеукраїнської конференції стосовно збільшення аптечних продаж [16]. Зокрема у звіті читаємо: *«... потрібно навчити провізора такому прийому продаж, як «навіювання цінності». Ключове повідомлення при цьому виглядає так: «Розумію, що дані ліки коштує дорого, але операція буде коштувати вам дорожче»*.

На нашу думку, це не «навіювання цінності», а насамперед елемент морального тиску, який змушує пацієнта купувати ЛЗ, якого він можливо і не потребує.

Для справедливості варто зауважити, що здоровий глузд проявив один з учасників цієї конференції, який виступив проти агресивної стратегії

просування ЛЗ на фармацевтичному ринку, коли пацієнту буквально нав'язують ЛЗ під загрозою смерті, і запропонував переорієнтуватися в сторону донесення об'єктивної інформації про цінність ЛЗ.

В 31 номері аналізованого журналу бізнес-тренер наводить основні стадії розвитку першостольника [22]. Автор вважає, що відпуск конкретного ЛЗ при зверненні за ним відвідувача аптеки (перша стадія) не є продажем – *«це можуть робити аптечні роботи, в такій роботі немає додаткових цінностей ні для аптеки, ні для споживача»*.

Складнішою процедурою є консультування пацієнта (друга стадія), тому що *«як мінімум потрібно знати, від чого допомагає та чи інша таблетка. Однак, маючи профільну освіту, це не так вже й важко»*. Нонсенс, бо виходить, що в деяких аптеках працюють фахівці без фармацевтичної освіти.

Третьою стадією є переконання відвідувача провізором власним досвідом, про що зазначалося вище, четвертою – формування нової не завжди доцільної потреби через задоволення існуючої потреби.

Таким чином, автори наведених вище рекомендацій спонукають провізорів до скритих дій на пацієнта внаслідок чого виникають ситуації морального ризику, що призводить до несприятливого вибору пацієнтом ЛЗ та зростання у нього витрат, у т.ч. додаткових витрат стосовно фармакотерапії лікової хвороби, спричиненої поліпрагмазією. При цьому провізор порушує правила відпустку рецептурних ЛЗ (антибіотиків), що є адміністративним правопорушенням, і як, наслідок, настає відповідальність за безрецептурний відпуск ЛЗ в порядку ч. 1 ст. 155 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка тягне за собою накладення штрафу від одного до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [6].

Далі для встановлення АІ у суспільно-політичній періодиці нами був проведений аналіз повідомлень соціально-політичних газет (СПГ) національного рівня щодо резонансного випадку виявлення фальсифікованих ЛЗ в Україні, які датувалися листопадом 2012 р. (м. Львів). Усього було проаналізовано 226 номерів 15 СПГ національного рівня за вказаний місяць: Аргументы и факты в Украине, Газета по-українськи, Голос України, Демократична Україна, День, Дзеркало тижня, Еженедельник 2000, Известия в Украине, Комсомольская правда в Украине, Профспілкові вісті, Сегодня, Сільські вісті, Україна молода, Урядовий кур'єр, Факты и комментарии.

Як видно з даних табл. 1, лише 7 СПГ помістили повідомлення про виявлення фальсифікації ЛЗ. При цьому спостерігається оперування (маніпулювання) інформацією, а саме з частковим її висвітленням: вибірковістю подання, особливим компонуванням у повідомленнях СПГ тощо, позаяк в інформації аналізованих СПГ подані різні дані щодо вилучених ЛЗ.

Окрім цього їх обсяг вимірюють за вартістю, кількістю найменувань і упаковок, в ящиках та навіть у тоннах. СПГ подають також різні назви вилучених ЛЗ. Це особливо є дивним з погляду посилання авторів публікацій на одній й ті ж офіційні джерела інформації. Варто зазначити, що про наслідки розслідування фальсифікації зазначені СПГ не повідомили. Такі дані висвітлив лише один електронний ЗМІ, який зазначив, що під час слідства було проведено кілька десятків експертиз та підтверджена фальсифікація 50 найменувань ЛЗ [8].

Таким чином, маємо місце з АІ в повідомленнях аналізованих СПГ, що, на нашу думку, можна пояснити використанням окремими журналістами СПГ маніпулятивної, а не гуманістичної програми впливу на аудиторію. При цьому спостерігається експлуатація поглядів та інтересів аудиторії, які повинні, за думкою журналістів окремих СПГ, діяти безвідмовно, зокрема, потреби в безпеці та збереженні здоров'я, а також закріпленням у масовій свідомості читачів СПГ негативного образу аптечної служби.

Висновки:

1. На підставі аналізу публікацій тренінгового характеру в професійних ЗМІ встановлено, що їх автори спонукають провізорів до скритих дій на пацієнта внаслідок чого виникають ситуації морального ризику, що призводить до несприятливого вибору пацієнтом ЛЗ та зростання у нього витрат, в т.ч. додаткових витрат стосовно фармакотерапії лікової хвороби, спричиненої поліпрагмазією. При цьому провізор порушує правила від-

Таблиця 1

Інформації СПГ щодо вилучення фальсифікованих ЛЗ

Назва СПГ (назва статті)	Місце вилучення ЛЗ	Обсяг вилучених ЛЗ	Вказано назв вилучених ЛЗ
Газета по-українськи № 171 від 16.11.2012 *(Мезим і фестал підробляли на складі)*	Колишній аптечний склад	200 ящиків, майже 40 назв	7 назв
Голос України № 214 від 13.11.2012 *(Вилучено дві тони фальсифікованих ліків)*	Аптеки	200 ящиків, близько 2 тон	18 назв
День № 208 від 15.11.2012 *(Відповідь на контрафактний скандал)*	Неліцензований склад	Не вказано	Не вказано
Комсомольская правда в Украине № 263 від 24.11.2012 (*Поддельные лекарства, изготовленные во Львовской области, изъяли из оборота по всей Украине)*	Склади лікарських препаратів	Понад 200 ящиків, 597 серій	Не вказано
Известия в Украине № 216 від 15.11.2012 *(Из украинских аптек начали убирать подделки)*	Неліцензований склад	Близько 3 тон, 90 назв	5 назв
Урядовий кур'єр № 213 від 20.11.2012 *(Пильнуйте здоров'я від фальсифікату)*	2 безліцензійні склади	Близько 200 тис. уп., 596 назв	11 назв
Урядовий кур'єр № 215 від 22.11.2012 *(З ринку ліків приберуть фальсифікати)*	Підпільний цех і склад	Приблизно 600 назв на 2 млн. грн.	Не вказано
Факты и комментарии № 209 від 14.11.2012 *(Во львовской аптеке изъяли 200 ящиков поддельных лекарств)*	Аптека	Понад 200 ящиків	13 назв
Часто згадувані ЛЗ в 5 повідомленнях: *но-шпа, темпалгін і фестал* (по 4 рази), *амізон, колдфлю, уролесан і фармацитрон* (по 3 рази), *анаферон дитячий, анаферон, бісептол, доларен, ессенціалє, енап і фезам* (по 2 рази)			

пустку рецептурних ЛЗ, що є адміністративним правопорушенням.

2. За результатами аналізу інформації 226 номерів 15 СПГ виявлено наявність восьми повідомлень про вилучення фальсифікованих ЛЗ у Львові в листопаді 2012 р. Встановлено в цих повідомленнях АІ щодо кількості вилучених ЛЗ та їх назв. При цьому обсяг фальсифікованих ЛЗ вимірювали за вартістю, кількістю назв та упаковок, в ящиках і тоннах. В публікація подавалися різні назви вилучених ЛЗ.

Зазначена АІ пояснюється використанням окремими журналістами СПГ маніпулятивної, а не гуманістичної програми впливу на аудиторію через експлуатацію потреби аудиторії в безпеці та збереженні здоров'я, а також закріплення у масовій свідомості читачів СПГ негативного образу аптечної служби.

Список літератури:

1. Асимметрия информации на фармрынке [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://aquareus.livejournal.com/391008.html
2. Громовик Б.П. Реалії асиметрії інформації у фармацевтичній опіці / Б.П. Громовик, Б.Л. Парновський, Л.М. Унгурян // Одеський медичний журнал. – 2012. – № 3. – С. 30-33.
3. Державний реєстр лікарських засобів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.drlz.kiev.ua/
4. Довбенко М. Нобелівська премія за розробку теорії асиметричної інформації / М. Довбенко //Економіка України. – 2003. – № 10. – С. 86–90.
5. Етичний кодекс фармацевтичних працівників України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfau.in.ua/?page_id=2840
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення (редакція від 07.07.2014) [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10
7. Кравец А. Об активных аптечных продажах / А. Кравец // Рецепты аптечных продаж. – 2011.– № 1. – С. 20–25.
8. Львовские фармацевты осуждены за подделку более 50 наименований лекарств – приговор вступил в силу [Электронный ресурс]. Фармацевтический дайджест № 38(269). – Режим доступа: http://pharma.net.ua/lvovskie-farmacevty-poluchili-uslovnye-sroki-za-poddelku-bolee-50-naimenovanij-lekarstv
9. Наказ Державної інспекції з контролю якості лікарських засобів МОЗ України № 340 від 21.09.2010 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової, роздрібної торгівлі лікарськими засобами» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0968-10
10. Наказ МОЗ України № 723 від 31.10.2011 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової, роздрібної торгівлі лікарськими засобами» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1420-11/page
11. Наказ МОЗ України № 875 від 11.10.2013 «Про затвердження протоколів провізора (фармацевта)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.apteka.ua/article/267027
12. Серов В. Мониторинг СМИ – важнейшая маркетинговая составляющая конкурентной разведки [Электронный ресурс] / В. Серов. – Режим доступа: http://www.it2b.ru/blog/arhiv/634.html
13. Трепачко Д.Ю. Особливості застосування контент-аналізу в дослідженнях новинних повідомлень ЗМІ / Д.Ю. Трепачко / Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. – К.: ІВЦ «Політехніка». 2010. – № 1(5) – С. 56-61.
14. Унгурян Л.М. Зміст текстів інструкцій для медичного застосування препаратів-аналогів з погляду асиметрії інформації та пов'язаних із ліками проблем / Л.М. Унгурян, В.Й. Кресюн, Б.П. Громовик // Одеський медичний журнал. –2013. – № 6. – С. 27–32.
15. Унгурян Л.М. Асиметрія інформації на рівні підготовки фармацевтичних фахівців / Л. М. Унгурян, Б.П. Громовик // Фармацевтичний часопис. – 2014. – № 3. – С. 61–64.
16. Ценные советы в ценовом сегменте – Первая всеукраинская практическая конференция «ФармаШеф-2014» // Рецепты аптечных продаж. – 2014. – № 7(30). – С. 6–14.
17. Чертков Ю. «Пирамида аптечных продаж» – проверенный инструмент увеличения «среднего чека» / Ю. Чертков // Рецепты аптечных продаж. – 2012. – № 3. – С. 6–11.
18. Чертков Ю. «Пирамида аптечных продаж» – проверенный инструмент увеличения «среднего чека» [Электронный ресурс] / Ю. Чертков. – Режим доступа: http://www.apteka.ua/article/124706
19. Чертков Ю. «Пирамида аптечных продаж» – проверенный инструмент увеличения «среднего чека». Часть вторая / Ю. Чертков // Рецепты аптечных продаж. – 2012. – № 4. – С. 6–11.
20. Чертков Ю. «Пирамида аптечных продаж» – проверенный инструмент увеличения «среднего чека». Часть вторая [Электронный ресурс] / Ю. Чертков. – Режим доступа: http://www.apteka.ua/article/133207
21. Чертков Ю. Правила продаж – что работает в аптеке? / Ю. Чертков // Рецепты аптечных продаж. – 2013. – № 9(21). – С. 6–9.
22. Чертков Ю. Скрипты допродажи: мнений много – решение одно! / Ю. Чертков // Рецепты аптечных продаж. – 2014. – № 8(31). – С. 6–12.
23. Чибисова М. Аптечная машина продаж / М. Чибисова // Провизор. – 2010. – № 24. – С. 7–14.
24. Joint FIP/WHO guidelines on good pharmacy practice: standards for quality of pharmacy services from the WHO technical report series, No. 961, 45th report of the WHO Expert Committee on specifications for pharmaceutical preparations © World Health Organization 2011. – 20 p.
25. What is Pharmacy? http://www.psnz.org.nz/public/home/careers/intro.aspx

Унгурян Л.М.
Одесский национальный медицинский университет
Громовик Б.П.
Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого

АСИММЕТРИЯ ИНФОРМАЦИИ О ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПЕРИОДИКЕ

Аннотация
Показано, что авторы публикаций в профессиональной периодике побуждают фармацевтических специалистов к скрытым действиям на пациента, которые в большинстве случаев являются административными правонарушениями. Вследствие этого возникают ситуации морального риска, что приводит к неблагоприятному выбору пациентом лекарственных средств и росту у него транзакционных издержек, в т. ч. дополнительных расходов на терапию лекарственной болезни, вызванной полипрагмазией. По результатам анализа информации социально-политической периодики выявлено наличие восьми сообщений об изъятии фальсифицированных лекарств в ноябре 2012 г. (Львов). Установлено, что публикации одержат расхождения в количестве изъятых лекарств и их названиях. При этом объем фальсификата указывали по стоимости, количеству названий и упаковок, в ящиках и тоннах. В публикациях приводился различный перечень изъятых лекарств. Указанное объясняется использованием отдельными журналистами манипулятивной, а не гуманистической программы воздействия на аудиторию через эксплуатацию ее потребности в безопасности и сохранении здоровья, а также через закрепление в массовом сознании читателей периодики негативного образа аптечной службы.
Ключевые слова: асимметрия информации, профессиональная и общественно-политическая периодика, фармацевтический специалист, пациент, надлежащая аптечная практика, фальсификация лекарственных средств.

Unhurian L.M.
Odessa National Medical University
Hromovyk B.P.
Danylo Halytskyi Lviv National Medical University

ASYMMETRIC INFORMATION ON PHARMACEUTICAL ACTIVITIES IN PROFESSIONAL AND SOCIO-POLITICAL PERIODICALS

Summary
The article illustrates that the authors of the publications in the professional periodicals encourage pharmacists to perform hidden actions towards the patients, which in most cases are administrative offenses. Because of this, there are situations of moral hazard, which lead to adverse selection of drugs by a patient and the growth of his transaction costs, including additional costs for therapy of drug related problems caused by polypharmacy. The analysis of information of socio-political periodicals revealed the presence of eight reports about seizures of counterfeit drugs in November 2012 in Lviv. It has been found that the publications contain differences regarding the number of seized drugs and their names. The volume of counterfeit drugs was stated according to their cost, number of titles and packaging, in boxes and tons. In the reports there were submitted different names of seized drugs. This is determined by the use of manipulative rather than humanistic program of impact on the audience by individual journalists. For this purpose journalists turn to the needs of the audience in security and preservation of health and consolidate in the mass consciousness of periodicals' readers a negative image of pharmacy services.
Keywords: asymmetric information, professional and socio-political periodicals, pharmacist, patient, good pharmacy practice, falsification of drugs.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378: 316.6

КУЛЬТУРНИЙ ШОК ТА ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

Беспалова Н.В., Самойленко С.А.
Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

Статтю присвячено проблемі дослідження вивчення особливостей взаємозв'язку особистісних характеристик людини та рівня її психологічної адаптованості до нового середовища. Практична частина роботи складається з опису процедури проведення й аналізу результатів емпіричного дослідження. У процесі культурної адаптації людина проходить три етапи, що супроводжуються трансформаціями його ціннісних установок та поведінки. пристосуванням до нової культури, національним традиціям і цінностям, способу життя. Для дослідження процесу культурного шоку було складено анкету. Анкета діагностує проблеми, що виникають у процесі культурного шоку, та дозволяє судити про успішність адаптації.

Ключові слова: адаптація, реадаптація, особистісні особливості, культурний шок, анкета.

Постановка проблеми. Явище культурного шоку завжди доповнюється культурною адаптацією. Культурна адаптація у широкому змісті розуміється як складний процес, у випадку успішного завершення якого людина досягає відповідності (сумісності) з новим культурним середовищем, приймаючи її традиції як свої власні і діючи відповідно до них. Звичайно виділяють внутрішню сторону адаптації, що виражається в почутті задоволеності і повноти життя, та її зовнішню сторону, що виявляється в участі індивіда в соціальному і культурному житті нової групи, повноправній міжособистісній взаємодії з її членами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до проблем міжкультурної адаптації виник у світовій науці на початку XX сторіччя. Останнім часом міжкультурне пристосування стали розглядати як багатоаспектний процес, що включає в себе не тільки збереження позитивного емоційного стану і психічного здоров'я мігрантів, але і придбання ними соціальних умінь і навичок, необхідних для успішного виконання задач повсякденного життя. Утім, у багатьох дослідженнях виявлена кореляція між цими двома сторонами пристосування [5]. Це потребує звертання до поняття культурний шок і подібним з ним – шок переходу, культурна стомлюваність та зворотній культурний шок [3].

«Культурний шок» – поняття західної етнопсихології для позначення:

а) конфлікту старих і нових культур та норм, властивих індивідові як представникові того суспільства, що він залишив, і нових, тобто того суспільство, у яке він прибув.

б) труднощів, що з'являються в людини при входженні його в нову для нього культуру.

Отже, явище культурного шоку доповнюється культурною адаптацією – вид соціально-культурної адаптації, що представляє собою психологічне і соціальне звикання, пристосування людей до нової культури, чужим національним традиціям і цінностям, способові життя і поводженню, у ході яких узгоджуються норми-вимоги і чекання учасників міжетнічної взаємодії.

У процесі культурної адаптації людина проходить, як правило, через три етапи, що супроводжуються і визначеними трансформаціями його психіки, ціннісних установок і поводження. [5]

Перший характеризується ентузіазмом і піднятим настроєм, другий – фрустрацією, депресією і почуттям замішання, що на третьому, завершальному етапі повільно переходять у почуття впевненості і задоволеності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У психології накопичені свідчення про значні розходження в протіканні процесу міжкультурної адаптації, його тривалості, рівні адаптації, особливостей культури і ситуаційних факторів [5].

Новизна роботи та її теоретичне та практичне значення обумовлюється новаторським підходом до вивчення взаємозв'язку рис особистості та рівнем соціально-психологічної адаптації у специфічному контексті проблемної ситуації. Експериментальна частина даної роботи являє собою емпіричне дослідження, метою якого виступає вивчення особливостей взаємозв'язку рис особистості людини та успішністю реадаптації.

Мета статті. Ціллю дослідження виступає вивчення особливостей взаємозв'язку рис особистості людини та рівня культурної адаптації.

Предметом даного дослідження є адаптація людини до перебування за кордоном у інокультурному оточенні.

Об'єктом дослідження є взаємозв'язок між психологічними характеристиками темпераменту та рівнем успішності реадаптації індивида.

Головною метою цієї роботи є підтвердження гіпотези про те, що ступінь виразності таких рис особистості як екстраверсія-інтроверсія, ригідність-пластичність, емоційна невитриманість – врівноваженність буде впливати на успішність культурної адаптації індивидів, які перебувають за кордоном або повернулися додому.

Практична частина роботи складається з опису процедури проведення й аналізу результатів емпіричного дослідження особливостей взаємозв'язку соціально-психологічної адаптації та рис особистості.

Виклад основного матеріалу. Експериментальною гіпотезою даного дослідження було висунуто таке припущення: такі психологичні характеристики темпераменту як «Інтроверсія- Екстраверсія», «Емоційна збудливість – Емоційна врівноваженість», «Рігідність-Пластичність» будуть впливати на рівень успішності адаптації людей, які перебувають за кордоном. Таким чином ми припускаємо, що:

1) опитувані з такими психологічними характеристиками темпераменту як екстраверсія, пластичність, емоційна врівноваженість будуть мати високий рівень успішності адаптацію.

2) опитувані з такими психологічними характеристиками як інтроверсія, ригідність, емоційна збудливість будуть мати низький рівень успішності адаптації.

Для дослідження відбиралися респонденти, що відповідають наступним критеріям:

Віковий склад і чисельність випробуваних:
середній вік – 22-35 років,
загальна чисельність опитуваних – 25.

Люди середнього віку становлять інтерес для дослідження характеру зв'язку зворотного культурного шоку з особистісними характеристиками,

© Беспалова Н.В., Самойленко С.А., 2015

тому що саме представники цієї вікової групи по статистиці складають велику частину в міжнародній міграції населення [1]/

Зважаючи на те, що культурний шок триває від 6 місяців до 5 років [2], мінімальний термін перебування респондента за кордоном до повернення додому складав 6 місяців.

Для дослідження процесу культурного шоку а також успішності адаптації або реадаптації індивіда після перебування за кордоном і його повернення в звичну для нього культуру було складено і адаптовано анкету на основі NAFSA publication [3], що включає наступні блоки:

1) Анкета, що визначає наступні вихідні дані:

а) Ф.И.П, його стать;

б) вік;

в) термін перебування в іншомовної країні;

г) мета поїздки, її здійснення;

д) володіння мовою країни перебування;

е) мета поїздки.

ж) позитивне або негативне здійснення мети

2) Три блока, що визначають успішність культурної реадаптації по поверненню індивіда на батьківщину в звичну культуру після взаємодії з представниками іншої культури, що базуються на наступному:

а) Природно, за період відсутності випробуваного на батьківщині відбулися зміни. Найчастіше, людина не очікує цього, вважаючи, що в його рідній країні, оточенні, родині усі залишилося колишнім. Це одна з причин виникнення зворотного культурного шоку і проблем, що він спричиняє. Для даного дослідження є важливими не тільки діагностика самих проблем, але і шляхів подолання.

Блок «ЗМІНИ оточення» призначений для діагностики:

· демографічних, політичних змін у родині респондента, його найближчому оточенні, країні і проблем, які ці зміни спричинили за собою,

· особистісних змін родичів, друзів, адаптація респондента до цих змін.

б) при поверненні індивіда в рідне для нього етнокультурне середовище після тривалого його перебування за кордоном виникає зворотний культурний шок, тому що для життя в іншій країні людина поступово приймає її цінності, і, прибуваючи додому, після радості зустрічі з рідними знову почуває себе «чужинцем», але вже на своїй батьківщині.

Блок «РОЗУМІННЯ «НОВОГО МЕНЕ» необхідний для:

· визначення нового етапу особистісного росту через вивчення захисту від культурних розходжень при їхній оцінці на користь своєї групи (стадія фрустрації культурного шоку) [3]. Необхідно було виявити, який саме аспект був виділений, до якої проблеми це привело під час перебування за кордоном, чому та як індивід справився з даною проблемою,

· розпізнавання стадії фрустрації і пристосування до культурного шоку. На цьому етапі виділяється аспект культури країни перебування індивіда, що був їм прийнятий, до якої проблеми це привело, чому, і як вона була вирішена.

· діагностики зміни особистісних властивостей індивіда, реакції на ці зміни родини, друзів респондента, його самого,

· діагностики змін найближчого оточення, спілкування випробуваного.

· Блок «ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК», заснований на методі незакінчених пропозицій діагностує:

· чекання індивіда з приводу:

1) поїздки і виправдання/невиправдання цих чекань;

2) повернення на батьківщину;

3)кар'єри;

4) друзів

· чекання родини респондента,

· втрати і придбання випробуваного в зв'язку з поїздкою і поверненням.

У цілому, здійснивши докладний контент-аналіз, ми можемо визначити рівень успішності реадаптації індивіда. Анкета діагностує проблеми, що виникають при зворотному культурному шоку, а їх подолання дозволяє судити про успішність реадаптації.

Обрана методика дозволяє діагностувати наступні полярні властивості темпераменту:

· екстраверсию – інтроверсию;

· ригідність – пластичність;

· емоційну збудливість – емоційну урівноваженість;

· темп реакцій (швидкий – повільний);

· активність (високу – низьку)

· щирість випробуваного у відповідях на питання.

Показник «Інтроверсия – екстраверсия» характеризує індивідуально-психологічну орієнтацію людини або (переважно) на світ зовнішніх об'єктів (екстраверсия), або на внутрішній суб'єктивний світ (інтроверсия).

Екстравертам властиві – товариськість, імпульсивність, гнучкість поводження, велика ініціативність, висока соціальна адаптованість. Екстраверти звичайно мають зовнішню чарівність, прямолінійні в судженнях, як правило, орієнтуються на зовнішню оцінку. Добре справляються з роботою, що вимагає швидкого прийняття рішень.

Інтровертам властиві – нетовариськість, замкнутість, соціальна пасивність, схильність до самоаналізу й утруднення до соціальної адаптації. Інтроверти краще справляються з монотонною роботою.

Показник «Емоційна збудливість – емоційна урівноваженість» зв'язаний з показниками лабільності нервової системи.

Емоційно урівноважені – люди, не схильні до занепокоєння, стійкі стосовно зовнішніх впливів, викликають довіра, схильні до лідерства. Схильні до збереження організованого поводження, ситуативної цілеспрямованості в звичайних і стресових ситуаціях. Характеризуються зрілістю, відмінною адаптацією, відсутністю великої напруженості.

Емоційно збудливі люди – чуттєві, емоційні, тривожні, схильні болісно переживати невдачі і розбудовуватися по дріб'язках. Характеризуються нестійкістю, поганою адаптацією, схильністю до швидкої зміни настрою, почуттям винності, занепокоєння, заклопотаності, депресивних реакцій.

Ригідність є важливою рисою особистості. Вона являє собою ускладненість (аж до повної нездатності) у зміні запланованою людиною програми діяльності в умовах, об'єктивно потребуючих її перебудови.

Емпіричне дослідження проводилося в кілька етапів.

1) Визначення рівня успішності культурної адаптації за допомогою авторського опитувача, що складається з анкети і трьох блоків, що пропонувалося заповнити кожному випробуваному. Час виконання – 60 хвилин.

2) Визначення психологічних характеристик темпераменту за допомогою методики «Психологічна характеристика темпераменту». Випробуваним пропонувався бланк із назвою методики, чіткою інструкцією, і власне методикою, що складається з 48 питань, на яки потрібно було дати позитивну або негативну відповідь у виді «так» або «ні».

Автори методики припускали, що соціально і психологічно адаптована людина почуває собі емоційно комфортно, із повагою ставитися до себе і навколишніх і приписує відповідальність за результати своєї діяльності своїм спроможностям і зусиллям.

Відповідно, дезадаптивні особистості є емоційно дискомфортними, мають неадекватну (частіше – занижену) самооцінку, замкнуті, нетовариські і схильні до втечі від реальності.

Значущим чинником у картині соціально-психологічної адаптації людини виступає її інтернальність – спроможність брати на себе відповідальність за свої вчинки.

Висновки і пропозиції.

1) досліджувана вибірка демонструє показники адаптивності, що перевищують норму;

2) чинник інтернальності – внутрішнього локусу контролю – суттєво впливає на процес соціально-психологічної адаптації в межах іншої культури;

3) успішність соціально-психологічної адаптації залежить від самоприйняття й прийняття інших.

Отримані результати узгоджуються з даними психологічних досліджень в області вивчення соціально-психологічної адаптації та рис особистості; вони підтверджують висунуту гіпотезу про те, що ступінь виразності таких рис особистості як замкнутість – товариськість, емоційна нестійкість – емоційна стійкість, схильність почуттям – висока нормативність поведінки, боязкість – сміливість, консерватизм – радикалізм, низький самоконтроль – високий самоконтроль, розслабленість – напруженість має високий рівень кореляції зі ступенем соціально – психологічної адаптації студентів-іноземців.

Так, була виконана задача цієї роботи – були визначені риси особистості, що взаємопов'язані з рівнем соціально – психологічної адаптації іноземців, які тривалий час проходять навчання в Україні, але мають можливість повертатися на батьківщину на період канікул.

Перспективи даного дослідження бачаться у подальшому більш детальному вивченні взаємозв'язку соціально – психологічної адаптації та ступеню виразності рис особистості. Зокрема, використана у даній роботі методика може бути використана організаторами програм міжкультурного обміну для прогнозування рівня адаптованості студентів до умов перебування у інокультурному середовищі. Результати використання цієї методики можуть реєструватися на протязі усього навчального року. У цьому ж виражається і практичне значення цієї роботи, тобто використання методики з ціллю прогнозування рівня соціально – психологічної адаптації студентів-іноземців.

Список літератури:

1. Белинская Е. П., Стефаненко Т. Г. Социально-психологические методы анализа особенностей этнической социализации. – М.: Воронеж, 2002 – С. 21-25.
2. Ким Я. Ю. Коммуникация и кросс-культурная адаптация // Этнос и политика: Хрестоматия / Авт.-сост. А. А. Празаускас. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – С. 36-41.
3. Лебедева Н. М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию. – М.: Ключ-С, 1998. – С. 190-220.
4. Мухина В. С. Психология межнациональных отношений. – М.,1989 – С. 17-25.
5. Peabody D, Goldberg L. Some determinants of factor structures from personality-trait descriptors. – Oxford, 1989.

Беспалова Н.В., Самойленко С.А.
Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля

КУЛЬТУРНЫЙ ШОК И ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ СТУДЕНТОВ-ИНОСТРАНЦЕВ

Аннотация
Статья посвящена проблеме исследования взаимосвязи между определенными личностными особенностями человека и уровнем его психологической адаптации к новой среде. Практическая часть работы включает описание процедуры проведения и анализа результатов эмпирического исследования. В процессе культурной адаптации человек проходит три этапа, которые сопровождаются трансформациями его ценностных установок, поведения, адаптацией к новой культуре, национальным традициям, образу жизни. Для исследования процесса культурного шока была разработана анкета. Анкета диагностирует проблемы, которые возникают в результате культурного шока и позволяет сделать вывод об успешности процесса адаптации.
Ключевые слова: адаптация, реадаптація, личностные особенности, культурный шок, анкета.

Bespalova N.V., Samoilenko S.A.
Alfred Nobel University

CULTURE SHOCK AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF FOREIGN STUDENTS

Summary
The given article focuses on identifying specific personality traits to assess the individual level of adaptation to the changing life situations. The experimental part of the research includes the description of the procedure of research and interpretation of the results. The process of culture adaptation includes three stages connected with the values and behavior transformations, adaptation to the new culture, national traditions and lifestyle. The questionnaire has been developed to study the culture shock process. The given method can indicate the problems of culture shock and measure the level of adaptation.
Keywords: adaptation, readaptation, personality traits, culture shock, questionnaire.

УДК 37.159.923

ОБРАЗ МАЙБУТНЬОГО ПОДРУЖНЬОГО ПАРТНЕРА У СВІДОМОСТІ ЮНОК З РІЗНИМ ДОСВІДОМ ДОШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ

Портницька Н.Ф., Долінчук І.О.
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Юнацький вік – період сімейного самовизначення. Представлено результати теоретичного аналізу та психосемантичного дослідження образу подружнього партнера у свідомості жінок з різним сімейним статусом. На основі теоретичного аналізу виявлено, що одним із чинників формування сімейних стосунків є уявлення про майбутнього подружнього партнера. Представлено порівняльний аналіз образу коханої людини та майбутнього чоловіка у свідомості юнок. Встановлено, що в образі коханого домінують складові романтичних стосунків, а в образі майбутнього чоловіка – ідеалізовано-прагматичні.

Ключові слова: образ майбутнього подружнього партнера, громадянський шлюб, сім'я, свідомість, юнацький вік, психосемантичні методи дослідження.

Постановка проблеми. Проблема мотивації укладання шлюбу є однією з центральних у психології сімейних стосунків, оскільки незважаючи на стрімкі зміни у суспільній свідомості, інститут сім'ї залишається одним із фундаментів у формуванні самосвідомості особистості. У сім'ї відбувається формування, реалізація та передача уявлень, цінностей, поведінкових установок. Однією із сучасних тенденцій є більш тривалий так званий «підготовчий» період «примірювання» молодими людьми ролей шлюбних партнерів, незалежно від попереднього досвіду стосунків. Успішність такої підготовки у великій мірі визначатиме ймовірність майбутнього узаконення стосунків. В свою чергу, успішність адаптації залежить від сформованості та узгодженості уявлень партнерів один про одного.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Методологічні засади аналізу сімейних стосунків закладені у роботах А.Г. Харчева (соціологічні аспекти), А.Б. Добровича, С.В. Ковальова (психологічні аспекти). У роботах А. Адлера, Е. Берна, З. Фройда, Е. Фромма, В.А. Сисенко, В. Сатір, Є.І. Головахи та Н.В. Паніна підкреслюється роль батьківської сім'ї у формуванні уявлень про майбутнє подружнє життя. Аналіз емпіричних досліджень свідчить, що традиційно основними мотивами укладання шлюбу є кохання, спільні погляди та інтереси, почуття самотності, матеріальне забезпечення. Зокрема, виділяється 3 групи мотивів вступу у шлюб: мотивація на сам факт шлюбу, де партнер є засобом виконання бажання, мотивація на певний тип шлюбу (мотивація престижу), мотивація на стосунки із конкретною людиною як результат свідомого вибору та відповідального ставлення до власних почуттів [6].

Готовність молоді до сімейно життя була об'єктом уваги С.В. Нєсиної, І.В. Гребеннікова, Т.В. Говорун. У ряді досліджень (Т.В. Андреєва, Н.Л. Москвічева, Б.П. Красовський) представлено опис образу сім'ї та її членів. Зміни цих образів впродовж останніх десятиліть, на думку Т.В. Андреєвої, пов'язані зі зміною уявлень жінок про сутність та функції шлюбу [1]. А.М. Обозова, М.М. Обозов акцентують увагу на проблемах недооцінки труднощів та ідеалізації партнера, наголошуючи на необхідності спеціально організованої підготовки молоді до подружнього життя [4].

Проте, у сучасних ЗМІ, мережі Інтернет культивується взірець любові, який більшою мірою є пристрасть, ніж любов, метою якої є отримання задоволення. Образ сімейного життя представляється як сексуальні відносини партнерів, де кожен повинен відчувати потяг до іншого. «Любов» з почуття трансформується в засіб – засіб отримання задоволення, статусу, соціального захисту.

Виділення не вирішених раніше частин аналізованої проблеми. Останнім часом все більшої популярності серед молоді набирають громадянські шлюби. З огляду на це, суперечливою є думка про тотожність уявлень про подружнього обранця та кохану людину. Як вважають Л.П. Богданова, І.Ф. Манілов і О.С. Щукіна, погоджуючись на громадянський шлюб жінки керуються не почуттям кохання, а прагненням вирішити низку власних проблем (матеріальних, сексуальних, уникнути тиску оточення). Таким чином, недостатньо вивченими залишаються проблеми образу подружнього партнера. Зокрема, відсутні дослідження відмінностей в образах майбутнього чоловіка та коханої людини у свідомості юнок.

Ми припускаємо, що умовою прийняття рішення про узаконення спільного життя для юнок є співпадання ключових рис в образах коханої людини та майбутнього чоловіка. На нашу думку, образ коханого постає як втілення романтичних уявлень про партнера, а майбутнього чоловіка жінки схильні ідеалізувати, акцентуючи увагу на зовнішніх даних та фінансовій складовій.

Формулювання завдань дослідження. Метою нашого дослідження є опис смислового наповнення уявлень про образ майбутнього подружнього партнера та коханої людини у свідомості юнок з різним досвідом дошлюбних стосунків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибірку формували 30 жінок віком від 18 до 25 років. Дослідження проводилось у декілька етапів:

1. Пілотажне дослідження для визначення рис, якими юнки описують образ коханої людини та подружнього партнера (асоціативний експеримент), з подальшою процедурою частотного аналізу, реконструкцією семантичних просторів, із застосуванням програми STATISTICA 6.0.

2. Для більш детального опису образу подружнього партнера додатково була використана авторська модифікація проективної методики «Незакінчені речення», новизна якої полягає в тому, що частина речень була розроблена відповідно до теми і мети дослідження (наприклад, «Мій теперішній партнер…», «Сімейні обов'язки…»).

За результатами частотного аналізу виявлено перелік провідних конструктів, якими послуговуються жінки для опису образу «кохана людина» та «мій чоловік»: кохання, турбота і підтримка, почуття гумору, інтелектуальні здібності, секс, побут.

В результаті факторного аналізу методом головних компонент виділилось 3 фактори (72% диспер-

© Портницька Н.Ф., Долінчук І.О., 2015

сії), що відображають уявлення про кохану людину жінок, які живуть *громадянським шлюбом*:

· *1-й фактор* (37,57% дисперсії) утворений конструктами ніжність (0,78), чуйність (0,72), секс (0,84) та турбота і підтримка (0,71). Взаємне розташування конструктів може свідчити про важливість для респонденток емоційної складової, сексуальної сфери та позитивного ставлення як невід'ємних атрибутів взаємовідносин. Менш значимими є інтелектуальні здібності(0,65) та почуття гумору(0,63). Відповідно до нашої пояснювальної моделі назвемо цей фактор *«емоційно-інтимна складова стосунків»*.

· *2-й фактор – «кохання»* – включає конструкти кохання (0,84) і сім'я (0,87) пояснюючи 18,27% дисперсії. Тісна кореляція між конструктами може свідчити, що у свідомості юнок, що перебувають у громадянському шлюбі, кохання є важливою системоутворюючою складовою майбутніх сімейних стосунків. Очевидно, цей фактор відображає прагнення досліджуваних будувати сімейні стосунки на основі глибокого почуття кохання.

· *до 3-го фактора – «ідеальне-реальне»* – входять конструкти ідеал (-0,84) та побут (0,70), які пояснюють 16,14% дисперсії. Полярність конструктів свідчить про протиставлення образу ідеального чоловіка і побуту, з яким жінки стикаються в реальності. Ідеалізація образу коханого, очевидно, не дозволяє вмонтувати його у систему буденного життя (див. Рис. 1).

Таким чином, суперечливість образу коханої людини у свідомості юнок, що перебувають у громадянському шлюбі, визначається протилежними тенденціями прагнення побудови майбутнього та труднощами «включення» ідеального чоловіка у буденність.

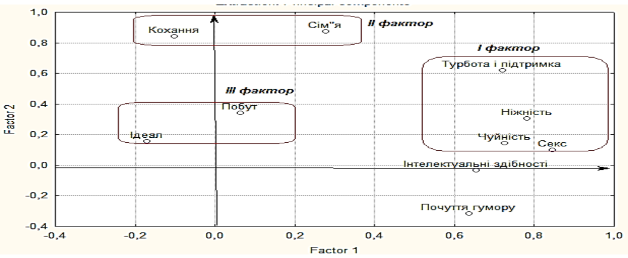

Рис. 1. Факторно-семантична реконструкція образу «кохана людина» уявлень жінок, які перебувають в громадянському шлюбі

Аналіз факторно-семантичного поля образу *«мій чоловік»* у свідомості досліджуваних цієї групи дозволив виділити 3 фактори (76,87% дисперсії):

· із *1-м фактором – «ідеальний партнер»* (34,46% дисперсії) – корелюють, і власне складають його основу, такі конструкти як інтелектуальні здібності (0,80), секс (0,82), почуття гумору (0,88) та конструкт «найкращий» (0,93). Цей фактор об'єднав лише позитивні сторони обранця, тому можна говорити про ідеалізацію цього образу в свідомості жінок, які перебувають в громадянському шлюбі.

· до *2-го фактору* (24,32% дисперсії) – *«сімейний комфорт»* – увійшли конструкти турбота і підтримка (0,84), матеріальне забезпечення (0,85) та побут (0,76), які мають функціональне навантаження. Можна припустити, що ці конструкти описують очікувані функції майбутнього чоловіка – перш за все в межах матеріальної підтримки та допомоги у побуті. Вдале їх поєднання може забезпечити сімейний затишок та комфорт.

· *у 3-му факторі* (18,08% дисперсії) значимим є конструкт *щастя* (0,79). Конструкт є відмежованим від усіх інших, що може відображати суб'єктивні уявлення юнок про віддалену перспективу його досягнення, з одного боку, та абстрактність і неясність уявлень про умови його досягнення, з іншого (Рис. 2).

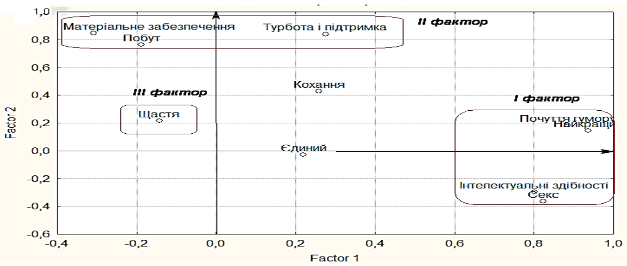

Рис. 2. Факторно-семантична реконструкція образу «мій чоловік» у свідомості жінок, які перебувають в громадянському шлюбі

Той факт, що жоден із факторів не має тісної кореляції із конструктами «кохання» та «єдиний» може свідчити про прагматичне ставлення досліджуваних до майбутнього чоловіка та сімейних стосунків в цілому. Образ майбутнього чоловіка у свідомості юнок має високе функціональне навантаження, чим відрізняється від високої емоційної насиченості образу коханої людини. Невизначеними залишаються причини цих відмінностей.

Таким чином образ коханої людини у жінок, які перебувають у громадянському шлюбі асоціюється із емоційним наповненням стосунків через призму турботи, підтримки і ніжності. Проте уявлення про ідеального чоловіка протиставляються побуту з яким жінкам доводиться стикатися в реальності. Тим не менше, вони орієнтовані на подальший розвиток відносин, що зумовлено тісним поєднанням у свідомості жінок понять кохання і сім'ї. Подружнє життя сприймається як буденність, що має поєднати комфорт, матеріальну забезпеченість та кохання ідеалізованого чоловіка.

Важливою складовою в обох випадках є сексуальна сфера. В подружньому партнері жінки цінують почуття гумору та інтелектуальні здібності обранця, тоді як для коханої людини вони є не важливим. Натомість, для сімейного життя кохання має другорядне значення, а щастя є досить віддаленим, адже не пов'язується ні з сім'єю, ні з чоловіком.

Реконструкція образу *коханої людини* у свідомості *юнок, що мають близькі стосунки*, дозволяє виділити 3 основні фактори (59% дисперсії):

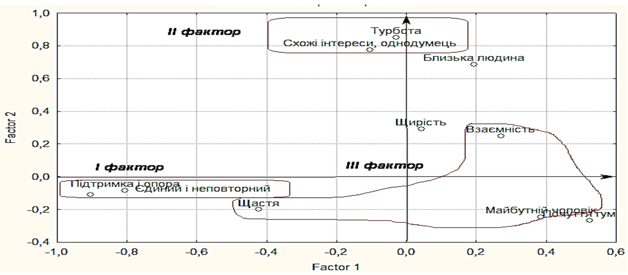

Рис. 3. Факторно-семантична реконструкція образу «кохана людина» у свідомості жінок, які мають стосунки

· *1-й однополюсний фактор* (25,51% дисперсії) об'єднує конструкти єдиний і неповторний (-0,90) та підтримка і опора (-0,80), які знаходяться в негативному полюсі. Очевидно, ці риси є суб'єктивно значимими для досліджуваних, але прояву їх юнки очікують від інших людей (не від коханої людини) (Рис. 3).

· *2-й однополюсний фактор* (18,63% дисперсії) містить конструкти: турбота (0,85), схожі інтереси, однодумець (0,77), які тісно корелюють з конструк-

том близька людина (0,68) та можуть описувати характер стосунків із коханою людиною.

· Протиставлення конструктів щастя (0,73), взаємність (0,84) та майбутній чоловік (-0,72) *за 3-м фактором* (14,93% дисперсії) може свідчити про відсутність орієнтації а тривалі стосунки та планів на спільне майбутнє з коханим чоловіком.

Таким чином, в образі коханої людини для незаміжніх юнок втілюються скоріше дружні стосунки, єдність поглядів, ніж плани на тривале подружнє життя які, на думку Н.Л. Москвічевої, є основним критерієм міцності стосунків. Цим пояснюється і відсутність очікувань підтримки, взаємності.

Образ *«мій чоловік»* в свідомості незаміжніх жінок розкривається через 3 фактори, що пояснюють 65,08% дисперсії:

· *1-й фактор* (29% дисперсії) утворюють конструкти кохання (0,78), секс (0,80), безпека, душевний спокій (0,76), що тісно корелюють між собою і з конструктом турбота (0,64), та можуть бути компонентами *гармонії* в сім'ї. Відсутність кореляції із конструктом «діти» за цим фактором може свідчити, про те, що у свідомості неодружених юнок гармонійній стосунки не передбачають виховання дітей або є далекою перспективою.

· *2-й полярний фактор «вихованість – непередбачуваність»* (19% дисперсії) об'єднує конструкти вихованість (0,82) та почуття гумору (-0,76). Очевидно, свідомості досліджуваних чоловік як вихована людина має дотримуватися правил та рамок, а почуття гумору сприймається як порушення цих правил.

· *3-й фактор* (16,57% дисперсії) містить конструкти, що описують ідеального, на думку досліджуваних, чоловіка: інтелектуальні здібності (0,80), єдиний (0,93), сильний (0,15) (Рис. 4).

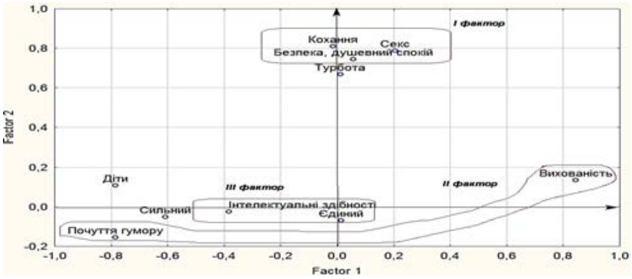

Рис. 4. Факторно-семантична реконструкція образу «мій чоловік» у свідомості жінок, які мають стосунки

Отже, образ майбутнього чоловіка у свідомості неодружених юнок, які мають стосунки, представлений 3-ма базовими складовими самосвідомості (за Бернсом) із домінуванням емоційної складової. Це може бути пояснене орієнтацією неодружених юнок емоційних стосунків.

Таким чином, спільним для образів «коханої людини» і «мій чоловік» у свідомості юнок є очікування турботи, тривалих стосунків, а також почуття гумору, яке очевидно є потенційним ресурсом у розв'язанні конфліктів. Коханий сприймається як майбутній чоловік у далекій перспективі, на сьогодні домінуючим є відчуття єдності думок (когнітивна складова). Натомість образ майбутнього чоловіка поєднує розумові та особистісні риси, а також гармонійні стосунки. Відсутність кореляції конструкту «діти» з рештою конструктів може пояснити готовність юнок до відстрочення узаконення стосунків.

Застосування *«Незакінчених речень»* дозволило визначити спільні тенденції у сприйманні образу ідеального чоловіка юнками обох груп: у партнері цінуються турбота, кохання та романтичні стосунки, проте в різних співвідношеннях (Рис. 5).

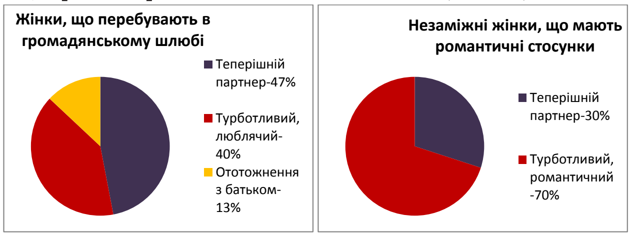

Рис. 5. Складові образу ідеального чоловіка

Специфічною ознакою мотиваційних тенденцій юнок, що живуть у громадянському шлюбі є визнання у своїх обранців низки негативних рис («егоїст», «лінивий», «неохайний», «підвищує голос») зумовлене досвідом попередніх стосунків («жахливі», «необдумані інтриги») (13%). Уявлення про сім'ю пов'язуються у свідомості досліджуваних з труднощами, негараздами та відповідальністю, і лише для деяких – це «казка» і «щастя». Суб'єктивно важливими рисами партнера є «активні» та «гармонійні» інтимні стосунки.

Будучи задоволеними теперішнім партнером, *незаміжні жінки* бачать досить перспективним майбутнє подружнє життя («щасливе», «цікаве», «моє майбутнє»), хоч і розуміють, що не обійдеться «без проблем та перешкод». Таке ставлення могло б бути спричинене позитивним попереднім досвідом, як зразка стосунків («гарна наука в подальшому житті», «я щаслива, що вони були») і задоволеністю сексуальними відносинами.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз образу чоловіків у свідомості юнок з різним досвідом стосунків

Критерії оцінки стосунків	Категорії жінок	
	Юнки, що перебувають у стосунках	Юнки, що живуть громадянським шлюбом
Емоційне забарвлення образу	· майбутній чоловік – це коханий у віддаленому майбутньому, оскільки зараз він – однодумець, від якого не очікується належна підтримка.	· орієнтація на тривалі стосунки, основою яких є кохання; · сім'я асоціюються з труднощами через адаптацію
Інтимно-сексуальна сфера	Інтимно-сексуальна сфера важлива, проте не є провідною	
Значимі якості	· Інтелектуальні здібності · Вихованість · Близькі інтереси · Підтримка і турбота	· Підтримка і турбота · Ніжність · Почуття гумору · Інтелектуальні здібності · Матеріальне забезпечення
Професійна приналежність	33% жінок схвалюють професійні вподобання чоловіка, 67% – оррієнтація на соціально престижні професії (журналіст, архітектор)	Бажані професії – бізнесмени – 40%, депутати – 13%, стоматологи – 7%.
«Я» у стосунках з чоловіком	Схожість інтересів, поглядів та цінностей, а також бажання й прагнення шукати способи спільного проводження часу, виконання разом спільної діяльності.	

Суперечливою залишається позиція опитаних у ставленні до чоловіків загалом: виділяючи низку негативних якостей («вживають спиртні напої»,

«проявляють неповагу до жінок, батьків», «не слідкують за своїм зовнішнім виглядом», «нецензурно розмовляють», «поводять себе як діти»), 60% юнок вважають, що більшість чоловіків «безвідповідальні егоїсти з високою самооцінкою, які не цінують жінок і більше піклуються про свою кар'єру, ніж про сім'ю», а 40% намагаються ідеалізувати представників протилежної статі («не такі черстві, якими здаються», «не однакові», «повинні бути гарними, мати вищу освіту, дотримуватись правил етикету»).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз результатів теоретичного узагальнення та емпіричного дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

1. Спільним для юнок обох груп є очікування від партнера батьківсько-дружньої позиції, що втілюватиметься у підтримці, матеріальному забезпеченні, спільності поглядів. Відсутність орієнтації та прийняття батьківської ролі та чітких планів на майбутнє можуть свідчити про неготовність юнок до побудови шлюбних стосунків. Образ коханої людини асоціюється із емоційним наповненням стосунків через призму турботи, підтримки і ніжності.

2. Для юнок, що живуть громадянським шлюбом, образ коханого є синтезом романтичних почуттів (чуйність, ніжність) та буденності побуту (сімейний комфорт, матеріальне забезпечення), а орієнтація на тривалі стосунки на основі кохання зумовлює прийняття негативних рис коханого. Одним із чинників нестабільності цих стосунків є розузгодженість смислового наповнення образів «коханої людини» та «майбутнього чоловіка», що базуються на визнанні домінування різних складових: емоційно-інтимної для першого та функціональної для другого.

3. Для юнок, що перебувають у романтичних стосунках, образ коханого та майбутнього чоловіка пов'язується із домінуванням очікувань крім романтичних стосунків, інтелектуальної складової та душевного комфорту.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний аналіз усіх аспектів проблеми образу майбутнього чоловіка. Перспективи подальших досліджень вбачаються в ґрунтовному порівняльному аналізі уявлень про партнера обох статей. Отримані результати можуть бути використані в процесі консультативної роботи психолога, тренінгових заняттях та у просвітницькій роботі з проблем психологічної готовності молоді до шлюбу.

Список літератури:

1. Андреева Т. В. Семейная психология: Учеб. пособие. – СПб.: Речь, 2004. – 244 с.
2. Богданова Л. П., Щукіна О. С. Цивільний шлюб у сучасній демографічній ситуації // Соціологічні дослідження. – 2003. – № 7. – С. 18-33.
3. Дубровина И. В. Проблемы психологической подготовки молодежи к семейной жизни // Вопросы психологии. – 1981. – № 4. – С. 146-151.
4. Обозов Н. Н. Семейно-брачные и родственные отношения / Обозов Н. Н. – М.: Просвещение, 1990.
5. Швец А. К. Мотивация вступления в брак //Вопросы психологии. – 2006. – № 2. – С. 89-97.
6. Шнейдер Л. Б. Семейная психология: Учебное пособие для вузов. 2-е изд. – М.: Академический Проэкт; Екатеринбург: Деловая книга, 2006. – 768 с.

Портницкая Н.Ф., Долинчук И.О.
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко

ОБРАЗ БУДУЩЕГО СУПРУГА В СОЗНАНИИ ДЕВУШЕК З РАЗЛИЧНЫМ ОПЫТОМ ДОБРАЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация
Юношеский возраст – период семейного самоопределения. Представлены результаты теоретического анализа и психосемантического исследования образа супруга в сознании женщин с разным семейным статусом. В результате теоретического анализа установлено, что одним из факторов формирования крепких семейных отношений является образ будущего супруга. Представлен сравнительный анализ образа любимого человека та будущего супруга в сознании девушек. Установлено, что в образе любимого доминируют рмантические составляющие, а в образе супруга – идеализированно-прагматические.
Ключевые слова: образ будущего супруга, гражданский брак, семья, сознание, юношеский возраст, психосемантический методы исследования.

Portnytska N.F., Dolinchuk I.O.
Zhytomyr Ivan Franko State University

IMAGE OF THE FUTURE HUSBAND IN GIRLS' CONSCIOUSNESS CONNECTED WITH DIFFERENT EXPERIENCE IN PREMARITAL RELATIONS

Summary
Adolescence – is a period of family self-determination. The results of theoretical analysis and psychosemantic research of image of husband for women with different marital status are submitted. Theoretical analysis revealed that one of the factors in the formation of close-knit family is the image of the future spouse. A comparative analysis of girls' image of a loved person and a future husband is presented. It was found that in the image of a loved one dominates romantic component, and in the image of a spouse – idealized and pragmatic ones.
Keywords: image of future husband, common-law marriage, family, consciousness, adolescence, psychosemantic methods of research.

УДК 159.9.01

STUDY OF ACHIEVEMENT MOTIVATION AT MENTAL DISORDERS

Tapalova O.B.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article presents analysis of achievement motivation particularities at various mental disorders. Predominantly the attention is paid to the specific character of this psychological phenomenon in the presence of neurotic and psychosomatic disorders, cyclothymia, dysthymia and substance dependence disorders.

Keywords: achievement motivation, mental disorders, neurotic disorders, psychosomatic disorders, anxiety, cyclothymia, dysthymia, substance dependence disorders.

The relevance of research. Achievement motivation is specific complex phenomenon. Currently a lot of common factors giving an explanation about it are described in psychological science. However, there is a fair number of «white spots» in this problem research. Peculiar features of achievement motivation at mental disorders may with dead certainty fit into such «white spots».

In domestic sources the works of A. O. Bukhanovsky, E. P. Ilyin, D. V. Kolesov, S. S. Korsakov, I. A. Kudryavtsev, N. A. Kurgansky, N. N. Lange, I. P. Lysenko, etc. are devoted to this subject. However the majority of works has been performed at the beginning of emergence of interest in psychology in a problem of achievement motivation. The number of recent researches representing new facts and regularities within the context of the studied subject is extremely low.

The purpose of this article is the analysis of researches revealing specific character of achievement motivation of at mental pathology in order to develop an achievement motivation research model corresponding to the level of modern knowledge of its features in persons with mental pathology.

For obvious reasons we cannot consider all variety of mental disorders and corresponding motivational features within one article. Therefore, for a start we will stop on analysis of specifics features of achievement motivation patterns of in persons belonging to a number of so-called to «minor psychiatry» patients, i.e. patients in whom neurotic and psychosomatic disorders are observed.

We will also turn our attention to peculiar features of motivational sphere in persons with affective disorders of non-psychotic level and substance dependence disorders. The interest in the research of exactly these medical and psychological problems is connected with greater realism, from our point of view, of the problem related to the change of pathologic patterns of motivation in such patients.

Specific disorders of motivational sphere are characteristic at disorders, often called by scientists and practicians as «minor psychiatry», the term, which has become naturalized in domestic psychiatry. In the International classification of diseases, 10th revision (MKB-10) this group of disorders is designated by the code F4-F48 and is called «Neurotic disorders associated with stress and somatoform» [7]. Later we will consider data, which shed light on specific features of motivation changes at neurotic and psychosomatic disorders.

As a first step we will determine main nosologic groups, which are subject to consideration. Clinically three main forms of neuroses can be distinguished: neurasthenia, hysteria and obsessive-compulsive personality disorder [3].

Neurasthenia occurs predominantly as a result of long-acting psycho-traumatic factors. Light excitability at fast exhaustion, changeability of emotions, unstable, often low mood are characteristic a person suffering from neurasthenia. Due to various disorders of nervous system vegetative sphere changes too. Sleep is disturbed; in some instances alarm or fear appear.

Hysteria is varied in forms of its manifestation. Motor disturbances (motor dysfunction, paralyses), pain sensitivity disorders, sensor sphere disorders (hysterical blindness, deafness), speech disorders occur the most often.

Obsessive-compulsive personality disorder manifest itself in irritation, easy fatiguability, sleep disturbance, autonomic disturbances, but presence of fixed ideas, often in the form of phobias, in a person is specific.

All these forms of neurotic disorders are the result of internal conflicts. Neurasthenic conflict is contradiction between aspiration of a personality with exaggerated requirements to it, and its capabilities. People with strong instincts, which cannot satisfy them well adequately, are prone to neurasthenia.

Hysterical conflict arises because of excessively overestimated personality claims; thereat requirements to other people exceed requirements to themselves. A desire to distinguish oneself, to satisfy own whims is combined with underestimation or full ignoring of real conditions and requirements of people around.

Psychasthenic conflict is conditional upon conflicting needs, a conflict between a desire and an obligation, between moral standards and personal affections. Thereat, a dramatic increase of mental stress is observed in case of domination of one need (affection) but continuing counteraction of another one. A life with no specific aims may also lead to neurosis.

We find motivational (need) approach to neuroses development in the works of S. Freud, A. Adler, E. Fromm, K. Horni and other psychoanalysis representatives, as well as in the works of thinkers of humanistic and existential tradition, in particular, A. Maslou, V. Frankle.

E. P. Ilyin thinks that passing through «the internal filter» of arising ideas and motives of persuasive character is the main difficulty in the process of motivation under the conditions of psychasthenic disorders [6]. Under high-level requirements to own moral portrait and awareness of absurdity of these fixed ideas and motives, the patient experiences unpleasant feelings: doubts, alarm and uncertainty. For example, annoying fear of infection, which is accompanied by endless washing of hands, is characterized by the fact that the patient understands absurdity of his actions and irrationality of his fears, but continues to behave as before in order to reduce mental tension. It is it, which forms the basis of obsessive-compulsive personality disorder.

Psychasthenic experiences difficulties in decision-making, fluctuations in selection of the goal of

© Tapalova O.B., 2015

actions, ways of its achieving are peculiar to him. But transfer from the aim selection to intention and its implementation is even more difficult for him.

Psychosomatic equivalents of mental disorders are the frequent form of expression of the latter [1]. Initially, the concept «psychosomatic» combined diseases in the development of which negative psycho-traumatic effects (ischemic heart disease, arterial hypertension, gastroduodenal ulcer and bronchial asthma) have an essential role. At present the term has two meanings: the one is connected with its use in the field of medicine and the other one refers to diseases in which psychological factors play an important role.

Primary-physical response to the conflict feeling connected with morphologically established changes and pathological abnormalities in organs forms the basis of psychosomatic disorders. The choice of organ may be influenced by the corresponding predisposition. This group includes classical pictures of the following psychosomatic disorders: bronchial asthma, ulcerative colitis, essential hypertension, neurodermatitis, rheumatoid arthritis, duodenal ulcer.

A combination of high-level «achievement motivation» of a patient with low prospect of success and high fear of failure is characteristic of such psychosomatic disease as hypertension [6].

Anxiety is the leading radical of neurotic and psychosomatic diseases. Anxiety as personal disposition is closely related to achievement motive and motive to avoid failure [9, 13]. Thus, in literature we find a description of the following characteristics of exaggeratedly anxious people in the activity directed on obtaining success [8].

1. Highly-anxious persons respond emotionally more vehemently to failure messages than low-anxious persons.

2. Highly-anxious persons work more badly than low-anxious ones under stress situations or under the conditions of limited time allotted for the task solution.

3. Fear of failure is a characteristic feature of highly-anxious people. This fear in them dominates their drive to success achievement.

4. Success achievement motivation is prevalent in low-anxious people. Generally it overbalances concerns about presumable failure.

5. For highly-anxious people a success message has a greater stimulant power than a failure message.

6. Low-anxious people are more stimulated by a failure message.

7. Trait anxiety predisposes an individual to perception and assessment of many objectively safe situations as such as carrying a threat.

The following group of disorders wherein the peculiar features of achievement motivation we are going to analyze is affective disorders of non-psychotic level. In MKB-10 [7] this group of disorders is designated by the code-number F30-F39 and is called «Mood disorders (affective disorders)».

Scientists and practicians who deal with the problems of affective disorders, note that at both psychotic and their non-psychotic variants motivational sphere of a personality undergoes essential changes [6]. In the reactive state caused by severe psychic trauma as well as in case of maniacal-depressive psychosis the needs and inclinations quite often acquire a great force at insignificant stability, which causes impulsive behavior.

In case of affective disorders of non-psychotic level, which first of all include cyclothymias and disthymias, the researches determine instability of motivational level or its stable decrease.

Cyclothymia is a chronic disease with repeated change of light in terms of expressiveness phases (hypomania and subdepression) [5]. In traditional nosologic classification cyclothymia is considered in conjunction with maniacal-depressive psychosis (alternating insanity) as its light abortive variant.

The number of studies of achievement motivations peculiar features at cyclothymia is extremely low. One of not numerous researches, wherein a weak connection of cyclothymia with the level of achievement motivation has been obtained as one of findings is the research of M. Myrtek [12]. The researcher has determined that it is the right pole of «cyclothymia-schizothymia» factor, i.e. schizothymia, which is positively connected with a high need for achievements. On the contrary cyclothymic personalities show low need for achievements.

Dysthymia is chronic depressions developed (as cyclothymic) on a non-psychotic level under minimal expressiveness of an affective disorder [5].

The study of N.G. Garanyan, A. A. Nizovtseva [4] shows that test persons with high perfectionism index experience intensive motivational conflict: they intensively strive for success however they want badly to avoid failure. Thereby they seek to the impossible – to achieve great success without risk, troubles and failures. The researchers come to conclusion about psychologically typical direct relation of total index of achievement motivation with depression indicator.

In the group of test persons with high level of perfectionism authentically higher indices of depression and alarm, than in other groups of test persons have been recorded. According to the authors this result is not new; however, it properly duplicates the results of earlier conducted researches [4].

Tactics of a goal-setting in test people with the high level of perfectionism, who are at the same time the patients with depressive and anxious disorders, differ from those in healthy test people. Under the conditions of experiment for the level of aspiration in patients with depressive and anxious disorders choice of very difficult tasks alternates with the choice of very easy tasks, i.e., the tendency to the choice of extreme poles of the target difficulty is observed [11].

Garanyan, Yudeeva, E.P. Ilyin are inclined to consider [4, 6, 11] that such behavior in a situation of the target achievement is the achievement conflict indicator as well as the way of protection against experiences of failure as the failure in case of the difficult target selection is not shameful, and the choice of an easy target always guarantees success. At the same time in case of such strategy of the target choice the sight of the average zone of feasible, moderately difficult and interesting tasks in which aspiration to success can be maximally realized and be followed by satisfaction is lost.

In the group of students with expressed perfectionism authentically higher indices of procrastination as compared to students with moderately high and low indices of this feature [4]. According to H. Hekhauzen, permanent postponement of the activity beginning also serves as a behavioral indicator of the achievements conflict [9].

Another category of persons where specific features of motivational sphere organization and functioning is observed includes persons with addictive disorders. In MKB 10 [7] these disorders are included into the section «Mental and behavioral disorders due to psychoactive substance use» (code F10-F19).

Changes of motivational sphere at different types of dependences are described in many sources [2, 6, 10]. Though a question of whether these changes are the development of existing motivation features in persons in whom addiction develops, or these are spe-

cific new formations in motivational sphere owing to the arisen dependence, remains insufficiently studied.

B. S. Bratus studied disturbances of motivational hierarchy and formation of new pathologic need in chronic alcoholics [2].

The researcher has analyzed clinical records of alcohol dependent persons and has come to a conclusion that a decrease in personal functioning down to full personal degradation is registered in them. Thereat, first of all there is a decrease through changes in the field of needs and motives and destruction of premorbid settings, curbing of interest. Thereat gross changes of cognitive activity, such as decrease in level of generalizations, were not discovered in psychological experiment. Informative insufficiency was shown when performing tasks requiring mental efforts, longtime attention concentration and fast orientation in new material. Besides, insufficient focus of judgments, non-criticality, inflated self-concept and liability of level of aspiration were noted.

Starting out from analysis of medical histories of alcohol dependent persons, B.S. Bratus has detected mechanism of formation of a new pathological need – a need for alcohol [2, p. 223-245]. Taking alcohol is irrelevant to a number of physical needs; therefore initially alcohol does not have independent propulsion. In the beginning taking alcohol fulfills the role of a means for other motives realization. For example a person associates pleasant relaxation or stress relieving etc. with taking of alcohol. But gradually with the formation of psychological, and in the course of time, physiological dependence, a desire to experience pleasant feelings associated with alcohol taking again and again emerges and becomes permanent in the person. From now on the person is becoming attracted by not the mere events which have been significant for him (meeting of friends, celebration) but by the possibility of alcohol taking. I.e. if at the beginning a person drinks to facilitate establishment of contacts with other people, now he communicates for a chance to drink. Thus, alcohol for such person becomes an independent motive of behavior.

A «shift of the motive to the purpose» occurs, a new motive inciting to new activity and consequently, a new need are formed. As far as alcohol taking becomes the purpose of the addict's activity the need for alcohol is felt and takes a definitive personal meaning. As a result of a new need emergence, motivational changes associated with it occur: structure of interests, content of experiences and aspirations.

Motives in persons dependent on psychoactive substances become less and less mediated. The needs of alcoholics are of immediate nature; therefore they go out of control obtaining the structure of appetency.

Taking a psychoactive substance the need for which is of immediate nature is a sense-making motive in an addict. Thus, with alcoholism development in dependent persons former motivational hierarchy disintegrates increasingly. As alcohol takes the dominating positions in the motivational and conceptual system, former settings and interests are relegated to the background. Other spheres of life stop being significant and start being considered only as a source of getting means for use or an obstacle in satisfaction of the formed need for alcohol reached a dominant position.

B. S. Bratus has specified that in this process growth needs and personal preferences are relegated to the background and destruct and the range of interests narrows. Change of hierarchy and mediation of motives means the loss of complex organization of a person's activity, which changes from mediate to impulsive.

Thus, in persons dependent on psychoactive substances, change of achievement motivation content shows parallelism with changes of the whole motivational sphere. Deformation of motivational tendencies occurs rather than lowering of their levels: new demands with the relevant personal dispositions are formed. Motivational instability at an early stage of dependence changes into stability of distorted motivational sphere at its later stages. Thereat, the needs acquire the structure of appetencies, coordination between them disappears; motivational sphere becomes completely subordinated to the leading motive – the motive of psychoactive substance consumption.

Thesis research of L.F. Scherbina represents data on the change of motivational-conceptual sphere of persons dependent on psychoactive substances in the course of psychological rehabilitation [10]. In other words, it is referred to the contrary process: to motivational changes in the process of recovery.

The author comes to a conclusion that in the course of psychological rehabilitation conceptual structures of persons dependent on psychoactive agents change significantly, the level of dissociation of motivational and conceptual sphere decreases, in particular, the structure of motivational and conceptual sphere of dependent persons acquires new conceptual formations – factors of conceptual constructs: personal freedom, self-expression, emotional maturity, responsibility.

There is a process of change of dissociative structure of motivational and conceptual sphere into associative sphere, which leads to emergence of a new function of motivational and conceptual sphere – the control function.

At a recovery stage in the structure of motivational and conceptual sphere hierarchy of persons dependent on psychoactive agents and having high level of motivation to changes the higher rank places belong to such semantic constructs as honesty before themselves, self-confidence, reliability, clear thinking, willingness to change, which reflect «sober» attitudes. Coexistence of «sober» and «dependent» attitudes is characteristic for persons with low level of motivation to changes.

Conclusions. Achievement motivation at mental disorders undergoes essential changes. Specific features of achievement motivation in the presence of any mental disorder reflect specific character of the leading radical of the disease. Such leading radical at neurotic and psychosomatic disorders is anxiety, which defines greater expressiveness of the tendency to failure avoidance, than of that to the result achievement.

High indices of cyclothymia show weak connection with the level of achievement motivation as opposed to high indices of shyzothymia. In patients with depressive and anxious disorders the choice of very difficult tasks interchanges with the choice of very easy ones, i.e. there is a tendency to the choice of extreme poles of the target difficulty. Such behavior in target achievement situation is an achievement conflict indicator as well as the method of protection against failure feelings.

Persons dependent on psychoactive substances experiences distortion of motivational tendencies rather than decrease of their level: new needs with corresponding personal dispositions develop. Motivational instability at early stages of dependence changes into stability of distorted motivational sphere at its later stages. Thereat, the needs acquire the structure of appetencies, coordination between them disappears;

motivational sphere becomes completely subordinated to the leading motive – the motive of psychoactive substance consumption.

During the period of remission the level of dissociation of motivational and conceptual sphere decreases, in particular, the structure of motivational and conceptual sphere of dependent persons acquires new conceptual formations – factors of conceptual constructs: personal freedom, self-expression, emotional maturity and responsibility.

However psychological science still faces the problem associated with the study of achievement motivation in the presence of various mental disorders. Its decision requires carrying out additional empiric studies, which is the perspective of our further scientific inquiries in this regard.

References:

1. Bochanova E. V. Psychosomatic diseases: complete reference book / under the editorship of Yu. Yu. Yeliseyev / E. V. Bochanov, D. A. Geysler. T. V. Gitun, etc. – M.: Eksmo, 2003. – P. 605.
2. Bratus B. S. Anomalies of personality / B. S. Bratus. – M.: «Mysl». – P. 301.
3. Bukhanovsky A. O., Kutyavin Yu. A., Litvak M. E. General psychopathology / under the editorship of Bukhanovsky A. O. Guidebook for doctors. – 3rd edition, revised and enlarged – Rostov-on-Don: Phoenix, 2003. – P. 416.
4. Garanyan N. G. Structure of achievement motive in students with different level perfectionism / Garanyan N. G., Nizovtseva A.A. [Electronic resource] // Psychological science and education psyedu.ru. – 2012. – № 1. – URL: http://psyedu.ru/journal/2012/1/2645.phtml
5. Zharikov N. M. Psychiatry / Zharikov N. M., Tyulpin Yu.G. – M.: Medicine, 2002. – P. 544.
6. Ilyin E. P. Motivation and motives / E. P. Ilyin – SPR: Piter Publishing house, 2000. – P. 512.
7. Classification of mental and behavioral disorders: Clinical descriptions and instructions on diagnostics. – K.: Fact, 1999. – P. 272.
8. Ilyin E. P. Motivation and motives / E. P. Ilyin – SPR: Piter Publishing house, 2000. – P. 512.
9. Nemov R. S. Psychology / R. S. Nemov – Book. 1. Comprehensive basis of psychology. – M.: «Vlados», 2003. – 4th edition. – P. 688.
10. Hekhauzen X. Motivation and activity / X. Hekhauzen. – 2nd ed. – SPR: St. Petersburg; M.: Smysl, 2003. – P. 860: il. – (Masters of Psychology series).
11. Scherbina L. F. Dinamics of conceptual constructs of persons dependent on psychoactive substances, in the process of psychological rehabilitation: Thesis ... Candidate of psychological sciences – K., National University of Kiev named after Taras Shevchenko. – 2004. – P. 210.
12. Yudeeva T. Yu. Perfectionism as personal factor of depressive and anxious disorders: Author's thesis, Candidate of psychological sciences. M, 2007. – P. 25.
13. Myrtek M. Constitutional Psychophysiology: Research in Review / Myrtek Michael. – London: Academic Press, 2012. – 308 p.
14. Tapalova O. B. Psychodiagnostics of achievement motivation in obsessive-compulsive disorder // American journal of scientific and educational Research: «Columbia Press». New York. – 2014. – № 1(4). Vol. II, January-June. – P. 338-343.

Тапалова О.Б.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ ПРИ ПСИХІЧНИХ РОЗЛАДІВ

Анотація
У статті представлений аналіз особливостей мотивації досягнення при різних психічних розладах. Переважно увагу приділено специфіці цього психологічного феномена при невротичних і психосоматичних розладах, циклотимии, дистимии і адиктивних розладах.
Ключові слова: мотивація досягнення, психічні розлади, невротичні розлади, психосоматичні розлади, тривожність, циклотимия, дистимия, адиктивні розлади.

Тапалова О.Б.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ИССЛЕДОВАНИЕ МОТИВАЦИИ ДОСТИЖЕНИЯ ПРИ ПСИХИЧЕСКИХ РАССТРОЙСТВАХ

Аннотация
В статье представлен анализ особенностей мотивации достижения при различных психических расстройствах. Преимущественно внимание уделено специфике этого психологического феномена при невротических и психосоматических расстройствах, циклотимии, дистимии и аддиктивных расстройствах.
Ключевые слова: мотивация достижения, психические расстройства, невротические расстройства, психосоматические расстройства, тревожность, циклотимия, дистимия, аддиктивные расстройства.

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 330.59

ОСОБЛИВОСТІ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

Борисенко М.І.
Чернігівський національний технологічний університет

В статті досліджено особливості бідності в Україні. Визначено підходи стосовно питань бідності. Проаналізовано критерії та види бідності. Визначено основні причини бідності. Визначені основні напрямки вирішення проблем бідності.
Ключові слова: види бідності, критерії бідності, причини та ознаки бідності, домогосподарство, дохід.

Постановка проблеми. На початку нового Тисячоліття основною стратегічною метою для всіх країн світу стала проблема сталого людського розвитку. У Декларації Тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, що була затверджена у 2000 році, визначені 8 головних Цілей Розвитку Тисячоліття. Для України визначеними Цілями Розвитку є наступні: Подолання бідності (Ціль 1); Забезпечення якісної освіти впродовж життя (Ціль 2); Забезпечення гендерної рівності (Ціль 3); Зменшення дитячої смертності (Ціль 4); Поліпшення здоров'я матерів. (Ціль 5); Обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їхніх масштабів забезпечення. (Ціль 6). Сталий розвиток довкілля. (Ціль 7) [11].

Як бачимо, проблема подолання бідності є однією з найважливіших глобальних проблем людства. Більшість країн світу намагаються вирішити цю проблему. В Україні проблема бідності з'явилася відносно недавно, після отримання незалежності. В Радянському Союзі проблеми бідності не існувало, тому що про яку проблему бідності можна говорити в країні, де всі громадяни мають однаковий рівень доходів. Бідність в Україні має свої особливості, які і будуть досліджені в даній статті.

Аналіз останніх досліджень. Бідність – соціальне положення, що характеризується відсутністю необхідних матеріальних засобів для того, щоб провадити «нормальне» (відповідно до норм прийнятих суспільством) життя, наприклад, неможливість прогодувати свою родину, дати освіту дітям чи забезпечити сім'ю якісним медичним обслуговуванням [12]. Проблема бідності викликає увагу у багатьох вчених. Явище бідності та проблеми, пов'язані з бідністю досліджували та досліджують як зарубіжні так і вітчизняні вчені. Вперше систематичне дослідження проблем бідності провів на початку XX століття Бенджамін Сібом Роунтрі, йому ж належить перший формальний опис бідності, для чого він ввів концепцію мінімального споживчого кошика [8]. Основні положення, що визначають загальні теоретико-методологічні основи щодо подолання бідності, базуються на концепціях провідних представників економічної думки XVIII-XX ст.: Ч. Бута, О. Льюїса, Т. Мальтуса, К. Маркса, Ж. Прудона, Е. Реклю, Д. Рікардо, С. Роунтрі, А. Сміта, Г. Спенсера. Проблема бідності перебуває у центрі уваги провідних вітчизняних та зарубіжних вчених: Ю. Архангельського, Д.П. Богини, О.М. Бородіної, К. Верфа, І.Ф. Гнибіденко, С. Калініної, В. Куценко, Е. Лібанової, Р. Нурєєва, І.М. Прибиткової, Т. Репіної, А. Сена, Л. Черенько, В.С. Шишкіна.

На початку XVIII ст. сформувалося переважно два підходи у вивченні бідності: соціал-дарвіністський та егалітарний [6]. Прихильниками першого підходу вважалися такі економісти, як А. Сміт, Д. Рікардо, Т. Мальтус, Г. Спенсер, Ж. Прудон, Ф. Гіддінгс. В основу цієї концепції покладена теорія Ч.Дарвіна про виникнення видів і виживання найсильніших шляхом природного відбору. Основні постулати цієї теорії полягали у тому, що особиста відповідальність за матеріальний добробут домогосподарства покладена на індивідуума. Другий підхід щодо дослідження бідності, отримав назву егалітарний, або соціал-врівноважений, прихильниками якого були К. Маркс, Ф. Енгельс, Е. Реклю. Вони трактували бідність однозначно як соціальне лихо і заохочували до її викорінення шляхом більш врівноваженого розподілу доходів між суспільством. К. Маркс і Ф. Енгельс розглядали бідність як прогресуючу тенденцію злиденності робочого класу, а рівень бідності як відношення до рівня життя багатих капіталістів [7]. На думку Е. Реклю бідні розподіляються на власне бідних, як забезпечені засобами для існування; та на злиденних, які не забезпечені фізіологічним мінімумом [5].

Виклад основного матеріалу. Бідність це ганебне явище, з яким необхідно боротися і з яким борються всі країни світу. Бідність не лише поділяє суспільство, а й є стимулом для того, щоб людина прагнула і досягала кращої долі. Проте в сучасних умовах бідність часто стає на перешкоді стабільності суспільства і його подальшого розвитку. Навіть в економічно розвинених країнах бідність стає загрозою, коли вона перетворюється на застійну, тобто спостерігається довготривалий стан бідності індивідів, сімей, де бідним є не одне покоління. Люди, які тривалий час перебувають у стані бідності, соціально деградують, перетворюються на злочинців, які становлять загрозу для інших громадян. Головними причинами виникнення та поширення бідності є зменшення рівня зайнятості населення, зростання рівня безробіття, низький рівень оплати праці та пенсійного забезпечення, заборгованість із заробітної плати і соціальних виплат, відсутність розвинутої системи страхування та адресної соціальної допомоги. Відповідно до Стратегії подолання бідності затвердженої Указом Президента України від 15 серпня 2001 року № 637/2001, бідність – це неможливість унаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу [1].

В Україні рівень бідності відстежує, зокрема, Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. Офіційний моніторинг бідності в Україні ведеться за відносним підходом (розраховується рівень відносної та крайньої бідності) та за абсолютним підходом (розраховується рівень бідності за критерієм прожиткового мінімуму з використанням витрат і також із використанням доходів). А для міжнародних порівнянь використовується такий критерій визначення бідності, як 5 доларів США на одну особу на добу, перерахованих у гривні, за паритетом купівельної спроможності, що надає Світовий банк. Бідність неможливо уникнути чи подолати. Головне, що можна зробити, щоб бідність не стала проблемою, це посилити контроль над нею та забезпечити регулювання з боку державних органів влади.

© Борисенко М.І., 2015

Особливістю природи бідності в Україні є той факт, що бідність, будучи наслідком розвалу єдиного економічного господарства, надалі поширюється і стає загрозливою.

Ліквідація робочих місць внаслідок тривалого спаду промислового і сільськогосподарського виробництва привела до різкого збіднення не тільки маси безробітних або напівбезробітних, але і тих, хто продовжує займати робочі місця, отримуючи при цьому мінімальну заробітну плату. Створення нових робочих місць, забезпечення підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працездатного населення може значно зменшити рівень бідності в країні. Проте деяка частина безробітних насправді не є бідною, тому що вона вже встигла пристосуватися до сучасних економічних умов і знайшла собі джерела заробітку поза зареєстрованим сектором економіки.

Згасання трудової та життєвої мотивації, зниження кваліфікації працівників. Це не тільки різко знижує можливості для професійного зростання та збільшення доходів, але й створює те середовище, в якій бідність сприймається як нормальний стан. При цьому різко скоротився доступ сільських дітей до отримання середньої спеціальної та вищої освіти – і сільська молодь викреслює цей шлях зі своїх життєвих планів.

Бідні верстви населення змушені «проїдати» близько 70% своїх доходів. У середньому українські громадяни витрачають на продукти харчування більше половини заробітку. За даними Центру SOCIS у 2009 році 13% населення витрачали на продукти харчування майже весь свій бюджет (від 75% до 100%). А за європейськими нормами забезпеченими можна вважати громадян, які витрачають на їжу менше 20% свого місячного бюджету.

Також бідність пов'язана з існуванням такої категорії людей, які не можуть заробляти через вік або стан здоров'я. У свою чергу, наслідками бідності в Україні є низький рівень народжуваності, погіршення здоров'я, неможливість отримання якісної освіти, масовий еміграційний відплив економічно активного населення за кордон. Крім цього, в Україні починає формуватися хронічна бідність і як наслідок – бідність наступних поколінь через неможливість отримати належну професійно-освітню підготовку, що призведе у майбутньому до їх низької конкурентоспроможності на ринку праці.

Бідність в Україні характеризується і низкою національних ознак зокрема, специфічні особливості бідності в Україні мають прояв у наступному:

– низький рівень життя населення в цілому;
– надмірне соціальне та майнове розшарування;
– розповсюдженість бідності серед працюючого населення;
– висока питома вага людей, що вважають себе бідними;
– високий рівень бідності серед осіб з вищою освітою.

За останні роки в Україні були розроблені та впроваджені певні заходи щодо подолання та попередження бідності населення. Про це свідчить прийняття цілого ряду нормативно-правових документів, направлених на вирішення проблем бідності. Це зокрема Указ Президента України «Про невідкладні заходи з подолання бідності» за № 274/2010 від 26.02.2010 р. На виконання Плану організації реалізації цього Указу була прийнята Державна цільова Програма подолання та запобігання бідності на період до 2015 року, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 1057. Метою Програми є створення системи дій, спрямованих на зниження рівня бідності, подолання хронічної бідності, бідності серед працюючих та сімей з дітьми, особливо багатодітних сімей [2]. Одним із основних напрямів Програми є відновлення та стимулювання економічного зростання. Основними завданнями у цьому напрямі будуть: запровадження нових механізмів відновлення виробництва; стимулювання економічного зростання та соціального прогресу; створення умов для забезпечення стабільного розвитку галузей промисловості. Ці аспекти мають особливе значення для вирішення проблем бідності, адже ефективно впливати на бідність можна тільки на основі економічного зростання.

Подоланню бідності заважають такі компоненти нашої економіки, як: звужений ринок збуту продукції та послуг, монополізм, корупція тощо. Політика подолання бідності повинна бути спрямована на створення відповідної законодавчої, нормативно-правової бази та сприятливих економічних умов для подолання бідності. Не дивлячись на те, що кожного року уряд значно збільшує соціальну допомогу соціально вразливим верствам населення, система діючих в Україні пільг не зменшує рівень розшарування населення, а збільшує його. Система державної соціальної допомоги повинна бути реформована і адаптована до виконання своїх функцій і обов'язків.

Список літератури:

1. Про Стратегію подолання бідності. Указ Президента України від 15.08.2001 № 637/2001.
2. Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003-2015 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 № 634.
3. Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року. Постанова Кабінету Міністрів України від31.08.2011 № 1057.
4. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми Донецьк, 2001.
5. Гобсон Дж. Проблемы бедности и безработицы / Дж. Гобсон // Проблемы бедности и безработицы. – СПб.: Образовательная библиотека, 1900. – 366 с.
6. Городецька М.О. Еволюція поняття багатства та її вплив на розвиток економічної теорії / М.О. Городецька // «Науковий вісник Академії Муніципального Управління», серія «Економіка», № 7, 2009. – С. 36-48.
7. Ільчина Н.В. Економічний аналіз бідності в Україні: теоретичні аспекти / Н.В. Ільчина, Л.І. Краснікова // Наукові записки. Економічні науки. – К.: КМ Академія. – 2004. – Т. 30. – С. 91-97.
8. Кривоконь Н.І. Проблеми соціальної політики та соціальної роботи в Україні: навчальний посібник / Н.І. Кривоконь. – Чернігів.: 2010. – 104 с.
9. Мандибура В. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання К., 1998.
10. Петюх В.М. Ринок праці: Навч. посіб. – К., 1999.
11. Садовенко А., Масловська Л., Середа В., Тимочко Т. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник / авт.: Садовенко А., Масловська Л., Середа В., Тимочко Т. – 2 видання – К.; 2011. – 392 с.
12. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – 200 с.

Борисенко Н.И.
Черниговский национальный технологический университет

ОСОБЕННОСТИ БЕДНОСТИ В УКРАИНЕ

Аннотация
В статье исследованы особенности бедности в Украине. Определены подходы относительно вопросов бедности. Проанализировано критерии и виды бедности. Определены основные причины бедности. Определены основные направления решения проблем бедности.
Ключевые слова: виды бедности, критерии бедности, причины и признаки бедности, домовладение, доход.

Borysenko M.I.
Chernihiv National Technological University

FEATURES OF POVERTY IN UKRAINE

Summary
In the article the special features of poverty in the Ukraine are investigated. Approaches relative to questions of poverty are determined. Criteria and forms of poverty are analyzed. The basic reasons for poverty are determined. The basic directions of the solution of the problems of poverty are determined.
Keywords: forms of the poverty, criteria of the poverty, reason and the signs of poverty, house ownership, income.

УДК 378.134:316.61

ПРОФЕСІЙНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Шапошникова І.В.
Херсонський державний університет

У статті розглядаються питання професійної соціалізації студентської молоді та проблеми тлумачення цього поняття у соціальних науках. Зазначено, що категорія «професіоналізація» досить часто використовується в науковій літературі щодо аналізу проблем професій і професійної діяльності, де розглядається в якості певного стану особистості. Автор звернула увагу на завдання вищої школи щодо формування середовища для професійної соціалізації студентської молоді.
Ключові слова: професійна соціалізація, вища школа, професіоналізація, студентська молодь.

Важливе місце в сучасних соціальних дослідженнях посідає проблема професійного самовизначення студентської молоді, адже це є підґрунтям подальшого успішного (або неуспішного) кар'єрного становлення особистості. Особливої актуальності вона набуває для старшокурсників, оскільки із закінченням вишу завершується певний етап професійної соціалізації молодої людини. У зв'язку з цим центральним і досить складним завданням вищої школи є сформувати середовище, котре зможе сформувати у студента соціально важливі професійні якості. Сучасні наукові джерела відносять розгляд категорії «професійна соціалізація»(«професіоналізація») переважно до уваги психологів [4]. Так, психолого-педагогічним та організаційним основам підготовки молоді до вибору майбутньої професії присвячено праці П. Атутова, С. Батишева, О.Вітковської, Ю. Гільбуха, Є. Клімова, Г. Костюка, В. Мадзігона, В.Рибалки, В. Синявського, Б. Федоришина, С. Чистякової, М. Янцура та інших. Проблема формування готовності до професійного самовизначення у майбутній трудовій діяльності відображена у дослідженнях К. Абульханової-Славської, Ю. Алферова, Є. Борисової, Л. Буєвої, Є. Головахи, Ф. Іващенка, С. Кисельова, Б. Ломова, В. М'ясищева, М. Пряжнікова, М. Піддячного, В. Полякова, М. Скаткіна, Т. Чиркової та ін.

Професійне самовизначення −це процесс формування особистістю свого ставлення до професійної діяльності й спосіб його реалізації через узгодження особистісних і соціально-професійних потреб.

При цьому зазначений підхід принципово звужує проблемне поле та не дозволяє встановити причинно-наслідкові взаємозв'язки у процесі професіоналізації між індивідом та референтною групою. Психологічний підхід зумовлює об'єкт-суб'єктний підхід до розгляду проблеми професіоналізації у той час як на наш погляд більш коректно говорити про суб'єкт-суб'єктну логіку процесу професіоналізації. Щоправда соціологічні джерела також містять підходи до вивчення даного явища, однак здебільшого професіоналізація розглядається з оціночних позицій. На наше переконання, сучасний темп соціально-економічних процесів зумовлює увагу до інструментальної складової процесу професіоналізації, а саме явище професіоналізації має виступати в якості об'єкта соціального конструювання.

Категорія «професіоналізація» досить часто використовується в науководослідній літературі щодо

© Шапошникова І.В., 2015

аналізу проблем професій і професійної діяльності, де розглядається в якості певного стану особистості. Термін «професіоналізація» наводиться в соціологічному словнику, де визначається як процес, за допомогою якого посада спричиняє претензію на статус, а відповідно винагороду та привілеї [6]. В іншому енциклопедичному словнику запропонована суттєво відмінна дифініція терміну «професіоналізація», а саме: це «цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, що починається з моменту вибору майбутньої професії і закінчується, коли людина припиняє активну трудову діяльність» [14].

В енциклопедичній літературі міститься й інструментальний підхід до розуміння категорії «професіоналізація» Так, на електронному ресурсі психологічної енциклопедії цей термін розглядається як процес становлення професіонала, що передбачає: вибір людиною професії з урахуванням своїх власних можливостей і здібностей; освоєння правил і норм професії; формування та усвідомлення себе як професіонала, збагачення досвіду професії за рахунок особистого внеску, розвиток своєї особистості засобами професії та ін. [5]. Однак, у запропонованому підході професіоналізація перетворюється на специфічний розділ акмеології та втрачає своє соціологічне наповнення.

Як справедливо зазначають автори підручника з акмеології: «Прогресивний розвиток людини не відбувається однією «вузькою колією», адже важко стати справжнім професіоналом своєї справи, розвиваючись виключно як суб'єкт праці. Практика свідчить, що чим вище рівень професіоналізму, то більше в ньому індивідуального та особистісного [18] (інакше, отриманого індивідом в процесі формування особистості – тобто соціалізації).

Російський дослідник В. Цвик зазначає, що процес професіоналізації сягає певної міри завершеності за досягнення особистістю професійної зрілості, що характеризується здобуттям високої професійної майстерності і статусу, з іншого боку – професіоналізація триває протягом усього життя людини, оскільки вдосконалення професійної майстерності й розвиток професіоналізму не обмежено часом [15]. У такому тлумаченні процес професіоналізації наближується до розуміння соціалізації, що ускладнює його подальшу технологізацію, адже потребує уточнення характеру та напряму безпосереднього соціально-технологічного впливу.

Враховуючи, що соціальні процеси, котрі відбуваються в межах навчання у вищій школі, спрямовано на формування професійної готовності студента до широкого кола функціональних обов'язків, слід більш чітко розмежовувати підходи щодо соціалізації та професіоналізації.

Процес соціалізації за визначенням Е. Дюркгейма: «щохвилинне відчуття дитиною… тиску соціального середовища, яке прагне сформувати його за своїм зразком і має своїми представниками і посередниками батьків і вчителів» [7, с. 34]. За такого розуміння штучний процес формування професійної компетенції збігатиметься із соціалізацією. Ще більшою мірою штучна професіоналізація збігається із соціалізацією з огляду на переконання Маргаред Мід, яка під соціалізацією розуміє соціальне навчання взагалі, а інкультурацію розглядає як «реальний процес навчання… він відбувається в специфічній культурі» (цит. за: [9, с. 40]). Ще один дослідник соціалізації Е. Еріксон уявляв успішну соціалізацію як процес набуття типових ознак, характерних для того суспільства, у якому індивід функціонує з одного боку, а з іншого, наділення того чи іншого типу поведінки індивідуальними ознаками. Цей процес Е. Еріксон розглядає через можливі стратегії соціалізації, що ґрунтуються на становленні особистості, існуванні криз в процес життєвого шляху, а також пошуку ідентичності та формуванні стратегії ідеологічного самовизначення (цит. за [17]). Таким чином, інструментальна різниця між соціалізацією та професіоналізацією у процесі формування особистості професіонала під час його підготовки є мінімальною. Однак з метою встановлення відмінностей, уважаємо за доцільне продовжити аналіз наявних підходів.

Зважаючи на висновки російського дослідника Ф. Шереги – процес професіоналізації представниками функціонального напряму соціології вбачається як реакція з боку професійних груп на потреби суспільства [16, с. 117]. Базуючи логіку аналізу на принципах функціоналізму вважаємо за можливе в подальшому використовувати вищезазначену тезу як домінувальну. Щоправда, потреби суспільства також є досить дискретними, що свідчить про неможливість адаптувати майбутнього професіонала (у процесі професіоналізації) до потреб усього суспільства. Більш коректним є адаптація до вимог конкретних (цільових) груп.

Російський науковець Л. Антипов розглядає професіоналізацію як процес формування особистості й діяльності професіонала [2]. При цьому особистість професіонала розглядається як інтегрувальна системна якість, що закономірно виявляється на певному етапі професійного розвитку індивіда [3]. Погоджуючись загалом із запропонованими твердженнями можна констатувати, що в даному випадку мова йде про соціалізацію індивідів до трудової сфери з урахуванням її динамізму.

Питання неоднозначності трактування категорії професіоналізація в соціології порушував російський автор В. Цвик, на думку якого, для того, щоб не виникало термінологічної плутанини, необхідно звернути увагу на те, що у вітчизняній соціології під професіоналізацією найчастіше розуміється процес професійного зростання індивіда: навчання професії або професійна самореалізація як одна з форм життєвої самореалізації [15].

З іншого боку, досить поширеним щодо професіоналізації є підхід, що розглядає процес професіоналізації в системі стратифікаційних процесів.

Розглядаючи професіоналізацію в широкому сенсі слова слід звернутися до праць П. Сорокіна, який окреслив канали вертикальної мобільності такі, як армія, церква, інститути освіти (школа), урядові групи, політичні та професійні організації, організації із створення матеріальних цінностей, родина [13]. За винятком останнього соціального інституту на сучасному етапі суспільного розвитку професіоналізація є невід'ємним чинником соціальної мобільності в кожному із каналів. Виходячи із запропонованої логіки, вже не власне приналежність до певного каналу (участь у ньому), а саме соціальна готовність (професіоналізація) забезпечує соціальну мобільність. З іншого боку, на думку окремих авторів, професіоналізація виступає і чинником обмеження мобільності. Так, як зазначав Л. Антипов, будь-якій професійній групі, якій вдається домогтися відносно високого соціального стану, необхідно закріпити певну нішу в системі соціальної стратифікації, за допомогою підтримки певного образу групи в очах громадськості; регулювання поведінки членів групи через механізм позитивних і негативних санкцій. Найбільш важливим елементом на даному етапі стає прийняття групи суспільством як гідної високого статусу [2]. Поді-

бний стратифікаційний підхід наявно і в працях інших дослідників, однак, на наш погляд, зводити професіоналізацію до критерію ініціації для входження в соціальну групу є передчасним. На наш погляд, існування зв'язку професіоналізації із соціальною мобільністю зумовлює можливість встановлення її змістових відмінностей від процесу соціалізації. Суть зазначеної відмінності полягає в тому, що соціалізація – успішна інтеграція до певної спільноти (групи) з метою забезпечення стабільності в соціумі. На відміну від цього професіоналізація є умовою соціальної мобільності, яка, будучи подібною до соціалізації за формами впливу на індивіда має принципові відмінності в соціальній системі.

Таким чином, формування професіонала та формування індивіда щільно пов'язані. Становлення професіонала розглядається окремими дослідниками як одна з форм розвитку індивіда в єдності розвитку професійних і особистісних якостей суб'єкта, у якому фіксуються уявлення індивіда про здатність до певної діяльності [1]. Як справедливо зауважувала Л. Анциферова зазначене є однією з форм психічного розвитку [3], що за своїм змістом тісно переплітається із загальною онтогенетичною еволюцією психічних функцій людини в цілому. Даний зв'язок, на думку дослідника, є двостороннім, тобто загальний рівень психічного розвитку індивіда є умовою для початку розвитку професійного. У свою чергу, професійний розвиток істотно впливає на загальний розвиток психологічних функцій людини. Аналогічним чином, на нашу думку, пов'язана реалізація функцій соціалізації та професіоналізації в особистому житті індивіда.

При цьому, цілком очевидно, що існують певні професійні індивідуальні здібності щодо функцій певного виду. В такому сенсі індивідуальне (психологічне), доповнюючись соціальним, зумовлює становлення професіонала. При цьому процес такого доповнення має бути об'єктивізовано через систему соціальних інститутів, одним із яких виступає інститут освіти. На наш погляд, саме його роль в професіоналізації індивіда є вирішальною, адже в структурі даного соціального інституту починаються цілеспрямовані соціальні впливи на індивіда, у ході яких формуються його психологічні компетенції для подальшого процесу професіонального становлення. З огляду на вищезазначене вважаємо, що на первинному етапі професіоналізації принципово важливо виходити також з психологічних передумов індивіда, зокрема:

- кожна людина за своїми індивідуальними якостями, насамперед професійно значущим здібностями, найбільш оптимально підходить до обмеженого кола професій (професійних функцій);
- професійну успішність і задоволеність професією обумовлено ступенем відповідності індивідуальних якостей до вимог конкретної професії;
- професійний вибір є по суті свідомим і раціональним процесом, у якому сам індивід визначає індивідуальну диспозицію психологічних чи фізичних якостей і співвідносить її з уже наявними диспозиціями, отриманими в ході випробовування інших професій.

Закладення базових засад процесу професіоналізації та урахування в цьому процесі базових засадничих психологічних якостей індивіда дозволяє операціоналізувати «професіоналізацію» як індивідуальну життєву стратегію. З іншого боку, аналізуючи професіоналізацію із стратифікаційних позицій, можна констатувати, що базова адаптація створює передумови для формування кожним індивідом стратегії входження в обрану професійну групу, навіть за умов її відносної закритості для здійснення контролю над умовами праці.

Таким чином, стратегії професіоналізації, під якими зарубіжні дослідники розуміють групову висхідну мобільність [12], забезпечують умови для реалізації індивідуальних висхідних стратегій.

Отже, процес професіоналізації під час навчання (у першу чергу у ВНЗ) є підготовкою до процесу входження в специфічні соціальні ролі, зумовлені вертикальною та професійною ієрархією трудового колективу.

Як справедливо зазначав Т. Парсонс [11], професійні ролі, окреслені типовими кар'єрами, суттєво змінюються кожного разу за переходу на нову стадію кар'єри. Саме тут виникає одна із найбільш важливих проблем адаптації, пов'язана з початком кар'єри: зокрема з положення із низькою відповідальністю, що за по мірою її розвитку, набуває все більшої відповідальності. Положення змінюється так, що людина підпорядковується на початку багатьом, а потім стає розпорядником багатьох людей. Добре відомо, що такі зміни викликають в індивіда дуже сильне напруження, але фактом залишається також те, що більшість людей це успішно долають, не проходячи складного процесу навчання.

Якщо узагальнити наявні наукові підходи, то до професіоналізації належить:

- спеціальна професійна підготовка суб'єкта до майбутньої професійної діяльності [12];
- безпосередньо сам процес професійної діяльності;
- статус, винагорода і привілеї професії [1];
- процес включення (або виключення) індивіда в професійну діяльність.

Таким чином, середовище ВНЗ має формувати в індивіда готовність до успішної реалізації кожного із зазначених напрямів.

Говорячи про операціоналізацію процесу професіоналізації як складової соціальної технології, необхідно відзначити, що даний процес, на думку багатьох дослідників, може бути структурований на стадії, рівні, фази, етапи, котрі проходить фахівець у своєму професійному формуванні. З іншого боку, на сьогодні єдиного підходу до визначення етапів професіоналізації не існує. Так, Є. Клімов виділяє наступні етапи: оптант (фаза вибору професії), адепт (фаза навчання професії), адаптант (фаза звикання молодого фахівця до роботи), інтернал (фаза самостійності, активності та творчості), майстер, авторитет, наставник [8].

М. Лисаускене виділяє три основні стадії професіоналізації: підготовча (доуніверситетська), пов'язана з вибором професії; початкова (університетська), під час якої формуються основи професійно важливих умінь і властивостей особистості; основна стадія – період формування професіоналізму в умовах конкретної діяльності [10].

За обома наведеними підходами, фази (стадії), які можуть (і повинні) бути відбуватися в соціальному середовищі ВНЗ є основними, адже виступають у якості базису для інших (подальших) стадій даного процесу. До того ж необхідно зазначити, що в царині сучасної психології є такий науковий напрям, як акмеологія. Однак, на відміну від професіоналізації, акмеологія вивчає розвиток зрілої особистості. З акмеологічної точки зору «зрілість особистості» – категорія, що припускає переважне розвиток морально-етичних якостей, гуманістичної спрямованості особистості, нормативності поведінки тощо. У цей же час професіоналізація спрямована на формування зрілої особистості.

Ураховуючи специфіку професіоналізації в середовищі ВНЗ, корисним убачається підхід до класифікації етапів, запропонований Є. Клімовим, за яким роль ВНЗ на кожному із етапів є досить значною, одночасно за мірою перебігу процесу персональної професіоналізації не повинна зменшуватися.

Аналізуючи фазу оптанта (фаза вибору професії), важливо відзначити, що на сьогодні основна профорієнтаційна робота з молоддю ведеться саме ВНЗ у школах. При цьому основний акцент робиться не стільки на професійну відповідності випускника певному виду діяльності, скільки на умови навчання та процес підготовки. У такому разі зменшуються можливості для успішної професіоналізації через невідповідність психологічних особливостей індивіда певному виду професійної діяльності, а також ускладнюються завдання ВНЗ у процесі реалізації наступних стадій.

Стадія адепта (фаза навчання професії) значною мірою залежить від первинної стадії, при цьому для соціальних функцій ВНЗ вона виявляється основною. На наш погляд, зазначена стадія у структурі процесу професіоналізації в соціальному середовищі ВНЗ має бути внутрішньо структурована на стадії первинної (початкової) професіоналізації; стадії набуття професійних знань; стадії набуття професійних навичок; стадії первинного засвоєння норм та цінностей певного виду професійної діяльності (професійна соціалізація).

Стадія адаптанта (фаза звикання молодого фахівця до роботи), на наш погляд, також частково має відбуватися в соціальному середовищі ВНЗ,яка стадія сьогодні забезпечується під час проходження професійних практик. Ефективність зазначеного процесу може бути вищою, якщо, одночасно із перебігом даної стадії,студенти будуть стимульовані (та матимуть змогу до реалізації) творчої активності відповідно професійного фаху. В сучасній практиці ВНЗ основний акцент робиться на наукову підготовку (вимога до написання наукових праць студентами-випускниками існує в більшості ВНЗ). Однак наукова активність нами не ототожнюється із професійною активністю. На наш погляд, результатом процесу навчання мають бути авторські пропозиції (розробки) щодо безпосереднього фаху студента-випускника. Для цього може знадобитися створення при ВНЗ середовищ професійної діяльності – академічних бізнес-інкубаторів.

Наступна фаза процесу професіоналізації відбуватиметься за межами ВНЗ, однак за його участі. У ході фази інтернал (фаза самостійності, активності та творчості), студент може потребувати з боку навчального закладу додаткової підтримки теоретично-прикладного характеру. Важливим на цьому етапі є збереження контактів молодого фахівця із навчальним закладом з метою створення умов для інформаційного обміну.

Фази майстра, авторитета та наставника для соціального середовища ВНЗ цікаві із позицій соціального впливу. Мова йде не про постійну допомогу навчального закладу зазначеним особам, а про амбівалентну співпрацю, за якої відбуватиметься безперервний процес інформаційного обміну. В ході такого процесу працівники, які перебувають у різних фазах професіоналізації, отримуватимуть теоретичні знання, у той час як працівники та студенти ВНЗ – соціальні реалії (норми, цінності, соціальні стандарти) безпосередніх трудових груп – учасниками яких є зазначені особи.

Таким чином, роль навчального закладу у процесі професіоналізації є принципово високою, а доцільність уваги, із соціально-технологічних позицій, практично беззаперечною. Зазначене створює передумови для формування та реалізації конкретних соціальних програм та проектів, спрямованих на активізацію процесу професіоналізації в соціальному середовищі ВНЗ на різних рівнях.

Список літератури:

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания [Текст] / Б.Г. Ананьев. – М.: Наука, 1977 – 397 с.
2. Антипов Л.А. Некоторые проблемы социализации личности / Л.А. Антипов // Социальные проблемы народного образования: [Труды Уфим.авиац. ин-та]. – 1994. – Вып. 80. – С. 97–108.
3. Анциферова Л.И. Некоторые теоретические проблемы психологии личности / Л.И. Анциферова // Вопросы психологии: [Научный журнал]. – 1978. – № 1. – С. 37–50.
4. Бочелюк В.Й. Соціально-психологічні особливості самореалізації особистості в сучасному суспільстві: [Монографія]. – Запоріжжя: КПУ, 2009. – 280 с.
5. Большой толковый социологический словарь. – Т. 1 (А-О). – М.: Вече, 1999. – 544 с.
6. Джери Дж. Большой толковый социологический словарь. В 2-х томах: Пер. с англ. Н.Н. Марчук. М.: Вече, АСТ, 1999 [Электронное издание]. – Режим доступа: http://socioline.ru/pages/dzheri-d-dzheri-dzh-bolshoj-tolkovyj-sotsiologicheskij-slovar
7. Дюркгейм Э. Социология. Её предмет, метод, предназначение / Дюркгейм Э. – М., 1995. – 254 с.
8. Климов Е.А. Как выбирать профессию: [Кн. для учащихся] / Е.А. Климов. – М.: Просвещение, 1984. – 160 с.
9. Кон И.С. Открытие «Я»: [Пер. с рус.] / И.С. Кон. – М.: Прогресс, 1983. – 327 с.
10. Лисаускене М.В. Поколение next – прагматичные перфекционисты или романтики потребления / М.В. Лисаукене // Социс: [Научный журнал]. – № 4, 2006. – [Электронное издание]. – Режим доступа: http://www.isras.ru/ index.php?page_id=492
11. Парсонс Т.О социальных системах / Т. Парсонс; Под общ. ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белановского. – М.: Акад. Проект, 2002. – 830 с.
12. Профессиональное самоопределение и трудовой путь молодежи / [Л.А. Аза, А.И. Вишняк, Е.И. Головаха и др.; Отв. ред. В.Л. Оссовский]; АН УССР, Институт философии. – К.: Наук. думка, 1987. – 303 с.
13. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
14. Философский словарь philosophydic. ru: [Электронное издание]. – Режим доступа: http://www.philosophydic. ru/chestnost
15. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / В. Цвик, Ю. Хабермас; [Пер. с нем. под ред. Д.В. Скляднева, послесл. Б.В. Маркова]. – СПб.: Наука, 2000. – 380 с.
16. Шереги Ф.Э. Партнерское взаимодействие компаний, вузов и научно-исследовательских организаций для реализации научных программ и инновационного производства: [Монография] / Ф.Э. Шереги, Г.А.Ключарев. – М.: ЦСПиМ, 2013. – 211 с.
17. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы: [Монография] / В.А. Ядов. – [Доп. и испр. изд.]. – Самара: Самар. ун-т, 1995. – 328 с.
18. Якуба Е. Воспитательный процесс в высшей школе: его эффективность: [Монография] / Е. Якуба. – Х.: ХГУ им. В.Н. Каразина, 1988. – 404 с.

Шапошникова И.В.
Херсонский государственный университет

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ СОЦИАЛИЗАЦИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация
В статье рассматриваются вопросы профессиональной социализации студенческой молодежи и проблемы толкования этого понятия в социальных науках. Указано, что категория «профессионализация» довольно часто используется в научной литературе по анализу проблем профессий и профессиональной деятельности, где рассматривается в качестве определенного состояния личности. Автор обратил внимание на задачи высшей школы по формированию среды для профессиональной социализации студенческой молодежи.
Ключевые слова. Профессиональная социализация, высшая школа, профессионализация, студенческая молодежь.

Shaposhnykova I.V.
Kherson State University

PROFESSIONAL SOCIALIZATION AS PART OF TRAINING OF SPECIALISTS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Summary
The article deals with the professional socialization of students and problems of interpretation of this concept in the social sciences. It is noted that the category of "professionalization" is often used in the literature dealing with analysis of problems of professions and professional activities, and sees them as a particular state of the individual. The author drew attention to the problem of universities regarding formation of environment for professional socialization of students.
Keywords: professional socialization, higher education, professionalism, students.

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 321.013

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ОБ'ЄДНАННЯ МУНІЦИПАЛІТЕТІВ

Матвієнко А.С.
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

Широке використання об'єднання муніципалітетів як відповідь на фрагментацію територіальної організації влади привертає до нього все більшу увагу дослідників. Аналіз світового досвіду свідчить, що хоча в основі цього процесу лежать схожі причини, однак кожна країна виробляє власну модель здійснення цієї реформи та поєднання добровільності і примусовості в ході її реалізації. Неоднозначність результатів об'єднання муніципалітетів змушує краще враховувати такі чинники як однорідність, щільність населення тощо.
Ключові слова: об'єднання, місцеве самоврядування, децентралізація, адміністративно-територіальний устрій.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть багато країн європейського континенту здійснили адміністративно-територіальні реформи, які радикально змінили територіальну організацію влади на місцевому рівні. Важливою їх складовою була боротьба з фрагментацією на базовому рівні територіальної організації влади. Невеликі за розміром органи місцевого самоврядування не здатні належним чином виконувати соціальні функції, що передаються їм в результаті децентралізаційних реформ та впровадження принципу субсидіарності. Дрібним муніципалітетам бракує здатності справлятися з новими завданнями, зокрема управлінськими, адміністративними і фінансовими спроможностями.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Процеси децентралізації досить детально розглянуті у літературі, зокрема такими авторами як О. Батановим, М.Баймуратовим, М. Брасісом, В. Борденюком, Я. Гонцяжем, М. Іллнером, Р. Колишко, А. Лелеченко, Г. Петері, М. Пухтинським, Д. Рондінеллі, А. Ткачуком, Дж. Стокером, Л. Шарпем, Е. Уіббельсом, однак проблема пошуку оптимальної моделі укрупнення органів місцевого самоврядування залишається мало дослідженою як зарубіжними, так і вітчизняними вченими.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення чинників, що мають вирішальний вплив на розробку та реалізацію стратегії укрупнення муніципалітетів у низці країн світу.

Виклад основного матеріалу. Реформи щодо укрупнення органів місцевого самоврядування стартували у 1950-х роках в Австрії, в результаті якої кількість муніципалітетів було зменшено практично вдвоє, та у Швеції, якій вдалося зменшити їх на 1/8. Пізніше завдяки популяризації цього підходу було скорочено кількість муніципалітетів у Данії в 1970 р., Західній Німеччині у 1960-х і 1970-х роках, у Бельгії у 1975, Литві у 1994, у Греції 1997 роках. Нещодавно Данія скоротила кількість муніципалітетів зі 271 до 98 у 2007 р., а Латвія з 524 до 119 у 2009 р. У Туреччині в 2008 р. кількість муніципалітетів було зменшено з 3225 до 2950, а після березневих місцевих виборів 2014 р. до 1395. У Люксембурзі уряд приступив до виконання програми об'єднання муніципалітетів у 2009 р., маючи за мету зменшити їх кількість зі 116 до 71 до 2017 р. завдяки встановленню мінімальної кількості мешканців на рівні 3000 осіб.

Однак, не зважаючи на ці приклади масштабних і швидких реформ, деякі країни зменшували кількість свої органів місцевого самоврядування протягом тривалого часу. Такий підхід мав місце в Австралії, Великобританії, Ісландії, Канаді, Нідерландах, Німеччині, Норвегії та Швейцарії. У Фінляндії так звана реформа PARAS, розпочата у 2007 р., дала змогу поступово скоротити кількість муніципалітетів з 431 у 2006 р. до 336 у 2011 р.

З огляду на світову економічну кризу та необхідність жорсткої бюджетної економії тенденція до укрупнення муніципалітетів була спостерігалася у багатьох країнах, які скористалися цією нагодою і для реорганізації системи місцевого самоврядування з метою раціоналізації та концентрації ресурсів, щоб збільшити ефективність діяльності органів місцевої влади та заощадити кошти. Яскравим прикладом цього є план Kallikratis, реалізований Грецією в 2011 р. в рамках жорстких заходів економії та тиску з боку Європейської Комісії, Європейського центрального банку та Міжнародного валютного фонду, що призвів до значного скорочення кількості муніципалітетів: з 1034 до 325. Функції нових муніципалітетів залишилися без змін, але в результаті реформи вони отримали додаткові фінансові та людські ресурси. Аналогічним чином поступила земля Саксонія-Ангальт у Німеччині започаткувавши реформу, що скоротила кількість муніципалітетів з 840 до майже 200. Водночас у Німеччині загалом спостерігалося зменшення муніципалітетів на 7% (з 12456 до 11553 протягом 2007-2011 рр.).

В інших країнах також тривають обговорення програм аналогічних реформ на національному та регіональному рівнях. Так, в Естонії уряд заявив про намір об'єднати муніципалітети для скорочення їх кількості до 30-50 одиниць замість 226 існуючих. Фінляндія продовжує зусилля щодо укрупнення муніципалітетів завдяки програмі «Новий муніципалітет 2017». В Угорщині нова конституція 2012 р. передбачає примусове укрупнення територіальних громад. В Ірландії в кінці 2012 р. уряд висунув пропозиції щодо територіальної реорганізації держави в ході якої замість 114 органів місцевого самоврядування має залишитися лише 31. У Великобританії реформа місцевого самоврядування у Північній Ірландії має скоротити кількість рад графств з 26 до 11 до 2015 р. В Іспанії проект закону «Про раціоналізацію та сталість місцевої адміністрації» перебуває на розгляді парламенту і передбачає об'єднання муніципалітетів, в яких проживає менше 5000 мешканців (вони становлять на сьогодні 84% іспанських муніципалітетів) [9, с. 7].

Додатковими чинниками, що змушують країни вдаватися до укрупнення органів місцевого самоврядування, є старіння населення та зменшення ринку праці. Ці зміни та зменшення фінансових надходжень до місцевих бюджетів змушують муніципалітети всерйоз розглядати плани об'єднання із сусідніми. У деяких північних провінціях Нідерландів, де демографічні тенденції є особливо невтішними, муніципалітети більш схильні до укрупнення. Зі схожими проблемами стикаються інші розвинені країни Заходу: у Швеції у малозаселеній провінції

© Матвієнко А.С., 2015

Смоланд внутрішня еміграція та старіння населення ускладнило надання публічних послуг.

Вирішити цю проблему можна за допомогою активізації міжмуніципального співробітництва у сфері надання публічних послуг, збільшення розміру органу місцевого самоврядування, або поєднанням цих двох варіантів. Як свідчить зарубіжний досвід, найбільш успішним прикладом політики щодо зменшення вартості надання публічних послуг в результаті депопуляції є політика укрупнення муніципалітетів, як це було у Бранденбурзі. Починаючи з 2011 р. для покращання надання публічних послуг ця німецька земля заохочувала укрупнення пропонуючи гранти на 50 тис. євро для муніципалітетів, які спільно виконуватимуть деякі адміністративні функції і 500 тис. євро за повне об'єднання. Цей приклад позитивно вплинув на готовність інших муніципалітетів до злиття [5, с. 15].

Загалом у світі можна виділити три основних підходи до укрупнення органів місцевого самоврядування: 1) примусовий; 2) добровільний (широкий набір фінансових стимулів, можливості для здійснення місцевих експериментів) і 3) змішаний (поєднання на різних етапах реформи добровільного і примусового). Найменш популярним є примусовий підхід до реалізації об'єднання. Його використовує Данія, в якій центральний уряд на власний розсуд встановлює вимоги для утворення нових одиниць і позбавляє муніципалітети можливості впливати на хід реформи. Так в ході так званого «контрольованого добровільного процесу» центральний уряд дав муніципалітетам півроку для підготовки власних планів об'єднання (до 1 січня 2005 р.). За їх відсутності процес злиття буде здійснюватися згідно урядових планів. З огляду на таку жорстку постановку питання органи місцевого самоврядування у встановлений термін підготували необхідні документи, які й були схвалені парламентом у березні 2005 р. Мали місце лише кілька спроб протидіяти реформі, однак конфліктні ситуації були вирішені протягом кількох місяців, а план реорганізації територіального устрою країни на базовому рівні був повністю узгоджений літом 2005 р. Він був успішно реалізований і з січня 2007 р. нова система територіального устрою почала функціонувати, не створюючи зайвих незручностей громадянам [1, с. 52].

Слід зазначити, що не останню роль у такому плавному здійсненні реформи, незважаючи на її жорсткий, примусовий характер, відіграли місцеві вибори у листопаді 2005 р. та низка інших чинників. Реформа значною мірою виграла від рішучості і наявності політичної волі у міністрів внутрішніх справ та охорони здоров'я щодо її реалізації. Їй передували широкі громадські слухання, які сприяли формуванню позитивного ставлення як з боку громадян, так і місцевих політиків. Процес об'єднання муніципалітетів отримав додатковий імпульс в результаті прив'язки до ширшої реформи місцевого самоврядування, включаючи реформу регіонального рівня, перегляд повноважень органів влади на усіх рівнях управління та фіскальну реформу. Уряд майже повністю подолав інерційність щодо реформи серед місцевих політиків та чиновників, надавши їм гарантії збереження статусу та пообіцявши, що ніхто не буде звільнений протягом першого року реалізації реформи, а місцеві бюджети будуть відповідно збільшенні для виконання нових завдань і після реформи місцеві податки не збільшаться [7, с. 217].

Цей урок може бути корисним для органів місцевого самоврядування в інших країнах, однак для його успішної реалізації слід враховувати наявність консенсусної політичної культури та готовності центрального уряду вживати непопулярних кроків для реалізації реформи. Тому перш ніж ініціювати укрупнення органів місцевого самоврядування доцільно спробувати альтернативну стратегію: на першому етапі заохочувати співпрацю між різними рівнями управління, що сприяє розбудові довіри та зв'язків між різними акторами з різним правовим статусом [11, с. 201].

З цією метою використовуються різноманітні стимули (матеріальні, фінансові, політичні) для заохочення добровільного об'єднання. Так, у Фінляндії уряд запропонував фінансові стимули для укрупнення муніципалітетів, започаткованого у 1970-х роках. Аналогічно норвезький уряд надає часткову компенсацію затрат на об'єднання, додаткові інфраструктурні гранти та допомогу у підготовці плану об'єднання. У Японії перша хвиля укрупнення муніципалітетів відбулася у 1950-х роках з метою створення муніципалітетів з мінімальною кількістю мешканців у 8000 осіб. У 1999 р. уряд віддав перевагу добровільному об'єднанню, прагнучи скоротити кількість муніципалітетів до 1000. Укрупнення заохочувалося комплексом стимулів, які були доступні до 2005 р. Вони включали фінансову допомогу (гранти та податкові пільги) та заходи, спрямовані на зменшення опору, такі як гарантії збереження місць в радах, «заморожування» місцевих податків та використання нових організаційних структур для заохочення місцевого представництва.

У Нідерландах політика об'єднання завжди здійснювалася за принципом знизу догори, тобто виключно на добровільній основі. У зв'язку з цим уряд схвалив «Програмні рамки для муніципального перерозподілу повноважень місцевих органів влади», який набере сили для укрупнених муніципалітетів з січня 2016 р. До тих пір пропозиції щодо укрупнення будуть оцінюватися виходячи з попередніх Програмних рамок, прийнятих у 2011 р. Нові рамки програми відводять урядам провінцій більшу роль у процесі укрупнення територіальних громад. Оскільки дискусії щодо злиття муніципалітетів точаться насамперед на провінційному рівні, то цілком закономірно, що саме провінції можуть відігравати роль посередника та скеровувати процес переформатування територіального устрою. Вони можуть допомогти змоделювати той чи інший варіант укрупнення за наявності відповідних економічних підстав. Якщо він виявиться прийнятним для муніципалітетів, то вони можуть отримати від провінції необхідну технічну допомогу. Міністерство внутрішніх справ та королівських відносин також відіграє важливу роль і може надати свою підтримку територіальним громадам.

Уряд провінції відповідає за подання пропозицій про об'єднання центральному уряду, який їх розглядає і, у випадку позитивного рішення, приймає їх у вигляді нормативно-правового акту. Якщо пропозиції відхилені урядом, то провінція та муніципалітети повинні підготувати нові. Програмні рамки формулюють критерії, за якими оцінюються пропозиції про злиття, що складаються з п'яти основних груп: 1) підтримка населення (від усіх залучених муніципалітетів, провінцій та мешканців); 2) внутрішня єдність новоствореної одиниці та внутрішньої організації поселень та рад громад; 3) адміністративна та фінансова влада; 4) збалансованість регіональних відносин, зокрема з іншими муніципалітетами; 5) самодостатність. Новостворені муніципалітети отримують тимчасові гранти від Муніципального фонду, які компенсують їх непередбачені затрати. Вони виплачуватимуться протягом п'яти

років і складатимуть додаткові 25% від річного бюджету до злиття, 40% – протягом першого року після злиття, і 20% протягом наступних трьох років.

Досить цікавим є досвід Швейцарії у боротьбі з фрагментацією, оскільки її муніципалітети дуже малі за розміром, а середня кількість їх мешканців станом на 2003 р. становила 2501 особу. Для підвищення ефективності і зменшення затрат на надання публічних послуг муніципалітети мають можливість обирати між укрупненням та добровільним співробітництвом. У попередні десятиліття, як правило, вибір робився на користь злиття кількох комун для підвищення ефективності надання публічних послуг дрібними і слабкими муніципалітетами. На сьогодні, однак, укрупнення відбулося у більшості кантонів Швейцарії в результаті ініціювання знизу або за спільним рішенням кантону і комуни. У багатьох випадках кантони заохочують злиття, пропонуючи широкий набір фінансових стимулів. Протягом першої половини XX ст. кількість комун зменшилася на 63, з 1990 по 1995 рр. – на 46, з 1995 по 2000 рр. – на 76. Починаючи з 2000 р. кількість комун зменшилася на 263. У 2009 р. стратегія укрупнення була вибрана значною кількістю муніципалітетів, що призвело до ліквідації ще 79 органів місцевого самоврядування, в результаті чого у країні зараз нараховується 2636 комун.

У більшості муніципалітетів та метрополій, таких як Цюріх та Женева, також має місце укладання угод про добровільне співробітництво, яке заохочується кантонами. Швейцарські органи місцевого самоврядування співробітничають з окремих питань, таких як енергетика чи утилізація побутових відходів, та створюють спільні органи для прийняття рішень. Ця прагматична і мереживна модель міського управління пропонує високий рівень гнучкості та нівелює негативний вплив фрагментації, характерної для територіального устрою країни. У деяких випадках, наприклад у Женеві, ця модель також дає можливість розширити спільний нагляд за наданням послуг навіть з муніципалітетами Франції.

Швейцарія, в якій окремі кантони, а не уряд конфедерації, просуває об'єднання муніципалітетів, є також хорошим прикладом того, як залучити до процесу укрупнення територіальних громад субнаціональний рівень управління – кантони. Саме на них можна покласти завдання поєднати надання фінансових стимулів з керівництвом і технічною допомогою у ході об'єднання. Таким чином більшість кантонів пропонують загальну фінансову допомогу для новоутворених комун так само як спеціальні гранти для проведення оцінки потенційного об'єднання та фінансування управлінського апарату новоствореної одиниці. Крім того, більшість кантонів надають консультативні послуги та пропонують безкоштовну оцінку фінансових наслідків злиття та інші допоміжні інструменти (наприклад, зразки бланків, керівництво процесом тощо) для комун, що розглядають можливість об'єднання. Таке поєднання фінансової та консультативної допомоги сприяє популяризації ідеї укрупнення органів місцевого самоврядування.

Крім того, деякі емпіричні дані свідчать, що фінансово слабкі муніципалітети найшвидше відгукуються на можливість отримати додаткові кошти. Відповідно, для прискорення та заохочення добровільного об'єднання на рівні територіальних громад та регіонів важливо поєднувати фінансові стимули з технічною допомогою, що надається або центральними органами державної влади або органами регіональної влади для оцінки наслідків об'єднання для бюджету нової одиниці.

Досвід низки зарубіжних країн свідчить, що злиття муніципалітетів не завжди має позитивні наслідки для діяльності органів місцевої влади та демократичних інститутів. Досі не існує однозначних доказів того, що об'єднання муніципалітетів дає змогу економити на масштабі. Слід визнати, що переваги від злиття не завжди матеріалізуються або їх вплив нівелюється очевидними прорахунками, про що свідчить огляд відповідної літератури [2]. Лише 8% досліджень встановили наявність ефекту економії на масштабі, в той час як 24% свідчать про наявність зворотного ефекту, а 29% дають підтвердження як першого, так і другого одночасно.

У Швейцарії ще донедавна злиття розглядалося як основна можливість для слабких муніципалітетів вийти на рівень більших і ефективніших одиниць. Проте, майже у 50% випадків злиття збільшує борги органів місцевого самоврядування як результат збільшення інвестицій після фактичного об'єднання. Тобто, у решті 50% випадків має місце зменшення заборгованості завдяки зниженню витрат. Близько 30% об'єднаних муніципалітетів були змушені підняти податки для фінансування покращення у наданні послуг, але 30% – їх знизили. Добровільне співробітництво серед швейцарських комун сприяє підвищенню ефективності надання публічних послуг, стимулює зусилля щодо підвищення кваліфікації працівників та має позитивний вплив на їх мотивацію. Тим не менше, як і у випадку укрупнення, важко відповісти, чи це дає виграш в ефективності. У багатьох угодах про співробітництво витрати муніципалітетів-учасників залишаються незмінними або ж зростають як результат розширення масштабу пропонованих послуг. Більше того, добровільне співробітництво має тенденцію до формування складних механізмів прийняття рішень, що збільшує затрати на координацію зусиль [10, с. 569].

Можливість зекономити на масштабі від укрупнення залежить від розміру муніципалітетів та щільності населення. Аналіз 29 об'єднаних муніципалітетів в Онтаріо (Канада) виявив, що позитивний вплив у вигляді зменшення витрат на надання муніципальних послуг має місце лише у випадку відносно великого міста, яке приєднало до себе невеликий муніципалітет [6, с. 265]. Якщо ж мало місце об'єднання муніципалітетів схожих за розміром, то такого ефекту не спостерігалося. Більше того, у випадку Онтаріо можна говорити про незначну кількість доказів економії на масштабі у великих муніципалітетах. Вивчення економії на масштабі у пожежній охороні та міліції у 445 муніципалітетах цієї ж канадської провінції показало, що зв'язок між кількістю населення і затратами на утримання цих служб має U-подібну форму: вартість зменшується для одиниць із населенням 20 тисяч для першої, і 45 тисяч – для другої. Дослідження економії на масштабі у муніципалітетах Фінляндії свідчить про аналогічні тенденції. Великі муніципалітети схильні показувати меншу економію, а малі – лише у наданні окремих послуг, таких як базове соціальне забезпечення чи початкова освіта. А оптимальний розмір муніципалітетів для найкращої економії коштів складає 20-40 тисяч мешканців [8, с. 78]. Більше того, дослідження процесу об'єднання муніципалітетів у США свідчать, що якщо економію коштів можна досягнути шляхом збільшення розміру міст, то вона матиме місце лише у випадках, коли злиття веде до збільшення щільності населення [3, с. 150].

Міжнародний досвід свідчить, що укрупнення може створити проблеми, особливо якщо воно про-

водиться між одиницями з різним рівнем добробуту, кількості і щільності населення. Окрім сумнівів в економічній ефективності злиття, висловлюються побоювання щодо його негативного впливу на підзвітність та демократичні процедури, що призводить до обмеження можливостей мешканців впливати на органи влади. Незначні розміри органів місцевої влади наближують владу до громадян, полегшують встановлення безпосереднього контакту з чиновниками [4, с. 24-26]. А великі одиниці не лише віддалені від громадян, а й досить високою є ймовірність того, що доступ до управлінських органів буде контролюватися впливовими групами інтересів.

Іншою широко поширеною проблемою є те, що нові одиниці загрожують місцевій ідентичності та історичній спадщині. Так у деяких країнах точаться гострі дискусії щодо назви нового муніципалітету, розташування його центру, дати укрупнення тощо, що призводить до гальмування реформи. У Франції та Люксембурзі сильне небажання частини місцевих лідерів об'єднуватися призвело до затягування і повільного прогресу у ході реформи. В Італії плани щодо ліквідації муніципалітетів, в яких проживає менше 1000 осіб, подавалися як частина жорсткого пакету реформ, були скасовані у 2011 р. в результаті сильної опозиції з боку місцевих еліт. Тому перевага була віддана розвитку тісного співробітництва між муніципалітетами.

Висновки і пропозиції. Отже, на сьогодні укрупнення органів місцевого самоврядування зумовлене низкою чинників, серед яких основними є економічні (економія на масштабі) та демографічні (депопуляція територій і старіння населення). Для його здійснення країни мають широкий вибір щодо темпу (швидкі чи поступові) та стратегії (примусове, добровільне чи змішане), який залежить від політичної ситуації в країні та наявності згоди з боку представників органів місцевого самоврядування. Хоча однозначних свідчень про економію на масштабі в результаті об'єднання муніципалітетів не існує, однак очевидно, що без проведення такої реформи негативні явища у системі місцевого самоврядування лише б наростали, породжуючи економічні та соціальні проблеми для населення.

Список літератури:

1. Blochliger H. Going beyond zero-sum game: Reforming fiscal relations / H. Blochliger, C. Vammale // eJournal of tax Research. – 2012. – Vol. 10. – № 1. – P. 49-74.
2. Byrnes J. Do economies of scale exist in Australia local government? A review of the research evidence / J. Byrnes, B. Dollery // Urban Policy and Research. – 2002. – № 4. – P. 391-414.
3. Edwards M. Annexation, local government spending, and the complicating role density / M. Edwards, Y. Xiao // Urban Affairs Review. – 2009. – № 2. – P. 147-165.
4. Faguet J.P. Decentralization and governance / J.P. Faguet // Economic Organization and Public Policy Discussion Paper Series. – 2011. – № 27. – 31 p.
5. Investing together: Working effectively across levels of governments. – Paris: OECD Publishing, 2013. – 168 p.
6. Kushner J., Siegel D. Are services delivered more efficiently after municipal amalgamations? / J. Kushner, D. Siegel // Canadian Public Administration. – 2005. – № 2. – P. 252-267.
7. Making reform happen: Lessons from OECD countries. – Paris: OECD Publishing, 2010. – 296 p.
8. Moisio A. Public services at the local level: the Finnish way / Moisio A., Loikkanen H.A., Oulasvirta L.. – Helsinki: Government Institute for Economic Research, 2010. – 140 p.
9. OECD Regional outlook 2014: Regions and cities – where policies and people meet. – Paris: OECD Publishing, 2014. – 288 p.
10. Steiner R. The causes, spread and effects of intermunicipal co-operation and municipal merges in Switzerland / R. Steiner // Public Management Review. – 2003. – № 4. –P. 551-571.
11. Swianiewicz P. Of territorial fragmentation is a problem, is amalgamation a solution? An East European perspective / P. Swianiewicz // Local Government Studies. – 2010. – № 36. – P. 183-203.

Матвиенко А.С.
Институт государства и права имени В.М. Корецкого
Национальной академии наук Украины

ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ОБЪЕДИНЕНИЯ МУНИЦИПАЛИТЕТОВ

Аннотация
Широкое использование объединения муниципалитетов как ответ на фрагментацию территориальной организации власти привлекает к нему все большее внимание исследователей. Анализ мирового опыта свидетельствует, что хотя в основе этого процесса лежат схожие причины, но каждая страна создает собственную модель осуществления этой реформы и сочетает добровольность и принуждение в ходе ее реализации. Неоднозначность результатов объединения муниципалитетов заставляет лучше учитывать такие факторы как однородность, плотность населения и др.

Ключевые слова: объединение, местное самоуправление, децентрализация, административно-территориальное устройство.

Matviienko A.S.
V.M. Koretsky Institute of State and Law
of the National Academy of Sciences of Ukraine

THE EUROPEAN EXPERIENCE OF THE MUNICIPAL MERGERS

Summary
The wide usage of municipal mergers as a response to fragmentation of territorial organization of power attracts the increasing attention of researchers. The analysis of world experience shows that, despite the similarities of causes, every state chooses its own model of its implementation and combines voluntary basis and compulsion in its realization. The ambiguousness of the outcomes of municipal merges force to consider such factors as homogeneity, density of population and so on.
Keywords: merger, local self-government, decentralization, administrative territorial division.

УДК 327.8

ПОЛІТИКА США ВІДНОСНО РЕСПУБЛІКИ ТАДЖИКИСТАН

Тригуб О.П., Рижикова А.Ю.
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

Стаття присвячена дослідженню різних аспектів американо-таджицьких відносин, вивченню ролі Республіки Таджикистан в сучасній зовнішній політиці США, визначенню геополітичних інтересів США в Центральній Азії. Також у статті автор робить спробу визначити місце Республіки Таджикистан у зовнішній політиці США та перспективні напрямки цієї політики в XXI столітті.
Ключові слова: США, Республіка Таджикистан, Центральна Азія, зовнішня політика, співробітництво.

Постановка проблеми. Розпад СРСР і нова конфігурація політичної карти світу початку 90-х рр. XX століття зробили серйозний вплив на становлення нової системи міжнародних відносин як у світі в цілому, так і в різних регіонах. Один з таких регіонів є Центральна Азія (ЦА), яка включає в себе п'ять держав: Казахстан, Киргизію, Таджикистан, Туркменістан і Узбекистан. Пострадянський простір ЦА не тільки перетворився на арену боротьби таких впливових держав у світовій політиці, як Сполучені Штати Америки (США), Російська Федерація (РФ), Китайська Народна Республіка (КНР), але і опинився в сфері інтересів деяких регіональних держав, як, наприклад, Ісламська Республіка Іран (ІРІ), Туреччина, Індія та країн Європейського Союзу (ЄС). Одночасно з цим в політичному житті держав ЦА відбулися принципові зміни, головним показником яких стало проведення керівництвом країн регіону незалежної зовнішньої політики. У цьому контексті значимість стратегії США щодо Центральної Азії, і зокрема Республіки Таджикистан (РТ), зросла, отримавши необхідне наповнення конкретними завданнями в області зовнішньополітичного планування.

Керівництво США розглядає простір Центральної Азії, в тому числі, Республіку Таджикистан, як зону своїх «національних інтересів», захист яких передбачає використання всіх доступних інструментів державної політики. Це обумовлено, насамперед, наявністю сировинного та гідроенергетичного потенціалу держав ЦА, їх вигідним геополітичним розташуванням. Іншим стратегічним інтересом політики США в Центральній Азії є забезпечення безпеки в регіоні, яка пов'язана зі стабілізацією ситуації в Афганістані, з боротьбою проти поширення тероризму, екстремізму та організованої злочинності в ЦА. Республіка Таджикистан відіграє ключову роль у протидії вищевказаним загрозам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велику допомогу в розробці досліджуваної теми надали загальнотеоретичні дослідження з міжнародних відносин, проведені А. Д. Богатуровим [4], К. С. Гаджиєвим [1], П. А. Циганковим [3] та ін., а також праці російських вчених із зовнішньої політики США. Серед них роботи Г. А. Арбатова [5], М. В. Братерського [6], А. А. Копилова [7, 10], Ф. А. Лук'янова [11], А. И. Уткіна [12] та ін.

Значний вплив на аналіз досліджуваної проблеми надали різнопланові загальнотеоретичні дослідження з міжнародних відносин і зовнішньої політики США, проведені вченими Дипломатичної академії МЗС Росії. У їх числі праці Е. П. Бажанова [13], С. А. Жильцова [14], А. Г. Задохіна [15] та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проаналізувати політику США стосовно Республіки Таджикистан, дослідити основні напрямки і тенденції політики Вашингтона в Центральноазіатському регіоні. Досягнення цих цілей передбачає вирішення наступних завдань:

- вивчити роль Республіки Таджикистан в сучасній зовнішній політиці США;
- визначити геополітичні інтереси США в Центральній Азії;
- розглянути політико-дипломатичний напрямок американо- таджицьких відносин на сучасному етапі;
- визначити місце Республіки Таджикистан у зовнішній політиці США та перспективні напрямки цієї політики в XXI столітті.

Виклад основного матеріалу. Розпад СРСР став однією з головних подій кінця XX століття, на основі якого з'явилося безліч нових незалежних держав, розкидані по різних куточках і регіонах Євразійського континенту. Геополітична карта регіону Центральної Азії змінилася до невпізнання. Стрімкі зміни на політичній карті світу посилили роль національних держав як об'єктів світової політики. Варто

© Тригуб О.П., Рижикова А.Ю., 2015

погодитися з думкою російського міністра закордонних справ С. Лаврова, що «національна держава з усією очевидністю зберігає і навіть зміцнює своє значення базової ланки міжнародних відносин» [1, 8].

У початкові роки становлення своєї державності Республіка Таджикистан зіткнулася з низкою проблем. У зовнішній політиці складність полягала в тому, що в Таджикистані цей процес починався практично з нуля. Країна мала незначні традиції та досвід діяльності в зовнішній політиці в радянський період, до того ж за завданнями і цілями принципи радянської дипломатії неповністю підходили до реалій нового світопорядку.

Основним завданням зовнішньої політики Республіки Таджикистан стала «адаптація до нової геополітичної ситуації та вироблення зовнішньополітичних пріоритетів, які відповідали б новим регіональним і глобальним політичним, економічним і духовно-культурниим умовам і реального місця суверенної таджицької держави у світовому співтоваристві» [2, 9].

Декларація про суверенітет, прийнята на другій сесії Верховної Ради Таджикистану 24 серпня 1990 р. стала початком процесу правового закріплення незалежної ролі Таджикистану в світовій політиці. Новий етап в історії міжнародної діяльності Республіки Таджикистан почався 9 вересня 1991 р. після Заяви про державну незалежність Республіки Таджикистан, в якій були закладені основи зовнішньої політики. Країна була визнана більш ніж 40 державами світу.

Одночасно країна перебувала у внутрішньополітичній кризі, яка згодом переросла у громадянське протистояння, що тривало з 1992 по 1997 рр.. Безглузда братовбивча громадянська війна, посіяла хаос у суспільстві, здійснила серйозний вплив на внутрішню політику Республіки Таджикистан, що в свою чергу заважало визначенню фундаментальних основ зовнішньої політики країни. На думку російського експерта А. Богатурова, основні причини разгоранія громадянського протистояння пояснювалися «надмірністю політичних перетворень під натиском незавершеної «ісламської демократичної революції», яка зруйнувала старий механізм регулювання відносин між конкуруючими регіональними групами». Підходи протиборчих сторін конфлікту в побудові майбутніх орієнтирів зовнішньополітичної устремлінь в корені відрізнялися один від одного [3].

Системна криза державності, проблеми і протиріччя у внутрішній політиці, пов'язані з протистоянням різних сил і угруповань поставило перед керівництвом Республіки Таджикистан завдання з'ясування позицій основних держав на світовій арені – США, Російської Федерації, Китайської Народної Республіки, країн ЄС, Ірану та Туреччини.

Для офіційного Душанбе відносини з США мали першорядне значення. Згідно з офіційною позицією Вашингтона, озвученої після здобуття незалежності РТ «адміністрація зацікавлена в стабільному і мирному Таджикистані, який повинен зберігати свою знову отриману територіальну цілісність».

В американському істеблішменті початку 90-х рр. XX століття існували різні оцінки того, як реагувати на процеси в просторі вже колишнього СРСР. Перші кроки політики США по відношенню до країн Центральної Азії, в тому числі по відношенню до Республіки Таджикистан полягали в обережних оцінках подій остаточної трансформації Радянського Союзу і первісного пошуку взаємних інтересів з кожною країною регіону. Очевидним показником цього є той факт, що швидкого визнання нових незалежних держав не вийшло. Вашингтон зважився на цей крок лише після того, як був офіційно оформлений розпад СРСР [4, 9].

У міру зміцнення державності та з метою диверсифікації зовнішньополітичної діяльності, політика Таджикистану на міжнародній арені стала набувати перші обриси. Для додання зовнішній політиці ліберальних основ важливим критерієм був розвиток політичних відносин з країнами Заходу, насамперед зі Сполученими Штатами Америки.

Враховуючи складні обставини, що з'явилися перед керівництвом Республіки Таджикистан, США визнавали, що з усіх країн Центральної Азії офіційний Душанбе був менш підготовлений для зміцнення своїх сил.

Цілями США в Таджикистані були:

1. На офіційному і експертному рівні визначення того, наскільки ефективні процеси, в результаті яких Республіка Таджикистан отримала незалежність і суверенітет та чи відповідають ці зміни інтересам США на регіональному і в глобальному рівні.

2. Розробка і проголошення офіційної позиції США стосовно Республіки Таджикистан як нової незалежної країни в Центральній Азії.

3. Сприяння заходам щодо внутрішньополітичної стабілізації в Республіці Таджикистан, в тому числі за посередництва зовнішніх акторів.

4. Враховуючи відсутність як такої двосторонньої взаємодії, мета Вашингтона полягала у визначенні та розробці, наскільки це було можливо, практичних кроків по лінії «політика-економіка-безпека», що відповідають національним інтересам США.

5. Проведення політики та реалізація кроків, спрямованих на встановлення світської форми правління та недопущення приходу до влади релігійних фундаменталістів в Республіці Таджикистан.

6. Сприяння демократичним перетворенням в Таджикистані на основі закону «про підтримку свободи» 1992 року.

7. Налагодження механізмів для запуску та імплементації перших економічних проектів і фінансової допомоги Таджикистану по лінії Американського Агентства з Міжнародного Співробітництва.

8. Встановлення військових контактів як по лінії прямої допомоги збройним силам РТ, так і по лінії програми Північноатлантичного альянсу (НАТО) – «Партнерство заради миру».

9. Недопущення стратегічного закріплення зовнішньої держави- актора в зовнішній і внутрішній політиці Республіки Таджикистан [5, 17].

Керівництво США розуміло, що в Республіці Таджикистан відносинам з Москвою надавався значний пріоритет у зовнішній політиці. Російська Федерація – як правонаступниця СРСР не могла не мати своїх геополітичних інтересів, як в цілому в Центральній Азії, так і в Таджикистані зокрема.

Офіційний Душанбе, виходячи із загального історичного та політичного взаємозв'язку і глибокого проникнення минулих спільних традицій життєдіяльності в рамках СРСР, оцінював роль Росії як гаранта миру і стабільності. Особливу роль зіграв Договір про дружбу, співпрацю і взаємну допомогу Таджикистану та Росії від 25 травня 1993 року. Цей документ зміцнив міждержавні відносини двох країн майже у всіх сферах життя. Важливим досягненням є те, що ряд документів обґрунтовували необхідність присутності збройних і прикордонних сил Російської Федерації в РТ [6, 8].

Такі обставини США змушені були взяти до уваги найсерйознішим чином. В силу відсутності чітко визначеного інтересу до Республіки Таджикистан, у Вашингтоні розуміли, що даний пріори-

тетний курс у відносинах з РФ для Душанбе відповідав державним інтересам країни, насамперед для досягнення стабільності в ході громадянської війни 1992-1997 рр.

Нова конфігурація політичної карти світу та роль країн Центральної Азії в регіональному масштабі не могли зберігати політику США щодо цих держав у незмінному стані. У 1992 році Конгрес США прийняв закон «Про підтримку свободи», мета якого – приведення американського законодавства у відповідність до нової геополітичної ситуації існування 15 незалежних держав.

Візит в Душанбе Державного секретаря США Дж. Бейкера, що відбувся в лютому 1992 року мав вирішальне значення для розвитку таджицько-американських відносин. Цей візит проходив на тлі внутрішньо політичної кризи в республіці і, в цих умовах майбутнє Таджикистану значною мірою залежало від позиції США – єдиної наддержави світу [7].

Сполучені Штати, проявивши політичний реалізм і виходячи і своїх національних інтересів, підтримало Республіку Таджикистан. Дипломатичні відносини з Таджикистаном були встановлені 14 лютого 1992 року. Посольство США в Республіці Таджикистан було відкрито в березні того ж року, тим самим Вашингтон став другим після Тегерана, що призначив в Таджикистані надзвичайного і повноважного посла.

У період міжтаджикського громадянського протистояння політика США стосовно Республіки Таджикистан будувалася навколо трьох основних напрямків – гуманітарного, військового й політичного.

Гуманітарний напрям політики США мав тісний зв'язок з політичною складовою. Нестабільна ситуація в Таджикистані і порівняльна активізація участі зовнішніх гравців все ж змусили США шукати шляхи вирішення і сприяти розвитку мирного процесу [10, 8].

Гуманітарний напрям політики США не міг конкурувати і протистояти домінантному впливу Росії в Таджикистані.

У зовнішній політиці адміністрації Дж. Буша (старшого), а потім і Б. Клінтона відносно Республіки Таджикистан існував очевидний момент «непідготовленості» США оцінити роль і значення процесів, що відбуваються. Крім визнання незалежного Таджикистану, у Вашингтона була відсутня послідовна і цілісна політика. Загальна лінія, проведена Сполученими Штатами в Республіці Таджикистан, не відрізнялася від загальної сукупної стратегії щодо інших пострадянських держав.

Військова складова політики США по відношенню до Республіки Таджикистан не мала практичних форм. За словами російського вченого М. Братерского, «виходячи з ситуації в Таджикистані, де внутрішня політика роздиралася впливом громадянської війни, плановані Вашингтоном проекти військово-технічного призначення упиралися в занадто багато труднощів, перш за все політичного плану [11].

Політика США в Республіці Таджикистан в політичному напрямку в 2000-му році не зазнала змін. 6 вересня 2000 спеціальний посол Президента США С. Сестановіч зустрівся в Нью-Йорку з Президентом Таджикистану Е.Рахмоном.

Обмінявшись думками з питань, що стосуються стану та перспектив двостороннього співробітництва, С.Сестановіч підтвердив готовність США і надалі надавати сприяння Таджикистану в постконфліктному миробудівництві та відновленні національної економіки [12].

Таким чином, еволюція розвитку американо-таджицьких відносин 1991-2001 рр. показує, що політика США стосовно Республіки Таджикистан мала характер «недостатньої зацікавленості». Це пояснюється такими особливостями:

Перше. Нова геополітична конфігурація на політичній карті світу, виникла після розпаду СРСР показала нездатність США до оперативного реагування на ці процеси. Керівництво США виявилося недостатньо підготовленим до вироблення та миттєвої реалізації «Стратегії дій» як щодо Центральноазіатського регіону в цілому, так і по відношенню до кожної країни. Закон «про підтримку свободи» 1992 хоч і відбивав перехідні функції і ключові поняття для політики США, але, аналіз еволюції американо-таджицьких відносин показує, що зацікавленість Вашингтона була «недостатньою».

Друге. Нездатність США тверезо оцінювати реальний стан внутрішньополітичного життя Республіки Таджикистан. Пов'язання надання економічної допомоги та реалізації проектів в даній області з вимогами «демократичних перетворень» було помилковим уявленням. Вашингтонський істеблішмент не зміг тверезо оцінити важкі умови, які мав офіційний Душанбе в ході реалізації демократичних реформ в країні. Стан національної економіки та фактичний розвал світогосподарських зв'язків в Республіки Таджикистан в роки громадянської війни і перші роки постконфліктного існування показали нездатність офіційного Душанбе проводити реальні демократичні перетворення. Політика Вашингтона в даному напрямку більше зводилася в наданні гуманітарної допомоги РТ та лобіюванні виділення грантових і кредитних траншів з боку основних валютно-фінансових організацій Таджикистану. Загальний обсяг фінансового сприяння США в Республіці Таджикистан за 1992-2002 рр. склав 490 мільйонів доларів США.

Третє. Обсяг договірно-правової бази між США і Республікою Таджикистан був незначним. Загальне число двосторонніх документів становило всього чотири офіційні угоди. Порівняльне зіставлення підписаних двосторонніх угод Республіки Таджикистан з іншими країнами (з Іраном – 50, з Туреччиною – 22, з КНР – 21) показує, що американо-таджицька взаємодія була мінімальною [13, 9].

Взятий курс на «політику відкритих дверей» у зовнішній політиці Таджикистану в 1991-2000 рр. не відображав в реальності сформовану ситуацію. У цьому ключі велику роль зіграло усвідомлення керівництвом Республіки Таджикистан «ключової ролі» Російської Федерації у збереженні миру і стабільності в країні.

У березні 2002 року американо-таджицьким дипломатичним відносинам виповнилося 10 років. У зв'язку з цією знаменною подією президент США

Дж. Буш направив вітальне послання на ім'я президента Таджикистану

Е. Рахмона. Відсутність за 10 років державних візитів глав двох країн найочевиднішим чином показує, що до подій 11 вересня 2001 двосторонні відносини перебували на низькому рівні. Дана обставина проклала грунт для першого державного візиту Президента Республіки Таджикистан в США [14].

8 грудня 2002 президент Республіки Таджикистан прибув з офіційним візитом до Вашингтона. На зустрічі глави держав заявили про прихильність ідеї додання взаємодії параметрів довгострокового стратегічного партнерства.

Головним досягненням переговорів на вищому рівні став «Договір про стратегічне співробітництво» між США та Республікою Таджикистан, який, на думку таджицького експерта Ф. Салімова «став основою для ствердження деякими експертами того,

що Душанбе готується змінити свою зовнішню політику, віддавши перевагу Заходу» [15, 9].

2005-2006 рр. політика США по відношенню до деяких країн Центральної Азії зазнала деяких змін. «Тюльпанова революція» в Киргизстані, події в Андижані в Узбекистані в 2005 році і реакція багатьох політичних і правозахисних кіл США, негативно позначилися на тих успіхах, які домігся Вашингтон в Центральній Азії з початку 2000-х років.

Важливо відзначити, що у відносинах з Таджикистаном кардинально нічого не змінилося. Однак існувала обережність і якась підозрілість таджицького істеблішменту щодо ідеологізованих підходів США щодо процесів в ЦА.

Другий в історії двосторонніх зв'язків візит держсекретаря США (цього разу К. Райс), що відбувся 13 жовтня 2005 став констатацією розвитку контактів між двома країнами.

Новий сплеск активності США в Таджикистані почався після призначення в грудні 2006 року Хамрохона Заріфі міністром закордонних справ РТ. Дане призначення, по всій видимості, говорило про готовність Таджикистану до тіснішої співпраці з США, розвитку політико-дипломатичних відносин, разом з економічним і військово-політичним змістом, які вважалися основними напрямками політики США [16].

На початку 2009 року в апараті Держдепартаменту США відбулися кадрові перестановки. На посаду глави Бюро з Південної і Центральної Азії був призначений Р. Блейк, тим самим, ставши помічником держсекретаря. Одними з головних особливостей перебування Р. Блейка на посаді голови Бюро з Південної та Центральної Азії стали спроби Вашингтоном розглядати «кожну країну окремо» і будувати «конструктивні двосторонні відносини».

У липні 2009 року відбувся візит і перший політичний контакт нового чиновника з керівництвом Республіки Таджикистан. Р.Блейк провів переговори з президентом Таджикистану Е. Рахмоном та профільними міністрами. За підсумками переговорів, американська сторона підтвердила, що інтерес США до Таджикистану росте і Вашингтон готовий піти на подальший їх розвиток в обмін на співпрацю Таджикистану в повному обсязі з питань операції США і їх союзників в Афганістані.

2010-й рік дав імпульс розвитку двосторонніх американо-таджицьких відносин у політичній площині. Сполучені Штати запустили новий формат взаємодії з країнами Центральної Азії – «щорічні двосторонні консультації» або «ABC» (Annual Bilateral Consultations). Перший раунд переговорів США і РТ відбувся в лютому 2010 року у Вашингтоні. У ході переговорів було розглянуто чотири блоки питань: політико-економічна ситуація в регіоні, реалізація водно-енергетичних, транспортних проектів, а також ситуація в Афганістані.

19 січня 2011, заступник Держсекретаря США Роберт Блейк представив пріоритети адміністрації Б. Обами в Південній і Центральній Азії. «З урахуванням цього динамічного регіонального контексту, – зазначив Блейк, – Вашингтон ставить перед собою в Південній і Центральній Азії три головних мети, а саме підтримати міжнародні зусилля в Афганістані; зміцнити стратегічне партнерство з Індією; налагодити більш міцні і стабільні відносини з країнами Центральної Азії» [17, 8].

Таким чином, бажання у 2011 році налагодити більш міцні і стабільні відносини в політико-дипломатичному напрямі стали основою для сучасної зовнішньої політики Вашингтона по відношенню до Республіки Таджикистан.

Перспективи політичної взаємодії США з Республікою Таджикистан у найближчі роки будуть ретельно проаналізовані і переглянуті як у бік активізації, так і мінімізації. Така двозначність перспектив розвитку політичного діалогу пояснюється тим, що Вашингтон не зовсім влаштовують управлінські методи керівництва країною чинної влади в Таджикистані. Дана заклопотаність виражається в різних щорічних доповідях Державного Департаменту США з прав людини, свободи віросповідання та торгівлі людьми в Республіці Таджикистан.

У найближчому майбутньому політика США буде спрямована на координацію своїх дій з Душанбе і Москвою у форматі Росія-Таджикистан-США по лінії оборонних відомств трьох країн з обмеження наркотичного трафіку з території Афганістану на територію Таджикистану, що послужить сприятливою основою підвищення ефективності політики Вашингтона в Таджикистані.

Перспективи економічної взаємодії США і Республіки Таджикистан в найближчій перспективі, очевидно, будуть посилюватися. Економічний зміст політики США в РТ буде виражено у підтримці участі Таджикистану в регіональних енергетичних проектах поставки вироблюваної РТ електроенергії на ринки, насамперед, Південної Азії через відносно спокійні північно-східні провінції Афганістану.

У найближчій перспективі, Вашингтон продовжить лобіювання виділення світовими фінансовими інститутами (МВФ і Світовий Банк) кредитів для розвитку економіки Таджикистану в обмін на поступки Душанбе на військово-політичну присутність США в країні.

Очікується участь Вашингтона в ряді інвестиційних проектів в Республіці Таджикистан з видобутку золота та інших мінеральних ресурсів, у тому числі в рамках функціонування вільних економічних зон (ВЕЗ) в Таджикистані [18].

Висновки і пропозиції. Основний висновок при аналізі американо-таджицьких відносин зводиться до того, що в зовнішній політиці США недостатньо проявлялася зацікавленість у Таджикистані. Визнання незалежності Республіки Таджикистан з боку США було раціональним рішенням. Проте відносно Таджикистану була відсутня послідовна і цілісна політика.

Політика, спрямована на пов'язування розвитку двосторонніх відносин США і РТ з вимогами демократичних реформ і перетворень в Таджикистані, не привела до успіху. Аналіз політики США щодо сприяння в реалізації заходів для проведення демократичних реформ в Таджикистані в 90-х рр. XX століття показує, що першорядним завданням США була орієнтація на таджицьку політичну еліту, залежну від американської допомоги.

Сучасна політика США стосовно Республіки Таджикистан в політико-дипломатичній сфері має тенденцію до збільшення двосторонньої взаємодії. Простежується фактор «відмови від вимог демократичних перетворень» у відносинах з Душанбе і створення нових форматів політичних контактів.

Очевидно, що перспективи політичної взаємодії США з Республікою Таджикистан у найближчі роки будуть ретельно проаналізовані і переглянуті як у бік активізації, так і мінімізації.

На сучасному етапі Республіка Таджикистан дотримується зваженої тактики, підтримуючи з США рівень відносин, що сприяє зміцненню державності, одночасно не дозволяючи виникнути такій ситуації, яка може поставити під питання цілісність і суверенітет Таджикистану.

Економічна взаємодія США і Республіки Таджикистан стоїть на останньому місці в спектрі використовуваних Вашингтоном можливостей розвитку своєї політики.

Перспективи політики США по відношенню до Республіки Таджикистан в найближчі роки будуть мати форму повільного, але вірного нарощування свого військово-політичного та стратегічного впливу.

Список літератури:

1. Гаджиев К. С. Геополитика. М.: Международные отношения. – 1997. – С. 35-73.
2. Дугин А. Г. Основы геополитики. – М., 2000. – С. 12-29.
3. Цыганков П. А. Теория международных отношений. – М., 2003. – С. 24-31.
4. Международные отношения в Центральной Азии: события и документы: учеб. пособие для студентов вузов / А.Д. Богатуров, А.С. Дундич, О.Н. Тимофеев, Е.Ф. Троицкий и др.; отв. ред. А.Д. Богатуров. – М.: Аспект-Пресс, 2011. – С. 315-334.
5. Арбатов Г. А. Современная внешняя политика США. Отв. ред. Трофименко Г. М.: Наука, 1984. – С. 33-36.
6. Братерский М. В. США и проблемные страны Азии: обоснование, выработка и реализация политики в 1990-2005 гг. – М.: 2005. – С. 178-191.
7. Копылов А. А. Современная военная стратегия США: содержание и тенденции развития. – М.: ВАГШ, 2006.
8. Саидмуродов А. С. Политика США по отношению к Республике Таджикистан / Международные отношения в начале XXI века: Материалы ежегодной конференции молодых ученых ДА МИД РФ / под ред. к.п.н. Сидоровой Н.П. – М.: Восток-Запад. – 2010.
9. Саидмуродов А. С. Предпосылки развития политики США по отношению к Республике Таджикистан // «Вестник Таджикского национального университета» (ТНУ). – Душанбе. – 2011. – № 8.
10. Копылов А. А. Современная стратегия национальной безопасности США: концепции и политическая практика. – М.: ВАГШ, 2009.
11. Лукьянов Ф. А. Бесцветная эволюция // Россия в глобальной политике. – 2010. – 26 марта.
12. Уткин А. И. Доктрина Буша: концепция, разделившая Америку // Россия в глобальной политике. – 2005. – № 4.
13. Бажанов Е. П. Международные отношения в XXI веке. International Relations in the XXI Century. – М.: Восток – Запад, 2011.
14. Жильцов С. А. США в погоне за Каспием. – М., 2009.
15. Задохин А. Г. Америка – новая Римская империя? Обозреватель- Observer. – 2003. – № 4.
16. Абдулло Р. Р. Политика США в Таджикистане: от признания независимости к партнерству // Центральная Азия и Кавказ. № 4(52), 2007.
17. Лаумулин М. Т. Стратегия и политика США в Центральной Азии // Центральная Азия и Кавказ. № 4. – 2007.
18. Махбатшо С. Р. Таджикистан: возможность расширения связей с Вашингтоном в сфере безопасности вызывает в Душанбе энтузиазм. Eurasianet. 29 января 2009 г.

Тригуб А.П., Рыжикова А.Ю.
Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

ПОЛИТИКА США В ОТНОШЕНИИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Аннотация
Статья посвящена исследованию различных аспектов американо-таджикских отношений, изучению роли Республики Таджикистан в современной внешней политике США, определению геополитических интересов США в Центральной Азии. Также в статье автор пытается определить место Республики Таджикистан во внешней политике США и перспективные направления этой политики в XXI веке.
Ключевые слова: США, Республика Таджикистан, Центральная Азия, внешняя политика, сотрудничество.

Tryhub O.P., Ryzhykova A.Y.
Petro Mohyla Black Sea State University

POLITICS OF THE USA TOWARDS THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Summary
The article investigates various aspects of USA-Tajikistan relations, studying the role of Tajikistan in contemporary foreign policy of the USA, the determination of geopolitical interests of the USA in Central Asia. Also in the article, the author attempts to determine the place of Tajikistan in foreign policy of the USA and future directions of this policy in the XXI century.
Keywords: USA, Tajikistan, Central Asia, foreign policy, cooperation.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

УДК 371.133:796:615

БАГАТОГРАННІСТЬ ПРОЦЕСУ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Городинський С.І.
Буковинський державний медичний університет

У статті подано аналіз сучасного стану професійної підготовки фахівців з фізичної реабілітації, яка є проблемою для кожної цивілізованої країни. Актуальність належної підготовки висококваліфікованого спеціаліста з фізичної реабілітації обґрунтовується широким спектром контингентів населення, з якими йому доведеться працювати. Відповідно весь навчальний та практичний процес має поєднувати в собі цілу лавину інформації. Автор намагається наголосити саме на значущості практичної сторони підготовки фізичного реабілітолога. Розмежовує педагогічну та виробничу практики, розкриває їх суть та завдання.

Ключові слова: фізична реабілітація, навчальний процес, професійна підготовка, педагогічна та виробнича практики.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку професійної вищої школи основною ідеєю концепції вищої освіти є підготовка кваліфікованого працівника відповідного рівня і профілю, конкурентоздатного на ринку праці, компетентного, який вільно володіє своєю професією й орієнтується в суміжних галузях діяльності, здатного до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціальної і професійної мобільності.

Стан в Україні, як і у більшості країн світу характеризується прогресивним зниженням суспільного здоров'я нації як інтегративного показника фізичного, психічного здоров'я громадян. Запроваджена наприкінці XX ст. фізично-реабілітаційна освіта спрямована на підготовку кадрів із метою подолання кризи здоров'я в країні. Причиною змін в оновленні підходів до проблем здоров'я і реконструкції існуючих видів оздоровчої освіти стала соціально-політична й економіко-демографічна криза, що спричиняє перевищення вимирання населення над його народжуваністю, зниження фізичної та духовної якості людського генофонду.

Українське суспільство вже давно потребує фахівців даної спеціальності. На це вказує цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації», де мова йде про потребу використання кадрового потенціалу у функціонально оздоровчій сфері. Підвищення якості підготовки спеціалістів через впровадження сучасних наукових досягнень має перспективи розвитку цієї галузі [2, с. 13].

Аналіз досліджень показує, що багато аспектів фізичної реабілітації стосуються збереження здоров'я і сприяють цьому. Спектр функціональних обов'язків фахівця фізичної реабілітації дуже широкий та включає такі, як: обстеження пацієнтів із метою виявлення рухових дисфункцій і визначення рухового потенціалу, розробка й виконання індивідуального плану фізичної реабілітації у співпраці з іншими фахівцями (лікарями, соціальними працівниками, психологами, вчителями, тренерами) та клієнтом, організація роботи з профілактики захворювань клієнтів, допомога їм в оволодінні основами культури здоров'я і формування здорового способу життя; забезпечення соціального захисту прав громадян в питаннях охорони здоров'я та ін. Відповідно вивчаючи медико-біологічні та соціально-психологічні науки фахівець з фізичної реабілітації повинен мати глибокі знання про засоби та методи відновлення частково або повністю втрачених функцій організму.

Це вимагає від вищих навчальних закладів удосконалення навчально-виховного процесу, формування у студентів активності й самостійності, готовності до самоосвіти й самовдосконалення, підвищення фахової майстерності, освоєння нових форм, методів і прийомів професійної діяльності [4, с. 52].

Підготовка фахівців з фізичної реабілітації є проблемою і державної ваги для кожної цивілізованої країни. Останнє випливає з самого трактування поняття «Фізична реабілітація» як процесу відновлення частково чи повністю втрачених функцій організму людини засобами немедикаментозної корекції, основним з яких є вплив на рухову сферу

Актуальність проблеми підготовки фахівців з фізичної реабілітації визначається необхідністю подальшого розвитку напрямку навчання «Здоров'я людини» з метою зміцнення здоров'я населення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які опирається автор. Вивчення питань формування професійної компетентності фахівців фізичної реабілітації стає одним з актуальних напрямів міждисциплінарних досліджень як у нашій країні, так і за кордоном. Методологічні і теоретичні аспекти розвитку професійної підготовки особистості досліджували в своїх працях науковці Л. Ващенко, Р. Вдовиченко, О. Гура, Е. Зеєр, Н. Кічук, Л. Карпова, О. Локшина, О. Овчарук, А. Павлова, Л. Паращенко, О. Правдіна, А. Семенова, Т. Шаргун та ін.

Зокрема, розроблено понятійний апарат підготовки фахівців з фізичної реабілітації (О. Вацеба, Г. Верич, Т. Круцевич, В. Мухін, В. Мурза, С. Попов, Є. Приступа); висвітлено загальні питання професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації у вищих навчальних закладах (Н. Бєлікова, А. Герцик, Т. Д'яченко, В. Кукса, О. Міхеєнко, Л. Сущенко); конкретизовано окремі аспекти медичної і соціальної реабілітації та реабілітології осіб з обмеженнями життєдіяльності (І. Мисула, Л. Вакуленко, Л. Левицька, В. Лобода, Г. Прилуцька, А. Шевцов, М. Чайковський) [6, с. 53].

Разом з тим, результати аналізу педагогічної літератури свідчать, що в теорії професійної освіти цілісний підхід до розв'язання проблеми підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації відсутній, незважаючи на вивчення окремих аспектів їх професійної підготовки (Г.М.Бойко, Ю.О.Лянной, М.М.Окса та ін.). Отже, наразі є актуальною проблема вдосконалення змісту, структури, форм і методів професійної підготовки майбутніх фахівців реабілітаційно-оздоровчої сфери, визначення організаційно-педагогічних умов підвищення ефективності формування їх професійної компетентності.

© Городинський С.І., 2015

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Але сьогодні процес підготовки фахівців фізичної реабілітації потребує подальшого вдосконалення. Водночас, не вироблено загальної концепції практичної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації, недостатньо відображенні питання змісту їх підготовки до професійної діяльності. Разом з тим, саме завдяки практичній частині навчального процесу може сформуватися фахівець з новими ідеями, стратегічними професійними планами, фахівець, підготовлений до здійснення оздоровчої діяльності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення основних аспектів якісної підготовки фахівців фізичної реабілітації до роботи у сучасному суспільстві; розкрити особливості організації практичної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до здоров'язбережувальної діяльності; виявити напрями поліпшення умов проведення практик та підвищення рівня готовності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Якісне оновлення системи вищої освіти підвищує вимоги з боку суспільства до професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації, котрі повинні вміти розробляти і впроваджувати систему дієвої просвіти населення щодо активної соціальної орієнтації на здоровий спосіб життя, підняття престижу здоров'я людини; використовувати традиційні і нетрадиційні методи відновлення здоров'я; залучати громадян до активних занять фізичною культурою для підвищення рівня рухової активності до оптимальних показників з метою відновлення та збереження здоров'я і продовження активного довголіття.

Провідна ідея дослідження заснована на розумінні процесу підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до оздоровчої діяльності як складної динамічної системи, яка забезпечує формування компетентного фахівця нової генерації, підготовленого для здійснення здоров'язбережувальної діяльності та конкурентноздатного на ринку оздоровчо-реабілітаційних послуг [1, с. 12]. Тому важливим етапом процесу підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до професійної діяльності є організація практичної роботи.

Актуальність належної підготовки висококваліфікованого фахівця з фізичної реабілітації обґрунтовується широким спектром контингентів населення, з якими йому доведеться працювати. Фахівцю, що отримує підготовку з фізичної реабілітації, потрібно враховувати швидкий темп розвитку інформаційних та медичних технологій, на які спирається майбутній спеціаліст.

Враховуючи, що кінцевою метою навчання є оволодіння всіма аспектами реабілітації з акцентом на фізичних засобах, важливо усвідомити широкий діапазон необхідних предметів та дисциплін. Важливу роль у навчанні професійно-орієнтованих дисциплін у фаховій підготовці майбутніх фізичних реабілітологів мають саме міжпредметні зв'язки, які формують готовність майбутніх реабілітологів до професійної діяльності.

Підготовка високоякісних спеціалістів з фізичної реабілітації має основні напрями, які відповідають напрямам фізичної реабілітації. Завдяки своїй багатогранності професія реабілітолога може бути використана дуже широко, зокрема спеціалістами нетрадиційної та немедикаментозної медицини і, звичайно, фізичного напряму.

Як було встановлено, фізична реабілітація як спосіб відновлення здоров'я і функціональних можливостей людини, почала формуватися в Україні порівняно недавно – у кінці минулого століття й тому перебуває ще на стадії становлення. На актуальність і своєчасність формування цього напрямку як самостійної дисципліни вказують не тільки її глибокі корені в нетрадиційній медицині, різних системах фізичного виховання (Сокольський рух, система «Пласт», система виховання запорізьких козаків тощо), але й інтенсивний розвиток у багатьох країнах світу, де людину розглядають як основну цінність суспільства, що формує запит висококваліфікованих спеціалістів-реабілітологів, з'являються реабілітаційні центри, де під наглядом спеціалістів здійснюється відновлення здоров'я пацієнтів після травм, унаслідок виснаження фізичного і морального здоров'я, психологічних розладів та ін. [7, с. 113].

Все вищесказане дозволяє говорити про те, що випускник за фахом фізичний реабілітолог має бути повністю підготовленим до роботи з профілактики і реабілітації різних захворювань, що вкрай важливо для населення України.

Аналіз робочих програм показує, що студенти за період навчання у вузах проходять підготовку за циклами гуманітарних, соціально-економічних і професійно-орієнтованих дисциплін, куди входять медико-біологічні (анатомія, фізіологія людини, біохімія, основи патології, спортивна морфологія, динамічна анатомія та ін.) і професійних (різні види масажу, лікувальної фізкультури тощо). Враховуючи, що фахівці цієї спеціальності вивчають різні реабілітаційні дисципліни (теорія і методика фізичної культури, адаптивна фізична культура), основи приватної реабілітації, фізичну реабілітацію в неврології, при соматичних захворюваннях, опорно-рухового апарату, засоби дослідження у фізичній реабілітації, проходять курси, необхідні для формування знань, умінь і навичок з фізичної культури (оздоровчий біг, гімнастика, туризм, фізична рекреація, клінічна психологія, вони достатньою мірою підготовлені теоретично і практично.

Сучасна підготовка майбутнього реабілітолога поряд з вивченням основ анатомії, фізіології потребує ще й знання етіології, патогенезу, клініки різних захворювань. Робочі програми передбачають обов'язкове оволодіння різними методами їх лікування та відновлення здоров'я, зокрема й підготовки спеціаліста-реабілітолога в галузі фізіотерапії.

Наукові дослідження оцінки ефективності використання реабілітаційних методів показали, що правильно складена програма реабілітації може повернути до активного життя більше ніж 50% пацієнтів [3].

Розвиток професійного мислення повинен стати складовою фізично-реабілітаційної освіти, оскільки завдяки йому значно підвищується якість підготовки майбутнього фахівця. Здатності опановувати професійні знання і навички, валеогенно мислити, діяти на рівні сучасних технологій відновлення здоров'я до оптимального рівня та виховання творчої особистості студента є можливими лише за наявності відповідної навчальної програми, чіткої організації й управління, які здатні реалізувати компетентні викладачі – спеціалісти нової оздоровчої орієнтації. Ознака конкурентоспроможності є вирішальною при визначенні якості навчання, або, іншими словами, успішності студента з фахової точки зору.

Поряд зі знаннями, набутими в період теоретичного навчання у вищому навчальному закладі, в процесі практики студенти також набувають знання, джерелом яких є їх власна діяльність, тобто

емпіричні, практичні знання, почерпнуті із особистого досвіду [2, с. 4].

При організації і проведенні практик доречним є те, що практики повинні: носити активний характер; бути наскрізними і ґрунтуватися на засвоєнні теоретичних понять дисциплін блоку професійної підготовки для спеціальності «Фізична реабілітація»; передбачати формування і розвиток всіх структурних компонентів готовності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до професійної діяльності.

Педагогічна практика для майбутніх фахівців з фізичної реабілітації (освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр», 4 курс) є важливою частиною їх професійної підготовки, в процесі якої здійснюється перевірка теоретичних знань і практичної підготовленості до роботи у даній сфері. Вона проводиться в умовах, максимально наближених до умов професійної діяльності на базах спеціалізованих реабілітаційних закладів: центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів, дошкільних навчальних закладів компенсуючого типу та навчально-реабілітаційного центру.

Метою даної практики є – оволодіння спеціальними методичними та організаційно-практичними навичками застосування фізичних вправ, масажу та природних чинників для відновлення здоров'я, загального оздоровлення та покращення якості життя дітей з особливими потребами та дітей з ослабленим здоров'ям дошкільного та шкільного віку; формування у студентів позитивного ставлення до професійної діяльності.

У цілому, педагогічна практика носить комплексний характер і направлена на закріплення та реалізацію знань і практичних умінь в галузі здоров'язбереження безпосередньо під час оздоровчо-педагогічного процесу в дошкільних і середніх спеціалізованих навчальних закладах.

Виробнича практика студентів, яку вони проходять під час навчання в магістратурі, покликана максимально підготувати майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до практичної діяльності, здійснити відпрацювання професійних навичок у реабілітаційних закладах та закладах соціального захисту населення. Виробнича практика є частиною магістерської підготовки майбутніх фахівців і проводиться на базі реабілітаційних відділень лікувально-профілактичних закладів, центрів соціальної, медичної та професійної реабілітації та геріатричного пансіонату [5, с. 49].

Метою виробничої практики є формування цілісної картини майбутньої діяльності на основі оволодіння майбутніми фахівцями з фізичної реабілітації спеціальними управлінськими, методичними та організаційно-практичними навичками застосування засобів фізичної реабілітації у комплексному процесі відновлення, зміцнення та збереження здоров'я людини, досягнення нею оптимального фізичного стану, розширення адаптаційних резервів організму.

Подібна система організації практики студентів дозволяє сформувати у них готовність до здоров'язбережувальної діяльності в напрямку від розвитку мотивації до даного виду діяльності до формування умінь управляти цим процесом у реабілітаційних закладах та закладах соціального захисту населення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Отже, однією зі складових практичної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації, яка передбачає оволодіння студентами сучасними методами наукових досліджень, формами організації фахової діяльності, формування у них на базі одержаних знань професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень, є педагогічна та виробнича практики. Тільки використовуючи знання на практиці, можна достатньо міцно оволодіти ними, набути уміння використовувати їх в різних професійних ситуаціях, саме на цій основі розвивається творче мислення майбутніх фахівців з фізичної реабілітації, формується творчий підхід до практичної діяльності. Поряд зі знаннями, набутими в період теоретичного навчання у вищому навчальному закладі, в процесі практики студенти також набувають знання, джерелом яких є їх власна діяльність, тобто емпіричні, практичні знання, почерпнуті із особистого досвіду [6, с. 54].

Таким чином, практика створює умови для більш глибокого осмислення майбутніми фахівцями з фізичної реабілітації змісту і функцій професії, перевіряє адекватність власних професійних уявлень і своїх можливостей, та, найголовніше – оптимізує процес формування професійних умінь і навичок, необхідних для самостійної діяльності.

Список літератури:

1. Бойчук Т. В. Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців фізичної реабілітації / Т. В. Бойчук, О. С. Левандовский // Науково-практична конференція «Фізична та фізіотерапевтична реабілітація. Реабілітаційні СПА-технології», 29-30 квітня 2009 р. – М. Севастополь. Матеріали конф. – С 11–12.
2. Бугеря Т. М. Міжпредметні зв'язки у навчанні професійно орієнтованих дисциплін у фаховій підготовці майбутніх фізичних реабілітологів: автореф. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. М. Бугеря. – Луганськ, 2009 – 20 с.
3. Василина М. Актуальні проблеми практичної підготовки студентів вищої школи України [Електронний ресурс] / М. Василина, В. Майборода // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2010. – № 2. – С. 233-237. – Режим доступу до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/ppsv /2010_2/fil.pdf
4. Малахов В. А. Клиническая кинезология как раздел подготовки специалистов в области реабилитации / В. А. Малахов, А. Н. Завгородняя // Науково-практична конференція «Фізична та фізіотерапевтична реабілітація. Реабілітація СПА-технологій», 29-30 квітня 2009 р., м. Севастополь. Матеріали конф. – С. 52.
5. Марченко О. Перспективи підготовки спеціалістів з фізичної реабілітації / Марченко О. // Теорія та методика фізичного виховання та спорту. – 2008. – № 1. – С. 47–51.
6. Матрошилін О. Г. Особливості і викладання фізіотерапії студентам спеціальності «Фізична г. реабілітація» факультету фізичного виховання ДЦПУ імені Івана Франка / О. Г. Матрошилін // Науково-практична конференція І «Фізична та фізіотерапевтична реабілітація. Реабілітація СПА-технологій», 29-30 квітня 2009 р., м. Севастополь. Матеріали конф. – С. 53–54.
7. Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – Здоров'я; нації». – К., 1988. – 48 с.
8. Яворська Л. Г. Шляхи вдосконалення навчання спеціалістів по фізичній реабілітації та подальшого: працевлаштування / Л. Г. Яворська // Науково-практична конференція «Фізична та фізіотерапевтична реабілітація. Реабілітація СПА-технологій», 29-30 квітня 2009 р., м. Севастополь. Матеріали конф. – С. 112–113.

Городинский С.И.
Буковинский государственный медицинский университет

МНОГОГРАННОСТЬ ПРОЦЕССА ПРАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ

Аннотация
В статье представлен анализ современного состояния профессиональной подготовки специалистов по физической реабилитации, которая является проблемой для каждой цивилизованной страны. Актуальность надлежащей подготовки высококвали-фицированного специалиста по физической реабилитации обосновывается широким спектром контингентов населения, с которыми ему придется работать. Соответственно весь учебный и практический процесс должен сочетать в себе целую лавину информации. Автор пытается подчеркнуть именно значимость практической стороны подготовки физического реабилитолога. Разграничивает педагогическую и производственную практики, раскрывает их суть и задачи.
Ключевые слова: физическая реабилитация, учебный процесс, профессиональная подготовка, педагогическая и производственная практики.

Horodynskyi S.I.
Bukovinian State Medical University

THE MANY FACETS OF THE PRACTICAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL REHABILITATION

Summary
This paper presents an analysis of the current state of professional training in physical rehabilitation, which is a problem for all civilized countries. The relevance of proper training of highly qualified specialists in physical rehabilitation justified a broad spectrum of groups of the population, with whom he will work. The full academic and practical process should combine a deluge of information. The author tries to emphasize the importance of the practical side of training of physical rehabilitation therapist. He also distinguishes between teaching and production practices, reveals their essence and objectives.
Keywords: physical rehabilitation, educational process, training, educational and on-the-job training.

УДК 304.3:37.011.32:371.3

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ

Дмитрук В.С., Ковальчук В.Я., Гребік О.В.
Луцький національний технічний університет

Важливу роль у вихованні кожної людини є відношення до власного здоров'я, здорового способу життя як до головної цінності. Формування загальної культури особистості в сучасному суспільстві виступає центральною проблемою системи освіти. Провідне місце у її вирішенні займає формування культури здорового способу життя, що є складовою її загальної культури. Формування культури здорового способу життя в студентів має свої принципові відмінності від її формування в інших соціальних верств населення в силу того, що здійснюється в навчальному процесі. Тому культура здорового способу життя студентів розглядається не як самоціль, а як необхідна умова їх успішної різнобічної діяльності.
Ключові слова: здоровий спосіб життя, студенти, педагогічні умови; фізичне виховання; здоров'я.

Постановка проблеми. Відновлення державності, відродження багатого культурно-історичного досвіду та традицій національного виховання висуває проблему гармонійного фізичного і духовного розвитку молодої людини, соціалізації її як особистості. Такий стиль життєдіяльності спрямований, перш за все, на підтримку та збереження здоров'я практично здорових людей. Звичайно, саме у молодому віці повинна прищеплюватись та виховуватись мотивація до такого способу життя, розуміння його доцільності та необхідності.

Здоров'я повинне бути першою необхідністю людини, але задоволення цієї потреби носить складний, своєрідний, часто суперечливий характер і не завжди приводить до необхідного результату. Це обумовлено різними обставинами, перш за все тим, що в нашій державі ще не виявляється в достатній мірі позитивна мотивація здоров'я, в людській природі закладена повільна реалізація зворотних зв'язків (як негативних, так і позитивних впливів на організм); здоров'я в суспільстві з недостатньо високою культурою ще не посіло належного місця в ієрархії потреб людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впровадженням практики здорового способу життя серед студентської молоді займались наступні сучасні вчені: Амосов, Іванов, Омаров, Марчибаєва, Жанбосинова, Головін, Масляков, Коробкова, Гумєльова, Купран, Черномирдін, Алекперова, Філінков, Раєвський, Дмитрієва, Цунченок, Янсон, Егліте, Озолін.

© Дмитрук В.С., Ковальчук В.Я., Гребік О.В., 2015

Ці та інші автори багатьох книг і публікацій приділяють велику увагу фізичному розвитку, методиці здорового способу життя зі студентами різних спеціальностей.

Метою даної статті є виявлення чинників, які формують культуру здорового способу життя студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Філософія розглядає проблему здоров'я як назрілу практичну проблему суспільства на сучасному етапі його розвитку і виділяє її практичну та гносеологічну сторони. Що ж до нашого суспільства, то практичною стороною забезпечення здоров'я є створення необхідних економічних, соціальних і духовних умов.

Здоров'я як пізнавальна проблема постає у зв'язку з потребою привести у відповідність сформовані раніше уявлення про здоров'я людини з сучасним рівнем науки і практики (тобто на новому методологічному, теоретичному та емпіричному рівнях). Здоров'я – це комплексне поняття, воно не може бути виведене за рамки філософської концепції людини, науковим виразом якої виступає філософське вчення про людину, яке орієнтується на те, що людина є результатом природної, біологічної та соціальної еволюції і як породження цієї еволюції повинна бути оптимально пристосована до природних умов її життя і створеною нею культури.

Вище викладене показує важливу роль виховання у кожної людини відношення до здоров'я, здорового способу життя як до головної цінності. Формування загальної культури особистості в сучасному суспільстві виступає центральною проблемою системи освіти. Провідне місце у її вирішенні займає формування культури здорового способу життя, що є складовою її загальної культури.

Культура – це обличчя, душа суспільства, найбільш характерна загальнозначима цінність. Рівень розвитку культури є вирішальною умовою прогресу суспільства й людини. Засвоєння культури здійснюється за допомогою навчання. Культура створюється, культурі навчаються. В результаті засвоєння цінностей, вірувань, норм, правил та ідеалів відбувається формування особистості й регулювання поведінки. Сучасне наукове визначення культури символізує переконання, цінності, які є загальними для якоїсь групи, служать для впорядкування і регулювання поведінки членів цієї групи. Цінності є основою й фундаментом культури, обґрунтовують норми або очікування і стандарти, що реалізуються в процесі взаємодії людей. Норми можуть являти собою стандарти поведінки людей [1, с. 5].

Культурне життя без цінностей неможливе, тому що вони надають суспільству необхідний ступінь порядку й передбачуваності. Через систему цінностей здійснюється регуляція людської діяльності.

Формування культури здорового способу життя в студентів має свої принципові відмінності від її формування в інших соціальних верств населення в силу того, що здійснюється в навчальному процесі. З огляду на те, що об'єктом впливу й суб'єктом діяльності є практично сформована особистість, особливого значення набувають її свідомість і цільова настанова на характер трудової діяльності. Тому культура здорового способу життя студентів розглядається не як самоціль, а як необхідна умова їх успішної різнобічної діяльності.

Відомо, що навчальна діяльність студентів проходить при значній нервово-емоційній перенапрузі, якої практично неможливо уникнути. Крім цього прискорення соціально-економічного прогресу вимагає інтенсифікації професійної підготовки. Тому необхідним є вдосконалення навчального процесу, створення відповідних умов для одержання студентами валеологічних знань, формування в них навичок і звичок культури здорового способу життя. Форми фізичного виховання, що використовуються у ВНЗ, деякою мірою покликані сприяти вирішенню цих питань.

Фізичне виховання у ВНЗ, згідно чинної програми має здійснюватись протягом усього періоду навчання студентів. На практиці все ж по-іншому. У режимі навчальної діяльності та в позааудиторний час і здійснюється в різних формах. В позааудиторний час фізичне виховання покликане підвищити рухову активність студентів, поліпшити професійно-прикладну готовність і оптимізувати навчальну працездатність шляхом зняття нервово-емоційної напруги, продовжити формування знань, умінь і навичок, пов'язаних із проведенням самостійних фізкультурно-спортивних занять.

Разом з тим, принципово важливим, є визначення педагогічних умов, що впливають на формування культури здорового способу життя студентів, і процедури вибору форм і методів роботи в цьому напрямі.

У роботах багатьох дослідників (Р.І. Айзман, Г.Л. Апанасенко, С.Е. Борисов, І.І. Брехман, З.Н. Вайнер, В.В. Вальцев), у яких згадується досліджувана нами проблема показано, що формування культури здорового способу життя студентства починається з першого курсу й забезпечується низкою педагогічних умов:

– поєднанням навчального процесу з практичною діяльністю студентів у зазначеному напрямі;

– наявністю цільової настанови й мотивації студентів на зміцнення свого здоров'я й набуття відповідних знань, умінь, навичок;

– станом навчально-матеріальної бази ВНЗ, що забезпечує реалізацію оздоровчих заходів.

Ми вважаємо за необхідне виділити ще деякі педагогічні умови, пов'язані з суб'єктністю студентів та організацією навчально-виховного процесу. Розглянемо умову, що враховує суб'єктний показник. Робота над собою і над своїм здоров'ям вимагає такої ж великої праці й зусиль, як цього вимагає гарне освоєння будь-якої складної професійної задачі. Тому найважливішим завданням ВНЗ є не лише включення студентів в активний процес пізнання навколишнього світу, але й пізнання себе як особистості, формування власної культури здорового способу життя.

Особистість у сучасних дослідженнях з філософії, соціології, психології й педагогіки розглядається як особлива система нагромадження й узагальнення індивідуального досвіду, що діалектично включає всі природні ресурси людини (темперамент, здібності, фізіологічні особливості тощо). Ці ресурси знаходять своє відображення в життєдіяльності [2, с. 11].

У зв'язку з цим, до числа педагогічних умов варто віднести особистісний фактор, що відіграє особливу роль у формуванні культури здорового способу життя, тому що всі аспекти здорового суспільства залежать від його головної компоненти – конкретного індивіда, оскільки на основі аналізу його особистісних проблем визначаються шляхи вирішення проблем суспільства в цілому.

Вирішальним моментом тут є індивідуальні зусилля людини по збереженню й зміцненню фізичного та морального здоров'я. Зміни, що відбулися протягом останнього десятиліття в соціальній і трудовій сферах, сформували нову парадигму розуміння оздоровчого фактора: турбота про здоров'я – обов'язок кожного. Визначаючи особистісний характер відношення до здоров'я, В.М. Димов пи-

сав: «Відношення до здоров'я являє собою систему індивідуальних, вибіркових зв'язків особистості з різними явищами навколишньої дійсності, що сприяють або, навпаки, загрожують здоров'ю людей, а також певну оцінку індивідом свого фізичного й психічного стану. Відношення до здоров'я проявляється в діях, судженнях і переживаннях людей стосовно факторів, що впливають на їх фізичне й психічне благополуччя» [4, с. 179].

Особистість розглядається як феномен культури. Докладно поняття особистості було розглянуто В.В. Давидовим [3, с. 27], який підкреслив, що в основі людського способу буття лежить категорія діяльності, де носієм є колективний та індивідуальний суб'єкт. Суб'єктом індивідуальної творчої діяльності є особистість, яка сформувалась у ході розвитку людського індивіда в умовах певних суспільних відносин. Таке розуміння дозволяє співвіднести проблему особистості й проблему творчості як процесу створення нових форм громадського життя. Індивід як особистість завжди приносить у суспільні зв'язки ті або інші творчі зміни.

Характеризуючи особистісний рівень індивіда, В.В. Давидов відзначає наступні психологічні риси:

– потреба індивіда в активному творенні;

– здатність індивіда чуйно вловлювати нові суспільні потреби, уміння підкорити їм завдання власної діяльності [3, с. 29].

Людина в зв'язку з засвоєними знаннями і життєвими установками сама вибирає собі спосіб життя з урахуванням його умов, спираючись на власний рівень культури. Важливе місце у вихідних посилках повинні займати індивідуально-мотиваційні якості людини, її життєві орієнтири. Індивідуально-мотиваційна установка людини на втілення своїх соціальних, фізичних, інтелектуальних і психічних здібностей та можливостей лежить в основі формування культури здорового способу життя.

Роботи Г.Л. Апанасенко, В.Г. Воронцової, В.В. Колбанова, В.І. Дубровського, Г.К. Зайцева, Е.М. Казіна, Н.Г. Блінова, та ін. показують, що у вузівському навчанні діють фактори, які перешкоджають успішному формуванню культури здорового способу життя студентів. До них відноситься: недостатня поінформованість викладачів у питаннях валеології і, як наслідок, їхня непідготовленість до вирішення порушеної проблеми; недотримання самими викладачами норм здорового способу життя; перевантаження студентів навчальними заняттями у зв'язку із збільшенням обсягу інформації; незабезпеченість у необхідному обсязі матеріальної бази для організації занять у позааудиторний час; відсутність реклами здорового способу життя в засобах масової інформації й пропаганди культури здорового способу життя у ВНЗ. Це має зумовлювати взаємодію викладачів і студентів у постановці й вирішенні наступних завдань по вихованню культури здорового способу життя:

– усвідомлення ролі культури здорового способу життя в становленні особистості майбутнього фахівця;

– освоєння сучасних знань про культуру здорового способу життя, здоров'я, патологічні стани, адаптацію організму;

– формування мотиваційно-ціннісного відношення до збереження і зміцнення здоров'я;

– оволодіння вміннями й навичками по використанню різних форм, методів і засобів зміцнення здоров'я та профілактичних заходів.

Найважливішою педагогічною умовою формування культури здорового способу життя є вдосконалення змісту освіти за допомогою включення в нього системи валеологічних знань і умінь. Сформована система освіти не сприяє формуванню культури здорового способу життя, тому знання дорослих людей про здоровий спосіб життя не стали переконаннями. Студенти не займаються формуванням свого здоров'я, оскільки це вимагає вольових зусиль, а в основному займаються попередженням порушень здоров'я й реабілітацією втраченого. Фактори здорового способу життя, за даними багатьох дослідників, використовують лише 10 – 15% з них, що обумовлено низькою активністю особистості, поведінковою пасивністю. Збереження й зміцнення здоров'я перебувають у прямій залежності від рівня культури, що відображає міру усвідомлення проблеми й відношення людини до самої себе. А ця міра містить у собі систему знань про здоров'я, спрямованих на стиль життя.

Вдосконалення змісту професійної підготовки сьогодні повинно бути пов'язано з упровадженням обов'язкової психолого-педагогічної дисципліни «Основи валеології» і валеологізацією інших навчальних дисциплін циклів соціально-гуманітарної та природничо-наукової підготовки. Це має забезпечити формування у студентів світоглядної позиції, що ґрунтується на взаємозв'язку культури здорового способу життя з іншими світоглядними цінностями (щастям, любов'ю, миром, самореалізацією тощо) та зумовлює вибір здорового стилю життя.

Зі студентами, які мають відхилення в стані здоров'я, необхідно проводити заняття з використанням методик адаптивної фізичної культури. Як показали дослідження Г.А. Хомутова, практична реалізація індивідуальних програм оздоровлення з використанням форм і засобів адаптивної фізичної культури сприяє ефективному оздоровленню студентів, які мають відхилення в стані здоров'я. Це підтверджується позитивною динамікою морфофункціональних показників, насамперед ростом життєвої ємкості легень життєвого індексу, силових показників, зниженням частоти серцевих скорочень, часом відновлення пульсу після фізичного навантаження. Заняття з адаптивної фізичної культури сприяють оптимізації психофізіологічного статусу студентів, що проявляється в стійкому зростанні показників по шкалах самопочуття, активності й настрою (методика САН). Отже, в якості ще однієї педагогічної умови виступає оптимальний вибір форм, методів і засобів навчання.

В залежності від рівня валеологічних знань, ціннісних орієнтацій, фізичного стану, самопочуття, медичних показників студенти повинні мати можливість вибору форм і методів навчання. Мова йде про те, що на основі обліку індивідуальних особливостей студентів слід підібрати найбільш доцільний для індивіда вид фізичної активності й дати рекомендації щодо кращих форм занять фізичною культурою в процесі професійної діяльності. Тому до числа педагогічних умов формування культури здорового способу життя треба віднести диференційовану методику занять з фізичної культури.

Аналіз сутності запропонованих педагогічних умов, що впливають на формування культури здорового способу життя студентів, розкриває необхідність включення валеологічних знань у цілісний навчальний процес підготовки майбутніх фахівців. Такий показник, як цілісність, властивий тільки системі (В.Г. Афанасьєв, Л. фон Берталанфі, В.П. Сагатовський). Отже, у вирішенні проблем валеологічної освіти й виховання студентів необхідно спиратися на системний підхід. Разом з тим, індивідуальні показники студентів вказують на необхідність конкретизації завдань по формуванню культури здорового способу життя й здійснення

диференційованого підходу до них. Тому правомірно говорити про реалізацію індивідуально-орієнтованого й диференційованого підходів у формуванні культури здорового способу життя студентів, що впливають на процедуру вибору організаційних форм, методів і засобів.

Враховуючи вище сказане, можна зробити певні висновки про результативність цього процесу.

1. Необхідність формування культури здорового способу життя студентів, збереження й зміцнення їхнього здоров'я зумовлюється об'єктивно існуючою потребою суспільства в підготовці фізично витривалих, мобільних, конкурентоздатних фахівців, готових до високоінтенсивної продуктивної діяльності.

2. Культура здорового способу життя являє собою складне інтегративне утворення, основними компонентами якого є знання про збереження й удосконалення особистого здоров'я, ставлення до здоров'я як до самоцінності, дотримання здорового способу життя.

3. Для успішного вирішення поставленої проблеми необхідно визначити вихідні теоретичні передумови, до яких ми відносимо валеологізацію освітнього простору, педагогічні умови і рівні сформованості культури здорового способу життя, організацію навчання за модульним принципом.

4. Найважливішими педагогічними умовами, що сприяють формуванню культури здорового способу життя, є:

а) суб'єктний показник – врахування особистісного фактора, що відіграє особливу роль у формуванні культури здорового способу життя;

б) організація навчально-виховного процесу:

– удосконалення змісту освіти за допомогою включення системи валеологічних знань і умінь;

– конкретизація завдань, що визначають діяльність професорсько-викладацького складу і студентів з питань валеологічної освіти й виховання;

– оптимальний вибір форм і методів валеологічної освіти й виховання;

– диференційований підхід до організації занять з фізичного виховання.

Перспективи подальшого наукового пошуку полягають в поглибленому вивченні питань здорового способу життя студентів у процесі фізичного виховання в період навчання та проведення вільного часу у вищому навчальному закладі.

Список літератури:

1. Апанасенко Г.Л. Валеологія як наука / Г.Л. Апанасенко. – 1996. – № 1. – С. 2-9.
2. Горащук В.П. Теоретичні підходи до формування культури здоров'я школярів / В.П. Горащук. – 2005. – № 5. – С. 10-13.
3. Давидов В.В. Про поняття особистості в сучасній психології / В.В. Давидов. – 1988. – № 1. – Т. 9. – С. 22-32.
4. Димов В.М. Здоров'я як соціальна проблема / В.М. Димов. – 1996. – № 6. – С. 170-185.

Дмитрук В.С., Ковальчук В.Я., Гребик О.В.
Луцкий национальный технический университет

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ КАК АКТУАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация
Важную роль в воспитании каждого человека это отношение к собственному здоровью, здоровому образу жизни как к главной ценности. Формирование общей культуры личности в современном обществе выступает центральной проблемой системы образования. Ведущее место в ее решении занимает формирование культуры здорового образа жизни, которая есть составной частью ее общей культуры. Формирование культуры здорового образа жизни у студентов имеет свои принципиальные отличия от ее формирования в других социальных слоев населения в силу того, что осуществляется в учебном процессе. Поэтому культура здорового образа жизни студентов рассматривается не как самоцель, а как необходимое условие их успешной разносторонней деятельности.
Ключевые слова: здоровый образ жизни, студенты, педагогические условия; физическое воспитание; здоровье.

Dmytruk V.S., Kovalchuk V.Y., Hrebik O.V.
Lutsk National Technical University

CREATING A CULTURE OF HEALTHY LIFESTYLE AMONG STUDENTS AS ACTUAL PROBLEM OF TODAY

Summary
An important role in the education of each person belongs to related to its own health, healthy lifestyle as the main value. Formation of the general culture of the individual in modern society is the central problem of the education system. Leading position in its solution takes creation of a culture of healthy lifestyle, which is an integral part of culture in general. Formation of a culture of healthy lifestyles among students has fundamental differences from its formation among other social groups of the population due to the fact that it is carried out in the educational process. Therefore, the culture of a healthy lifestyle of students is seen not as a goal in itself, but as a prerequisite for their successful comprehensive activity.
Keywords: healthy lifestyle, students, pedagogical conditions, physical education, health.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 631:338

АГРАРНИЙ СЕКТОР: ОЦІНКА РІВНЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ

Васільєва Л.М., Бондарчук Н.В.
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Оцінено стан державної підтримки аграрного сектору економіки України. Проаналізовано механізм часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами комерційних банків для підприємств АПК. Проаналізовано непряму державну фінансову підтримку аграрного сектора. Запропоновано схему розробки регіональної стратегії державної підтримки аграрних товаровиробників. Стратегія формується з наступних взаємопов'язаних елементів: визначення генеральної мети, обґрунтування пріоритетних напрямів державної підтримки, виділення суб'єктів аграрного; вибір методів та форм державної підтримки, розробка конкретних заходів державної підтримки, формування механізму реалізації заходів державної підтримки.

Ключові слова: аграрний сектор, бюджетне фінансування, державна підтримка, державне регулювання.

Постановка проблеми. Однією з проблем розвитку аграрного виробництва в Україні є недостатня його державна підтримка. У переважній більшості розвинутих країн світу, а сьогодні вже й у країнах із перехідною економікою, процеси державного регулювання економіки стосовно аграрного сектора тісно ув'язані з державною підтримкою сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності. Підтримка держави здійснюється у різноманітних напрямах, але завжди має загальнонаціональний характер.

Зокрема, основні засади бюджетного фінансування сільського господарства в Україні визначені в Законах України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», а також у «Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року» та ін.

Незважаючи на прийняті заходи, можна констатувати, що механізм державної підтримки сільськогосподарського виробництва України знаходиться на стадії формування. Адже, попередня система підтримки сільського господарства в Україні, яка походить з радянських часів, та була трансформована протягом останньої декади, охоплює ряд окремих положень в державних програмах розвитку сільського господарства, податкове законодавство, регулювання переробної промисловості, закупівлі, державний резерв, ціноутворення. Крім того, Кабінет України щороку приймає різні постанови для регулювання окремих питань підтримки сільського господарства, постанови на виконання державного бюджету, які встановлюють фінансову та регуляторну основу для субсидій протягом певного року. Весь цей масив робить правову систему підтримки аграрного сектору економіки в Україні складною для розуміння [17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та прикладних проблем державної підтримки аграрного сектора присвячені праці вітчизняних вчених, насамперед, А.Д. Діброва [3], С.В. Майстро [8], О.Г. Малій [9], О.М. Могильний [10], О.Д. Радченко [14] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, недостатньо висвітленими залишаються окремі питання пов'язані із розробкою регіональної стратегії державної підтримки аграрних товаровиробників.

Мета статті. На основі аналізування наукових джерел та існуючої практики: 1) оцінити стан державної підтримки аграрного сектору економіки України; 2) запропонувати схему розробки регіональної стратегії державної підтримки аграрних товаровиробників аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні фінансово-економічна підтримка аграрного сектора здійснюється переважно через комплекс програм, кожна з яких має на меті підвищення ефективності виробництва та дохідності товаровиробника. При цьому, через брак коштів Державного бюджету України, ця підтримка на 80% здійснюється за рахунок сприятливої податкової політики, що є непрямою формою субсидіювання галузі.

Недбаєв С.М. наголошує на тому, що сільське господарство є специфічною галуззю економіки. Це проявляється в тому, що, на відміну від багатьох інших галузей економіки, результати його діяльності значно залежать від природно-кліматичних умов. Тому одним із важливих напрямків розвитку сільськогосподарського виробництва є зменшення ризиків від природно-кліматичних умов та забезпечення подальшого розвитку аграрного сектора шляхом удосконалення системи захисту господарств [11].

У світовій практиці одним з найбільш важливих інструментів державного регулювання вважається бюджетна політика держави, що передбачає перерозподіл національного доходу для розв'язання першочергових завдань аграрного сектору [3].

У світі бюджетна підтримка аграрного сектору визначається як основний показник рівня підтримки галузі через оцінку підтримки виробників PSE (Producer Support Estimate). Ця методика застосовується членами Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (OECP) і останнім часом до деяких країн Центральної та Східної Європи і є сумою здійснюваних в результаті заходів урядової політики трансфертів від споживачів і платників податків до сільгоспвиробників. В результаті прийнятих заходів підтримки фермери в розвинених країнах отримують за свою продукцію приблизно в 1,5 рази більше, ніж вони отримували б при вільній конкуренції з світовим ринком. Пряма підтримка виробників становить приблизно 1/3 від одержуваних ними ефективних доходів, але із загального обсягу підтримки сільського господарства на частку бюджету припадає трохи більше 1/2, решта забезпечується заходами захисту ринку. Загальна підтримка сільського господарства в розвинених країнах в даний час не перевищує 1,5% від ВВП [1].

Підтримка сільського господарства в СРСР здійснювалася за рахунок державного бюджету, в тому числі і через субсидії споживачам. OECP були зроблені ретроспективні оцінки для СРСР з 1986 по 1991 р, з офіційним курсом 0,60 крб/дол, і в результаті процентна оцінка підтримки виробників становила 78%, а коефіцієнт допомоги виробникам дорівнював 4,52 (ефективні доходи колгоспів і радгоспів оцінені в 4,5 рази вище цін світового ринку). Якщо застосовувати комерційний курс крб. до долара (1,75), то і тоді% PSE складав до 60%, а сумарна підтримка сільського господарства сягала 9% ВВП.

© Васільєва Л.М., Бондарчук Н.В., 2015

Оцінка підтримки дореформенного періоду за методикою Департаменту сільського господарства США (за курсом рубля 2,09) PSE для СРСР з 15 найважливіших товарах визначений у розмірі 25,5% [1].

У всіх розвинених країнах два види діяльності виведені зі сфери ринкових відносин – сільське господарство і наука, як види праці, які забезпечують країну продукцією і знаннями. Проте, відділ з торгівлі та сільського господарства ОЕСР рекомендує проведення широкомасштабних сільськогосподарських реформ, мотивуючи це тим, що «задоволення потреб зростаючого і багатшого світового населення вимагає переходу від спотворюючої і марнотратної політики минулого до заходів, які поліпшать конкурентність, дозволяючи фермерам реагувати на сигнали ринку і в той же час забезпечуючи фінансування необхідних інновацій» [13].

Експерти ОЕСР у своїй щорічній доповіді [13] вказують, що 47 країн-лідерів з виробництва сільськогосподарської продукції, на які припадає 80% від загального обсягу доданої вартості в секторі, нарощують обсяги держпідтримки, а близько 1/2 використовуваних субсидій – це підтримка, що спотворює дані про виробництво і торгівлю (заходи «жовтого кошика»). Рівень такої підтримки у цих країнах становить в середньому 1/6 валових фермерських надходжень, зокрема у 2012 р. – 17%, збільшившись на 2% порівняно з 2011 р. У країнах-членах ОЕСР підтримка фермерів склала 19% надходжень (18% у 2011 році). Проаналізуємо динаміку показників сукупної підтримки сільського господарства (табл. 1).

Так, за останніх дванадцять років у США сума сукупної підтримки зросла майже на 70%. У Росії та Україні сукупна підтримка збільшилася за останніх дванадцять років практично в 10 разів. У Росії та Україні рівень сукупної підтримки сільського господарства коливався в інтервалі 0,3-1,9% та 0,36-3,1%. Зазначимо, що рівень сукупної підтримки сільського господарства у ВВП країни не враховує частки сільського господарства в економіці країни. В Україні частка сукупної підтримки у ВВП вища порівняно з Росією, США що пояснюється більшою часткою сільського господарства в економіці країни.

Експерти ОЕСР відзначають істотні відмінності в обсягах підтримки між країнами. У той час як дотації збільшуються в тих країнах, які надають високий рівень субсидій (Японія 56%, Корея 54%, Норвегія 63% і Швейцарія 57%), вони знижуються в тих країнах, які надають відносно низький рівень субсидій (Ізраїль 11%, Мексика 12%, США 7%). Критично низький рівень сільськогосподарської підтримки в Австралії та Чилі (по 3%), Україні (1,3%) і Новій Зеландії (1%). Підтримка в Росії в 2012 р. скоротилася з 15,1 до 13,5%, а за рівнем субсидій йде після Казахстану (14,6%) і Канади (4,3%) і випереджає Мексику (12,3%) і Ізраїль (11,4%).

Оцінка розвитку аграрної політики України за міжнародними порівняннями [15] була наступною. Рівень підтримки виробників варіювався і в 2011-2012 рр. набув низьких значень, порівнюючи з 2000-м роком. Економіка України долає наслідки кризи 2008-2009 рр. При цьому режим жорсткої бюджетної економії обмежував спектр і масштаб державних заходів у сільському господарстві. Були прийняті нові програми щодо стимулювання виробництва тваринницької продукції та зерна, проте з обмеженими бюджетними можливостями їх фінансування. Аграрна політика полягала в законодавчих ініціативах в області продовольчої безпеки, сталого ведення сільського господарства та безпеки харчових продуктів, але вони не мали успішного вирішення.

Продовжувалася реалізація зобов'язань в рамках СОТ – в 2013 році передбачається введення кінцевих пов'язаних імпортних тарифів по сільськогосподарських товарах. Проте, недавнім кроком України був напрямок в СОТ запиту про модифікацію її зобов'язань за зв'язаних тарифів з метою їх зниження по набору тарифних позицій, більшість з яких належить до агропродовольчої групи.

Близько 2/3 всього обсягу підтримки виробників надається у формах, що найбільше спотворюють торгівлю і виробництво, при цьому в бюджетній підтримці домінують субсидії на використовувані засоби виробництва. Підтримка виробників (% PSE) була на рівні 1% в 2010-12 рр. у порівнянні з негативним рівнем в 9% в 1995-1997 рр. У той період частка підтримки так званого «жовтого кошика», становила практично весь обсяг підтримки (100% PSE), оскільки підтримка ринкової ціни була негативною і частково компенсувалася бюджетними виплатами. З введенням в 2000-х роках платежів на га і на голову худоби він скоротився до 64% у 2010-2012 рр.

В цілому Україна, як і раніше, стоїть перед необхідністю надання більшої стабільності та передбачуваності аграрної політики з метою формування більш сприятливого підприємницького середовища для агробізнесу країни.

Таблиця 1

Динаміка показників сукупної підтримки сільського господарства*

Роки	Україна		США		Росія	
	млн. дол. США	частка у % до ВВП	млн. дол. США	частка у % до ВВП	млн. дол. США	частка у % до ВВП
2000	112,4	0,36	92399,3	0,93	847,7	0,30
2001	763,7	2,00	93525,0	0,91	3177,2	1,30
2002	166,6	0,39	87310,9	0,82	3030,0	0,90
2003	279,1	0,56	88297,1	0,80	6062,5	1,40
2004	766,0	1,20	99101,71	0,84	10442,5	1,80
2005	2642,0	3,10	100954,5	0,80	7921,3	1,40
2006	2900,0	2,80	94918,6	0,71	10066,2	1,10
2007	1545,1	1,10	97172,4	0,7	13557,4	1,40
2008	1765,3	0,98	104733,2	0,74	24717,2	1,50
2009	2390,7	2,80	123662,7	0,89	20921,5	1,70
2010	2705,4	1,90	135868,8	0,94	19212,7	1,40
2011	1060,5	0,64	143778,1	0,96	19957,4	1,10
2012	1260,16	0,74	156355,6	1,00	16035,1	0,80

**Розраховано за даними [19]*

Оцінка розвитку аграрної політики за результатами досліджень відділу податково-бюджетної політики ННЦ «ІАЕ» [14] свідчить, що нинішній рівень бюджетної підтримки потреб аграрної галузі України відзначається значною волатильністю (5,7 млрд. грн у 2010 р.; 10,4 млрд. грн у 2011 р.; 8,5 млрд грн у 2012 р. і 8,7 млрд. грн в 2013 р.). Фактично виділяється менше 50% мінімальної потреби підтримки, оскільки в найближчі п'ять років необхідно виділяти 20 млрд. грн щорічно, щоб зробити аграрний сектор провідною бюджетоформуючою галуззю.

З 2012 року відбувається зміна акцентів державної підтримки із заходів розвитку виробництва на заходи розвитку інфраструктури аграрного ринку. Зокрема, заплановано збільшення фінансування витрат Аграрного фонду, пов'язаних із комплексом заходів щодо зберігання, перевезення, переробки та експорту об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду. Одночасно зберігається тенденція відсутності прямих програм підтримки виробництва в малих формах господарювання, хоча на їх фінансування закладаються видатки у складі програми фінансової підтримки.

Проаналізуємо динаміку видатків загального фонду Державного бюджету України. В 2013 р. видатки із загального фонду Держбюджету склали 363,6 млрд. грн., а це на 3,1 млрд. грн. більше рівня минулого року (рис. 1.). Крім того, передбачені видатки Міністерства аграрної політики та продовольства у розмірі 8,4 млрд. грн., що на 2,3% менше, ніж у 2012 році. Порівняно з 2008 р. видатки держбюджету збільшилися на 110,4 млрд. грн., але видатки на фінансування Міністерства аграрної політики та продовольства зменшилися на 3,8 млрд. грн. Найменшою була сума видатків на фінансування аграрного сектору у 2010 р. і складала 5,8 млрд. грн. [2].

Рис. 1. Динаміка видатків загального фонду Державного бюджету України

Джерело: [Державна казначейська служба України]

На фоні зменшення загальної суми аграрних видатків у бюджеті 2013 року, на фінансування заходів у агропромисловому секторі із загального фонду держбюджету передбачено мізерну суму – 91,8 млн. грн., що майже у 12 разів менше, ніж у 2012 р., коли сума фінансової допомоги закладалася на рівні 1,2 млрд. грн.

Державна фінансова підтримка, як правило, спрямовується на заходи, що мають важливе значення для розвитку сільського господарства і не можуть бути профінансовані власними коштами аграрними підприємствами або за рахунок кредитів комерційних банків. Державна підтримка сільського господарства України охоплює бюджетне фінансування програм і заходів, які спрямовуються на розвиток галузі, пільговий режим оподаткування, часткову компенсацію процентних ставок за користування кредитами комерційних банків, списання безнадійної заборгованості перед бюджетом [8].

Відмітимо, що є потреба на законодавчому рівні переглянути державні та галузеві програми розвитку сільського господарства і привести їх у відповідність до вимог СОТ. Програми підтримки повинні стимулювати розвиток ринкових механізмів та конкуренцію, бути спрямовані на досягнення конкретних цілей й розраховані на відповідну цільову групу отримувачів бюджетних ресурсів.

Проведені аудиторами Рахункової Палати України перевірки виявили ряд порушень бюджетної дисципліни при плануванні видатків та використанні коштів, які виділяються на здійснення підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників та посилення соціального захисту сільського населення. Ще на стадії планування Мінагрополітики, як головним розпорядником бюджетних коштів, та Мінфіном були закладені першопричини, які в результаті призвели до неефективного використання коштів та нівелювання результатів виконання бюджетних програм підтримки АПК та розвитку сільського господарства. Через відсутність внутрішнього контролю за використанням бюджетних коштів Мінагрополітики разом з Мінфіном не забезпечили своєчасне прийняття Порядку використання коштів та затвердження паспорта бюджетної програми, в результаті чого було допущено неефективне управління бюджетними коштами в сумі 2 млн. грн., які були виділені згідно з Законом України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» на державну підтримку дорадчої служби.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що чинна в Україні система бюджетного планування в аграрному секторі має низку істотних недоліків, що перешкоджають підвищенню ефективності бюджетних витрат на нього, а також утруднюють міжнародні порівняння цих витрат. Один із головних недоліків пов'язаний з недосконалістю бюджетного процесу, зокрема з відсутністю обґрунтованих норм планування бюджетних витрат на аграрний сектор [16].

Починаючи з 2000 року, одним із напрямів державної політики був механізм часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами комерційних банків для підприємств АПК, спрямований на підтримку короткострокового кредитування. Його недоліком була відсутність пільгового довгострокового кредитування. Слід зазначити, що 64% сільськогосподарських підприємств потребують саме довгострокових кредитів, а 16% – середньострокових, і лише 10% – короткострокових. При цьому короткостроковими кредитами підприємства агропромислового комплексу нині забезпечені лише на 40% від потреби, а довгостроковими ще гірше – на 15%. [7]. Статистика свідчить, що у розвинутих країнах 70% обігових коштів на розвиток аграрного сектору формується за рахунок банківського кредитування, в Україні ж ця частка становить лише 20%. Проблеми кредитного забезпечення аграрної галузі зумовлюють необхідність удосконалення кредитного механізму [6]. А тому у 2004 році необхідність аграрних підприємств у довгострокових кредитних ресурсах була врахована в Постанові Кабінету Міністрів України. Умовою надання пільгових кредитів на конкурсній основі підприємствам&позичальникам було обмеження ціни кредитних ресурсів, яка не перевищувала 20% – по довгострокових, 21% – по короткострокових, 27% – по кредитах кредитних спілок. Це обмеження було викликане необхідністю не допустити подорожчання пільгових кредитів. Так, за період з 1999 по 2007 рік ставка за користування кредитними ресурсами зменшилася більше ніж у 3 рази – з 53,4 до 17% [9].

У 2007 році було змінено механізм надання компенсацій кредитних ставок по кредитах банків для

Таблиця 2

Непряма державна фінансова підтримка аграрного сектора економіки Україні, млрд. грн. [12]

Показник	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р. у % до	
							2000 р.	2012 р.
Підтримка через спеціальні режими та механізми оподаткування, всього	2,1	5,2	16,4	16,0	17,2	18,3	в 8 разів	106,4
в тому числі: за рахунок ФСП	1,4	1,4	2,8	3,1	3,3	3,5	250,0	106,1
за рахунок спецрежимів справляння ПДВ	0,7	3,8	13,6	13,9	13,9	14,8	в 21 рази	106,5

сільськогосподарських підприємств. З цього моменту відсоткова ставка відшкодовується не комерційним банкам, а на конкурсній основі – підприємствам АПК за обсяги використаних ними протягом року кредитних ресурсів.

Механізм часткової компенсації передбачає, що підприємства аграрної галузі самі знаходять комерційний банк, який погоджується надати їм кредити, домовляються про умови надання кредитів: термін кредиту, відсоткову ставку, заставу тощо. За період дії державної підтримки з 2000 по 2010 рік механізм надання компенсації кожен рік удосконалюється і щороку на часткову компенсацію передбачаються різні суми у державному бюджеті.

За період чинності пільгового кредитування підприємств аграрної галузі зросли обсяги пільгового кредитування в 25 разів та забезпеченості кредитними ресурсами з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь в 15 разів; суттєве збільшення частки кредитів при фінансуванні виробничих витрат сільськогосподарських підприємств від 13 до 47%, у тому числі на умовах здешевлення кредитів – від 5,2 до 18,3%; розширення напрямів кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств через банки, заставну закупівлю зерна; збільшення кількості сільськогосподарських підприємств які почали користуватися кредитними ресурсами у десятки разів та зростання обсягів кредитів на одне сільськогосподарське підприємство до 439,5 тис. грн; подовження строків кредитування від 3 місяців до 1 року та зниження ціни кредиту тощо [5].

Механізм часткової компенсації ставки за кредитами комерційних банків сільськогосподарським та іншим підприємствам АПК є більш ефективним інструментом фінансової підтримки порівняно з минулою практикою товарного кредитування, яка застосовувалася до 2000 року. Для використання забезпечення сільського господарства матеріально-технічними ресурсами держава щорічно надавала кредитів на суму понад 2 млрд. грн, рівень виконання договірних зобов'язань за якими не перевищував 50 відсотків. Порівняно з державними товарними кредитами, часткова компенсація процентної ставки за банківськими кредитами є непрямою формою субсидування, яка більш ефективна і значно скорочує витрати державного бюджету на такі цілі [18].

Аналіз застосування механізму часткової компенсації ставок за кредитами комерційних банків дає підстави зробити висновок про те, що фактично було відновлено дію фінансово-кредитного механізму з метою задоволення потреби в обігових коштах сільськогосподарських товаровиробників, що в свою чергу сприяло поступовій відмові від схем товарного кредитування та прямої бюджетної підтримки галузі [10].

Необхідно також зазначити, що в першому півріччі 2013 року Міністерство аграрної політики та продовольства не забезпечили належного управління наявними фінансовими ресурсами. Так, не здійснювалося кредитування фермерських господарств за наявності залишків невикористаних бюджетних асигнувань у сумі 21,4 млн. грн. і надходження коштів від повернення раніше наданих кредитів у сумі 3,5 млн. гривень. За наявності залишків невикористаних бюджетних асигнувань у сумі 3 млрд. 747,0 млн. грн. і повернених коштів у сумі 1 млрд. 889,5 млн. грн. на формування Аграрним фондом державного інтервенційного фонду і закупівлю матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників спрямовано 450,1 млн. грн., або 6,3 відс. річного плану (7,2 млрд. гривень) [2].

Зазначимо, що непряма державна підтримка аграрних товаровиробників у відповідності до Податкового Кодексу України поділяється на такі види: спеціальний режим оподаткування (фіксований сільськогосподарський податок) і акумуляція агровиробниками коштів податку на додану вартість

Як свідчать дані табл. 2. держава також з кожним роком нарощує обсяги непрямої підтримки аграрного виробництва. Так, протягом 2000-2013 рр. загальний обсяг непрямої державної фінансової підтримки аграрного виробництва в Україні суттєво зріс – з 2,1 млрд. грн у 2000 р. до 18,3 млрд. грн у 2013 р. (або більше ніж у 8 разів). За цей період підтримка за допомогою спеціальних режимів (ПДВ) також зросла більше ніж у 21 рази, і в 2013р. становила 14,8 млрд. грн, або 1,26% ВВП.

Важливість пільгових режимів оподаткування сільгоспвиробників підкреслюється тим фактом, що їх наявність забезпечує приблизно 50% дохідності сільгосппідприємств, а в окремих секторах аграрного виробництва (наприклад, в тваринництві) збереження позитивних економічних результатів роботи повністю залежить від наявності податкових пільг.

За результатами аудиту виконання заходів Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року існуюча система планування та використання коштів державного бюджету, спрямованих на виконання заходів Програми, у 2011 році була недосконалою та в окремих випадках неефективною. Як наслідок, окремі заходи Програми дублювалися різними державними програмами. При цьому не здійснювався належний контроль як за виконанням заходів Програми, так і за плануванням і використанням коштів державного бюджету з боку їх головних розпорядників. Заходи Програми у визначених обсягах не виконувалися, а використання бюджетних коштів здійснювалося з недотриманням вимог чинного законодавства та в окремих випадках неефективно [4].

Механізм підтримки повинен поєднувати в собі, різні форми її забезпечення – пряму (субсидування), непряму (пільгове оподаткування тощо) й опосередковану (прямо не пов'язану з аграрним виробництвом) державну підтримку аграрних товаровиробників. Гармонійне поєднання цих форм підтримки надає механізму додаткову стійкість та ефективність. При певних умовах їх взаємодія може викликати і синергетичний (кооперативний) ефект. Ми пропонуємо схему регіональної стратегії державної підтримки аграрних товаровиробників (рис. 2).

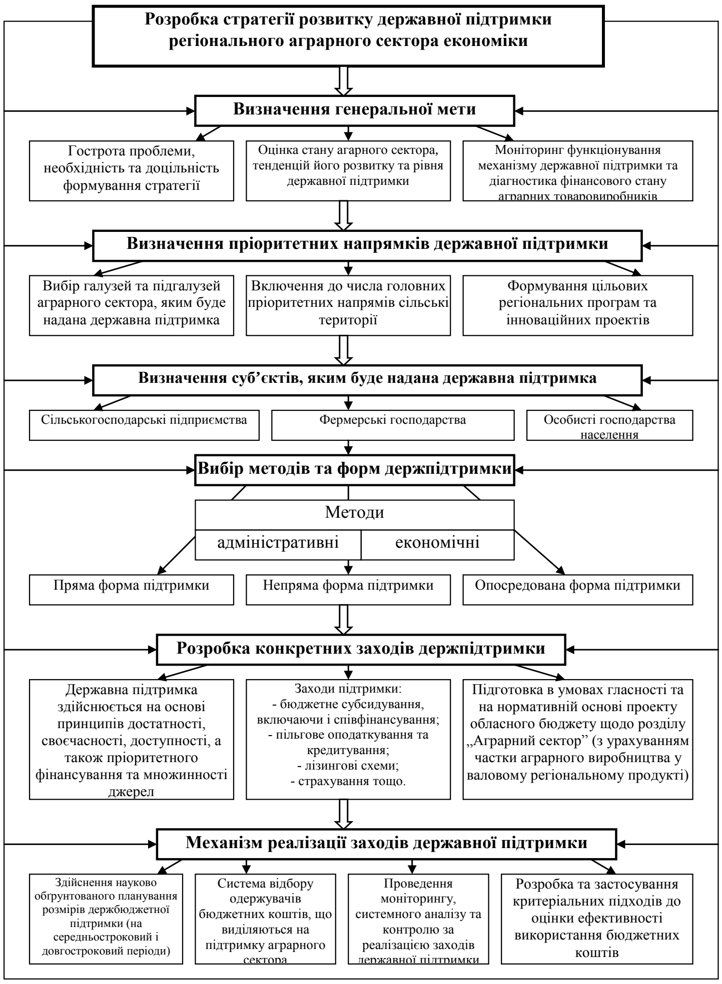

Рис. 2. Схема розробки стратегії державної підтримки аграрних товаровиробників регіонального аграрного сектору

Стратегія формується з наступних взаємопов'язаних елементів: визначення генеральної мети, обґрунтування пріоритетних напрямів державної підтримки, виділення суб'єктів аграрного сектору – отримувачі державної підтримки; вибір методів та форм державної підтримки, розробка конкретних заходів державної підтримки, формування механізму реалізації заходів державної підтримки.

Характеризуючи співвідношення державної підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва на державному рівні (без урахування видатків на місцях – через відсутність відповідної звітності та незначний їх розмір), слід відзначити переважання в абсолютному розмірі непрямої підтримки за допомогою спеціальних режимів і механізмів оподаткування над прямим бюджетним фінансуванням.

Висновки і пропозиції.

1. Для ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні та підвищення його конкурентоздатності, перш за все, необхідно впорядкувати процес державного фінансування сільського господарства, забезпечити його значне зростання та ефективність використання, що відповідає як принципам ринкової економіки, так і підходам до державного стимулювання сільськогосподарського виробництва в інших країнах. Впорядкування потребує механізм прямої державної підтримки аграрного сектору. Бюджетні дотації і компенсації потрібно виплачувати насамперед ефективно господарюючим товаровиробникам, а основну масу коштів потрібно спрямовувати на фінансування програм, здатних забезпечити сталий розвиток аграрного сектору.

2. Поліпшення стану бюджетної підтримки аграрної галузі безпосередньо пов'язане з реалізацією заходів по вдосконаленню форм підтримки, механізмів розподілу та освоєння ресурсів бюджетного фінансування, продуманої стратегії розвитку аграрного сектора. Основними заходами у цьому напрямі є: посилення регулюючої функції держави та законодавче гарантування ряду принципів для бюджетної підтримки: стійкості; адресності; гарантованості; рівнодоступності; відповідності міжнародним зобов'язанням, оскільки формування бюджету вітчизняної аграрної галузі відбувається в руслі єдиної аграрної політики ЄС.

3. Механізм підтримки повинен поєднувати в собі, різні форми її забезпечення – пряму (субсидування), непряму (пільгове оподаткування тощо) й опосередковану (прямо не пов'язану з аграрним виробництвом) державну підтримку аграрних товаровиробників. Гармонійне поєднання цих форм підтримки надає механізму додаткову стійкість та ефективність. При певних умовах їх взаємодія може викликати і синергетичний (кооперативний) ефект. Запропонована схема регіональної стратегії державної підтримки аграрних товаровиробників.

Список літератури:

1. «Антиколхозный миф» с последующим разоблачением [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://antisgkm.narod.ru/agric5.htm
2. Висновки щодо виконання Державного бюджету України за 2013 рік [Електронний ресурс]: режим доступу: // http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16741935/Visnovok_2013.pdf
3. Діброва А.Д. Механізм бюджетної підтримки сільського господарства України / А.Д. Діброва // Агросвіт. – 2007. – № 15. – С. 6-11.
4. Звіт про результати аудиту виконання заходів Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року. – Київ: Рахункова палата України, 2013. – 31 с.
5. Івашків Х. Тенденції розвитку банківського кредитування сільськогосподарських підприємств / Х. Івашків // Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК. – 2009. – С. 134-138.
6. Колотуха С.М. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності / С.М. Колотуха, І.П. Борейко // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 89-96.
7. Кудінов А.С. Удосконалення механізму кредитування сільськогосподарських кооперативів в Україні / А.С. Кудінов // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 91-95.
8. Майстро С.В. Напрями державної підтримки аграрного сектора та її вплив на конкурентоспроможність продукції на світовому ринку [Електронний ресурс] / С. В. Майстро. – Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05msvpsr.pdf

9. Малій О.Г. Кредитування агровиробництва: тенденції та ефективність / О.Г. Малій // Облік і фінанси АПК. – 2007. – № 1-2. – С. 69-72.
10. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.
11. Недбаєва С.М. Державне регулювання страхуванням сільськогосподарських ризиків / Недбаєва С.М. // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 24. – С. 88-91.
12. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minagro.gov.ua/uk/pressroom?tid_hierachy=367
13. ОЭСР: страны увеличивают субсидирование сельского хозяйства, необходимы реформы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ictsd.org/i/agriculture/176279
14. Радченко О.Д. Методологічне забезпечення оцінки ефективності бюджетної підтримки аграрного сектору // О.Д. Радченко / Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: фінанси і кредит. – 2013. – № 1(34). – С. 22-28.
15. Сельскохозяйственная политика в странах ОЭСР и странах с формирующейся рыночной экономикой: Мониторинг и оценка 2013г. Украина [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/AgMon_2013_Ukraine_RUS.pdf
16. Скидан О.В. Удосконалення бюджетної класифікації витрат на аграрний сектор / О.В. Скидан // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 22-23.
17. Спінуа Б. Сільськогосподарські субсидії: аналіз існуючого законодавства України на відповідність угодам СОТ / Б. Спінуа, К. Шкурупій. – К.: Українсько-Європейський консультативний центр з питань законодавства UEPLAC, 2004. – 20 с.
18. Фінанси підприємств: Підручник / А.М. Поддерьогін та ін. – [5 – те вид., перероб. та допов] – К.: КНЕУ, 2005. – 435 с.
19. Producer and Consumer Support Estimates (OECD Database 1986–2012) / Organisation for economic cooperation and development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MON2012TSE_EE

Васильева Л.Н., Бондарчук Н.В.
Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет

АГРАРНЫЙ СЕКТОР: ОЦЕНКА УРОВНЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ

Аннотация
Оценено состояние государственной поддержки аграрного сектора экономики Украины. Проанализирован механизм частичной компенсации процентной ставки по кредитам коммерческих банков для предприятий АПК. Проанализирована косвенная государственная финансовая поддержка аграрного сектора. Предложена схема разработки региональной стратегии государственной поддержки аграрных товаропроизводителей. Стратегия формируется из следующих взаимосвязанных элементов: определение генеральной цели, обоснование приоритетных направлений государственной поддержки, выделение субъектов аграрного; выбор методов и форм государственной поддержки, разработка конкретных мер государственной поддержки, формирование механизма реализации мер государственной підтримки.
Ключевые слова: аграрный сектор, бюджетное финансирование, государственная поддержка, государственное регулирование.

Vasiliieva L.M., Bondarchuk N.V.
Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University

AGRARIAN SECTOR: ASSESSMENT OF THE LEVEL OF GOVERNMENT SUPPORT

Summary
The article assesses the condition of government support for the agricultural sector of Ukraine. The mechanism of partial compensation of interest rates on commercial bank loans for agricultural enterprises is analyzed. Indirect public financial support of the agricultural sector is examined. A scheme for the development of a regional strategy for the state support of agricultural producers is developed. The strategy is formed of the following interrelated elements: the definition of the general objective, the rationale of priority directions of state support, the allocation of agricultural subjects, the choice of methods and forms of state support, the development of specific measures of state support, the formation of the mechanism for the implementation of measures of state support.
Keywords: agricultural sector, government funding, government support, government regulation.

УДК: 332.14:330.3:338.48 (477)

ВИКОРИСТАННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕГУЛЯТОРНОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Красовська Н.М.
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

В науковій публікації подано сутність поняття «туризм». Конкретизовано механізми та засоби державного регулювання туризму. Розглянуто вплив фінансової кризи на розвиток туризму. Визначено використання механізмів регуляторного впливу на розвиток туристичної галузі України в умовах структурної перебудови економіки. Обґрунтовано перспективні напрями розвитку туризму в Україні.

Ключові слова: туризм, туристичні послуги, державне регулювання, державна політика, національна економіка, стратегічний розвиток, законодавство, інформаційна складова, фінансовий ринок.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації позитивний ефект розвитку туризму проявляється за певних масштабів розвитку туристичної галузі за умови стабільності національної політики, економіки та законодавства. В останні два десятиліття у світі сформувалася економіка нового типу, яку визначають дві основні стратегічні складові: інформаційна та глобальна, що вплинули на стратегічний розвиток туризму. Це й окреслює необхідність заходів щодо вдосконалення державної політики та стратегії розвитку туризму в Україні на основі економічного й соціального підходів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зростаюча зацікавленість вітчизняних науковців до проблем розвитку туризму в Україні та відповідної державної політики відображена у їх численних публікаціях в наукових виданнях М. Бутко, І. Валентюк, П. Гаман, Л. Давиденко, А. Іляшенко, Г. Науменко, К. Омельчак та інш. Однак актуальність теми визначається важливістю використання інформаційних технологій у процесах розроблення, прийняття та впровадження державних управлінських рішень, що сприятиме процесу реформування державного управління та розвитку відповідної сфери державної політики щодо розвитку туризму в Україні.

Мета статті. Реалізація державної політики у сфері туризму передбачає використання відповідних механізмів регуляторного впливу, а саме: організаційно-економічних; нормативно-правових, регламентуючих, контролюючих, коригуючих, соціальних, стимулюючих, інформаційно-аналітичних, адміністративних, соціально-психологічних.

За умов сучасного економічного простору досить актуальним є питання дослідження теоретико-методологічних основ державного регулювання туризму, конкретизація механізмів та засобів державного регулювання туризму, окреслення перспективних напрямів розвитку туризму в Україні, що слугує метою даної публікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туризм, це специфічний вид діяльності, спрямований на задоволення усе зростаючих потреб населення та усебічний розвиток суспільства за одночасного зростання потенціалу національної економіки й окремих її складових, задіяних у цьому процесі.

Шерег потреб та інтересів суб'єктів ринку туристичних послуг обумовлює появу відповідних видів туризму, які мають відмінний рівень розвитку та використання наявного потенціалу в різних країнах (регіонах, населених пунктах). Така ситуація обумовлена не стільки наявністю рекреаційних зон, об'єктів культурної та історичної спадщини, скільки станом цих об'єктів, поінформованістю вітчизняних й іноземних туристів про принади територій та їх інфраструктурним забезпеченням (розвитком транспортного, готельного та інших господарств) та «рядом інших об'єктивних і суб'єктивних факторів» [1, с. 40], які тією чи мірою визначають розвиток туризму.

Головним орієнтиром розвитку даного сегмента фінансового ринку є держава, оскільки саме вона визначає «правила гри» на ринку туристичних послуг, фінансує й сприяє залученню інвестицій для реалізації бізнес-проектів у туристичній сфері, підтримує суб'єктів туристичного бізнесу та захищає їх інтереси, впливає на рівень доходів населення тощо. Питання дослідження теоретико-методологічних основ державного регулювання туризму є лише однією з умов результативного його регулювання. Головною метою державного регулювання туризму є створення таких умов, за яких належне (якісно і кількісно) задоволення потреб споживачів туристичних послуг супроводжується не лише реалізацією задоволення комплексу потреб суб'єктів туристичної діяльності, а й поліпшенням соціально-економічної ситуації в країні.

Туризм є важливою галуззю економіки України. Щороку Україну відвідують понад 20 мільйонів туристів (25 млн. іноземних громадян у 2008), насамперед з Росії та Східної Європи, а також Західної Європи та США. Структура в'їзного потоку за країною походження виглядає таким чином: країни СНД – 11,9 млн. осіб (63% загального в'їзного потоку), країни ЄС – 6,3 млн. осіб (33%), решта країн – 0,6 млн. осіб (4%).

Розвиток туризму в Україні суттєво впливає на такі сектори економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, і є одним із найбільш перспективних напрямків структурної перебудови економіки.

За підрахунками Всесвітньої Туристичної Організації, у 2011 році за кількістю прибутне іноземних туристів Україна займала 10 місце у світі. [2]

За кількістю туристів перше місце займає м. Київ, яке у 2012 році відвідало 65 відсотків туристів, що обслуговувалися туроператорами та турагентами України, 18 відсотків відвідали Автономну Республіку Крим, м. Севастополь, Івано-Франківську та Львівську області. Проте у 17 регіонах ця частка не досягала і 1 відсотка, а сумарно становила 6,8 відсотка. Найменшу кількість туристів обслуговано у Черкаській, Житомирській, Херсонській та Рівненській областях.

Така динаміка сприяла активізації розвитку туристичної інфраструктури, пік якої припав на 2011 рік. Зокрема, за 2006 – 2012 роки в розвиток готельного бізнесу було інвестовано понад 10 млрд.

© Красовська Н.М., 2015

гривень, з яких близько половини – в Автономній Республіці Крим та м. Києві.

У зв'язку з цим у 2006 – 2011 роках кількість підприємств готельного типу в цілому по Україні збільшилася на 671 одиницю (у тому числі за 2011 рік на 617). Відповідна динаміка була характерна для 23 регіонів. У 2011 році найбільше підприємств готельного типу створено в західних регіонах (у Закарпатській області – 76 одиниць, Івано-Франківській і Львівській областях – по 44, Чернівецькій області – 43 одиниці) та Автономній Республіці Крим (91 одиниця). Зменшення їх кількості зафіксовано в Луганській та Чернігівській областях (відповідно на 12 та 14 одиниць).

Разом з тим кількість підприємств готельного типу в цілому по Україні залишається значно меншою, ніж у країнах Європи, площа яких приблизно дорівнює площі України. В Україні на кінець 2013 року кількість колективних засобів розміщення у туристичній галузі, які включають підприємства готельного типу, становила 6,4 тис. одиниць, тоді як у Франції кількість підприємств готельного типу становила 17,2 тис. одиниць, в Іспанії – 19,5 тис., Італії – 33,7 тис. одиниць.

Крім того, розміщення туристичної інфраструктури характеризується значними міжрегіональними розбіжностями. Зокрема, на кінець 2013 року найбільше колективних засобів розміщення було зосереджено на території Автономної Республіки Крим – 1226 одиниць, Одеської області – 686, Донецької – 460, Запорізької – 358, Херсонської – 350, Львівської – 344 одиниці, найменше – на території м. Севастополя – 48, Рівненської області – 63, Сумської – 68, Рівненської – 72, Кіровоградської – 74 одиниць [3].

Щодо турстичних потоків на Вінниччині, економічна складова туристичної галузі за 2013 рік показала стабільний розвиток. Збільшилась кількість туристів і екскурсантів, з'явились нові туристичні послуги. Систематично збільшується кількість гостей міста, (рис. 1.), що проживають у готелях (2011рік – 41 тис. , 2012 рік – 49 тис. , 2013 рік – 55 тис. осіб).

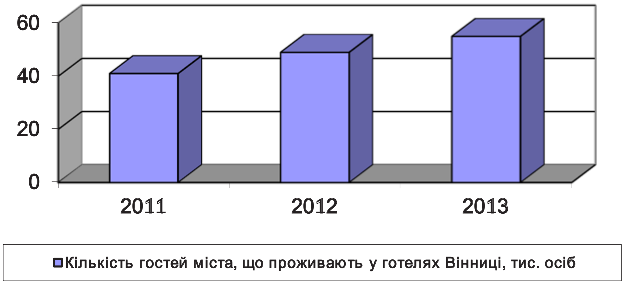

Рис. 1. Економічна складова проживаючих у готелях міста

Підвищилась кількість екскурсантів, (рис. 2.), що відвідують музеї Вінниці (2011 рік – 502 тис., 2012 рік – 590 тис., 2013 рік – 595 тис. осіб).

Комунальне підприємство «Подільський туристично-інформаційний центр» – муніципальна компанія туристичної галузі міста, протягом звітного періоду забезпечило бездотаційну роботу. Впорядковано підприємницьку діяльність в популярних туристичних місцях – набережній «Рошен» та Сквері Козицького. Підприємством впроваджуються інноваційні методи, що адаптують Вінницю до найкращого європейського досвіду туристичних міст. Забезпечується туристичний супровід офіційних делегацій.

Рис. 2. Економічна складова екскурсантів

З'являються нові види туристичних послуг, створюються нові музеї, впроваджуються нові інвестиційні проекти, направлені на підвищення змістовності перебування туристів в місті [4].

Розглянуті нами показники активізації розвитку туристичної інфраструктури на макро- та макрорівнях дають нам право константувати, що туристична галузь є складовою фінансового ринку.

Однак, фінансова криза, яка продовжується декілька років, значно вплинула на структуру туризму та туристичні можливості окремих регіонів. Події 2014 року фактично зупинили ряд туристичних потоків у такий регіон, як Автономна Республіка Крим, зменшилися усі туристичні потоки і в інших регіонах України. Події, пов'язані із проведенням антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, та нестабільність, яка поширюється з цих регіонів на інші південно-східні області, утримує населення від поїздок.

У той же час у зв'язку з можливим скасуванням візового режиму для українців для в'їзду до країн ЄС відбудеться додаткове переорієнтування українських туристів на європейські країни.

Стратегічною метою подальшого розвитку туристичної індустрії в Україні можна визначити створення конкурентоспроможного на світовому ринку туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їх соціально-економічних інтересів при збереженні екологічної рівноваги та історико-культурного довкілля. Програма дій, зорієнтована на досягнення цієї мети, має бути синхронізованою із загальними темпами становлення адекватних сьогоденню механізмів і співвідносною з політикою структурних реформ в економіці.

Застосування економічних механізмів державного регулювання дає змогу створювати економічні умови, які спонукають суб'єктів ринку діяти як на макро так і на мікрорівні в необхідному для суспільства напрямі, вирішувати ті чи інші завдання згідно із загальнодержавними та приватними інтересами. Регулювання дає змогу суб'єктам ринку зберегти право на вільний вибір своєї поведінки. Економічне регулювання здійснюється інструментами фіскальної, бюджетної, податкової, грошово-кредитної, амортизаційної та інших напрямів державної економічної політики.

Податкова політика застосовується для поповнення державних фінансових ресурсів, а також для стимулювання економічного зростання, науково-технічного прогресу, здійснення структурних перетворень, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників.

Податкова політика реалізується за двома напрямами: це, по-перше, визначення видів податків і встановлення податкових ставок; по-друге, надання податкових пільг окремим суб'єктам (особам) з ме-

тою впливу на інвестиційний клімат та рівень грошових доходів населення.

У методах регуляторної політики розвитку туризму можна зробити ставки на такі організаційні й економічні важелі:

- державно-адміністративні важелі – це важелі управління ринковою моделлю з елементами державного регулювання розвитку та активізації сфери туризму на загальнодержавному й регіональному рівнях (складові – стратегічне планування, підтримка зовнішньоекономічної діяльності, наукові дослідження ринку рекреаційно-туристичних послуг, охорона рекреаційних ресурсів, гарантування захисту та безпеки туристів, контроль якості послуг, кадрове забезпечення);

- нормативно-правові важелі розробляються та впроваджуються центральними та місцевими органами влади; передбачають загальну організацію і правову регламентацію туристичної діяльності, створення сприятливого нормативно-правового поля для всіх суб'єктів рекреаційно-туристичного комплексу;

- фінансово-кредитні важелі спрямовані на створення сприятливого кредитного середовища для розвитку підприємницької діяльності в туристичній галузі (складові – запровадження системи мікрокредитування, пільгове кредитування суб'єктів рекреаційно-туристичного бізнесу, державне субсидіювання, лізинг, тренінги з фінансово-кредитних питань для працівників галузі туризму);

- податкові важелі – передбачають оптимізацію кількості податків для підприємств рекреаційно-туристичного комплексу, надання податкових пільг під конкретні проекти, які спрямовані на вирішення регіональних і соціальних проблем, інвестування в туристичну галузь (до них належать: податкове регулювання, оптимізація кількості й величини податків у рекреаційній діяльності; створення сприятливих умов для залучення інвестицій підприємствами рекреаційно-туристичного комплексу; бюджетне фінансування програм розвитку рекреації та туризму; надання податкових пільг для вирішення проблем соціального туризму);

- соціально-психологічні важелі передбачають проведення активних пропагандистських кампаній як для зовнішнього ринку, так і для внутрішніх споживачів туристичного продукту з метою формування іміджу України як держави зі сприятливим кліматом для рекреації й туризму, підвищення соціального сприйняття туризму місцевим населенням, збереження традиційних для українців гостинності та доброзичливого ставлення до приїжджих – вітчизняних і іноземних туристів.

Також на розвиток туризму дуже суттєвий вплив має інформаційна складова, компонентою якої є автоматизоване управління підприємством, що значно прискорює завершення окремих бізнес-процесів і, відповідно, дозволяє збільшити циклічність часто повторюваних операцій.

Туристичні підприємства реалізують продукти, складовими яких є послуги, звідси виникає необхідність автоматизації управління як безумовного важеля забезпечення ефективності туристичного обслуговування.

Доцільність впровадження Інтернет-технологій у діяльність туристичних підприємств у свою чергу, підвищує обсяги реалізації туристичних послуг, нарощує темпи й ефективність роботи туристичної галузі [5].

Нарощування темпів та підвищення ефективності роботи підприємств сфери туризму, становлення туристичної галузі як однієї з провідних галузей вітчизняної економіки стримується невирішеністю низки питань, розв'язання яких потребує державного регулювання та підтримки виконавчих органів влади.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з вищенаведеного доцільно сформувати висновки та окреслити рекомендації щодо перспектив подальших досліджень з питань подальшого розвитку туризму в Україні.

Як висновок, можна константувати, що за останній час в сфері туризму відбуваються серйозні позитивні зміни:

- державне регулювання туристичної галузі здійснюється за допомогою різноманітних методів та інструментів державного регулювання;

- інформаційна складова, яка включає в себе автоматизоване управління підприємством;

- розробляються нові маршрути, розвивається готельна інфраструктура, підвищується рівень обслуговування туристів і поліпшується відвідуваність туристичних об'єктів.

Подальший розвиток демократії, політична стабільність, визначення пріоритетних напрямків економічного розвитку, майбутній вступ України до НАТО та ЄС – все це забезпечить створення високоприбуткової туристичної галузі, яка задовольнить потреби внутрішнього та міжнародного туризму, з урахуванням природно-кліматичного, рекреаційного, соціально-економічного та історико-культурного потенціалу країни, її національних особливостей.

Важливими факторами, що впливатимуть у подальшому на розвиток ринку туризму, є демографічні зміни, матеріальний та соціальний стан населення, рівень освіти, тривалість відпустки, професійна зайнятість та багато інших чинників.

Водночас слід звернути увагу на коло ключових питань, яке необхідно вирішити в найближчий час: повнота нормативно-правового забезпечення; відсутність цілісної системи державного управління туризмом у регіонах; недостатність методичної, організаційної, інформаційної та матеріальної підтримки суб'єктів підприємництва туристичної галузі з боку держави; невідповідність переважної більшості туристичних закладів міжнародним стандартам; незадовільний стан туристичної, сервісної та інформаційної інфраструктури в зонах автомобільних доріг та міжнародних транспортних коридорів; недостатня забезпеченість туристичної галузі висококваліфікованими спеціалістами; недосконалість бази даних стосовно об'єктів туристичної сфери.

Вирішення ключових питань сприятиме зростанню авторитету України на світовому ринку туристичних послуг, зміцненню економіки країни, наповненню державного бюджету, створенню потужної туристичної галузі, зростанню добробуту українських громадян, збереженню історико-культурної спадщини, піднесенню духовного потенціалу суспільства.

Список літератури:
1. Гаман П. І. Особливості функціонування механізму державного регулювання розвитку туризму на регіональному рівні / П. І. Гаман // Держава та регіони. – 2008. – № 2. – С. 39–44. – (Сер. Державне управління).
2. Державна служба статистики України [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua
3. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385.
4. Програма розвитку туризму в м. Вінниці на 2011-2015 роки. Про хід виконання у 2013 році № 1489. – 28.11.2013.
5. Мельниченко С.В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика: монографія / С.В. Мельниченко // – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 493 с.

Красовская Н.М.
Винницкий торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ РЕГУЛЯТОРНОГО ВЛИЯНИЯ НА РАЗВИТИЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

Аннотация
В научной публикации подана сущность понятия «туризм». Конкретизированы механизмы и средства государственного регулирования туризма. Рассмотрено влияние финансового кризиса на развитие туризма. Определено использование механизмов регуляторного влияния на развитие туристической отрасли Украины в условиях структурной перестройки экономики. Обоснованы перспективные направления развития туризма в Украине.
Ключевые слова: туризм, туристические услуги, государственное регулирование, государственная политика, национальная экономика, стратегическое развитие, законодательство, информационная составляющая, финансовый рынок.

Krasovska N.M.
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and economics

USE OF MECHANISMS OF REGULATORY INFLUENCE ON DEVELOPMENT OF TOURISM INDUSTRY OF UKRAINE

Summary
In the scientific publication the essence of the concept “tourism” is provided. Mechanisms and means of state regulation of tourism are concretized. Influence of financial crisis on tourism development is considered. Use of mechanisms of regulatory influence on development of tourism industry in Ukraine in the conditions of restructuring of economy is defined. The perspective directions of development of tourism in Ukraine are proved.
Keywords: tourism, tourism services, state regulation, state policy, national economy, strategic development, legislation, information component, financial market.

УДК 35.071.2

ДІЯЛЬНІСТЬ КАДРОВИХ СЛУЖБ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В КРАЇНАХ СХІДНОЇ І ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Онишків Н.Е.
Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика
Шпак Д.О.
Миколаївська філія
Київського національного університету культури і мистецтв

У статті проаналізовано пропоновані для розгляду деякі особливості діяльності кадрових служб органів державної влади в Польщі, Чехії та Угорщині з точки зору їх оптимального практичного застосування в сучасних умовах в Україні.
Ключові слова: кадрові служби, кадрова політика, органи державної влади, службова кар'єра, система атестації.

Постановка проблеми. Апробація нових ідей та інноваційних підходів з реформування складно організованих систем, таких як державна служба, особливо в умовах сучасних прискорених й динамічних євроінтеграційних процесів, найбільш продуктивна з урахуванням досвіду вдосконалення державної служби в країнах ЄС, зокрема колишніх країн так званого «соціалістичного табору» і які відносно нещодавно стали членами Європейського Союзу. Проголошення Україною європейського курсу стратегічним, означає, крім іншого, що реформування українського державного апарату взагалі та національної державної служби, повинно відбуватись за певним уявним зразком або науковій моделі, використовуючи досвід європейських країн. Відповідно проблематика державної служби і по теперішній час залишається вкрай актуальною, незважаючи на той факт, що на різних етапах проведення адміністративної реформи Головдержслужбою неодноразово наголошувалося на необхідності реформування кадрової політики як одного з найважливіших елементів державної політики у сфері державного управління та були зроблені певні, але малопомітні кроки.

Необхідність розробки нової кадрової політики, кадрового забезпечення випливає зі змісту завдань, які існують сьогодні в державі. Зокрема, у Стратегії державної кадрової політики на 2011-2020 роки зазначено, що для України актуальною є проблема подолання кадрових деформацій в органах державної влади, органах місцевого самоврядування і, передусім, забезпечення захисту прав людини та формування антикорупційних механізмів у сфері державного управління – запобігання виникненню та управління конфліктом інтересів на публічній службі. Формування сучасної кадрової політики – одна з ключових проблем зміцнення Української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам кадровій політиці у сфері державного управління в Україні присвятили окремі наукові праці Ю. Битяк, О. Воронько, В. Цвєтков, І. Кресіна, А. Коваленко, О. Валевський, О. Рудік. [1]. Особливої уваги заслуговують наукові статті, в яких подано ґрунтовний аналіз організаційних, методичних, правових аспектів оптимізації кадрової роботи у сфері державного управління вітчизняних науковців таких як І. Бодрова, Ю. Гаряча, Н. Артеменко, М. Бутко та цілий ряд інших українських дослідників [2]. Великий практичний інтерес викликає наукова розробка авторського колективу Національної академії державного управління при Президентові України «Розробка пріоритетів регіональної кадрової політики у контексті розвитку публічної служби» [3].

Мета роботи. Головна мета цієї роботи: спираючись на наявні наукові розробки й фахові праці попередників, проаналізувати деякі обрані та пропоновані для розгляду напрямки діяльності кадрових державних служб органів публічної влади Польщі, Чехії та Угорщини, з точки зору їх оптимального практичного застосування в сучасних умовах в Україні, окреслити суперечливість та складність впровадження інновацій, які є необхідними для підвищення ефективності та дієздатності, стабільного і безперервного розвитку державної служби в Україні.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення організованого, демократичного та результативного державного управління, за рахунок розвитку свого соціально-правового інституту та професіоналізації кадрового складу, покладено, перш за все, на кадрові служби, які здійснюють аналітичну та організаційну роботу з кадрового менеджменту, прогнозування розвитку персоналу, заохочення працівників до службової кар'єри, забезпечення їх безперервного навчання. Як слушно зазначає Г. Псарьов, проблема кадрової політики у сфері державного управління не є абсолютно новою, але детальний розгляд проблем за часів появи проекту стратегії державної кадрової політики на 2011-2020 роки, в Україні поки що перебуває під пильною увагою науковців [4].

На виконання окремих доручень Кабінету Міністрів України Головдержслужбою України з виїздом на місце у 2013 році було надано практичну допомогу Одеській облдержадміністрації з питань організаційно-кадрової роботи, забезпечення діяльності посадових осіб місцевих органів виконавчої влади відповідно до вимог законодавства; з виїздом на місця із зазначених питань надавалась практична допомога Житомирський, Київській, Рівненській, Черкаській, Волинській та Тернопільській облдержадміністраціям [5]. Під час перевірок було виявлено ряд недоліків, які є типовими для багатьох державних адміністрацій, на що слід звернути увагу. Зокрема, питання кадрової роботи та державної служби рідко розглядаються на колегіях та на нарадах, не проведені вчасно заходи щодо приведення структури, номенклатури посад та чисельності працівників структурних підрозділів у відповідність до вимог постанов Кабінету Міністрів України, в окремих структурних підрозділах обласних та районних держадміністраціях залишається низькою дієвість кадрового резерву. Аналіз якісного складу осіб, які займають посади спеціалістів, не завжди підтверджує професійну та фахову відповідність працівника займаній посаді та виявлені порушення вимог Загального порядку проведення іспиту кандидатів на заміщення вакантних посад державних службовців [6].

© Онишків Н.Е., Шпак Д.О., 2015

І хоча у процесі реформ, які тривають у нашій країні, у кадровій роботі відбулося немало змін – вона стає більш цілеспрямованою, послідовною – все ж таки є підстави стверджувати, що кризова кадрова ситуація переборюється вкрай повільно. Ми поділяємо точку зору багатьох науковців, що необхідно значно прискорити виконання поставлених Президентом України завдань щодо забезпечення оптимізації процесів службового переміщення (ротації) кадрів, для чого необхідно активізувати наукову розробку й практичне запровадження механізму просування по службі. Не менш значущою є необхідність об'єднати в єдиному узагальнюючому акті нормативно-правові акти, що стосуються різних аспектів просування по службі, а також службової кар'єри держслужбовців, наприклад як було зроблено у обраних для прикладу Європейських країнах (Польща, Угорщина, Чехія) введенням в дію статутів державної служби.

Розглядаючи ротацію кадрів у східноєвропейських країнах, бачимо що у всіх системах державної служби розвиток службової кар'єри також базується на урахуванні одночасно двох факторів: з одного боку, вислуги років, і, з іншого – оцінці професійних здібностей, але процеси ротації ефективніше. Чим це обумовлено? Якщо перший з цих елементів майже ніколи не викликає особливих труднощів внаслідок автоматичної процедури, то інший є набагато складним. Тим часом, саме на ньому базуються мотивація і професіоналізм державних службовців. У Польщі законодавством передбачено проведення атестації державних службовців кожних два роки та передбачено введення спеціальних особових справ єдиного зразка та атестаційних листків. Радою з питань підготовки та підвищення кваліфікації, створеною у 1993 році, у співпраці з програмою OCDE / SIGMA був розроблений документ, у якому викладено інноваційні напрями «основ підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців» [7, с. 54]. Розробки покладені в основу даного документу послугували важливою базою для визначення підготовки та для запровадження проведення трирівневої системи атестації в Угорщині [8]:

1) Базовий екзамен з державного управління (ордонанс уряду № 51-1993) будується на програмі, метою якої є визначення професійних знань службовців, що працювали до перехідного періоду. До програми екзамену включені базові питання, такі як інституції, загальні принципи функціонування органів державної влади, адміністративна процедура, принципи державних фінансів, управління базами даних та їх захист. Така екзаменаційна система відображає бажання утвердити єдність державного сектору: вона є обов'язковою для всіх (за декількома винятками, встановленими законом і ордрнансом № 46 від 24 квітня 1995 року). Службовці які не складають іспиту повинні покинути органи державного управління.

2) Професійний екзамен з державного управління повинні складати всі агенти державної служби у певний період своєї кар'єри. Цей екзамен, у порівнянні з попереднім, є більш практичним і передбачає знання принципів управління і елементів права Європейського Союзу. Метою такого екзамену є підтвердження професійних компетенцій агентів державної служби. Службовці які не склали іспит, залишаються на початкових рівнях кар'єри (службовець II – рівня – Junior clerk II – і адміністратор II – рівня – Referee II), що позбавляє їх багатьох фінансових переваг, зокрема премій, які надаються вищим категоріям.

3) Семінари високого рівня за участю міжнародних організацій і фондів. Програма PHARE є однією з найважливіших серед цих навчальних заходів.

Угорська система є однією з найбільш сміливих серед тих, які були впроваджені у країнах Центральної і Східної Європи. Активніше практикуючи ротацію кадрів, як елемент планування службової кар'єри, причому не тільки між структурними підрозділами апарату одного державного органу, а й за схемами: центр-область, область-центр, область-область, область-район, район-область, район-район, європейські системи державної служби запобігають кадровому застою, і водночас цей процес є дійовим додатковим антикорупційним чинником. Окремо слід звернути увагу на умови набору кадрів які закріплені у відповідних нормативних документах, наприклад як у Чехії та Польщі. У Чехії з метою залучення до державної служби молодих висококопрофесійних кадрів зі знанням іноземних мов «новачкам» пропонується висока заробітна плата. Іноді підкреслюється привабливість тих посад, які дають право самостійно приймати рішення [9, с. 48]. В Угорщині підготовку у державному і приватному секторі та подальше працевлаштування забезпечують Школа державного управління (під егідою міністерства внутрішніх справ) [10, с. 49]; підготовку забезпечують університет економіки у Будапешті, факультети права у Szeged, Mitolk, Pecs які сприяють міністерствам в доборі кадрів використовуючи зареєстрований кадровий резерв. Важливим елементом діяльності кадрових служб зазначених країн є максимальна прозорість та відкритість процесу відбору кадрів та просування по службі, що виявляється в обов'язку оприлюднювати інформацію щодо результатів службової діяльності, в праві ознайомлення державного службовця з його атестаційними оцінками тощо. Виходячи з потреби забезпечення цілісності та єдності державної служби в Україні, її стабілізації і структурної оптимізації ключовим орієнтиром реформування системи кадрового забезпечення органів державної влади та місцевого самоврядування повинно бути досягнення максимальної об'єктивності, відкритості й прозорості процесів відбору та просування держслужбовців щаблями службової кар'єри на основі їхніх ділових, професійних та моральних якостей.

Великим недоліком у сфері української кадрової політики є відсутність органу, який би виконував координаційні, дорадчі і виконавчі функції в управлінні службовими кар'єрами державних службовців. Це може звести нанівець зусилля щодо професіоналізації та розвитку ефективності державної служби. У Чехії та Угорщині відділи кадрів мають достатні владні повноваження, є стабільними і володіють необхідними для виконання своїх функцій ресурсами, результатом чого є ефективне управління персоналом та значно зменшений вплив на них політичних факторів чи особистих мотивів. Орієнтуючись на німецьку модель, в Угорщині міністерству внутрішніх справ були надані розширені повноваження: воно бере участь у розробці і визначенні законодавчої та нормативної бази, вносить пропозиції з питань оплати праці, підготовки кадрів, однак, слід зазначити, питання управління найвищими посадовими особами в усіх структурах державного сектора залишаються за службами Прем'єр-міністра. Міністр внутрішніх справ керується реєстром кадрів: ця база даних про державну службу містить найголовнішу інформацію, яка необхідна для проведення кадрової політики (вік, стать, кваліфікація, категорія, знання іноземних мов) [11].

Негативною практикою, яка характерна для української державної служби, слід вважати, за якою з приходом до апарату нового першого керівника відбувається масова заміна не лише його керівного складу, але й працівників апарату в цілому. З метою захисту держслужбовців від прямого політичного втручання в діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування необхідно в законодавчих та нормативно-правових актах передбачити норму, згідно з якою призначені або обрані на посади в органи державної влади та місцевого самоврядування держслужбовці та громадсько-політичні діячі були б позбавлені можливості усувати досвідчених, здібних і перспективних держслужбовців. Професіоналізм і ефективність органу державної влади залежить не лише від якості комплектування кадрів, але й від організації їх професіональної діяльності. Головним чинником професіоналізації державної служби і мотивації її персоналу є організація кар'єрного розвитку державних службовців за принципом заслуг. Плануючи власну кар'єру, державний службовець повинен мати чітку перспективу підвищення свого професійного рівня та план кар'єрного зростання. З цією метою планування просування щаблями службової кар'єри, потребують додаткового обґрунтування, систематизації і вдосконалення питання, що стосуються визначення та запровадження стандартів якості їхньої роботи [12].

Висновки і пропозиції. Таким чином, на наш погляд, запровадивши комплекс зазначених вище заходів можна значно підвищити рівень професіоналізму нинішніх держслужбовців, зміцнити їхню матеріальну зацікавленість у результатах своєї роботи та надати чіткі критерії просування щаблями службової кар'єри залежно від досягнутих результатів на конкретній посаді завдяки чому поліпшиться якість надання державою соціальних послуг громадянам. В цілому слід зазначити, що кадрова політика, здійснювана в центральних органах виконавчої влади, має орієнтуватися на ті основні вимоги до державних службовців, які зумовлені функціонуванням у високотехнологічному інформаційному суспільстві, – практичний результат, діловитість, оперативність, ініціативність, уміння мислити і діяти економічно. Вона має рішуче відходити від формалізму, командно-адміністративних методів керівництва, головними рисами її мають стати відкритість, гласність та змагальність. Це матиме важливе значення для підвищення ефективності державного управління, забезпечення взаємоузгодженої роботи усіх структурних ланок цих органів, впровадження вимог наукової організації управлінської праці, нових форм та методів роботи.

Список літератури:

1. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: Монографія / Ю. П. Битяк. – Х.: Право, 2005. – 304 с.; Цвєтков В. В., Кресіна І. О., Коваленко А. А. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти: Монографія / В. В. Цвєтков, І. О. Кресіна, А. А. Коваленко. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 496 с.; Воронько О. А. Керівні кадри: державна політика та система управління: навчальний посіб. / О. А. Воронько. – К.: Видавництво УАДУ, 2000. – 152 с.
2. Бодрова І. І. Питання формування кадрового складу центральних органів виконавчої влади в Україні / І. І. Бодрова // Materiály VI Mezinárodní vědecko-praktickou konferenci «Vědecký pokrok na přelomu tisíciletí – 2009». – Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2009. – Dнl 2. Prawo. – S. 11–14; Гаряча Ю. П. Адаптація польського законодавства до законодавства ЄС у процесі євроінтеграції: досвід для України / Ю. П. Гаряча // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 3(16). – С. 23-28; Артеменко Н. Планування кар'єрного розвитку державного службовця / Н. Артеменко // Вісник державної служби України. – 2012. – № 3. – С. 76-79; Бутко М. Сучасні пріоритети кадрової роботи у сфері державного управління / М. Бутко, І. Протченко // Вісник державної Служби України. – 2010. – № 4. – С. 52-57; Ковбасюк Ю. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України / Ю. В. Ковбасюк // Вісник НАДУ. – 2013. – № 3. – С. 5-10.
3. Розробка пріоритетів регіональної кадрової політики у контексті розвитку публічної служби: наук. розробка / О. П. Якубовський, І. Л. Росколотько, Н. В. Сокур та ін. – К.: НАДУ, 2012. – 52 с.
4. Псарьов Г. Ю. Розвиток кадрового потенціалу в умовах реформування адміністративно-територіального устрою: регіональна складова державної кадрової політики / Г. Ю. Псарьов // Крим. юрид. вісн. – 2010. – Вип. 3(10).
5. Звіт про підсумки діяльності у 2013 році. – К.: Головне управління державної служби України. Видавництво «Преса України», 2013. – 83 с.
6. Про затвердження Загального порядку проведення іспиту кандидатів на заміщення вакантних посад державних службовців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://guds.gov.ua/sub/kiev/ua/publication/content/28209.htm?s81370706=de7ccf66c77cddee99842e512888ca58; Закон України «Про державну службу» із змінами, внесеними згідно із Законом № 1556-VII від 01.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4050-17
7. Цибульска М. Система державного управління: питання реформування та кадрового забезпечення // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 5. – С. 53-55.
8. Європейські принципи державного управління / Пер. З англ. О. Ю. Куленкової. – К.: Видавництво НАДУ, 2011. – 67 с.
9. Кравченко С. Досвід реформування системи виконавчої влади у країнах Центральної і Східної Європи та Російської Федерації // Вісник НАДУ. – 2012. – № 2. – С. 46-54.
10. Там само.
11. Шпак Д. Кадрові служби органів державної влади в Україні: шляхи оптимізації діяльності / Д. О. Шпак // Гуманітарно-економічні дослідження. – Т.4. – Миколаїв. – Одеса: ТОВ ВІД, 2007. – С. 410-415.
12. Войтович Р. Модернізація державного управління в умовах глобальної інтеграції / Р. Войтович // Вісник НАДУ. – 2013. – № 2. – С. 14-23; Шапран О. Ю. Перспективи розвитку державної служби в Україні у контексті запровадження нового законодавства про державну службу / О. Ю. Шапран // Вісник НАДУ. – 2014. – № 3. – С. 99-108.

Онышкив Н.Э.
Международный классический университет имени Пилипа Орлыка
Шпак Д.А.
Николаевский филиал
Киевского национального университета культуры и искусств

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАДРОВЫХ СЛУЖБ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ В СТРАНАХ ВОСТОЧНОЙ И ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЕВРОПЫ: ОПЫТ ДЛЯ УКРАИНЫ

Аннотация
В статье проанализированы предлагаемые для рассмотрения некоторые особенности деятельности кадровых служб органов государственной власти в Польше, Чехии и Венгрии с точки зрения их оптимального практического применения в современных условиях в Украине.
Ключевые слова: кадровые службы, кадровая политика, органы государственной власти, служебная карьера, система аттестации.

Onyshkiv N.E.
International Classic University named after Pylyp Orlyk
Shpak D.A.
Myikolaiv branch of Kyiv National University of Culture and Arts

ACTIVITY OF THE PERSONNEL DEPARTMENTS OF THE BODIES OF STATE AUTHORITY IN THE EASTERN AND CENTRAL EUROPE: EXPERIENCE FOR UKRAINE

Summary
The article analyzed some of the features of activity of the personnel departments of the bodies of state authority in Poland, the Czech Republic and Hungary in terms of their optimal practical application in the present conditions in Ukraine.
Keywords: personnel departments, personnel policy, public institutions, professional career, performance appraisal system.

УДК 351

ЗАСТОСУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОГО ПІДХОДУ У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Стеблюк Н.Ф., Полинько Ю.І.
Дніпродзержинський державний технічний університет

Розглянуто особливості надання адміністративних послуг, виявлено недоліки процедури отримання адміністративних послуг на думку споживачів, запропоновано напрями підвищення якості адміністративних послуг за допомогою маркетингового підходу, що є важливим фактором ефективності державного управління.
Ключові слова: адміністративні послуги, державна влада, адміністративний орган, оцінювання, споживачі, стандарти.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження полягає у створенні зручних і доступних умов отримання фізичними та юридичними особами адміністративних послуг, що є однією з головних задач, що має вирішуватися органами державної влади та місцевого самоврядування. Адже, саме за якістю цих послуг кожен громадянин оцінює турботу держави про нього та рівень поваги до прав і гідності громадянина. Стратегічні завдання підвищення якості адміністративних послуг та удосконалення управління сферою публічних послуг вимагають впровадження сучасних підходів і методів, що дозволяють забезпечити адекватне задоволення потреб людини, соціальних груп і суспільства загалом. Тому для державних службовців є корисним ознайомлення з інструментами маркетингу послуг, що створює умови для виявлення вимог споживачів та визначення можливостей їх задоволення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі наукові та практичні аспекти запровадження і розвитку державних послуг у нашій країні, здебільшого організаційно-правові і державно-управлінські, вже знайшли відображення в працях українських дослідників І. Б. Коліушка [1], В. В. Голубь [2], В. Б. Авер'янова [3], С. Д. Дубенко [4], В. С. Куйбіди [5], Ю. О. Куца [6], К. В. Ніколаєнко [7], В. П. Тимощука [1], Ю. Л. Шарова [8] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Згадані вище науковці наголошують на важливості розбудови в Україні ефективної системи надання послуг державою фізичним та юридичним особам, проте в їхніх працях висвітлюються переважно змістовно-процедурні засади надання послуг, а також критерії визначення якості процедур їх надання. Але потребують осмислення і обґрунтування питання нормативно-правового за-

© Стеблюк Н.Ф., Полинько Ю.І., 2015

безпечення механізмів надання адміністративних послуг та визначення очікувань споживачів послуг, які стають підставою для оцінювання якості послуг та встановлення стандартів роботи адміністративних органів, що надають послуги.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та розроблення теоретичних засад щодо створення зручних та доступних умов отримання адміністративних послуг споживачами.

Виклад основного матеріалу. Адміністративна послуга визначена як послуга, яка є результатом втілення суб'єктом можливостей щодо прийняття згідно з нормативно-правовими актами на звернення фізичної або юридичної особи адміністративного акта, спрямованого на реалізацію та захист її прав і законних інтересів та / або на виконання особою визначених законом обов'язків (отримання дозволу (ліцензії), сертифіката, посвідчення та інших документів, реєстрація тощо).

Адміністративну послугу можна розглядати:

а) як публічно-владну діяльність адміністративного органу;

б) як підсумок на публіці владної діяльності адміністративного органу,

спрямованої для реалізації суб'єктивних прав, прав фізичної або юридичної особи [9, с. 52].

Починаючи з кінця 80-х років минулого століття майже всі розвинені країни світу, а саме, Англія, США, Канада, Нідерланди, Швеція, Фінляндія застосували систему оцінки роботи урядових органів, у тому числі з надання адміністративних послуг, заснованої на очікуваннях і перевагах споживачів.

Це практично і було початком впровадження доктрини «служіння» («надання послуг»).

Передумовою здійснення такої оцінки є проведення широких досліджень (опитувань, анкетування, інтерактивних голосувань, соціологічних досліджень тощо) серед споживачів послуг. Безсумнівно, варто згадати те, що основна мета таких досліджень – визначення очікувань споживачів послуг, які стають підставою для оцінки якості послуг і встановлення стандартів роботи адміністративних органів, що надають послуги.

Респондентам пропонується відповісти на точні питання, щоб вирішити, чи задоволені вони роботою органу. Ці питання формулюються, виходячи з певних критеріїв функціонування органу.

Наприклад, чи було легко знайти інформацію про орган, чи могла особа отримати необхідну інформацію телефоном, чи було ставлення службовців привітним, чи надано послугу протягом розумного часу тощо. За такими факторами респонденти можуть проранжувати різні нюанси властивостей надання державних послуг та оцінити роботу адміністративного органу в цілому. На основі результатів проведеного дослідження уповноважений орган випрацьовує певні стандарти.

«Сприйняття» адміністративним органом стандартів може здійснюватися як методом імперативного регулювання через вертикаль урядових органів, так і методом затвердження внутрішніх документів, що визначають стандарти надання сервісу даним органом.

Зарубіжний досвід не дає відповіді на питання про єдиний список критеріїв оцінки якості суспільних (а саме, адміністративних) послуг.

Наприклад, у Канаді серед критеріїв якості називалися: своєчасність, професіоналізм, компетентність службовців, люб'язність, зручність, справедливість, результат. Ці аспекти відображають очікування споживачів.

У Фінляндії оцінку публічних послуг пропонувалося здійснювати за такими критеріями: менеджмент і персонал, процедури та структура органу, якість і задоволеність споживача, економічність та ефективність, результативність. В даному випадку враховуються не тільки інтереси споживачів, а й суспільні інтереси.

В Англії важливу роль у підвищенні якості публічних послуг зіграла Хартія Громадянина. Урядом було визначено, що покращувати якість послуг потрібно методом встановлення стандартів роботи публічних служб з надання послуг.

З моменту введення в дію Хартії з 1991 року не втратили своєї актуальності шість її головних принципів, які стосуються: стандартів (необхідність встановлення, оприлюднення та дотримання стандартів); інформації та відкритості; консультування; поваги і готовності посприяти; виправлення стану справ (уважного ставлення до скарг і, по можливості, врахування побажань скаржників); дієвого використання коштів.

На базі Хартії громадянина було прийнято десятки державних (загальнодержавних) і понад сто тисяч місцевих хартій. Іншими словами окремі органи стверджували власні хартії, де визначали стандарти послуг, які ними надаються, і цілі, які вони бажають досягти. Реалізація Хартії Громадянина передбачала постійне відновлення і збільшення стандартів публічних послуг. Наприклад, з 1 квітня 1997 року було впроваджено шість наступних «стандартів роботи центрального уряду»:

1) відповідати на листи швидко і зрозуміло. Кожний орган повинен сам встановити стандарти відповіді на листи і також оприлюднити цю інформацію;

2) прийняти особу протягом 10 хвилин для будь-якої зустрічі в будь-якому кабінеті уряду;

3) надавати точну відповідь про власні послуги і щонайменше один номер для телефонних запитів, або зв'язати людину з тим, хто може їй посприяти;

4) регулярно консультувати власних клієнтів по послугах;

5) мати хоча б одну функцію обробки скарг щодо послуг, також передавати особі на її вимогу інформацію про таку процедуру;

6) робити все можливе, щоб сервіси були доступні кожному, в тому числі людям з особливими потребами [10, с. 7].

Оцінку дотримання вимог хартій здійснюють, спочатку, споживачі.

Аналіз досвіду зарубіжних держав з надання адміністративних послуг дає підстави зазначити, що орієнтир на споживача є ефективним механізмом і для бюджетів, і для споживачів послуг.

Зараз правове регулювання адміністративної процедури в Україні лише починає формуватися на законодавчому рівні, і при всьому цьому особливо гострою проблемою, є захист прав і законних інтересів приватних осіб.

Практика надання адміністративних послуг в Україні показує багато труднощів на шляху отримання таких послуг споживачами.

Це підтверджується не тільки особистим досвідом більшості людей України, а і даними спеціальних досліджень. А саме, обслуговуванням в органах влади та наданими послугами в 2012 році була незадоволена більша частина населення (54% опитаних – в основному або повністю незадоволені і лише 40% в основному або повністю задоволені) [11, с. 264]. Тут і далі вживаються результати соціологічного опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» в рамках проекту «Корупційні ризики у сфері надання адміністративних послуг та

контрольно-наглядової діяльності органів публічної адміністрації в Україні».

Деякі з названих нижче труднощів важко усунути без зміни законодавства. Проте майже всі з числа тих труднощів можуть вирішуватися і без спеціальної централізованої підтримки за рахунок ресурсів кожного певного адміністративного органу та ініціативи керівників таких органів.

На перше місце споживачі ставлять проблему складних процедур надання адміністративних послуг, які передбачають відвідування замовником адміністративної послуги значної кількості інстанцій, представлення величезної кількості документів, отримання різних проміжних рішень (погоджень, висновків) та ін. У даній проблемі бачать великий корупційний ризик 69% опитаних бізнесменів.

Складність адміністративних послуг і самої діяльності органів все ще залишається передумовою не вирішення питань споживачів. Показово, що навіть у містах, де зроблені центри надання адміністративних послуг, за даними опитувань від 2012 і 2013 років відповідно 14,2% і 15,4% заявників так і не змогли усвідомити, чому їх питання не вирішується. Зрозуміло, що інформативна і консультаційна діяльність адміністрації, так само як і мотивування власних дій уповноваженими посадовими особами, повинні бути найбільш повною та зрозумілішою для споживача [12].

Вагомою проблемою є територіальна розкиданість органів. Адже навіть для отримання однієї державної послуги споживач часто повинен особисто відвідати кілька адміністративних органів, які, зазвичай, знаходяться в різних будівлях і різних частинах міста.

На друге місце споживачі ставлять дуже довгі строки надання майже всіх адміністративних послуг. На жаль, адміністративні органи пробують вирішувати справу оперативно, і адміністративний акт, зазвичай, приймається в останні дні встановленого законодавчого терміну. З опитаних бізнесменів 66% віднесли величезні терміни надання адміністративних послуг до фактору надвисокого ступеня корупційного ризику [13]. І це зрозуміло, адже підприємці пробують вирішувати свої питання дуже швидко. Серйозною проблемою є також недотримання навіть офіційно встановлених термінів (строків). Майже завжди споживачі послуг миряться з такими порушеннями, сподіваючись принаймні на позитивне рішення справи.

Також споживачі адміністративних послуг в Україні скаржаться на нюанс незручного і обмеженого режиму роботи адміністративних органів. Зазвичай, режим роботи адміністративних органів збігається із загальним робочим графіком більшості населення. Також домінує практика прийому споживачів адміністративних послуг два-три рази на тиждень протягом декількох робочих годин. Приймання замовлень, видача адміністративних актів, консультування споживачів адміністративних послуг і т.п. здійснюються лише в ці прийомні години. За даними опитування 54,3% бізнесменів віднесли обмежений час прийому до фактора найвищого корупційного ризику. Також 20,2% населення незадоволеним малими або незручними годинами прийому. Незадоволеність споживачів адміністративних послуг обумовлюється також і тим, що, адміністративні органи в своїй роботі багаті різними перервами (обідня, технологічні і т.д.). При цьому часто ці перерви працівники адміністративних органів починають раніше, а закінчують пізніше визначеного офіційно часу. Так, у 2013 році серед всіх осіб, цікавилися відомостями про постачальника адміністративних послуг, 73,6% цікавилися прийомними годинами. Крім того, звернення до органу в неприйомний день або час стало передумовою не вирішення справи для кожного десятого споживача, чиє питання так не було розглянуте у 2012 році (10,9%) [12].

Вищевказана проблема, як наслідок, тягне за, собою й іншу проблему – наявність величезних черг в адміністративних органах, адже 58% людей, які зверталися за наданням адміністративних послуг, залишилися незадоволеним конкретно великими чергами. Через відсутність у більшості адміністративних органів системи регулювання черги, споживачі практично зобов'язані «самоорганізовуватися» в чергах.

Також час очікування споживача на спілкування з працівником адміністративного органу супроводжується й іншими проблемами, а саме, відсутністю відповідних умов для очікування: місця для сидіння, місця для заповнення документів, хороше освітлення, туалети, питну воду і так далі.

Типовою є так звана «коридорно-кабінетна» система прийому людей, коли вони блукають приміщеннями органу влади в пошуках потрібного кабінету (нерідко не вистачає навіть простих вказівників), або товпляться біля «заповітного» кабінету, або навіть робочого місця, одного з працівників. Зрештою, ця сама система є однією з обставин стану психологічної нерівності при спілкуванні відвідувача адміністративного органу з працівником.

Інший блок труднощів в отриманні адміністративних послуг стосується фактично приміщення адміністративного органу. Часто споживачі на практиці стикаються з нераціональним розташуванням адміністративного органу і приміщень, де здійснюється надання адміністративних послуг. А саме, нерідко вони є віддаленими для споживачів адміністративних послуг, мають труднощі із з'єднанням публічного транспорту та / або місцями для паркування особистого транспорту.

Також на сьогодні в окремих адміністративних органах ще збереглася пропускна система – як окрема перешкода потрапити в приміщення адміністративного органу, в якому надаються адміністративні послуги. Така практика веде не тільки до втрат часу споживачами, а й робить нездорову, психологічну атмосферу в адміністративних органах.

Істотною проблемою, на думку споживачів адміністративних послуг, є відсутність відповідної інформації про те, до якого адміністративного органу необхідно звернутися за наданням тій чи іншій державної послуги, адреси його місцезнаходження, контактних телефонів, режиму роботи і т.ін. Це повністю стосується і питання консультування. Частими на сьогодні є ситуації, коли по службовим телефонами потрібного адміністративного органу або не можна додзвонитися взагалі (незмінний сигнал «зайнято» або ніхто не відповідає), або ж повідомляється, що «консультації по телефону не надаються». Труднощі є і з отриманням звичайних (усних) консультацій в приміщенні адміністративного органу. Важливе також питання актуальності та достовірності інформації, що надається в режимі консультування.

Відсутність чи обмеженість інформації про процедуру надання адміністративної послуги 55% опитаних бізнесменів віднесли до надзвичайно великого корупційного ризику [13].

«Традиційною» проблемою є відсутність бланків та інших формулярів, які повинні заповнюватися споживачами адміністративних послуг.

Фактор особистого спілкування з чиновником 53% опитаних бізнесменів віднесли до надзвичайно великого корупційного ризику.

За даними від 2012 і 2013 років 18,9% осіб (практично кожен п'ятий) зверталися до органів надання адміністративних послуг три або більше разів. Іншими словами для вирішення однієї справи людина повинна пару раз відвідувати орган влади [12].

Також до актуальних проблем відноситься питання оплати адміністративних послуг. З одного боку, у споживачів не вистачає інформації про розміри та порядок оплати послуг.

З іншого боку, незручним є сам порядок оплати, коли для цього необхідно додатково, відвідувати банківські установи поза приміщенням адміністративного органу.

Слід відзначати і таку проблему як відсутність належного ставлення до відвідувачів органи. Нерідкі випадки некоректного поводження з громадянами, зневаги до їх прав і людської гідності. Окремі службовці цього часу сприймають свою посаду як мандат «на управління», придбаний від країни, не відчувають належного морального зобов'язання перед платниками податків, цей державний апарат і утримують. І це, природно, вимагає конфігурацій.

У теперішній час для підвищення ефективності та результативності надання адміністративних послуг обов'язковим є розробка та впровадження управління якістю таких послуг, а саме:

· вивчення потреб та очікувань споживачів щодо якості надання адміністративних послуг і проведення відповідного аналізу;

· розробку на основі проведеного аналізу політики, цілей органу державної влади у сфері якості кількісних і якісних показників їх реалізації;

· визначення процесів, ресурсів та відповідності, необхідних для досягнення цілей у сфері якості;

· установлення методів, які дають змогу вимірювати результативність та ефективність кожного процесу;

· використання результатів цих вимірювань для визначення результативності та ефективності кожного процесу;

· визначення засобів, які дають змогу запобігати невідповідностям і усувати їх причини;

· запровадження та застосування процесу постійного поліпшення системи управління якістю [14, с. 377].

Обов'язковим напрямом підвищення якості надання адміністративних послуг є певні критерії оцінки їх якості та стандартів надання. Критеріями оцінки якості надання адміністративних послуг є показники, які виявляють рівень задоволеності потреб та інтересів споживачів адміністративних послуг, професійність діяльності органів, які надають адміністративні послуги. Критерії є основою для встановлення комплексу обов'язкових для виконання правил обслуговування клієнтів, що покликані гарантувати встановлений рівень якості всіх операцій, що включає:

· максимальну увагу до клієнтів;

· високу якість комплексу послуг;

· постійне підвищення освітнього і кваліфікаційного рівня спеціалістів та всього персоналу;

· грамотне та оперативне застосування форм і методів системи паблік рілейшнз з метою підвищення результатів операційної діяльності та популярності органу влади, що надає адміністративну послугу в суспільстві.

Висновки та пропозиції. Таким чином, оскільки покращення рівня надання адміністративних послуг є важливим фактором ефективності державного управління, то потрібне більш динамічне привнесення ринкових механізмів у громадський сектор, тому необхідно звернутися до досвіду маркетингу послуг. Так правильно розроблені і реалізовані стандарти обслуговування сприяють формуванню позитивного іміджу органу влади та завоюванню лояльності споживачів.

Маркетинг адміністративних послуг повинен базуватися на таких основних принципах:

- на ретельному урахуванні потреб населення структур, стану і динаміки формованих ринків, інтересів держави і ділових підприємств (фірм);

- на створення умов для максимального пристосування структури економіки державних структур до внутрішніх і зовнішніх чинників;

- на активному лобіюванні місцевих інтересів і проведенні «паблік рілейшнз державних структур».

У зв'язку з вищенаведеним, маркетинг адміністративних послуг є новим, достатньо складним, багатофункціональним і динамічним видом діяльності у сфері адміністративних послуг.

Список літератури:

1. Адміністративна процедура та адміністративні послуги: Зарубіжний досвід і пропозиції для України / Центр політико-правових реформ / І. Б. Коліушко (відп. ред.), В. П. Тимощук (авт.-упоряд.). – К.: Факт, 2003. – 496 с.
2. Голубь В. Політико-адміністративні реформи як реалізація нової управлінської парадигми: європейський вимір і Україна: навч.-метод. матеріали / В. Голубь. – К.: НАДУ, 2009. – 52 с.
3. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право / В. Б. Авер'янов, В. А. Дерець, А. М. Школик [та ін.]; заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К.: Юстініан, 2007. – 288 с.
4. Дубенко С. Д. Адміністративні послуги органів виконавчої влади: теоретичні підходи до вирішення практичних завдань (на допомогу слухачам системи підвищення кваліфікації державних службовців) / С. Д. Дубенко В. І. Мельниченко, Н. Г. Плахотнюк. – К.: НАДУ, 2008. – 44 с.
5. Куйбіда В. Концептуальні засади реформування системи публічної влади. Проблеми децентралізації: національний та міжнародний досвід: Зб. Матеріалів та документів / наук. ред. М. Пухтинський. – К.: Атіка-Н, 2006. – 744 с.
6. Куц Ю. О. Якісні управлінські послуги – головна умова підвищення довіри населення до органів влади / Ю. О. Куц – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2006. – 192 с.
7. Ніколаєнко К. В. Діяльність з надання адміністративних послуг в Україні: загальна характеристика / К. В. Ніколаєнко // Держава і право. – 2007. – Вип. 37: Юридичні і політичні науки. – С. 324.
8. Шаров Ю. Удосконалення політики і процедур надання адміністративних послуг / Ю. Шаров // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Дніпропетровського регіон. ін.-ту. – Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2006. – Вип. 4(26). – С. 238.
9. Афанасьєв К. К. Адміністративні послуги: навч.посіб. / К. К. Афанасьєв. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – 176 с.
10. Дембіцька С. Л. Правові засади діяльності з надання адміністративних послуг населенню України органами місцевого самоврядування: автореф. дис. канд. юр. наук: спец. 12.00.07 / С. Л. Дембіцька. – Львів, 2010. – 16 с.
11. Центри надання адміністративних послуг: створення та організація діяльності: практичний посібник / [І. І. Бригілевич, С. І. Ванько, В. А. Загайний, І. Б. Коліушко, О. В. Курінний, В. О. Стоян, В. П. Тимощук, Д. Шиманке] / за заг. ред. В. П. Тимощука – К.: СПД Москаленко О. М., 2012. – 440 с.

12. Результати соціологічного дослідження надання адміністративних послуг державною міграційною службою та міністерством внутрішніх справ України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://khisr.kharkov.ua/files/docs/1381424433.pdf – Назва з екрану.
13. Офіційний сайт Антикорупційний портал України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://old.acrc. org.ua/
14. Центри надання адміністративних послуг: створення та організація діяльності: Практичний посібник, Видання 2-ге, доповнене і доопрацьоване / [Бригілевич І. І., Ванько С. І., Загайний В. А., Коліушко І. Б., Курінний О. В., Стоян В. О., Тимощук В. П., Шиманке Д.] / За заг. ред. Тимощука В. П. – Київ, СПД Москаленко О. М., 2011. – 432 с.

Стеблюк Н.Ф., Полынько Ю.И.
Днепродзержинский государственный технический университет

ПРИМЕНЕНИЕ МАРКЕТИНГОВОГО ПОДХОДА В СФЕРЕ АДМИНИСТРАТИВНЫХ УСЛУГ

Аннотация
Рассмотрены особенности предоставления административных услуг, выявлены недостатки процедуры получения административных услуг по мнению потребителей, предложены направления повышения качества административных услуг с помощью маркетингового подхода, является важным фактором эффективности государственного управления.
Ключевые слова: административные услуги, государственная власть, административный орган, оценки, потребители, стандарты.

Stebliuk N.F., Polynko Y.I.
Dniprodzerzhynsk State Technical University

THE USE OF MARKETING APPROACH IN THE FIELD OF ADMINISTRATIVE SERVICES

Summary
The article investigated features of administrative services, identified weaknesses of procedures for obtaining administrative services according to consumers, suggested the ways to improve the quality of administrative services through marketing approach, which is an important factor in the efficiency of public administration.
Keywords: administrative services, government, administrative bodies, evaluation, consumers, standards.

НАШІ АВТОРИ

1. **Арістова Наталія Олександрівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри романо-германських мов і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України
2. **Басараб Ярослав Олексійович** – викладач кафедри мікробіології, вірусології та імунології Української медичної стоматологічної академії
3. **Беспалова Наталія Володимирівна** – старший викладач кафедри іноземних мов Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля
4. **Бігун Анастасія Володимирівна** – студентка Національного авіаційного університету
5. **Бондарчук Наталія Володимирівна** – доктор наук з державного управління, професор кафедри обліку і аудиту Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
6. **Борисенко Микола Іванович** – старший викладач кафедри соціальної роботи Чернігівського національного технологічного університету
7. **Васільєва Леся Миколаївна** – доктор наук з державного управління, професор кафедри обліку і аудиту Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
8. **Веремієнко Тетяна Сергіївна** – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародного менеджменту Київського національного торговельно-економічного університету
9. **Войтів Ярослав Юрійович** – кандидат медичних наук, доцент кафедри хірургії Буковинського державного медичного університету
10. **Воротнікова Анна Вікторівна** – студентка Харківського інституту банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України
11. **Гарас Микола Нестерович** – кандидат медичних наук, асистент кафедри педіатрії та дитячих інфекційних хвороб Буковинського державного медичного університету
12. **Головня Юлія Ігорівня** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки Київського національного торговельно-економічного університету
13. **Городинський Сергій Ілліч** – старший викладач кафедри внутрішньої медицини, фізичної реабілітації та спортивної медицини Буковинського державного медичного університету
14. **Гребік Олег Васильович** – викладач кафедри фізичного виховання Луцького національного технічного університету
15. **Громовик Богдан Петрович** – доктор фармацевтичних наук, професор, завідувач кафедри організації та економіки фармації Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького
16. **Гулевата Юлія Ігорівна** – студентка Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України
17. **Дика Наталія Михайлівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка
18. **Дмитрук Віталій Степанович** – викладач кафедри фізичного виховання Луцького національного технічного університету
19. **Долінчук Ірина Олегівна** – студентка соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка
20. **Євтушенко Ольга Миколаївна** – студентка Національного авіаційного університету
21. **Ильченко Алина Евгеньевна** – студентка Харьковского гуманитарного университета «Народная украинская академия»
22. **Іщейкіна Любов Костянтинівна** – старший викладач кафедри медичної, біологічної та біоорганічної хімії Української медичної стоматологічної академії
23. **Карасьова Зінаїда Миколаївна** – старший викладач кафедри банківської справи Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України
24. **Квасецька Ярина Андріївна** – аспірант відділу педагогічної естетики та етики Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України
25. **Кіщенко Ольга Василівна** – аспірант кафедри вищої математики Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
26. **Ковальчук Володимир Ярославович** – викладач кафедри фізичного виховання Луцького національного технічного університету
27. **Колбасюк Юлія Олегівна** – студентка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»
28. **Красовська Наталія Михайлівна** – магістр Київського національного торговельно-економічного університету Національного технічного університету України
29. **Лихота Костянтин Миколайович** – кандидат медичних наук, доцент кафедри стоматології Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика
30. **Лінтур Інна Володимирівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та фінансів Мукачівського державного університету
31. **Логвінова Анжеліка Андріївна** – студентка Харківського інституту банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України
32. **Макаренко Олександр Іванович** – кандидат фізико-математичних наук, професор кафедри вищої математики Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
33. **Малишко Віталіна Валеріївна** – кандидат економічних наук кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди
34. **Марченко Валентина Миколаївна** – доктор економічних наук, професор Національного авіаційного університету

35. **Марченко Валентина Миколаївна** – доктор економічних наук, професор Національного авіаційного університету
36. **Матвієнко Анатолій Сергійович** – кандидат політичних наук, докторант Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України
37. **Мельничук Тетяна Федорівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри культурології Національного університету біоресурсів і природокористування України
38. **Молокус Ірина Василівна** – студентка Буковинського державного медичного університету
39. **Молчанова Еллана Юріївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
40. **Муссова Самира Артуровна** – студентка Северо-Кавказского федерального университета
41. **Нетюхайло Лілія Григорівна** – доктор медичних наук, професор кафедри медичної, біологічної та біоорганічної хімії Української медичної стоматологічної академії
42. **Огарь Юлія Віталіївна** – студентка Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка
43. **Огданський Кирило Миколайович** – кандидат економічних наук, доцент, декан факультету менеджменту Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України
44. **Онишків Наталія Едуардівна** – студентка Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика
45. **Пасічник Ірина Володимирівна** – доцент, кандидат економічних наук Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України
46. **Петричко Марія Михайлівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та фінансів Мукачівського державного університету
47. **Побірченко Вікторія Вікторівна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
48. **Погореленко Наталія Петрівна** – кандидат економічних наук, доцент Харківського інституту банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України
49. **Полинько Юлія Ігорівна** – студентка Дніпродзержинського державного технічного університету
50. **Поповський Юрій Борисович** – кандидат педагогічних наук, асистент кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем Вінницького торговельно-економічного інституту Київського торговельно-економічного університету
51. **Портницька Наталія Федорівна** – кандидат психологічних наук, доцент Житомирського державного університету імені Івана Франка
52. **Примаченко Олена Леонідівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку підприємницької діяльності Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
53. **Руснак Алла Валентинівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту та фінансів Херсонського державного аграрного університету
54. **Рижикова Анастасія Юріївна** – студентка Чорноморського державного університету імені Петра Могили
55. **Самойленко Світлана Анатоліївна** – викладач кафедри іноземних мов Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля
56. **Сарапіна Ольга Андріївна** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Херсонського національного технічного університету
57. **Сердюк Любов Василівна** – доцент кафедри банківської справи Харківського інституту банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України
58. **Сердюк Максим Олександрович** – студент Харківського інституту банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України
59. **Сидорчук Анюта Степанівна** – кандидат медичних наук, асистент кафедри інфекційних хвороб та епідеміології Буковинського державного медичного університету
60. **Сидорчук Леонід Ігорович** – кандидат медичних наук, доцент кафедри мікробіології та вірусології Буковинського державного медичного університету
61. **Симоненко Олексій Володимирович** – магістр Харківського інституту банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України
62. **Соловаров Андрій Валерійович** – студент Харківського інституту банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України
63. **Стеблюк Наталія Федорівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту організації та адміністрування Дніпродзержинського державного технічного університету
64. **Тапалова Ольга Бісеновна** – кандидат біологічних наук, доцент, докторант факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
65. **Тертична Катерина Сергіївна** – студентка Харківського інституту банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України
66. **Тимохова Галина Борисівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»
67. **Тригуб Олександр Петрович** – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
68. **Улянівський Володимир Сергійович** – студент Буковинського державного медичного університету
69. **Унгурян Ліана Михайлівна** – кандидат фармацевтичних наук, доцент, завідувачка циклом організації та економіки фармації Одеського національного медичного університету
70. **Фартушний Іван Дмитрович** – кандидат фізико-математичних наук, доцент Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

71. **Франчук Юлія Олександрівна** – аспірант кафедри фінансів Луцького національного технічного університету
72. **Халвала Яш** – студент Буковинського державного медичного університету
73. **Харченко Світлана Володимирівна** – кандидат біологічних наук, доцент кафедри медичної, біологічної та біоорганічної хімії Української медичної стоматологічної академії
74. **Шапошникова Ірина Василівна** – доктор соціологічних наук, доцент, декан факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету
75. **Шевченко Олена Леонідівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
76. **Шевчук Ірина Василівна** – старший викладач кафедри педагогіки та психології Інституту педагогічної освіти та менеджменту Кримського гуманітарного університету
77. **Шептіка Тетяна Валеріївна** – магістр Херсонського національного технічного університету
78. **Шиндель Владислав Сергійович** – студент Харківського інституту банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України
79. **Широка Оксана Валеріївна** – студентка Харківського інституту банківської справи Національного Банку України
80. **Шпак Денис Олександрович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв
81. **Шутаєва Олена Олексіївна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
82. **Янчук Тетяна Василівна** – здобувач кафедри обліку та аудиту Хмельницького національного університету

ДЛЯ НОТАТОК

Науковий журнал

«Молодий вчений»

№ 1 (16) січень, 2015 р.

Частина II

Щомісячне видання

Коректор: О. Скрипченко

Дизайн: А. Юдашкіна

Комп'ютерна верстка: Н. Ковальчук

Контактна інформація редакції журналу.
Поштова адреса: 73005 Україна, м. Херсон,
а/с 20, Редакція журналу «Молодий вчений»
тел.: +38 (0552) 399 530
info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 30.01.2015 р.
Формат 64х90/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 26,27. Тираж 100 прим.
Зам. 0115-27.

ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
73034, Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.